İSMAİL HAKKI BURSEVÎ (k.s.)

Kur'ân-ı Kerim, Meal, Tefsir

تفسير روح البيان

RÛHU'L-BEYAN TEFSÎRİ

Telif:

İmam, Şeyh, Seyyid İsmail Hakkı Bursevî (k.s.)

www.gulnesriyat.com

GÜL KİTAP

اعوذ با لله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين

والصلاة والسلام علي سيدنا محمد

وآله وصحبه اجمعين

Rûhu'l-Beyan Tefsiri
Tercümesi
Cilt: 2

Kitabın adı : Ruhulbeyan Tefsiri Tercümesi
Musannıfı: İmam Şeyh İsmail Hakkı Bursevi
Tercüme ve Tahkîk: Ömer Faruk Hilmi
Mealler: Elmalılı M. Hamdi Yazır
Tashih-Redaksiyon: Abdülkadir Dedeoğlu
Dizgi: Ömer Faruk Hilmi
Kapak: Mustafa Kayan - Murat Arslan
Montaj: A. F. Arslan
Baskı: Murat Ofset

Satış noktaları:
Eyüp: Ahi Kitabevi, Hicret, Birol, Enes, Gökkuşağı
Cağaloğlu: Çelik, Huzur, Alem, Semerkand (pozitif)
Beyazıt Sahaflar: Kitap Sarayı, Eskişehir Kitabevi
Fatih: Sirac Yayınevi Fatih Yayınevi, Sarmaşık, Furkan,
Beyazıt Yümni: Cevher, Hidayet, Gonca, Şefkat
Üsküdar : Hüdayi Kitap Sarayı,
Kadıköy: Hilal Kitabevi
Ümraniye: Osmanlı
Samandıra: Semerkand (pozitif)
Konya: Doğan Kitabevi, Tekin Kitabevi, Enes ,
Ankara: Zafer, Dilaram, Seha… Hacıbayram,
İzmir: Anadolu Dağıtım
Trabzon: Akoluk

تفسير روح البيان

Kur'an-ı Kerim, Meal, Tefsir

RÛHU'L-BEYAN TEFSİRİ

(Türkiyede ilk defa Tam Metin Tercüme)

CİLT- 2

(Bakara 124 -252)

Eser:

Şeyh İsmail Hakkı Bursevî

(k.s.)

Tercüme, Tahrîc ve Tahkik:

Ömer Faruk Hilmi

GÜL KİTAP

(Osmanlı Yayınevi)

Gül Neş. San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Lokmanhekim cad. No 3 İstiklal Mah. Ümraniye-İstanbul

Tel.:009 0216) 461 92 35 – 36,

www.gulnesriyat.com

KISALTMALAR

(c.c.)

Celle celâlühü = Onun Celal sıfatı çok yüce
Allah ismi ile birlikte söylenir.

(s.a.v.)

Sallallâhü Aleyhi ve selem (Allah Ona salat ve selam eylesin)
Peygamberimizin ismi anıldığında söylenir.

(a.s.)

Aleyhisselam (Selam onun üzerine olsun)
Peygamberimizin ve
diğer peygamberlerin ismi anıldığında söylenir.

(r.a.)

Radıyallahü anh (Allah Ondan razı olsun)
Sahabe-i kiramın ismi anıldığında söylenir.

(rh. a.) (r.aleyh)

Rahmetüllahi aleyh (Allah'ın rahmeti onun üzerine koysun)
Eshab-ı kiramdan sonra gelen ulema anıldığında söylenir

(k.s.)

Kuddise sirruhu (Sırları mukaddes olsun)
Büyük veliler ve mürşid-i kâmiller anıldığında söylenir.

ALFABETİK FİHRİST

Ç

İbrahim Aleyhisselâm ve geçirdiği imtihanlar

وَاِذِ ابْتَلٰىٓ اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّۜ قَالَ اِنّٖى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
اِمَامًاۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتٖيۜ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمٖينَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذْ
جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۜ وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ
مُصَلًّىۜ... وَعَهِدْنَٓا اِلٰىٓ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ
وَالْعَاكِفٖينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ
هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِۜ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِۜ
وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾

Şunu da hatırda tutun ki, bir vakit İbrâhîm'i rabbi birtakım kelimât ile imtihan etti. O, onları tamamlayınca,

-"Ben seni bütün insanlara imam edeceğim" buyurdu.

(ibrahim:)

-"Yâ rabbî! Zürriyetimden de..." dedi.

(Allâhü Teala) Buyurdu ki:

-"Benim ahdime zâlimler nâil olamaz"[124]

Ve o vakit Beyt-i Şerif'i insanlar için dönüp varılacak bir sevabgâh ve bir dar'ul-eman kıldık. Siz de Makâm-ı İbrâhîm'den kendinize bir namazgâh edinin!..

Ve İbrâhîm ile İsmâîl'e şöyle ahd verdik:

-"Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibâdete kapananlar için, hem rükû ve sücûda varanlar için tertemiz bulundurun"[125]

Ve o vakit İbrâhîm,

-"Yâ Râb! Burasını emin bir belde kıl ve ahalisini envâ-i semârâttan merzûk buyur; Allâh'a, âhıret gününe iymân eyle-yenlerini..." dedi.

Buyurdu ki:

-"Küfredeni dahi merzûk eder de, az bir zaman hayattan nasip aldırırım ve sonra ateş azabına muztar kılarım ki, o ne yaman bir inkılâbdır!.." [126]

وَاِذِ ابْتَلَى اِبْرَاهِيمَ Şunu da unutmayın ki, bir zamanlar İbrahim'i imtihan etti."

Küçük yaşta ölen Müslüman Çocukların Kefili Hazret-i İbrâhim ile Eşi Hazret-i Sâre'dir

Kurtubî, tefsirinde buyurdu: اِبْرَاهِيمَ İbrâhim kelimesi Süryânice-dir. Mâverdî de bunu zikretti. Arabça ise, İbni Atiyye'de hikâye olunduğuna göre, manâsı, merhametli ve şefkatli baba demektir. Süheyli ve âlimlerin çoğunun üzerine ittifak ettiklerine göre, Arabî ile Süryâni arasında bir kelimedir. Veya lafız bakımından birbirlerine yakındır. Görmüyor musun? İbrâhim, kelimesinin tefsiri, merhametli baba demektir. Hazret-i İbrâhim'in çocuklara olan merhametinden dolayıdır. Bundan dolayı Hazret-i İbrâhim ile eşi Hazret-i Sâre, küçük yaşta ölen mü'minlerin çocuklarının kefîli (koruyucuları) kılındılar. (Küçük yaşta ölen Müslümanların çocuklarına Hazreti İbrâhim ile eşi babalık ve annelik etmektedir). Bu hizmetleri tâ kıyâmete kadar sü-recektir.

Tezkiretü'l-mevtâ'da buyuruldu: "Hazret-i İbrâhim'in ismi, اِبْرَم İbram idi. Sonra adına he harfi eklendi. Süryâni he harfi, tefhim ve saygı ifâde eder.

رَبُّهُ "Rabbi,"

Zamir, İbrâhime racidir. Mef'ûl, rütbeten müahhar da olsa, laf-zen takaddüm etti. Mef'ûlün takdim edilmesinin sebebi tefhîm ve saygıdır. Çünkü, zihin, İbrahim Aleyhisselâm, mübtelâ kılındığı şeye gidip onu hemen öğrenmek için iştiyak duymaktadır. Yâni İbrâhim'in imtihan edildiği zamanı hatırlayın, demektir. Vaktin hatır-

lanmasından maksat, o vakit içinde meydana gelen hadiseleri, hatırlamaktır. zîrâvakit, o hadiselere şâmildir. O vakit hatırlanıp göz önüne tutulduğu zaman, orada yaşananlar, bütün tafsilâtiyle göz önünde canlanmaktadır. Sanki insan, o hadiseleri ayânen aşikâr görüp müşâhede etmektedir. اِبْتِلَاء İbtilâ, aslında, ihtibâr, haber almak ve denemektir. Yâni, kendisinden haber alınan zatın halinden haber istemektir. Yapılması ve terkedilmesi zor olan işlerde imtihan etmek ve denemek manasınadır. Bu ise hakikî bakımdan kişinin kendisine vâkıf olmadığı işlerde tasavvur edilir. Amma Alim (herşeyi hakkıyla bilen) ve habir (herşeyden hakkıyla haberdâr) olan Allâhü Teâlâ hazretlerinden ise bu imtihan, mecâzidir. Allâh'ın kulundan dilediğini ve kulun kendisinin irâde-i cüziyyesiyle iştahla arzuladığı iki işten birinin kuldan meydana gelmesinin mümkün olmasıdır. Allâh, burada kulundan meydana gelecek olan hadisede onu imtihan etmektedir ki, ondan meydana gelen hadiselerden dolayı onu cezâlandırmak veya mükâfatlandırmak için imtihan etmektedir. Allâhü Teâlâ, ezelî olan ilmiyle İblisten küfrün meydana geleceğini biliyordu. Ama bilgisine göre hemen ona lânet etmedi. İblis, küfrü irtikâb ettikten sonra Allâh, ona lânet etti.

بِكَلِمَاتٍ (Bâzı)" kelimeler ile,"

كَلِمَات , كلمة nin cemiidir. Kelime ise: وهى الموضوع لمعنى مفرد "Müfred manâya vazedilen (konulan) lafızdır. Kelimeler ise, dizilmiş lafızlara denir. Lakin bâzı kere kelime, altındaki manâ için kullanılır. Çünkü düşüncenin varlığında ve akıl erdirmede, dâl (delâlet eden kelime ile) medlûl (o kelimenin delâlet ettiği mefhum ve manâ) arasında, kesâfet, karışmışlık ve bağımlılık vardır. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلاً لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem de adaletçe tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. O, işitendir, bilendir."[1] Yâni kadıyye ve hüküm olarak. Allâhü Teâlâ'nın:

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا Deki: "Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce, deniz muhakkak tükene-

1 El-En'âm: 6/115

cekti, bir mislini daha yardımcı getirsek bile."[2] Âyet-i kerîmesinde ise, Allâh'ın kelimelerinin manâlarını yazacak olursanız, demektir.

فَأَتَمَّهُنَّ "İbrahim onları tamamladı,"

Yâni onları hakkıyla ikâme etti. Tefrit'e girmeden onları en güzel şekilde edâ etti. Bundan dolayı, imtihan edildiği şeyi tamam olarak edâ eden Hazreti İbrahim'den başka kimse yoktur, denilir. Allâhü Teâlâ hazretleri, İbrâhim Aleyhisselâm'a beraat yazdı. Ve şöyle buyurdu: وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى Ve çok vefakâr olan İbrahim'in sahifelerindekiler?"[3]

Hazreti İbrâhim'in On Sünneti

كَلِمَات kelimeler, tefsirlerde değişik şekillerde tefsir edilip yorumlandı.

(Birincisi) İbrahim aleyhisselâm'ın sünneti olan on şeydir.

İbnü Abbas hazretleri buyurdular: On şey vardır ki, onlar, İbrâhim Aleyhisselâm'ın şeriatinde farz, bizde sünnettir. O, on şeyin beşi, baş ile (yani insanın başıyla) ilgilidir. Onlar:

1-Mazmaza (abdeste ağıza bol bol su vermek, ağız temizliği yapmak)

2-İstinşâk (burna sur vermek, burun temizliği yapmak),

3-Saçı bölmek (temiz tutmak ve taramak),

4-Bıyıkları kısaltmak,

5-Misvâk kullanmaktır. (Ağız ve diş temizliğini yapmaktır).

Bedende olan beş vazife :

1-Sünnet olmak,

2-Etek traşı olmak,

3-Koltuk altlarını temizlemek,

4-Tırnakları kesmek,

5-Su ile istincâ etmektir. Yâni bevil ve pislik yerini (ön ve arka mahalleri) su ile temizlemektir.

---

2 El-Kehf: 18/109
3 En-Necm: 53/37

Bunlardan açıklamaya muhtaç olanları elbette açıklayacağız. Biz deriz ki, başın saçlarının bölünmesi, ikiye bölünmesi demektir. **(1/221**)

Saç

Müşrikler, saçlarını başlarında bölüyorlardı. Kitab ehli ise, saçlarını, sarkıtıyorlardı, yâni alınlarının üzerine bırakıyorlardı. Onu kısa tutuyorlardı, ona nâsiye saçı denirdi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kendisine ilâhî bir hüküm gelmeyen bu konuda kitab ehlinin şeklini müvâfık görmüştü. Onların kitablarında bu bir emir olabilir ihtimalı ile... Fakat Cebrâil Aleyhisselâm indi, saçın ortadan ikiye bölünmesini ona emretti.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri çoğu kere, saçlarını bırakırdı, (kökten kazıtarak) traş olması yoktu. Lakin İmam Gazâlî hazretleri, bu bizim zamanımızda saçı fazla uzatmayı mekruh görmüşlerdir. Çünkü saçı uzatmak bâzı alevîlerin şiâri (alâmeti farikası)dır. Eğer saçını bırakan kişi alevî değil ise, onlara karışmış ve benzemiş olur.

"Cinâyetü'z-zahîre"de zikredildi: Saçı, kıvırcık kıvırcık yapıp dalgalandırmak, saçları (yani ondüle) yapmak, erkeklere haramdır. Çünkü erkeklerde, saçları uzatıp lüle lüle yapılması, fesadlıklara yol açmaktadır.

Zikredildi: Bir şahıs oğlunu Ebû Bekir (r.a.) hazretlerinin meclisine götürdü. Başının saçlarından bir kısmı traş edilmişti, diğer kısmı kesilmemişti. Hazret-i Ebû Bekir'in, o adamın öldürülmesini emrettiği (söylenir). Adam tevbe etti. Bir daha oğlunu bu hale sokmayacağını beyan etti, Ebû Bekir (r.a.) hazretleri onu bağışladılar.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) hazretleri buyurdular: Hazret-i Ebû Bekir hakîkatte onun öldürülmesini emretmedi. Belki onun yapmış olduğu işin, katli gerektiren bir hal olduğunu ona beyan ettiler. Bunun bir benzeri Ebû Yusuf'un meclisinde cereyân etti. Ebû Yusuf'un meclisinde Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, kabak sevdiği zikredildi. Adam'ın biri, ben kabak sevmiyorum, dedi. Ebû Yusuf o adamın öldürülmesine fetvâ verdi. Adam tevbe etti bu düşüncesinden döndü ve af olundu.

Bıyıkların Kısaltılması

Bıyıkların kısaltıması, onların makas ile kırpılarak kesilmesi demektir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri her cuma günü, cuma namazına çıkmadan önce bıyıklarını kısaltırdı.

İmam Nevevî hazretleri buyurdular: Bıyıkların kısaltılmasında muhtâr olan (tercih edilen), dudakların çevresi, görüleceği şekilde kısaltmaktır. Kaşlar gibi olurlar.

İhyâ-u Ulûmiddin'de buyuruldu: Dudakların çevresini kapatmayacak şekilde iki yana sarkmakta bir beis yoktur. Hazret-i Ömer (r.a.) ve başkaları böyle yapmıştır. Bu şekilde yapmak dudakları ve ağzı kapatmaz ve yemek bulaşığı da üzerinde kalmaz.

Mücâhidler (savaşanlar) için "dârü'l-harb"de (İslâmi idare olmayan ülkede) tırnakların uzatılması gibi, bıyıkların uzatılması da mendub'tur. Her ne kadar tırnak ve bıyıkları kesmek İslâm fıtratından ise de, savaşta düşmanların gözünde heybetli görünmek için, bıyık ve tırnakların uzatılması mendûb'tur.

Sünnet olan, bıyıkların kısaltılmasıdır. Kazılarak traş edilmesi, ise sakalın traş edilmesi gibi mekruhtur. Hadîs-i şerifte buyuruldu: قُصُّوا الشَّوَارِبَ وَاعْفُوا اللِّحَي Bıyıklarınızı kısaltın, sakallarınızı kısalıktan muâf tutun (uzatın),"[4] Bıyıkları kısaltmak, onları kesmek ve kırpmaktır. Affetmek ise, serbest ve hali üzere terketmektir. Sakalları traş etmek çirkindir. Belki müsle (bir canlının uzuvlarını keserek ona işkence etmek gibi,) haramdır. Saç traşı (başının saçlarını) traş etmek kadınlar hakkında müsle olup yasak edildiği, erkeklere benzetme olduğu ve süslerini yok etmek olduğu gibi, erkekler için de, sakal traşı olmak müsle, kadınlara benzeme ve kemâl'in (aslî güzelliği) yok etmek manâsına gelir.

Fakıhler şöyle buyurdular: Zamanı geldiğinde sakal bırakmak güzellik, traş etmekse onun kemâlini ve olgunluğunu elden kaçırmaktır. Meleklerin tesbihlerinden biri şudur:

سُبْحاَنَ مَنْ زَيَّنَ الرِّجاَلَ بِالّلحَيِ وَزَيَّنَ النِسَاءَ بِالذوَائِبِ "Erkekleri sakal ile tezyin eden (olgunlaştıran); kadınları, kakül, zülüf ve saç örükleriyle süsleyen Allâh, noksan sıfatlardan münezzehtir."

Keşşâf'ta erkeklerin övülme makâmında şu âyeti kerime şöyle buyurdu: الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ Erkekler, kadın üzerine idareci ve hakimdirler."[5] Onlar, sakal ve sarık ehlidirler.

---

4 Ziyadetül-camius'sagir, muhaddis no: 1278
5 En-Nisâ: 4/34

Nisâbü'l-İhtisâb'da buyuruldu: Erbâbının, üzerinde hesab vereceği işlerden biri de, erkeklerin sakallarını traş etmeleri ve kadınların da erkeklere benzemek için saçlarını traş etmeleridir. Sakaldan bir tutamdan fazla geleni kesmekte bir beis yoktur. zîrâEfendimiz (s.a.v.) hazretleri, sakalını uzunluğuna ve enine tutardı. Bir tutamdan fazla geleni keserdi. zîrâifrad derecesinde uzun olan bir sakal, insanın fıtratını bozar. Uzun sakal gıybetçilerin diline düşer. Dedikoducuların, ileri geri konuşma-larına sebeb olur. Bu niyetle, söz konusu duruma düşmekten kaçınmanın bir sakıncası yoktur. Ak düşen (beyaz olan) kılları yolmak mekruhtur. Zamanımızda bâzılarının yaptıkları gibi, saç ve sakalının beyazlarını yolup, genç görüntüsü vermek mekruhtur.

Hafız buyurdu:

Siyâh kılın defteri dürüldü. Artık yüzünde sıyâh kıl noksan olmaz, yüz kere seçsen ve yolsan bile…

Yâni çünkü sakalının siyâhlık defteri dürüldü. Ve beyâz olmağa başladı. Beyazlarını birer birer çekip koparmakla beyazdan kurtulup gururlanmanın faydası yoktur. İnsâf gerek!

Arabî beyt:

Üstünü siyaha boyuyor.

Altında beyazları çıkıyor.

Altı bozuk olan bir şeyin üstünde hayır yoktur.

Sünnet Olmak

Amma sünnet, zekerden (erkeklik âletinden), fazla olan derinin kesilmesidir. Âlimlerin hepsi bu sünnetin müekked sünnetlerden olduğu görüşündedirler. (**1/222)** Sünnet olmak İslâm fıtratındandır. Erkekler için sünnetin terkilmesine asla yol yoktur. Ancak sünnetli olarak doğarsa o hariç. Peygamberlerin hepsi gerçekten sünnet olmuş ve göbekleri kesik olarak doğmuşlardır. Onlara bir şeref ve ikram olarak sünnetli ve göbekleri kesik olarak doğmuşlardır. İbrahim Halilüllah Aleyhisselâm hariç... İbrahim Aleyhisselâm, yüz yirmi yaşında iken veya yüzseksen yaşında iken, kör bir keser ile kendi kendisini sünnet etti. Kendisinden sonra gelenlere sünnet için örnek oldu.

Sünnetin Yaşı

Sünnetin yaşında ihtilâf olundu. Âlimler şöyle buyurdular:

1-Bulûğ çağına kadar sünnet olmak mecbûrî değildir. Çünkü sünnet temizlik, temizlik ise âkil bâliğ olmakla başlar.

2-On yaşına bâliğ olduğu zaman sünnet edilir.

3-Yedi yaşında iken sünnet edilir.

4-Yedi yaşından on yaşına kadar sünnet edilir.

5-Heddâdî buyurdular: Doğumunun yedinci gününden on yaşına kadar sünnet edilir. Bulûğ çağına kadar sünnet olmayı terketmek mekruhtur.

6-Ebû Hanife hazretleri, sünnet olmanın çağından tevakkuf etmişlerdir. (Bir şey söylememişler.)

7-Yaşlı iken Müslüman olan bir kişinin seksen yaşına kadar sünnet olması müstehabtır

8-Hasan Basri hazretlerinden rivâyet olundu: İhtiyâr bir kişi Müslüman olduğu zaman, onun sünnet olmamasında bir beis yoktur. Hasan Basrî hazretleri, onun şehadetini, zebihasını (kestiği kurban ve av hayvanını), hac ve namazını reddetmez. Ve buyurdu: İbnü Abdilber ve âlimlerin çoğu bu görüştedir.

Tırnakları kesmek

Tırnakları kırpmak, yâni kesmektir. Tırnaktan uzayanları kesmek mendubtur. Çünkü tırnaklarda pislik toplanır ve kirden dolayı cilde (deriye) su ulaşmayabilir. Ve bu yabancı maddelerden dolayı da cünüb kişinin cenâbeti devam eder. zîrâgusül abdestinin farzlarından biri de bedende, iğne ucu kadar da olsa kuru bir yerin kalmamasıdır. Böyle bir kişi yıkandığı halde gusül abdesti almamış olur. Bu haliyle cünübtür. Hatta cenâbet onun bütün vucûdunda kalmış sayılır.

Tırnak kesmenin şekli ve günü

Hadis-i şerifte buyuruldu:

مَنْ قَلَّمَ اَظْفارَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اَعَاذَهُ اللهُ تَعَالَى مِنَ الْبَلَايَااِلَى الْجُمُعَةِ الْاُخْرَى وَزِيَادَةِ ثَلاَثَةِ اَيَّامٍ

"Kim tırnakları cuma günü keserek kısaltırsa, Allâhü Teâlâ, onu, gelecek cumâ'ya kadar ve üç günde ziyâdesiyle belâlardan muhâfaza eder."

مَنْ قَلَّمَ أَظْفَارَهُ يَوْمَ الْجُمُعَة وُقِيَ مِنَ السُوءِ اِلَى مِثْلِهَا

"Kim tırnaklarını cuma günü keserse o günün misline (öbür cumaya) kadar, korunmuş olur.[6]

Yine hadis-i şerifte buyuruldu:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَأْمَنَ الفَقْرَ وَشِكَايَةَ العَيْنِ وَالْبَرَصِ وَالْجَنُونِ فَلْيُقَلِّمْ أَظْفَارَهُ يَوْمَ الْخَمِيس بَعْدَ الْعَصْرِ

"Kim fakirlikten, göz ağrısı şikâyetinden, alaca hastalığı ve delilikten emin olmak istiyorsa, perşembe günü ikindiden sonra tırnaklarını kessin,"[7]

"Makâsıdü'l-hasene"de buyuruldu: Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden tırnak kesmekle ilgili olarak keyfiyet (kesme şekli) ve tırnakların kesilmesi için belirli bir gün tayin edildiği tesbit edilmemiştir. . Hazret-i Ali'ye mal edilen:

تَقليمك الاظفار فيه سنة وادب يمينها خوابس يسارها اوخبس

"Senin tırnaklarını kesmende sünnetler ve edebler vardır. Sağ el, خوابس dir. Sol el ise: اوخبس dir." Şiiri ise ondan bâtıldır.

(Şiir bilmece gibi görünüyorsa da çok ince manâları kendisinde toplamaktadır. Bu şiirin manâsı şöyledir, önce sağ elin tırnakları kesilir ve şu sıra takip edilir: خوابس elin parmak isimlerinin baş harflerini içine almaktadır:

خ Küçük parmak,

و orta parmak,

ا baş parmak,

6 Kenzül-Ummâl, no: 17241
7 Feyzül-kadir, hadis no: 7131

ب yüzük parmağı ve

س şehâdet parmağı kesilir. Sonra sol elin tırnakları kesilmeye başlanır ve sırayla şu parmakların tırnakları kesilir. اوخبس parmak isimlerinin baş harfine göre şöyle kesilir:

ا baş parmak,

و orta parmak, .

خ küçük parmak,

ب yüzük parmağı ve

س şehâdet parmağı kesilir.") Bu şiir Hazreti Ali'den (geldiği) batıldır. (Makâsıdü'l-hasenin sahibine göre).

Makâsıdü'l-hasene sahibi başka bir yerde de buyurdu: أنّ مَنْ قَصّ أَظفَارَهُ مُخاَلِفاً لَمْ يُصِبْهُ رَمَدٌ Kim tırnakları birbirinden mühâlif (sırayla değil de ayrı ayrı keserse ona göz ağrısı isâbet etmez,"[8] Hadîs-i şerifini imamlardan sâdece birinden başka kimsede bulamadım. Lakin Hâfız Şerif ed-Dimyâtî, bu hadisi bâzı şeyhlerden rivâyetle aktarırdı. İmam Ahmed bin Hambel bunu nass (kaynak) kabul ederek tırnakların bu şekilde kesilmesini müstehab kabul ederdi. Makâsıd'ül-Hasenenin sözü bitti.

İmam Nevevî hazretleri, zikrettiler: Tırnak kesmede müstehab olan, ayaklardan önce ellerin tırnaklarından kesmeye başlamaktır. Tırnak kesilirken, önce sağ elin şehâdet parmağıyla başlanır. Sonra orta parmak, sonra yüzük parmağı, sonra küçük parmak ve en son baş parmağın tırnakları kesilir. Sonra sol ele döner. Sol elde küçük parmaktan başlanır, yüzük parmağı ve sonra diğerleri (orta parmak, şehâdet parmağı ve baş parmağın) tırnakları sırayla kesilir. Sonra ayaklara geçilir. Sağ ayağın küçük parmağından başlanır; sol ayağın küçük parmağından bitirilir. (Sağ ayak parmaklarına küçük parmaktan başlanıp sırayla kesilir; sol ayağın parmaklarına ise baş parmaktan başlanıp küçük parmağa doğru sırayla kesilir.) İmam Gazalî hazretleri, İhyâ-u Ulumiddin kitabında bu şekilde zikretti.[9]

8 Fethü'l-Bâri şerhü's-sahih-i Buharî; Feyzül-kadir, hadis no: 6129
9 İhya-u ulûmddin c. 1, s. 141

نقوا براجمكم "Mafsallarınızı iyice temizleyin."[10] براجم Tırnak mafsallarıdır. Parmakların üzerinde olup, kirin içinde toplandığı yerdir. Bu kelimenin müfredi, برجمة (parmak boğumu) denir. Bu kelime, be ve cim harflerinin zammesi ve aralarında bulunan ra'nın sükûnüyle (بُرْجُمَة şeklinde) okunur. Bu da her mafsalın sırtına (dış tarafına) denir. Parmak boğumlarının sırtına بُرْجُمَة denir. İki akdin parmak bağlantı yerlerinin iç tarafına (iki mafsalın bağlandığı yere) ise, راجبة (parmağın el ayasına bitişik olan boğumu) denir. Bu kelimenin cemii, رواجب parmakların el ayasına bakan boğum yerleri demektir. Parmakların sırtlarında bulunan boğumların tam karşılığındadır.

Boğumlar, parmakların kemikleridir. Her parmakta, iki برجمة (parmakların elin dışında görünen boğumu) ve üçte tâne de راجبة (parmağın el ayasına bitişik olan boğumu) vardır. Baş parmak hariç. Baş parmağın; bir برجمة (parmakların elin dışında görünen boğumu) iki tane de راجبة (parmağın el ayasına bitişik olan boğumu) vardır. Parmak boğumlarında kirler toplanmasın diye temizlik emir olundu. zîrâparmak mafsallarında kirin kalmasıyla kişi cenâbet kalabilir. Bu kirler, su ile derinin arasına geçerler. Kurtubî tefsirinde de böyledir.

Mücâhid'den rivâyet olundu; buyurdular: Bir ara Cebrâil Aleyhisselâm'ın gelmesi yavaşladı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sordular:

-"Seni bana gelmekten alıkoyan nedir?" Cebrâil Aleyhisselâm:

-"-"Ben size nasıl geleyim ki? İçinizden bâzıları, tırnaklarını kesmiyorlar, bıyıklarını kısaltmıyorlar, parmak mafsallarını iyice temizlemiyorlar ve dişlerini misvaklamıyorlar," dedi şu âyeti okudu:

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلاَّ بِامْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

"(Cebrail dedi ki: Ey Muhammed!) "Biz senin Rabbinin emri olmadıkça inmeyiz. Önümüzdeki ve ardımızdaki (bütün geçmiş ve gelecek şeyler) ve bunların arasındakiler hep O'nundur. Rabbin de (seni) unutmuş değildir?"[11]

10 Kenzül-Ummal hadis no: 17239
11 Meryem: 19/64

Sanki şöyle denilmektedir: İbrahim Aleyhisselâm, kelimeleri tamamlayınca Rabbi ne buyurdu?

Buyurdu: قَالَ اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ "Ben seni bütün insanlara kılacağım." Buyurdu." Yâni insanlar için: اِمَامًا İmam" Bu güzel hasletlerde sana uyacaklar ve salihler sana tâbi olacaklardır.

Namazda Hazret-i İbrâhim'e salavât okunmasının sebebi

İbrâhim Aleyhisselâm, kendi asrının peygamberiydi, amma, kıyâmet gününe kadar, bütün insanlar, ona uyacaklar. (Zîrâ yukarıda belirtilen temizlik ile ilgili on madde umumidir.) (**1/223**) Onun sözünü yerine getirmek için Allâh, Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerine şöyle buyurdu:

ثُمَّ أَوْحَيْنَا اِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Sonra da (ey habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed!) sana: "Hakk'a yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine tâbi ol" diye vahyettik."[12] Ve bundan dolayı, tüm din sahibleri, İbrâhim Aleyhisselâm'a saygı duyarlar. Ve bütün "Ümmeti Muhammed" (s.a.v.) ise, namazlarının sonunda İbrahim Aleyhisselâm'a salavât okurlar.

اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اللهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Allâhım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'e ve âline, rahmet eyle; Hazret-i İbrâhim'e ve âline rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki sen hamid ve mecid'sin Allâhım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'e ve âlini, mübârek kıl; Hazret-i İbrâhim'i ve âlini mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki sen hamîd ve mecîd'sin."[13]

Bunun sebebinde şöyle denildi:

Biz; اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ Allâhım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'e ve âline, rahmet eyle." Dediğimiz zaman; bize şöyle denilmektedir: Size alemlere rahmet olan, o yüce Rasûlün

12 En-Nahl: 16/123
13 Buhari, mevsûatül-hadis no: 3119

gönderilmesini Allâh'dan taleb eden, İbrahim Aleyhisselâm'dır. İbrahim Aleyhisselâm, şöyle dua etmişti:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini tilavet eylesin, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin. Hiç şüphesiz Azîz sensin, Hakîm Sensin."[14] Bu mübârek söz ve dualar, bizi:

كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ Hazret-i İbrâhim'e ve âline rahmet ettiğin gibi rahmet et." demeye sevketmektedir. Sonra biz bütün bu nimetlerin, Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından bize gönderildiğini hatırlayıp: اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ Muhakkak ki sen, hamîd ve mecîd'sin," diyerek Allâhü Teâlâ hazretlerine hamd ve senâ etmeye başlıyoruz.

Haber'de geldi: İbrahim Aleyhisselâm, rüyâsında çok uzun bir cennet gördü. Ağaçlarının üzerine لا اله الا الله محمد رسول الله yazılıydı. İbrahim Aleyhisselâm, bunu Cebrâil Aleyhisselâm'a sordu. Cebrâil Aleyhisselâm, ona kıssa'yı haber verdi. (Ona Efendimiz s.a.v. hazretlerini ve şerefli ümmetini anlattı.) Bunun üzerine İbrâhim Aleyhisselâm şöyle dua etti:

ياَ رَبِّ اَجْرِ عَلَى لِسَانِ اُمَّةِ مُحَمَّد ذِكْرِي Ey rabbim! Ümmet-i Muhammed'in dili üzere benim zikrimi devam ettir!" Allâh, onun duasını kabul etti. İbrahim Aleyhisselâm'ın adını, namazda, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin adının yanına koydu.

Sanki şöyle denilmektedir: Rabbi ona, "Ben seni bütün insanlara imam yapacağım." Buyurduğu zaman; İbrahim Aleyhisselâm ne dedi? Diye sorulmaktadır: Cevâben buyuruldu:

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي "Zürriyetimden de yap!" dedi.

جَاعِلُكَ seni kılacağım" cümlesinde bulunan kef harfi üzerine atıftır. مِنْ tebğiz (bağız) içindir. جَاعِلُ kelimesine taalluk etmektedir. Zürriyetimden bâzılarını, kendilerine uyulan ve tâbi olunan imamlar kıl, demek istedi. Ancak edebe riâyet için, şeklen emir şeklinde olan

14 Bakara:2/129

demek istedi. Ancak edebe riâyet için, şeklen emir şeklinde olan bir fiili kullanmaktan kaçındı. Burada bağız'ın tahsis edilmesi, imâmlığın eğer hak üzere olurlarsa, bütün zürriyetine açık olduğunu, ama hepsinin imam olamayacaklarının anlaşılması içindir.

Kız çocuklarının evlâdı da kişinin zürriyetidir

Zürriyet, erkek tarafından nesildir. Bazan, babaları, erkek ve kız çocukları, küçük ve büyük tüm çocukları içine alır. (Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin zürriyeti, kızı Hazret-i Fatıma (r.a.) annemizin neslinden gelmektedir.) Âyet-i kerîmede şöyle buyuruldu:

وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ "Onlar için bir delil de bizim, onların neslini dolu bir gemide taşımamızdır."[15]

Bu âyetle, onların gemide yüklü olan babaları, murad ediliyor. Zürriyet bazan tek bir evlâda da taalluk eder. Şu âyet-i kerimede zürriyet kelimesi böye bir manâda kullanılmıştır:

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً "Rabbim! Bana katından hayırlı bir nesil ver.[16] Yâni salih bir evlâd ver, demektir.

قَالَ **"(Allâh) buyurdu."**. Bu cümle de istinaftır

لاَ يَنَالُ **"Nail olmaz,"** isâbet etmez.

عَهْدِي الظَّالِمِينَ(١٢٤) **"zâlimler benim ahdime (nail olamaz!)"**

Yâni senin evladının içinde, Müslüman olanlar olduğu gibi olmayanlar da olur. Sana verdiğim ahid, peygamberlik ve halifelik vazifesi olan imâmet senin evladından ve başkalarından zalim olanlar için geçerli olmayacaktır. Benim ahdime ancak, zulümden uzak olan kişiler nail olurlar. Çünkü imam, ancak zulme mâniolmak için vardır. Nasıl imamın zalim olması caiz olabilir? Eğer caiz olursa şöyle bir ata sözü geldi. من استرعى الذئب الغنم ظلم "Koyunu kurda teslim eden zulmetmiştir."

Mu'tezile dedi: Bu âyet-i kerime'ye göre zâlim ve fasık kişinin imâmeti caiz değildir. Namaz için de öne geçirilmezler.

---

15 Yasin: 36/41
16 Al-i İmrâm: 3/38

Biz (Ehl-i sünnet ve'l-cemaat) deriz ki: Burada zâlim kelimesinden kâfirler murad edildi. Zâlim bir imama taat ve sabretmek, ona karşı çıkmaktan daha evlâdır. Çünkü zâlim de olsa bir imâm'a (devlet başkanına) karşı çıkmak, emniyetin (can ve mal güvenliğinin) korkuya değişmesi, kanların dökülmesi, sefihlerin (kötü insanların) ellerinin uzaması, Müslümanlar üzerine kötü hallerin meydana gelmesi ve yeryüzünde fasadın çıkmasına sebeb olabilir?

Âyet-i kerime, gönderilmelerinden önce ve gönderildikten sonra bütün zamanlarda peygamberlerin "ismet" günahsız olduklarına ve büyük günahları işlemediklerine delâlet etmektedir.

Şeyh haşiyelerinde, bu âyet-i kerîmenin manâsının bahsinde buyurdular: Zalim kişi, zulme devam ettiği müddetçe, imâmete nail olamaz. Bir vakitler, zâlim olan kişi, tevbe edip halini islâh ettikten sonra bir daha imâmete ehil olmaz, manâsına değildir. Zulüm'den tevbe eden kişi, imâmete nail olur. İkisinin (zulme devam edenle zulümden tevbe eden kişilerin) arasındaki fark şudur: Şu anda zâlim olan kişi, imam tayin edilmesinde şu anda taşımış olduğu maksadı ihlal etmiş olur. O da yeryüzünde zulüm ve fasad çıkartması, insanların malını ve namuslarını korumayı terketmesidir. Fakat eskiden zulüm etmiş olsa bile, sonradan fesatçıların zulmünden yüz çeviren, tevbe eden kişi için, niyeti, zulüm, fesad, insanların can, mal ve namuslarına saldırmak veya koruma vazifesini yapmamak gibi maksatları taşıyan ve bu şekilde yeryüzünü ihlal eden zâlimler ile aynı kefeye konulmaz. Çünkü Günahlarından tevbe eden kişi, günah işlememiş gibidir.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) hazretleri buyurdu: "Veled-i zinâ'ya velâyet verilmez. Buyurdu. Anne ve babamın her birinde, elfazı küfür (insanı küfre götüren sözler) sadır olmadan, beni annemin ilk doğurduğu çocuk kılmasından dolayı Allâh'a şükrediyorum."

Aziz Mahmud Hüdâî (k.s.) hazretleri gibi ben de bu şekilde şükrettim; bu fakir (İsmail Hakkı Bursevî hazretleri) ben de aynı şekilde diyorum.

Sahâvî hazretleri, "Makâsıdü'l-hasene," kitabında,

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَدُ الزِّنَى "Veled-i zinâ (zinaya devam eden) cennete giremez." Eğer bu sahih ise, manâsı şöyledir. Anne ve babasının amelini yaparsa demektir. Hadis âlimleri, bu hadisin zahirine hamledilmeyeceği üzerine ittifak ettiler. (**1/224**)

Bu hadis-i şerifin tevilinde yine şöyle buyuruldu: Veledi zinâ demek, zinâya devam eden kimse demektir. Çok şahitlik eden sahifelerin oğlu, çok cesûr olan, harbin oğlu, Müslümanların çocuklarına, "İslâm'ın evlâdı" denildiği gibi, çok zinâ edene de evlâdı zinâ denilmiştir. Yoksa zinâ'dan doğan kişi demek değildir. Sahâvî'nin sözü bitti.

Sonra bu âyet-i kerimede, şu işârette vardır: Kim ahyârın (seçkinlerin) derecesine yükselip, insanların kendisine uymasını isterse, yorgunluk, nefis mücâhedesi ve Allâh'ın taatine devam etmelidir. Bunlardan ayrılmamalıdır.

Sa'di buyurdu:

Yusuf Aleyhisselâm gibi salih ve temiz

Kişi, yılların geçmesiyle olur aziz.

Ka'be-i Muazzama sevâb ve emniyet yeridir

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ Ve (hatırlayın ki) biz bu Beyt'i, kıldık.

Yâni, Habibim Ahmed, Resûlüm ya Muhammed! Ka'beyi Muazzamayı kıldığımız vakti hatırlayın.

مَثَابَةً **"Sevap kazanma yeri,"** oldu.

لِلنَّاسِ **"İnsanlar için,"**

Hac ve umre yapanlar için bir ev ve dönüş yeri yaptık. Ondan ayrılırlar, sonra sevâb kazanmak için yine ona yönelip gelirler. Yâni Kâbe'yi görmek için ona yine yönelirler. Yâni onu haccedenler bir kereden sonra bir daha gelirler veya onlar dönerler sonra onların emsâli (onlardan sonra onların benzerleri) gelip Ka'beyi ziyâret etmektedir. Onlar, Allâh'ın ehli ve beytinin ziyâretçileri olma noktasında aynıdırlar. Muhakkak ki onlar, hac ve umre yapanlar, ilk ziyâretçilere (müsâfirlere) benzemektedirler. Sonra gelenlerin yapmış oldukları hac ve umre; o işi ilk (kendilerinden önce yapıp) dönenlerin hac ve umresi menzilesindedir.

الناس "insan" kelimesinin ma'rife olması, ahd-i zihnî içindir.

وَأَمْنًا "emin yer kıldık" emniyyet yeri kıldık.

Zîrâ müşrikler, Harem-i şerîfin içinde kimseye saldırmazlardı. Ve müşrikler: “Bu beyt, beytüllah’dır (Ka’be Allâh’ın evidir), içindekiler de Allâh’ın ehlidirler,” diyorlardı. Yâni Allâh’ın ehl-i beytidir, manâsında diyorlardı. Harem’de babalarının kaatilini görseler, yine saldırmazlardı. Ama Harem’in çevresinde babasını görse saldırırdı. Bu davranış tâ İsmâil Aleyhisselâm’ın dininden beri mirâs yoluyla gelmekteydi. Müşrikler, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin zamanına kadar bu inanç ve amel üzerindeydiler.

Haccın sildiği ve silemediği günahlar

Veya, (وَأَمْنًا beytüllah emniyettir demek), Ka’beyi hacceden kişi, cehennem azabından emin olur. zîrâhac, mâkablini (geçmişi) siler. (Hac, kişinin daha önceki günahlarına keffarettir. Haccın keffâret olduğu günahlar:)

1-Hukûkullâh: Yâni hac, daha önce üzerine vacib olan hukûkullah’dan doğan günahları keser ve siler. Mâlî mükellefiyetler hariç. Hac, yemin keffâreti gibi günahları silmez. (Mâlî mükellefiyetleri mutlaka yerine getirmek gerekir.)

2-Hukûkulibâd (kul hakkı): Kişi, haccetmekle kul hakkından kurtulamaz. (Mazlûm ve mağdûr olan insanlara haklarını vermedikçe hac, hiçbir kul hakkının affedilmesi, silinmesi veya kesilmesine sebeb değildir.) İbni şeyhin hâşiyesinde de böyledir.

Lakin Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, Müzdelife’de kan ve zulüm için yapmış olduğu duanın makbul olduğu rivâyeti vardır. Kâfî, Mollâ Fenârinin Fatihâ tefsirinde ve diğer kitablarda bu rivâyet geçmektedir.

وَاتَّخِذُوا **“Ve edinin,”**

Yâni biz, edinin dedik. İnşâî cümlenin, ihbârî cümle üzerine atfı lazım gelmesin diye, kavil (söyledik kelimesini) murad ederek böyle buyurdu.

مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى **“İbrâhimin makâmını namazgah (edinin).”** Yâni namaz kılma yeri edinin.

مِنْ Tebğîz içindir. (yani bâzı manâsını verir.) İbrâhim Aleyhisselâm’ın makâmı, üzerinde ayak izleri olan taştır. (Şu anda Ka’benin kapısı ile zemzem kuyusunun arasında durmaktadır.) Veya İbrâhim Aleyhisselâm’ın makâmı, İbrâhim Aleyhisselâm’ın üzerine

çıkıp insanları haccetmeye çağırdığı yerdir. Beytin binâsının yükseliğidir. Bu gün makâm-ı İbrâhim denilen yer o taşın bulunduğu yerdir.

İsmâil Aleyhisselâm'ın Mekke'ye yerleşmesi

مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُم أَوْ أَهْل بَيْتٍ مِنْ جُرْهُم مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقِ كَدَاءٍ فَنَزَلُوا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ فَرَأَوْا طَائِرًا عَائِفًا فَقَالُوا اِنَّ هَذَا الطَّائِرَ لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ لَعَهْدُنَا بِهَذَا الْوَادِي وَمَا فِيهِ مَاءٌ فَأَرْسَلُوا جَرِيًّا أَوْ جَرِيَّيْنِ فَاِذَا هُمْ بِالْمَاءِ فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ بِالْمَاءِ فَأَقْبَلُوا قَالَ وَأُمُّ اِسْمَاعِيلَ عِنْدَ الْمَاءِ فَقَالُوا أَتَأْذَنِينَ لَنَا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكِ فَقَالَتْ نَعَمْ وَلَكِنْ لَا حَقَّ لَكُمْ فِي الْمَاءِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ م عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَلْفَى ذَلِكَ أُمَّ اِسْمَاعِيلَ وَهِيَ تُحِبُّ الْاِنْسَ فَنَزَلُوا وَأَرْسَلُوا اِلَى أَهْلِيهِمْ فَنَزَلُوا مَعَهُمْ حَتَّى اِذَا كَانَ بِهَا أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْهُمْ وَشَبَّ الْغُلَامُ وَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ وَأَنْفَسَهُمْ وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ فَلَمَّا أَدْرَكَ زَوَّجُوهُ امْرَأَةً مِنْهُمْ وَمَاتَتْ أُمُّ اِسْمَاعِيلَ فَجَاءَ اِبْرَاهِيمُ بَعْدَمَا تَزَوَّجَ اِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ تَرِكَتَهُ فَلَمْ يَجِدْ اِسْمَاعِيلَ فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ فَقَالَتْ خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ فَقَالَتْ نَحْنُ بِشَرٍّ نَحْنُ فِي ضِيقٍ وَشِدَّةٍ فَشَكَتْ اِلَيْهِ قَالَ فَاِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلَامَ وَقُولِي لَهُ يُغَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِهِ فَلَمَّا جَاءَ اِسْمَاعِيلُ كَأَنَّهُ آنَسَ شَيْئًا فَقَالَ هَلْ جَاءَكُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَتْ نَعَمْ جَاءَنَا شَيْخٌ كَذَا وَكَذَا فَسَأَلَنَا عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ وَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّا فِي جَهْدٍ وَشِدَّةٍ قَالَ فَهَلْ أَوْصَاكِ بِشَيْءٍ قَالَتْ نَعَمْ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ غَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِكَ قَالَ ذَاكِ أَبِي وَقَدْ أَمَرَنِي أَنْ أُفَارِقَكِ الْحَقِي بِاَهْلِكِ فَطَلَّقَهَا وَتَزَوَّجَ مِنْهُمْ أُخْرَى فَلَبِثَ عَنْهُمْ اِبْرَاهِيمُ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ أَتَاهُمْ بَعْدُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ فَسَأَلَهَا عَنْهُ فَقَالَتْ خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا قَالَ كَيْفَ أَنْتُمْ وَسَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ فَقَالَتْ نَحْنُ بِخَيْرٍ وَسَعَةٍ وَأَثْنَتْ عَلَى اللهِ فَقَالَ مَا طَعَامُكُمْ قَالَتِ اللَّحْمُ قَالَ فَمَا شَرَابُكُمْ قَالَتِ الْمَاءُ قَالَ اللهُ مَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ م عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ حَبٌّ وَلَوْ كَانَ لَهُمْ دَعَا لَهُمْ فِيهِ قَالَ فَهُمَا لَا يَخْلُو عَلَيْهِمَا أَحَدٌ بِغَيْرِ مَكَّةَ اِلاَّ لَمْ

يُوَافِقَاهُ قَالَ فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلَامَ وَمُرِيهِ يُثْبِتُ عَتَبَةَ بَابِهِ فَلَمَّا جَاءَ اِسْمَاعِيلُ قَالَ هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ قَالَتْ نَعَمْ أَتَانَا شَيْخٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ وَأَثْنَتْ عَلَيْهِ فَسَأَلَنِي عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ فَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّا بِخَيْرٍ قَالَ فَأَوْصَاكِ بِشَيْءٍ قَالَتْ نَعَمْ هُوَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَأْمُرُكَ أَنْ تُثْبِتَ عَتَبَةَ بَابِكَ قَالَ ذَاكِ أَبِي وَأَنْتِ الْعَتَبَةُ أَمَرَنِي أَنْ أُمْسِكَكِ ثُمَّ لَبِثَ عَنْهُمْ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ جَاءَ بَعْدَ ذٰلِكَ وَاِسْمَاعِيلُ يَبْرِي نَبْلًا لَهُ تَحْتَ دَوْحَةٍ قَرِيبًا مِنْ زَمْزَمَ فَلَمَّا رَآهُ قَامَ اِلَيْهِ فَصَنَعَا كَمَا يَصْنَعُ الْوَالِدُ بِالْوَلَدِ وَالْوَلَدُ بِالْوَالِدِ ثُمَّ قَالَ يَا اِسْمَاعِيلُ اِنَّ اللهَ أَمَرَنِي بِامْرٍ قَالَ فَاصْنَعْ مَا أَمَرَكَ رَبُّكَ قَالَ وَتُعِينُنِي قَالَ وَأُعِينُكَ قَالَ فَاِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَنْ أَبْنِيَ هَا هُنَا بَيْتًا وَأَشَارَ اِلَى أَكَمَةٍ مُرْتَفِعَةٍ عَلَى مَا حَوْلَهَا قَالَ فَعِنْدَ ذٰلِكَ رَفَعَا الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ فَجَعَلَ اِسْمَاعِيلُ يَأْتِي بِالْحِجَارَةِ وَاِبْرَاهِيمُ يَبْنِي حَتَّى اِذَا ارْتَفَعَ الْبِنَاءُ جَاءَ بِهٰذَا الْحَجَرِ فَوَضَعَهُ لَهُ فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِي وَاِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ وَهُمَا يَقُولَانِ (رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)

Rivayet olundu: İbrâhim Aleyhisselâm, Cenab-ı Allâh'ın emriyle İsmâil Aleyhisselâmı ve annesi hazret-i Hâceri getirip bıraktı. Uzun bir zaman sonra oraya "Cürhûm! kabilesi gelip yerleşti. Cürhüm kabilesinden bâzıları Mekke'nin bulunduğu vadiden geçerken oradan kuşların uçmakta olduğunu gördüler. Kuşların bulunduğu yerde mutlaka su vardır, dediler. Adamlarını gönderdiler. Adamları İsmail Aleyhisselâm, annesi ve zemzem kuyusunu görüp, kabilelerine haber verdiler. Onlar oraya geldiler, Hacer hanım'a:

-"İzin var mı? Biz de buraya yerleşebilir miyiz?" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: İsmail Aleyhisselâm'ın annesi, insanlara ülfet etti. Yalnız kalmak istemedi. Onun için; Hacer hanım, Mekkeye yerleşmelerine izin verdi ve:

-"Yerleşin, ama sudan bir hakkınız yoktur," dedi. Onlar da:

-"Tamam," dediler ve oraya yerleştiler. İsmail Aleyhisselâm, onlardan Arabça öğrendi. İsmâil Aleyhisselâm büyüdü, onlardan bir kız ile evlendi. Hazret-i Hâcer vefat etti. İbrâhim Aleyhisselâm, onları ziyârete gitti. Hâcer hanım vefat etmiş olduğundan Hazret-i İsmâil'in evine gitti. İsmail Aleyhisselâm, evde yoktu. Eşi evdeydi. İbrâhim Aleyhisselâm, kadına sordu:

-"Hayat arkadaşın nerede?" Kadın:

-"Kırlara gitti. Seyehâta çıktı," dedi. İsmâil Aleyhisselâm daha fiilen kendisine peygamberlik gelmeden önce Haremin dışına ava giderdi. İbrâhim Aleyhisselâm, Hazret-i İsmâil'in eşine sordu:

-"Müsâfire ikrâm edebilecek bir ziyâfetin var mı?" kadın:

-"Hayır! Öyle bir şeyimiz yok!" dedi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Geçiminiz nasıl?" diye maişetlerini sordu. Kadın:

-"Büyük bir geçim sıkıntısı, yokluk ve bunalımdayız," dedi. İbrâhim Aleyhisselâm, kadına:

-"Kocan eve geldiği zaman benden selâm söyle, kapısının eşiğini değiştirsin," dedi.

İbrâhim Aleyhisselâm, Mekke'den ayrıldı. İsmâil Aleyhisselâm, evine geldiği zaman, babasının kokusunu evinde gördü. Eşine sordu:

-"Bize hiç kimse geldi mi?" kadın:

-"Şöyle şöyle olan yaşlı bir kimse geldi." Kadın böylece İbrâhim Aleyhisselâmı vasfetti. İsmail Aleyhisselâm sordu:

-"Sana ne söyledi?" Kadın:

-"Eşine selâm söyle! Kapısının eşiğini değiştirsin," buyurdu, dedi. İsmâil Aleyhisselâm, eşine:

-"O benim babamdı! Bana senden ayrılmamı emretti," dedi. İsmail Aleyhisselâm, eşini boşadı. Cürhûmlardan başka bir kız ile evlendi. Allâh'ın dilediği kadar zaman geçtikten sonra İbrâhim Aleyhisselâm, Allâh'ın izniyle yine Mekke yoluna düştü. İsmâil Aleyhisselâm'ın evine geldi. İsmail Aleyhisselâm yine evde yoktu. İsmail Aleyhisselâm'ın eşine sordu:

-"Kızım! Hayat arkadaşın nerede?" kadın:

-"Kocam! Mekke'nin dışına çıktı, seyehata gitti; ama inşAllâh neredeyse gelmek üzeredir. Allâh size rahmet ve sağlık versin bey baba bineğinden in gel müsâfirimiz ol," dedi. İbrâhim Aleyhisselâm sordu: (**1/225**)

-"Müsâfire ziyâfet çekebilir misiniz?" Kadın:

-"Evet!" dedi. Hemen mutfağa koştu. Et ve ayran getirip İbrâhim Aleyhisselâm'a ikrâm etti. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Geçim durumunuz nasıl?" diye maişetlerini sordu. Kadın:

-"Elhamdülillâh! Rızkımız geniştir. Bolluk ve bereketin içindeyiz, çok mutlu bir hayatımız var," dedi. İbrâhim Aleyhisselâm, ikisine

(İsmail Aleyhisselâm ve eşine) evlerinde bereketin olması için dua etti. Eğer İsmail Aleyhisselâm'ın eşi o gün, buğday, arpa ekmeği veya hurma İbrâhim Aleyhisselâm'a ikrâm etmiş olsaydı; Allâh'ın arzında (yeryüzünde yeşeren şeylerin) çoğu, buğday, arpa veya hurma olurdu. İsmâil Aleyhisselâm'ın eşi, İbrâhim Aleyhisselâm'a:

-"Hayvanın üzerinden inin başınıza su dökeyim! Yüzünüzü, başınızı ve saçınızı hemen yıkayın biraz serinlersiniz," dedi. İbrâhim Aleyhisselâm gelininin insanlık derecesini iyice ölçmek için inmeyeceğini söyledi. İbrâhim Aleyhisselâm'ın hayvandan inmemekte isrâr ettiğini gören kadın, hemen "makâm-ı İbrâhim" denilen taşı getirdi. İbrâhim Aleyhisselâm'ın sağ ayağını onun üzerine koydurdu. İbrâhim Aleyhisselâm başının sağ tarafına su döktü. Sonra da hayvanı sol tarafa çevirdi. İbrahim Aleyhisselâm'a başının ve saçlarının sol tarafını yıkaması için yardımcı oldu. Ve böylece İbrâhim Aleyhisselâm, bineğin üzerindeyken başını yıkadı, serinledi. Makam-ı İbrâhim denilen taşta bulunan ayak izleri işte böyle bir zamanda o taşta meydana geldi. İbrâhim Aleyhisselâm, gelinine:

-"Kocan eve gelirse, benden selâm söyle! Ona evinin eşiğinin çok düzgün olduğunu söyle," dedi. İsmail Aleyhisselâm, evine geldiğinde, babasının kokusunu aldı. Eşine sordu:

-"Bize kimse geldi mi?" Eşi:

-"Çok güzel, sevimli, nurânî yüzlü ve güzel kokulu bir yaşlı geldi, bana şöyle şöyle buyurdu. O bineğin üzerindeyken ben onun başına su döküp yıkadım. İşte bunlarda onun ayak izleridir," dedi. İsmail Aleyhisselâm çok sevindi. Hasretle taşa baktı. Eşine:

-"O gelen babam İbrâhim Aleyhisselâmdı. Evimin eşiği de sensin. Bana seni tutmamı (ve değerini bilmemi) emretti," dedi. Bundan sonra uzun bir zaman geçti. Yine bir gün İbrâhim Aleyhisselâm, Mekke'ye geldi. Zemzem kuyusuna yakın bir yerde ulu bir ağacın gölgesinde İsmail Aleyhisselâmı oturup ok yontarken gördü. İsmail Aleyhisselâm, öteden İbrâhim Aleyhisselâm'ın gelmekte olduğunu görünce, bir evlâdın babasına gösterebileceği büyük bir saygı ile ayağa kalktı ve babasına koştu. İbrâhim Aleyhisselâm onu büyük bir sevgiyle kucakladı, bağrına bastı. Sonra İsmail Aleyhisselâm'a:

-"Allâh, bana iş emir buyurdu. O yapacağım işte bana yardım eder misin?" İsmail Aleyhisselâm:

-"Onu yapmak üzere size yardım ederim," dedi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Rabbim, burada beyt (bir ev) yapmamı emretti," dedi. Ve ikisi, beytüllahı yapmaya başladılar. Çalıştılar, beyüllâh'ın temelleri yükseltildi. İsmail Aleyhisselâm, taş getiriyordu. İbrâhim Aleyhisselâm da duvarı örüyordu. Ka'benin duvarı yükselince, makâm-ı İbrâhim denilen taşı getirip onun üzerine çıkarak duvarı örmeye başladı. İbrâhim Aleyhisselâm, Hazret-i İsmâil ile berâber şöyle dua ediyorlardı: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur, hiç şüphesiz semî (işiten) sensin, alim (bilen) sensin."[17] İbrâhim Aleyhisselâm ve Hazret-i İsmâil bu duayı okuyarak büyük bir aşk ve heyecan ile Kâbenin çevresinde dönüp onu tamamlıyorlardı[18]. Ka'benin binâsı bittiği zaman, İbrâhim Aleyhisselâm'a:

-"İnsanları hacca davet et," denildi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Nasıl davet edeyim? Ben dağların arasındayım, hâzır kimse yok, kimi çağırayım?" dedi. Allâhü Teâlâ buyurdu:

-"Seslenmek senden, duyurmak ve senin sesini insanlara ulaştırmak bizdendir," buyurdu. İsmail Aleyhisselâm, Ebû Kubeys dağına çıktı. Orada bu taşın (yani kendisine makâmı İbrâhim denilen taşın) üzerine çıktı. Bu taş tufan günlerinden Ebû Kubeys dağına düşmüştü. İbrahim Aleyhissselamın üzerine çıktığı bu taş yükseldi, hatta yeryüzündeki bütün taşları geçti. Allâh sanki bütün yeryüzünü dürdü ve bir sofra gibi toplayıp İbrâhim Aleyhisselâm'ın önüne koydu. İbrâhim Aleyhisselâm o taşın üzerine çıktı ve şöyle seslendi:

-"Ey insanlar! Rabbiniz sizin için bir bina (ev) yaptı. Ve Rabbiniz size orayı haccetmenizi emrediyor. Ey insanlar! Beytüllahı ziyâret edin, haccedin," dedi. İnsanlar, babalarının sulblerinde ve annelerinin rahimlerinde ona icâbet ettiler. İbrâhim Aleyhisselâm'a bir kere icâbet eden bir kere hac yapar; on kere icâbet eden on kere hacceder. Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

اِنَّ الرُكنَ وَالْمَقَامَ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَاقُوتِ الْجَنَّةِ طَمَسَ اللهُ نُورَهُمَا وَلَوْ لَمْ يَطْمِسْ نُورَهُمَا لَأَضَاءَتَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

Muhakkak ki, rukun (hacer-i esved) ve makâm (ı İbrâhim) cennet yakutlarından birer yakutdurlar. (Müşriklerin ellerinin dokunmasıyla) Allâh onların nurunu aldı. Eğer onların nurları alınmasaydı,

---

17 Bakara: 2/127

18 Sahîh-i Buhârî, El-Enbiya, mevsuatül-Hadîs-i Şerîf no: 3113

Bu rivâyetin anlatımında bâzıları bir peygamberin şanına yakışmayacak rivâyetlerde bulunmaktadırlar. Bu Hadîs-i Şerîfe muğâyir olan şeylerin İsrâiliyyat olduğu anlaşılsın diye bu Hadîs-i Şerîfin metnini buraya yazdım.

doğu ve batı arasını (bütün dünyâyı aydınlatırlardı). [19] Burada geçen iki taştan (rukun ve makâmdan) murad, Hacer-i Esved ile Makâm-ı İbrâhim yâni İbrâhim Aleyhisselâm'ın beyti inşâ ederken üzerine çıktığı taştır.

Hazret-i İbrâhim ve İsmail Aleyhisselâm'dan alınan ahid

وَعَهِدْنَا اِلَى اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ Ve biz İbrahim ile İsmail'e şöyle ahid verdik."

Yâni onlara emrettik. Onlara kuvvetli ve tekidli bir şekilde emir ve vasiyet ettik. Zîrâ ahd, bazan emir ve vasiyyet manâsına gelir. عهد الله "Allâh'ın ahdi" denir. Yâni Allâh'ın emri ve vasiyeti demektir. Meselâ şu âyeti kerimede geçen ahid bu manâyadır.

أَلَمْ أَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

" And vermedim mi size:

"Ey ademoğulları! Şeytan'a kulluk etmeyin, o size açık bir düşmandır!' diye [60] Ve: 'Bana kulluk edin, doğru yol budur!' diye?! [61]"[20]

İsmail Aleyhisselâm'a İsmail diye isimlendirilmesinin sebebi şudur. İbrâhim Aleyhisselâm, Cenab-ı Allâh'a kendisine bir evlâd vermesi için dua ediyordu. Ve şöyle diyordu: اسمع يا ايل "Allâhım, duamı işit ve kabul et," burada geçen, ايل Allâh demektir. Allâh, kendisine bir evlâd verdiğinde de ona اسماعيل İsmail adını verdi.

Beytimi temiz tutun

أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ "Beytimi, ikinizde tertemiz tutun, (diye ahid verdik,)"

Yâni beytimi, kendisine yakışmayan necâset, pislik, kir ve putlardan temiz tutunuz. Bundan murad da, Ka'benin çevresini put gibi

---

19 Tirmizi, kitabül-hacc, mevsuatü'l-Hadîs-i Şerîf: no: 804
20 Yâsin, 36/60,61

şeylerin dikilmesinden ve pisliklerden muhafaza edin demektir. Ve onu sürekli temiz tutun demek şu kabildendir:

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ "Onlar için cennetlerde tertemiz eşler vardır."[21] Cennetteki eşler (ve hurîler) pislik ve necâsetten temizlenmemişler belki, temiz olarak yaratılmışlardır. (Ka'be'de başlangıçta tertemiz olarak binâ edilmiştir.) Senin (dikilmesi için terziye gömleklik verdiğinde) terziye şöyle söylemen gibidir:

وسع كم القميص "Gömleğin yenini genişlet," sen bu sözünle gömleğin yeninde bir darlığın olduğunu murad etmiyorsun. Çünkü gömlek daha dikilmemiş. Belki sen gömleği dikerken başlangıçta, kollarının yenleri geniş olan bir gömlek dikmesini terziden istemektesin.

لِلطَّائِفِينَ **"Tavaf edenler için,"**

Yâni beytüllah'ın çevresini ziyâret edenler için,

وَالْعَاكِفِينَ **"ve itikâf edenler için, (ibadete kapananlar için),"**

Ka'be yanında ibâdete koyulanlar için, yâni oraya yerleşen ve oradan ayrılmayan memleketlerine dönmeyenler için, temiz tutun demektir. Bu Harem-i şerîfin ehli için demektir. Birincisi yâni لِلطَّائِفِينَ Tavaf edenler için," tavaf kelimesi ise, tavaf ve ziyâret için taşradan Mekke'ye gelen yabancılar için demektir. Kendilerine mahsus değildir ama, onlar ile husûsileşmiş bir haldedir. zîrâdışardan gelenler, mîkâtı ihrâmsız geçemezler.

وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ(١٢٥) **Rükû, secde edenler için (tertemiz tutun)."**

Yâni namaz kılanlar için temiz tutun. Namaz kılmak, rüku ve secdeyi içine toplamaktadır. Çünkü rüku ve secde namazın heyeti ve rükünlerindendir. Rüku ve secde zât ve zaman bakımından birbirlerine yakın oldukları için atıf harfi terkedildi. Namazın iki sıfatının arasına atıf harfi getirilmedi. Yâni وَالرُّكَّعِ وَ السُّجُودِ Rüku ve secde edenler buyurmadı. Mescid-i Haramda oturmak ve Ka'beye bakmak kendisinden râzı olunan çok üstün ve şerefli bir ibâdettir. (**1/226**) Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

21 Bakara: 2/25

إن الله تعالى يَنْزِلُ عَلىَ هذا البَيتَ في كُلِ يَومٍ وليْلَةٍعِشْرينَ وَمائة رَحمةٍ: سِتينَ لِلطّآئِفين، وَأربَعينَ لِلْمُصَلّين؛ وَعِشْرينَ لِلنّاَظِرينَ

"Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, her gün ve her gece yüzyirmi kere rahmetini bu beytin üzerine tecelli ettirir. Bu rahmetlerden altmışı tavaf edenlere, kırkı namaz kılanlara yirmisi de Ka'beye bakanlaradır." [22]

Temizlik bakımından bütün mescidler Ka'be hükmündedir

Bil ki, Allâhü Teâlâ hazretleri: أَنْ طَهِّرَا بَيْتِي "**Beytimi temizleyiniz**" buyruğunun içine, bütün mescidler, (Allâh'ın bütün evleri) girer. Temizlik ve bakım yönünden bütün mescidlerin hükmü Kâ'benin hükmü gibidir. Burada özellikle Ka'be zikredildi. Çünkü o zaman Ka'beden başka bir hiçbir mescid yoktu.

Beytüllah'a girmenin şartları

وَرُوِيَ عَنْ عُمر بن الخطاب رضي الله عنه أَنّهُ سَمِعَ صَوْتَ رَجُلٍ في المسجِد فقال: مَا هذَا! أَتَدْري أيْنَ أَنْتَ!؟ وَقال حُذَيفَةَ قال النبي صلى الله عليه وسلم: (إن الله أَوْحَى إلي يَا أَخاَ الْمُنْذِرين ياَ أَخاَ الْمُرْسَلِين أَنْذِرْ قَوْمَكَ أَلاّ يَدْخُلُوا بَيْتاً مَنْ بُيوتِي إلاّ بِقُلوُبٍ سليمةٍ وألسنةٍ صَادِقَةٍ وَأَيْدٍ نَقِيّةٍ وَفروجٍ طاَهِرَةٍ وَألاّ يَدْخُلُوا بَيْتاً مِنْ بُيُوتِي مَا دامَ لأَحَدٍ عِنْدَهُمْ مَظْلِمَةٌ فإني ألعنه ماَ دامَ قاَئِماً بَيْنَ يَدَيَّ حَتىَ يُرَدّ تِلْكَ الظّلامَةَ إلَى أَهْلِهَا فَأكُون سَمْعَهُ الّذي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الذي يُبْصِرُ بِهِ وَيَكُونُ مِنْ أَوْلِياَئي وَأَصْفِيائي وَيَكُونُ جَاري مَعَ النّبيينَ وَالصّدّيقينَ وَالشّهَداَءِ وَالصّالِحينَ

Ömer ibni Hattab (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Hazret-i Ömer (r.a.) Mescid'de bir adamın sesini işitti. Ona:

-"Ne yapıyorsun? Nerede olduğunu bilmiyor musun?" dedi. Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular: Allâhü Teâlâ bana şöyle vahyetti:

-"Ey uyarıcı ve korkutucuların (insanları cehennemle korkutan peygamberlerin) kardeşi! Ey mürsellerin (kendisine kitab verilen peygamberlerin) kardeşi! Kavmini uyar: Benim evlerimden herhangi

22 Kenzül Ummâl: Muhaddis no: 34630

bir evime (mescidlerden herhangi bir mescide) ancak ve ancak selim (teslim olmuş) bir kalb, sâdık (doğru) bir dil, kimseye zarar vermeyen eller ve temiz fercler ile (zinâ ve her türlü kötülükten arınmış namuslu bir halde, kalbini, elini, belini ve dilini koruyarak) girsinler. Birinin onların üzerinde bir hakkı olduğu halde (yani kullarıma zulmedenler) benim evlerimden herhangi bir evime girmesinler. Eğer bu halde benim evlerimden herhangi bir evime (Ka'be veya bir mescide) girerlerse; onlar benim yed-i kudretimin önünde mescidlerimde namaz kıldıkları müddetçe onlara lânet ederim. Haksızlık ettikleri ve malını tecâvüz ettikleri kişilerin haklarına kendilerine vermedikçe benim lânetim onlara devam eder. Kim hakkı ehline verir, selim bir kalb, sadık bir dil, zararsız bir el ve korunmuş bir ferc (namus) ile evlerimden herhangi birine gelip ibâdet ederse, ben onun kendisiyle işittiği kulağı ve kendisiyle gördüğü gözü olurum. O kişi benim evliyâ ve seçkin kullarımdan olur. Ve o kişi, kıyâmet gününde peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kullarımla berâber olur." [23]

Kalb temizliği

Ve bil ki, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kalbine izâfe ettiği "beyt" (ev) hakîkatte kalb beytidir. Allâhü Teâlâ hazretleri, kalbin mâsivâ'ya (yani, kendisinden başka şeylere) iltifat etme kirinden (ve pisliğinden) temizlenmesini emretti. zîrâkalb, Allâhü Teâlâ hazretlerinin nazargâhıdır.

Şöyle buyurulduğu gibi:

Gönül yap ki gönül yapmak haccı ekberdir.

Bir gönül yapmak binlerce Ka'beden daha iyidir.

Kâ'be Azerin Halilinin yapmış olduğu binâ'dır.

Gönül ise nazargâhı İlâhî'dir.

Elbette kalbi temizlemek gerekir. Kalbler iyice temizlenince onun yanına, İlâhî nurlar, rahmânî sırlar yerleşir ve onun üzerine sukûnet ve vekar iner. Kul bu rütbelere ulaştığında hakikî olarak Rabbine secde ve rükü eder ve sırrı ile Rabbine nail olup kurtulur.

---

23 Kenzül-Ummâl, Muhaddis no: 43600

Hazret-i İbrâhim'in duası

وَاِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ **"Ve o vakit İbrahim, dedi."**

Habibim Ahmed, Rasûlüm ya Muhammed! İbrâhim Aleyhisselâm'ın Rabbine dua ettiği ânı hatırla. Şöyle demişti:

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا **"Ey Rabbim, burasını kıl,"**

Bu mekânı, Harem-i şerifi kıl.

بَلَدًا آمِنًا **Emin (güvenli) bir belde (kıl)."**

Burasını emniyetli yer kıl. Buranın ehlini, kıtlıktan, kuraklıktan, yerin dibine geçirmekten, başka bir varlığa dönüştürmekten, zelzele ve depremlerden, delilikten, cüzzâm'dan, alaca hastalığından ve şehirlerin (halkının) başına gelen bunlara benzer fitne, âfet ve belâlardan emin kıl. بَلَدًا آمِنًا Emin (güvenli) bir belde (kıl)." Cümlesi, nisbet bâbındandır. Yâni, بلدا منسوبا الى الامن emniyete mensûb olan (güvenceli) bir şehir demektir.

İkisi Kâbeyi binâ ettiler. Ve onlara, mevsûflarının me'hâzlarına nisbet edilmesi emredildi. Sanki peygambere imar ediniz denilmektedir. Buradaki isnâd hakikidir. Veyâ manâ: Ehli emin olan şehir demektir. O zaman da mecâz isnâdı kabilinden olur. Çünkü emniyet hakîkatte bir şehrin ehlinin sıfatıdır. Aralarında bulunan bir alâka (ve ilgiden) dolayı, emniyet olma kelimesi, mekâna isnâd edildi. İbrâhim Aleyhisselâm, Mekke'ye ilk geldiklerinde bu duayı etmişti. İbrâhim Aleyhisselâm, Allâh'ın emriyle Hazret-i İsmail ile annesi Hacer hanımı buraya getirip yerleştirdi. Kendisi de Şam'a yönelip dönmek istedi. Hacer hanım hemen ardına düştü ve ona:

-"Bu ıssız vâdîde, insanlardan boş yerde bizleri kime emânet ettin? Diye sordu. İbrahim Aleyhisselâm cevâb veremedi. Hazreti Hâcer yine sordu:

-"Bizi burada bırakmanı sana Allâh mı emretti?" İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Evet!" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Hâcer:

-"Öyleyse Allâh bizi zâyi etmez!" dedi. Ve orada kalmaya râzî oldu. İbrâhim Aleyhisselâm, yol aldı, yürüdü. Kudâh tepesinin üzerine

çıktı. Kudâh tepesinin üzerine çıkınca oradan Hazret-i İsmail ile annnesi Hacer hanımı bıraktığı vadiye döndü. Ve şöyle dua etti:

رَبَّنَا اِنِّي أَسْكَنتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنْ النَّاسِ تَهْوِي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنْ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını namazı dosdoğru kılmaları için, senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmını onlara meylettir. Ve onları bâzı meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler."[24]

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنْ الثَّمَرَاتِ "Ve ehlini çeşitli meyvalarla rızıklandır"

الثَّمَرَاتِ kelimesi, ثمرة kelimesinin cemiidir. ثمرة : Yerden (topraktan) ve ağaçlardan çıkan yenilen şeylerdir. Bu, yemek ve meyve isteme duasıdır. (Bâzı âlimler tarafından bu) sâdece meyve isteme olduğu söylenildi. İbrâhim Aleyhisselâm özellikle الثَّمَرَاتِ meyveler, istedi. Çünkü, yemekler belirli şeylerdir ve her yerde bulunurlar. Ama meyveler, her yerde bulunmaz. Nadir bulunan şeylerdir. İbrâhim Aleyhisselâm, Mekke ehli için, hayatı güzelleştiren ve mutlu bir halde yaşanır hale getiren emniyet ve rızıkta genişlik istedi. Hayat bunlar ile güzel olup devam eder. Allâhü Teâlâ hazretleri, İbrâhim Aleyhisselâm'ın bu duasını kabul etti.

Taif Şehrine bu ismin verilmesinin sebebi

Rivâyet olundu: İbrâhim Aleyhisselâm, bu şekilde dua ettiğinde, Allâhü Teâlâ Cebrâil Aleyhisselâm'a Filistin şehirlerinden ve köylerinden birinden oraya bir çok meyve ve sebzeyi nakletmesini emretti. Cebrâil Aleyhisselâm, geldi o bahçeleri yerinden söküp, Mekke'ye götürdü. Yedi kere Ka'beyi tavaf ettikten sonra, Mekke'ye üç merhale uzaklıkta olan yere yani, Taif'e ekti. Bundan dolayı, Tâif denilen yere tavaf eden manâsına gelen Tâif denildi.

Rızık dünyevî bir nimettir

24 İbrahim: 14/37

Ve yine İbrâhim Aleyhisselâm'ın bu duasının bereketinden dolayı, Mekke'nin meyveleri çoktur. (**1/227**) Dünyanın ta en uzak yerlerinden bile ona meyveler gelmektedir. Hatta öyle bir günde Mekke'de, bahar, yaz, güz (son bahar) ve kış mevye ve sebzeleri bir arada bulunur.

مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **"Allâh'a ve âhıret gününe iymân eyleyenlerini...."**

Bu cümle, أَهْلَهُ ehlinden kelimesinden bedeldir. Âyetin manâsı: Özellikle onlardan iman edenleri rızıklandır, demektir.

قَالَ **"Dedi,"** Allâhü Teâlâ buyurdu:

وَمَنْ كَفَرَ **"küfür edeni dahi...,"**

Mahzûf üzerine atıftır. Yâni, ارزق من آمن ومن كفر Hem iman edeni ve hem de iman etmeyeni rızıklandırırım. İbrâhim Aleyhisselâm, rızkı imâmete kıyas etti. Onun için özellikle mü'minler için rızık istedi. Allâhü Teâlâ hazretleri,

لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ "zâlimler benim ahdime nail olamaz!"[25] kavl-i şerîfinde; imâmeti mü'minlere mahsus kıldı. Allâhü Teâlâ bu kavl-i şerîfiyle mutlak olarak İbrâhim Aleyhisselâm'ın zürriyeti hakkında imâmeti reddedip, imâmeti (İbrâhim Aleyhisselâm'ın zürriyetinden) mü'minlere tahsis etti. Bunun üzerine İbrâhim Aleyhisselâm, rızık dileğinin de mutlak olarak bütün Mekkeliler için değil de, onların içinde rızkı mü'minlere istedi ve birinci dileğinden almış olduğu ders ile rızık isteğini iman ile kayıtladı. Allâh subhânehû ve Teâlâ hazretleri, rızkın dünyevî bir nimet olduğunu beyan etti. Dünyevî nimetler, imâmet gibi değildir. Dünyevî nimetler, mü'min ve kâfir bütün insanlara şâmildir. Ve Allâh buyurdu:

فَأُمَتِّعُهُ **"Ona (kâfire) nasîb veririm,"**

Yâni, aleyhinde hüccet olması ve delillerin isbâtı için; dünyevî lezzetlerden tatması ve faydalanması için ona mühlet ve müddet veririm.

قَلِيلاً **"Az,"**

25 Bakara:2/124

Yâni az bir faydalanma ve yeme ve içme verilir. (Kâfirlerin dünyâda çok zengin insanlar olduğu, refah içinde yaşadığı akla gelebilir. Şunu asla akıldan çıkartmamak lazım:) Muhakkak ki, dünyâ içindeki bütün nimetler ile (âhiretin nimetlerinin karşısında) azıcık bir şeydir. Bu az olan dünyâ nimetlerinden kâfirlerin yararlandıkları ise azın azıdır. Kâfirler, Allâh'ın yeryüzünde olan az bir nimetinin az bir kısmından faydalanmaktadırlar. Dünyevî nimetler, biri diğerine nisbet ve izafetle her ne kadar çok görünüyorlarsa; âhiret nimetlerine nazaran (ve izâfetle) çok azdır. Sonu olan ve tükenen bir nimet; sonu olmayan ve tükenmeyen bir nimete nazaran muhakkak ki azdır.

قَلِيلًا "Az," kelimesi, mahzûf bir masdarın sıfatıdır. Mahzûf olan bir zarfın sıfatı da olması caizdir. Yâni; فَأُمَتِّعُهُ زَمَاناً قَلِيلًا Ona (kâfire) az bir zaman nasîb veririm, (dünyevî nimetlerden) yararlanmasını sağlarım," bu da hayatı müddetince faydalanmasıdır.

ثُمَّ أَضْطَرُّهُ اِلَى عَذَابِ النَّارِ " **Sonra da onu ateş azabına uğratırım**"

اضطرار (kelimenin aslı اضترار dir. İfitâl babının özelliğinden dolayı, te harfi tı harfine kalb olundu.) اضطرار lugatta, insanı kendisine zarar veren şeye zorlamak ve insanı zarara sokmaktır. Burada bilinen manâsıyla اضطرار insanın, küfrü sebebiyle, kendi arzu ve tercihiyle yapmayacağı ve ikrâh edeceği (sevmeyeceği) işleri yapmaya zorlanmasıdır. Yâni dünyâda işlemiş olduğu küfrü sebebiyle âhirette cehennem azabına zorunlu olarak çarptırıl-masıdır. Çünkü onun bu tercihi zararların en ehvenidir. Cehennem azabından daha şiddetli bir şey yoktur. Hatta kâfirler onun sebebiyle zorlanıp, kendi istek ve arzularıyla cehennem azabını tercih ederler. Onların küfürleri sebebiyle zorlanmaları, zarara sokulmaları, cehennem azabından daha ehvendir. Onların cehennem azabına mecbûri olarak uğratılmaları, örfî manâ'da kullanılmış bir cümle değildir. Bu cümle kâfirlerin cehennem azabına yakınlaştırılmaları, ilsâk edilmeleri ve mecbûr kılınmaları manâsında bir istiâredir. Yâni kâfirlerin cehennem ateşinden kurtulmaları mümkün olmaz.

Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdu:

يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ O gün yüzleri üstü ateşte sürüklenecekler, "Cehennemin dokunuşunu tadın!" (denilecek)."[26] Kâfirlerin cehenneme girmeleri sarihtir. Cehennem azabının onlara ilhâk edilmesinde yâni onların cehenneme girmelerinde, kendi istek ve aruzlarıyla olmadığı gibi onların bir tesiri de yoktur. İşlemiş oldukları küfrün sebebiyle zorunlu olarak cehenneme atıldılar. Bundan dolayı onlara, zarara uğrayanlar, adı verildi. Onlar işlemiş oldukları küfür sebebiyle kerhen de olsa cehennemi seçtiler. Bundan dolayı onlar, başına gelen zararı defetmeye gücü yetmeyen muztâr (zarara uğrayan) kişiye teşbih kılındılar. Âyetin manâsı, onlar küfürlerinden dolayı, bir işe mecbûr edilen muztar kişinin mecbûr kılınışı gibi cehenneme zorlandılar ve daha önce yararlanmakta oldukları o güzel nimetleri, bir daha faydalanamayacak şekilde kaybettiler, demektir.

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ(١٢٦) **(Cehennem) ne kötü varılacak yerdir (orası ne yaman bir duraktır!)**"

Burada "mahsus bi'z-zem" olan kelime mahzûftur. Yâni, kâfirlerin ikâmet etmek veya içinde azab görmek için kendisine döndükleri dönüş yerleri ne kötü bir yerdir; demektir.

Allâh mühlet verir ama asla ihmâl etmez

Bu geçici dünyâda kul için mühlet vardır; ama ihmâl asla yoktur. (Yapılan bir günah ve zulümden dolayı belki Allâh hemen cezâ vermeyip ona mühlet veriyor; fakat onu asla ihmâl etmiyor elbette) bütün insanlar, yaptıklarının karşılıklarıyla yargılanacak ve yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Dünya hayatının süsü ve güzelliği seni aldatmasın. Muhakkak ki, itaatkâr ve âsî herkesin dünyâda bir nasîbi vardır. Dünyadan nasibdâr olmak, (dünyâ nimetlerine sahib olmak) ahirette yükselmeye sebeb değildir.

Hafız buyurdu:

Sana verilen mühlet onlarca olsa bile yürüme,

o sana söylenen söz, dostlar onu çoktan unuttular.

İstidrâc

26 El-Kamer: 54/48

Allâhü Teâlâ buyurdu: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِايَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ Âyetlerimizi inkâr edenlere gelince, biz onları, bilemiyecekleri yönlerden derece derece düşüşe yuvarlayacağız.[27]

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ

Bu sözü yalanlayanı bana bırak. Onları bilmedikleri yönden derece derece azaba yaklaştıracağız."[28]

Sehl-i Tüsterî (k.s.) hazretleri bu âyeti kerimenin manâsında şöyle buyurdular: Biz onlara bolluk ve nimetlerle mühlet veririz; bu nimetlerle şükrü unuttururuz. Onlar nimete yapışıp mün'imi (nimeti vereni) unutunca yakalanıp hesaba çekilirler.

Ebü'l-Abbâs ibni Atâ hazretleri de şöyle buyurdular: Onlar ne zaman bir hata işleseler; biz onlara nimetlerimizi yenileriz ve böylece onlara bu hata ve günah'dan dolayı istiğfârı unuttururuz.

Akıllı kişiye düşen, dünyânın ziynet ve süslerine asla aldanmamasıdır. Allâh'dan başka hiçbir şey ile sevinmemelidir. (Dünyanın taşı ve altını insanın gönlünde müsâvî olmalıdır.) Muhakkak ki Allâh'ın dışında olan her şey bâtıldır, rezâlettir. Geçici rezâletlerle mağrur olmak ve onlara aldanmak, kemâl olan aklın, olgun olan anlayış (kavrayışın) ve irfanın yapabilceği bir kâr değildir.

Cehennem, Allâh'ın kereminden dolayı yaratıldı

Eğer sen: "Allâhü Teâlâ hazretlerinin âsîlere dünyâda mühlet vermesinin sebebi nedir?" diye soracak olursan; cevâben derim ki:

Denildi ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, âsî olan kullarına mühlet verdi. Onları dünyâda iken hemen yakalayıp cezâlandırmadı ki, Allâh subhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kulları; af, ihsan ve bağışlamanın, tutup cezâlandırma ve intikâm almaktan daha sevimli ve Allâha daha hoş olduğunu görsünler, diyedir. Yine bu sebeble kulları, Allâhü Teâlâ'nın şefkati, iyiliği, kerem ve cömertliğinin büyüklüğünü bilsinler diyedir. Aslında bundan dolayı ateş (cehennem) yaratıldı.

Cehennem, Allâh'ın şefkatı, iyiliği, keremi ve cömertliğinin eseridir: (Allâh'ın cömertliğinin iyice anlaşılması ve cehennemin neden yaratıldığının iyice kavranılması için şu iki kişiye bakın:)

27 El-A'râf: 7/182
28 El-Kalem: 68/44

1-Adam'ın biri insanlara ziyâfet veriyor. Ve şöyle diyor: Kim benim ziyâfetime gelirse ona ikrâmda bulunacağım. (**1/128**) Ziyâfetime gelmeyene de hiçbir şey yoktur.

2-Bir başka ziyâfet veren de, kerem, iyilik ve cömertliğinin tam olarak beyan edilmesi için: Kim benim ziyâfetime gelirse, ona ikrâmda bulunacağım; ziyâfetime gelmeyen kişiyi döveceğim ve hapsedeceğim," diye buyurmaktadır.

Hiç şüphesiz bu kişinin keremi ve cömertliği birinci kişinin kereminden daha mükemmel ve daha tamamdır. Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarını çağırdı ve şöyle buyurdu:

وَاللّٰهُ يَدْعُو اِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Allâh, selamet yurduna çağırıyor ve dilediğini de doğru yola hidayet ediyor."[29] Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, peygamberinin eline kılıç verdi. Ve: "Kim benim ziyâfetime gelmezse onu öldür," dedi. Akıllı kişiye gereken şey: Allâh'ın davetine icâbet etmesi ve kendi tercihi ile Allâh'a dönmesidir. Maksûd olan hakikî Ka'be Allâh'dır. Bütün kaafileler Allâh'a yürümektedirler.

Ka'be tarafından tavaf edilmek

Bil ki, hiç şüphesiz şehir cismânî bir sûrettir (yani insanın görünen şeklidir), Ka'be kalbdir. Hakikî tavaf, kişinin kalbiyle Rubûbiyetin huzuruyla tavaf etmesidir. Muhakkak ki beyt (Kâ'be), bu hazretin mülk âleminde bir misâlidir. O yüce hazret, göz ile müşâhede edilmez. O melekût âlemindedir. İnsanî heykel (insanın şekil ve şeması) şehâdet âleminde kalb için, zahiri bir misâldir. Göz ile müşâhede edilmeyen ise gayb âlemindedir. Âriflerden kalbî ve hakikî tavafa güç getirenler için, Ka'benin kendilerini ziyâret ettiği söylenir. Haber'de şöyle geldi:

اِنَّ لله عِباداً تَطوف بهم الكعبة "Allâh'ın (öyle) kulları var ki, Ka'be onları ziyâret eder. (Ka'benin kendilerini ziyâret ettiği kullar vardır." İşte burada, Ka'benin sûretini tavaf etmek isteyenle Ka'benin Rabbini kasd edenin arasındaki fark anlaşılmış oldu.

29 Yunus: 10/25

Ka'beyi kasteden baba ile Ka'benin Rabbini görmeye niyetlenen çocuk

Rivâyet olundu. Allâh'ın dostlarından bir ârif haccetmeye niyetlendi. Yol hazırlığı yaptı. Arif'in küçük bir oğlu vardı. Babasına sordu:

-"Baba! Nereye gidiyorsun?" Ârif:

-"Beytüllah'a (Allâh'ın evine) gidiyorum," dedi. Çocuk, beytüllahı (Ka'beyi) gören, Ka'benin Rabbini de göreceğini sandı. (Çocuk Allâhı görme aşkıyla, babasına):

-"Baba neden beni de berâberinde götürmüyorsun?" dedi. Ârif:

-"Oğlum! Sen daha buna elverişli değilsin. Yolculuğa dayanamazsın, sana haccetmek farz değil," dedi.

Çocuk ağladı. Çocuğunun çok ağlamasına dayanamayan baba, oğlunu da mecbûren yanına alıp, yolculuğa çıktı. Mikâta vardıklarında, ihrâma girib telbiye getirdiler. Harem-i şerife girdiler. Beytüllah göründüğünde, çocuk saygı gösterdi ve yere düşüp öldü. Babası dehşete düştü.

-"Oğlum nerede? Ciğer pâreme ne oldu?" dedi. Beytin zâviyesinden bir ses geldi:

-"Sen beyti kasdettin (senin maksadın Ka'beyi görmekti) Ka'beyi gördün. Oğlun Rabbini görmeyi kasdetti ve o Rabbini gördü, Rabbine kavuştu." Çocuğun ölüsü onların gözlerinin önünde yükselip kayıp oldu. Gizliden şöyle bir ses işittiler:

-"O hiç bir yerde değildir. O ne yerdedir, ne cennettedir. Belki o, فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar."[30]

Kim Allâh'a yönelmek için, sırrını, bütün cihetlerden (gaye ve maksadlardan) arındırıp, mâsivâdan yâni Allâh'tan başka her şeyden yüz çevirirse, Hak onun kıblesi olur. O kişi, bütün varlıkların kıblesi olur. (Herkes ona yönelir, onun hayır duasını almak ve ondan ilim öğrenmek için can atar.) Adem Aleyhisselâm bütün meleklerin kıblesi olduğu gibi. Çünkü Adem Aleyhisselâm, Hak ile meleklerin arasında bir vesileydi. Onun üzerinde celâl ve cemâl elbisesi vardı.

Şeyh Attar (k.s.)[31] Mantıku't-tayr isimli kitabında buyurdular:

---

30 El-Kamer: 54/55

31 Şeyh Attar (k.s.) hazretlerinin asıl adı, Muhammed bin İbrâhim el-Attar'dır. Feridüddin Attar diye meşhûr oldu. Şeyh Attar hazretleri, 513 (M. 1119) tarihinde Nişâbur'da doğdu. İyi bir tahsil gördü. Maddî ve manevî ilimlerde ilerledi. Bir çok eserler yazdı. Mantıkü't-tayr ve tezkiretü'l-Evliyâ

Hak Teâlâ buyurdu, Adem ile konuştu ve Adem'den başka konuşan olmadı, o sırrı onun gözlerinden başka gören olmadı. Çünkü Allâh, kendi ruhundan Adem'in şekline üfürdü. Ölü toprak onun üfürmesiyle cân buldu.

Başka bir yerinde de şöyle buyurmaktadır:

Adem Aleyhisselâm, hak ile geldi. Senin içinde وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ And olsun ki, biz Adem oğlunu saygıdeğer bir varlık olarak yarattık,"[32] buyuruldu. Bütün varlıkların ve meleklerin kıblesi sensin. Sen bunlara sır ve hakîkati gören göz ile ulaştın. Allâhım delillerden kurtulup, ayne'l-yakîn makâmına bizleri ulaştır. Amin

Hazret-i İbrâhim'ın duası

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُؕ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاؕ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ۠ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْؕ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

Ve o vakit ki, İbrâhîm Beyt'ten temelleri yükseltiyordu, İsmâîl de birlikte şöyle dua ettiler:

-"Ey bizim rabbimiz! Kabul buyur bizden! Dâimâ işiten, dâimâ bilen sensin, ancak sen"[127]

"Ey bizim rabbimiz! Hem bizi yalnız senin için boyun eğen müslüman kıl ve zürriyetimizden yalnız senin için boyun eğen bir ümmet-i müslime vücuda getir ve bizlere ibâdetimizin yollarını

---

isimli kitabları çok meşhurdur. 627 (M. 1229) yılında Cengiz han'ın Harzemşâh devletini istilâ etmesi üzerine moğulların eline esir düştü. 114 yaşında iken Moğul askeri tarafından hunharca şehid edildi. Şehid edildiği zaman bile kesik başını ellerinin arasına alıp bir fersahlık (3 km) bir yol yürüdü ve orada düşüp ruhunu teslim etti.

32 El-İsrâ: 17/70

göster ve tevbe ettikçe üzerimize rahmetinle bak! Öyle tevvab, öyle rahîm sensin, ancak sen..."[128]

"Ey bizim rabbimiz! Hem de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, üzerlerine âyâtını tilâvet eylesin ve kendilerine Kitâb'ı ve Hikmet'i tâlim etsin ve içlerini dışlarını temiz paklasın! Öyle azîz , öyle hakîm sensin, ancak sen..."[129]

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ "Ve o vakit ki, İbrâhîm Beyt'ten temelleri yükseltiyordu,"

Bu cümle mâzî'nin hâlini hikâye etmektedir. Vahyin iniş zamanından önce meydana gelen temelleri kaldırma işini يَرْفَعُ اِبْرَاهِيمُ "İbrâhim kaldırıyor, yükseltiyor" buyurarak, muzâri lafzı ile tabir edildi. Burada mazî fiil kullanılmamasının sebebi, olayı şu anda meydana geliyormuş gibi karşısındaki muhâtabın kafasında canlandırmak ve hâdiseyi olduğu gibi gözünün önüne getirmek içindir.

الْقَوَاعِدَ "temeller," kelimesi, قاعدة kelimesinin cemiidir. قاعدة kelimesi aslında sıfat olup, "sâbit" manâsına gelir. Sonra binâların temeline isim verilmesi üzerine isimlik kendisine galebe çaldı. Sıfat olmaktan çıkıp isim oldu. Yâni mevsufları zikredilmeyen sıfatlar kabîlinden oldu. Mevsûf takdir de edilmez. Umulur ki, قعود hakikî manâda ayakta olma şeklinin mükâbili (yani zıddı) dır. (Oturmak demektir.) İstiâre yoluyla sebât ve istikrâr manâsında kullanılmaktadır. Oturmak, sebât ve istikrâra benzerdi. Her ikisinde de intikâl (değişme) ve inmek, yok olmak ve yıkılmaya zıd olan haller vardır.

مِنَ الْبَيْتِ **"Beytten"**

Bu kavl-i şerif, الْقَوَاعِدَ temeller," kelimesinden hâldir. مِنْ kelimesi, ibtidâiyye (başlangıç) içindir; beyân manâsına değildir. Çünkü burada o yükseltilen şey beyt idi, demek sıhhatli olmaz.

Eğer sen: Bir şeyi yükseltmek, onu yeryüzünden ayırmak ve onu yüksek ve yerden yukarıya doğru çıkartmaktır. Esas (temel) ise, yerin içine doğru onu sâbit kılmak demektir. **(1/129)** Peki temeli yükseltti demenin manâsı nedir?" diye sorarsan; cevâben derim ki: Temeli yükseltmekten murad, temelin üzerinde yükselen binâyı yükseltmek demektir. Temelin üzerinde yükselen binâya tabir etti. Çünkü binâ düşük ve alçak bir şekilden yüksekliğe doğru inşâ edilip yükselir. Bu irtifanın meydana gelmesiyle hakîkatte yükseklik bulu-

nur. Evin temeli birdir. Fakat burada bir olan temel الْقَوَاعِدَ lafzıyla cemi olarak tabir edildi. Temelin bütün cüzlerini (parçalarını) nazar-ı itibâra alarak, temeller denildi. Sanki beytin temellerinin her bir parçası bir üstündekine nazaran ayrı bir temelmiş gibi kabul edildi. Âyetin manâsı: Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! Hatırla ki hani bir zamanlar, İbrahim (a.s.), Kâbenin temellerini yükseltiyordu.

وَاِسْمَعِيلُ "Ve İsmail,"

İbrahim Aleyhisselâm'ın oğlu İsmail.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın dört oğlu vardı[33]: İsmail, İshâk, Medyen, Medâyin. İsmail kelimesi, İbrâhim kelimesi üzerine atıftır. Fail üzerine atfedilen bir kelimenin mef'ulden önce gelme hakkı olduğu halde, İsmail kelimesinin Mef'ulden sonraya tehir edilmesi ise, binâ'nın temelini asıl kaldıran kişinin İbrâhim Aleyhisselâm olduğunu ilan ve beyan etmek içindir. İsmail Aleyhisselâm ona tâbi olarak çalışmaktaydı. İsmail Aleyhisselâm'ın İbrâhim Aleyhisselâm'ın eline taş vererek ona tâbi olduğu söylenilmektedir.

Kâbenin temelleri ne zaman atıldı?

Bil ki, temelin kaldırılması, binâ'nın yükseltilmesi, Kâbenin temellerinin İbrahim Aleyhisselâm'dan önce var olduğuna delâlet etmektedir. İbrâhim Aleyhisselâm daha önce var olan bir temelin üzerine Kâbe'yi inşâ etti. İnsanlar (âlimler), Kâbe'yi kimin binâ ettiğini ve ilk olarak kimin Kâbe'nin temellerini attığı hakkında ihtilâf ettiler.

1- Kâbenin ilk olarak temelini atan meleklerdir, denildi. Allâhü Teâlâ hazretleri, meleklere:

-"اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً" "Ben yeryüzünde halife kılacağım," dedi. Melekler:

-"أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ" Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Allâh, meleklere gadab etti. Melekler, Allâh'ın gadabından Allâh'a sığındılar. Allâh'ın arşını ziyâret etmeye başladılar. Arşın çevresini yedi tavaf ile tavaf ettiler. Rablerini kendilerinden râzî kılmaya

[33] İleride geleceği üzere diğer bir rivayete göre 8 oğlu vardı.

çalıştılar. Allâh onlardan râzî oluncaya kadar çalıştılar. Allâh, onlardan râzî oldu ve onlara:

-"Benim için yeryüzünde bir beyt (Kâbe) binâ edin. Âdem oğullarından kendisine gadab ettiğim kişiler, sizin arşımı tavaf ettiğiniz gibi onlar da beytimi tavaf etsinler ve böyle ben de onlardan râzî olayım," buyurdu. Bunun üzerine melekler, beyti (Kâbeyi) binâ ettiler.

2- Allâhü Teâlâ semâda "beyt-i mâmûr" adında bir beyt binâ etti. Meleklerin bu Kâbesine ضُراح ismi verildi. Allâhü Teâlâ meleklere, yeryüzünde beyti mâmûrun hizâsında, onun bir misli olan bir Kâbe inşâ etmelerini emretti.

3- Kâbeyi ilk binâ eden Âdem Aleyhisselâm'dır. Bu yapı, Tufân zamanında kaybolmuştu. Sonra Allâhü Teâlâ Kâbenin temellerini İbrâhim Aleyhisselâm'a gösterdi. İbrâhim Aleyhisselâm orada Kâbeyi yeniden inşâ etti.

Âdem Aleyhisselâm'ın Kâbeyi inşâ etmesi

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Allâhü Teâlâ hazretleri, Âdem Aleyhisselâmı cennetten yeryüzüne indirdiği zaman ona şöyle buyurdu:

-"Ey Âdem! Git bana bir beyt (Kâbe) binâ et. Orayı tavaf et. Melekler arşımın çevresini tavaf ettiklerini gördüğün gibi sen de Kâbeyi tavaf et ve orada beni zikret." Adem Aleyhisselâm, döndü. Yürümeye başladı. Yer ayaklarının altında âdetâ dürüldü. Ayakları sanki yeryüzünde hiçbir şeye basmıyordu. Adem Aleyhisselâm'ın ayak bastığı her yer mâmur oluyordu. Bu şekilde, Adem Aleyhisselâm, beyt-i haram'ın olduğu yere geldi. Cebrâil aleyhisselâm, kanatlarıyla yeryüzüne vurdu. Yerin altında sâbit olan temel, bariz bir şekilde göründü. Her birini ancak otuz kişinin taşıyabileceği taşları melekler taşıdılar. Adem Aleyhisselâm, Beyt-i Haram'ın binâsını beş dağdan getirilen taşlar ile binâ etti. (O beş dağ:)

1-Tûr-i sinâ,

2-Tûr-i ziytâ. Bu Şam'da bir dağdır,

3-Cûdiy dağı. Cûdîy dağı Cezîrede bir dağdır,

4-Lübnân dağı,

5-Hırâ dağı. Hıra, Mekke'de bir dağdır. Kâbenin temelleri, Hıra dağından getirilen yuvarlak kaya ve taşlar ile örüldü. Adem Aleyhisselâm'ın binâsı budur.

Rivâyet olundu: Allâhü Teâlâ hazretleri, dünyâyı yaratmadan binlerce sene önce, Beyt-i Haram'ın yerini yarattı. Beyti haramın yeri suyun üzerinde beyaz bir köpük gibi duruyordu. Yer yüzü oradan hayat buldu. Allâhü Teâlâ, Adem Aleyhisselâmı yeryüzüne indirdiğinde, Adem Aleyhisselâm yalnızlık çekti ve yalnızlıktan Allâh'a şikâyet etti. Allâhü Teâlâ beyt-i mâmûru indirdi. Beyti mâmûr, cennet yakutlarından bir yakûttan yapılmıştı. Yeşil zümrüdden iki kapısı vardı. Kapının biri doğuya diğeri batıya bakıyordu. Allâhü Teâlâ beyti mâmûru, Kâbenin bu gün bulunduğu yere indirdi. Ve Adem Aleyhisselâm'a şöyle buyurdu:

-"Ey Âdem! Senin için bir beyt indirdim. Melekler, arşımı tavaf ettikleri gibi sen de orayı tavaf et. Melekler arşımın yanında namaz kıldıkları gibi sen de orada namaz kıl." Allâhü Teâlâ Hacer-i esvedi indirdi. Hacer-i esved o zaman bembeyazdı. Câhiliyyet döneminde hayızlıların ellemesiyle siyahlaştı. Adem Aleyhisselâm, Hind toprağından yürüyerek, beyti tavaf etmeye yöneldi. Allâhü Teâlâ bir melek gönderdi. Melek, beytin bulunduğu yeri, delâlet edip Adem Aleyhisselâm'a gösterdi.

Mücâhid (r.h.) hazretlerine :

-"Adem Aleyhisselâm neden binekli olarak tavafa gitmedi? Neden yayan yürüdü?" diye soruldu. Mücâhid hazretleri buyurdular:

-"O gün için Adem Aleyhisselâmı yükleyebilecek bir şey yoktu. Ve Adem Aleyhisselâm'ın buna ihtiyacı da yoktu. zîrâAdem Aleyhisselâm'ın her adımı, üç günlük yol kadardı."

Adem Aleyhisselâm, Mekkeye geldi. Beyti hacc etti. Haccın diğer menâsiklerini yerine getirdi. Adem Aleyhisselâm, haccın ibâdetlerini de tamamlayınca melekler, onunla karşılaştılar. Ve ona şöyle dediler:

-"Ey Âdem! Haccın değerini bil, haccına iyilik yap. Biz senden binlerce sene önce bu beyti haccettik, dediler.[34]

---

34 Ed-Durrul-mensûr tefsirinde de şöyle bir ilave vardır:
Hadisi şerifte buyuruldu:

إنّ آدَمَ أتَى هَذاَ البية ألف أتِيَة، لَمْ يَرْكَبْ قَطّ فِيهنّ مِنَ الْهِنْدِ

عَلَى رِجْلَيْهِ، مِن ْذلك ثَلثَمِائة حَجّةٍ وَسَبْعَمِائةٍ عُمْرَةٍ

Âdem Aleyhisselâm, tam bin kere Kâbeye geldi. Bu gelişlerinin hiçbirinde binekli gelmedi, Ta Hindistandan ayakları üzerine yayan geldi. Adem Aleyhisselâm. Üç yüz (300) kere haccetti, yedi yüz (700) kere de umre yaptı."

Tufanda Beyt dördüncü kat semâya, Hacer-i esved de Ebû Kubeys dağına kaldırıldı

İbnü Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: Adem aleyhisselâm, Hindistan'dan Mekkeye gelmek suretiyle tam kırk hac yaptılar. Hepsini yürüyerek yaptılar. Beyt orada kaldı, kendisi ve evlâdından iman edenler, onu tavaf ettiler. Bu durum tufan'a kadar devam etti. Tufan günlerinde Allâhü Teâlâ onu (beyti) dördüncü kat semâya kaldırdı. (**1/130**) Her gün, yetmiş bin melek, onun içine girip ziyâret etmekteydiler. Onu ziyâret eden meleklere bir daha sıra gelmiyordu.

(Hacer-i esvedi korumasının altına aldı.) Allâhü Teâlâ, Cebrâil Aleyhisselâm'a emretti. Hacer-i esvedi boğulmaktan korumak, için onu Ebu Kubeys dağına gömmesini ve orada gizlemesini buyurdu.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın Kâbeyi binâ etmesi

Beytüllah'ın yeri, İbrâhim Aleyhisselâm'ın zamanına kadar boştu. Sonra Allâhü Teâlâ İbrâhim Aleyhisselâma, kendisi için içinde zikredilecek bir beyt (Kâbe) binâ etmesini emretti. İbrâhim Aleyhisselâm Allâh'a dua etti. Kâbenin yapılacağı yeri kendisine vasfetmesini ve açıklamasını istedi. Beytin yerine delâlet etmesi için Allâhü Teâlâ, bir sekînet (gönül huzuru, kalbî bir rahatlık, güvence ve işâretçi) gönderdi. Bu sekîne, yol gösteren hac rüzgârıydı. Yılan gibi iki başı vardı; yılana benziyordu. Allâh, İbrâhim Aleyhisselâm'a sekîne'nin istikrâr ettiği, yerleşip sakin olduğu ve hareket etmediği yerde Kâbeyi binâ etmesini emretti. İbrâhim Aleyhisselâm, sekîne'nin ardına düştü. Ona tâbi oldu.Tâ Mekke'ye geldi. Kâbenin olduğu yerde, sekine dürüldü. Yâni toplandı, iç içe kasıldı. Deri kalkanın dürülmesi gibi dürüldü ve yuvarlak bir hâl aldı. İbrâhim Aleyhisselâm'a:

-"Burada bulunan temeller üzerine beyti (Kâbe'yi) binâ et," buyurdu. İbrâhim Aleyhisselâm, yanında oğlu İsmail Aleyhisselâm ile berâber, beytin duvarlarını yükselttiler.

Hacer-i Esved

Duvar, Hacer-i Esved'in olduğu yere kadar yükseldi. İbrâhim Aleyhisselâm, oğluna:

-"Ey oğlum! Bana beyaz bir taş getir. Güzel bir taş olsun. Buraya koyayım ki, insanlara Kâbeyi tavaf etmeye bir alâmet ve başlangıç noktası olsun," dedi. İsmail Aleyhisselâm bir taş getirdi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Bundan daha güzel bir taş getir," dedi. İsmail Aleyhisselâm, yine gitti. Güzel bir taş aramaya başladı. Ebû Kubeys dağı seslendi:

-"Ey İbrâhim! Benim yanımda senin bir emânetin var, onu al." Ebû Kubeys dağına çıkıldı. Bir de ne görsünler, cennet yakutlarından, beyaz yakuttan bir taş!

Hacer-i Esved'in dünyâya gelişi hakkındaki rivâyetler:

1- Bâzı rivâyetlerde Adem Aleyhisselâm onu cennetten getirmişti, buyurulmaktadır.

2- Veya Allâhü Teâlâ beyti mâmûru indirdiği zaman onu indirdi. (Tufan'da beyti mâmûr dördüncü kat semâya kaldırıldı. Hacer-i esved Ebû Kubeys dağında koruma altına alındı.)

Başı olan dörtgen bir bulut geldi. Nidâ etti:

-"Hacer-i esvedi, bu dört köşeli bulut'un başının olduğu yere koy," İbrâhim Aleyhisselâm öyle etti. Bu İbrâhim Aleyhisselâm'ın Kâbeyi binâ etmesidir.

Hediye olarak gelen At

Rivâyet olundu: İbrâhim Aleyhisselâm ve Hazreti İsmâil Kâbeyi binâ etmeyi bitirdiklerinde, Allâhü Teâlâ, kendilerine bir at (binek) verdi. Daha onların Kâbenin kalkan temellerinin üzerinde iken Allâhü Teâlâ bu atı onlara âcil bir mukâfât olarak verdi. At diğer vahşî hayvanlar gibi bir vahşî idi. Allâhü Teâlâ İbrâhim Aleyhisselâm ve Hazreti İsmail'e Kâbenin temellerini yükseltme izni verdiğinde onlara:

-"Sizin için depolamış olduğum bir hazineyi size vereceğim," buyurdu. Sonra İsmail Aleyhisselâm'a:

-"Ecyâd dağının üzerine çık. Orada hazineyi çağır, o sana gelir," diye vahyetti. İsmail Aleyhisselâm, Ecyâd dağına çıktı. Duanın ve hazinenin ne olduğunu bilmiyordu. Allâhü Teâlâ, yapacağı duayı İsmail Aleyhisselâm'a ilhâm etti. Yeryüzünde ve Arab toprağında bulunan bütün atlar, İsmail Aleyhisselâm'a icâbet ettiler, çağrısına uy-

dular. İsmail Aleyhisselâm, atın alnından tuttu. At, İsmail Aleyhisselâm'a karşı çok uysal oldu, ona boyun eğdi. İsmail Aleyhisselâm ata bindi ve ona yem yedirdi. At böylece İsmail Aleyhisselâm'a karşı uysallaştı ve İsmail Aleyhisselâm onu hizmetinde kullandı.

At, babamız İsmail Aleyhisselâm'ın mirasıdır. At'a Arabça isim verildi. Çünkü at'ın gelmesi için dua ile emrolunan İsmail Aleyhisselâmdır. At İsmail Aleyhisselâm'a gelmişti. عربى Arabî kelimesi, عَرَبَة Araba'ya mensub demektir. (Bu kelime) iki fetha ile okunur. Arab sahası demektir. Arablara mensûb olan demektir. Çünkü babaları İsmail Aleyhisselâm, at ile neşe aldı.

İbrâhim Aleyhisselâm Süryânice konuşurdu

İbrâhim Aleyhisselâm, Süryânice konuşuyordu. İsmail Aleyhisselâm Arabça konuşuyordu. Birbirlerini anlıyorlardı.[35] Kelimeleri birbirlerine karıştırmıyorlardı.

Kureyşin Kâbeyi binâ etmesi

Kureyş'in Kâbe'yi binâ etmeleri çok meşhûrdur ve orada zikredilen yılan haberi çok yaygındır. (Bilindiği üzere, yüzyıllardan beri devamlı yağmur ve sel sularına karşı koyan Kâbenin duvarları iyice yıpranmış ve yıkılmaya yüz tutmuştu. Bir kadının sıçrattığı bir kıvılcam yüzünden Kâbenin örtüsü ve kapısı yanmıştı. Kâbe'yi harâbe halden kurtarmak isteyen) Kureyşliler, Kâbe'yi yıkıp yerine yeniden binâ etmek istiyorlardı. Kureyşliler toplandılar. Kâbeyi yıkmak için yaklaştıklarında yılan onlara mâni oldu. Kureyşliler, Kâbeyi, tamir etmek için yıkamadılar. Bunun üzerine bütün Kureyşliler, toplandılar. Yüksek sesle Allâh'a seslendiler:

-"Biz kötülük yapmak istemiyoruz. Biz senin beytini (harâbe halden kurtarıp onu eskisi gibi) şerefli bir hale getirmek ve senin beytini süslemek istiyoruz. Eğer sen buna râzî isen, bu yılanı buradan defet. Yok eğer sen buna râzı değilsen beytin istediğin halde kalsın," dediler. Gökte kanat çarpan bir kuşun kanat seslerini işittiler. Büyük bir kuşun kanatlarının sesiydi. Akbaba'dan daha büyük bir kuştu.

35 Bu gün bu hizmet, âlet ve teknik sâyesinde yaypılmaktadır.

Sırtı siyah, karnı ve ayakları beyazdı. Kuş gelip pençesini yılanın kafasına attı. Sonra yılanı ta uzunca olan kuyruğu görünesiye kadar Kâbe'den çekti. Sonra onu alıp, Ecyâd dağına götürdü. Bunun üzerine, Kureyşliler, Kâbe'yi yıktılar. Kureyşliler, vadîlerden omuzlarında taşlar çekerek, Kâbeyi binâ ettiler. Ve böylece Kâbeyi yirmi zirâ kadar yüksekliğe çıkarttılar.

Efendimiz (s.a.v.)'in Hacer-i Esvedi yerine koyması

Zührî'[36]den rivâyet olundu. Kureyşliler, Kâbeyi binâ ettiler. Rüknün yerine geldiklerinde aralarında münâkaşa ve husumet çıktı. zîrâher kabile, Hacer-i esvedi kendisi yerine koymak istiyordu. Bu şeref ile diğer kabilelerin üzerinde üstünlük sağlamak istiyorlardı. (Ebû Ümeyye'nin teklifi ile):

-"Sabahleyin Safâ kapısından ilk gelen zât bize hakem olsun," dediler. Bu görüş üzerine anlaştılar. Sabahleyin bütün Kureyşliler, nefeslerini tutmuş, safâ kapısından kendilerine doğru gelecek olan meçhûl kişiyi bekliyorlardı. O anda Efendimiz (s.a.v.) hazretleri çıkageldi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin görünmesiyle herkes sevindi. Onu hakem tayin ettiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri emretti, Hacer-i esvedi, bir elbisenin (örtünün) içine koydular. Her kabilenin efendisine (başkanına) emretti, onlar da gelip her biri Hacer-i esvedin içinde olduğu örtünün bir ucundan tuttular. Sonra hepsi birden Hacer-i esvedi kaldırdılar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri de, elbisenin içinden Hacer-i esvedi kaldırıp yerine koydu. Böylece büyük bir ihtilaf önlenmiş oldu.

Altından daha değerli hazine

Denildi ki, Kureyşliler, Rüknün içinde Süryânice bir kitab (bir yazı) buldular. İçinde yazılı olan şeyi anlayamadılar. Bir Yahudî o yazıyı onlara okudu. İçinde şöyle denilmekteydi: (**1/231**)

36 Ez-Zührî,

أنـا الله ذو مكـة خلقتهـا يـوم خلقـت الـسموات والأرض وصـورت الـشمس والقمر، وحففتها بسبعة أملاك حنفاء لا تزول حتى يزول أخشباها، مبارك لأهلها في الماء واللبن

"Ben Allâh'ım! Mekke'nin sahibiyim! Ben onu, yeri ve gökleri yarattığım gün yarattım. Güneş ve ayı tasvir ettim. Çevresini yedi hanif mülk ile ihâta ettim. O yedi mülk yerinde durdukça ona bir şey olmaz. Onun ehline su ve sütü mübârek kıldım."[37]

Kâbenin kapısı neden yüksekliktedir?

Ebû Ca'fer'den rivâyet olundu. Kâbenin kapısı, Amâliklerin, Cürhüm'ün ve İbrâhim Aleyhisselâm'ın zamanında yerle düzdü. (Şu anda Kâbenin kapısı yerden iki metreden daha fazla yüksekliktedir.) Kureyşliler, Kâbenin kapısını yerden yüksek yaptılar.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ الله صلى الله عليه وسلم، عَنِ الْجَدْرِ؟ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ؟ قَالَ: "نَعَمْ" قُلْتُ: فَلِمَ لَمْ يُدْخِلُوهُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ: "اِنّ قَوْمَكِ قَصّرَتْ بِهِمُ النّفَقَةُ" قُلْتُ: فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفِعاً؟ قَالَ: "فَعَلَ ذَلِك قَوْمُكِ لِيُدْخِلُوا مَنْ شَاؤُوا وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاؤُوا. وَلَوْلاَ أَنّ قَوْمَكِ حَدِيثٌ عَهْدُهُمْ فِي الْجَاهِلِيّةِ، فَأَخَافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ، لَنَظَرْتُ أَنْ أُدْخِلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ. وَأَنْ أُلْزِقَ بَابَهُ بِالأَرْضِ"

37 Ed-Durrul-mensûr'da bulunan başka bir rivâyete göre şöyle bir yazı bulunmuştu:

عن الزهري قال: بلغني أنهم وجدوا في مقام إبراهيم ثلاثة صفوح في كل صفح منها كتاب. في الصفح الأول: "أنا الله ذو بكة صغتها يوم صغت الشمس والقمر، وحففتها بسبعة أملاك حنفاء، وباركت لأهلها في اللحم واللبن. وفي الصفح الثاني: أنا الله ذو بكة خلقت الرحم، وشققت لها من اسمي، ومن وصلها وصلته، ومن قطعها بتته. وفي الثالث: أنا الله ذو بكة خلقت الخير والشر، فطوبى لمن كان الخير على يديه، وويل لمن كان الشر على يديه".

Zührî'den rivâyet olundu. O, bana ulaştığına göre, Kureyşliler, makâmı ibrâhim'de üç sahife gördüler. Her sahifede ayrı bir yazı vardı.

Birinci sahifede: Ben Allâh'ım! Mekke'nin sahibiyim! Ben onu güneş ve ayı yarattığım gün yarattım. Çevresini yedi hanif mülk ile ihâta ettim. O yedi mülk yerinde durdukça ona bir şey olmaz. Onun ehline et ve sütü mübârek kıldım

İkinci sahifede: Ben Allâhım! Mekkenin sahibiyim! Ben rahmi (akrabalığı ve merhameti) yarattım. Ona (rahmân) adımdan isim verdim. Kim (sıla-i) rahm yaparsa, yakın akrabalarını ziyâret eder ve onlarla iyi geçinirse ben de ona rahmetimi kavuştururum. Kim ki sıla-i rahmi keserse ben de rahmetimi ondan keserim.

Üçüncü sahifede: Ben Allâh'ım! Mekkenin sahibiyim! Hayrı ve şerri yarattım. Ne mutlu hayra koşan ve hayır işleyene. Veyl deresi şerre koşanlaradır. Yazıklar olsun şer işleyene

Hz. Âişe (r.a.) annemizden rivâyet olundu. Ben Resûlüllah (s..a.v.) hazretlerine, Kâbenin duvarını (Kâbenin önünde bulunan Hicr-i İsmaili) sordum:

-"Duvarları da beytten midir?" dedim. Efendimiz (s.a.v.) hazreteri:

-"Evet! beyttendir" buyurdular. Yine sordum:

-"Neden orayı beytin içine almadılar?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Senin kavminin nafakası (oranın duvarını tam örecek imkanları) kısıtlı olduğu için orayı öylece açık bıraktılar," buyurdu. Yine sordum:

-"Kâbenin kapısının durumu nedir? Neden bu kadar yüksekliktedir?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Bunu senin kavmin (Kureyşîler) yaptı.

-"Neden bu şekilde yaptılar, maksatları neydi?"

-"Diledikleri kişiyi Kâbenin içine girmesine izin verip, diledikleri kişinin Kâbenin içine girmesine izin vermeme ve ona mâniolmak için böyle yaptılar. Bu onların câhiliyyet döneminde yaptıkları bir şeydir. Ben kalblerinin inkâr etmesinden korkuyorum. Eğer böyle bir endişem olmasaydı, Hicr-i İsmâili beyte dahil eder ve beytin kapısını yerle düz ederdim." buyurdular.[38] (Efendimiz s.a.v. devam ettiler:) Eğer Kureyşlilerin cahiliyet dönemine karşı zaafı olmasaydı, ben Kâbeyi yıkardım. Yeniden binâ ederdim. Kâbenin kapısını yerle bir ederdim. Kâbe'ye iki kapı koyardım. Biri doğu tarafına diğeri batı tarafına gelmek üzere iki kapı yerleştirirdim. Hicr-i İsmail'den altı zirâ daha ziyâde ederdim. Kureyşliler, Kâbeyi inşâ ederlerken onu noksan bıraktılar. Bu Kureyşin binâ etmeleri şeklidir.

Abdullah bin Zübeyr (r.a.)'ın Kâbeyi Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin buyurdukları gibi binâ etmeleri

38 Sahih-i Müslim, muhaddis 1333

Şâm ehli Abdullah bin Zübeyr (r.a.)[39] ile savaştıklarında, Şamlıların atmış oldukları ateşlerin sonucu Kâbe yandı, büyük zarar gördü. Bunun üzerine, Abdullah bin Zübeyr (r.a.) Kâbe'yi yıktı. (Yukarıda zikredilen Hadîs-i şerifte) Hazret-i Âişe (r.a.)'nın haber verdiği gibi binâ etti. Kâbe'ye yerle düz iki kapı koydu. İnsanlar, kapının birinden giriyor, diğerinden çıkıyorlardı. Hicr-i İsmail tarafına gelen yeri altı zirâ daha kaldırdı. Daha buranın genişliği, on sekiz zirâ idi. Abdullah bin Zübeyr (r.a.) Hicr-i İsmail tarafından gelen kısmı Kâbeye katınca, oradan dokuz zirâ kısalttı. Abdullah bin Zübeyr (r.a.) hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin belirttikleri ve temenni ettikleri şekilde Kâbeyi yeniden binâ etti.

Haccâc Kâbeyi eski haline getirdi

Abdullah bin Zübeyr (r.a.) yedi yıl idâresinden sonra, Emevîler tarafından şehid edildi. Abdullah bin Zübeyr (r.a.)ı şehid eden Haccac,[40] Kâbenin eski haline getirilmesini emretti. Kâbenin uzunluğuna, Abdullah bin Zübeyr (r.a.)'ın kattığı yerleri, ve Hıcr-i İsmâil'den ziyâde ettiği duvarı yıktı. Abdullah bin Zübeyr (r.a.)'ın batı tarafına açmış olduğu kapıyı kapattı. Diğer kapıyı da yerden yükseltti. Kâbe'yi Kureyşlilerin yapmış olduğu hale getirdi.

Hârun Reşîd'in Kâbeyi yeniden binâ etmesine fetvâ verilmedi

Rivâyet olundu. Abbâsî halifelerinden, Hârun Reşîd,[41] Kâbeyi, yıkıp Abdullah bin Zübeyr'in yapmış olduğunu yapmak istedi. Danışmak ve fetvâ almak için Mâlik bin Enes hazretlerine[42] gitti. Ona:

---

39 Abdullah bin Zübeyr (r.a.) Aşere-i mübeşşereden Hazreti Zübeyr (r.a) ın oğludur. Hazreti Ebu Bekir Efendimizin kızı Esma'nın (r.a.) oğludur. Medinede ilk, dünyaya gelen muhacir çocuğudur. 622 de medine yakınlarında Kuba'da dünyaya geldi, 7 yaşında Resülüllah Efendimize biat etti. 21 yaşında Bizanslılara karşı yapılan Tunus savaşında çok büyük yararlıklar gösterdi. Hazreti Muaviye'den(r.a) sonra Yezid'e biat etmedi. Hazreti Hüseyin Efendimizin Kerbela'da şehadetinden sonra Medine'de halifeliğini ilan etti. Medine'de 9 sene halifelik yaptı. Yezid'in yerine geçen Abdülmelik bin Mervan'ın gönderdiği Haccac kumandasındaki bir ordu ile Kabenin yanında 691 senesinde şehid edildi. Pek çok hadis-i şerif rivayet etmiş büyük sahabilerdendir.

40 Haccâc b. Yusuf Essakafi: 661 yılında Taifte doğdu. 714 de Vâsıt şehrinde öldü. 25 yıl Emevi devletinde valilik yaptı. Zalim lakabı ile meşhur, Kur'anı kerimin harekelenmesine önderlik yapması ile bilinen ve hakkında pek çok menkıbeler anlatılan bir zattır.

41 Hârun Reşid: Abbasi halifelerindendir. 766 veya 763 de Rey şehrinde doğdu. 809'da Tus'ta seferde iken vefat etti. Babası Halife Mehdi Billah, Annesi Hayzuran Hatun idi. Hocası Yahya Bermekîdir. Çok iyi bir ilim tahsili gördü. Zamanında Abbasi Devleti en güzel günlerini yaşadı. Bağdat şehri bir ilim ve irfan merkezi oldu. Geniş olarak okunmaya değer bir hayatı vardır.

-“Ben Kâbeyi, hazret-i Âişenin rivâyet etmiş olduğu Hadîs-i şerifte belirtildiği ve Abdullah bin Zübeyr (r.a.)’ın yapmış olduğu hale çevirmek istiyorum. Haccacın yıkmış olduğu yerleri yeniden inşâ etmek istiyorum” dedi. Mâlik bin Enes hazretleri:

-“Ey mü’minlerin emiri, bunu yapma! Eğer sen bunu yaparsan, Kâbe, idârecilerin elinde bir oyuncak haline gelir. Her gelen idâreci Kâbeye yeni bir şey katmak isteyecektir. Bu da Kâbenin heybetini ve Müslümanların kalbinde olan saygısını yitirir,” dedi ve Kâbenin yıkılıp, yeniden binâ edilmesine fetvâ vermedi.

Tarih boyunca Kâbe kaç kere binâ edildi?

Kâbe’nin on kere binâ edildiği söylenildi.

1-Âdem Aleyhisselâm, yaratılmadan önce meleklerin binâ etmesi.

2-Âdem Aleyhisselâm’ın binâ etmesi.

3-Âdem Aleyhisselâm’ın oğlunun binâ etmesi.

4-(İbrâhim) Halilüllah Aleyhisselâm’ın bina etmesi.

5-Amâlikalıların binâ etmesi.

6-Cürhümlülerin binâ etmesi.

7-Kusay bin Kilâb’ın binâ etmesi.

8-Kureyşlilerin binâ etmesi.

9-Abdullah bin Zübeyr’in binâ etmesi.

10-Haccac bin Yusuf’un binâ etmesi. Haccac b. Yusuf’un yapmış olduğu, bütün Kâbeyi binâ etmek değildir. Belki bâzı duvarlarını yıktı. Abdullah bin Zübeyr (r.a.)’ın yapmış olduğu kapıyı söktü. Kâbeyi kureyşlilerin yapmış olduğu eski hale getirdi.

Hafız Süheylî (r.h.) buyurdular: Kâbe dünyâ tarihi boyunca beş kere binâ edildi. Birincisi Şît Aleyhisselâm tarafından binâ edilmiştir.

Kâbenin altı ve üstü beytten sayılır

42 Mâlik bin Enes (r.h.): 712’de Medine’de doğdu. 795 de vefat etti. Babası Hazreti Enes’tir (r.a.). Mâlikî Mezhebi’nin kurucusudur. Muvatta isimli meşhur hadis kitabının yazarıdır. İmam Nafi ve Abdullah ibni Mes’ud (r.a.) hazretleri tarikı ile peygamberimizden ilim almıştır. Çok ibadet eder çok az konuşurdu.

Nebevî haberde şöyle rivâyet olundu:

هذا البيت خامس خمسة عشر بيتا، سبعة منها في السماء وسبعة منها إلى تخوم الأرض السفلى، وأعلاها الذي يلي العرش البيت المعمور، لكل بيت منها حرم كحرم هذا البيت، لو سقط منها بيت لسقط بعضها على بعض إلى تخوم الأرض السفلى، ولكل بيت من أهل السماء ومن أهل الأرض من يعمره كما يعمر هذا البيت

Bu beyt, on beş (15) beytin beşincisidir. Yedisi göktedir. Yedisi de yerin derinliklerindedir. Beytlerin en yükseği, Arşı takibeden beyti mâmûr'dur. Bu beytin (yani Kâbenin) haremi olduğu gibi her beytin haremi vardır. Eğer en yüksek beyt'ten bir şey düşse, yerin derinliklerinde olan beyt'e kadar bâzıları bâzılarının üzerine düşer. Her beytin yer ve gökte ehli vardır. Bu beyti insanlar imâr ettikleri (tamir ve ziyâretini yaptıkları) gibi onlar da o beytleri imâr ederler."[43]

Bu hadis-i şerifi, El-Kâzürûnî "Menâsik'inde zikretti.

Mekke'ye Ümmü'l-Kurâ denilmesi

لما كان العرش على الماء قبل أن يخلق الله السموات والأرض، بعث الله تعالى ريحا هفافة فصفقت الريح الماء، فأبرزت عن حشفة في موضع البيت كأنها قبة، فدحا الله تعإلى الأرض من تحتها - فمادت ثم مادت فأوتدها الله بالجبال، فكان أول جبل وضع فيه أبو قبيس، فلذلك سميت مكة بأم القرى

İbnü Abbas (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Yer ve gökler yaratılmadan önce Arş suyun üzerindeydi. Allâh bir rüzgâr gönderdi. Hafif parlak bir rüzgardı. Rüzgârın meltem halinde suya dokunmasıyla su katılaştı. Kâbenin yeri kup kuru bir hâle geldi. Tahta gibi oldu. Sanki beytin büyüklüğünce bir kubbe gibi oldu. Allâh oranın altında toprağı çıkarttı, uzattı, yer küre, oradan şekillendi. Dağlar meydana geldi. İlk meydana gelen dağ, Ebû Kubeys dağıdır. Bundan dolayı Mekke'ye "Ümmü'l-Kurâ" şehirlerin (ve köylerin) anası denildi."[44]

Ka'bü'l-Ahbâr dedi: İbrâhim Aleyhisselâm'ın Kâbeyi eski bir temel üzerine binâ ettiği gibi; Süleyman Aleyhisselâm da Beyti makdisi eski bir temel üzerine binâ etti. Bu temel, melekler tarafından suyun üzerinde yükseğe doğru atılan temeldir.

43 Ed-Durrul-Mensûr, İmam Celâleddin Suyûtî
44 Ed-Durrul-mensûr

رَبَّنَا (Ey) Rabbimiz!"

Yâni İbrâhim Aleyhisselâm oğlu İsmail Aleyhisselâm ile berâber temelleri kaldırırlarken رَبَّنَا (Ey) Rabbimiz!" diyorlardı.

تَقَبَّلْ مِنَّا "bizden kabul buyur,"

Dua ve onun dışında Allâh'a yakınlık ve taat için işlenen amelleri kabul et. O amellerin başında sadedinde bulundukları (binâ etmekte oldukları) Kâbe gelmektedir. [45]

Allâh semî ve alîmdir

اِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ "Hiç şüphesiz Semî (her şeyi hakkıyla işiten) sensin,"

Herşeyi duyduğun ve hakkıyla işittiğin gibi, bizim dua ve tazarrûlarımızı da işitirsin. **(1/232)**

الْعَلِيمُ(١٢٧) (Sen) alîmsin (her şeyi hakkıyla bilensin)."

Bütün malûmatı bilen sensin. Bütün amellerimizdeki niyetlerimiz de o zümredendir. Sen niyetlerimizi de bilensin. Bu kavl-i şerîf, onlardan (İbrâhim Aleyhisselâm ve oğlu İsmâil Aleyhisselâm'dan) emredilen işten bir kusurun meydana gelmediğine delâlet etmektedir. Belki onlar, bu işte (Kâbeyi binâ etme emrinde) bütün güçleriyle çalıştıklarını ve bütün çabalarını ortaya koyduğunu ifâde etmektedir. zîrâişlerinde noksanlığı olan, gevşeklik ve tembellik eden bir kişi, nasıl olur da, duasının kabülü için: مِنَّا اِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ Hiç şüphesiz işiten sensin, bilen sensin," deme cesâretini gösterebilir?

---

[45] قبول *ile* تَقَبَّلْ *(kabul et) kelimelerinin arasında şöyle bir fark vardır.* تَقَبَّلْ *kelimesi binâsı tekellüf (zorluk) içindir.* تَقَبَّلْ *kelimesi, aslında nâkıs (noksan) olup, kabul edilmeye layık ve müstahak olmayan ameller için kullanılır.* Yâni kerem ve fazlınla, bize bir iyilik olarak kabul buyur, demektir. قبول ise, bu manâ'ya delâlet yoktur. Bunun için, İbrâhim Aleyhisselâm dua ederken: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur," dediler. İkisi (İbrâhim Aleyhisselâm ile oğlu Hazret-i İsmail) acziyetlerini itiraf ettiler. İnkisâr ve amellerinde kusur olduğunu itirâf ederek, Allâh'dan herşeye rağmen kendilerinden kabul etmesi için dua ettiler.

İbâdetten sonra dua etmek vâcibtir

Yine bu âyeti kerime, emredilen her ibâdet veya Allâh'a yakınlık için yapılan her iş bitirildikten sonra, dua etmenin vacib olduğuna bu âyeti kerime delâlet etmektedir. Bu âyeti kerime, ibâdetle mükellef olan herkesin ibâdeti veya (manen) Allâh'a yaklaşmak için yaptığı bir işi, emredildiği şekilde yerine getirip bu konuda bütün çabasını harcadıktan sonra, yapılan işin, hizmetin, taatın ve ibâdetin edilmesi için tazarrü ile Allâh'a dua edilmesinin gerekli ve vacib olduğuna delâlet etmektedir. Bunu kabul etmek veya etmemek Allâh'a kalmış bir şeydir. Allâh'ın üzerine hiçbir şey vacib değildir. Allâh'ın herhangi bir zorunluğu ve mecbûriyeti yoktur.

Bizi Müslümanlardan kıl

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ "**Ey bizim Rabbimiz, hem bizim ikimizi yalnız senin için boyun eğen müslümanlar kıl**."

Yâni sana karşı ihlaslı ve samimi olan kimselerden eyle demektir.

Müslim (teslim)den murad, nefsini ve zâtını Allâhü Teâlâ'ya mahsus kılmak, adamak demektir ve ona ihlas ile teslim olmak demektir. Bu da, tezüllül (Allâh'a karşı zelil ve hakîr olduğunu bilmesi) ve kendisinden vâkî olan tâzimdir; yâni Allâha karşı zelîl olup ona tâzim etmesidir. Tâzîm de, dilde, erkânda ve kalbte olur.

Dilde ta'zîm, kişinin ihlaslı bir şekilde diliyle Allâhü Teâlâyı ta'zîm etmesidir. Allâhü Teâlâ ile berâber başkasına ta'zîm etmemesidir.

Erkân ile ta'zîm, kişinin hâl ve hareketleriyle Allâh'a ta'zîm etmesi, ihlas ile namaz kılması gibi. Yâni bütün hareketleri, Allâh rızası için olmalıdır. Amellerini Allâh'a mahsus kılmasıdır.

Kalb ile ta'zîm, kişinin zâtının, sıfatlarının ve ef'âlinin (işlerinin) Allâhü Teâlâ'ya hâlis olduğuna inanmasıdır. Bunların maliki, yaratıcısının Allâh olduğuna itikâd etmesidir. Allâhü Teâlâ'dan başka hiç kimsenin bunlara dahli (etkisi) olmadığına ihlasla kalbinden iman etmesidir.

Veya bu âyetin manâsı: "Bizi, sana teslim olan, rızana boyun eğen, takdir ettiğin her şeyi kabul eden ve hükmünde münâzaa

(tartışma) yapmayan kişilerden eyle.," demektir. إسلام İslâm "lâm-i cer" edâtıyle gelince استسلام teslim olmak, boyun eğmek, kazâ ve kadere râzı olmak manâsına gelir.

Eğer sen, bu dua İbrâhim ve İsmâil aleyhisselamdan sadır olduğu zaman, onların ihlaslı oldukları, Allâh'a gerçek manâda teslim olmuş, ona boyun eğmiş, onun kazâ ve takdirine râzı olduklarından asla şüphe yoktur (Bu şekilde dua etmelerinin hikmeti nedir?) diyecek olursan; cevâben derim ki: Onların bu şekilde dua etmeleri, ziyâdesiyle ihlas ve iz'ân istemek veya ihlâs üzerine sebât istemek içindir. Bu (şekilde dua) onlardan iman üzerine sâbit kalmak için insanlara dua etmeyi öğretmek maksadını da taşımaktadır. Çünkü onlar (İbrâhim Aleyhisselâm ile Hazreti İsmail) bu duayı ettiklerinde, kendilerinden imanın gitmesinden emindiler. İmanlarının zevâlinden gitmesinden emin olan peygamberler böyle dua edince, onların dışındaki insanlar, imanlarının gitme korkusuyla berâber acaba nasıl dua etmelidirler? Onlar (İbrâhim Aleyhisselâm ile hazreti İsmail), Allâh'ın emirlerine kazâ ve takdirine boyun eğmekte sebâtkâr olmayı da Allâh'dan dilediler. Bu duaları kabul olundu. İbrâhim Aleyhisselâm, ateşe atıldı. İsmail Aleyhisselâm da kesilmek emriyle karşı karşıya geldi.

Zürriyetin hayırlı olması için dua

وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ "Ve bizim zürriyetimizden (soyumuzdan) senin için Müslüman olan (yalnız senin için boyun eğen) kimseler kıl,"

Yâni zürriyetimizden bir cemaati taat ve ibâdette kendine hâlis ve muhlis kıl demektir. Burada özellikle zürriyetlerine dua ettiler. Himmet ehli için ve hiç şüphesiz peygamberler için münâsib olan, sâdece kendi zürriyetleri için dua etmemeleri, (umûma dua etmeleri gerekirken) İbrâhim Aleyhisselâm ile oğlu İsmail Aleyhisselâm, duayı kendi zürriyetlerine mahsus kılmalarının iki sebebi vardır.

Birincisi: Muhakkak ki, kendileri merhamet ve zürriyetlerine acıma duygusuna en çok sahib olan şefkat etmeye en hakkı olan kişiler olmalarıdır. Âyet-i kerîmede buyurulduğu gibi:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey o bütün iman edenler! Kendilerinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateşten ki, yakacağı o insanlar, o taşlardır! üzerinde öyle melekler vardır ki, yoğun mu yoğun, çetin mi çetin, Allâh kendilerine ne emrettiyse ona isyan etmezler ve her neye memur iseler yaparlar. [6]

İbrâhim Aleyhisselâm ile Hazreti İsmail, evladlarına dua ettiler. Onlara olan sevabları çok olması için zürriyetlerine dua ettiler. Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

ماَ مِنْ رُجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَخْلِفُ مِنْ بَعْدِهِ ذُرّية يَعْبُدُونَ اللهَ تعالى إلاّ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِثْلَ أُجُورَهُمْ ماَ عَبَدَ اللهَ مِنْهُمْ عاَبِدٌ حَتّى تَقُومَ السّاعَة

Müslümanlardan bir adam (kişi) ardından bir zürriyet bırakır. O zürriyeti Allâhü Teâlâ hazretlerine ibâdet ederlerse, o zürriyetin ibâdetinin sevabının bir mislini Allâh, onun ecdâdına verir. Bu hâl o kişinin zürriyetinden ibâdet edenler oldukça kıyâmet kopana kadar devâm eder."

İkinci sebeb ise, İbrâhim Aleyhisselâm ile Hazreti İsmail'in duaları sûret bakımından her ne kadar husûsî görünüyorlarsa da, aslında duaları umûmidir. zîrâpeygamberlerin evlâdının islâhı, bütün insanlığın islâhı için bir yoldur. Sanki şöyle dua ettiler: "Yâ Rabbi! Zürriyetimizden islâhı sebebiyle bütün kullarını islâh et, kullarına hidâyet nasibet." Dua ederlerken bütün zürriyetimiz demediler, zürriyetimizden bâzılarını buyurdular. Çünkü onlar, kendileri zürriyetlerinden bâzılarının muhsin bâzısının da kendi nefislerine zulmeden zâlim kişiler olacağını apaçık biliyorlardı. Onlara evladlarının bir kısmının mü'min bir kısmının da zâlim olacağını bildiren ise şu nassı şerif (âyeti kerime) dir. لاَ يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ "zâlimler benim ahdime nail olamaz!"[46]

Dünyada insanların kısımları

Bu âyeti kerimeden yapılan istidlâl (delil ile), Allâhü Teâlâ hikmeti, âlemin faziletli, orta derece ve rezillerden asla hâli olmamasını (boş kalmamasını) iktizâ etti.

46 Bakara:2/124

Faziletliler, ehlullah'dırlar (Allâh'ın ehlidirler.) Ehlullah: Küllî ikbâl (tümüyle, bütün varlığıyla) Allâh'a dönüp, nefislerini ihlas ile kılmış (kendilerini Allâh'a adamış, bütün ibâdet, hal ve hareketlerinde Allâh'ın rızasını gözeten) üstün kimselerdir.

Evsât, âhiret ehlidirler. (âhirette cehennemden kurtulup cennete girebilmek için çalışırlar.) Âhiret ehli: münkerât (nehyedilen haram ve mekruh şeylerden) kaçınan ve sevâba nail olmak için taat ve ibâdete devam eden kişilerdir.

Rezâlet sahibi (rezil ve aşağılık) olan kimseler ise, dünyâ ehli olanlardır. Aşağılık ve rezil kişiler, dünyâ hayatının zahir görünüşüne aldanan, dünyâ için çalışan ve âhiretten gâfil olan kişilerdir. Bu aşağılık ve rezil insanların bütün himmeti (gaye, maksad ve çabaları) dünyâyı imâr etmek ve onun sebeblerini hazırlamaktır.

Ahmaklar olmasaydı dünyâ harap olurdu

Denildi ki, dünyânın imârı üç şeyledir:

Birincisi: Zîrâat ve ağaç dikmek.

İkincisi: Himâye (koruma) ve savaş etmek.

Üçüncüsü: Ticâret mallarını bir şehirden diğer şehre çekmektir (ithâlât ve ihrâcât yapmaktır).

Kim bu şeylerin üzerinde oturup yapışırcasına durur, ölümü, yeniden dirilmeyi, hesab, mizân, sırât, cehennem ve cenneti unutur ve aşırı bir şekilde dünyâyı imâra çalışır, hep dünyâyı imar etmeyi düşünür, bütün dikkat ve gayretini dünyâya verir ve acâib bir çalışmasını dünyâ üzerine yoğunlaştırırsa o kişi, gerçekten (bütün bunları) cehâlet, gabâvet ve ahmaklığından dolayı yapmaktadır.

Bundan dolayı şöyle buyuruldu: لَوْلاَ الْحَمْقَى لَخَرِبَتِ الدّنْيَا "Eğer ahmaklar olmasaydı, elbette dünyâ harap olurdu."

Mesnevî'de buyuruldu. (1/233)

Eğer şu kişilerin hırs ve dünyâya düşkünlükleri olmasaydı, cihân virân olurdu. Onların gafletiyle âlem cân buldu, mâmûr oldu. Onlar âlem-i cihânın güneşi gibi olan gâfillerdir. Onlar âlemin uyanıklarıdır. Genelde bütün işleri dünyâlık içindir. Onlar âlemin en haris kişileridir. Onlar âlemin kiri ve pisliğidir, onları yıkayacak su bile yoktur.

Haccın menâsiki

وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا "Ve bize ibadetimizin yollarını göster,"

مَنَاسِك kelimesi, مَنْسِك 'in cemiidir. مَنْسِك kelimesi, (س) sîn harfinin fetha ve kesresiyle okunur. (Burada kıyâs, aynelfiilinin fethasıyla okunmaktı, bu kelime şâz olarak aynel fiilinin kesresiyle geldi.) Yâni bize ibâdetlerimizin yerlerini göster veya bizim güç getiremeyeceğimiz ve bize farz olan ibâdetlerimizin yerlerini öğret. Yâni, haccın menâsikinin kendisine taalluk ettiği yerleri bize tanıt. Yâni, kendisinde ihrâma girilen mikât yerleri, arafatta kendisin de vakfe yapılan yerleri, tavâf yerlerini, safâ, merve ve bu ikisinin arasında sa'yi (koşma) işinin yapılacağı yerleri ve şeytan taşlama yerleri gibi hac ile ilgili yerleri ve her bir yerde yapacağımız ibâdetimizi bize öğret, demektir. Burada zikredilen, مَنَاسِك kelimesiyle, ibâdet yerleri değil de, hac ibâdetinin kendisi murad edilmiş olma ihtimali de vardır. مَنْسِك kelimesi, ismi mekân değil de masdar(ı mîmî) kabul edilirse, bu manâ ortaya çıkar. Cemi olarak gelmesi de ibâdet nevîlerinin çokluğundan olmuş olur. أَرِنَا Bize göster," fiili, عرفنا "Bize tarif et (tanıt) ve öğret," manâsına olur. zîrâfiilin kendisi, görmekle idrâk edilmez; belki kalb gözüyle görülüp öğrenilir. نسك Kendisiyle Allâh'a ibâdet edilen her şeydir. Hac amelleri hakkında kullanılması şâyi oldu. (Yaygın olarak hac ibâdetinin şekli, yerleri için kullanılmaktadır.) Çünkü hac ile ilgili amel, hareket ve vazifeler, ibâdetlerin en zorlu olanlarıdır. Hac ibâdeti ancak, çok çalışmak, gayet fazla çaba sarfetmek, büyük bir zorluk ve ictihad ile ancak meydana gelir.

İbrâhim Aleyhisselâm ve Hz. İsmailin tevbe etmesindeki hikmet

وَتُبْ عَلَيْنَا "Ve tevbelerimizi kabul et (tevbemize rahmetle bakıver.)"

Küçük zellelerden bizden sadır olan ve evlâ olan terketmede meydana gelen yanılarak yapmış olduğumuz aşırılıklarımızı bağışla ve zürriyetimizin yapmış oldukları büyük günahları vazgeç ve onları bağışla. Belki de onların ikisi (Hazreti İbrâhim ve İsmail Aleyhimesselâm) kendi nefislerini kırmak ve zürriyetlerini irşâd etmek (onlara bir takım öğütlerde bulunmak) için böyle dua ettiler. İkisi (İbrâhim Aleyhisselâm ile Hazreti İsmail) Kâbeyi binâ ettikleri

zaman, bu beytin tavafı ve ona tâbi olan haccın menâsiki, vakfeler ve diğer mekanlarda yapılan hac ile ilgili ibâdetlerin, günahları noksanlaştırdığını ve bu yerlerin gaybı bilen Allâhü Teâlâ hazretlerinden tevbe istemek ve bağışlamayı dilemek için en uygun yerler olduğunu insanlara öğretmek ve bu dualarının insanlara bir sünnet kalması için bu şekilde dua ettiler.

Allâhü Teâlâ'nın tevvâb ismi şerifinin hikmeti

اِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ(١٢٨) **"Hiç şüphesiz Tevvâb sensin, Rahîm sensin."**

Tevbe edenler için, tevvâbsın, tevbeleri kabul edensin. Tevbenin aslı, dönmektir. (Kulun tevbe etmesi, günahlardan sevâba dönmesi, Allâh'a yönelmesi demektir.) Allâh'ın kuluna tevbe etmesi ise, kulunun tevbesini kabul etmesi, kötü kişinin kalbinde, inâbeti, tevbeyi, dönmeyi ve kendisine yönelmeyi yaratması demektir. Zahiri cevarihi (görünen organları), hatâ ve günahlar ile kirlenmesinden sonra onları temizleyip, taat ile süslemesi demektir. التَّوَّابُ tevbeleri çok çok kabul eden" kelimesi, mübâlağa sîğasıdır. (Çokluk ve aşırılık ifâde eder.) Allâhü Teâlâ hazretlerinin التَّوَّابُ tevbeleri çok kabul edendir," kelimesiyle vasıflanması ve bu kelimesinin kullanılması (şu sebeblere dayanır:)

1-Tevbeleri kabul etme işi (yani bağışlamanın) Allâhü Teâlâ hazretlerinden çok sadır olması,

2-Kendisine yönelen günahkârların tevbelerini çok kabul etmesi,

3- Kendisine tevbe eden kullarının çok olmasından dolayıdır.

Efendimiz (s.a.v.) için yapılan dua

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ **"Ey Rabbimiz! Onların içlerinden gönder."** Yâni evlâdlarımızdan müslüman olan ümmet cemaatinin içinden gönder.

رَسُولاً مِنْهُمْ **Onlardan bir peygamber gönder."**

Yâni onların kendi nefislerinden (kendi cinslerinden) bir peygamber gönder. Muhakkak ki, peygamberin onların içinden gön-

derilmesi, onlardan gönderilmesini gerektirmez. Onun için özellikle مِنْهُمْ "Onlardan, onların cinsinden gönder," diye dua ettiler. (Müşterek olarak) ikisinin (İbrâhim Aleyhisselâm ile İsmail Aleyhisselâm'ın) zürriyetinden Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden başka peygamber gönderilmedi. Dualarının gereği ve icâbeti Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin gönderilmesidir.

Rivâyet olundu: İbrâhim Aleyhisselâm, bu duayı ettiği vakit kendisine:

-"Duan kabul edildi. Onlara âhir zaman peygamberi gönderilecektir," denildi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri de:

اِنِّي عَبْدُ اللهِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَاِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمُنْجَدِلٌ فِي طِينَتِهِ وَسَأُنَبِّئُكُمْ بِاوَّلِ ذٰلِكَ دَعْوَةُ أَبِي اِبْرَاهِيمَ وَبِشَارَةُ عِيسَى بِي وَرُؤْيَا أُمِّي الَّتِي رَأَتْ اِنَّ أُمَّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَتْ حِينَ وَضَعَتْهُ نُورًا أَضَاءَتْ مِنْهُ قُصُورُ الشَّامِ

"Ben Allâhü Teâlâ'nın katında Allâh'ın kulu ve peygamberlerin sonuncusu olarak yazılıydım; Adem Aleyhisselâm ise daha o zaman balçık halindeydi. Size yakında bunun tevilini haber vereceğim: Ben babam, İbrahim Aleyhisselâm'ın duasıyım, İsa Aleyhisselâm'ın kavmine olan müjdesiyim, annemin rüyâsıyım. Annem beni doğurduğu sıralarda görmüştü. Annem rüyâsında kendisinden bir nurun çıkıp, Şamın saraylarına kadar her yeri kendisine aydınlattığını görmüştü. İşte ben buyum."[47]

İbrâhim Aleyhisselâm'ın duası ile Kur'an-ı Kerim'de geçen bu duayı kasdetti. Muhakkak ki o, İsrâiloğullarının içinden de kendilerine peygamber gönderilmesi için Allâh'a dua etti.

يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ **"Onlara senin âyetlerini tilavet (okusun) eylesin,"**

Onlara okusun. Onlara, tevhid ve nübüvvetin delillerinden kendisine vahyettiğin âyetlerini tebliğ edecek (duyuracak peygamber gönder.)

وَيُعَلِّمُهُمْ **"Ve onlara öğretecek,"**

Onların nazarî kuvvetleri ölçüsüne göre,

47 Müsned , mevsuâtü'l-Hadîs-i Şerîf: 16525; Taberâni, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân, c. 1, s. 773, Dârül-Fikir, Beyrut-1415, hadis no: 1709

الْكِتَابَ **"Kitabı"** Kur'ân-ı kerîmi, senin kitabını.

وَالْحِكْمَةَ **Ve hikmeti öğretsin,"** Kendisiyle nefislerini gerçek tanımaya ve şer'î hükümleri kemâle erdirecek şeyleri öğretsin.

İbnü Dürayd (r.h.) hazretleri şöyle buyurdular: Sana ibret veren, seni olgunluğa çağıran (seni tekâmül ettiren) ve seni çirkinliklerden koruyan her söz hikmettir.

وَيُزَكِّيهِمْ **Ve tezkiye etsin (içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin)."**

Amel ve kuvvetleri nisbetinde, yâni ellerinden geldiği kadar onları şirk pisliklerinden ve isyânın her çeşidinden, bu isyân ister kötülükleri (günah olan şeyleri) yapmak olsun, isterse vâcibleri terketmeden doğan isyan olsun farketmez, isyanın her türünden onları arındıracak (bir peygamber gönder.)

Sonra İbrâhim Aleyhisselâm, bu üç duasını bitirdiğinde, duasına Allâha senâ ile son verdi ve şöyle buyurdu:

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ **" Hiç şüphesiz Azîz sensin,"**

Her şeye galip ve üstün olan, gücüne karşı konulmayan, dilediğini yapan ve

الْحَكِيمُ(١٢٩) **Hakîm (hikmet sahibi) Sensin, sen..."**

Ancak, hikmet ve maslahat (iyilik ve fayda)larla dolu olan işler yapan sensin. Allâh bizzâtihî aziz ve hakim'dir. Allâh'ın dışında (mâsivâ) olan her şey aslında kendi nefsi itibâriyle, zelil ve câhildir.

Azîz olmanın şartları

İmam Gazâlî hazretleri, "Şerhü'l-Esmâ-i Hüsnâ" isimli kitabında şöyle buyurmaktadır:

الْعَزِيزُ Azîz,

Benzeri az olan,

Kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan,

Erişilmesi zor olan şeydir.

Bu üç mânâyı kendisinde toplamayan (**1/234**) kimse ve şeye "Azîz" adı kullanılmaz.

Zîrâ nice nice şeyler var ki, az bulunur; lakin değeri büyük olmadığı ve faydası çok olmadığı için ona "Azîz" adı verilmez. Meselâ güneş gibi. zîrâgüneşin bir benzeri yoktur. Yeryüzü de böyledir. Bunlardan herbirinin faydası büyüktür. İkisine de şiddetli bir şekilde ihtiyaç vardır. Dünya ve güneşe aziz denilmez. Çünkü onları müşâhede etmek ve onlara ulaşmak, asla zor değildir. Bir şeye aziz denilmesi için üç vasfın toplanması şarttır. Güneş ve dünyâda iki vasıf var ama üçüncüsü yok.

Sonra bu üç mananın kemâl (olgun) ve noksan (eksik) tarafı vardır. Kemâl derecesi, çok az bulunmasındandır. Bütün bunların sâdece bire dönmesi, bir şeyde toplanmasıdır. Çünkü birden daha eksik bir sayı yoktur. Bu bir kendisi gibi bir şeyin varlığını kabul etmez. Onun gibi bir şeyin varlığı muhâldir. Bu ise sâdece ve sâdece Allâhü Teâlâ hazretleridir.

Güneş her ne kadar görünüşte bir tane ise de aslında mümkin olmakta ve olabilirlikte bir değildir. zîrâgüneş'in bir benzerinin var olması mümkündür.

Bir şeyin kendi nefsinde kemâl derecesinde olması ve ona ihtiyâcın şiddetinin kemâli ise: Her şeyin her şeyde ona muhtâç olmasıdır. Hatta var olmasında, bekâ (dâimî) olmasında ve sıfatlarında ona şiddetle muhtaç olmasıdır. Bu durum ise kemâl derecesinde ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretlerinde vardır. Allâh'dan başka hiçbir şeyde yoktur. İşte Azizi mutlak Allâhü Teâlâdır. Aziz olmak hususunda hiçbir varlık Allâhü Teâlâ ile denk olamaz ve ona benzeyemez.

Kullardan aziz olan ise, Allâh'ın kullarının mühim işlerinde kendisine muhtaç olduğu kişidir. Bu mühim iş, uhrevî hayat ve ebedî saadettir. Bu ise, çok az olan şeylerdendir. Varlığı muhâldir. Bunun idrâki çok zordur. İşte bu peygamberler aleyhimusselâmın rütbeleridir. Çalışması, gayreti ve Allâh'a yaklaşması kendi asrında tek olan kişiler (mürşidi kâmiller) kendi manevî dereceleri ve Allâh'a yaklaşmaları nisbetinde izzete erme noktasında peygamberlere yakın olur. Halifeler ve onların varisleri olan âlimler gibi. Bunların (halife ve âlimlerin izzetleri) sahip olmuş oldukları rütbelerinin yüceliği kadardır. Bunlar, rütbeleri nisbetinde bu izzet ve ortaklığa nail olurlar. Ve bunlar, inâyet (İlâhî yardım) kadar halkı irşâda kaadir olurlar.

Hakîm ve hikmet

Hak Teâlâ hazretleri hikmet sahibidir. Hikmet, eşyânın en faziletlisini (en üstününü), ilimlerin en yücesiyle bilmek ve tanımaktır. Eşyâ'nın (varlıkların) en yücesi Allâhü Teâlâ hazretleridir. Allâhü Teâlâ yüceler yücesi olduğu için, Allâh'ın künhüne erişilemez. O'nun künhünü ondan başkası bilemez.

(İnsanın aklı ve bilgisi Allâh'ın künhünü kavramaktan acizdir.

Ne güzel buyurmuşlar:

İdrâk-i meâli bu küçük akla gerekmez.

Zîrâ bu terazi o kadar sıkleti çekmez.)

Allâh, hakîm-i mutlaktır. Çünkü Allâh, en değerli şeyleri en değerli ilimlerle bilir. zîrâilimlerin en değerlisi ezelî ve ebedî olan ilimdir. Allâh'ın ezelî ve ebedî olan ilminin zevâli (yok olması) tasavvur edilemez. Allâh'ın ilminin malûma (bilinen şeylere) mutâbık (uygun) olmasının yok olması asla düşünülemez. Hiçbir şey ona gizli kalmaz ve onda eşyâyı bilmede asla şüphede olmaz. Bütün bu vasıflara uygun olan ve bunlarla vasıflanan ancak ve ancak Allâhü Teâlâ'nın ilmidir.

Sanatların inceliklerini ve güzelliklerini bilen, sağlam, pürüzsüz ve işini güzel yapan kişiye de bazen "hakîm" denir. Bunun kemâli, işini en mükemmel, tam ve en iyi şekilde yapan ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretleridir. Mutlak hakîm Allâh'dır.

Kim bütün eşyâyı bilse ve her şeyi tanısa fakat; Allâhü Teâlâ hazretlerini tanımasa, o kişi "Hakîm" adını almaya hak kazanamaz. Çünkü o eşyânın (varlıkların) en yücesini, en faziletlisi ve değerlisini tanımamıştır. Allâhı bilmemiştir. Hikmet, ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği, mâlum'un (o ilmin konusunun) yüceliğiyle ölçülür. Allâhü Teâlâ'dan daha yüce bir varlık yoktur. Allâhı bilen ve tanıyan kişi "Hakîm"dir. Allâhı tanıyan kişi diğer resmî ilimlerde her ne kadar zaif olup, dili o kadar kesmezse (fazla bilgi sahibi olup konuşamazsa) ve beyânı (bir şeyi açıklaması) eksik olsa bile o kişi hakîm'dir. Ancak kulun hikmetinin Allâh'ın hikmetine nisbeti; kulun bilgisinin Allâh'ın bilgisine bizâtihi nisbeti gibidir. İki ma'rifetin (bilginin arası) ayrı olduğu gibi, iki hikmeti de farklıdır. (Kulun bilgisi, hikmetiyle asla boy ölçüşemez.) Lakin insanın ilim ve hikmeti, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ilim ve hikmetinden çok uzak ve düşük olmasıyla berâber, insanın hikmeti ma'rifetlerin en güzeli ve hayırların en çoğudur.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ اِلاَّ أُولُوا الاَ لْبَابِ

"(Allâh), Dilediğine hikmet verir; hikmet verilene ise, çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar."[48]

Evet! Kim Rabbini bilirse o kişinin sözleri, insanların sözlerinden değişik olur, onun konuşması insanların konuşmasına benzemez. Allâhı tanıyan kişinin sözlerinde cüz'iyyat az olur. O cüzler ile değil; toplu (cümleler) ile konuşur. Sadece dünyâ işlerinin yola girmesi ve dünyevî fayda maksadlarının peşinde olmaz; âhireti düşünür, âhiretini mâmur etmek için amel eder. Kelimeleri küllî olduğundan insanların yanında zahir olur. Ma'rifetüllah'dan dolayı kendisinde hakîmlerin halleri peyda olur. İnsanlar, hikmet ismini bu küllî kelimelere ve onların içerdiği derin manâlar için kullanırlar. Bu şekilde hikmetle konuşan kişiye "Hakîm" denir.

Hikmet dolu sözler

Bu (hikmetli sözler) peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) hazretlerinin şu mübârek Hadîs-i şerifleri gibidir:

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللهِ

"Hikmetin başı Allâh korkusudur."[49]

الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ
نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ

"Akıllı kişi, nefsini hesaba çekip, ölümden sonrası için çalışan kişidir. Aciz ise, nefsini hevâsına uydurup sonra da Allâh'dan lütuf ve ikrâm temenni eden kimsedir."[50]

ماَ قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَأَلْهَى

"Az olup kâfi olan (yeten bir şey) çok olup da oyalayan (ve nimetin şükrünü unutturan) şeyden daha hayırlıdır."[51]

السَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِه

48 Bakara: 2/269
49 Feyül-kadir no: 4361
50 Tirmizi, mevsuâtül-Hadîs-i Şerîf: 2383
51 Kenzül-Ummâl, hadis no: 5039

Saîd (mutlu kişi) başkasının durumundan ders alandır."[52]

اَلْقَنَاعَةُ مَالٌ لاَ يَنْفُدُ

Kanaat tükenmeyen bir maldır."[53]

اَلصَّبْرُ نِصْفُ اْلاِيمَانِ، وَالْيَقِينُ اَلاِيمَانُ كُلُّهُ

Sabır imanın yarısıdır. Yakîn imanın tamamıdır."[54]

Bu kelimeler ve bunların benzerleri, hikmet diye, bunların sahibleri (bu sözleri söyleyen kişiye) hakîm diye isimlendirilir. **Gazâlinin sözleri bitti.**

Peygamberlerin gönderilmesindeki hikmet

Sonra bilki, âyeti kerimede peygamberlerin gönderilmesinde hikmetler olduğuna işâret edilmektedir. Peygamberlerin gönderilmesinde hikmetler yâni maslahat (faydalar) ve övülen âkıbetler (güzel neticeler) vardır.

1-Zâhiri hayatın imârı,

2-Bâtınî hayatın nurlanması

3-Âlem'in nizâm ve intizâmı ancak ve ancak peygamberler sebebiyle olmaktadır. Bu hizmetler onlardan başkasıyla olmamaktadır.

Mürşidi kâmile duyulan ihtiyaç ve onun vazifesi

Büyük evliyâ ve mürşidi kâmillerden Peygamberlerin vârisleri olanlar için bir nasib vardır. (**1/235**) Veya tezkiye (kulu kötü ahlak ve sıfatlardan temizleyip ruhen arındırma) babında bir nasîbleri vardır. Kul için elbette bir delil ve mürşid lazımdır. Kul mürşid-i kâmil ile maksuduna erip, gerçek hidâyeti bulmaktadır.

(Ebû Yezid Bestâmî hazretleri buyurdular:)

مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ شَيْطَانٌ

Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır."[55]

Hafız buyurdu:

52 Kenzül-Ummal, hadis no: 44213
53 Kenzül- Ummâl, hadis no: 1900
54 Kenzül-Ummâl, hadis no: 7331
55 Şerhü Kasîdeti'l-Bürde, s. 6, Ömer bin Ahmed El-Harbûtî, Âmire matbaası- İstanbul-1266

Aşk yolunda delilsiz yola çıkılmaz.
Zîrâ yolda yüzlerce tehlike vardır.
Mürşidsiz hedefe ulaşılmaz.

Mürşid-i kâmil, Allâhü Teâlâ hazretlerinin izniyle sâlikin (hak yol yolcusunun) nefsini tezkiye eder.

Onu mâsivâ'dan, Allâh'ın dışındaki, iltifatlardan doğan kirlerden temizler.

Mürşid-i kâmil, sâlik'in yakîn ehlinden olması için ona enfüsî ve âfâkî ayetleri okur.

Mürşid-i kâlimin irşadları ile sâlik, ruhânî nimetleri ganimet bilir ve bu şekilde sâdıkların zümresine katılır.

وَيُزَكِّيهِمْ Ve tezkiye etsin (içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin)." Sülûk ve sâlikliğe işâret ediliyor. Bunu muhâfaza et. Bu hep senin aklında olsun. Asla unutma.

Allâhım! Bizleri, sana vuslat yolundaki bütün manilerden (engellerden) muhafaza et. Muhakkak ki, bütün ricâlar, senin katında kabul makâmındadır!

İbrâhim Aleyhisselâm'ın milletinden ancak beyinsizler yüz çevirir

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى
الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ
قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِى قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ

اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

İbrâhîm'in milletinden kim yüz çevirir? Ancak kendine kıyan sefih!.. Hakîkat, biz onu dünyâ'da ıstıfa ettik. Âhirette de o, hiç şüphe yok, salâh ile seçilenlerdendir.[130]

Rabbı ona İslâm emrini verince, "Teslim oldum rabbu'l-âlemîn'e" dedi.[131]

Bu dini, İbrâhîm kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi, Ya'kûb da vasiyet etti:

- "Oğullarım! Allâh sizin için, o dîni ıstıfa buyurdu. Başka dinlerden sakının, yalnız müslim olarak can verin!" Dedi.[132]

Yoksa siz şahitler miydiniz; Ya'kûb'a ölüm hâli geldiği vakit, oğullarına,

-"Benim arkamdan neye ibâdet edeceksiniz?" dediği vakit dediler ki:

-"Senin Allâh'ın, ve ataların İbrâhîm ve İsmâîl ve İshâk'ın Allâh'ı; ilâh-ı vâhid'e ibâdet ederiz. Biz ancak, O'na boyun eğen müslimleriz".[133]

O bir ümmetti, geldi geçti... Ona kendi kazandığı, size de kendi kazandığınız... Siz onların amellerinden sorulacak değilsiniz...[134]

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرَاهِيمَ **"İbrahim'in milletinden, kim yüz çevirir?**

مَنْ (kim?) İstifhâmiyyedir. Azarlama, yadırgama ve inkâr yollu bir istifhâmdır. Bir şey murad edildiği zaman رغب rağbet etti, fiili في harfi cerri ile kullanılır: رغب في الشيء Bir şeye rağbet etti demektir. رغب rağbet etti, fiili عن harfi cerri ile kullanılırsa, onu terketti, ondan vazgeçti manasına gelir. رغب عنه Ondan yüzçevirdi, sözü gibi. Yâni İbrâhim Aleyhisselâm'ın dinini hiç bir kimse terketmez ve onun şeriatına ve tarikatına saldıranlar:

اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ **"Kendine kıyan beyinsizden başkası değildir."**

Yâni nefsini aşağılayıp, onu hakîr ve hor kılandan başkası değildir. نَفْسَهُ kelimesi, Mef'ûl olmak üzere nasb okundu.

Rivâyet olundu: Abdullah bin Selâm (r.a.) hazretleri, kardeşinin oğlu, Seleme ile Muhâcir'i İslâma davet etti ve onlara:

-"İkiniz de Allâhü Teâlâ'nın Tevrât'ta, 'İsmail oğullarından bir peygamber göndereceğim. Onun adı Ahmed'dir. Ona iman eden hidâyete erer; ona iman etmeyen ise mel'undur' buyurduğunu çok iyi biliyorsunuz," dedi. Bunun üzerine Seleme iman etti. Muhâcir iman etmekten imtinâ etti. (iman etmedi.) Bu hadise üzerine Allâhü Teâlâ bu ayeti indirdi.

وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا **"Gerçekten biz onu dünyâda seçkin birisi yaptık."**

Yâni Allâh'a and olsun ki, biz İbrâhimi dünyâda diğer insanların arasında, peygamberlik ve hikmetle seçtik, demektir.

وَاِنَّهُ فِي اْلآخِرَةِ **"Ve hiç şüphesiz o, ahirette de,"**

Şu ayete talluk etmektedir:

لَمِنَ الصَّالِحِينَ(١٣٠) **"Elbette sâlihlerdendir."**

Yâni istikâmet, iyilik ve salahta kararlılığına açıkça şahid olunmuş kimselerdendir. Çünkü dünyâda kulların seçkini olan kimsenin âhirette de salah içinde olduğuna şahitlik edilir. Öyleyse gerçekten İbrâhim Aleyhisselâm'a uyulması gerekir ve onun dininden kendini bilmez beyinsizlerden başkası yüzçevirmez. Yâni asıl hilkatında, sefih olan veya beyinsizliğinden dolayı mükellefiyetinde sefâhat (beyinsizlik) etmektedir. Bu da (bir kişinin beyinsizliği) şu sebeblerle ortaya çıkar:

1-Sefihlerin (beyinsizlerin) işlerini kendi istek ve arzusuyla yapması,

2-Nefsini cehâlete sürüklemesi,

3-Allâh'ın âyetlerine ibretle bakmaması,

4-İlâhî emir ve âyetler üzerinde düşünmekten yüzçevirme-siyle beyinsizliği ortaya çıkar.

وَإِنَّـهُ فِـي الْآخِـرَةِ لَمِـنَ الـصَّالِحِينَ **“Ve hiç şüphesiz o (İbrâhim Aleyhisselâm), ahirette de sâlihlerdendir.”**

Âyet-i kerîme, dünyâda onun için salah bir sonucu (güzel bir hatimeyi) müjdelemektedir. Allâh, ona bunu vaadetti. Nice nice kişiler vardır, hallerinin başlangıcında sâlih görünür, iyi insandır; ama ömrünün sonunda salahı gider. Âhirette azab ve cezânın içinde olur. Bel’âm, Bersîsa, Kaarun ve Sa’lebe gibi…

İbrâhim Aleyhisselâm’ın teslimiyeti

اِذْ قَالَ لَهُ **“Ona dedi,”**

Bu cümle, اصْطَفَيْنَاهُ “Biz onu seçtik,” fiili için zarf ve onun ta’lilidir. Yâni onu seçtiği zaman, ona buyurdu:

رَبُّهُ أَسْلِمْ **Rabbi (ona) İslâm ol! (emrini verdiğinde.)”**

Yâni Rabbin için dinini hâlis kıl. İslâm üzere müstekîm ol (dosdoğru ol). İslâm üzere sebât et dediği zaman,

İbrâhim Aleyhisselâm, mağaradan çıkıp, yıldızlara, aya ve güneşe baktığında, Allâhü Teâlâ hazretleri, İbrâhim Aleyhisselâm’a ihlâsı ilhâm etti.

قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ(١٣١) **“O, Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum." dedi.”** Yâni dinimi Rabbime halis kıldım, demektir. İbrâhim Aleyhisselâm’ın şu sözü gibi:

اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِين

" Ben her dinden geçip sâde hakka eğilerek, yüzümü, o gökleri ve yeri yaratmış olan Fâtır’a döndüm ve ben müşriklerden değilim.” 6/79 [56]

İbrâhim Aleyhisselâm, Allâh’ın kendisine buyurduğu, ihlâs ve teslim olma emrine bağlı kaldı. Söylenenleri söyledi. Kalbini, nefsini, çocuğunu ve malını Allâh’a teslim etti.

İbrâhim Aleyhisselâm, ateşe atılırken Cebrâil Aleyhisselâm ona:

56 El-En’âm: 6/79

-"Bir hacetin (ihtiyacın ve dileğin) var mı?" dedi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Sana mı? Hayır asla ihtiyacım yok!" Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Rabbinden iste!" dedi. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Rabbimin benim halimi görmesi, benim için yeterli dilektir," dedi.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın doğumu

Tefsir ehli buyurdular: İbrâhim Aleyhisselâm, Nemrud bin Ken'ân'ın zamanında doğdu. Dünya tarihinde başına ilk kez taç giyen kişi Nemrûd'dur. Nemrud, insanları kendisine tapmaya çağırdı. Nemrud'un kâhinleri ve müneccimleri vardı. Kâhinler ve müneccimler ona:

-"Senin bu şehrinde bu sene bir çocuk doğacak, yeryüzünde dini değiştirecek, senin helâkın ve mülkünün yıkılıp yok olması onun elinde olacaktır," dediler.

Dediler ki, Nemrud, o sene doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretti. İbrâhim Aleyhisselâm'ın annesinin doğurma vakti yaklaştığında, kendisini sancı tuttu. Doğurduğu çocuğun öldürülmesinden korkarak, şehrin dışına koştu. Onu kuru bir nehirde (derede) doğurdu. Sonra İbrâhim Aleyhisselâmı bir beze sardı. Türkçe, hasır ve kamışlık denilen bir sazlığa koydu. Sonra eve döndü. Kocasına, bir erkek çocuk doğurduğunu ve falan yere koyduğunu söyledi. (**1/236**) Babası geldi. İbrâhim Aleyhisselâmı oradan aldı. Yeri kazıyarak ona mağara gibi yeraltında bir ev yaptı. Onu o mağaraya koydu. Yırtıcı hayvanlar kendisine zarar vermemesi için mağaranın ağzını bir kaya ile kapattı. Annesi bazan gelip kendisine süt veriyordu. İbrâhim Aleyhisselâm, büyüme ve gelişmede bir günde, bir aylık çocuk gibi oldu. Bir ayda bir yıllık gibi oldu. Mağarada onbeş ay veya yedi sene kaldı. Veya daha çok kaldı.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın tefekkürü ve arayışı

İbrâhim Aleyhisselâm gelişip genç haline geldiğinde, annesine:

-"Benim Rabbim kimdir?" dedi. Annesi:

-"Benim!" dedi. Yine sordu:

-“Senin Rabbin kimdir?” Annesi:

-“Babandır!” dedi. İbrâhim Aleyhisselâm yine sordu:

-“Babamın Rabbi kimdir?” Annesi:

-“Nemruddur,” dedi. İbrahim Aleyhisselâm yine sordu:

-“Nemrud’un Rabbi kimdir?” dedi. Annesi, ona:

-“Sus!” dedi. Annesi eve döndü. Kocasına:

-“Görüyor musun? Yeryüzündeki dini değiştireceğini konuştuğumuz çocuk, senin oğlundur,” dedi ve olup bitenleri ona anlattı. Babası Azer hemen kalkıp, mağaraya geldi. İbrâhim Aleyhisselâm bu defa ona sordu:

-“Benim Rabbim kimdir?” dedi. Azer:

-“Senin annendir!” dedi. Yine sordu:

-“Annemin Rabbi kimdir?” Azer:

-“Benim!” dedi. İbrâhim Aleyhisselâm yine sordu:

-“Senin Rabbin kimdir?” Azer:

-“Nemruddur,” dedi. İbrahim Aleyhisselâm yine sordu:

-“Nemrud’un Rabbi kimdir?” dedi. Azer, onu tokatladı. Yüzüne vurdu. Ve ona:

-“Sus!” dedi

Gece olduğunda, İbrâhim Aleyhisselâm mağaranın kapısına geldi. Mağaranın kapısının üzerinde olan kayanın aralıklarından gök yüzüne baktı. Gök yüzünü ve içindeki yıldızları gördü. Yer ve göklerin yaratılışı hakkında tefekkür etti. Ve şöyle dedi:

-“Muhakkak ki, beni yaratan, beni rızıklandıran, bana yediren, bana içiren benim Rabbimdir. Benim ondan başka Rabbim olamaz.” Sonra gök yüzüne baktı orada yıldızları gördü. Ve;

-“هَذَا رَبِّي Benim Rabbim budur,” dedi. Yıldıza baktı. Gözlerini yıldıza dikti. Uzun süre baktı. Yıldızın yavaş yavaş battığını gördü. Yıldız sönüp battı. Bunun üzerine İbrâhim Aleyhisselâm:

-“لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ “Ben batanları sevmem,” dedi. Sonra ayı gördü. Ay daha parlak ve daha büyüktü. İbrâhim Aleyhisselâm:

-“هَذَا رَبِّي “Benim Rabbim budur,” dedi. Aya baktı. Sabaha doğru ay da battı.

-"لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ" "Ben batanları sevmem," dedi. Sonra güneş doğdu. Güneş daha büyük ve daha parlaktı. Bütün yeryüzünü aydınlatıyordu. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ" "Benim Rabbim budur! Bu daha büyüktür," dedi. Sonra güneşte battı. Güneş için de yıldız ve aya söylediği gibi söyledi:

-"لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ" "Ben batanları sevmem," dedi. Düşündü ve şöyle seslendi:

-"يَاقَوْمِ اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ" "Ey kavmim! Ben sizin (Allâh'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım".[57]

İbrâhim Aleyhisselâm'ın arayışı hakkında ihtilaf

Âlimler, İbrâhim Aleyhisselâm'ın yukarıda geçen sözleri hakkında ihtilaf ettiler. (İbrâhim Aleyhisselâm'ın çok az bir süre de olsa yıldız, ay ve güneşe bir aralık "bu benim Rabbimdir," demesi caiz mi değil mi konusunda ayrılığa düştüler. Bu konuda görüş vardır:)

(Birincisi:) Bâzı âlimler, bu sözleri zahiri manâsına çektiler. Ve dediler ki, İbrâhim Aleyhisselâm, bu sözleri söylerken, tevhidi arayan ve irşad olunmak isteyen bir talebeydi. Bütün gördükleri ve konuşmaları üzerine Allâh, ona tevhid bulma muvaffakiyetini verdi ve onu irşâd etti. İbrâhim Aleyhisselâm'ın delil arama esnâsında yıldız, ay ve güneş için: "Bu benim Rabbimdir," demesi kendisine yâni iman ve tevhidine zarar vermez, dediler. Yine buyurdular: Bu durum yâni İbrâhim aleyhisselâm, yıldız, ay ve güneş için; "bu benim Rabbimdir," demesi onun çocukluğu döneminde, üzerinde kalem geçmeden önce kendisinden sadır oldu. Dolayısıyla bu sözleri asla küfür değildir.

(İkincisi:) Diğer âlimler, bu sözlerin (gerçek manâsında kullanılmasını) inkâr ettiler. Ve dediler ki: "İbrâhim Aleyhisselâm gibi bir peygamberden bunlara benzer sözlerin meydana gelmesi nasıl tasavvur edilir? Yıldızları görmekle nasıl; "bu benim Rabbimdir" der? Ve böyle bir şeye inanır? Bunlar ebediyyen olmaz! Böyle bir şey asla mümkün değildir. İbrâhim Aleyhisselâm'ın delil arama esnâsında yıldız, ay ve güneş için: "Bu benim Rabbimdir," sözünü tevil ettiler. (Değişik manâlarda yorumladılar.)

57 El-En'âm: 6/78

Âlimlerin, İbrâhim Aleyhisselâm'ın delil arama esnâsında yıldız, ay ve güneş için: "Bu benim Rabbimdir," demesi hakkındaki bu tevilleri, İmâm Muhyi's-Sünneh hazretleri tefsirinin En'âm sûresinde zikretti.[58]

İbrâhim Aleyhisselâm'ın tefekkürü

Vel-hâsıl, İbrâhim Aleyhisselâm, kerim olan Rabbine teslim oldu. Ve muhakkak ki İbrâhim Aleyhisselâm sırât-ı müstakîm üzeredir. İbrâhim Aleyhisselâm'ın tarikatından ancak ve ancak sefih (beyinsiz) insanlar yüz çevirirler. Yâni onda tefekkür etmediler, İbrâhim Aleyhisselâm'ın enfüsî ve afâkî meselelerdeki tefekkürü gibi gereğince düşünemediler. Allâhü Teâlâ buyurdu:

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ(٢٠)وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ Kesin olarak inananlar için, yeryüzünde ve kendi nefislerinde nice ibretler vardır. Hiç görmüyor musunuz?"[59]

سفاهة Sefâhet, cehâlet ve rey (görüş ve düşünce) zayıflığıdır. Her sefih câhildir. Bu şundandır ki, Allâh'dan başkasına ibâdet eden nefsini tanımamış câhil kişidir. Çünkü o, Allâhı hâliki (yaratıcısı) olarak tanımadı. Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّه

Nefsini tanıyan Rabbini tanır."[60]

Haberde şöyle geldi:

---

58 Meâlimi Tenzil (Tefsir-i Bağavî) c. 2, s. 91

İmam Muhyis'sünneh Ebû Muhammed el-Hüseyin bin Mesûd el-Ferrâ el-Bağavî hazretleri, "Meâlim-i Tenzîl" isimli tefsirinde, İbrâhim Aleyhisselâm'ın sözlerinin tevillerini şöyle beyan ettiler:

1-İbrâhim Aleyhisselâm'ın kavmi yıldızlara tapıyordu. İbrâhim Aleyhisselâm bu sözleriyle kavmine hatalarını bildirmek ve onların cehâletini ortaya koymayı murad etti.

2-İbrâhim Aleyhisselâm bu sözleri istifhâm (soru) takdiriyle söyledi. İbrâhim Aleyhisselâm'ın هَذَا رَبِّي "Benim Rabbim budur," sözünün takdiri: أ هَذَا رَبِّي "Benim Rabbim bu mudur?," tevilindedir. Bu şekilde buyurması, kavminin inancını hakir görmek ve onları azarlamak içindir.

3-Delil getirmek içindir. Yıldız, ay ve güneşin batmasıyla İbrâhim Aleyhisselâm, eğer bunlar Rab olmuş olsalardı batmazlardı demek istedi.

4-Burada izmârı kavil vardır. Yâni هَذَا رَبِّي "Benim Rabbim budur," sözü, يَقُولُونَ هَذَا رَبِّي Onlar bu benim Rabbimdir diyorlar," demektir. Burada يَقُولُونَ Onlar diyorlar," fiili gizlidir

59 Ez-Zâriyât: 51/20,21

60 Feyzül-kadir hadis no: 310; Keşfü'l-Hafâ hadis no: 2532;

إِنَّ اللهَ أَوْحَي إِلَي دَاودَ اِعْرِفْ نَفْسَكَ بِالضَّعْفِ وَالْعَجْزِ وَالفَنَاءِ وَ اعْرِفْنِي بِالْقُوَّةِ وَالْقُدْرَةِ وَالْبَقَاءِ

"Allâhü Teâlâ hazretleri, Dâvud Aleyhisselâm'a şöyle vahyetti: (Ey Dâvud!) kendi nefsini, zaiflik, acziyyet ve fânî olarak tanı; beni de kuvvet, kudret ve bâkî olarak bil."

Mesnevî'de buyuruldu:

Allâh büyüktür. Onun büyüklüğünü anlamak için toprağa sor.

Ondan nasıl insan yaratıldı? Sana tevhidi öğreten nedir?

Önünde olan her şeyi tevhid söylemektedir.

Her şey bütün kimyâ onun tevhidini haykırmaktadır.

Her şey mâşuk, âşık orda. Mâşûk hayatta ama, âşık öldü.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın vasiyeti

وَوَصَّى **"Ve vasiyet etti,"**

İbrâhim Aleyhisselâm, kendi nefsinde kemâle erince, başkalarının tekâmül etmesi için onlara tavsiyelerde bulundu. Bu da İbrâhim Aleyhisselâm'ın dinî ve dünyevî bakımdan hayırlı ve yararlı olarak gördüğü, bir lütuf ve ihsan mâhiyetinde, tavsiye ettiği bir söz veya fiildir.

بِهَا **"Onunla,"** Yâni Allâhü Teâlâ'nın:

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرَاهِيمَ اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

"İbrahim'in milletinden, kendine kıyan beyinsizden başka kim yüz çevirir? Biz onu dünyâda seçkin birisi yaptık, hiç şüphesiz o, ahirette de salihlerden biridir."[61] Âyet-i kerîmesinde zikredilen dindir.

اِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ **"İbrahim kendi oğullarına (vasiyet etti.)"**

Yâni erkek evladlarına demektir.

61 Bakara: 2/130

İbrâhim Aleyhisselâm'ın erkek evlâdı

İbrâhim Aleyhisselâm'ın sekiz oğlu vardı:

1-İsmâil Aleyhisselâm, annesi Kıbtî olan Hz. Hâcer idi.

2-İshâk Aleyhisselâm, annesi Hz. Sâre idi.

Diğer altı oğlunun ise anneleri, Kantûrâ binti Yaktan el-Kel'ânî'dir. Hz. Sârenin vefatından sonra İbrâhim Aleyhisselâm onunla evlendi. Ondan altı oğlu doğdu. Onlar:

3-Medyen,

4-Medâyin,

5-Zemrân,

6-Yakşân,

7-Yaşbuk,

8-Nûh'dur. (Bu altı ismi şöyle sıralayanlarda vardır: Medyen, Medâyin, Nehşân, Zemrân, Neşik ve Şeyûh)

Yakûb Aleyhisselâm

وَيَعْقُوبُ Ve Yâkûb da (öyle yaptı)"

يَعْقُوبُ Yâkûb kelimesi اِبْرَاهِيمُ İbrâhim üzerine atfedilmekle raf okunur. Yâni Yâkûb Aleyhisselâm da İbrâhim Aleyhisselâm gibi vasiyet etti. (**1/237**)

Yakûb Aleyhisselâm, Hazreti İbrâhimin oğlu olan İshâk Aleyhisselâm'ın oğludur. Yâkûb Aleyhisselâm'ın on iki oğlu vardı. Rûmeyl, Şemûn, Lâvî, Yehûdâ, Yestsûhûr, Zebûlûn, Neftûnâ, Kûzâ, Oşîr, Bünyâmin ve Yusuf Aleyhisselâm.[62]

Yâkûb Aleyhisselâm'ın doğumu

Yakûb Aleyhisselâm'a Yakûb diye isim verilmesinin sebebi: Yâkûb Aleyhisselâm kardeşi, İsû ile berâber ikiz doğdular. İsû, Yâkûb Aleyhisselâm'dan önce annesinin karnından çıktı. Yakûb

62 Bu isimler, değişik tarih kitablarında değişiklik arzedebiliyor. Meselâ: Rüveyl, Şem'un, Lâvi, Yehuda, İsâhar, Yalun, Dân, Neftâl, Câd, Âşir, Bünyâmin ve Yusuf Aleyhisselâm, bakınız. Mirât-i Kâinat, c. 1, s. 174

Aleyhisselâm, ondan sonra onun ayaklarının topuklarından tutmuş bir halde doğdu. İşte bundan dolayı kendisine Yakûb denildi.

Bu (yani Yâkûb Aleyhisselâm'ın kardeşinin ayak topuklarından tutarak doğması şöyle olmuştu:) Yâkûb Aleyhisselâm'ın annesi bir batında iki çocuğa hamile kalmıştı. Hamli ikizdi. Ayların süresi tamam olup, hamilelik müddeti tam olunca, anne karnındaki iki kardeş konuşmaya başladılar. Anneleri onların sesini işitiyordu. Biri:

-"Bana yol ver senden önce çıkayım," dedi. Diğeri:

-"Eğer sen benden önce çıkarsan, bende annemizin batnını deler ve bende bu şekilde karnından çıkarım," dedi. Bunun üzerine diğeri:

-"Benden önce çık. Annemi öldürme!" dedi. Bunun üzerine ilk çıkan çocuğa عيصو Iysû (Iys), adını verdiler. Çünkü o daha annesinin karnında iken isyân etti. Sonra ikinci çocuk doğdu. O da birincisinin ayak topuklarını tutmuş bir halde doğdu. Bu durumdan dolayı ona da: يعقوب Yakûb adını verdiler. Büyüdüklerinde Iys, sertlik, düşmanlık, vurmak, kırmak ve katılık gibi şeylerle uğraştı. Iys'ın mesleği avdı. Hep av hayvanları ile uğraştı. Yâkûb ise, rahmet, şefkat, sevgi ve saygılı bir kişiydi. Yufka yürekliydi. Yumuşak huyluydu. Zîrâat ve hayvancılık ile uğraştı.

Rivâyet olundu: Yâkûb Aleyhisselâm ile kardeşi Is, bir günde vefat ettiler. Aynı kabre defnedildiler.

(Bâzı rivâyetlerde) buyuruldu: Yâkûb Aleyhisselâm, yüz kırk yedi (147) sene yaşadı. Mısır'da vefat etti. Arzı mukaddese taşınmasını ve orada babası İshâk aleyhisselâm'ın yanına defnedilmesini vasiyet etti. Yâkûb Aleyhisselâm'ın vefatı üzerine, oğlu Yusuf Aleyhisselâm, onu yükleyip arzı mukaddeseye götürdü. Orada İshâk Aleyhisselâm'ın yanına defnetti.

Yâkûb Aleyhisselâm'ın vasiyeti

يَابَنِيَّ "Ey oğullarım! (dedi.)"[63]

---

[63] *Basralılara göre burada izmâr-ı kavil var.* Takdiri: وَصَّى وَقَالَ يَابَنِيَّ "Vasiyet etti ve Ey oğullarım, dedi," demektir. Bu şundandır. Çünkü يَابَنِيَّ "Ey oğullarım" cümledir. Basralılara göre, cümle ise Mef'ûl vakî olmaz. Cümle ya efâl-i kulûb'a Mef'ûl olur veya قَوْل kavl fiillerine Mef'ûl olur. Burada efâl-i kulûb olmadığına göre, izmâr-ı kavil vardır. Yâni gizli bir قَالَ (söyledi) fiili var.

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ **“Muhakkak ki, bu dini size Allâh seçti.”**

Yâni İslâm dinini sizin için seçti. İslâm dini, bütün dinlerin özüdür. Allâh’ın katında İslâm dininden başka din yoktur.

فَلاَ تَمُوتُنَّ **“Ölmeyin,”** Yâni ölüm size tasâdüf etmesin.

اِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ(١٣٢) **“Ancak ve ancak müslüman olarak (can verin)!"**

Yâni tevhidde ihlaslı, İslâm üzere ve Rabbinize karşı güzel zan besleyerek vefat edin. Bu vasiyet, zahirde ölümden nehiydir. Fakat hakîkatte ise, İslâmı terketmeyi nehyetmektedir. Çünkü ölüm onların (insanların) elinde değildir.

Bu vasiyeti, Yakûb Aleyhisselâm, Mısıra girdiği zaman çocuklarına etmişti. Mısırlıların putlara tapmakta olduğunu gördüğünde oğullarına İslâm dini üzere sâbit olmaları ve İslâm’da karar kılmaları için söyledi. zîrâİslâm üzere sebâtsız gelen bir ölümden asla hayır yoktur. Böyle bir ölüm saidlerin (mutlu) kişilerin ölümü değildir. Böyle bir ölüm Yâkûb Aleyhisselâm’ın çocukları hakkında asla geçerli olmamalıdır. Onun için özellikle kendi evladlarına bu vasiyette bulundu. İbrâhim Aleyhisselâm, bütün insanları İslâma ve dine davet etmesiyle berâber Yâkûb aleyhisselâm hâsseten kendi çocuklarını İslâma davet etmesi, İslâm’ın başta gelen ve ihtimam gösterilmesi gereken bir şey olduğuna delâlet (ve işâret) içindir. Çünkü insan, kendisine en yakın olan kimseleri şefkate, sevgiye, iyilik ve hayır istemeye en lâyık olan kimselere tavsiyede bulunur. Bunun yanında oğullarının islâhı, iyi ve en hayırlı kimseler olması, halkın da islâhı ve iyiliği demektir. zîrâmetbû (kendisine uyulan kişi) bütün hallerinde iyi ve sâlih olduğu zaman, ona tâbi olan kişiler de düzelirler.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin akrabalarını uyarması

لَمَّا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) دَعَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرَيْشًا فَاجْتَمَعُوا فَعَمَّ وَخَصَّ فَقَالَ يَا بَنِي كَعْبِ بْنِ لُؤَيٍّ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي مُرَّةَ بنِ كَعْبٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ

مِنَ النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي هَاشِمٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا فَاطِمَةُ أَنْقِذِي نَفْسَكِ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا

Rivâyet olundu:

وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (Önce) en yakın hısımlarını uyar."[64] Âyet-i kerîmesi nâzil olduğunda, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bütün Kureyşlileri, yakın ve uzak akrabalarını topladı. Onları uyardı. Ve şöyle buyurdu: ." Ey Ka'b bin Lüey'nin oğulları nefsinizi ateşten koruyun! Ey Mürre bin Ka'b'in oğulları nefsinizi ateşten koruyun! Ey Abdı Şems oğulları! Nefsinizi cehennem ateşinden koruyun! Ey Abdi Menâf oğulları! Nefsinizi cehennem ateşinden koruyun! Ey Hâşim oğulları! Nefsinizi cehennem ateşinden koruyun. Ey Abdulmuttalib oğulları! Nefsinizi cehennem ateşinden koruyun. Ey kızım Fatıma! Nefsini cehennem ateşinden koru! Cehennem azabını hakettiğiniz zaman, Allâh katında ben sizin için hiç bir şeye mâlik olamam. Sizden azabı savamam." [65] Yâni âhirette eğer Allâh size azab etmeyi dilerse, ben sizden zararları ve hoş olmayan azabları defedemem. Ancak ben Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisine şefaat etmeme izin verdiği kişiye şefaat edebilirim. Allâh şefaat konusunda bana izin verir. Benim kendisine şefaat ettiğim kimseyi azaba duçar kılmaz. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, akrabalarını iman ve amele teşvik etmek için onlara böyle söyledi. Onların Efendimiz (s.a.v.) hazretleriyle olan akrabalık bağlarına güvenerek iman ve amel konularında asla tembellik yapmamaları içindir. Elbette din konusunda vasiyet ve tahzir gereklidir. Çünkü insan, şer ehliyle ünsiyet peyda ettiği zaman, onların ahlakıyla ahlaklanmasından ve onların yapmış oldukları amelleri işlemesinden korkulur. Bu hevâ ve heves yâni şer ehliyle düşüp kalkması, onların ahlak ve amelleriyle hareket etme durumu kişiyi cehenneme çeker.

Buyurulduğu gibi:

Kötü insanlarla ünsiyet eden, onlarla berâber olan, zamanla onlardan olur. Kötülerle gezen kötü olur.**(1/238)**

64 Eş-Şuârâ: 26/214
65 Sahih-i Buhâri, kitabü'l-İman, mevsûatü'l-Hadîs-i Şerîf, hadis no: 303

Hüsnü zan ile berâber ahlak ve amel islâh edilmelidir

Ebû Ubeyd bin es-Sûrî[66] hazretleri, bâzı (din) kardeşlerine şöyle yazdı... Bundan sonra: Gerçekten sen! Uzun ömrün boyunca hep dünyâyı düşünerek sabahladın. Yaptığın kötü amellerine mukâbil hep Allâh'dan lütuf ve ikrâm temenni ettin. Gerçekten sen hep soğuk bir demiri dövüp durmaktasın. (Soğuk demir dövülmekle bir kıvâma girmez) vesselâm. Gerçi insan Allâh hakkında hüsnü zan sahibi olmalıdır. (hep onun lütfunu ve keremini beklemelidir.) Fakat bu, kişinin hâlini (durumunu), ahlakını ve amelini islâh etmekle olur.

Hasan Basrî hazretleri şöyle buyurdu: Muhakkak ki bir kavim (bir takım insanlar), dünyâdan göçünceye kadar hep temenni, arzu ve emeller peşinde koşmaktadırlar. Hiçbir iyilikleri yoktur. İyilik nâmına hiçbir şey yapmadılar. Onlardan (her) biri: "Ben Rabbim hakkında hüsn-ü zân beslemekteyim (Rabbim hakkında iyi şeyler düşünüyorum)," der. Oysa yalan söylemektedirler. Eğer Rabbi hakkında hüsnü zannı olsaydı (Allâh hakkında iyi düşünseydi), iyi ameller işlerdi. Hasan Basrî hazertleri bu sohbetinin devamında şu âyeti kerimeyi okudu:

وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"İşte rabbinize beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürükledi de hüsrâna düşenlerden oldunuz!."[67]

Allâhım! Ecel gelmeden önce bizi ilim ve amele muvaffak kıl, âmin.

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ
مِنْ بَعْدٖى قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ
اِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ **"Yoksa siz de olaya şahit mi oldunuz?"**

66 Ebû Ubeyd es-Sûrî hazretlerinin asıl adı: Kâsım bin Sellâm el-Havârî'dir. 154 (M. 770) yılında Herât şehrinde doğdu. Fıkıh, tefsir ve hadis âlimidir. 18 sene kadar Tarsusta kadılık yaptı. Evliyâ ve âlim bir kişiydi. Hacca gitti. Rüyâsında Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini gördü. Orada kaldı. Yirmiden fazla eser yazdı. 224 (M. 839) yılında Medine-i Münevvere'de vefat etti.

67 El-Fussilet: 41/23

Bu hitab kitab ehlinden İbrâhim Aleyhisselâm'ın dininden yüz çevirenler içindir. أَمْ kelimesi, münkatî olup, بل ve hemze takdirindedir. Yâni cümleye "yoksa" manâsını verir. Teysîr tefsirinde buyuruldu: Kendisinden önce hemze geçmezse, o zaman sâdece istifhâm manâsına gelir. Hemze ise cümleye inkâr manâsını vermek için gelmektedir. Yâni أَ كُنتُمْ شُهَدَاءَ Sizler şahidler oldunuz mu?" demektir. شُهَدَاءَ şâhidler kelimesi شهيد kelimesinin cemiidir. شهيد kelimesi de hazır olmak, bir olay gerçekleşirken orada var olup onu müşâhede etmek manâsınadır. Sizler hazır değildiniz manası murâd edilmektedir.

اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ **"Yâkûb'a ölüm hali gelip çattığı zaman,"**

Yâni ölümün emâre ve sebebleri hazır olduğu ve Yâkûb Aleyhisselâm'ın dünyâdan göç etme vakti yaklaştığında, demektir. Yahûdîlerin, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Yâkûb Aleyhisselâm'ın, oğullarına öleceği gün Yahudîliği vasiyet ettiğini bilmez misin?" diye sormaları üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu. Allâhü Teâlâ Yahûdîlere şöyle cevab verdi:

-"Yâkûb Aleyhisselâm ölüme hazır olup can çekiştiği ve çocuklarına vasiyette bulunduğu zaman siz orada bulunmuyordunuz! Yâkûb Aleyhisselâm sizi asla Yahudîliğe davet etmedi. Muhakkak ki o, çocuklarını İslâm dinine teşvik etti."

اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ **"oğullarına dediği zaman,"**

اِذْ حَضَرَ kelimesinden bedeldir. Buradaki âmil ise, شُهَدَاءَ kelimesidir.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي **"Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?"**

Yâni benden sonra hangi şeye ve neye ibâdet edeceksiniz? Kime kulluk edeceksiniz? Yâkûb Aleyhisselâm, bu sözleriyle onların tevhid ve İslâm konusundaki kararlılıklarını kesinleştirmek ve onlardan tevhid ve İslâm konusunda misâk (sözleşme) almak istedi.

Râgıb (İsfahânî) hazretleri[68], şöyle buyurdu: Yâkûb Aleyhisselâm: مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي "Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?" sözüyle sâdece meşrû olan belirli ibâdeti kasdetmedi. Belki onların, tüm amellerinde maksadlarının Allâh'ın rızası olmasını kasdetti. Kendilerini Allâh'a ulaştırmayan bütün amel ve hareketlerden uzaklaşmalarını istedi. Sanki çocuklarını Allâh rızası için işlenmeyen bütün amellerden uzaklaştırmayı arzuetti. zîrâYâkûb Aleyhisselâm, çocuklarının putlara tapmakla meşgul olmalarından asla korkmadı. Onların dünyâya dalıp Allâhı unutmalarından ve ibâdetlerden uzaklaşmalarından korktu. Bundan dolayı şöyle denildi. مَا قَطَعَكَ عَنِ اللهِ فَهَوَ طَاغُوتٌ Seni Allâh'dan uzaklaştıran herşey tâğûttur," denildi. Ve bundan dolayı İbrâhim Aleyhisselâm şöyle dua etti:

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ

"Rabbim! Bu şehri güvenli kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"[69]

Mesnevî'de şöyle buyuruldu:

Dünya nedir?

Dünya seni Allâh'dan gâfil eden

ve ona vuslattan alıkoyan şeydir.

Deniz gibi büyük âlim olan İmam Taftazânî Hazretleri buyurdular: مَا kelimesi umûmidir. Yâni akıl sahibleri için kullanıldığı gibi, ibhâm (cümlenin kapalılığı) anında akıl sahibi olmayan varlıklar için de kullanılır. مَا kelimesi, ister istifhâm için olsun, ister başka bir şey için olsun umûmî olması müsâvidir. Akıl ve ilim sahibi olduğu bilinen varlıklar من kelimesiyle tefrik edilir. Bu durumda من kelimesi husûsî olarak ilim sahibi olan varlıklar için kullanılır. مَا kelimesi ise, diğer varlıklar için kullanılır. Bu itibâr ile مَا kelimesinin akıl sahibi olmayan varlıklar için olduğu söylenir. Teftazâni'nin sözü bitti.

68 Râgıb İsfahânî hazretlerinin asıl adı: Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir eğitim gördü. Tefsir ve Navih âlimidir. Başta tefsir olmak üzere bir çok konularda çok değerli eserler yazdı. Müfredâtül elfâzıl-Kurân" isimli kitabı çok meşhurdur. Müfessirlerin başvurdukları bir eserdir. İsfehânî hazretlerinin yazmış olduğu "Ez—Zerîa ilâ mekârimi'ş-Şerîa" isimli tasavvufî eseri tarihler boyunca okunan bir kitabdır. İmam Gazalî hazretleri bu eseri yanından hiç ayırmazdı. 502 (M. 1108) yılında vefat ettiği kabul edilmektedir.

69 İbrâhim: 14/35

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي "Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?"

Sözüyle onlara karşı inkâr tamam oldu. Sonra istinâf cümlesiyle devam etti. Onların (Yahûdîlerin) sandıklarının hilâfına iş cereyân etti.

قَالُوا **“Dediler:”**

Burada sanki şöyle denildi: Yâkûb Aleyhisselâm’ın: "Benden sonra neye ibadet edeceksiniz?" sözüne karşılık çocukları ne dedi?” diye sorulmaktadır. Onun için قَالُوا “dediler,” denildi:

نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ آبَائِكَ اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ وَاِسْحَاقَ **"Senin Allâh'ına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Allâh'ına, ibâdet ederiz, (dediler.)”**

Yâni biz, ilâhlığı üzerine ittifak kılınan, vâcibu’l-vucûd olan, varlığı zorunlu olup, varlığında asla şüphe olmayan ve kendisine ibâdet etmek farz olan Allâhü Teâlâ Hazretlerine ibâdet ederiz, demektir. İsmail Aleyhisselâm, amcaları olduğu halde onu babalarının cümlesinden kıldılar.

Amca baba gibidir

Baba ve dede tarafının ağır basmasındandır. Çünkü amca baba gibidir. Teyze de anne gibidir. Çünkü ikisi de aynı yoldan gelmektedirler. zîrâonlar kardeştirler. Aralarında fark ve üstünlük yoktur. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

عَمُّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ Kişinin amcası, babanın benzeridir.”[70] Başka bir hadis-i şeriflerinde de şöyle buyurdular:

يَا عُمَرُ أَمَا شَعَرْتَ أَنَّ عَمَّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ

“Ey Ömer! Sen kişinin amcasının, babasının benzeri olduğunu bilmiyor musun?”[71] Yâni baba ile amcanın arasında fark yoktur. Tıpkı hurma ağacının iki dalı aynı kökten olmaları dolayısıyla fark olmadığı gibi.

اِلَهًا وَاحِدًا **“Bir olan o Allâh'a (ibâdet ederiz)”**

70 Tirmizi, Muhaddis: 3691
71 Sahih-i Müslim, muhaddis: 1734

Bu cümle, وَإِلٰهَ آبَائِكَ babalarının ilâhı" cümlesinden bedeldir. Bunun faydası ise, tevhidi tasrih etmek ve muzâfın tekrârından doğan tevehhümü defetmektir. Veya ihtisas üzerine nasbtır. Sanki şöyle denildi: وَإِلٰهَ آبَائِكَ babalarının ilâhı" sözümüzle biz: إِلَهًا وَاحِدًا Bir (tek) olan o Allâh'ı kastediyor ve murad ediyoruz, demektedirler.

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ(١٣٣) Biz ancak O'na boyun eğen müslümanlarız, (dediler.)"

Bu cümle, نَعْبُدُ "Biz ibâdet ederiz," fiilinin failinden haldir.

Herkesin günahı kendisinedir

تِلْكَ "Onlar,"

Zikredilen ümmeti işâret etmektedir. O ümmetle, İbrâhim Aleyhisselâm, Hazreti Yakûb ve onların muvahhid (tevhid ehli) olan çocukları işâret edilmektedir.

أُمَّةٌ "Bir ümmettir."

O (yani أُمَّةٌ ümmet" kelimesi aslında, kendisine kastedilen, kendisine yönelinen belirli şey manâsınadır. (**1/240**) Onunla (أُمَّةٌ ümmet kelimesiyle) cemaat (topluluk) isimlendirildi. Çünkü insan grupları, kendisine iktidâ ettiği (uyduğu) içindir. O (yani أُمَّةٌ ümmet kelimesi), تِلْكَ "Onlar," kelimesinin haberidir.

قَدْ خَلَتْ Gerçekten (geldi) geçti."

Yâni ölümle geçtiler, diğerlerinden ayrılıp gittiler. خَلَتْ fiilinin aslı, boş oldu demektir. Boş olmak, kendisinde ünsiyet olmayan yerdir. Bu cümle أُمَّةٌ ümmet kelimesinin sıfatıdır.

لَهَا مَا كَسَبَتْ "Onlaradır, kazandıkları şeyler,"

Burada müsned'in, müsnedün ileyh'in üzerine takdim edilmesi, kasr içindir. Yâni onların yapmış oldukları ameller kendilerinedir, başkalarına değildir.

وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ **"Ve sizin kazandıklarınız da sizedir."**

Başkasının kazancı değil...

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

وَلاَ تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ(١٣٤) **Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz."**

Yâni geçmiş ümmetlerin kötülüklerinden dolayı siz müâheze edilmezsiniz demektir. Âyet-i kerîmede olduğu gibi:

قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ De ki: " 'Siz bizim cürümlerimizden mesûl edilmezsiniz, biz de sizin yaptıklarınızdan mesûl olmayız!"[72] Burada ifâde edildiği gibi, onlar geçmiş ümmetlerin işledikleri kötülükler yüzünden hesaba çekilmeyeceklerdir. Aynı şekilde onların iyi amelleri yüzünden size de bir mükâfat verilmeyecektir. Herkesin karşılığı kendi ameline göre verilecektir.

Bu, yahûdîlerin, Yâkûb Aleyhisselâm'ın Yahudî olarak vefat ettiğini ve ölmek üzere iken oğullarına da bunu tavsiye ettiğini söylemeleri üzerine, Allâhü Teâlâ hazretleri, onların bu iddialarını reddederek, şöyle buyurdu:

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ Yoksa siz de olaya şahit mi oldunuz?"

Sûra üfürüldüğü zaman nesebin faydası olmaz

Yahûdîler dediler ki: "Kabul edelim ki durum böyledir. Onlar (İbrâhim Aleyhisselâm, Hazreti Yâkûb, İshâk ve İsmail Aleyhimüsselâm) bizim soyumuz ve atalarımız değiller mi? Bizim soyumuz da onlara nisbet edilmiyor mu? Hiç şüphesiz biz, Allâh katında onların salahından, iyi olmalarından ve Allâh katındaki değerlerinden yararlanacağız!". İşte Yahûdîler, bu sözleri sırf atalarıyla övündükleri için söylüyorlardı. Yahûdîlerin bu sözleri ve inançları, reddedilerek çürütülüyor. Bu Yahûdîlerin, peygamberlerin soyundan olmaları onlara bir

72 Es-Seb'e: 34/25

fayda vermez. Ancak amellerde peygamberlere tâbi olmaları kendilerine yarar sağlayacaktır. Çünkü herhangi bir kimseye bir başkasının kazancı bir yarar ve menfaat sağlamaz. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

يَا بَنِى هاَشِمٍ لاَ يأتِينِي النَّاسُ بِاَعْمَالِهِمْ وَتَأْتُونِي بِاَنْسَابِكُمْ

Ey Haşim oğulları! İnsanlar, bana amelleriyle geliyorlar. Siz ise bana nesebleriniz (ve soyunuzla) geliyorsunuz!"[73] Yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdular: وَمَنْ أَبْطأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ Kimin ameli kendisini geri bırakırsa, onun nesebinin şerefli olması kendisine bir fayda sağlamaz." [74] Yâni kötü ameli ve sâlih ameldeki ihmâli dolayısıyla âhiret amellerinden (takvâdan) geri kalan kimse, soyunun şerefi kendisine fayda vermez. Takvâ ve ihlaslı amelden yoksun olan kişi, ameldeki bu eksiğini, soyu ve nesebinin şerefiyle gideremez. Şair ne güzel söylemiş:

أتفخر باتصالك من على واصل البؤسة الماء القراح

وليس بنافع نست زكى يدنسه صنائعك القباح

Sen Hazreti Ali (r.a.)'a yakınlığınla mı övünüyorsun? İrinin aslı da saf sudur. Eğer işlemiş olduğun kötülükler senin temiz soyunu kirletmişse; temiz bir soydan olmanın hiçbir faydası yoktur.

Ey oğullar! (çocuklar) dünyâda babalarının soylarıyla ne kadar övünseler de, sûra üfürüldüğü gün, artık orada ne soyun, ne de bununla övünmenin bir manâsı ve faydası olur. Çünkü bu gibi şeylerle övünmek, adetâ başkasının eşyâsıyla övünmek gibidir. Bu ise deliliktir. Mutlaka kişinin iyi bir amel sahibi ve bu konuda ihlaslı olması gerekir. Gerçekten Allâh'ın fazlı ve keremiyle kurtuluş ancak takvâ ve salih amel ile mümkündür.

Ümmeti kurtaran sâlih ameller

Efendimiz (s.a.v.) uzunca bir Hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

إِنِّي رَأَيْتُ الْبَارِحَةَ عَجَبًا: رَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فَجَاءَهُ بِرُّهُ لِوَالِدَيْهِ فَرَدَّهُ عَنْهُ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي قَدْ بَسَطَ عَلَيْهِ عَذَابُ الْقَبْرِ،

73 Ed-Dürrül-Mensur 5/96
74 Tuhfetü'l-Ahvezi: 1804; Riyazu's-Sâlihîyn hadis no: 245;: Kenzül-Ummal: 2436;

فَجَاءَتْهُ صَلاَتُهُ فَاسْتَنْقَذَتْهُ مِنْ ذَلِكَ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي قَدِ احْتَوَشَتْهُ الشَّيَاطِينُ، فَجَاءَهُ ذِكْرُ اللّٰه فَخَلَّصَهُ مِنْهُمْ؛ رَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي اِحْتَوَشَتْهُ مَلاَئِكَةُ الْعَذَابِ، فَجَاءَهُ وُضُوءُهُ فَاسْتَنْقَذَهُ مِنْ ذَلِكَ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يَلْهَثُ عَطَشًا، فَجَاءَهُ صِيَامُ رَمَضَانَ فَسَقَاهُ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ ظُلْمَةٌ وَمَنْ خَلْفَهُ ظُلْمَةٌ وَعَنْ يَمِينِهِ ظُلْمَةٌ وَعَنْ شِمَالِهِ ظُلْمَةٌ وَمِنْ فَوْقِهِ ظُلْمَةٌ وَمِنْ تَحْتِهِ ظُلْمَةٌ، فَجَاءَتْهُ حَجَّتُهُ وَعُمْرَتُهُ فَاسْتَخْرَجَاهُ مِنَ الظُّلْمَةِ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ، فَجَاءَهُ بِرُّهُ بِوَالِدَيْهِ فَرَدَّهُ عَنْهُ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يُكَلِّمُ الْمُؤْمِنِينَ وَلاَ يُكَلِّمُونَهُ، فَجَاءَتْهُ صِلَةُ الرَّحْمِ فَقَالَتْ: إِنَّ هَذَا كَانَ وَاصِلاً لِرَحْمِهِ فَكَلَّمَهُمْ وَكَلَّمُوهُ وَصَارَ مَعَهُمْ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي النَّبِيِّينَ وَهُمْ حَلَقَ حَلَقَ كُلَّمَا مَرَّ عَلَى حَلْقَةٍ طُرِدَ، فَجَاءَهُ اغْتِسَالُهُ مِنَ الْجَنَابَةِ فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَأَجْلَسَهُ إِلَى جَنْبِي؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يَتَّقِي وَهْجَ النَّارِ بِيَدَيْهِ عَنْ وَجْهِهِ، فَجَاءَتْهُ صَدَقَتُهُ فَصَارَتْ ظِلاًّ عَلَى رَأْسِهِ وَسِتْرًا عَنْ وَجْهِهِ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي جَاءَتْهُ زَبَانِيَةُ الْعَذَابِ، فَجَاءَهُ أَمْرُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيِهِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَاسْتَنْقَذَهُ مِنْ ذَلِكَ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي هوى فِي النَّارِ، فَجَاءَتْهُ دُمُوعُهُ اللاَّتِي بَكَى بِهَا فِي الدُّنْيَا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰه فَأَخْرَجَتْهُ مِنَ النَّارِ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي قَدْ هَوَتْ صَحِيفَتُهُ إِلَى شِمَالِهِ، فَجَاءَ خَوْفُهُ مِنَ اللّٰه تَعَالَى فَأَخَذَ صَحِيفَتَهُ فَجَعَلَهَا فِي يَمِينِهِ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي قَدْ خَفَّ مِيزَانُهُ، فَجَاءَهُ أَفْرَاطُهُ فَثَقَّلُوا مِيزَانَهُ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي عَلَى شُفَيْرِ جَهَنَّمَ، فَجَاءَهُ وَجْلُهُ مِنَ اللّٰه تَعَالَى فَاسْتَنْقَذَهُ مِنْ ذَلِكَ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يُرَعِّدُ كَمَا تُرَعِّدُ السعفة، فَجَاءَهُ حُسْنُ ظَنِّهِ بِاللّٰه تَعَالَى فَسَكَّنَ رَعْدَتُهُ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي يزحف عَلَى الصِّرَاطِ مَرَّةً وَيَحْبُو مَرَّةً، فَجَاءَتْهُ صَلاَتُهُ عَلَيَّ فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ فَأَقَامَتْهُ عَلَى الصِّرَاطِ حَتَّى جَازَ؛ وَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي اِنْتَهَى إِلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَغُلِّقَتِ الأَبْوَابُ دُونَهُ، فَجَاءَتْهُ شَهَادَةُ أَنْ لاَ اِلٰهَ إِلاَّ اللّٰه فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ فَفُتِحَتْ لَهُ ابْوَابُ الْجَنَّةِ فَأَدْخَلَتْهُ الْجَنَّةَ

"Dün gece çok acâib (bir rüyâ) gördüm:

-Ümmetimden bir adam gördüm. Onun ruhunu almak için ölüm meleği (Azrâil Aleyhisselâm) kendisine geldi. Anne ve babasına yapmış olduğu iyilik, ölüm meleğini reddetti. (Anne ve babaya yapılan

iyilikler uzun ömre sebeb olduğu gibi güzel bir ölümle iman ile gitmeye sebeb olur)

Ümmetimden bir adam gördüm: Adamın üzerine kabir azabı saçılıyordu. (Kabir azabına müstehak olacaktı), adamın almış olduğu abdestler geldi, onu kabir azabından kurtardı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Her tarafını şeytanlar kuşatmıştı. Onun daha önce yapmış olduğu zikrullah geldi. O adamı şeytanların elinden kurtardı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Azab melekleri ona hakim olmuşlardı. Ona azab edeceklerdi. Onun dünyâda kılmış olduğu namazlar geldi. Namazı, kendisini zebânîlerin elinden kurtardı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Susuzluktan solumaktaydı. Her ne zaman havuzun başına varsa, kendisine su verilmiyordu. Sudan men ediliyordu. Onun orucu geldi. Oruç, ona su verdi. Onu susuzluktan kurtardı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Sıra sıra oturan peygamberlerin yanına varıp oturmak istiyordu. Onu peygamberlerin yanına oturmaktan men ediyorlardı. Onu kovuyorlardı. Onun cenâbetten dolayı almış olduğu gusül abdestleri geldi, elinden tutup, yanıma getirdi. Her yerde kovulan o kişiyi yanıma oturttu.

Ümmetimden bir adam gördüm: Önünde bir zulmet (karanlık) vardı. Arkasında karanlık vardı. Sağında karanlık vardı. Solunda karanlık vardı. Üstünde bir karanlık vardı. Altında karanlık vardı. Adam karanlıkların içinde şaşkındı, ne edeceğini ve hangi tarafa hareket edeceğini bilemiyordu. Adamın hac ve umreleri geldi, onu zulmetlerden (karanlıklardan) çıkarıp, nur'un içine koydular.

Ümmetimden bir adam gördüm: Mü'minler ile konuşuyordu. Mü'minlerden hiç kimse kendisiyle konuşmuyordu. Adam mü'minlerin içinde yalnız kalmıştı. Sıla-ı rahmi geldi. Sıla-ı rahm: Ey mü'minler topluluğu! Bununla konuşun! Bununla konuşun! Diyordu. Bunun üzerine mü'minler de kendisiyle konuşmaya başladılar.

Ümmetimden bir adam gördüm: Ateşin önündeydi. Ateş alev alev olmuştu. Ateşin kıvılcım ve alevleri, adamın yüzünü yakmak üzereydi. Adam eliyle ateşi yüzünden savmaya çalışıyordu. Adam'ın vermiş olduğu sadakalar geldi. Adamın yüzünü ateşten korudu. Adam ile ateş arasında bir perde oldu. Sadakaları, başının üzerinde birer gölgelik oldu.

Ümmetimden bir adam gördüm: Zebânîler onu her mekandan (her tarafından sımsıkı) tutmuşlardı. Adamın yapmış olduğu emr-i bil'marûf ve nehyi ani'l-münker (iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama) amelleri geldi. O adamı zebânîlerin elinden kurtardı. Onu rahmet meleklerinin eline verdi.

Ümmetimden bir adam gördüm: Dizlerinin üzerinde çökmüştü. Onunla Allâh'ın (ilâhî rahmetin) arasında perdeler vardı. Onun güzel ahlakı geldi. Onun elinden tuttu. Adamı alıp Allâhın katına çıkarttı. İlâhî rahmete nail olmasına sebeb oldu.

Ümmetimden bir adam gördüm: Sahifeleri, (amel defteri) sol tarafından verilmeye meylediyordu. Onun kalbinde bulunan Allâh korkusu geldi. Amel defterini sağ eline koydu. (**1/240)**

Ümmetimden bir adam gördüm: Mizânı çok hafifti. Onun yedirmiş olduğu iftarlar geldi. Terâzının iyi amel tarafı ağır bastı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Cehennemin kenarında duruyordu. Cehenneme düşmek üzereydi. Allâh'ın büyüklüğünden dolayı hissetmiş olduğu titremeler ve ürpermeler geldi. Onu cehennemden kurtardı. Adam sıratı geçip cennete geçti.

Ümmetimden bir adam gördüm: Cehenneme düşmek üzereydi. Cehenneme meyletmişti. Allâh korkusundan dolayı dökmüş olduğu göz yaşları geldi. Göz yaşları onu cehennemden çıkarttı.

Ümmetimden bir adam gördüm: Sırat köprüsünün üzerinde ayakta duruyordu. Adam bir dal ve yaprak gibi sallanıyordu. Onun Allâh'a olan hüsn-ü zannı geldi. Sallanma ve titremesi geçti. Adam sırat köprüsünü geçti.

Ümmetimden bir adam gördüm: Sıratın üzerindeydi. Bazen sürünüp emekleyerek yürüyordu. Bazen küçük adımlar ile yürüyor, bazen de durup bir şeylere bağlanıyor ve tutunmaya çalışıyordu. Onun namazları geldi. Onun elinden tuttu. Onu doğrulttu, ayağa kaldırdı. Adam bu sıratı geçti.

Ümmetimden bir adam gördüm: Cennetin kapılarına varmıştı. Cennetin kapıları onun yüzüne kapandı. Onun şehâdet ve tevhid kelimeleri geldi. Cennetin kapıları açıldı. Şehâdet kelimesi onu cennete koydu."[75]

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, başka bir Hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

---

75 Câmius-Sağîr: hadis no: 2652; Kenzül-ummal: 43592

مَنْ قال: لاَ اِلٰهَ إِلاَّ اللهُ مُخْلِصاً دَخَلَ الْجَنَّةَ" قِيلَ: وَماَ إِخْلاَصُهَا؟

قَالَ: "أَنْ تحَجِزَهُ عَنْ مَحَارِمِ اللهِ

"Kim ihlasla Lâ ilâhe illâllah (Allâh'dan başka ilâh yoktur) derse, o kişi cennete girer." Denildi:

-"Ya Resûlellah! İmanın ihlası nedir?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdu:

-"Senin, imanını Allâh'ın haram ettiği şeylerden koruma altına almandır." [76]

Bu tafsilâttan bilindi ki: Muhakkak ki kurtuluş her ne kadar Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazlı ve kereminde ise de lakin salih amellere bağlıdır. Amel bozuk olduğu zaman, akrabalık (yakınlık) insana fayda vermez.

Amma: اِذَا طَابَ اَصْلُ الْمَرْءِ طَابَتْ فُرُوعُهُ Bir kişinin aslı temiz olursa onun furu'u (yani ondan türeyenler de) temiz ve güzel olur," diyen kişiye şöyle cevap verilir:

Allâhü Teâlâ hazretlerinin gâlib olan adeti (sürüp gelen kanunu) şudur: يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ "Allâh, ölüden diriyi çıkarır; Ve Allâh diriden ölüyü çıkarıcıdır."[77]

Ne güzel buyurmuşlar:

Çoğu kere asla itibâr edilmez. Gül yüzlü çoğu kere gülmez. Balın aslı olan arı hâsıl ettiği şeyle kaldı.

Kendisinden güzel koku çıkan ûd, aslında diğer ağaçlar gibi bir ağaçtır. Ancak kendisinin bu mertebeye (koku yaymaya) güzel bir istidadı var. Bu kendisinde terbiye ile hasıl oldu. Böylece ud ağacı diğer akrânlarından üstün bir hale geldi. Aslî olan ağaçların cinsinden çıktı.

Misk de böyledir. Miskin aslı kandır. Nice nesebler var ki aksi bir halde aslına döner. Babasında (soyunda) gizli olan salah eseri hâsıl olur. Babası fasık da olsa, evlâd iyi olur. Veya evlâd babasında bulunan gizli fesada döner. Her ne kadar babası ve soyu şu anda iyi görünseler bile, çocuk kötü olan atalarına çeker. Bir yönde mutlaka furu, aslına çeker. Adem Aleyhisselâm ile oğulları Hâbil ve Kâbile bak. Ve onlardan sonra ta kıyâmet saatine kadar bu böyle olacaktır. İyi babadan kötü evlâd, kötü babadan iyi evlâd olabilir!

---

76 Mecmuatü'z-Zevâid kitabü'l-İman: 18
77 El-Enâm: 6/95

Hanîf Dini

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُواؕ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاؕ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ
اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِيَ
مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَٓا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ
وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍۚ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُؕ
﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللّٰهِۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةًؗ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ
﴿١٣٨﴾

Bir de,

-"Yehûd veya Nasârâ olun ki, hidâyet bulasınız" dediler.

De ki:

-"Hayır! Hakperest Hanîf olarak İbrâhîm milleti ki, o hiçbir zaman müşriklerden olmadı."[135]

Ve deyin ki:

-"Biz Allâh'a iymân ettiğimiz gibi, bize ne indirildiyse İbrâhîm'e ve İsmâîl'e ve İshâk'a ve Ya'kûb'a ve Esbât'a, ne indirildiyse, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere rablarından olarak ne verildiyse hepsine iymân ettik. O'nun resûllerinden birinin arasını ayırmayız. Ve biz ancak, O'nun için boyun eğen müslimleriz".[136]

Eğer böyle –sizin iymân ettiğiniz gibi- iymân ederlerse, muhakkak doğru yolu buldular. Yok, yüz çevirirlerse, onlar sırf bir şikak içindedirler. Allâh da sana onların haklarından geliverecektir. Ve, O, işiten, O, bilen'dir.[137]

“Allâh boyasına bak! (Vaftiz n’olacak?) Allâh’tan güzel boya vuran kim? Biz işte O’na ibâdet edenleriz.”[138]

Yahûdî ve Hıristiyanların Şirki

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى **“Ve yahudi veya hıristiyan olunuz, dediler.”**

Bu âyeti kerime, Medine Yahûdîlerinin başkanları ile Necrân Hıristiyanları hakkında nâzil oldu. Yâni Yahûdîler: “(İnsanlara) Yahudî olunuz. Bizim peygamberimiz MûsâAleyhisselâm, peygamberlerin en üstünüdür. Kitabımız Tevrât, kitabların en faziletlisidir ve dinimiz dinlerin en faziletlisidir,” dediler. Böylece Yahûdîler, İsâ Aleyhisselâmı, ona indirilen İncîli, Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerini ve ona indirilen Kur’ân-ı Kerimi inkâr ettiler. Hıristiyanlar: “(İnsanlara) Hıristiyan olun. Çünkü bizim peygamberimiz İsa Aleyhisselâm, peygamberlerin en üstünüdür. Ona indirilen İncil, kitabların en faziletlisidir ve bizim dinimiz dinlerin en faziletlisidir,” dediler. Böylece Hıristiyanlar, MûsâAleyhisselâm, ona indirilen Tevrât ve Efendimiz (s.a.v.) Hazretleriyle ona indirilen Kur’ân-ı kerimi inkâr ettiler. (Halbuki, Müslümanlar, hiçbir peygamber ve ilâhî kitabı inkâr etmez.)

تَهْتَدُوا **“hidayet bulasınız,”**

Bu kelime emrin cevâbıdır. Yâni yahudî veya hıristiyan olunuz ki, dalâletten (kurtulup) hidâyeti bulasınız.

قُلْ **“(Habibim Ahmed! Resûlüm Ya muhammed!) söyle!”**

Onların görüşlerini reddetme ve hakîkati beyan etme yoluyla onlara de ki: Hak sizin söylediğiniz gibi değildir. Biz sizin söylediğiniz gibi olmayız.

بَلْ **“Belki (sizin dediklerinizin aksine)”** Biz oluruz.

مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ **“İbrahim'in dinine (uyarız)”**

Yâni Hazreti İbrâhim’in milletinin ve dininin ehli oluruz. Burada muzâf hazf oldu. Yâni “belki biz İbrâhim Aleyhisselâm’ın milletine tâbi oluruz,” demektir. Çünkü âyeti kerimede geçen:

كُونُوا **"olunuz,"** Fiili اِتَّبِعُوا tâbi olunuz manasınadır. Yâni Yahudiliğe ve hıristiyanlığa tâbi olunuz, demek istediler.

حَنِيفًا "Hanîf," [78]

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ(١٣٥) O (İbrâhim Aleyhisselâm), hiçbir zaman müşriklerden olmadı."

Burada bir nevi Yahudî ve hıristiyanlara karşı ta'riz ve uyarı vardır. Bu âyeti kerime aynı zamanda, Yahudî ve Hıristiyanların, şirkleriyle beraber "biz İbrâhim Aleyhisselam'ın dinine tabiyiz," iddialarının bâtıl olduğunu ilân etmektedir.

Çünkü Yahudî ve Hıristayanlar:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ Yahûdîler, "Uzeyir Allâh'ın oğlu" dediler, Hıristiyanlar da "Mesih Allâh'ın oğlu", dediler."[79] Ve bu sözleriyle şirke girdiler.

Bu âyet-i kerime de İbrâhim Aleyhisselâm'ın dinine tâbi olmayı irşâd edip bize hedef olarak göstermektedir. İbrâhim Aleyhisselâm'ın dini de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin ashâb ve ona tâbi olanların üzerinde oldukları İslâm dinidir. (**1/241**)

Biz bütün peygamberlere iman ederiz

قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَمَآ اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

[78] Yâni bâtıl olan her dinden uzaklaşıp, hak olan dine meylederek; Yahudîlik ve hıristiyanlıktan saparak Hazreti İbrâhim'in "Hanîf" olan dinine tâbi oluruz, demektir. حَنِيفًا kelimesi muzâfı ileyh olan ابراهيم kelimesinden hâldir. رأيت وجه هند قائمة "Ayakta olduğu halde ben Hind'in yüzünü gördüm" cümlesinde olduğu gibi. Çünkü Hind'in yüzünün görünmesi, Hind'in görülmesini gerektirir. Burada Mef'ûl veya muzâfın durumu açıklanmaktadır. O da مِلَّةَ "millet" kelimesidir. حَنِيفًا kelimesinin zikredilmesiyle o zaman مِلَّةَ "millet" kelimesi din tevili içindir. Çünkü millet ve din kelimeleri, zâtı bakımından birdirler, ama itibârları bakımından değişiktirler.

79 Et-Tevbe: 9/30

قُولُوا **“Söyleyin,”** Ey mü’minler deyin ki:

آمَنَّا بِاللّٰهِ **“Biz Allâh’a iman ettik.”**

Tek olan Allâh’a iman ettik.

وَمَا أُنْزِلَ اِلَيْنَا **Ve bize indirilene,”**

Yâni peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine indirilen Kur’ân-ı kerime iman ettik. zîrâKur’ân-ı kerim’in Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine indirilmesi, ümmetine inmesi demektir. Çünkü inen kitabın hükmü bütün ümmetinedir.

وَمَا أُنْزِلَ اِلَى اِبْرَاهِيمَ **Ve İbrâhime (Aleyhisselâm’a) indirilene (iman ettik)”** Ona inidirilen on sayfaya iman ettik.

وَ **“ve”** indirilen şeylere:

اِسْمَاعِيلَ وَاِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ **Ve İsmail’e, İshâk’a ve Yâkûb’a ve,”** indirilenlere iman ettik.

وَالْأَسْبَاطِ **Ve esbâta (torunlara indirilen şeylere iman ettik.”**

الْأَسْبَاطِ (torunlar) kelimesi, سبط kelimesinin cemiidir. Bu, aslında çok dalları olan bir ağaçtır. Burada الْأَسْبَاطِ (torunlar)dan murad Yâkûb Aleyhisselâm’ın evlâdıdır. Yâkûb Aleyhisselam’ın çocuklarının sayısı on ikidir. Yâkûb Aleyhisselâm’ın evladına, الْأَسْبَاطِ (torunlar) diye isimlendirilmesi, herbirinden bir cemaatin türemesi ve çok evladlarının olmasındandır. سبط الرجل Adamın sebti demek, adamın torunları demektir. Yâni çocuklarının çocukları demektir. İsrâiloğullarında الْأَسْبَاطِ “Esbât”, Arablardaki kabileler, acemlerdeki boylar, manâsınadır. الْأَسْبَاطِ “Esbât”, bir anne ve babadan türeyen bir cemaat demektir. Esbât’ın içinde bir çok peygamberler geldi ve suhuf (sayfalar) indi. Suhuf her ne kadar İbrâhim Aleyhisselâm’a indiyse de lakin ondan sonra gelenler, suhuf’tan uzak olasalar bile tafsılâtiyle İbrâhim Aleyhisselâm’a indirilen sayfaların hükümlerinin altına girerler. İbrâhim Aleyhisselâm’a indirilen Suhuf’un onlara izâfe edilmesi, Kur’anı kerimin bize izâfe edilmesi gibidir.

وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى **“Musa'ya ve İsa'ya verilene (iman ettik)”**

Tevrât ve İncîl'den. Burada özellikle Hazreti Mûsa ve İsa Aleyhisselâm'ın zikredilmesinin sebebi, konuşmanın Yahudî ve Hıristiyanlar ile birlikte geçmesinden dolayıdır.

وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ "Ve bütün peygamberlere verilenlere (indirilen kitab ve sayfalara iman ettik.)

İsimleri zikredilen ve zikredilmeyen bütün peygamberlere ve onlara indirilen kitab ve sayfalara iman ettik.

مِنْ رَبِّهِمْ "Rablerinin katından,"

Bu cümle, mahzûf olan aid'den hal mevziinde vaki oldu. "Peygamberlere verilenler," cümlesinin takdiri: "Rablerinin katında onlara indirilenler," demektir.

Peygamberlerin arasında ayırım yapmayız

لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ Biz onların arasında fark gözetmeyiz (peygamberlerin arasında ayırım yapmayız.)"

Biz Yahûdîler gibi yapmayız. Yahûdîler gibi peygamberlerin bâzısına iman edip, bâzısını inkâr etmeyiz. Böyle bir şeyi nasıl yaparız? Bizim, bâzı peygamberlere iman etmemizi gerektiren deliller, bütün peygamberlere iman etmemizi gerektirir. Peygamberlere iman etmemizi icâb eden delil ise, Allâhü Teâlâ hazretlerinin onların elleriyle mücizeler yaratıp; onların peygamberliğini tasdik etmesidir. Eğer biz bâzı peygamberlere iman eder ve bâzılarını inkâr edecek olursak, kendi nefsimizle tezada (çelişkiye) düşeriz.

لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ "Biz onların arasında fark gözetmeyiz"

Bu cümle, آمَنَّا "Biz iman ettik," cümlesindeki zamir'den hâldir. Peygamberlerin arasında tefrik yapılmaması itibâr edildi. "Kendilerine verilen"deki kelâm, onların arasında tasdik ve tekzîb ile tefrik yapılmamasını gerektirmemekle berâber, peygamberle-rin arasında tefrik yapılmaz. Çünkü onlara verilen kitab ve suhuf (sayfaların) arasında tefrik yoktur. Çünkü topladıkları manâ cihetinden hepsi birdir. Bundan dolayı بَيْنَ (arasına) kelimesinin dahil olması sahih oldu.

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ(١٣٦) **“Ve biz ancak, O'na boyun eğen müslümanlarız."**

Yâni halbu ki, biz Allâh’a boyun eğmiş, ihlaslı ve samimi kimseleriz, demektir.

فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فٖى شِقَاقٍۚ فَسَيَكْفٖيكَهُمُ اللّٰهُۚ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُۜ ﴿١٣٧﴾

Eğer Yahudî ve Hıristiyanlar İman ederlerse aranızda birlik ve berâberlik olur

فَإِنْ آمَنُوا **“Eğer onlar iman ederlerse,”**

Yâni Yahudî ve Hıristiyanlar eğer iman ederlerse,

بِمِثْلِ مَا **“Şunun misliyle ki,”** Yâni şu din gibi ki:

آمَنتُم بِهِ **“Siz kendisine iman ettiniz (yani İslâm dinine iman ederlerse).”**

Yâni eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse. Bu cümle ta’cîz (onları aciz bırakmak) ve tebkît (onları susturmak) kabilindendir. yâni hasmı ilzâm etmek ve onu hakkı itiraf etmeye zorlamaktır. Küçük düşürmek, mücâdele yolunu kapatmak ve benzeri yoğunluklara son vermektir. Âyetin manâsı şöyledir: Eğer, sizin Allâh’a iman ettiğiniz gibi onlar da iman ederlerse. (Yâni) Allâh birdir, onun eşi ve benzeri yoktur ve İslâm dininin hak din olduğuna iman ettikleri takdirde:

فَقَدِ اهْتَدَوْا **“Gerçekten hidayeti bulmuş olurlar.”**

Ve o zaman hakka ermiş, doğru yolu bulmuş ve sizin hidâyete erdiğiniz gibi onlar da hidâyete nail olmuş olurlar. Ve böylece aranızda birlik, berâberlik ve ittifak meydana gelir. (Çünkü bu durumda onlar sizin din kardeşleriniz olmuş olur.)

Yahudî ve Hıristiyanlar şikak ve ihtilafın içindedirler

وَاِنْ تَوَلَّوْا **"Yok eğer yüz çevirirlerse,"**

Eğer Yahudî ve Hıristiyanlar, zikredilen şekliyle iman etmek-ten yüz çevirir ve iman etmezlerse, bundan herhangi bir şeyi ihlâl ederlerse; dinleri ve adetleri olduğu gibi, bâzısına iman edip, bâzısını inkâr etmek gibi bir harekete devam ederlerse, iyi bilsinler ki:

فَاِنَّمَا هُـمْ فِي شِقَاقٍ **"Onlar sâdece ve sâdece şikak (ihtilaf, çe-kişme, ayrılık ve didişmenin) içindedirler."**

Yâni onlar, hak'dan uzak olan büyük bir ihtilaf ve ayrılığın içinde-dirler. Bu cümle, Yahudî ve hıristiyanların, mü'minlerin iman ettiklerinin bâzısına iman etmeleriyle mü'minlerin ettiği şeylerle onların iman ettik-leri şeylerin bâzı noktalarda birbirlerine uygun olmasından doğan teveh-hümü (yanlış düşünceyi) defetmek içindir. فِي شِقَاقٍ mübârek sözü, هُـمْ "onlar" kelimesinin haberidir. شِقَاق Şikâk, onlara zarf kılındı. Onlar da şikâkın mazrûfudurlar. Onların üzerine istilâ şekliyle haberde mübâlağa içindir. Zîrâ: هُـمْ فِي شِقَاقٍ "Onlar şikâk içindedirler," sözü, senin: هم مشاقون "Onlar, şikaka düşmüşlerdir," sözünden daha beliğdir. شِقَاق Şikak, kelimesi شق şakk kelimesinden me'hûz'dur (alınmadır). شق şakk kelimesi de, yan ve taraf manâsınadır. Adeta iki fırkadan (Yahudî ve hıristiyanlardan) her biri, düşmanlık sebebiyle karşısındakinin bulunduğu tarafın karşı tarafında yer almaktadır. شِقَاقٍ Şikâk kelimesinin nekre gelmesi, Yahudî ve hıristiyanların üzerinde bulunduğu şeylerin İslâm'a muvâfık olmadığını beyan içindir.

Yahudî ve Hıristiyanlara karşı Allâh mü'minlere Yardım edecek-tir.

Bu uygunsuzluk, toplumu mücâdele ve savaşa sürüklemek-tedir. Bundan dolayı, Yahudî ve hıristiyanların ihtilâf, tezat ve şikak içinde olduğunu Allâhü Teâlâ hazretleri beyan ettikten sonra çıkabilecek bir mücâdele ve muhârebede Resûlüllah (s.a.v.) hazretlerini teselli etmek ve mü'minleri sevindirmek için, Allâhü Teâlâ Müslümanlara ilâhî yardım ve galebeyi vaadetti. Allâh, böyle bir savaşta mü'minleri koruması altına alıp onları güçlü ve başarılı kılacaktır. Kendisinin mü'minlere kâfi oldu-ğunu beyan ederken س (sin) harfinin fiiili müzârinin başına gelmesi,

böyle mücâdele ve savaşların elbette meydana geleceğine delâlet etmektedir. Yahudî veya Hıristiyanlar ile elbette mücâdele ve muhârebelerin meydana geleceğini ve bu mücâdelelerde Allâh'ın mü'minlere yardım edeceğini beyan etmek için şöyle buyuruldu:

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ "Allâh onlara karşı sana yeter." [80]

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ(١٣٧) Ve O, Semî (işiten)dir, alîm (bilen)dir."

Daha önce geçen vaadin devamı niteliğinde bir eki ve tekidi (pekiştirilmesi)dir. Manası şöyledir: Allâh senin kendisine nasıl dua ettiğini, din konusunda açığa vurduğun niyetini çok iyi işitir ve çok iyi bilir. Bu bakımdan Allâh senin duanı kabul edecek ve seni muradına erdirecektir.

Hazreti Osmânın şehâdeti

Yahûdîlerin kıştırtmalarıyla münâfıklar, Hazret-i Osman'ı (r.a.), şehid ettikleri zaman kanı, فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ Allâh onlara karşı sana yeter. Ve O, semî (her şeyi hakkıyle işiten)dir, alîm (her şeyi hakkıyle bilen)dir." Âyet-i kerîmesinin üzerine damlamıştı. Osman-ı Zinnûreyn (r.a.) hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin haber verdiği şekilde şehid olmuştu.[81]

Allâh'ın boyası

---

[80] Burada geçen her iki zamirde (ك ve هم zamirleri), يَكْفِي (kâfidir) fiilinin Mef'ûlu olmakla mahallen mensûbdurlar. كَفَاهُ مُؤْنَتُهُ كِفَايَةً "Zahmet ve zorluklarında ona yeterince kâfidir," denilir. كفي "yeterlidir," fiili bir Mef'ûle müteaddî'dir. كفاك الشئ Bu şey sana kâfidir," gibi. Zâhir olan كفي fiilinin hakîkatte iki Mef'ûle müteaddî olmasıdır. Bu âyet-i kerimede ise mukadder muzâftır. Yâni: فَسَيَكْفِي اللّٰهُ اِيَّاكَ اَمْر الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى وَيَدْفَعُ شَرَّهُمْ عَنْكَ وَيَنْصُرُكَ عَلَيْهِمْ Yahudî ve hıristiyanların işi ve durumları hakkında Allâh sana kâfidir. (**1/242**) Onların şerrini senden defeder ve onlara karşı sana yardım eder , demektir. (Müslümanlar, müslümanlıklarını korudukça Allâh onları, Yahudî ve hıristiyanlara karşı korur. Allâh mü'minlere kâfidir.) Çünkü kifâyet, a'yâna değil belki ef'âle taalluk eder. Yâni yeterlilik, maddi ve somut şeylerde değil işlerde başarı vermesiyle olur. Onların şer ve kötülüklerini senden uzaklaştıracak, onlara karşı sana yardımda bulunacak ve seni zafere kavuşturacaktır. Hakikaten de Allâhü Teâlâ hazretleri bu güzel vaadini gerçekleştirdi. Allâh'ın bu vaadi; Yahûdîlerden Kurayza oğullarının öldürülüp esir edilmeleriyle, Nâdiroğullarının arasında da sürgünü, Şam'a uzaklaştırılmaları ve benzeri hususlarla gerçekleştiği gibi; Necrân hıristiyanları hakkında da zillet ve cizye ile meydana geldi. Allâh, Yahudî ve hıristiyanlara karşı Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine yardım edip ona başarı verdi.

81 Kurtubî tefsiri, c. 2, s. 134;

صِبْغَةَ اللّٰهِ “Allâh'ın boyası,”

الصبغ boya, kendisiyle elbiselerin renklendirildiği şeye denir. الصبغ kelimesi masdardır. صِبْغَةَ kelimesi ise, فعلة vezninde, masdar binâ-i nev’îdir. جلسة kelimesi, oturmaktan bir hali ifade ettiği gibi, صِبْغَةَ kelimesi de boyama işinden bir hâli ifâde etmektedir. Yâni صِبْغَة boyamanın üzerinde vaki olduğu bir hali (boyamanın çeşidini, halini ve şeklini) beyan etmektedir. Bu âyeti kerimede صِبْغَة kelimesi, Allâhü Teâlâ’nın insanları üzerinde yarattığı “fitratüllah” için istiâredir. Burada “hilkat-i selîme”, bütün âriza ve eksikliklerden arınmış temiz ve güzel yaratılış ki, kul bu “hilkat-i selime”nin sebebiyle iman etmeye ve taatlerin diğer çeşitlerini işlemeye uygun ve müsâit olmaktadır. İşte bu “hilkat-i selime” elbiseyi boyamaya benzetildi. Vechi şebeh (benzetme yönü): Bunlardan her ikisinin de (elbise boyası ve hilkat-i selime) süs ve ziynet olmalarıdır. Yâni boya elbiseyi süslediği gibi, kulun iman ve amelleri de onu süsler. صبغنا الله “Allâh bizi boyadı” cümlesinin takdiri yâni فَطَّرَنَا اللهُ وَ خَلَقَنَا عَلَى اسْتِعْدَادِ الايمَانِ Allâh bizi yarattı demektir. Allâh bizi iman istidâdı (iman etmeye gücü yeter ve elverişli bir şekilde) hâlde ve İslâm fitratında yarattı, demektir.” Bu masdar ve Mef’ûlü mutlakdır. Kendi nefsini tekid etmektedir. Çünkü mukadder olan âmiliyle berâber bizzat, mukaddem mazmûnunu tekid için vaki oldu. Yâni kendisinden önce geçen cümlenin manasını pekiştirmek içindir. Kendilerinden önce geçen cümlede, آمَنَّا بِاللهِ “Biz Allâh’a iman ettik.” Hakikati ve cümlesidir. İman’a bu masdarın dışında hiç bir masdarın gelip tekid etme ihtimalı yoktur. Çünkü onların Allâh’a iman etmeleri, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendilerini iman etmeye istidâdı, hakka tâbi olmaya elverişli ve iman süsüyle süslenmeye müsâit bir şekilde yaratmasından hâsıl oldu.

صِبْغَةَ اللهِ “Allâh'ın boyası,” kavl-i şerîfinin: طهرنا الله تطهييره “Boyanın elbiseyi temizlemesi gibi, Allâhü Teâlâ da bizi temizledi” takdirinde ol-ma ihtimali de vardır. Çünkü iman, küfrün çeşit çeşit zararlarından ve pisliğinden kişiyi korur ve temizler. Boya da elbiseyi temizler. Bu şeklî benzerlikten dolayı temizlik boya ile ifâde edildi. Bu da bir şeyi başka bir lafız ile zikretmektir. Bu şey, başkasının sohbetinde yâni manâsına sahib olarak vaki olduğu içindir. Bu da, muhakkak gerçek bir söz veya takdiri söz bakımın-dan olur. Bu şey hakîkaten zikredilmedi ama, hâl karinesiyle kendisine delâlet edilmekle mezkûr hükmünde olmuş olur. Bu durum

burada olduğu gibi iki fiilin arasında geçtiği, iki kavlin (söz ve cümlenin) arasında da geçer.

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلاَ أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ " Sen benim nefsimdekini bilirsin, ben ise senin zâtındakini bilmem."[82] Âyet-i kerîmesinde iki ayrı cümlenin arasında geçmektedir. zîrâburada Allâhü Teâlâ'nın zâtından نَفْس "nefs" kelimesiyle ifade edildi. Bu zat'ın نَفْس "nefs" lafzının manâsına sahip olmasındandır.

Vaftiz

فطرة fitrat lafzı, صِبْغَة "boya" kelimesiyle tabir ve ifâde edildi. صِبْغَة "boya", Hıristiyanların boyasına yâni vaftizine benzerlik göstermesindendir. Hıristiyanlar, çocuklarını doğumlarının yedinci gününde boyalı suya koymakla meşgul olurlar. Bu tıpkı Müslümanların çocuklarını sünnet etmeleri gibidir. Hıristiyanlar, kendi düşüncelerine göre "ma'mudiyye" dedikleri sarı bir suya çocuklarını daldırırlar. Suya daldırma her ne kadar hakîkatte zikredilmezse bile de bir fiil ve iş olarak vardır. Hıristiyanlar, onunla meşgul olmakta ve yeni doğan çocukları yedi günlük olduğu zaman vaftiz etmektedirler. Hâl kendisine delâlet ettiği için, hal karinesiyle mezkûr hükmüne girmektedir. Hıristiyanların sarı suyla meşgul olmaları bir hal karinesidir. Bu cihetle bu âyeti kerime, hıristiyanların düşüncelerini reddetmek için nazil oldu. Bu âyeti kerime, asıl ve mûteber temizliğin, Allâh'ın kullarını küfür ve şirkten temizlemesidir; hıristiyanların çocuklarını ma'mudiyye denilen sarı suya daldırıp vaftiz ederek temizlemelerinin temizlik olmadığını beyan etmektedir. Onların düşüncelerine göre "ma'mudiyye" İsa Aleyhisselâm'ın yıkandığı suyun adıdır. Bu suya başka sular da katıp vaftiz suyunu hazırlarlar. O suyu kullandıkça yerine başka bir su koyarlar.

وَمَنْ أَحْسَنُ "Kim, daha güzeldir."

Bu cümle mübteda ve haberdir. Buradaki istifhâm cahd ve inkâr manâsınadır.

مِنَ اللهِ صِبْغَةً "Boya cihetinden Allâh'dan (daha güzel olan kimdir?)"

وَمَنْ أَحْسَنُ "kim daha güzeldir." Cümlesinden temyiz olmak üzere mensub'dur. Mübtedâ'dan menkûl'dur. Bu cümlenin takdiri şöyledir:

82 El-Mâide: 5/116

وَمَنْ صِبْغَتُهُ أَحْسَنُ مِنْ صِبْغَةِ اللهِ تَعَالَى “Boyası Allâhü Teâlâ hazretlerinin boyasından daha güzel olan kimdir?” Burada üstünlük ve fazilet, iki boyanın arasındadır. Faillerinin arasında değildir. Yâni kim Allâh’dan daha üstündür manâsında değildir. Âyetin manası şöyledir: Hangi şahsın boyası Allâh’ın boyasından daha üstün ve faziletli olabilir? Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarını iman ile boyamakta, onların küfrün zararlarından ve şirkin necâsetinden temizlemektedir. Bundan dolayı Allâh’ın boyamasından daha güzel bir boya yoktur.

وَنَحْنُ لَهُ “Ve biz ancak onun için,”

Yâni bizi bu değerli nimetleri bize veren Allâh’a:

عَابِدُونَ(١٣٨) İbadet edenleriz.”

Ona şükrederiz ve bize verdiği diğer tüm nimetlerine hamdederiz. Burada zarfın tekaddümü, ihtimâm ve âyetlerin sonundaki fasılalara riâyet etmek içindir. Bu cümle: آمَنَّا “Biz iman ettik” cümlesi üzerine atfedildi. Böylece, قُولُوا ”Söyleyiniz,” emrinin altına dahildir. Kulun mesleği ve işi ibâdet olduğu zaman, nefsini kendisine güzellik ve süs veren bir boya yani, iman, ibâdet ve ilâhî nurla tezyin edip süsler ve asla şân ve şerefini düşürecek bir kötülük işlemez.

Mesnevî’de buyuruldu:

Renkler insanın sıfatıdr.

Kirli renk ve pis renklerden kaçınmak lazım.

Kişiye sıfatların en güzeli yakışır.

Kötülükleri silen ancak ve ancak sudur. (**1/243**)

Sıbgatüllah isimli renk ne güzeldir. Latiftir. La’netüllah ise kesif, bulanık ve kötü bir renktir.

Allâh için ibâdet

وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ “Biz işte O’na ibâdet edenleriz.” Kavl-i şerifinde, şuna işâret vardır: Muhakkak ki ârifler Rablerine ibâdet ederler. Ama âriflerin ibâdeti, cennetin şevk ve iştiyakından dolayı olmadığı gibi cehennem korkusundan da değildir. Onlar sırf Allâh için Allâh’a ibâdet ederler. Allâhü Teâlâ Zebûr’da şöyle buyurdu:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ عَبَدَنِي لِجَنَّةٍ أَوْ نَارٍ؟ لَوْ لَمْ أَخْلُقْ جَنَّةً أَوْ نَاراً أَلَمْ أَكُنْ أَهْلاً لأَنْ أُطَاعَ؟

"Sadece ve sâdece cennet veya cehennem için bana ibâdet eden kişiden daha zâlim kim olabilir? Eğer cennet veya cehennemi yaratmasaydım itaat ve ibâdete ehil ve müstahak olmayacak mıydım?"[83]

Bil ki, âbid, Allâhü Teâlâ'nın rızasını kazanmak için kulluğun hakkını yerine getiren ve o uğurda çalışan kişidir. İbâdet, ubûdiyetin altında, ubûdiyette, kul olmanın altındadır. Çünkü ruhu ile cimrilik etmeyen kişi, ubûdet sahibidir. İbâdet ise ruhu saçmak ve ruhen kendini vermekle yapılan ibâdet, nefsin yapması ve kendisini işe vermesiyle yapılan ibâdetten daha üstündür.

Sehl bin Abdullah (r.h.) buyurdular: Bir kişi dört şeyden dolayı inlemedikçe kulluğu sahih olmaz. O dört şey:

Açlık, uryân olmak, fakirlik ve zillettir.

Kulun dört vakti ve hâli

Şeyh Ebû'l-Abbas (r.h.) buyurdular: Kulun vakitleri dörttür. Bu vakitler için beşinci bir vakit yoktur. Bu dört vakit:

Taat, Masiyet, Nimet, Belâ.

Bu vakitlerin her birinde ubudiyyet ve kuluk için bir durum vardır. Bu Rubûbiyyet hakkı ile Allâhü Teâlâ hazretlerine yapman gereken kulluğundur. Ve kul olmanın gerekleridir. Meselâ kimin vakti, nimet ise yani, maddi ve manevî nimetler içindeyse o kişinin yolu şükürdür. Şükür de, kalbin Allâhü Teâlâ ile ferahlanması ve nimetlerin ondan geldiğini bilip, ona şükretmesidir.

Kim belâ vaktinde ise, yâni herhangi bir belâ'ya uğramış ise, o kişinin yolu Allâh'ın kader ve kazâsına razı olup; belâlara sabretmesidir.

Sana düşen vakitleri iyi değerlendirmek, onları murâkabe etmek ve bu şekilde derecelerin en yükseğine ve gayelerin gayesine ulaşmandır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Dil kişiyi bir söz ile kafir eder.

Fakat insan, iman ve taat yoluna düşmelidir.

Serkeşlik ettiğinde onu iman ve ibaadet ile tutmalısın.

Daha yeni dil, imanı dile getirdi. Söyledi.

Ne yazak ki, hevasına uydu.

Yeniden imandan uzaklaştı. İmana bir parça kilit vurdu.

---

83 İmam Abdulvehhâb eş-Şa'rânî, Levakıhü'l-Envâri'l-Kudsiyyeti fî beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye, s. 137; Dârül-kütübil-ilmiyye, Beyrut-1419

Kıyâmet gününde Evliyâullah ve hasımları

Rivâyet olundu: (Evliyanın büyüklerinden) Sırr-ı Sakatî (k.s.) şöyle buyurdular:

-"Allâh'ın yarattıklarının arasında yirmi sekiz yıl kaldım. Benim ağıma bir adamdan hariç hiç kimse düşmedi. Sadece bir kişinin hidâyetine sebeb oldum. Ben Bağdat'ta Cuma günü kendisinde cuma namazı kılınan büyük camide konuşuyordum.

Bir ara: "عجبت من ضعيف عصى قويا Zaif birinin kuvvetli bir kimseye asî olmasına doğrusu şaşıyorum," dedim. Cumartesi günü olduğu zaman, sabah namazını kıldım. Camiden çıktığımda karşımda arkasında bir sürü çocuk bulunan bir genç gördüm. Genç hayvanın üzerinde duruyordu. Önünde ve çevresinde de çocuklar hayvanın üzerinde binekliydiler. Sonra genç bineğinden indi ve:

-"Sırr-ı Sakâtî hanginizdir," diye sordu. Çevremde bulunan ve benimle oturanlar, beni işâret ettiler. Genç, bana selâm verdi ve oturdu. Sonra bana:

-"Efendim siz dünkü Cuma vaazında sizin,

"عجبت من ضعيف عصى قويا Zaif birinin kuvvetli bir kimseye asî olmasına doğrusu şaşıyorum,"buyurduğunuzu işittim. Bununla ne demek istediniz?" diye sordu. Ben, ona:

-"Adem oğlundan daha zaif bir varlık yoktur. Allâhü Teâlâ hazretlerinden de daha kuvvetli yoktur. Ancak bütün güçsüzlüğüne rağmen insan oğlu kuvvetli olan Allâhü Teâlâ hazretlerine taarruz edip, isyan eder," dedim. Sonra genç ağlamaya başladı. Sonra bana:

-"Ey Sırrı! Senin Rabbin benim gibi günaha gark olmuş ve isyan bataklığına batmış birini bağışlar mı?" dedi. Ben de:

-"Peki, günaha dalıp batmış olanı Allâh'dan başka kim kurtarır?" dedim. Bunun üzerine genç:

-"Ey Sırrı! Ben çok zulümler yaptım. Kendime haksızlık edip günahlar işledim. Üzerimde çok mezalim var. Benim ne yapmam gerekir? Günahlarımın affı için nasıl etmem lazım" diye sordu. Ben de:

-"Eğer sen sahih bir şekilde günahlardan tevbe edip, tümüyle Allâh'a döner, günahlardan ilgiyi kesersen, Allâhü Teâlâ hazretleri senin hasımlarını razı eder. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden bize şöyle bir hadis-i şerif ulaştı:

اِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَاجْتَمَعَ الْخُصُومُ عَلَى وَلِيِّ اللهِ وَكَّلَ لِكُلٍّ مِنْهُمْ مَلَكاً يَقُولُ لاَ تُرَوِّعُوا وَلِيَّ اللهِ فَاِنَّ حَقَّكُمُ الْيَوْمَ عَلَىاللهِ تَعَالَى

"Kıyâmet günü olduğu zaman, bir veliyyüllah'ın, yâni Allâh'ın rızasını ve dostluğunu kazanmış bir kişinin üzerine hasımları toplanıp kendisinden haklarını isterler. O hasımların her birine bir melek gelip vekil olur ve şöyle der: Allâh'ın dostunu korkutmayın. Sizin hakkınızı bu gün Allâhü Teâlâ size ödeyecektir."[84]

Bu hadis-i şerifi irad etmem üzerine genç ağlamaya başladı. Uzun bir zaman ağladıktan sonra bana döndü:

-"Allâh'a giden tarikat ve yolu bana vasfedip öğret," dedi. Ben de:

-"Eğer sen müktesıdlerin yolunu tutmak istiyorsan, namaz kılman, oruç tutman ve günahları terketmen gerekir. Yok eğer sen evliyâulllah'ın tarikatını ve güzel yolunu istiyorsan o takdirde, alâkaları kesip; Halik Teâlâ hazretlerinin hizmetine kendini vermen gerekir," dedim. Genç yine ağlamaya başladı. Elinde bulunan mendil göz yaşlarından ıslanmıştı. Sonra da ayrılıp gitti. Bu genç bundan sonra her şeyi, ailesini çoluk ve çocuklarını terketti. Hep kabristanlıklara yerleşti, orada değişik bir hâlde gezdi, ölünceye kadar bu halde devam etti. Sırr-ı Sakatî hazretleri konuşmasına devam ederek şöyle buyurdu:

-"Bir gün kendisini rüyamda gördüm. Baktım ki, halis ipekten parlak bir elbise içinde, elbisesinin paçalarını sürüyerek gidiyordu. Kendisine:

-"Allâh seni hayırla mükâfatlandırsın, Allâh sana ne şekilde bir muamelede bulundu?" diye sordum. O:

-"Allâh beni cennete koydu ve hiçbir günahtan beni suâle çekmedi," dedi. (Hikâye burada bitti.)

Hz. İbrâhim, İsmail, İshak, Yâkûb ve Esbât Yahudî veya Hıristiyan değildiler

قُلْ اَتُحَآجُّونَنَا فِى اللهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۚ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَۙ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىؕ قُلْ

[84] Bu hadis-i şerifin kaynağı bulunamadı

ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

De ki: "Allâh hakkında bizimle mücadele mi edeceksiniz? Halbuki O, bizim de rabbimiz, sizin de... Ve bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size... Ancak biz, O'na muhlisleriz."[139]

Yoksa,

-"İbrâhîm de, İsmâîl de, İshâk da, Ya'kûb da, Esbat da, hep Yehûd veya Nasârâ idiler" mi diyorsunuz?

De ki:

-"Sizler mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allâh mı? Allâh'ın şehâdet ettiği bir hakîkati bilerek ketmedenden daha zâlim kim olabilir? Allâh ettiklerinizden gaafil değil!.."[140]

O bir ümmetti geldi geçti... Ona kendi kazandığı, size de kendi kazandığınız... Ve siz, onların işlediklerinden mesûl değilsiniz.[141]

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا "De ki: "bizimle mücadele mi edeceksiniz?"

المحاجة "muhaacce" bir dava hakkında karşılıklı hüccet ve delil getirmektir. Muhaacce, المجادلة mücâdele olup, her iki tarafın hakk-ı dava ve iddia edip ve onun doğruluğu hakkında her birinin hüccet ve delillerini ortaya koymalarıdır. Cümlede bulunan istifhâm hemzesi inkâr ve tevbih (kınama) içindir.

Bu âyeti kerimenin sebeb-i nüzûlü:

Yahudî ve hıristiyanlardan herbiri:

-"Peygamberler, bizdendi, peygamberler bizim dinimiz üzerine gönderilmiştir. Bizim dinimiz en eski ve faziletli dindir," dediler. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdular:

-“Ey habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! (s.a.v.), Yahudî ve Hıristiyanlara söyle: Siz bizimle mücâdele ve muhâseme mi ediyorsunuz?” (**1/244**)

فِي اللّٰهِ **“Allâh hakkında,”**

Yâni Allâh’ın dini hakkında bizimle çekişiyor musunuz? Ve sizler, Allâh’ın hak dininin Yahudîlik veya hıristiyanlık olduğunu mu iddia ediyorsunuz? Ve sizler: Hidâyete ermenin ve cennete girmenin Yahudîlik veya hıristiyanlık yoluna girmeye bağlı olduğunu mu söylüyorsunuz. Sizler bazan insanlara:

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى “Cennete elbette ancak Yahudî veya hıristiyanlar gireceklerdir.”[85] Ve bazan de: كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى Ve yahudi veya hıristiyan olunuz,” dediniz.”

وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ **“Halbuki O, bizim de rabbimiz, sizin de.”**

Yâni, Ey Yahudî ve hıristiyanlar! Halbu ki, asla mücâdele etmeğe gerek yok. Allâhü Teâlâ hazretleri, bizim de sizin de işlerinizin mâlikidir.

وَلَنَا أَعْمَالُنَا **“Ve bizim amellerimiz bize,”**

Allâhü Teâlâ hazretlerinin emrine muvâfık olan güzel amellerimiz bizedir.

وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ **“Ve sizin amelleriniz size!”**

Allâh’ın emirlerine muhâlif olan kötü amelleriniz de sizedir. Ve siz nasıl kendinizin Allâh’a daha evlâ kişiler olduğunuzu iddia edersiniz?

وَنَحْنُ لَهُ **“Ve ancak biz O’na”** Yâni Allâhü Teâlâ hazretleri için:

مُخْلِصُونَ(١٣٩) **“Muhlisleriz”**

Bu amellerimizde ihlaslıyız. Amellerimizde Allâh’ın rızasından başka bir şey ümid edip beklemeyiz. Ey Yahudî ve hıristiyanlar! Hani sizin hüccet ve delilleriniz neredeydir? Nasıl üzerinde bulunduğunuz şeyin haklılığını iddia ediyorsunuz? Siz kendisi sebebiyle cennete girmeyi arzuladığınız ve insanları kendisine davet ettiğiniz hakîkati gerçek manâda inkar ediyorsunuz. Siz Allâh’a şirk koşuyorsunuz.

[85] Bakara: 2/111

احلاص İhlas, amelin şirk, riyâ ve gösterişten arındırılmasıdır. İhlasın hakîkatı, amelleri, mahlûkatın mülâhazalarından tasfiyedir.

Yahudî ve Hıristiyanlar tarihî bir yanlışlık içindeler

اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

أَمْ تَقُولُونَ **"Yoksa söylüyor musunuz?"**

Bu âyet-i kerîmenin başında bulunan أَمْ edatı, Allâhü Teâlâ'nın; أَتُحَاجُّونَنَا "Bizimle mücadele mi edeceksiniz?" kavl-i şerîfinin başında bulunan hemze ile muâdildir. Yâni inkâr ve tevbih (kınama) içindir. Buna göre âyeti kerimenin manâsı şöyle oluyor: Bu iki şeyden hangisini yapıyorsunuz? Haliniz bu iken, üzerinde bulunduğunuz şeyin daha gerçek olduğunu delil ve aydınlatıcı burhan getirip açıklığa kavuşturmak mı, yoksa taklidin peşine gidip, peygamberlere Yahudî veya hıristiyan olduklarını söyleyerek iftirâ etmek mi? Ve siz diyecek misiniz?:

اِنَّ اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ وَاِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ **"Muhakkak ki İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yâkûb da ve Esbat da,"**

Esbât, Yâkûb Aleyhisselâm'ın torunlarıdır. Esbât evlâdın evlâdıdır. Yâni torun... Sayıları on ikiydi.

Zeccâc'dan rivâyet olundu. Buyurdular: İshak Aleyhisselâm'ın evladından esbât; İsmail Aleyhisselâm'ın evlâdında "kabile" menzilesindedir. İshâk Aleyhisselâm'ın çocuklarının herbirinin evladına سبط "sebt" denir. Cemii أَسْبَاط esbâttır. İsmail Aleyhisselâm'ın evladına da kabile denir.

كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى **"Hepsi Yahudî veya Hıristiyan idiler"**

Biz de onlara tâbi oluyoruz. Burada murad edilen iki emri inkâr etmek; Yahudî ve hıristiyanları kınamaktır. Yâni: Siz bu kimselerin yahudî veya hıristiyan olduklarını nasıl söyleyebilirsiniz? Henüz Tevrât ve İncil gönderilmeden önce, gönderilen bu peygamberlere nasıl iftirâ edip onla-

rın hakkında konuşursunuz? Daha Tevrat ve İncil indirilmeden önce yaşayan o peygamber için: “Onlar yahudî ve hıristiyandı” diyebiliyorsunuz? Önceden gelen biri, sonradan gelecek olana uyması ve önce gelen sonradan gelenin sünnetine tâbi olması gerçekten muhâl’dir.

Yahudî ve hıristiyanlara verilen cevap

قُلْ **“De”** Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! De ki:

أَأَنْتُمْ **“Siz mi?”** Buradaki istifham, takrir ve tevbih içindir.

أَعْلَمُ **“Daha iyi bileceksiniz?”** O peygamberlerin dinini siz daha iyi biliyorsunuz:

أَمِ اللّٰهُ **“Yoksa Allâh mı?”** Evet yoksa Allâh mı daha iyi bilecektir.

وَمَنْ أَظْلَمُ **“Ve daha zâlim kim olabilir?”**

Daha zalim hiçbir kimsenin bulunmadığını inkâr içindir. Buradaki isifhâm nefiy manâsınadır.

مِمَّنْ كَتَمَ **“Ketmedenden (gizleyen kişiden),”** Yâni hakîkatı örttü ve insanlardan gizledi.

شَهَادَةً **“Şehâdeti, (bir hakîkati),”** sâbit olan, bilineni:

عِنْدَهُ **“Onun yanında,”** Yâni onun olduğunu bildiği halde:

مِنَ اللّٰهِ **“Allâh’dan, (Allâh’ın şehâdet ettiği bir hakîkati),”**

Bu âyeti kerimede geçen: عِنْدَهُ “Onun yanında” ve مِنَ اللّٰهِ “Allâh’dan” kavl-i şerîfleri, şehâdetin birer sıfatlarıdırlar. Yâni: Onun yanında hâsıl olan ve Allâh tarafından sadır olan bir şehâdet demektir. Yâni: Ey kitab ehli! Siz, Allâh tarafından sadır olan ve yanınızda sâbit olan bir şehâdetle Hazreti İbrâhim ve çocuklarının Müslüman ve Hanif kişiler olduklarını gerçekten biliyorsunuz . Elinizdeki kitab, İbrahim Aleyhisselâm ve çocuklarının asla yahudî ve hıristiyan olmadıklarını, onların Müslüman ve Hanif kişiler olduklarını Allâhü Teâlâ hazreteleri kitabınızda size haber verdi. Sonra siz bu gerçeği gizliyorsunuz. Allâh’ın onların hakkında yap-

mış olduğu şehâdetin aksine, yanlış şeyleri iddia ediyorsunuz. Bundan dolayı yâni Allâh'ın size bildirdiğini gizlediğiniz için sizden daha zalim hiç kimse yoktur. En zalim insanlar olduğunuza, Allâh'ın size haber verdiğini gizlemeniz ve Allâhı tekzip etmeniz ve Allâhı yalanlamanız günah olarak size yeter.

Burada Yahudî ve hıristiyanların zulümleri ve en zâlim insanlar olmaları, onların Allâh'ın haber verdiği gerçekleri gizlemelerine bağlandı. Bu da, bildiği halde gerçeği gizleyen ve hakîkatın hilâfına şahidlik edip zulme saplanan kişinin mertebesinin beyân dairesinden çıkmış olduğunu imâ etmek içindir.

Yalan yere şahidlik

عن ابن عباس، قال: أَكْبَرُ الكَبَائِرِ: الإِشْراكُ بِالله ، لِأَنَّ الله يَقُولُ: إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بالله فقَدْ حَرَّمَ الله علَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَشَهادَةُ الزُّورِ، وَكَتْمانُ الشَّهادَة، لأَنَّ الله عَزَّ وَجَلّ يَقُولُ: وَمَنْ يَكْتُمْهاَ فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ○

"İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu: Büyük günahların en büyükleri şunlardır:

1-Allâh'a şirk koşmak. Çünkü Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ "Muhakkak ki, Allâh'a kim şirk koşarsa, Allâh ona cennetini harâm etmiştir ve varacağı yer ateştir."[86]

2-Yalan yere şehâdet,

3-Şehâdeti gizlemektir.

Çünkü Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ

Bir de şehâdeti ketmetmeyin (asla gizlemeyin); onu kim gizlerse, mutlak onun kalbi vebâl (ve günah) içindedir."[87]

Burada kalbin vebâl içinde olup günahkâr olmasından murad, kalbin meshidir. Bundan Allâh'a sığınırız.

---

[86] El-Mâide: 5/72
[87] Bakara: 2/283

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ(١٤٠) **“Allâh, ettiklerinizden gafil değil.”**

مَا (mâ) mevsûl’dur. Zahiri cevârih (organlarınızla) ve bâtinî kuvvetlerinizle işlemiş olduğunuz bütün amellerinizden gafil değildir; yâni hepsinden haberdârdır. Şehâdetüllahı (Allâh’ın şehâdetini) gizlemeleri öncelikle buna girer. Yâni Allâh, bütün getirdiğiniz ve devrettiğiniz (yaptığınız ve geri bıraktıklarınızı) her şeyi ihâta etmekte ve hepsini bilmektedir. Bunlardan dolayı sizi en şiddetli ve en ağır cezâ ile cezâlandıracaktır.

Herkesin ameli kendisinedir

تِلْكَ أُمَّةٌ **“O bir ümmetti”** Yâni o peygamberler bir cemaatti.

قَدْ خَلَتْ **“Gerçekten geldi geçti,”** Yâni ölümle göçüp gittiler.

لَهَا مَا كَسَبَتْ **“Ona kendi kazandığı,”**

Yâni onların amelleri onlaradır.

وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ **“Size de kendi kazandığınız;”** Yâni amellerinizden yaptıklarınız da sizedir.

وَلاَ تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ(١٤١) **“Ve siz onların işlediklerinden mesûl değilsiniz.”**

Yâni hiçkimse bir başkasının amelinden dolayı suâle çekilmez. Belki herkes kendi amelinden dolayı suâl ve hesaba çekilir ve bununla cezâ, ya da mükâfat görür.

Ecdâdının güzel amelleri size fayda vermez

Bu âyeti kerime daha önce geçen bakara sûresi 134. Âyet-i kerîmesinin aynıyla tekrâr edilmesidir. Bu âyeti kerimenin aynen tekrâr edilmesi, Yahudî ve hıristiyanların üzerinde bulundukları yanlış itikâd, ecdâdının (baba ve atalarının) amelleriyle övünmelerinin kendilerine bir fayda

sağlamayacağını ifâde etmek ve onları böyle bir saplantı ve büyük yanlışlıktan alıkoymak içindir.

Zîrâ âbâ ve ecdâdın amellerinin insana fayda vermeyeceğini Allâhü Teâlâ şöyle beyan etti.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ "O vakit sûr üfürüldü mü artık beynlerinde o gün ne ensab (soy-sop) vardır, ne de (birbirlerini sorup) soruştururlar."[88]

Behlûl Dâne'nin Hârun Reşîdi uyarması

Denildi ki: Hârun Reşît, hac'dan dönerken birkaç gün Kûfe'de ikâmet etti. Kûfe'den Bağdata gitmek için yola çıktığında, Behlûl Dâne, onun yolunun üzerinde durdu. **(1/245)** Hârun Reşîd çevresiyle berâber Behlûl'ün yakınlarına geldiklerinde Behlûl, avazının çıktığı kadar üç defa bağırır:

-"Ey Hârun! Ey Hârun! Ey Hârun!!

Hârun reşid, taaccub eder. Şaşar, yanındakilere:

-"Bana seslenen kimdir?" diye sorar. Ona:

-"Behlül Dâne size seslenmektedir," derler. Hârun Reşid durur. Örtünün kaldırılmasını söyler. zîrâHârûn Reşîd insanlarla örtünün ardından konuşurdu. Harun Reşid, Behlül Dâneye sordu:

-"Beni tanımadın mı?" Behlûl:

-"Tanıdım!" der. Halife:

-"Ben kimim?" diye sorar. Behlül:

-"Sen, batıda iken, doğuda biri zulme uğrasa, kıyâmet gününde Allâh'ın senden hesap soracağı kimsesin!" der. Hârun Reşid ağlamaya başlar. Hârun reşid, Behlûl'e sorar:

-"Benim halimi nasıl görüyorsun?" Behlûl:

-"Halini Allâh'ın kitabına arzet!" der ve şu âyet-i kerîmeleri okumaya başlar: إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ(١٣)وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ Şüphesiz ki iyiler naîm içindedir ve şüphesiz ki fâcirler cahîm içindedir."[89]

Hârun Reşîd sordu:

-"Amellerimiz nerededir?" Behûl:

---

[88] El-Mü'minûn: 23/101
[89] El-İnfitâr: 82/13-14

-"إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ Allâh, ancak müttekîlerin amellerini kabul eder."[90] "Âyet-i kerîmesini okur. Hârun Reşid sorar:

-"Peki Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerine olan akrabalığımız ve yakınlığımız ne olacak?" Behlûl şu âyeti kerimeyi okuyarak cevap verir: فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ

-"O vakit sûr üfürüldü mü artık beynlerinde o gün ne ensab (soysop) vardır, ne de (birbirlerini sorup) soruşturururlar."[91] Hârun Reşid sordu:

-"Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin bize olan şefaati nerede?" Behlül: يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلاَّ مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَانُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلاً

-"O gün şefaat fayda vermez, ancak Rahmân'ın izin verdiği ve sözüne razı olduğu kimse müstesna!"[92] Bunun için mutlaka salih amel gereklidir. Salih amellerde de ihlaslı olmak lazım. Allâh ihlas ile yapılan salih amellerden başka hiçbir ameli kabul etmez," buyurdu.

İhlas

Cüneyd-i Bağdâdî (r.h.) buyurdular: İhlas, kul ile Allâhü Teâlâ arasında bir sırdır. Hiçbir bir melek onu bilmez ki yazsın; hiçbir şeytan onu bilmez ki ifsâd edip onu hevâ ve hevesine meylettirsin.

Fudayl bin Iyâz (r.h.) buyurdular: İnsanlar için ameli terketmek riyâ yâni gösteriştir. İnsanlardan dolayı amel şirktir. İhlas ise, seni bu iki şeyden arındıran şeydir.

Tatarhâniyye isimli kitabta buyuruldu: Bir kişi namazına Allâhü Teâlâ'ya halis bir şekilde başlasa, sonra o kişi namazın içindeyken kalbine riyâ girse, o kişinin namazı, başladığı hal üzere kabul edilir. Yâni namazda iken kalbine girip çıkan düşünceler ona zarar vermez.

Riyâ ve riyâkâr

Riyâ: Kişi, insanlardan hali olduğu zaman, yâni kimsenin olmadığı zaman namazını kılmaz. Riyâkâr kişi; toplumun içinde olduğu zaman namazını güzel, ta'dîl-i erkân ile kılar, yalnız kaldığı zaman ise namazını

[90] El-Maide: 5/27
[91] El-Mü'minûn: 23/101
[92] Taha: 20/109

güzel kılmaz. Bu kişi için namazın aslı için sevap vardır amma, asla ilâhî ihsana nail olamaz.

Bâzı hikmet ehli buyurdular: Riyâ ve süm'â yâni görsünler ve desinler diye taatta bulunan kimsenin durumu, para kesesini çakıl taşıyla dolu bir şekilde pazara çıkan kimse gibidir. Onu gören kimseler: "Falancanın kesesi (cüzdanı) ne de kabarıktır! Parası ne kadar çoktur!" derler. Çakıl taşıyla dolu olan bir para cüzdanı sahibine insanların bu konuşmalarından başka hiçbir fayda getirmez.

Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

أَخْلِصُوا أَعْمَالَكُمْ لِلّٰهِ تعالى فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لاَ يَقْبَلُ إِلاَّ مَا خَلَصَ لَهُ وَلاَ تَقُولُوا هٰذَا لِلّٰهِ وَلِلرَّحِمِ وَلَيْسَ لِلّٰهِ مِنْهُ شَيْءٌ

"Allâhü Teâlâ için amellerinizi ihlaslı yapın. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisine ihlasla yapılan ibâdetlerin dışında hiçbir bir ibâdeti kabul etmez. Asla bu Allâh içindir ve yakınlar içindir demeyin. Çünkü onda Allâh için bir şey yoktur."[93]

Sultanları karşılamak için kesilen hayvanın durumu

Meşârık'ül-Envâr'ın[94] Hadîs-i şeriflerindendir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ لَعَنَ وَالِدَهُ وَلَعَنَ اللّٰهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللّٰهِ

"Allâh, anne ve babasına lânet eden kişiye lânet etsin. Allâh, Allâh'dan başkası için kurban kesen kişiye lânet etsin."[95]

İmam Nevevî (r.h.) buyurdular: Burada Allâh'dan başkasının adı ile kesmekten murad, put, Mûsâveya ikisinden başka bir şey için kurban kesmek demektir.

Şeyh İbrâhim Meravedî (r.h.) buyurdular: Sultanların (idâreci veya herhangi bir kişinin) karşılanması sırasında yakınlık için kesilen hayvanların etlerinin haram olduğuna Buhârâ ehli (âlimleri) fetvâ verdiler. Çün-

93 Mecmaü'z-Zevâid: hadis no: 17652

94 Meşârikü'l-Envâr min Sıhâhi'l-ahbâri'l-Mustafaviyye, isimli bir hadis kitabıdır. Bu kitabı İmam Ebü'l-Fezâil Hasanü'bnu Muhammed bin Hasan es-Sağânî (doğumu H. 557, vefatı H. 650) tarafından Sahih-i Müslim ve Sahih-i Buhârîden derleyerek yazdığı çok kıymetli bir kitabdır.

95 Sahih-i Müslim hadis no: 3657

kü o, وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ Allâh'tan başkasının nâmına boğazlanan,"[96] hayvan olmuş olur.

Râfiî (r.h.) buyurdular: Bu haram değildir. zîrâhayvan onların gelişine duyulan sevinçten dolayı kesilmektedir. Bu durum, çocuk dünyâya geldiğinde kesilen akîka kurbanı gibidir. Bunun benzerleri tahrimi icap etmez. Sözü burada bitti.

Müslümanları küfürden korumak ve amellerinin zayi olmaması için Müslümanların amelleri buna haml olunur. Çünkü müvahhid'in nazarını Mevlâsının razı olacağı amellere dikmiştir. Kendisini Allâh'a yaklaştıracak kolaylıklarla Allâh'a ibâdet etmektedir.

Allâhım! Bizleri zellelerden ve ayak kaymalarından koru! Amin.

Birinci cüz bitti.

[96] El-Mâide: 5/3

KIBLE

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَاۜ
قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُۜ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًاۜ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَآ
اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ
لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

Nâs içinde süfehâ takımı,

-"Bunları bulundukları kıble'den çeviren ne?" Diyecek.

De ki:

-"Meşrık da, meğrib de Allâh'ındır. O, kimi dilerse, doğru bir caddeye çıkarır".[142]

Ve, işte böyle, sizi doğru bir caddeye çıkarıp, ortada yürüyen bir ümmet kıldık ki, siz, bütün insanlar üzerine adâlet numûnesi, hak şâhidleri olasınız. Peygamber de, sizin üzerinize şâhid olsun. Kıble'yi önceden durduğun Kâbe yapışımız da, sırf şunun içindir: Peygamber'in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım. O, elbette Allâh'ın hidâyet eylediği kimselerden mâadasına mutlak ağır gelecekti. Allâh îmânınızı zayi edecek değil!.. Her halde Allâh, insanlara re'fetli, çok re'fetli'dir, rahîm'dir.[143]

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ "Süfehâ diyecek,"

Yâni aklı zaif ve kıt bir halde bulunanlar…

مِنَ النَّاسِ "İnsanlar içinde bir takım,"

Yâni kâfirler diyecekler. Burada, kıblenin değişmesini inkâr eden müşrikler, Yahûdîler ve münâfıklardan kıblenin değişme-sine karşı çıkan kâfirler murad edilmektedir.

Kıblenin değişmesine karşı çıkanlar sefihtirler (akılları zayıf ve kıttırlar) Çünkü onlar, İbrâhim Aleyhisselâm'ın dininden yüz çeviriyorlar. Muhakkak ki Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرَاهِيمَ اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ

-"İbrahim'in milletinden kim yüz çevirir!?.. Ancak (nefsini sefih edip) kendine kıyan sefihler (çevirir)!."[1] Yâni cehâlet ile nefsini zelil ve hakir edip, hakîkata bakmaktan ve düşünmekten iraz ederek kaçınanlar, demektir. Burada, hâdise meydana gelmeden önce Allâhü Teâlâ hazretlerinin onun meydana geleceğini haber vermesi, Müslümanların ona nefislerini zorlamaları, böyle yersiz suçlamalara hazır olmaları ve bu hadiseler meydana geldiği zaman, yâni kıble değişip, müşrik, yahudî ve münâfıkların suçlamalarıyla karşılaştıkları zaman, muzdarip olmamaları içindir. Zîrâ habersiz ve ansızın meydana gelen hadiseyi nefis çok kerih görür, nefse çok şiddetli ve çok zor gelir. Müslümanlara, onlara (yâni münâfık, yahudî ve müşriklere) verecekleri cevabı öğretmek için, kıblenin değişmesinden önce kıble değiştiğinde, sefihlerin yersiz suçlama ve ithamlarına yer verildi. **(1/246)** Zîrâ saygıdeğer bir kişi, daha kendisine ihtiyaç duyulmadan amansız hasmına karşı hazırlıklı olup, onun fikirlerini çürütür. Zîrâ ok atmadan önce, yay gerilip sağlamlaştırılır. Atıcılıktan önce silah'ın temizlik ve yağlanması yapılır. Yahudî, münâfık ve müşriklerin kıble değiştiği zaman, Müslümanlara bulunacakları ithamlara karşı verileceği cevabın Allâh tarafından Müslümanlara bildirilmesi; kendisine ihtiyaç olduğunda kullanmak için, dövüş sanatını bir âletle (insan şekline benzer maskot ile öğrenmesi) gibidir.

مَا وَلاَّهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا (Sefihler:) "Bunları bulundukları kıble'den çeviren ne? (Diyecekler)."[2]

Kıble

[1] Bakara: 2/130

[2] *مَا İstifhâmiyye ve inkariyyedir yâni soru ve inkâr içindir. Mübtedâ olmak üzere, mahallen merfu'dur. وَلَّاهُمْ "onları çevirdi" cümlesi مَا nın, haberidir. Cümle, izmârı kavl ile mahallen mensûb'tur.*

تولى عن ذلك denir. Yâni: انصرف عن ذلك bundan yüz çevirdi, demektir. ولّى غيره gayrisinden yüz çevirdi, demektir.

Kıble, aslında insanların üzerinde olduğu ve kendisine yöneldiği istikbâl demektir. Şeriat örfünde ise, bu kelime, insanın namazda yönelinen yer manâsına nakledildi. Kıble kelimesi مقابلة mukâbeleden gelir. Kendisine kıble denilmesinin sebebi de, namaz kılan kişi kendisine karşı, kendisinin hizasında durduğu içindir.

Buna göre âyeti kerimenin manası şudur: "Müslümanları üzerinde oldukları ve kendisine yöneldikleri kıbleden yâni Beyt-i makdis'ten çeviren ve döndüren nedir? Onlar neden Beyt-i Makdis'ten Kâ'beye yöneldiler."

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Medine'ye geldikten sonra, Yahûdîlerin kalblerini İslâma ısındırmak için; onyedi ay kadar Beyt-i Makdis tarafına dönerek namaz kıldılar. Sonra sûrun üfürülmesine kadar yâni kıyâmete kadar; Ka'be, Müslümanların kıblesi oldu.

Kıble ve mekân

قُلْ "(Habibim Ahmed, Resûlüm ya Muhammed!) De ki:"

Burası mukadder bir suâlin cevabıdır. Sanki Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sordular:

-"Ya Rabbi! Sefihler böyle söyledikleri zaman onlara ne diyeyim?" diye sordu. Allâhü Teâlâ hazretleri de buyurdular:

-"(Habibim Ahmed, Resûlüm ya Muhammed!) De ki:"

لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ "Meşrık da, meğrib de Allâh'ındır."

Yâni, mekânların hepsi, bölge ve nâhiyelerin tümü, bütün esrârı ile mülk ve tasarrufları Allâh'ındır. Bundan dolayı yerlerden hiçbiri bizzat kıble olmaya müstehak değildir. Hatta başkasının onun makâmına kaim olmasına manidir.

Eşyâ'dan yâni mekânlardan herhangi bir yerin kıble olması, mücerred olarak Allâhü Teâlâ Hazretlerinin oraya dönülmesini emretmesiyle olur. Yâni bir yerin kıble olması Allâh'ın emriyle olur. Allâhü Teâlâ hazretleri, ulûhiyeti, büyüklüğü, hâkimiyeti, kudretinin geçerli olması ve dilemesi hasebiyle isteseydi, her vakit namazda ayrı bir kıbleye dönülmesini emredebilirdi. Onun yaptıklarından dolayı hiçkimse onu sorguya çekemez ve Allâhü Teâlâ hazretlerini eleştiremez. Muhakkak ki Allâhü Teâlâ dilediğini yapar ve hükmeder.

Bu hakîkate göre, kula layık olan, yüce yaratıcısına itaat etmesi ve Allâh'ın emirlerini, emredilmelerinin hususiyetlerini ve hikmetlerini fazladan araştırmaksızın, sırf Allâh'ın emri olduğu için hemen yerine getirmelidir. Muhakkak ki taat, ancak ve ancak Allâh'ın emirlerine bağlanmak ve ihlasla onlarla amel etmektir. İbâdetlerin, illet, garaz, sebeb ve hikmetlerini araştırmak taat değildir. Taat, Allâh'ın kendisine davet ettiği emirlerine sarılmaktır. Çünkü Allâhü Teâlâ'nın hükümleri ve fiileri, meşakkat, zorluk ve garazlar ile muallel değildir. Yâni kullar, Allâh'ın emir ve işleri, sırlarını, hikmet, sebeb ve maksadlarını bilmekle mükellef değiller. Bize düşen emirlerini yerine getirmektir. Allâh'ın ahkâm ve efâlinin sebeb ve maksadlarını dâhilerin (yüksek akıl ve zekâ sâhiplerinin bile) anlayıp kavramaları mümkün değildir.

Yahûdîlerin batıyı kıble edinmelerinin sebebi

Yahûdîler, nefislerinin hevâ ve heveslerine tâbi olup, "mağrib" yâni batı tarafını kıble edindiler. Yahûdîler, batı tarafından Allâhü Teâlâ hazretlerinin MûsâAleyhisselâm'a ikrâm da bulunduğunu, ona vahyettiğini ve onunla konuştuğunu düşünüp, zannettiler. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdukları gibi:

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَا اِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ

"Sen ise Mûsâ'ya o emri kaza ettiğimiz sıra, cânib-i garbîde dediğin, o şahidlerden de değildin."[3] Burada belirtilen garb'dan dolayı Yahûdîler, batı tarafını kıble edindiler.

Hıristiyanların meşriki kıble edinmelerinin sebebi

Hıristiyanlar da hevâ ve heveslerine tâbi olup meşrik yâni doğu tarafını kıble edindiler. Hıristiyanlar, Hazret-i Meryem, İsa Aleyhisselâmı doğurmak için şehirden çıktığı zaman, meşrik'e yâni doğu tarafına yönelmesinden dolayı, doğu tarafının kıble olduğunu zannetmektedirler. Allâhü Teâlâ, Hazreti Meryem'in doğuya gitmesini Kur'ân-ı kerimde şöyle beyan etmektedir:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا

"Kitab'da Meryem'i de an! O vakit ki ailesinden çekildi de şark tarafında bir mekâna,"[4]

---

[3] El-Kasas: 28/44
[4] Meryem: 19/16

Müslümanların kıblesi Kâ'be-i Muazzama'dır

Mü'minler, Kâ'be-i muazzama'yı kıble edindiler. Mü'minler, sırf Allâh'a taat olsun ve Allâh'ın emirlerine uymak için, Kâbe-i muazzamayı kıble edindiler. Mü'minlerin Kâbe'yi kıble edinmeleri, kendi tercihleri değildir. Mü'minler, kendisiyle mütesâvî bâzı cihet ve yerleri düşünerek mücerred kendi görüşleri ve ictihadlarıyla Kâbe'yi kıble edinmiş değiller. Kâbe, Halilüllah İbrâhim Aleyhisselâm'ın kıblesi ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin doğduğu yer olmasıyla berâber mü'minler kendi akıllarıyla değil de Allâh emrettiği için, Kâbe'yi kıble edindiler.

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ(١٤٢) **"O, kimi dilerse, sırat-ı mustakîme (doğru bir caddeye) çıkarır".**

Bu, Allâhü Teâlâ'nın mü'minleri, bazan Beyt-i Makdis'e, bazan de Kâbe'ye yöneltmesidir. Burada kişinin doğru yolda yâni istikâmet üzere olması ise, hikmet ve maslahata muvâfık olarak her ikisine de dönmüş olmasıdır.

Yahudî, müşrik ve münâfıklara sefih denilmesinin sebebi

Bâzı hakîkat erbâbı buyurdular: Mü'minlere ta'n yâni kıblenin değişmesinden dolayı Müslümanları kınayan ve ithamda bulunan, Yahudî, müşrik ve münâfıklara السُّفَهَاءُ "Sefihler" diye isim verilmesinin sebebi, onların akıllarının İslâm dininin hakîkatını kavramaktan hicâbetmeleri yâni aciz ve örtülü olmalarındandır. Eğer onlar İslâm dininin hakîkatını kavramış ve anlamış olsalardı, onlar da mü'minler gibi ihlaslı olurlardı. O zaman onlarla mücâdele etmeye gerek kalmazdı. Eğer onlar, akl-i selime sahip olmuş olsalardı, âyeti kerimelerle istidlal edip yâni Kur'ân-ı kerimi delil olarak kabul eder ve böyle sıratı müstakîmi bulup hidâyete ermiş olurlardı. Fakat onlar, cihetlere saplandıkları ve bu konuda aşırı gittikleri için, kıblenin değişmesini anlamadılar, inkâr ettiler. Onlar, bütün cihetlere vâfi olan Tevhîdi bilemediler.

Molla Cami hazretleri buyurdular:

Cihetler, güzel aynalardır.

Hepsi bizim amellerimizin şahidleridirler.

Sen de onun vechini her zerrede kendine şahid tut.

Ümmet-i merhûmenin pegyamberlere şehâdeti

وَكَذٰلِكَ “Ve, işte böyle,”

Daha önceki âyeti kerimenin mefhûmuna işâret etmektedir. Yâni sizi sırat-i müstakîm, doğru yola hidâyet edenlerden kıldığımız gibi…

جَعَلْنَاكُمْ “Sizi kıldık.”

Hitab'dan maksad, mü'minler olduğu halde كَذٰلِكَ **“**işte böyle,**”** kelimesinde birleştirildi. Bununla, muhakkak ki, hazır olan mü'minler ile iktizâ edenlerin arasını mücerred tefrik murad edildi. Âyet-i kerimede muhâtablar tayin edilmedi. (**1/247**) Yâni âyeti kerimenin muhâtabı bütün mü'minlerdir.

أُمَّةً وَسَطًا “ortada yürüyen bir ümmet kıldık **.”**

Yâni hayırlı ümmet kıldık. Çünkü her zaman birşeyin orta kısmı koruma altında olur. Gelen tehlikeler, kenarlara bulaşır.

لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ “Siz, bütün insanlar üzerine adâlet numûnesi, hak şâhidleri olasınız diye.”

Kıyâmet gününde peygamberlerin dinlerini insanlara tebliğ ettiklerine şâhidlik etmeniz için...

وَيَكُونَ الرَّسُولُ “Ve Peygamber de olsun…”

Yâni Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleri de olsun:

عَلَيْكُمْ شَهِيدًا “Sizin üzerinize şâhid olsun.” [5]

---

[5] ***Alâ ve*** ل ***(Lâm) cer harflerinin kullanılması***

Eğer sen, şâhid kişi, şehâdetiyle birine zarar verecekse شهد şahid oldu fiili على kelimesi yâni harfi cerriyle müteaddi olur. شهد عليه aleyhine yâni zararına şahidlik etti, demektir. Eğer şâhidin şehâdeti birine fayda verecekse o zaman da, ل harfi cerriyle müteaddi olur. شهد له lehine yâni faydasına şahidlik etti, denir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ümmetini tezkiye etti. Şehâdetiyle onlara âdil davrandı. Ümmeti, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şehâdetiyle faydalandılar. Zahire göre bu âyeti kerimenin:

وَيَكُونَ الرَّسُولُ لَكُمْ شَهِيدًا “Ve peygamber de sizin için şahid olsun,” şeklinde olması gerekmez miydi? Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin ümmetinin insanlar üzerine şahid olmaları bunun hilafınadır. Çünkü ümmetin şehâdetiyle diğer insanlar zarar görecekler. Burada yani: لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ **“**Siz, bütün insanlar üzerine adâlet numûnesi, hak şâhidleri olasınız.” Cümlesinde, عَلَى tam yerinde kullanılmıştır.

Ümmet-i Muhammed'in şahidliği hakkında bir rivâyet

Rivâyet olundu:

Allâhü Teâlâ hazretleri muhakkak ki, evvelîn ve âhirîn yâni geçmiş ve gelecek bütün insanları, bir yerde toplayıp bir araya getirecektir. Sonra ümmetlerin kâfirlerine sorulur:

-"Size inzâr edici nezîr bir peygamber gelmedi mi?" Onlar:

-"Hayır! Bize müjdeci ve korkutucu bir peygamber gelmedi!"derler. Bundan peygamberlere sorulur. Onların hali, onlara gönderilen peygamberlere sorulur:

-"Sizler tebliğ etmediniz mi?" Peygamberler:

-"Bunlar yalan söylüyorlar. Gerçekten onlara tebliğ ettik!" derler. Peygamberlerden beyyine yâni peygamberliklerini tebliğ ettiklerine dair şahid ve delil istenir. Halbuki Allâhü Teâlâ hazretleri peygamberlerin tebliğ vazifesini en iyi şekilde yaptığını bildiği halde onlardan hüccetin ikâmesi için beyyine istenir, yâni kâfirlere karşı sırf delil olsun diye:

-"Bunlara tebliğ ettiğinize deliliniz var mı?" diye sorulur. Peygamberler:

-"Ümmet-i Muhammed bizim şâhidimizdir," derler. Ümmeti Muhammed getirilir. Ümmeti Muhammed peygamberlerin hakkında şahidlik ederler.

-"Peygamberler tebliğ ettiler mi?" sorusuna, şöyle cevap verirler:

-"Gerçekten peygamberler hakkıyla bunlara Allâh'ın dinini tebliğ ettiler." Bunun üzerine geçmiş ümmetler:

وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun." Cümlesinde ل (Lâm) gelmesi gerekirken عَلَى kelimesinin kullanılmasına ne diyeceksin diye **soracak olursan:**

Cevâben derim ki: *Bu شَهِيد "şahîd"in رَقِيب "rakîb" gözetleyici ve مطلع "müttali olan denetleyici", manâsını tazammun ettiği zamana mebnidir. Yâni şâhidin şehâhetiyle denetleyici ve gözetleyici manasına kullanıldığı duruma göredir. Bu manâda olduğu zaman شهد şahid oldu fiili, müteaddi olup mef'ûlü bihe geçti. شَهِيد "şahîd"in bu manâları tazammun etmesinin itibârının yolu ve şekli ise, ta'dil (adâletli olmak) ve tezkiye (temize çıkartmak) şâhid'in halinin murâkebe ve onun haberiyle olmaktadır. Şâhid, murâkabe ettiği yâni gözetleyip, denetlediği kişide iyi rüşd ve salah müşâhede ederse, onun hakkında iyi şehâdette bulunur, onun âdil olduğuna hükmeder, onu temize çıkarır ve onu över. Yok eğer, onun hakkında iyi şeyler müşâhede etmezse, onun hakkında konuşmaktan susar. Sükût eder.*

Bu âyeti kerimede; şehâdet sılası yâni عَلَيْكُم "Sizin üzerinize," cümlesi, شَهِيدًا kelimesinin üzerine takdim edilmesi, ümmeti Muhammed'in adâlet ve tezkiye yolu üzere Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şehâdetine mahsus oldukları içindir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şehâdetinin ümmeti hakkında husûsî olması; peygamberlerin, vazifelerini tebliğ ettiklerine ve münkirlerin (peygamberler vazifelerini tebliğ etmedi iddialarında) yalancılıklarına şehâdet etmesine münâfî yâni zıd ve aykırı değildir

-"Bunlar nereden biliyorlar? Bunlar bizden sonra gelmediler mi? Bizden sonra gelenler bize nasıl şahidlik edebilirler?" diye ümmeti Muhammed'in şehâdetini kabule yanaşmazlar. Bu durum ümmeti Muhammed'e sorulur:

-"Siz peygamberlerin tebliğ vazifesini yaptığını nereden biliyorsunuz?" diye. Onlar:

-"Bize bir peygamber geldi. Ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleri bize geldi. Ona Kur'ân-ı kerim adında bir Kitap indirildi. Yâ Rabbi! Sen Ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerine indirdiğin kitabında, peygamberlerin tebliğini haber verdin. Sen verdiğin haberlerde sâdıksın. Çünkü sözlerin en doğrusu senin sözündür," derler. Bunun üzerine Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleri getirilir. Ona ümmetinin halinden sorulur. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ümmetini tezkiye eder, onların sâdık olduklarına ve doğruyu söylediklerine şâhidlik eder. Bunun üzerine kâfirlerin Cehenneme atılması emredilir.

Ümmeti Muhammed, Efendimiz (s.a.v.)'in nuruyla şahidlik etmektedirler

Bâzı hakîkat erbâbı buyurdular:

Ümmet-i Muhammed'in insanlar üzerine şâhid olmalarının manâsı: Ümmeti Muhammed'in Tevhîd nuruyla dinlerin hukukuna müttali olmaları ve onların, her dinin hak ve hakîkatını ve o dinleri din olarak kabul eden kişilerin hakkını ve o kişilerin hakkı olmayan şeyleri bâtıl bilmeleridir. Bâtıl şeyler, onların nefislerinin uydurdukları şeylerdir. Hakkın yolu birdir. Kim bir dinin hakkını verirse yâni dinlerden birini hak kabul ederse, o kişi, diğer dinlerin de hakkını verir ve bütün dinleri hak bilir. Bilhassa büyük hak olan İslâm dini böyledir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin ümmetine şâhid olmasının manâsı: Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kendi dinini yâni İslâm dinini din olarak kabul eden her mütedeyyin kişinin dindeki rütbesine müttali olması, o kişinin İslâm dininde, üzerinde olduğu şeyin hakîkatını bilmesi, dinin kemâlini kavraması ve onunla amel etmesi için o kişiye engel olan ve onun hakkı görmesine mâniolmak için gözlerinin önünü kapatan hicâb ve perdeleri bilmesidir.

Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, onların (ümmetinin) kötülüklerini, ihlâs ve takvâlarını ve bunlardan başka şeyleri hak nuruyla iyi bilmekte-

dir. Ümmeti de, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin nuruyla diğer ümmetlerin iyilik ve kötülüklerini iyi bilmektedirler.

Ümmet-i Merhûmenin şerefi

Bâzıları buyurdular:

Allâh Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri, habibi edibi Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin ve ümmetinin şerefine ve hürmetine, bizleri âhir zaman ümmeti kıldı. Eğer biz diğer ümmetlerden önce gelmiş olsaydık, elbette kabirlerimizde onlara bakar ve onların hallerini görür ve bu şekilde onlara karşı delilleriyle şahidlik ederdik. Fakat Allâhü Teâlâ hazretleri, bize olan rahmeti ve bize verdiği şereften dolayı, onları bizden önce dünyâya gönderdi ve onlar kabirlerinde bizi beklemektedirler. Biz kıyâmette, geçmiş bütün ümmetlere şahid olalım diye Allâhü Teâlâ hazretleri, bizi âhir zaman ümmeti kıldı.

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, ümmeti merhûmenin âlimleri hakkında: عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيل "Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının nebîleri gibidirler"[6] buyurmaları, bu ümmete şeref olarak kâfidir.

İmam Gazâlî hazretlerinin İsrâiloğullarının nebîlerine benzerliği

Râgib el-İsfehânî (r.h.) "El-Muhâdarât"'ında zikretti. "Hızbu'l-Bahr"'ın sahibi İmam Şazelî hazretleri[7] buyurdular:

Mescid-i Aksâ'da yatmış, istirahat etmiştim. Rüyâm'da gördüm: Harem'in ortasında Mescid-i Aksâ'nın dışında bir taht kuruldu. Oraya fevc fevc insanlar girdiler. Ben:

-"Bu toplantı nedir?" dedim. Bana:

---

6 Keşfül'l-Hafâ: hadis no: 1733; Feyzül-kadir: 5703;

7 İmam Şazilî hazretlerinin asıl adı: Ali bin Abdullah bin Abdülcebbârdır. Künyesi, Ebü'l-hasan'dır. Literatür'de Ebü'l-Hasan Şazilî diye geçmektedir. Hazreti Hasan (r.a.) Efendimizin soyundan geldiği rivâyet edilmekte olan Şâzilî hazretleri, 592 (M. 1196) yılında Tunusun Şazile kasabasında doğdu. İmam Şâzilî hazretleri, iyi bir eğitim aldı. Küçük yaşta dinî ve aklî ilimlerde söz sahibi oldu. Fen ilimlerinde özellikle "Kimyâ" ilminde zamanın en büyük bilginiydi. Tasavvuf yoluna girdi. Devrin büyük velilerinden Şerif Ebû Muhammed Abdusselâm ibni Meşiş el- Haseni hazretlerine talebe oldu. Zamanla devrin büyük evliyâsının içine girdi. Nazar edip baktığı taş bile altın olurdu. Hızır Aleyhisselâm ile sohbet etti. Havass ilminde söz sahibiydi. Şazili tarikatını kurdu. Çok kitab yazdı. Kitaplarının en meşhuru bir dua kitabı olan "Hızbu'l-Bahr" isimli kitabıdır. Şazili hazretleri, hacca giderken yolda Harmisre'de 654 (M. 1256) yılında vefat etti. Kabri, Harmisre mevkiinde Ayzâb sahrasındadır.

-"Enbiyâ ve Rasûllerin toplantısıdır. Onlar, kendisinden vaki olan sû-i edeb[8] sebebiyle Hüseyin Hallâc'a şefaat için, Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin yanında toplandılar." Dediler. Ben tahta baktım. (**1/248**) Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, yalnız tek başına taht'ın üzerinde oturuyordu. İbrâhim, Musâ, İsâ ve Nuh Aleyhimüsselâm gibi peygamberler de yerde oturuyorlardı. Durdum. Baktım ve sözlerini dinledim. MûsâAleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine, şöyle dedi:

-"عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ "Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının nebîleri gibidirler"[9] buyurdunuz. Onlardan birini bize göster," dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Şu!" buyurdu ve İmam Gazâlî hazretlerine işâret etti.

MûsâAleyhisselâm, İmam Gazâlî hazretlerine bir suâl sordu. İmam Gazâlî hazretleri on cevap verdi. MûsâAleyhisselâm itiraz etti:

-"Cevabın suâle mutâbık olması gerekir. Halbuki burada bir suâl var, buna mukâbil on cevap bulunmaktadır. Bir soruya uygun bir cevap bulunması gerekmez mi?"dedi. Bunun üzerine İmam Gazâlî hazretleri:

---

8 Hüseyin Hallac-ı Mansûr'un sû-i edebi şuydu:

لما صعد النبي صلى الله عليه وسلم وبلغ في السماوات في مكان مرتفع ومعه جبريل حتى جاوز سدرة المنتهى فقال له جبريل: إني لم أجاوز هذا الموضع ولم يؤمر بالمجاوزة أحد هذا الموضع غيرك فجاوز النبي صلى الله عليه وسلم حتى بلغ الموضع الذي شاء الله، فأشار إليه جبريل بأن سلم على ربك، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: التحيات لله والصلوات والطيبات. قال الله تعالى: السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته ، فأراد النبي صلى الله عليه وسلم أن يكون لأمته حظ في السلام فقال: السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين، فقال جبريل وأهل السماوات كلهم: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, miraca çıktığı zaman, göklerde yüksek mertebelere yükseldi. Cebrâil Aleyhisselâm hep kendisiyle berâberdi. Hatta "Sidretü'l-Müntehâ" denilen yere geldiklerinde, Cebrâil aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Ben buradan öteye geçemem! Zira buradan ötelere geçmeye senden başka hiç kimseye izin verilmemiştir!" dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri orayı geçti gitti. Allâh'ın dilediği yerlere vardı. Cebrâil Aleyhisselâm Rabbine selâm vermesini işâret etmişti. Cenab-ı Allâh'a şöyle ilticâ etmişti:

التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ Her türlü kavlî, bedenî ve mâlî ibâdetler, Allâhü teâlâ'ya mahsustur." Allâhü Teâlâ hazretleri de:

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ Ey şânı yüce peygamber! Selâm ve Allâh'ın rahmetiyle bereketleri senin üzerine olsun," buyurdular. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, selâm'da ümmetinin de bir nasibinin olması için şöyle buyurdular:

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ Selâm bizlere ve Allâh'ın sâlih kullarının üzerine olsun," dedi. Bu güzel hadiseye şâhid olan melekler (başta Cebrâil Aleyhisselâm olmak üzere) ve bütün gök ehli bir ağızdan:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ Ben şehâdet ederim ki, Allâh'dan başka ilâh yoktur. Ve şehâdet ederim ki, Hazreti Muhammed (s.a.v.) Allâh'ın kulu ve Rasûlüdür," dediler. Hallac-ı Mensûr, eğer ben olsaydım:

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِين Selâm bizlere ve Allâh'ın sâlih kullarının üzerine olsun," demezdim de: السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ اَجْمَعِينَ Selâm bizlere ve Allâh'ın bütün kullarının üzerine olsun," derdim; diyerek Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine karşı sû-i edeb'de bulundu. Şeriatın bâtınında suç işleyen kişi, zahırde cezâ'ya çarpılır. Hallac-ı Mansûr da çok feci bir cezâ'ya çarpıldı.

9 Keşfül'l-Hafâ: hadis no: 1733; Feyzül-kadir: 5703;

-"Efendim! Bu itiraz aynı zamanda size de vârid oldu. Hani, Allâhü Teâlâ hazretleri, size sordular: وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَامُوسَى **"Ya Musa! Senin sağ elindeki nedir?"[10]** dediğinde bu suâlin cevabı: عَصَايَ "Asâm'dır" demeniz gerekirken siz bir çok sıfatlar saydınız. Ve şöyle buyurdunuz: هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى "O benim âsamdır. Üzerine dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak çırparım, benim onda daha diğer hacetlerim de vardır."[11] Buyurdunuz.

Şeyh Ali Ebü'l-Hasan Şazelî devamla buyurdular:

-"Ben, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin celâletini ve kadrinin büyüklüğünü düşündüm: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri tek başına taht üzerine otururken: Halil (İbrâhim Aleyhisselâm), Kelîm (MûsâAleyhisselâm) ve Rûh (İsâ Aleyhisselâm) gibi peygamberler yerde oturuyorlardı. O anda biri, rahatsız edecek şekilde ayağıma dürttü, uyandım; baktım ayakta dikilen birisi var, sonra bana dürten kişi kayboldu. Bu güne kadar da onu göremedim," dedi.

Bundan dolayı İmam Busayrî hazretleri, [12] "Kasîde-i Bürde"sinde şöyle buyurdular:

فَانْسُبْ اِلَى ذَاتِهِ مَا شِئْتَ مِنْ شَرَفٍ وَانْسُبْ اِلَى قَدْرِهِ مَا شِئْتَ مِنْ عِظَمِ

"Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin zâtı kibriyâsına istediğin kadar şeref nisbet et ve onun kadrü kıymetini istediğin kadar büyük ve medh ü senâ et."

Allâhım, bize onun şefaatini müyesser kıl. Amin!

Tefsir:

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ **"Ve biz kıbleyi yapmadık,"[13]**

---

10 Taha: 20/17

11 Taha:20/18

12 İmam Busayrî Hazretlerinin asıl ismi, Muhammed bin Saîd bin Hammâd olup, evliyânın büyüklerinden ve islam alimlerinin önde gelenlerindendir. Peygamber aşığıdır. Peygamber Efendimize olan sevgisini, aşk ve muhabbetini dile getirdiği bir çok şiir, beyt ve na't-ı şerif yazmışlardır. Özellikle felçli bir hasta iken yazıp okuduğu ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini rüyâsında görüp şifâ bulduğu "Kaside-i Bürde" isimli kitabı çok meşhûrdur. Günümüzde bile gönül erleri tarafından büyük bir aşkla okunmaktadır. İmam Busayrî Hazretleri, 1212 (609) veya 1211 (H. 608) tarihinde Mısır'ın Busayr şehrinde doğdu. 1295 (H. 695) senesinde Mısır'ın İskenderiye şehrinde vefat etti. Kabri oradadır.

13 الْقِبْلَةَ kelimesi, جَعَلْنَا 'nin birinci mef'ûlüdür. *Bu cümle de جَعَلْنَا 'nin ikinci mef'ûlüdür. Burası mevsûf takdiriyledir.*

الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا “O senin üzerinde olduğun (kıbleyi)”

Yâni أَلْجِهَةُ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا “Senin (daha önce) üzerinde olduğun cihet,” demektir. O da Kâbe-i muazzama’dır. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, hicretten önce daha Mekke’de iken, Kâ’beye dönerek namaz kılmak ile memurdu. Sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri hicret etti. Beyt-i Makdis’in sahrasına dönüp namaz kılmakla memur oldu. Melekler, Beyt-i Makdis’ten göğe yükselir ve yine oradan oldukları yerlere inerler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri de oradan mi’rac’a çıkmıştı.

Âyetin manâsı: Bizim senin üzerinde olduğun şeye çevirmemiz yâni Ka’beye dördürmemiz, demektir ve bunu da eşyâ’dan hiç birşey için yapmadık:

اِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ “Peygambere tâbi olan kimseyi, yâni Peygamber’in izince gidecekleri, ayıralım...”

Kendisine teveccüh etmekle emir olunduğu şeyde peygambere tâbi olan kimseyi ayıralım:

مِمَّنْ يَنْقَلِبُ “İnkilâb edecek (dönecek) kimseden...”

Yâni yüz çeviren ve gerisingeriye dönen kimseden.

عَلَى عَقِبَيْهِ “İki ökçesi üzerinde,”

العقب bir ayağı geciktirmektir. انقلاب على العقبيه “iki ayak üzerine inkilâb etmek.” Hak dinden bâtıla dönmek ve mürted olmaktan istiâredir.

Âyet-i kerîmede geçen ve “ayıralım” meâlini taşıyan لِنَعْلَمَ “Bilelim” kelimesi ليظهر علمنا ilmimiz zahir olsun, manâsınadır. Buna göre cümlenin manâsı şudur: Rasûlüllah ve mü’minlerin üzerinde oldukları İslâm’ın doğru olduğu hakkındaki ilmimizin zâhir olması, ve ufak bir tereddüt ve düşük bir sebeb karşısında, iman za’fiyetinden şüpheye kapılıp mürted olan kişilerin ayırdedilmesi için, ilâhî ilmin ortaya çıkması demektir.

Yoksa Allâh onların hallerini bilmiyordu da sonra bildi, manâsına değildir. Çünkü, Allâhü Teâlâ hazretleri, ezelden onları ve onların hallerinden tüm zamanlarda kendilerine vâki her hali hakkıyla bilmektedir. Onların vücutları, başlarına gelen hallere zaten yakındır. Bir şeyi bilen

herkes o konudaki bilgisini zahir eder, duyurup bildirir. Bu cümleye: ليعلم الرسول الله والمؤمنون "Rasûlüllah ve mü'minler bilsin için," manâsını verenler, bu inceliğe yaklaşmış olurlar. Rasûlüllah ve mü'minler, Allâh'ın hâs kulları, ona yakın olan ve onun katında yüksek derecelere sahip olanlar oldukları için, Allâhü Teâlâ hazretleri, onların ilimlerini kendi zâtına isnâd etti. Yâni: ليعلم الرسول الله والمؤمنون "Rasûlüllah ve mü'minler bilsin için," yerine: لِنَعْلَمَ "Biz bilelim" buyurdu. Kâşânî'nin[14] tevilâtında ihtiyâr edip seçtiği manâ budur. Bu manânın dışında kalanlarda ise noksanlık ve bozukluk vardır.

لِنَعْلَمَ kavl-i şerîfindeki ilim, ma'rifet manâsınadır. Yâni:

لنعرف الذى يتبع الرسول "Peygambere tâbi olan kişiyi târif etmemiz için," manasınadır. Bundan dolayı لِنَعْلَمَ fiili ikinci bir mef'ûle muhtaç değildir.

Allâh ma'rifet ile vasıflanmaz

Eğer, "Allâhü Teâlâ hazretleri ma'rifet ile vasıflanmaz. Yâni الله عارف "Allâh ârif'dir," denilmez. Burada nasıl oluyor da ilim ma'rifet manâsına geliyor?" Denilecek olursa cevâben derim ki: Evet doğrudur. Allâhü Teâlâ hazretleri, ma'rifet ile vasıflanmaz. Fakat bu ma'rifet: وهو الادراك المسبوق بالعدم "Sebkat etmiş ve geçmişte olmayan bir şeyin idrâkıdır." manasına olduğu zamandır. Eğer ma'rifet bu manâ değil de, mücerred idrâk manâsına olduğu zaman, yâni iki mef'ûle müteaddî olmayan idrâk manâsına olduğu zaman, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisiyle yâni ma'rifetle vasıflanması caizdir.

مِمَّنْ يَنْقَلِبُ kavl-i şerîfi, يَتَّبِعُ fiilinin failinden hâldir. Yâni متميزا منه Ondan ayırarak, temyiz ederek, demektir.

Kıblenin değişmesi ehli imana zor gelmez

---

[14] Kâşânî: Asıl adı, Muhammed bin Murtazadır. Feyz labakıyle bilinmektedir. "Es-Sâfî fi kelâmillah el-Vâfî el-Kâfî eş-Şafiî" adında güzel bir tefsiri vardır. Kâşânî bir çok kitab yazdı. 1091 tarihinde vefat etti. İstilahat-ı sofiyye isimli eseri de çok meşhurdur.

وَاِنْ كَانَتْ **“Ve ancak bu oldu.”** Yâni döndürülen kıble oldu.

لَكَبِيرَةً **“Elbette büyük (ve ağır) geldi.”**

Neshedilip değiştirilen kıbleye alışık olan kimselere, (bu yeni kıbleye dönmek) ağır ve zor gelir. Çünkü insan ülfet edip alıştığı şeye daha çok yönelir. Ondan başkasına dönmek kendisine ağır gelir.[15]

اِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ **“Ancak, Allâh’ın hidâyet eylediği kimseler müstesnâ (onlara ağır gelmez.)”**

Yâni Allâh’ın, kendilerini ilâhî ahkâmın hikmetlerine hidâyet ettiği, kendilerini rüşde erdirdiği ve kendilerine irfan verip, hakîkatı bellettiği kişiler hariç, demektir. Allâh’ın kullarına teklif ettiği bir şeyde mutlaka bir hikmet ve incelik vardır. Eğer kul, bizzat bu hikmetlerin hususiyetlerine eremezse yâni emirlerini inceliklerini kavrayamazsa bile o ilâhî emirleri yakînen kabullenmelidir. Zîrâ, kurtuluşa eren said (gerçek mutlu kişi), hakîm olan Rabbine itaat eden kişidir. (**1/249**) Hüsrân ve ebedî zarara uğrayan şakî ise, alîm (her şeyi hakkıyle bilen) Rabbine âsî olan kişidir. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, onların sebat üzere olmaları ve emirlere tâbi olmalarından dolayı sevap kazandıklarını beyan etti. Ve bu kimselerin yaptıkları asla zayi olmadı.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ **“Allâh edecek değildir,”**

Yâni Allâh murad etmiyor...

لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ **“İmânınızı zayi emeyi (dilememektedir).”**

Yâni Peygamber (s.a.v.)’in getirdiği tüm esaslara hiçbir şeyden şüphe etmeksizin, inanmanız ve bunlarda sebat edip hepsini tasdik etmeniz sebebiyle ibâdetlerinizin karşılığı, eksiksiz verilecektir. Hiçbir iyiliğiniz zayi edilmeyecektir.

---

[15] **(İlmî mütalaa)**
Bu cümlenin başında geçen اِنْ kelimesi, müsekalleden mühaffefedir. Yâni Şeddeliden şeddesiz ve sakin bir hale getirilmiştir. İsmi mahzûf olan القبلة kıble’dir. لَكَبِيرَةً kelimesinin başına gelen لَ (Lâm) ise, nefiy manâsına olan اِنْ ile mühaffefe olan اِنْ ‘ni birbirinden tefrik etmek için geldi. Şu âyeti kerimede de olduğu gibi: اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا Hakîkat rabbimizin va’di katiyyen fiile çıkarılmış bulunuyor.”[15] Buradaki اِنْ nefiy değil; muhaffefedir.

Allâh insanlara rahmet edicidir.

اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ "Muhakkak ki Allâh insanlara karşı;"

بِ harfi cerri, رَؤُفٌ raûf, kelimesine taalluk etmektedir.

لَرَؤُفٌ "Elbette raûf'dür."

Yâni onlar için büyük bir rahmet sahibidir. Allâh rahmetiyle onları şu kıbleden bu kıbleye nakleder. Onların bu kıbleye dönmeleri kendileri için daha sahihtir.

رَحِيمٌ(١٤٣) "Rahîm'dir."

İman ile, onların günahlarını bağışlar ve onlara rızık verir. **Sadî buyurdu:**

Allâh ferman buyurdu.

"Rahmetim yakındır", diye.

Tazarru edenlere de buyurdu:

"Duaları kabul edendir," diye.

Rivâyet olundu:

Dâvûd Aleyhisselâm'ın zamanında, kâfirlerin emirlerinden bâzıları, bir kâtili yakalayıp, geceleyin bir dağın başında bir ağaca astı. İnsanlar onu öylece bırakıp evlerine döndüler. Bu adam ağaca asılı olarak tek başına kaldı. Tapmakta olduğu ilahlarına yâni putlarına dua edip yalvarmaya başladı. Putları kendisine hiçbir fayda vermedi. Adam Allâh'a döndü. Ve adam şöyle yalvardı:

-"Sen hak olan Allâh'sın! Şu anda sana geldim. Sana iman ettim. Günahlarımdan tevbe ettim. Senin rahmetinden meded bekliyorum!" dedi. Allâhü Teâlâ, Cebrâil Aleyhisselâm'a:

-"Ey Cebrâil! Şu adam kendi putlarına uzun bir müddet taptı, bu sıkıntılı ânında da onlara yalvardı durdu. Fakat hiçbirisi kendisine bir fayda sağlamadı. Bunun üzerine bana sığındı. Bana dua etti, ben de duasını kabul ettim. Şimdi yere in ve kendisini sağlıklı bir şekilde ağaç'dan indir," buyurdu. Cebrâil Aleyhisselâm, kendisine emredileni yaptı. Adam kurtuldu. Allâh'a imanı daha arttı. Şehre indi. Sabahleyin onun ölmediğini, ve diri bir halde Allâh'a namaz kıldığını gördüklerinde halk şaştı. Durumu Dâvud Aleyhisselâm'a haber verdiler. Dâvûd Aleyhisselâm, bu

işin sırrının ortaya çıkması için Allâh'a dua etti. Allâhü Teâlâ, Dâvud Aleyhisselâm'a vahyetti:

-"Ey Dâvud! Ben, bana iman eden ve dua edene rahmet ederim. Eğer ben bunu yapmayacak olursam, benimle diğer ilahların arasında ne fark kalır?! Buyurdu.

....

Bil ki, kıblenin değişmesiyle, Allâh'tan başkasına taalluk ettikleri, mâsivâya dayandıkları, fenâ fillâh derecesine ulaşamadıkları ve Allâh'tan kendilerine gelen kazâ'ya rızâları olmadığı için, büyük bir cemaat, İslâm'dan çıkıp mürted oldular. Ve böylece onları, hüzün, keder ve bulanıklık seli alıp götürdü. Ama ezelî saadetle mesûd olanlar ise, Beyt-i Makdis'in hakîkatına taalluk etmediler, Kâbe'nin de hakîkatına bağlanmadılar, belki onları ve başkalarını yaratan Rablerine bağlandılar. Kendi irâdelerinden vazgeçip fenâ buldular. Allâh'ın irâdesi kendilerine geldi. Allâh'ın irâdesiyle hareket ettiler. Safî şehâdet gibi ki, ilâhî emirler ile surûr ve safâ buldular.

Sâib buyurdu:

Fenâ bul, bütün alâkaları kes.

Kemerleri kesince sen hürriyetine kavuşursun.

Seven sevgilisinden gelenlere katlanır

Zikrolundu ki:

Ebû'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî'yi bir vâdide istiğrâk halinde gördüklerinde, onu delirmiş veya hasta olmuş zannederek hastahaneye kaldırdılar. Cüneyd-i Bağdâdî'yi sevdiğini iddia eden bâzı kişiler, ziyâretine geldiler. Cüneyd-i Bağdâdî onlara sordu:

-"Sizler kimlersiniz?" Onlar:

-"Biz seni sevenleriz!" dediler. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri, onlara taş atmaya başladı. Onlar kaçtılar.

-"Bu gerçekten delirmiş!" dediler. Kendilerine attığı bir taştan dolayı sevenlerinin kendisinden kaçtığını gören, Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri, onlara şöyle seslendi:

-"Hani sevginiz? Siz sözlerinizle sevdiğinizi söylüyorsunuz ama; fiillerinizle bunu yalanlıyorsunuz!"

Hakikî muhibb, habib'den kendisine isâbet musîbetlerle mesrûr olan kişidir. Gerçekten seven kişi, sevgilisinden kendisine gelen bütün zarar

ve musîbetlere seve seve katlanır. Bundan dolayı belâ'nın en şiddetlisi peygamberlere ve evliyâullah'a gelmiştir. Peygamberler ve evliyâ kendilerine gelen bu şiddetli belâyı en leziz ve en tatlı olarak kabul etmişlerdir. Onlar teslimiyet elbisesini giydiler ve sabrettiler. Böylece mükaşefât ve müşâhedât hüccetlerine daldılar. Kalb ve dilden Tevhîd ile meşgûl oldular. Mennân olan mâliki zikrettiler. Hatta onun dışındaki bütün şeylerden geçtiler, bütün iltifatları bıraktılar. Kendilerini meşgûl eden bir lokma yemek bile olsa, bıraktılar. Yemek yemeleri bile onları Allâh'ı zikretmekten alıkoymadı. Bundan dolayı fenâ ve bekâdan yükseldiler, gayelerinin tâ sonuçlarına vardılar.

MûsâAleyhisselâm:

-"Yâ Rabbi! Kendini bana göster, sana bakayım!"dedi.

Allâh (cc):

-"Ey Musa! Beni göremezsin! Beni, fânî yataklarda göremezsin! Sabret, onları bâkî kılayım, o zaman beni görürsün! Yâ Musa! On sene Şuayb'in koyunlarını otlattın! Sen beni kırk günün ibâdetiyle görmek mi istiyorsun?" buyurdu.

Sonra Allâh, MûsâAleyhisselâmı seçti. Ona verdiğini verdi. MûsâAleyhisselâm kavmine döndüğünde yolda yüksek bir dağ gördü. Taaccub etti. Ve bu dağın hangi dağ olduğunu sordu. Dağ dile geldi:

-"Ey Musa! Beni tanımadın mı? Hani sen üzerimde koyun güderdin. Başında sarık vardı. Elinde de asâ… Seni kelâmı ve risâletiyle seçen ve peygamber kılan Allâh, beni de seni barındırdığım için fazilet ve in'âmıyle yüksek kıldı," dedi.

Allâhım, bizi sırât-ı müstakîm üzere daimî kıl. Bizi, Rasûlü ekremine tâbi olanlardan eyle. Bizlere zâtının Kâbesine teveccüh etmekle hidâyet eyle. Senin cezbelerine nail olmayı bize müyesser kıl. Ya Rabbi! Seni müşâhede etmeye bizleri vâsıl eyle. Âmin.

Efendimiz (s.a.v.)'ın Kıblenin değişmesini temenni etmesi

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ
اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ
بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ اِنَّكَ اِذًا
لَمِنَ الظَّالِم۪ينَۢ ﴿١٤٥﴾

Hakîkaten yüzünün, semâda aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol! Seni, hoşnut olacağın bir kıble'ye memur edeceğiz. Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir! Siz de -ey mü'minler- nerede bulunsanız, yüzünüzü ona doğru çeviriniz! Kendilerine kitap verilmiş olanlar da, her halde bilirler ki, o, rablarından gelen haktır ve Allâh onların yaptıklarından ve yapacaklarından gaafil değildir.[144]

Celâlim hakkı için, sen o kitâb verilmiş olanlara her delili de getirsen, yine senin kıblene tâbi olmazlar... Sen de onların kıblesine tâbi olmazsın... Bir kısmı diğer kısmın kıblesine tâbi değil ki!... Celâlim hakkı için, sana gelen bunca ilmin arkasından, sen tutar da onların hevâlarına uyacak olursan, o takdirde sen de mutlak zulmedenlerdensindir.[145]

Tefsir:

قَدْ "Hakîkaten" [16]

نَرَى "Görüyoruz,"[17]

---

[16] قَدْ lafzı fiili müzâride taklîl yâni azlık, içindir. Ama burada bir zıddiyette iki zıdlık arasındaki mücânesetten dolayı istiâre yoluyla kesret (çokluk) içindir.

تَقَلُّبَ وَجْهِكَ “Senin yüzünü çevirip durduğunu.”

Yâni senin yüzünün tereddüt etmekte olduğunu ve bakışlarını çevirmekte olduğunu görüyoruz:

فِي السَّمَاءِ “Semâda,”

Yâni vahyin gelmesini bekleyerek semâ cihetine yüzünü çevirmekte olduğunu biliyoruz, demektir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kalbine doğuyordu hep, kıblenin Kâbe'ye doğru değiştirilmesini Rabbinden bekleyip duruyordu. Çünkü Kâbe, babası İbrâhim Aleyhisselâm'ın kıblesiydi. Kıblelerin en eskisiydi. Kâbenin kıble olması, Arabların iman etmelerine çok tesirli olurdu. Zîrâ Kâbe Arabların kendisiyle övündükleri, güvencede oldukları, ziyâret ve tavaf ettikleri bir yerdi.

Kıblenin değişmesinde Yahûdîlere mühâlefet vardır. Çünkü Yahûdîler, şöyle diyorlardı: “O (yâni Muhammed Mustafa s.a.v.) hem dinimize muhâlif hareket ediyor ve hem de bizim kıblemize dönüp, bize tâbi oluyor. Eğer biz olmasaydık, o nereye döneceğini bilemezdi.” Yahûdîlerin bu tür konuşmalarından dolayı, Yahûdîlerin kıblesine dönülmesi iyi karşılanmadı.

Sebebi nuzûlü

رُوِىَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَظَرَ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ لِجِبْرِيلَ "وَدِدْتُ أَنَّ اللهَ صَرَفَنِي عَنْ قِبْلَةِ الْيَهُودِ إِلَى غَيْرِهَا؟ فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ مِثْلُكَ، وَلاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا إِلاَّ مَا أُمِرْتُ، وَاِنَّكَ كَرِيمٌ عَلَى رَبِّكَ فَادْعُ رَبَّكَ وَسَلْهُ، اِرْتَفَعَ جِبْرِيلُ فَجَعَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدِيمُ النَّظَرَ إِلَى السَّمَاءِ رَجَاءَ أَنْ يَأْتِيَهُ جِبْرِيلُ بِالَّذِي سَأَلَ ، فَأَنْزَلَ اللهُ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ

Hatta rivâyet edilir: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Beyt-i Makdis tarafına baktıktan sonra Cebrâil Aleyhisselâm'a:

---

[17] *نَرى fiili lafzen müstekbeldir yâni fili müzari, nefsi mütekellim maalgayridir. Fakat manâ cihetinden mâzî'dir. Tilâveti müteahhar manâsı mütekaddemdir. Çünkü bu نَرى fiili, kıssanın başıdır. (**1/250**) Manâsı ise, شاهدنا و عالمنا Müşâhede ettik ve bilmekteyiz,” demektir.*

-“Allâh’tan beni Yahûdîlerin kıblesinden çevirmesini istiyorum,” dedi. Cebrâil Aleyhisselâm:

-“Ben de senin gibi bir kulum! Ama sen Rabbinin katında kerim ve çok değerlisin! Rabbine dua et ve iste! Rabbin senin istediğini sana verir,” dedi. Ve Cebrâil yükseldi, gitti. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, hep göğe bakmaya devam etti. Rabbinden istediği ve arzuladığı vahiyle Cebrâilin gelmesini büyük bir ümit ile bekledi. Bunun üzerine bu âyeti kerime indi:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا “Hakîkaten yüzünün semâda aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol: Seni, hoşnut olacağın bir kıble’ye memur edeceğiz.”[18]

İlk neshedilen şeyler

1- Neshedilenlerden ilk neshedilen şey, elli vakit namazın hafiflik olması için beş vakit namaza neshedilmesidir.

2- Sonra neshedilen şey ise, müşrikleri imtihan için, kıblenin Mekke’de, Kâbe’den Beyt-i Makdise çevirilimesidir.

3- Sonra, namaz kılan kişi için, istediği tarafa dönme serbestliği vardı. Allâhü Teâlâ hazretleri:

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Mâmafih meşrık da Allâh’ın, mağrib de! Nerede yönelseniz orada Allâh’a durulacak cihet var! Şüphe yok ki Allâh, vâsî‘dir, alîmdir.”[19] Buyurdular.

4- Sonra Medine’de iken, Yahûdîleri imtihan etmek için, kıble, Mescid-i Aksâ’dan Kâbe’ye çevirildi.

Molla Fenâri’nin Fatiha tefsirinde bu böyledir.

فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً “Elbette biz seni bir kıble’ye memur edeceğiz.”

Yâni Allâh’a yemin olsun ki, elbette onu sana vereceğiz ve elbette orayı kıble edinmeyi mümkün kılacağız.

[18] Ed-Dürrül-mensûr, İmam suyûtî
[19] Bakara: 2/115

Senin: وليته كذا sözünün manâsı yâni صيرته واليا له onu onun için yönelen yer kıldı, demektir. ولى الرجل ولاية yâni تمكن منه demektir: Adam vilâyete yerleşti demektir. Yâni biz seni elbette kıbleye döndüreceğiz demektir. Râzı olunacak olan kıble yâni Kâbe zikredildi ama, Beyt-i Makdis zikredilmedi. من وليه وليا yâni قربه و دنا منه Ona yaklaştı ve ondan çok yakın oldu demektir. اوليته اياه وليته yani: ادنيته منه ona yaklaştı, ona yöneldi demektir.

تَرْضَاهَا Senin kendisinden hoşnut olacağın,"

Muhabbet ve iştiyaktan mecazdir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Beyt-i Makdise dönmekte ikrâh etmesi, râzı olmadan yâni ona muhabbet ve iştiyak olmaksızın dönmesi, Efendimiz (s.a.v.) için bir zelle ve gadabı celbedecek bir durum değildir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.)'in bu hareketi, hevâ ve hevesine, nefis ve tabiî şehvetine tâbi olup yaptığı bir iş değildir. Belki dinî maksadlardan dolayı yaptı. Ve hiç şüphesiz Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin bu hareketi meşiyyetüllah'a yâni Allâh'ın irâde ve dilemesine tavakkuf edip uymaktadır.

Yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir!"

Yüzünü çevir. Yâni yüzünü, Mescid-i Harâm'ın tarafına gelecek şekilde döndür, onun tarafına yüzünü çevir demektir.

Burada وَجْه yüzden murad, bütün bedendir. Zîrâ, mükellef üzerine vâcip olan bütün bedeniyle kıbleye dönmesidir. Sadece yüzüyle dönmesi değildir. وَجْه yâni yüz kelimesinin zikre tahsis edilip bedenin diğer azalarının içinde özellikle yüz kelimesinin zikredilmesi, yönelme ve karşılanmada asıl ve matbû olan yüz olduğu içindir.

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Mescid-i Harâm" lafzından maksad ise, içinde Kâbenin bulunduğu büyük mesciddir.

الْحَرَامِ Harâm, haram olunan yer demektir. Yâni kendisinde, öldürmek haram olan yer demektir. Veya zulmet ve haksızlığın yasak olması ve orada kimsenin saldıraya maruz kalmamasındandır.

Âyet-i kerîmede الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ Mescid-i Harâm zikredilip de Kâbe zikredilmemesinin sebebi ise, Kâbe yönüne dönüp yönelmenin kâfi olacağını bildirmek içindir. Hanefî ve Şâfiiler, bu konuda ittifak halindedirler. Çünkü, Kâbenin bizzat kendisine dönmek uzakta yaşayan bir kişi için gerçekten çok güçtür. Bunda büyük bir zorluk vardır. Kâbe'ye yakın olanlar öyle değildir. Kâbe'ye yakın olanlar rahatlıkla bizzat Kâbe'ye dönebilirler.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ **"Ve her nerede bulunsanız."**

Yeryüzünün neresinde bulunursanız bulunun; ister karada, ister denizde, ister doğuda ve ister batıda olun, namaz kılmak istediğinizde:

فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ **"Yüzünüzü ona doğru çeviriniz!"**

Çünkü orası sûrün üfürüleceği güne kadar kıbledir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine emredildikten sonra tüm mü'minlere de bu bir emirdir. İster şehirde, ister kırda, ister köyde olun, tüm kullara emir olduğunu açıkça bildirmektedir. Ümmetin buna uyması için bu bir teşviktir.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ **"Muhakkak ki, kendilerine kitap verilmiş olanlar."**

Yâni Yahudî ve Hıristiyanlardan bir fırka:

لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ **"Elbette biliyorlar ki, muhakkak ki o ,"**

yâni kıblenin Beyt-i Makdis'ten, Kâbe'ye çevirilmesi,

الْحَقُّ **"Hakdır."** Bir realitedir, gerçektir ve olmuştur:

مِنْ رَبِّهِمْ **"Rablerinin katından."**

Çünkü onların kitaplarında, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin iki kıbleye doğru namaz kılacağı yazılıdır. Daha önceleri, Beyt-i Makdise doğru namaz kılarken sonra, kıblenin Kâbe'ye doğru çevirileceğini onlar biliyorlardı.

مِنْ رَبِّهِمْ "Rablerinin katından." Cümlesinin manâsı, yâni Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından, demektir. Zîrâ Rasûl (s.a.v.) hazretleri hiçbir şeyi kendi nefsi tarafından uydurup yapmaz. Fakat Yahudî ve hıristiyanlar, onun, yani, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kendi tarafından bir bid'at olarak uydurduğunu sanıyorlardı.

وَمَـا اللّٰهُ بِغَافِـلٍ عَمَّـا يَعْمَلُـونَ(١٤٤) "Ve Allâh onların yaptıklarından ve yapacaklarından gaafil değildir."

Bu hitab, Müslüman ve yahûdîlerin hepsinedir. Çoğunluk göz önünde bulundurularak ifâde olunmuştur. Yâni Müslümanlara büyük sevap ve mükâfât olacağını vadederken, yahûdîlere de, inatları yüzünden bir cezâlandırma ve tehdittir.

Yahudî ve hıristiyanlar Kâbe'yi kıble edinmezler

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ "Celâlim hakkı için, sen o kitâb verilmiş olanlara her bürhanı da getirsen de..." (1/251)

Kıblenin Kâbe'ye çevirilmesinin hak olduğu hususunda her türlü kesin delil ve bürhanı ortaya koysan bile...

مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ "Yine senin kıblene tâbi olmazlar."

Sırf inatları, kibirlenmeleri, büyüklük kompleksine kapılmaları sebebiyle senin kıblene yönelmezler. Bu hüküm, muayyen bir kavimle ilgilidir. Bunların iman etmeyeceklerini Allâhü Teâlâ bilmektedir. Çünkü Yahûdîlerden iman edip kıbleye yönelenler olmuştur.

وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ "sen de onların kıblesine tâbi olmazsın;"

Bu hitab, Kitap ehlinin beklentilerine kesin bir cevabtır. Çünkü onlar böyle bir beklenti içindeydiler. Onlar kıblenin çevirilmesiyle şöyle diyorlardı:

-"Eğer bizim kıblemizde sebat edip kalsaydı, o zaman beklemekte olduğumuz peygamber olduğunu umabilirdik." Böylece onlar Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yine kendi kıblelerine dönmesini bekleyip ümid ediyorlardı.

وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ "Bir kısmı diğer kısmın kıblesine tâbi değil ki!..."

Çünkü Yahûdîler, Beyt-i Makdisin sahrasına dönmektedirler; hıristiyanlarda güneşin doğuşuna yâni doğuya dönmektedirler. Onların sana uyup kıblene dönmeleri beklenilmediği gibi onların, kendi aralarında bir kıble üzerinde birleşip uyum sağlamaları da mümkün değildir. Yahudî ve hıristiyanlardan her bir fırka kendilerinin üzerinde oldukları

farklı kıbleye taassub derecesinde, bağlı olup höşgörüden mahrum oldukları için; onların mezheblerinden ayrılıp hak olan kıbleye dönmeleri mümkün değildir. Delillerin ortaya konulmasıyla onlar bozuk olan yollarından asla ayrılmazlar. Çünkü bâtıl bir yolda olan kişi, inât ve şiddetli bağnazlığı ve taassubundan dolayı; bâtıl olan yolundan asla ayrılmaz.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ **"Celâlim hakkı için, eğer onların hevâlarına uyacak olursan,"**

أَهْوَاء kelimesi هوى hevâ'nın cemiidir. هوى hevâ: İstek ve muhabbet demektir. Yâni, Celâlim hakkı için eğer sen, onların diledikleri doğrultuda onların kıblesine doğru namaz kılarsan, onları mudâre ederek ve onların iman edeceklerini umarak, bunu yaparsan:

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ **"Sana gelen bunca ilimden sonra."**

Yâni sen vahiy ile kesin olarak kıblenin Kâbe olduğunu bildikten sona onlara tâbi olacak olursan:

إِنَّكَ إِذًا **"O takdirde muhakkak sen"**

Cevâb harfidir. Cezâsı, إِنَّ 'nin ismiyle haberinin arasına girdi. Aralarında bulunan nisbeti takrir etmek ve manâsını karar kılmak için aralarını ortaladı.

لَمِنَ الظَّالِمِينَ(١٤٥) **"Mutlak zulmedenlerden olursun."**

Yâni fâhiş zulüm ve suç irtikâb etmiş olanlardan olursun. Bu cümle farâzı şart cümlesidir. Kişinin hak yolda sebatını sağlamak için doğru yol ve metod üzerine durmasını teşvik için varid oldu.

Bu âyeti kerime de, işitip kabul edenler için bir lütufdur. Onları nefsin hevâ ve hevesine tâbi olmaktan sakındırmaktadır. Muhakkak ki, şânı bu şekilde olmayan kişi, ondan nehyedildiği zaman, bir farz üzerine terettüb eder. Zulümden vazgeçen kişi rasihînlerin derecesine yükseldiğine göre, bu şekilde olmayan yâni hiç zulüm işlemeyen kişiler için, ne düşünürsün? Bu kişiler, zannedilmeyecek şekilde büyük derecelerin sahipleridirler.

Mesnevî'de buyuruldu:

İmanını tazele.

Dilin söylediklerinden.

Yâni hevâ ve heveslerden imanı yenile.

Fakat hevesleri tazelemekte ama, imanını tazelememektesin.

Sen hevâna anahtar vur, kilitle.

Kitap ehli, çocuklarını tanır gibi Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini tanıyorlardı

اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ وَاِنَّ فَرٖيقًا
مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلّٖيهَا فَاسْتَبِقُوا
الْخَيْرَاتِ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمٖيعًا اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدٖيرٌ ﴿١٤٨﴾

“O kendilerine Kitâb verdiğimiz ümmetlerin ulemâsı, onu -o peygamberi- oğullarını tanır gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden bir takımı, hakkı bile bile gizlerler.[146]

O hak rabbinden!... Artık şüpheye düşenlerden olma sakın.[147]

Her birinin bir yöneti vardır; o ona yönelir. Haydin, hep hayırlara koşun, yarışın!.. Her nerede olsanız Allâh sizi toplar, bir araya getirir. Şüphesiz ki Allâh herşeye kadîr.”[148]

اَلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ “O kendilerine Kitâb verdiğimiz (ümmetlerin âlimleri)”

Yâni kendilerine kitabı anlayıp kavrama ve dersini yapma imkanı verdiğimiz ahbâr yâni yahudî din âlimleri.

يَعْرِفُونَهُ “Onu biliyorlar,”

Yâni peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini tanıyorlar ve biliyorlar.

كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ “Oğullarını tanır gibi (tanırlar).”

Yâni Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini, kitaplarında yazılı olan şerefli vasıflarıyla tanıyorlar. Erkek çocuklarını tanıdıkları gibi Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini iyi tanımaktadırlar. Kitap ehli, erkek çocuklarından şüphe etmedikleri gibi Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden de asla şüphe etmiyorlar.

Âyet-i kerîmede, أَبْنَاءَهُمْ "erkek çocukları" buyurup kız çocuklarını da içine alacak umûmî bir kelimenin zikredilmemesi ve hususiyetle erkek çocuklarının zikredilmesi, yahûdîlerin yanında erkek çocukların kız çocuklarından daha kıymetli, tanınma daha değerli olduğu ve babalarının yanında yer almaya daha çok hak kazandıkları ve Yahûdîlerin kalblerinin erkek çocuklarına daha çok bağlı olmasındandır.

Soru:

Eğer, neden "يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ Onu -o peygamberi- oğullarını tanır gibi tanırlar." Buyuruldu da, يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَنْفُسَهُمْ Onu -o peygamberi- kendi nefislerini tanır gibi tanırlar." Buyurulmadı?" denilecek olursa:

Cevâb: Bu sorunun cevâbı Râgıb'ın buyurduğudur: "İnsanlar, hemen kendi nefsini tanıyamaz. İnsanın nefsini tanıması için uzun bir zaman geçmesi lazım. Ama insan, oğlunu ilk vucûd bulduğu ve doğduğu andan itibaren tanır. Bundan dolayı bu âyeti kerimede أَنْفُسَهُمْ kendi nefsi buyurulmayıp, أَبْنَاءَهُمْ kendi oğulları buyuruldu. "

وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ "Böyle iken içlerinden bir takımı,"

Onlar, kibirlenen ve hakka karşı inat eden kişilerdir.

لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ(١٤٦) "Kendileri bildikleri halde hakkı gizlerler."

Yâni, Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin hiç şüphesiz Allâh'ın peygamberi olduğunu ve Kâbenin kıble olduğunu bildikleri halde insanlardan gizlemeye çalışırlar.

Diğerleri ise, onlardan iman edenlerdir. Rûhbânlardan iman edenler, hakkı izhâr ediyorlar, ondan asla bir şeyi gizlemiyorlar.

Kitap ehlinden câhiller ise, Kitap ve kitabın içindeki bilgilerden mahrumdurlar. Kitap hakkında ve kitabın ihtiva ettiği hakîkatleri bilmiyorlar. Onlar izhâr ve gizleme sadedinde değiller. Onların yâni cahillerin küfürleri ancak taklid yoluyladır.

Allâh'tan gelen hakdır.

الْحَقُّ "O hak,"

Senin üzerinde olduğun ve savunduğun o hak ve hakîkat, Ey Muhammed! (s.a.v.):

مِنْ رَبِّكَ "Rabbindendir."

Bu cümle الْحَقُّ kelimesinin haberidir.

فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ(١٤٧) "Artık şüpheye düşenlerden olma sakın."

Yâni, hakkın Rabbinden olduğundan şek ve şüphe edenlerden olma. Bu hitab, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinedir. Fakat kasdedilen ümmetidir. Onları şüphe etmekten alıkoymak ve nehyetmektir. Ümmetinin şüpheden yasaklanması, haliyle bunun zıddı ve aksi olan yakîn, yâni kesin iman ve kalbin tatmin olması ve kalbin huzurunu kabul etmeleri emri içindir.

Kuşeyrî buyurdular: Kitap ehlini inkara sevkeden şey, hased yâni kıskançlıkları ve onların zorla öğrenmiş oldukları şeyler üzerine kibirlenmeleri, onları kötü bir tercihe ve kötü bir seçime götürdü. Nefsinin karanlıklarında mağrur olan kişi de böyledir. Haya örtüsüne mülâkî olur, ondan kurtulup kötülüğünü göremez ve hiçbir söz onu düşmüş olduğu durumdan alıp kurtaramaz.

Kulluk mertebeleri

Üftâde Efendi diye meşhûr hazreti şeyh, buyurdular: Bizim yanımızda mertebeler üçtür.

Birincisi. Taklid mertebesidir. (**1/252**) Bu, bütün insanların mertebesidir.

İkincisi: Tahkik ve ikân mertebesidir. Bu dört büyük imam gibi müctehidlerin ve onların yolunu tutanların mertebesidir.

Üçüncüsü: Müşâhede ve iykân mertebesidir. Bu seyr ü sülûk ehlinden kemâl derecesine ulaşan mürşid-i kâmillerin derecesidir.

Yine buyurdular: Kişi nefs ve kötü ahlaktan temizlenmedikçe, ilimlerde ve akılda kâmil olsa bile, "meârif-i ilâhiye"yi tahsil edemez. Görmüyor musun Şeytan, nefsinde kibir ve hased olduğu için, ilmi ve aklıyla berâber, nasıl kibirlenip Allâh'ın emrine isyân etti!

Kıble işinde ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şânı hakkında Kitap ehlinin durumu da böyledir. Kitap ehlinin bâtınları kirli olduğu ve kötü niyetler taşıdıkları için onların bu konularda bilgi sahibi olması kendilerine fayda vermedi.

Hak yolda, yakîne ermek için elbette nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye edip, istikâmeti düzeltmek gereklidir.

Hikâye

Hikâye olunur: Yunus Emre, [20] Şeyhinin emrine uymak için tam otuz yıl kendisine hizmet etti. Dağdan odun taşımaktan sırtı yara bere içinde kaldı. Yunus Emre bu durumu hiç kimseye açmadı. Yunus Emrenin şeyhi kendisine nazar etti. Şeyhin, Yunus Emreye nazar etmesi, diğer talebelere ağır geldi. Diğer talebeler:

-"Yunus Emre'nin bu kadar şeyhe hizmet etmesi, şeyhin kızını sevdiği içindir," dediler. Hatta bu konuyu şeyhe bile açıp ona da söylediler. Yunus Emre taşıdığı odunlar ile geldiğinde şeyhi kendisine:

-"Ey Yunus! Bunlar ne güzel ve ne düzgün odunlar!" dedi. Yunus:

-"Efendim! Düzgün olmayanlar bu kapıya yakışmazlar!" dedi. (Yunus'un bu cevabına şeyhi çok sevindi. Şeyhi burada kendisine himmet etti.) Talebelerin, Yunus hakkında bu şekilde konuşmaları onların nifâklarından dolayı değildi. Onlar, kendilerinin tahammül edemediği ve ya-

---

20 Yunus Emre Hazretleri, On üçüncü yüzyıl tavassuf şâiri ve dervişidir. Hayatı ve kimliği hakkında kesin bilgi yoktur. Annesi onu, bir kıtlık senesinde Hacı Bektâş-ı Velî Hazretlerinin dergâhına "nimet" buğday istemesi için gönderir. Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri ondaki kerâmet ve ilâhî nuru gördüğünde sorar;

-"Nimet mi istersin, himmet mi?" o masum masum cevap verir;

-"Efendim ben himmet nedir bilmem. Anneciğim beni nimete gönderdi. Siz bana nimet verin…" Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri:

-"Sen bilirsin" der ve ona gereken nimeti verir. Yunus, sonra pişman olur, geri döner. Kendisine nasîbinin Taptuk Emre Hazretlerine geçtiği söylenir. Taptuk Emre'nin dergahına koşar. Otuz sene dergaha odun taşır.

-"Bu kapıya eğri odun yakışmaz" diye hep düzgün odun getirir. Bir ara "ardakaşlarım hep okuyor, âlim ve mürşid olup herbiri Anadolunun bir yerine hizmete gidiyorlar. Ben yıllardır dergaha hizmet ediyorum. Bir baltaya sap olamadım" diye serzenişte bulunup dergahı terkeder. Yolculuğunda iki kişiye rastladı. Onlar yemek saatinde dua ediyordu, Cenab-ı Allâh onlara gökten yemek indiriyordu. Dua etme sırası kendisine geldiği zaman içten yalvardı "Ya Rabbi! Yüzümü kara çıkarma, arkadaşlarım kimin hürmetine dua ettiyse, onun hürmetine duamı kabu et…" Dua bitince iki sofra birden indi. Arkadaşları hayret ettiler."Biz Taptuk Emre dergahında bulunan Yunus Emre hürmetine diye dua ediyorduk, sen kimin hürmetine dua ediyorsun?" diye sormaları üzerine Yunus Emre sesini çıkarmadan dergaha geri döndü. Hizmete başladı. Şeyhinin kızı ile evlendi. Şeyhinin himmeti ile şiirler yazmaya başladı.

pamadığını Yunus'un yaptığını gördükçe; bu işe bir manâ veremiyorlardı. Kendilerine müşkil gelen Yunus'un bu teslimiyet ve hizmetini Şeyhin kızının sevgisine hamlettiler. Böyle bir dedi-kodu çıkarıp rahatlamak istediler.

Şeyhin sorusu ve Yunus'un cevâbı yine bu vecih üzeredir. Hep onları yâni talebeleri irşâd etmek ve onların şüphelerini gidermek içindi. Yoksa Şeyh, Yunus'un durumunu çok iyi biliyordu. Talebelerin konuşmalarından dolayı asla Yunus hakkında kalbine miskâl-i zerre kadar bir sû-i zan ve şüphe girmiş değildi. Zîrâ mürşid-i kâmil olan kişi, müridinin halini başkalarının övme veya yermesiyle bilmez. Mürşidi kâmiller, kendi sistemleriyle müridlerinin hallerini herkesten daha iyi bilirler.

Sonra şeyh, kızını Yunus ile evlendirdi ve şöyle buyurdu:

-"İhvân yalancı çıkmasınlar! Utanmasınlar! Madem ki, kardeşlerimiz böyle bir dedi-kodu yaptılar. Onları yalancı çıkarıp utandırmamak gerek!"

Şeyhin kızı yâni Yunus Emrenin hanımı Kur'ân-ı kerim okuduğu zaman, akan su dururdu. Nehirler sanki donardı. Irmaklar akmaz olurdu. Her şey durur onu dilerdi. Yunus ömrünün sonuna kadar hanıma yaklaşmadı.

-"Ben ona layık bir erkek değilim!" derdi.

Kâbe'den maksat Kâbenin Rabbidir

Tâbi mertebesinde olan seyr ü sülûk talebesine gereken; nefsin müktezâsını terketmek, yeme ve içmede kifâyet derecesiyle yetinmektir. Nefsinin ve tabiatının istediklerini tedârik edip onlarla kayıtlanmamak lazım. Zîrâ hayır ve iyilik nefse mühâlefet etmekle elde edilir.

Nefsin terbiye edilmesinin yollarından biri de mal ve evlâd sevgisinden kaçınmaktır. Çünkü bunların ikisi de fitne ve imtihandır. Bu ikisi çoğaldığı zaman nefse kibirlenmesi için yardımcı olurlar. Nefislerin çoğu, malın sarfedilmesini sevmez. Belki mal vesilesiyle kibrinin çoğalması için, malı yığmaya başlar. Halbuki Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ(٨٨)اِلاَّ مَنْ أَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

"O gün ki, ne mal fayda verir, ne oğullar, Ancak Allâh'a selîm bir kalb ile varan başka!"[21]

---

[21] Eş-Şuârâ: 26/88-89

Nefis ve tabiatı islâh edilmedikçe talebe matlûbuna ulaşamaz. Kişi arzuladığını elde edemez.

İşte hac'da buna işâret vardır. Zîrâ Beyti mükerremi ziyâret etmeyi kasdeden kişi onu müşâhede edebilmek için bedeniyle istirahatı terkedip bu uğurda malını harcar. Beytin Rabbini kasdeden kişi de böyledir. Mâvisâdan yâni Allâh'tan gayri herşeyden geçer. Teveccühü vahdânî ve heyûlanî olur. Hatta müşâhede edilen şeyi basiretiyle müşâhede eder.

Namazda Mescid-i Haram tarafına dönmek, zât-ı ehadiyetin kendisine teveccüh etmektir. Zîrâ Kâbe, Allâhü Teâlâ hazretlerinin sûrî bir misâlidir. Kâbe'ye dönmekten murat, Allâhü Teâlâ hazretlerine dönmektir. Bununla berâber hakîkî teveccüh, herhangi bir şart ile kayıtlanmaz. Lakin sûrî istikbâl yâni Kâbe'ye dönmek ise ilâhî emirle berâber bâzı şartlarla mükayyed olup, edebe riâyet ve Kâbe'nin kendisine riâyet etmek gerekir.

Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretlerinin, her şeyde bir hikmet ve maslahatı vardır. Kim kayıtlardan kurtulup, ma'bûd olan Rabbine büyük bir cezbe ile bağlanırsa, ona Rabbinin şu kavl-i şerîfi tecellî eder:

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Mâmafih meşrık da Allâh'ın, mağrib de! Nerede yönelseniz orada Allâh'a durulacak cihet var! Şüphe yok ki Allâh, vâsî'dir, alîmdir."[22] Ona zâhirin ve mazharın sırrı zahir olur.

Aşık gördü, gönül pür tab olmuştu.

Hak Teâlâ hazretleri, onu hoş gördü.

İlâhî emirlerle medar olup amel eden, itirazlardan selâmet bulup kurtulanlara, bütün inkıyad ve bağlardan kutulanlara, **(1/253)** varlığı kendi nefsine izâfe etmekten fenâ bulanlara, Rabbi ve Rabbinin kemâlâtıyla kalan kişilere müjdeler olsun. Ne mutlu onlara!...

Ya Rabbi! Bizleri büyük mertebelere ve yüce Kâbe'ye hidâyet bulan kişlerden eyle! Meslek, meşreb ve yolumuzda dünyâ ve âhiretten herhangi bir şeye sapmaktan bize tasarruf edip bizi koru! Amin

Her ümmetin bir kıblesi vardır

وَلِكُلٍّ "Ve her birinin vardır."

[22] Bakara: 2/115

Yâni ümmetlerden her bir ümmetin vardır. Yâni Müslüman, yahudî ve hıristiyanlardan her birinin vardır.

وِجْهَةٌ "bir yönü"

Yâni, kendisine teveccüh ettiği bir kıblesi vardır.

هُوَ "O" هُوَ zamiri كُلٍّ kelimesine râcidir.

مُوَلِّيهَا "O'na yönelir."

Yâni döndüğü, kendisine teveccüh ettiği bir cihet ve kendisine yöneldiği bir kıble vardır. Fakat din sahibi toplumların her birinin kıblesi diğerinden farklıdır. Her bir ümmetin kıblesi diğerine müğâyir yâni zıttır.

Hayra koşun

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ "Haydin, hep hayırlara koşun, yarışın;"

Harfi cerrin alınmasıyla, yani:فَاسْتَبِقُوا اِلَى الْخَيْرَاتِ hayırlara koşun demektir.

Burada murat edilen, bütün hayır çeşitleridir. İster kıble işinde ve isterse başka hususlarda olsun, tüm hayır işlerinde yarışın. İki dünyânın saadetini kazandıracak her iyilik için koşun. Âyetin manası şudur: Aslında her ümmetin kendisine yöneldiği ve üzerinde kesinlikle durduğu, bu hususta hiç bir taviz vermediği bir kıblesi vardır. Yahudî ve hıristiyanlar, bu kıblelerini bırakıp da hakka ve hak olan kıbleye yönelmezler. Siz, Kâbenin hak kıble olduğuna dair ne türden delil, bürhan ve âyetler ortaya koyarsanız koyun, onlar dediklerinden vazgeçmezler. Madem ki hâl böyledir; öyleyse sizler de hayır işlerde yarışın, büyüklenen ve kibirlik gösterisine kalkışanlara tâbi olmayın, onların yolundan gitmeyin. Çünkü onlar hakkı arkalarına atıp, kendi hevâ ve heveslerine tâbi oluyorlar. Onlar şer ve fesat hususunda birbirleriyle yarışıyorlar. Kötülükte birbirleriyle yarış yapmaktadırlar. Zîrâ hakdan sonra, sapıklık ve dalâletten başka bir şey yoktur. Haktan sonra ancak ve ancak dalâlet vardır.

Bâzı hakîkat ehli buyurdular:

Bu âyetin manâsı: "Kavmin herbiri, bizden uzak ve bizim gayrimizle meşgûl oldular. Onlar, bizim gayrimize yönelip ona ikbâl ettiler. Ey âriflер topluluğu, bizimle olun! Bizim gayrimizi terkedip bizim zikrimizle

meşgûl olun. Çünkü sizin dönüşünüz bizedir.” Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

أَيْنَمَا **“Her nerede”** Yâni hangi yerde ve mevzide…

تَكُونُوا **“Olursanız…”** Siz ve düşmanlarınız…

يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا **“Allâh sizi toplar, bir araya getirir.”**

Allâh, cezalandırmak için mahşerde sizi bir araya toplayıp getirecektir. Böylece haklıyla haksızın arasını adâletiyle ayıracaktır. Bu âyeti kerimede, taat ehline vaad; isyan ehline de vaîd yâni uyarı ve korkutma bulunmaktadır.

اِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ(١٤٨) **“Şüphesiz ki Allâh herşeye kadîr.”**

Allâh, öldürmeye, yeniden diriltmeye ve insanları mahşerde bir araya toplamaya kâdirdir.

Her nerede olursanız Mescid-i Harâma dönün

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِنَّهُ
لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِى وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

“Hem her nereden sefere çıkarsan, hemen Mescid-i Harâm’a doğru yüzünü çevir!.. Bu emir şüphesiz hak, rabbinden olduğu muhakkaktır. Allâh amellerinizden gaafil de değildir.[149]

Her nereden yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir ve her nerede olsanız yüzünüzü ona doğru çevirin ki, nâs için aleyhinizde bir hüccet olmaya... Ancak, içlerinden haksızlık edenler başka... Siz de, onlardan korkmayın, benden korkun. Hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım, hem gerek ki, hidâyete eresiniz."[150]

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ **"Hem her nereden sefere çıkarsan,"**

Yâni hangi mekân ve şehirden sefere çıkarsan…

فَوَلِّ وَجْهَكَ **"hemen yüzünü çevir;"** Namaz kılacağın zaman…

شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Mescid-i Harâm tarafına doğru."**

Mescid-i Haram tarafına yüzünü çevir. Zîrâ Kâbe'ye teveccüh edip dönme farziyyeti, sefer ve ikâmetle değişmez. Seçilen hâl, şehirde ikâmet ederken durum ne ise, belki seferde de durum onun gibidir. Asla değişmez.

وَاِنَّهُ **"Ve muhakkak o,"**

Yâni, bu kendisiyle emredilen şey ki, kıblenin Kâbe'ye çevirilme emri:

لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ **"Rabbinden olduğu muhakkaktır."**

Yâni rabbinden olduğu sâbit olup, rabbinin hikmetine müvâfıktır.

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ(١٤٩) **"Allâh amellerinizden gaafil de değildir."**

Bundan dolayı sizi güzel bir şekilde mükâfatlandıracaktır. Bu mü'minlere bir vaaddir.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ **"Her nereden yola çıkarsan,"** İster seferlerinde, ister savaşlarında olsun; yakın ve uzak nereye gidersen git..

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ **"Hemen yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir ve her nerede olsanız…"**

Ey mü'minler! Yeryüzünün hangi noktasında ve yerinde olursanız olun olun, ister mukîm, ister yolcu olun, namaz kıldığınızda,

فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ **“Yüzlerinizi çevirin,”** olduğunuz mahalde.

شَطْرَهُ **“Onun tarafına (ona doğru)”**

Bu hüküm bir kaç kere tekrar edildi. O da tahvîl, değişiklik, yüzün Mescid-i Haram tarafına çevirilmesi, tekrâr tekrâr beyan edildi. Çünkü kıble konusu çok önemlidir. Kıblenin neshedilmesi, fitne ve şüphenin kaynağı ve konusu ve şeytanın insanlara vesvese vermesine bir vesile ve zemin olmuştu. Bu bakımdan bu emrin üst üste bir kez tekrarı gerekir. Kaldı ki her tekrarda da bunun apayrı ve müstakil bir hikmeti zikrediliyor.

Kâbenin kıble olmasının bâzı hikmetleri

لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ **“(Yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin) ki insanlar için aleyhinizde bir hüccet olmasın.”**

Burası, فَوَلُّوا kavl-i şerîfine taalluk etmektedir.

Âyetin manâsı: kıblenin, Beyt-i Makdis'in sahrasından, Kâbe'ye çevirilmesi, yahûdîlerin delil ve hüccetlerini defeder. Çünkü Tevrât'ta Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kıblesinin, Kâbe olacağı vasfedilip belirtilmiştir.

Arapların delillerini de geçersiz kılar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldığı sıralarda Arablar: “O, İbrâhim Aleyhisselâm'ın milletinden ve dininden olduğunu söylüyor ve savunuyor, fakat İbrahim Aleyhisselâm'ın kıblesine mühâlefet ediyor,” diyorlardı.

عَلَيْكُمْ kavl-i şerifi aslında, حُجَّةٌ kelimesi sıfatıdır. Sıfatın mevsûf üzerine takaddümü mümteni olduğundan, burada da عَلَيْكُمْ kavl-i şerîfi حُجَّةٌ kelimesinin takaddüm ettiği için vasfiyetini yitirdi. Hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

اِلاَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ **“Ancak onların içlerinden zulmedenler müstesnâ.”**

İstisnâ insanlardan yapılmaktadır. Yâni, yahûdîlerden hiçbiri için hüccet ve delil olmasın, diyedir.

Bu yahûdîlerden inatçı olanlara delâlet etmektedir. Onlar şöyle diyorlardı: "O, kavminin dinine meylettiği ve kendi beldesi olan Mekke'yi sevdiği için bizim kıblemizi terkedip Kâbe'ye yöneldi. Eğer gerçekten hak üzere ise, o zaman tüm peygamberlerin kıblesi olan Kudüs'e yönelmeye devam ederdi."

Bir de Mekke halkından inatçı olanlar hariç… Onlar da: "Artık Muhammed (s.a.v.) işin iç yüzünün farkına vardı, atalarının kıblesine döndü, yakında onların dinine de dönecektir," diyorlardı.

Bu kelimeye شنعاء yâni şenâet, diye isimlendirilmesi, bu hüccetlerinin bâtılların en fâhişi ve kötüsü olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü onlar, شنعاء kelimesini büyük ve fâhiş bâtılların manâsında kullanıyor ve bu kelimeyi onun yerine koyuyorlardı. **(1/254)** Yine buradaki delile حُجَّةٌ hüccet denilmesi ise, onları susturduğu, onların sözlerini hakir görüp onların konuşmalarına mâniolduğu içindir.

فَلاَ تَخْشَوْهُمْ "Siz de onlardan korkmayın,"

Kâbe'ye dönmeniz husûsunda ve onların bu sebeble sizin üzerinize hakim olacaklarını, yâni söz bakımından sizi susturacaklarını düşünerek onlardan korkmayın. Zîrâ onların ta'nları hakkınızda ileri geri konuşmaları size hiç zarar vermez.

وَاخْشَوْنِي "Ve benden korkun."

Emrime sarılın, emirlerime muhâlefet etmeyin. Size emrettiğim şeyler sizin için maslahattır. Size yardım edecek olan benim.

Kıble bir nimettir

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ "Ve hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım,"

Mahzûfün illetidir. Yâni: أمرتكم بتولية الوجوه شطره لاتمامي النعمة عليكم Üzerinize nimetimi tamamlamam için, yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirmenizi size emrettim," demektir. Mescid-i Harama dönmek, yâni kıble nimeti, nimetlerin en güzel ve en değerli-lerindendir. Allâh'ın emirlerinden, yasaklarından tekliflerinden ve mükelleflerin nereye dönerse orası vechüllah'dır emri vaki olduğundan; kişinin kendisi sebebiyle çok sevap alacağı nimet, ancak Allâh'ın emretmesiyle kulun İbrâhim

Aleyhisselâm'ın makâmına dönmesidir. Eğer Allâh, oraya dönmeyi emretmeseydi, orası da sevab bakımından diğer yerler gibi sıradan bir yer olurdu. Ama, kıble emriyle Allâh, nimetini tamamladı. Kavim, yâni Mekkeli müşrikler, yaptıkları bütün işlerinde İbrâhim Aleyhisselâm'a uyduklarını söylüyorlardı ve bununla da övünüyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ve ashabı, bir maslahattan dolayı, önce Kudüs-i şerifi kıble edindiler, başka bir maslahattan dolayı da oradan dönüp tekrâr Mescd-i Haram'a kıble olarak yönelince, bu kıbleyle ilgili hususlarda, kendilerine verilecek olan nimetlerin tamamı verilmiş oldu.

Vehbî ve kesbî nimetler

Çünkü Allâhü Teâlâ Hazretlerinin kullarına olan nimeti iki kısımdır.

1- Vehbî nimetler

2- Kesbî nimetler.

Vehbî nimetler, yâni Allâh tarafından insana hibe edilen nimetlerdir. Mevhûb yâni vehbî nimetler: Bedenin sıhhatli olması, vucûd organlarının sağ ve selim olması ve bunlara benzeyen nimetlerdir.

Kesbî nimetler, yâni kulun çalışması ve irâde-i cüz'iyyesinin sebebiyle Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisine vermiş olduğu nimetlerdir. Kesbî nimetler: İman, sâlih amel, Allâh'ın emirlerine sarılmak, nehiylerinden kaçınmak gibi nimetlerdir.

Bütün bu nimetler, kişiye saadeti dâreyn, yâni dünyâ ve âhiret mutluluğunu verir.

وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ(١٥٠) **"Ve gerek ki hidâyete eresiniz."**

Yâni Hanifî milletin, hak ve doğru olan dinin bütün şeâirine (işâret ve alâmetlerine) hidâyet bulmanı murad ettiğim içindir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) başlı başına büyük bir nimettir

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكّ۪يكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ
﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُون۪ٓي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا ل۪ي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

"Nitekim içinizde sizden bir resûl gönderdik; size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye ediyor, size kitâb-hikmet öğretiyor, size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor...[151] **O halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana nankörlük etmeyin!.."**[152]

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ **"Nitekim içinizde sizden bir resûl gönderdik,"**

Bu cümle mâ kabline yâni manâ cihetinden kendisinden önce geçen âyete bitişik. Yâni, kıble konusunda size nimetimi tamamlamak icin nasıl ki Kâbe'yi kıble kılmışsam, yine bu nimetimin bir sonucu olarak içinizden bir peygember gönderdik. O peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretleridir. Zîrâ peygamberlerin gönderilmesi, hiç şüphesiz ki, insanlar için nimet cinslerinin en büyüklerindendir. Yâni Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin gönderilme nimetine hiç bir nimet denk olamaz.

يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا **"Size âyetlerimizi okuyor,"**

Yâni Kur'ânı azîmü'ş-şânı okuyor.

وَيُزَكِّيكُمْ **"Ve sizi tezkiye ediyor,"**

Yâni: Varlık ve nefis cevherinizi bulandırıp kirleten günahların kirinden kendisi sebebiyle, temizlenip ve tezkiye edeceğiniz şeylere yâni imân ve salih amele sizi sevkediyor, demektir. Çünkü peygamberlerin işi, ümmetin nefislerini isyân ve şirkten temizleyecek olan amellere teşvik ve davettir. Hemen onları ilk gördükleri an temizlemek değildir.

وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ **"Ve size kitâbı öğretiyor,"**

Yâni Kur'ân-ı kerim'in içinde bulunan ve Kur'ân-ı kerimin kendisi itibârı ve sebebiyle hidâyet ve nur vasfını aldığı mânâları, esrârı, şeriatı ve ahkamı öğretiyor, demektir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, insanların Kur'ân-ı kerimin nazmını ve lafzını ezberlemeleri için, onlara Kur'ân-ı kerimi okuyordu. Böylece Kur'ân-ı kerîm, tahrif ve tashiften korunmuş bir şekilde dillerde tevâtür yoluyla kaldı. Çünkü Kur'ân-ı kerim, kıyâmet gününe kadar kalacak bir mucizedir. Kur'ân-ı kerim'in namaz ve namazın dışında okunması, bir çeşit Allâh'a yakın olmaya vesiledir. Bununla berâber Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, insanların Kur'ân-ı kerimin nuru ve hidâyetiyle hidâyet bulmaları için, onlara, Kur'ân-ı kerimin içindeki hakîkat, esrar ve inceliklerini öğretiyordu.

وَالْحِكْمَةَ **“Ve hikmeti (öğretiyor),”**

Hikmet, söz ve amelde isâbet etmektir. Bütün emirler kendisinde toplanmadıkça kişiye hakîm denilmez. Yine İmam buyurdu: **Hakîm,** bir şeyi muhkem yapandır. Yâni o işten kendisinden murad edilmeyen gamı reddetmektir. Hikmet de kişiden hatâ ve cehâleti reddeden şeydir.

Bil ki, Kur’ân-ı kerîm ile amel etmek, manâlarını teferrüatı ile anlamak üzerine binâ edilmiştir. Kurân-ı kerimin manâlarını bilmek ise, lafızlarını teferrüatıyle bilmeye bağlıdır. Tezkiye ise, en son gâyedir. Çünkü tezkiye, amelleri, teferrüatiyle ve ihlasla yapmaya bağlıdır. Lakin tasavvurda tezkiye, hepsinden önce olduğu için bu âyeti kerimede zikirde, تزكية tezkiye önce geldi.

وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ(١٥١) **“Ve size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor;”**

Râgıb buyurdu: Eğer: وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “Ve size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor” kavl-i şerîfinin manâsı nedir? Bu kitap ve hikmet mi?” denilecek olursa;

Cevâben denilir ki: Bu âyet ile murad edilen ilimler, ancak vahiy yoluyla ve peygamberlerin dili üzere tahsil edilen ilimlerdir. Bu ilimlerin cüz’iyyat ve külliyyâtı ancak, vahiy ve peygamberler sebebiyle öğrenilir.

Kitap ve hikmetten murat edilen ilim ise, kendisinden bir şeyi öğrenmeye aklın mecâlinin olduğu ilimlerdir.

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ “sizin bilmedikleriniz,” kavl-i şerîfiyle berâber; وَيُعَلِّمُكُمْ “Ve size öğretiyor,” kavl-i şerîfinin tekrâr iâde edilmesi, insanların bilmediği o şeylerin zikredilen ve geçen ilimlerin içinde münferid ve tek bir ilim olduğuna tenbih içindir.

Allâh’ı hatırlamak

فَاذْكُرُونِي **“O halde anın beni,”**

Taat ile anın beni…

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

مَنْ أَطَاعَ اللهَ فَقَدْ ذَكَرَ اللهَ وَإِن قَلَّتْ صَلاتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلاَوَتُهُ الْقُرْآن، وَمَنْ عَصَى اللهَ فَقَدْ نَسِيَ اللهَ وَإِنْ كَثُرَتْ صَلاَتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلاَوَتُهُ لِلْقُرْآن

Allâh'a itaat eden Allâh'ı zikretmiştir. Her ne kadar bu kişinin namazı, orucu ve Kur'ân okuması az olsa bile… Allâh'a isyân eden Allâh'ı unutmuştur. Bu kişinin namazı, orucu ve Kur'ân-ı kerim okuması çok olsa bile..."[23]

أَذْكُرْكُمْ **"Anayım sizi,"**

Sevap, lütuf, ihsan, ikrâm, üzerinize hayır saçmak, (**1/255**) saadet kapılarını açmakla ben de sizi anayım.

Geçmişte unutulmuş olan bir şeyi idrak etmek, yâni hatırlamak ve zikretmek bu manâ üzerine itlak olundu. Allâhü Teâlâ böyle bir şeyden münezzehtir. Mecâz ve müşâkele yoluyla da olsa Allâh, unutup hatırlamaktan münezzehtir. Burada أَذْكُرْكُمْ Anayım sizi," buyurması, kulun anmasına yakın olduğu içindir.

Şükredin

وَاشْكُرُوا لِي **"Ve şükredin de bana,"**

Size verdiğim nimetlerden dolayı bana şükredin. Allâh'ı taat ile anmak şükürdür. Burada geçen: وَاشْكُرُوا لِي "Ve bana şükredin," kavl-i şerîfi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin insanlara olan nimetlerinden ve fazl-ü kereminden dolayı şükrü Allâhü Teâlâ'ya tahsis etmek yâni sâdece Allâh'a şükretmek ve ondan başkasına şükretmemek içindir.

Teysir tefsirinin sahibi; فَاذْكُرُونِي "o halde anın beni," sözlü zikre emir; وَاشْكُرُوا لِي "Ve şükredin de bana," kavl-i şerîfine de amelî şükür manâsını verdi.

Râgıb İsfehânî buyurdular:

Soru: "Eğer denilse ki: شكرت لزيد "Zeyd için teşekkür ettim" cümlesiyle شكرت زيداً "Zeyde teşekkür ettim" cümlesinin arasında ne fark vardır?"

[23] Camius-sagır, 8463

Cevâben, denilir ki: " شكرت له "Onun için şükür ettim"cümlesi, kendisinden sadır olan bir ihsan, iyilik ve nimete itibâr edilip hamdü senâ için yapılan bir şükürdür. Ama, شكرته "Ona şükür ettim" cümlesi ise, fiillerine yâni ihsan, iyilik ve nimetlerine iltifat edilmeden yapılan bir şükürdür. Belki ahvâl ve ef'âline itibâr edilmeden zâtının zikrine geçen bir şükürdür. Onun için bu şükür yani: شكرته "Ona şükür ettim" demek; شكرت له "Onun için şükür ettim" cümlesinden daha beliğdir. Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarının kendisini ve nimetlerini idrâk etmekte kusurlarını bildiği için; burada وَاشْكُرُوا لِي "Ve benim için şükredin," buyurdu. وَاشْكُرُوا نِي Ve bana şükredin," buyurmadı. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi: وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لاَ تُحْصُوهَا "Ve eğer Allâh'ın nimetini saysanız onu bitiremezsiniz."[24] Böylece insanlara, bâzı fiillerine itibâr ederek kendisine şükretmelerini emretti.

Nânkörlük etmeyin

وَلاَ تَكْفُرُونِ(١٥٢) "Ve bana nankörlük etmeyin."

Nimetleri inkâr ederek ve emirlere isyân ederek nânkörlük etmeyin.

Soru: Eğer denilse ki, "Allâhü Teâlâ hazretleri, وَاشْكُرُوا لِي "Ve şükredin de bana," buyurduktan sonra neden bir daha; وَلاَ تَكْفُرُونِ "Ve bana nankörlük etmeyin." وَاشْكُرُوا لِي "Ve şükredin de bana,"emriyle yetinilseydi kâfî gelmez miydi?"

Cevâben deriz k: Eğer, وَاشْكُرُوا لِي "Ve şükredin de bana," kavl-i şerîfiyle ihtisâr edinilseydi; o zaman, bir kere şükreden veya bir nimete şükreden kişinin şükür emrini yerine getirdiği düşüncesine kapılması câiz olurdu. Eğer Allâhü Teâlâ hazretleri; sâdece وَلاَ تَكْفُرُونِ "Ve bana nankörlük etmeyin." buyursaydı, o zaman da, kişi Allâh'ın kendisini kötü fiilden nehyettiğini ama, güzel amellere ve fiillere teşvik etmediği manâsını anlardı. Allâhü Teâlâ hazretleri, bu yanlış düşünceyi kaldırmak ve tevehhümü izâle etmek için, ikisini bir araya topladı. وَلاَ تَكْفُرُونِ "Ve bana nankörlük etmeyin." Kavli şerifinde, şükrün terkinin nânkörlük olduğunu

[24] İbrâhim: 14/34

körlük etmeyin." Kavli şerifinde, şükrün terkinin nânkörlük olduğunu tembih etti.

Soru: Eğer denilse ki: "Neden, وَلاَ تَكْفُرُونِ "Ve bana nankörlük etmeyin," buyuruldu da; وَلاَ تَكْفُرُو لِى "Ve benim için nankörlük etmeyin," buyurulmadı?"

Cevâben, denildi ki: Hâsseten كفر به Allâhü Teâlâ hazretlerini inkâr etmek için kullanılan kelimeyle, nânkörlük etmek nehyedildi. Bunun sebebi, küfrâni nimetin, yâni nânkörlüğün yanında Allâhü Teâlâ hazretlerini inkâr etmek büyük bir kabahat olduğuna tenbih içindir. Çünkü küfrâni nimet, bazen kişiden giderilir, ama Allâhü Teâlâ hazretlerini inkâr etmek böyle değildir. Râgıb İsfehânî, tefsirinde böyle zikretti.

Bu ümmetin İsrâiloğullarından üstünlüğü

Bâzı alimler buyurdular: Allâhü Teâlâ hazretleri, İsrâiloğullarına nisbetle bu ümmete, kendi katında fazl ü kereminde kuvvet, kemâl-i basîret husûsiyetini verdi.

Allâhü Teâlâ hazretleri, İsrâiloğullarına:

يَابَنِي اِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ "Ey İsrailoğulları! Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın."[25]

Böylece İsrâiloğullarına, nimetlerini zikretmelerini emretti. Onlar, Allâh'ın nimetlerinde gaflet içinde oldukları nisbetle Allâh'ı hatırlayamazlardı. Böylece nimetlere bakınca ve nimetleri hatırlayınca o mun'imi yâni nimetleri veren Allâh'ı hatırlasınlar diye onlara nimetleri hatırlamayı emretti.

Allâhü Teâlâ bu ümmete ise, فَاذْكُرُونِي "O halde beni anın," buyurdu. Bu ümmetin basireti kuvvetli olduğu için onlara vasıtasız olarak kendisini hatırlayıp zikretmlerini emir buyurdu.

Sâib buyurdu:

Her ham toprak şekillenip sır sahibi olamaz.

Her sefil kişiye bardak sesi gafur olmaz.

---

[25] Bakara: 2/40

Zikrin Çeşitleri

İmam Gazâlî hazretleri buyurdular:

Zikir (üç değişik âzâ ile olur)

1-Zikir bâzan dille olur,

2-Bâzan, kalb ile olur,

3-Ve bâzan cevârih, yâni âzâ ve organlar ile olur.

İnsanların dil ile Allâhü Teâlâ hazretlerini zikretmeleri:

1-Allâh'a hamdetmeleri,

2-Allâh'ı tesbih etmeleri,

3-Allâh'ı temcid etmeleri,

4-Allâh'ın kitabını okumalarıdır. (Ve bunlara benzer zikirlerdir).

İnsanların **kalbleriyle** Allâhü Teâlâ hazretlerini zikretmeleri üç türlüdür.

Birincisi: Allâhü Teâlâ hazretlerinin zât ve sıfatlarına delâlet eden deliller hakkında tefekkür etmeleri ve Allâhü Teâlâ hazretlerinin mülküne ârız olan şüphelerin cevabında tefekkür etmeleridir.

İkincisi: Allâhü Teâlâ hazretlerinin tekliflerinin keyfiyetini, ahkâmını, emirlerini, nehiylerini, va'dini, vaîdini düşünmeleri ve bunlara delâlet eden delilleri, tefekkür etmeleridir. İnsanlar, tekliflerin keyfiyetini öğrendikleri zaman, bir fiilde yâni amelde ki, va'd (ilâhî müjde ve sevâbı) ve o fiilin terkindeki vaîdi (ilâhî azabı) öğrenirler. Böylece onlara amel kolaylaşır.

Üçüncüsü: Allâhü Teâlâ hazretlerinin mahlûkatının sırrını tefekkür etmeleridir. Hatta onun nazarında mahlûkatın zerrelerinden her bir zerre kuds âlemini gösteren, cilâlanmış parlak ayna gibi olur. Kul ona baktığı zaman, gözlerinin şuâları, ondan Celâl âlemine yansır. İşte bu makâm nihâyeti olmayan bir makâmdır.

Amma insanların Allâhü Teâlâ hazretlerini organlarıyla zikretmeleri ise, kişinin, cevarih, organ ve azaları, kendisiyle emir oldundukları amellere müstağrak olmuş, yâni büyük bir ihlas ile amellere dalmış ve kendisinden nehi olunduğu amellerden de hâli olmuş olmalıdır. İşte bu mânâda Allâhü Teâlâ hazretleri, namaza zikir adını verdi. Ve şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey o bütün iman edenler! Cuma günü namaz için nidâ olunduğunda, hemen Allâh'ın zikrine (namaza) koşun ve alım-satımı bırakın, o sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz…"[26]

فَاذْكُرُونِي **"**o halde anın beni," kavl-i şerîfi, tâat'ın bütün çeşitlerini içine almaktadır. Bundan dolayı Saîd bin Cübeyr'den,[27] zikrolundu. O şöyle buyurdular: فَاذْكُرُونِي **"**O halde beni anın," Yâni beni taatımle anın ki, onu güzelleştireyim. **(1/256**) Hatta buna zikrin bütün çeşitleri girer. İmam Gazâli hazretlerinin sözleri burada bitti.

Lokman Aleyhisselâm'ın oğluna nasihatı

Lokman Aleyhisselâm oğluna şöyle buyurdu: Ey oğulcağızım! Sen, Allâh'ı zikreden bir kavmi gördüğün zaman onlarla otur. Zîrâ eğer sen âlim olursan, ilmin onlara fayda verir. Eğer sen câhil isen onlar sana öğretirler. Umulur ki, Allâh, onlara muttali olup rahmetiyle tecelli eder ki, sen onlarla berâber olduğun zaman, inen ilâhî rahmet sana da isâbet eder.

Sen Allâh'ı zikretmeyen bir kavmi gördüğün zaman onlarla berâber oturma. Eğer sen âlim isen, ilmin onlara fayda vermez. Eğer sen cahil isen onlar ancak ve ancak senin cehâletin veya sapıklığını arttırırlar. Umulur ki Allâhü Teâlâ hazretleri, muttali olup gazabı onlar üzerine doğar. Onlarla berâber Allâhın gazabı sana da isâbet eder. Allâhım bizi zikredenlerden eyle! Amin

26 El-Cuma: 62/9

27 Said bin Cübeyr (r.h.) Tabiîn devrinde Küfe'de yetişen müctehid imamların büyüklerindendir. İsmi Said bin Cübeyr bin Hişâm el-Esedî'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Said bin Cübeyr, Abdullah ibni Abbas, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Ömer, Ebû Hüreyre ve daha bir çok sahabelerden ders aldı. yüksek bir âlim ve büyük bir evliya idi. İki rek'at namazda bütün Kur'anı kerimi hatmettiği olurdu. Haccac tarafından yakalanışı ve idam ediliş şekli başlı başına bir kitap oluşturacak kadar manidârdır. Mev'ize (Abdullatıf isimli vaaz kitabına bakınız) ve tarih kitaplarında anlatılır. Said bin Cübeyr, (M. 713 de) Haccac tarafından şehid edilirken, "Allâhım! Benden sonra Haccacı kimseye musallat etme," diye dua etti. Gerçekten öyle oldu. Kesik başı bile yerde iki defa Lâ ilâhe illAllâh, dedi. Onun şehid edilmesine başta Hasan Basrî hazretleri olmak üzere bütün âlim ve evliyâ ağladı.

Sabır ve namaz ile yardım dileyin

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اسْتَعٖينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرٖينَ
﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَٓاءٌ
وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ
وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرٖينَ ﴿١٥٥﴾
اَلَّذٖينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصٖيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾
اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ
﴿١٥٧﴾

"Ey o bütün iymân edenler! Sabır ve salât ile yardım isteyin. Şüphe yok ki, Allâh sabredenlerle berâberdir.[153]

Ve, Allâh yolunda katlolunanlara "ölüler" demeyin!.. Hâyır! Diridirler. Velâkin, siz sezmezsiniz.[154]

Çaresiz sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz maldan, candan ve hâsılattan eksiklik ile imtihan edeceğiz... Müjdele o sabırlıları[155] ki, başlarına bir musîbet geldiği vakit, *inna lillâhi ve innâ ileyhi râciûn* "Biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz" derler. [156]

İşte onlar, rablarından salavât u rahmet onlara... Ve işte, hidâyete erenler onlar..."[157]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا "Ey o bütün iymân edenler! Yardım isteyin."

Yapmanız gereken ve bırakmanız gereken her işten yardım isteyin.

بِالصَّبْرِ "Sabır ile,"

Nefse zor gelen işlerde sabredin. İsyânlara sabretmek ve nefsin zevk alıp hazlandığı şeylere sabretmek gibi…

وَالصَّلٰوةِ “Ve namaz ile,”

Namaz, ibâdetlerin anasıdır. Namaz ibâdetlerin kaynağıdır. Namaz mü’minin mi’râcıdır. Namaz, Rabbül-âleminin sevab vereceği şeydir.

وَكَانَ عَلَيْهِ الصَّلاةُ وَالسَّلاَمُ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ فَزَعَ إِلَى الصَّلاَةِ وَتَلَى هَذِه الآيَةَ

Rivâyet olundu: “Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine bir iş ağır gelince ya da ansızın bir durum ortaya çıkınca hemen namaza başlar ve bu âyeti okurdu.”[28]

Âyet-i kerîmede görüldüğü gibi bilhassa sabır ve namaz zikredildi. Çünkü sabır, bedene en zor gelen bâtınî amellerdendir. Namaz ise, zahirî amellerden yine bedene en ağır gelenidir. Çünkü namaz, bütün taatleri kendisinde toplayan bir ibâdettir. Namaz, erkân, sünnet, adâb, huzuru kalb, hüdû’, teveccüh, sukûn ve bunlardan başka şeyler ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretlerinin tevfik ve başarı vermesiyle muhâfaza edilir ve insana kolay gelir. Aksi takdirde zordur.

İsâmüddin[29] buyurdu: Sabretmek, namaz üzerine takdim olundu. Çünkü tahliye (kalbi kötü düşüncelerden temizleyip hâli kılmak), tahliyeden yâni namaza başlamadan önce gelir. Bundan dolayı Kelime-i tevhîdde لاَاِلَهَ اِلاَّ اللهُ derken önce nefiy kelimesi geldi.

الصَّلٰوةِ Salat (namaz), kelimesinin zikriyle iktifâ etti. Çünkü hitab bütün mü’minleredir. Bütün mü’minlerin arasında müşterek olan durum, günahları işlememeğe sabretmek, kendini tutmak ve namaz kılmaktır.

Amma zekât ise, nisâb ashabına yâni dinen zengin sayılan kişilere farzdır.

Hac ise, istitâ’ ashabına yâni nisâba malik olmakla berâber hacca gitmeye gücü yetenlere farzdır.

Oruç ise, sabırdır. Oruç, yeme, içme ve günahlardan sabretmek ve kendini tutmaktır.

---

28 Eddü’r-rül-mensûr,

29 İsâmüddin, İbrâhim bin Muhammed bin Arabşah es-Semerkandî, meşhûr âlimlerdendir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. H. 943 veya 951’de vefat ettiği rivâyet edilir. Abdurrahman Camî hazretlerinin talebesidir. İbrahim İsâmüddin, ilimde söz sahabiydi. Kâdi Beyzâvî tefsiri üzerine yazmış olduğu hâşiyesi çok değerlidir. Sarf, navih, beyan ve tefsir üzerine birçok değerli kitapları vardır.

Allâh sabredenlerle berabedir

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ(١٥٣) "Şüphe yok ki, Allâh sabredenlerle berâberdir."

Yardım etmek, zafer vermek ve dualarını kabul etmekle sabredenlerle berabedir. Burada geçen, مَعَ yâni berâberliğin manâsı, sabır ve namaz sâyesinde Allâh'ın kullarına olan dostluk ve yardımının daimi olması demektir. مَعَ kelimesinin الصَّابِرِينَ "sabredenler" kelimesinin üzerine dâhil olması ise, onlar hakîkaten sabra sarıldıkları müddetçe, onlara tâbi olacak başkaları da onlarla sabrecek ve onların da Allâh'ın yardım ve dostluğuna kavuşacaklarına işâret içindir.

İsâmüddin o güzel ve değerli tefsirinde buyurdular:

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ "Şüphe yok ki, Allâh sabredenlerle berâberdir." Çünkü sabredenler, asla onun zikrinden gaafil olmazlar. Sabredenler, her an Allâh'ı anarlar. Ama sabırdan uzak olanlar böyle değildir. Sabırdan yoksun olanların kalbleri, boş şeyler ile meşgûl olup Allâh'ı zikretmekten mahrum ve gaafildir. Boş şeyler ile oyalanan bir kalb, bütün dünyâ kendisinin de olsa, yine de dünyânın keder, üzüntü ve tasalarıyla doludur. İsâmüddin'in sözü burada bitti.

Soru: "Eğer denilse ki, neden: إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ "Şüphe yok ki, Allâh sabredenlerle berâberdir." Buyuruldu da; إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُصَلِّينَ "Şüphe yok ki, Allâh namaz kılanlar ile berâberdir." Buyurulmadı? Halbuki başka bir âyeti kerimede:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ

"Bir de sabır ile, salât ile yardım isteyin. Gerçi bu ağır gelir fakat, saygılı kimselere değil."[30] Buyurulmuştu. Ve burada, sabra değil de namaza itibâr edilmişti."

Cevâb: Denildi ki, Namaz fiili, gerçekten sabırdan daha şerefli bir iştir. Sabır bazan namazdan ayrılabilir, ama namaz asla sabırdan ayrılmaz. Yâni namaz aynı zamanda bir sabırdır. Bunun için, burada الصَّابِرِينَ "sabredenler," zikredildi. Zîrâ malûmdur ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, sabredenler ile berâber olduğu zaman, hiç şüphesiz namaz kılanlarla da berâberdir. Hatta Allâh evlâ bir yol ile namaz kılanlar ile berâberdir. Burada

[30] Bakara: 2/45

لَكَبِيرَةٌ "elbette büyük ve ağırdır," buyuruldu. Namazı zikretti, sabrı zikretmedi. Yâni namazın ağır geldiğini beyan etmesi, namazın sabırdan daha şerefli ve daha faziletli bir amel olduğuna işâret etmek içindir.

Bütün ibâdetlerin başı sabırdır

Bil ki, ızdırabına katlanıp, feryâd ü figan etmeksizin, meşak-katlere tahammül edildiğinde sabır, hayır işlerinin kaynağı ve bütün faziletlerin başlangıcıdır.

Muhakkak ki, tevbenin başı isyânlara sabretmektir. Zühdün başı, mübâh olan amelleri işlememeye sabretmektir.

İrâdenin başı, mâsivâ'dan, yâni Allâh'tan gayrisini terk etmektir.

İşte bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اَلصَّبْرُ مِنَ الْاِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ

"İmanda sabrın yeri, cesede nazaran başın mertebesin-dedir."[31]

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: اَلصَّبْرُ خَيْرٌ كُلُّهُ "Sabrın hepsi hayırdır."

Kim, sabır süsüyle süslenirse, ona taat elbisesi giymek ve münkerâttan yâni şeriat bakımından kötü görülüp nehyedilen şeylerden kaçınmayı, Allâh ona kolaylaştırır. Namaz da böyledir. Allâhü Teâlâ hazretleri, namaz için şöyle buyurdu:

اُتْلُ مَا أُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

-"Sana vahyolunan Kitab'ı güzel güzel oku ve namazı kıl, muhakkak ki namaz edepsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder."[32]

Şiir

Ey Hâfız! Gece gündüz sabrı söyle ve anlat.

Zîrâ âkıbet, günün birinde gam ve kederdir.

Sabreden ve Allâh için birbirlerini sevenlerin mükâfâtı

Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

---

[31] Eddürül-mensûr

[32] El-Ankebût: 29/45

اِذَا جَمَعَ اللّٰهُ الْخَلاَئِقَ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ أَهْلُ الْفَضْلِ قَالَ قَوْمٌ فَيَقُومُ نَاسٌ وَ هُمْ يَسِيرُونَ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَتَلْقَاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ فَيَقُولُونَ اِنَّا نَرَاكُمْ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَمَنْ أَنْتُمْ قَالُوا نَحْنُ أَهْلُ الْفَضْلِ فَيَقُولُونَ مَا كَانَ فَضْلُكُمْ قَالُوا كُنَّا اِذَا ظُلِمْنَا صَبَرْنَا وَاِذَا أُسِيءَ اِلَيْنَا عَفَوْنَا فَيُقَالُ لَهُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ

ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ أَيْنَ أَهْلُ الصَّبْرِ فَيَقُومُ نَاسٌ يَسِيرُونَ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَتَلْقَاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ اِنَّا نَرَاكُمْ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَمَنْ أَنْتُمْ فَيَقُولُونَ○ نَحْنُ أَهْلُ الصَّبْرِ فَيَقُولُونَ○ مَا كَانَ صَبْرُكُمْ كُنَّا نَصْبِرُ عَلَى طَاعَةِ اللّٰهِ وَنَصْبِرُ عَنْ مَعْصِيَةِ اللّٰهِ فَيُقَالُ لَهُمْ أُدْخُلُوا الْجَنَّةَ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ

ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ فِى اللّٰهِ فَيَقُومُ نَاسٌ يَسِيرُونَ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَتَلْقَاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ اِنَّا نَرَاكُمْ سُرَّاعاً اِلَى الْجَنَّةِ فَمَنْ أَنْتُمْ فَيَقُولُونَ نَحْنُ الْمُتَحَابُّونَ فِى اللّٰهِ الصَّبْرِ فَيَقُولُونَ مَا كَانَ تُحَابُّكُمْ فِى اللّٰهِ قَالُوا كُنَّا نَتَحَابُّ فِى اللّٰهِ فَيُقَالُ لَهُمْ أُدْخُلُوا الْجَنَّةَ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ

Allâhü Teâlâ hazretleri, âhirette mahlukatı topladığı zaman, bir münâdî şöyle nidâ eder:

-"Fazilet ehli nerededirler?"

Bir gurup insanlar cevap verip ayağa kalkarlar. Ve onlar sür'atle Cennete doğru koşarlar. Yolda melekler onlarla karşılaşırlar. Melekler sorarlar:

-"Sizi süratle Cennete koşarken görüyoruz! Sizler kimlersiniz?" Onlar:

-"Biz fazilet ehliyiz!" derler. Melekler:

-"Sizin faziletiniz neydi?" diye sorar. Onlar:

-"Bize zülum edildiği zaman biz sabrederdik. Ve bize kötülük edildiğinde affederdik. (**1/257**) derler. Melekler onlara:

-"Girin Cennete! Cennet, çalışanların ne güzel ecir ve karşılığıdır!" derler.

Sonra bir münâdî şöyle nidâ eder:

-"Sabır ehli nerededirler?"

Bâzı insanlar ayağa kalkarlar. Ve onlar süratle Cennete doğru koşarlar. Yolda melekler onlarla karşılaşırlar. Melekler sorarlar:

-"Sizi süratle Cennete koşarken görüyoruz! Sizler kimlersiniz?" Onlar:

"Biz sabır ehliyiz!" derler. Melekler sorarlar:

-"Sizin sabrınız neydi?" Onlar:

-"Biz Allâh'ın taatı üzerine sabrederdik ve biz Allâh'ın isyânlarının üzerine yâni günah işlememek için sabrederdik," derler.

-"Girin Cennete! Cennet, çalışanların ne güzel ecir ve karşılığıdır!" derler.

Sonra bir münâdî şöyle nidâ eder:

-"Birbirlerini Allâh için sevenler neredédirler?"

Bâzı insanlar ağa kalkarlar. Ve onlar süratle Cennete doğru koşarlar. Yolda melekler onlarla karşılaşırlar. Melekler sorarlar:

-"Sizi süratle Cennete koşarken görüyoruz! Sizler kimlersiniz?" Onlar:

"Biz muhabbet ehliyiz! Birbirimizi Allâh için sevenleriz!" derler. Melekler sorarlar:

-"Sizin Allâh için olan muhabbetiniz neydi?" Onlar:

-"Biz birbirimizi sırf Allâh için severdik," derler.

-"Girin Cennete! Cennet, çalışanların ne güzel ecir ve karşılığıdır!" derler. Bu hadis-i şerif, "Nüzhetü'l-Kulûb" isimli kitabda geçmektedir. [33]

Allâh yolunda öldürülenlere ölü demeyin

وَلَا تَقُولُوا "Ve demeyin,"

Bu âyeti kerime Bedir şehidleri hakkında nâzil oldu. Bedir'de on dört kişi şehid düşmüştü. Bedir şehidlerinin altısı mühâcirlerdendi, sekizi de esnârdandı. Ve insanlar şöyle diyorlardı:

لِمَنْ يُقْتَلُ "Öldürülen kişi için,"

İnsanlar, Allâh yolunda öldürülen kişi için: Falanca adam öldü. Dünyanın nimet ve lezzetleri de ondan kaybolup gitti. Yâni artık nimet ve lezzetlerden mahrumdur," diyorlardı. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ bu âyeti indirdi ve:

---

[33] Bu hadisi şerif, değişik ifâdeler ile İbni Kesir ve Kurtubî tefsirlerinde geçmektedir.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ "Ve Allâh yolunda katlolunanlara "ölüler" demeyin, hayır, diridirler velâkin siz sezmezsiniz," buyurdu. قَتْل Hayvânî bünyenin bozulması demektir.

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allâh yolunda,"**

Allâh yolu, cihâttır. Çünkü bu, sevab kazanma ve Allâh'ın rahmetine gark olmanın yolu ve sebebidir.

أَمْوَاتٌ **"Ölüler"** Yâni onlar ölüdürler, demeyin.

بَلْ أَحْيَاءٌ **"Hayır, diridirler."**

Hüküm bakımından bunlar tıpkı hayatta olanlar gibidirler. Bunların amellerinin sevabı kesilmez. Çünkü bunlar, Allâh'ın dinine yardım etmek için öldürüldüler. Din dünyâda devam ettiği sürece, onların da sevapları devam eder. Çünkü bu yolu onlar gerçekleştirdiler. Bu onların sünnetidir.

وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ(١٥٤) **"Velâkin siz şuur edip sezmezsiniz."**

Yâni şehidlerin nasıl hayatta olduklarını ve hallerinin nasıl olduğunu siz şuur edip sezemezsiniz. Bunda, onların hayatlarının, cismânî hayat ile zahiri olarak anlaşılabilecek bir şey olmadığına işâret vardır. Çünkü şehidlerin durumları, ruhânî bir iştir. Akıl ile idrâk edilmez, belki vahiy ile anlaşılır.

Rûh kendi nefsiyle kâim olan bir cevherdir

Bu âyeti kerime de, şuna deâlet etmektedir. Muhakkak ki ruhlar, kendi nefisleriyle kâim olan cevherdirler. Rûhlar, bedende, hissedilene müğâyir ve farklıdır. Rûhlar ölümden "bâkî" kalıp idrâk sahibidirler. Cumhur bu görüştedir.

Soru: Eğer sen: "Rûhâni hayat, lezzet ve elemleri idrak etmek için hepsinde ve her konuda hayvanî hayata tâbi olup onunla müşterektir. Şehidlerin onunla yâni ruhânî hayat ile hususileşmesinin vechi ve yönü nedir?" diyecek olursan:

Cevab: Derim ki: "Şehidlerin Allâh'a yakın dereceleri vardır. Onlar bu yakınlıkları ile hususîleştiler. Allâh onlara verdiği kerâmet, ihsan ve güzellikleri ziyâde etmektedir. Onların mertebesine ulaşamayan kişi on-

ların durumunu geçemez. Onları anlayamaz. Onlar sanki hay (canlı) değil gibidirler. Allâhü Teâlâ Cehennem ehli için şöyle buyurdu:

اِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا

"Her kim rabbine mücrim olarak varırsa, şüphesiz ki ona Cehennem var; onda ne ölür, ne dirilir."[34]

"Ben" nedir?

Bil ki: İnsanın nefsi ve zâtı, Allâh'ın emir ve yasaklarıyla memur ve menhî olan muhâtab ve mükellef, cismânî latîf olup bu bedene hissî bir şekilde sirayet etmiştir. Ateşin kömüre, gül suyunun gülün içine, sirâyet edişi gibi ruh da bedene sirâyet etmiştir.

O, herkes kendisine أَنَا "Ben" lafzıyla işâret ettiği şeydir. Yâni insanın hakîkatıdır.

O, velidir, nebîdir, sevâb alandır, cezâ alandır, amellerinden dolayı ikâb olunan, yâni cezaya çarpılandır.

O, melekler kendisine secde ettiği zaman, Adem Aleyhisselâm'ın sulbündeydi.

O, Allâh: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye kendisine sorduğu varlıktır.

O, Rabbinin sorusuna, بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin," diye cevap verendir.

O, uykusunda ölendir.

O, çıkar, sevinir ve rüyâ görür ve gördüğü rüyâ'yı tefsir edip yorumlar.

O, üzülür, kederlenir, mahzun olur.

O, yatmış olduğu uykuda eğer Allâh, onu tutarsa bir daha cesedine dönmez. Ona ruh ve kendisine beden denilen kesif ceset tâbi olur.

Sultânî ruh, hayvânî ruh, nefis, hayat ve ölüm

[34] Taha: 20/74

Rûh-i sultânî- Sultanî ruh'un tayin mahalli, kozalak şeklinde olan kalb'dir.

Rûh-i hayvânî- Hayvânî ruh'un tayin mahalli dimâğdir. Ona kalb ve akıl denir.

Nefis de yine ruh gibi, bedenin bütün azâlarına sirâyet etmiştir. Ancak onun sultanı dimâğda kuvvetlidir. Dimâğ, nefsin tezâhür etmede en kuvvetli olduğu yerdir.

O hayvânî ruhtur. Bu heykele yâni bedene "Sultanî ruh"un taallukundan sonra meydana geldi. Hayvanî ruh, bütün fiilerin ve işlerin başlangıcı olması için, sultanî ruhun akis ve yansımasından yaratıldı. Çünkü hayat, hay'da yâni canlı olan varlıkta gizli, örtülü ve bilinmeyen gaybî bir şey ve emirdir. Hayat ancak eserleriyle bilinir. His ve hareket gibi şeyler ile bilinir.

İlim, irâde ve bunların dışındaki şeyler, hayvânî ruh üzerine döner. Hep onunla ilgilidir. Bu buhâr yüzünde var oldukça, ikisinin arasında bir alâkanın var olması mümkün oldukça hayat var demektir. O yok olduğu zaman veya salâhiyetinden çıktığında; hayat zâil olur. Rûh, ızdırablı bir şekilde bedenden çıkar. İşte bu hakîkî ölümdür. Rûh, bedene zoraki girdiği gibi, bedenden yine zoraki çıkar. Ama bazan ruh, ihtiyârî yâni kendi isteğiyle bedenden çıkar ve istediği zaman da ona geri döner. Tasavvuf ehli bunu "İnsilâh" yâni yüzülme diye isimlendirirler.

Sen bu açıklamalardan öğrendin ki, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine göre, muhakkak ki ruh, latîf bir cisimdir. Şu hislerle kâim olan heykele (bedene) mügâyir ve farklıdır.

Berzah âlemi

Sana ruh'un hali inkişâf etti. Yâni sen ruhun durumunu öğrendin. (**1/258**) Sen berzah âleminin sırlarına vâkıf oldun. Sen kabir âlemine ve kabirde olacak cismânî elem ve lezzeti anladın.,"[35] Sana, kabrin Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukur oluşu açıldı ve sen gerçeği anladın.

---

[35] Tirmizi, 2384 nolu hadis-i şerif:

الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ

"Kabir Cennet bahçelerinden bir bahçe; veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur"

Şehitler, berzâh hayatı ile diridirler. Ve onlar orada nimetler içinde olup, nimetlenmektedirler. Çünkü onların cisimleri, melekler gibi latîftirler. Şehidler mevcutturlar ve diridirler.

Fenârî "Tefsîrü'l-Fatiha" isimli kitabında buyurdular: "Berzâh âleminde, sıddîklerin, şehidlerin ve salîhlerin kendisiyle nimetlendikleri her nimet hayâlîdir. Yine Cehennemliklerin berzâhta gördükleri her elem ve acı da hayâlîdir. Bunu tasdik eden delil ise, sûr'a üfürülüp, insanlar mezarlarından yeniden dirildikleri zaman, her birinin yâni iyi ve kötü insanların berzah âlemindeki hallerini unutmuş olmalarıdır. Bunu uykuda rüyâ görüp hayâl eden uyanık kişinin hayâl etmesi gibi, onlar da ancak hayâl ederler. Gerçekten öldüğü ve berzah alemine intikâl ettiği zaman, burada uyanan kişi gibidir. Dünya hayatı ona bir uyku gibi gelir. Âhiret dünyâ işlerine itimad eder. Berzah alemi ise, uykunun içinde bir uykudur. Gerçek uyanmak ise, onun üstünde gelecek olan âhiret yurdu için uyanmak ve yeniden dirilmektir. Orada ne uyku vardır ve ne de ondan sonra uyku..." Fenârî'nin sözleri bitti.

"Es'iletü'l-Hikem" (Hikmetli sorular) isimli kitapta buyuruldu. Berzah ve âhiret işleri, dünyâda bilinmeyen ve kendisine alışık olunmayan bir sistem ve şekildedir. Ölümden sonra ruhlara cismânî ve hissî bir azap ve nimet yoktur. Lakin bu nimet veya azap manevî'dir. Tâ dirilip cesetlerine iâde edilinceye kadar bu böyledir. Rûhlar, cesetlere intikâl ettikleri zaman ise, nimet ve azaplar hissî ve cismânî olacaktır.

Bunun manâsı: Görmüyor musun; Bişr-i Hafî hazretlerini rüyâ'da gördüler ve ona sordular.

-"Allâh sana ne yaptı?" O:

-"Allâh beni bağışladı. Ve bana Cennetin yarısını mubâh kıldı," buyurdu. Yâni Bişr-i Hâfinin ruhu, makâmında Cennetin kendisine layık olan tarafından nimetlenmektedir. Cennetin diğer yarısına ise, haşr olduğu zaman bedeniyle girecektir. İşte bu şekilde Cennetin diğer yarısıyla nimeti tamamlanacaktır. Meyyitin ölümünden sonra berzah âleminde görmüş olduğu yiyecek, içecek, zevk ve safâ; kişinin uykuda iken rüyâ aleminde yemiş olduğu yiyecek, içecek ve diğer zevklere benzemektedir. Berzâh alemindeki nimet rüyâdaki nimete müsâvîdir.

Rüyâ'da yeme ve içme

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

اِنِّي أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّى يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ

"Ben uyurum, Rabbimin katında bana yedirilir ve içirilirim."[36]

Ve her şahıs böyledir. Yâni herkes rüyâsında yedirilip içirilir. Rüyâda yedirilip içirilme konusunda Peygamberler ile diğer insanların arasında fark vardır. Peygamberler ile diğerlerinin arasındaki bu fark, şu şekilde olmaktadır: Peygamberlerin cismi aç olarak yatar, tok olarak uyanır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin dışındaki insanlar ise, aç olarak rüyâlarında yer ve içerler, ama uyandıkları zaman yine o haldedirler, yâni yine açtırlar.

Varis olan bir veli ve mürşidi kâmil de bunu görür. Yâni rüyâsında rabbi tarafından yedirildiğini ve içirildiğini görür. Uyandığında üzerinde tokluk veya suya kanma eserini görür. İşte bu, mirâsta varid olan peygamberliğin cüzlerindendir. Çünkü rüyâ peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür. [37]

Bunu evliyâdan birçoğu gördüler. Sabahleyin uyandıklarında geceleyin rüyâlarında yemiş oldukları yemeğin kokusu hâlâ üzerlerindeydi ve toktular. Bu peygamberliğin bir mirâsıdır. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

اِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ اِنِّي أَبِيتُ لِي مُطْعِمٌ يُطْعِمُنِي وَسَاقٍ يَسْقِينِ

"Ben sizin gibi değilim. Ben uyurum, mut'îm, (yediren) bana yedirir, sâkî (içiren) bana içirir."[38] Hadîs-i şerîflerinin ifâde ettiği hüküm ise, gâlib yâni çoğunluk itibârı iledir, yoksa küllî itibâri ile değildir.

İşte şehidlerin berzahda nimetlendirilmeleri, varis olan velinin rüyâsında nimetlendirilmesi mertebesindedir. Bu makâmı iyi anla. Burada kendisinden bahsedilen cisim, latîf olan cisimdir. Berzâhtaki mertebesine göre kendisine layık olan nimetlerden nimetlenmektedir. Rüyâda yeme ve içme haline, ister "hayâlî", veya "manevî" veyahut da "cismânî" diye tabir edin.

Bu cismânîlik, latîf cisme mensûbdur. Kesif olan cisme mensûb değildir. Zîrâ, cismânî lezzet, dünyâ halinde sâdece ve sâdece kesif olan cesede bağlıdır. Başkasına bağlı değildir.

---

[36] Bu hadisi şerif değişik ifâdeler ile bir çok hadis kitaplarında mevcuttur. Buhârî; 1823; Müslim, 1846; Ahmed bin Hambel: 7870; el-Muvatta İmam Mâlik: 901; Dârimî: 1741;

[37] Buharî, 6468 de Efendimiz (s.a.v.) hazretleri: الرُّؤْيَا الْحَسَنَةُ مِنَ الرَّجُلِ الصَّالِحِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ "Salih adamın görmüş olduğu güzel rüyâ, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür" "uyurmuşlardır.

[38] Buharî: 1827

قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ يُحْشَرُ مَعَ الشُّهَدَاءِ قَالَ نَعَمْ مَنْ يَذكُرُ الْمَوْتَ

فِى الْيَوْمِ وَ اللَّيْلَةِ عِشْرِينَ مَرَّةً

Denildi:

-"Yâ Rasûlellah! Hiç kimse şehidler ile berâber haşr olur mu?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Evet! Bir gün ve gecede yirmi kere ölümü hatırlayan kişi, şehidler ile birlikte haşr olur."

Te'vîlât-ı Necmiyyeden tasavvufî manâlar

Tevilât-ı Necmiyyede buyuruldu:

Bu âyeti kerimede şu işâretler vardır: Cihâd-ı ekber ehlinden, celâlüllah kılıcıyla Allâh yolunda "Fenâ fillah" için öldürülen kişileri ölüler sanmayın. Her ne kadar onların varlıklarının vasıfları yok olduysa da onlar, kendilerini var edeni müşâhede etmekte olduklarından diridirler. Kim "Fenâ fillah" makâmında fânî olduysa onun varlığı yine "Bekâ billâh" ile olacaktır. Bazan, Allâhü Teâlâ hazretleri, kendi Celâl sıfatlarının tecelli şuâlarıyla bu mümtaz kullarını kendi varlıklarından ayırır, bazan da cemâlinin latif nefhâ ve esintileriyle onları diriltir. Böylece onlar, Mevlâ'nın cemâl bahçelerinde gezerler, lâkin sizler, onların hallerini sezmez ve onlara müttali olmazsınız.

Kuşeyrî buyurdu: Eğer onlar "fenâ fillah"da secdelerini kaybedip ölürlerse, onların ruhları "bekâ billah"da kalır.

Cüneyd-i Bağdâdî buyurdu: Kimin hayatı nefsiyle olursa, o kişinin ölümü ruhunun gitmesiyledir. Kimin hayatı rabbiyle olursa, o kişi, tabiî hayatından aslî hayata intikâl eder. Hakîkî hayat, zaten odur."

Mesnevî de buyuruldu: (**1/259**)

Sevgilinin ızdırabtan kurtulması için

Hekim, ağrıyan dişini çekip çıkarır.

Noksandan ne gelişmeler olur. Şehidlere yoklukta hayat vardır.

Boğazları zahiren kesilmiştir. Onları Cenab-ı Hak ferahlandırır, rızıklandırır.

İmtihanlar

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ "Ve elbette sizi imtihan edeceğiz;"

Bu cümlenin başındaki لَ *(lâm) mahzûf kasemin cevabıdır.* Yâni: "VAllâhi, sizi imtihan edilenlere yapılan bir muâmeleye tâbi tutup imtihan ve belâ ile size muâmele edeceğiz. Belâya sabır edip, ilâhî kazâ'ya teslim olacak mısınız, yoksa, belâya sabır etmeyip, ilâhî kazâya teslim olmayacak mısınız?" demektir. Çünkü belâ ve imtihan, mihenk taşı gibi bir ölçüdür. Onunla insanın nefsinin cevheri ortaya çıkar. Bununla biz, sizin aranızda kimin itaatkâr olduğunu ve kimin âsî olduğunu ortaya çıkaracağız. Size izhâr edeceğiz. Yoksa bu bizim bilmediğimiz bir şeyin ortaya çıkması demek değildir. Çünkü biz onların neyle amel edeceklerini biliyoruz.

بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ "Korkudan biraz bir şey sebebiyle"

Yâni az bir düşman korkusuyla imtihan edeceğiz. Buradan az korku buyurulmasının sebebi, emniyet ve güven zamanlarının korkuyla karşılaştırıldığı zaman, emniyet zamanlarının korku zamanına nisbetle binlerce kat daha fazla olmasındandır.

وَالْجُوعِ "Ve biraz açlıkdan,"

Yâni kıtlık ve yokluk içinde geçen sene ile imtihan ederiz. Meydana gelmeden önce açlıktan onlara haber verilmesinin sebebi, onları bu duruma alıştırmak ve sabırlarını kolaylaştırmak içindir. Çünkü istenmeyen bir durumun âni olarak meydana gelmesi, beklenildiğinde gelmesinden daha şiddetli ve sıkıntılı olur. Beklenti içinde olan kişi, ona göre maddi ve manevi olarak kendisini hazırlar.

وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ "Ve maldan biraz eksiklik ile (imtihan edeceğiz)."

Bu cümle, بِشَيْءٍ üzerine atıftır. Yâni, az bir şey eksiklik sebebiyle imtihan edeceğiz, demektir. Hırsızlık, yağmalama, sultanın alması, yâni hakim olan güçlerin eliyle aldırmak sûretiyle, helâk ve zarar etmeniz sebebiyle malınızın eksilmesi, imtihanın yollarındandır.

وَالْأَنْفُسِ "Ve canlar,"

Yâni canlarınızın öldürülmesi, ölmesi, hastalık veya yaşlanmasıyla sizi imtihan ederiz.

وَالثَّمَرَاتِ "Ve hâsılat (tan eksikle imtihan edeceğiz)."

Yâni, üzüm asmalarını ve meyve ağaçlarını soğuktan dondurarak, kasırga ve çekirgeler vererek ve daha başka âfetler ile mahsûl ve ürünlerinizi eksilterek sizi imtihan edeceğiz. Ürünlerin helâkı, bazan cihâd ile meşgûl olmakla, arâzi, bağ ve bahçelerin imârını terketmekle olur.

İmam Şâfiî hazretlerine göre bu âyetin tefsiri

İmam Şâfiî (r.h.)[39] hazretlerinden rivâyet olundu. İmam Şâfiî hazretleri bu âyeti kerimeyi şöyle tefsir ettiler:

Burada geçen:

الْخَوْفِ "Korku"dan murat, Allâh korkusudur.

وَالْجُوعِ "Açlık", Ramazan-ı şerif açlığıdır. Yâni Oruç ile imtihandır.

وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ "Ve mallardan noksanlık ve eksiklik," Zekât ve sakadalar ile imtihandır.

وَالْأَنْفُسِ "Ve nefislerden (canlardan eksiklik)" Hastalıklardır.

وَالثَّمَرَاتِ "Meyve ve ürünlerden murat," evlâdın ölmesidir. Zîrâ çocuk, kişinin gönlünün mahsulü ve meyvesidir. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

Çocuk vefat ederse

---

39 İmam Şafiî (r.h.) hazretlerinin asıl adı, Muhammed bin İdris'tir. Dedesi "Şafiî" ashâbı kiramdandı. Ona izâfeten imam Şafiî hazretlerine Şafiî denilmiştir. Anne tarafından da Hazreti Hasanın soyundan gelmektedir. 150 (M. 767) senesinde Gazze'de doğdu. Daha beşikteyken babası vefat etti. Annesi onu alıp asıl memleketleri olan Mekke'ye getirdi. Orada tahsile başladı. Yedi yaşında iken Kur'ânı kerimi ezberledi. Defter ve kağıt alacak imkanı olmadığı için derslerini kemik parçalarının üzerine yazardı. Arab dili ve Edebiyatının inceliklerini öğrenmek için, çölde yaşayan Huzey kabilesinin arasına gitti. O çağda bu kabile, dili en fesih olan kabileydi. On yaşında iken İmam Malik hazretlerinin "Muvatta" isimli hadis kitabını dokuz gecede ezberlemesi çok meşhurdur. Daha sonra İmam Mâlik hazretlerine talebe oldu. Çalışkanlığı, samimiyeti ve saygısıyla hocasının himmet ve duasını aldı. Kısa sürede bütün ilimlerde ilerledi. Aklî ve naklî bütün ilimlerde söz sahibi oldu. Beş yıl kadar Yemende kadîlik yaptıktan sonra bu vazifeyi bıraktı. İlmini ilerletmek için Bağdât'a gidip orada İmam-ı Azam hazretlerinin talebesi olan, İmam Muhammed (r.h.)dan ders almaya başladı. İmam Muhammed ayrıca İmam Şafiî hazretlerinin üvey babasıydı. İmam Şafiî, İmam Muhammed'in kitap ve ilminden tam olarak istifade etti. Devrin büyük evliyâsından Selim-i Râî hazretlerinin sohbetlerine katıldı. Ondan tasavvuf yolunu aldı. Velâyet derecesine yükselip devrin büyük evliyâsından oldu. İmam Şafiî hazretleri, Hızır Aleyhisselâm ile sohbet eden evliyâdandı. Çok talebe yetiştirdi. Bir çok kitab yazdı. Onun yazdıklarından, ictihadlarından ve okuttuğu talebelerinden Şafiî mezhebi ortaya çıktı. Duası makbûl bir havass ehli olan İmam Şafiî hazretleri, 204 (M. 820) yılında Mısır'da bir Cuma gecesi, 54 yaşında vefat etti. (r.a.)

اِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ قَالَ اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيَقُولُ قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤَادِهِ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيَقُولُ مَاذَا قَالَ عَبْدِي فَيَقُولُونَ حَمِدَكَ وَاسْتَرْجَعَ فَيَقُولُ اللهُ ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ

"Kulun çocuğu ölünce, Allâhü Teâlâ ölümle alâkalı meleklere buyurur:

-"Siz kulumun çocuğunu mu aldınız?" Onlar:

-"Evet!"derler. Allâh yine buyurur:

-"Siz kulumun kalbinin mevyesini mi aldınız?" Onlar:

-"Evet!"derler. Allâh buyurur:

-"Kulum ne söyledi?" Onlar:

-"Ya Rabbi! Kulun sana hamdetti ve istircâ'da bulundu. Yâni: kulun sana teslim olup: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ "*İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn* "biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz" dedi. Allâh, meleklere emreder:

-"Kuluma Cennette bir köşk yapın ve o köşke بَيْتُ الْحَمْدِ "Hamd evi" adını verin."[40]

Bâzı ma'rifet ehli buyurdular: "Gaybı taleb etmek, ya mal ile olur, ya nefis ile olur, yâ akrabalar ile olur, ya kalb ile olur veya ruh ile olur.

Mâl ile icâbet eden kurtulur.

Nefis ile icâbet eden dereceler alır.

Kim akraba ve yakınlarını kaybetmeye sabrederse, o kişi, kaybettiğinin halefine yâni yerine geçen birine ve yakınlığa kavuşur.

Ve kimin ruhu kendisinden te'hir edilmezse o kişi vuslâta devam eder."

Sabredenleri müjdele

وَبَشِّرِ "Ve müjdele..."

Hitab Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine veya sabrın büyüklüğünü ve yüceliğini ortaya koyup müjde verebilecek olan kişiyedir. Çünkü sabır,

---

40 Tirmizi; Mevsûâtü'l-hadis-i şerif, no: 942,

büyük bir fazilettir. Sevabı da büyüktür. Sabır, peygamber ve evliyâ hasletlerinden bir haslettir. Sabır sahibini, herkes müjdelemeye müstahaktır.

الصَّابِرِينَ(١٥٥) **"O sabırlıları,"** yâni belâlara sabredenleri müjdele.

اَلَّذِينَ اِذَا أَصَابَتْهُمْ **"(O sabredenler) ki, onlara isâbet ettiği zaman,"**

أَصَابَتْ isâbet etmek ve dökünmek, hatânın zıddıdır.

مُصِيبَةٌ **"Bir musîbet,"**

Musîbet, insanın başına gelen ve kendisine isâbet eden ve insanın kendisinden hoşlanmadığı felâket ve belâ demektir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, musîbeti şöyle tarif ettiler:

كُلُّ شَيْءٍ يُؤْذِي الْمُؤْمِنَ فَهُوَلَهُ مُصِيبَةٌ

"Mü'mine eziyet veren şey, onun için musîbettir."[41]

مُصِيبَةٌ Musîbet kelimesinin aslı, صاب السهم المرمى "ok hedefe isâbet etti" sözünden gelmektedir. أصاب يصيب إصابة ومصابة ومصابا. 'den yâni افعال babından gelmektedir. أصابه ona isâbet etti, yâni ona ulaştı demektir.

قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ **"Derler: "Biz Allâh'ınız,"**

Yâni, biz Allâh'ın kulcağızıyız, (kölenin kendisi ve elindeki herşey efendisine ait olduğu gibi) kul ve elindeki her şeyi ile berâber Mevlâ'sına aittir. Allâh dilerse onu elimizde bırakır, dilerse onu tekrar elimizden alır. Dolayısıyla onun mülkü olan bir şeyde, feryad ü figan etmez ve ona karşı çıkmayız.

Eğer Allâh, bizi yaşatırsa rızkımız ona aittir. Eğer Allâh bizi öldürürse, biz ona döneceğiz, varacağımız yer onun, katıdır, bizim sevabımız nezdindedir ve biz onun hükmünden râzıyız. Rabbimizin bize verdiği her şeyi maddî ve manevî bütün nimetler, Allâh'ın fazl ü keremidir. Onun kereminden bize verdiği vergi ve atâlarından dönmesi ona layık değildir. O bizden ancak, âhirette bize azık olsun diye aldı. Bizim: اِنَّا لِلّٰهِ "Biz Allâh'ınız," sözümüz, Allâhü Teâlâ hazretlerinin mülkünde olduğumuzu ikrârdır.

---

[41] Eddürrü'l-mensûr

وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ(١٥٦) "Ve nihâyet O'na döneceğiz"

Bizim helâk olacağımıza, yâni ölüp Allâh'a döneceğimize ikrârdır.

Denildi ki, Allâh'a dönmek, şekil olarak bir mekâna intikâl etmek değildir. Zîrâ Allâh için mekân muhâldir. Belki Allâh'a dönmekten murad, hükmün ancak ve ancak Allâh'a mahsus olduğu yere dönmektir. Bu da âhiret yurdudur. Zîrâ orada zahiri olarak Allâhü Teâlâ'dan başka hakikî bir hâkim yoktur. Dünya yurdu âhiretin hilâfınadır. Çünkü dünyâ, zâhirî olarak Allâh'ın gayrıda hüküm sürebiliyor.

İstircâ'nın faydaları

Musîbete uğrayan kişinin musîbet anında: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ *inna lillahi ve inna ileyhi râciûn* "biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz" sözünde bir çok faydalar vardır: (**1/260**)

1-Kişi bu cümleyi tekrarlamakla, layık olmayan yâni uygunsuz kelimeleri sarfetmekten korunmuş olur.

2-Bu cümle, felâket ve musîbete uğrayan kişinin kalbine teselli verir ve üzüntüsünü azaltır.

3-Bu cümleyi söyleyen kişinin, bundan sapıtıp başka layık olmayan uygunsuz sözler söylemesine şeytân sebep olamaz. Şeytan ona başka sözler söyletemez.

4-Bu cümleyi söyleyen kişiden bu güzel sözleri işiten başkaları da, ona uyup söylemeye başlarlar.

5-Bunu diliyle söyleyen kimse, kalbiyle de güzel bir inanç ve itikâtta olduğunu hatırlar.

Ve böylece Allâh'ın kazâ ve kaderine teslim olur.

Muhakkak ki başına bir musîbet gelen kişi, musîbet ânında dehşete kapılır. Kendisine, mezkur teslimiyeti, yâni Allâh'ın kazâ ve kaderine teslimiyetin gerekliliğini hatırlatacak birine ihtiyaç duyar.

Musîbet ânında okunacak dua

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

مَا مِنْ عَبْدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ اللّٰهُ مَّ اَجِرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَاخْلُفْنِي خَيْرًا مِنْهَا اِلاَّ أَجره اللّٰه فِي مُصِيبَتِهِ وَخَلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا

"Her hangi bir kula bir musîbet isâbet ettiği vakit, o kul:

"İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn Allâhümme ecirnî fî musîbetî ve'hlüfnî hayran minhâa" Biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz! Allâhım, beni musîbetimle mükâfatlandır ve onun yerine bana ondan daha hayırlısını nasip et" diye dua ederse, mutlaka Allâhü Teâlâ hazretleri o kişiyi musîbetinden dolayı mükâfatlandırır ve yerine ondan daha hayırlısını verir."[42]

Said bin Cübeyr (r.h.) buyurdular: Musîbet ânında okunmak için, bu ümmete verilen dua hiç bir ümmette verilmedi. Yâni istircâ hiç bir ümmete verilmedi. Eğer istircâ yâni belâya uğradığı zaman; اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ *inna lillahi ve inna ileyhi râciûn*: Biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz" duası birine verilseydi, elbette Yakûb Aleyhisselâm'a verilirdi. Kur'ân-ı kerîmde okuyup işitmiyor musun? Yusuf Aleyhisselâmı kaybettiği kıssa'da Yâkûb Aleyhisselâm şöyle dedi: يَاأَسَفَى عَلَى يُوسُفَ "Yâ esefâ alâ Yusuf! (Ah yusufum ah!)"[43]

Kalb ile istircâ'

Sabır, musîbet ânında istircâ' etmek yâni sâdece diliyle: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ *inna lillahi ve inna ileyhi râciûn*, demek değildir. Belki istircâ', kalb ile olmalıdır. Burada kişi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisi için yaratmış olduğu şeyleri tasavvur edip düşünür. Allâhü Teâlâ hazretlerinin, kendisine teklif ettiği bütün mükellefiyetlerine boyun eğer. Allâh'ın kendisine verdiği ve kendisinden aldığı bütün şeylerden kazâ ve kaderine teslim olur.

Çünkü Allâhü Teâlâ hazretlerine mahsus olan bir mülkte kişi, nasıl olur da Allâh ile çekişebilir? Allâh'ın mülkünden Allâh'a nasıl karşı ge-

42 Ahmed bin Hambel, 25417. Bu hadisi şerifi rivâyet eden "Ümmü Seleme" annemiz, ben bu hadisi şerifi daha önce Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinden duymuştum. Kocam, Ebû Seleme vefat edince ben bu duayı okumaya başladım. Bir ara kendi kendime "Ebû Seleme" den daha hayırlı kim var ki, Allâh, bana versin dedim. İddetim sona erdikten sonra, Allâh kocamın yerine bana ondan daha hayırlısını verdi. Efendimiz (s.a.v.) gelip bana talip oldu." Diye bu dua ve hadisi şerifin hatırasını güzel bir şekilde beyan etmektedir. İnsan bildiğiyle amel etmelidir. Bakınız: Müsned-i Ahmed; mevsuatül-hadis-i şerif, no: 10701

43 Yusuf: 12/84

lebilir? Allâh'ın kazâ ve kaderine nasıl râzı olmayabilir? İnsan, mülâhaza edip düşünmeli: Âlemler ve içindeki mülk, Allâhü Teâlâ'nındır. O zaman insan, Allâh'ın nimetlerini hatırlar. Allâh'ın nimetlerini hatırlamak; Allâh'ın kendisiyle bıraktığı nimetlerin, kendisinden aldığı nimetlerden kat kat çok olduğu bilgisini icap ettirir. İnsan, bunun farkına varır.

Âyet-i kerîmede, kendisiyle müjdelenen şey mahzûftur. Ona, Allâhü Teâlâ'nın şu kavl-i şerîfi delâlet etmektedir:

أُولَٓئِكَ **"İşte onlar,"**

Zikredilen sıfatlar ile mevsûf olan sabırlılar,

عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ **"Salavat u mağfiret onlara..."**

مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ **"Rablerinden... ve rahmet onlara..."**

صَلَوَاتٌ Salavat kelimesinin cemi olarak gelmesinin sebebi, mağfiretin çokluğuna ve sürekli tekrâr edilmesine delâlet etmesi içindir.

رَحْمَةٌ "rahmet," kelimesinin tenvinli olması, kendisiyle ta'zîm ve büyüklük manâsını ifâde etmesi için cemi olarak gelmesini müstağnî kıldı. Yâni ihtiyaç bırakmadı.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin rahmetinin manâsı çok geniştir: Dünya ve âhirette sevindirici şeyleri kuluna eriştirmek ve zarar verecek şeyleri defetmek de, Allâh'ın rahmetinin manâsının içine girer.

رَحْمَةٌ rahmet," ile, صلاة "salat"ın arasını cem edip ikisini bir araya getirmesi, rahmetinin kesintisiz olduğunu ilan etmek içindir. Âyet-i kerîmenin manâsı: Onların işlerinin mâliki ve onları kendilerine lâyık olacakları kemâlât derecelerine ulaştıran Allâh'ın rahmeti, bütün fenleri yâni değişik çeşitleri, arda arda onların üzerinedir, demektir.

Bâzıları (bir kısım âlimler) buyurdular:

صلاة salat'ın Allâh'a isnad edilmesi, yâni Allâh'tan salat, medih, sena, ta'zîm, rahmet, lütuf, ihsan demektir. Tekrar değildir:

وَأُولَٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ(١٥٧) **"Ve işte hidâyete erenler onlar..."**

Hidâyete mahsus olup, her hakkı ve doğruyu bulanlar onlardır. Bundan dolayı onlar istircâ' edip, Allâh'ın kazâ ve kaderine teslim oldular.

İbni Mesûd (r.a.) buyurdular: "Gökten düşmek, benim için Allâh'ın herhangi bir kazâ ve kaderine, "keşke böyle olmasaydı" demekten daha sevimlidir."

Hazreti Ali (r.a.)'dan rivâyet olundu: "Kim musîbet ânında elleriyle yüzüne ve oyluklarına vurursa, muhakkak ki onun sevabı yanar.

Denildi ki, insana isâbet eden hoş olmayan şeyler, eğer Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından gelmiş ise, ona sabretmek gerekir. Çünkü o belâ ve musîbetler, adl ve hakîm olan Allâhü Teâlâ tarafından gelmiştir. Bu musîbetler, mutlaka Allâh'ın adâlet ve hikmetinin icabıdır . Allâhü Teâlâ hazretleri, kimseye haksızlık etmediğinden mutlaka buna sabretmek gerekir.

İnsanın başına gelen hadise ve musîbet eğer zâlimlerden dolayı gelmişse, yâni zâlimlerin zulmüne uğramış ise, buna sabretmek vâcip değildir. Belki zâlimlerin kendisine zarar vermesine ve musîbetlerine manî olması caizdir. Hatta belki bu konuda zâlimler ile muhârebe bile eder. Eğer bu muhârebede öldürülürse şehid olur.

Bil ki: Belâlar, tasfiye'ye sebebtir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

مَا اُوذِىَ نَبِيٌّ مِثْلَ مَا اُذِيتُ "Hiç bir peygamber benim eziyet gördüğüm kadar eziyet görmedi." Yâni, hiç bir peygamber benim sâflığım kadar sâfî olmadı," demektir. Aşıkların yanında vefâ ve cefâ birdir. Denildiği gibi:

Sâib şikâyet edip yârından sitem etmektedir.

İşve ve aşkın olduğu yerde, vefâ ile cefâ birdir.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

وَعَنِ الحسين بن عَلي رَضيَ الله عَنْهُماَ قاَل سَمِعْتُ جَدِّي رَسُولَ الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقولُ: ياَ بُنَيَّ عَلَيْكَ بِالْقَنُوعِ تَكُنْ مِن أَغْنَى النَّاسِ اَدِّ الْفَرَائِضَ تَكُنْ مِن أَعْبَدِ النَّاسِ، ياَ بُنَىَّ إنَّ في الْجَنَّةِ شَجَرَةً يُقاَلُ لَهَا شَجَرَةُ الْبَلْوَى يُؤْتَى بِاهْلِ الْبَلاء يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلاَ يُنْشَرُ لَهُمْ دِيوَانٌ وَلاَ يُنْصَبُ لَهُمْ مِيزَانٌ يُصَبُّ عَلَيْهِمُ ٱلْأَجْرُ صَبًّا ثُمَّ تَلاَ النَّبِيُّ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"إنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ"

Hazreti Hasan (r.a.) buyurdular: Ben dedem, Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinden şöyle dediklerini işittim:

-“Ey oğlum! Kanaatkâr ol, insanların en zengini olursun. Farzları yerine getir, insanların en âbidi olursun. Ey oğul! Cennette bir ağaç vardır. Ona: شجرة البلوى yâni belâ ağacı denir. Kıyâmet günü belâ ehli getirilir. Onlara divân açılmaz ve onlar için mizân da kurulmaz. Onların üzerine oluk oluk ecir ve sevab dökülür.

Bu hadîs-i şerîfi irad ettikten sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ “ancak sabredenlerdir ki, ecirlerine hesapsız erdirilir.”[44] âyeti kerimesini okudular.[45]

Eğer sabır hakkında hiç bir şey olmasa da, sâdece, Süleyman Aleyhisselâm’ın zamânında geçen kuş hikâyesi olsaydı kâfi gelirdi. Sözü edilen hikâye şudur: (**1/261**)

Hikâye

Süleyman Aleyhisselâm’ın zamânında bir kuş vardı. Bu kuşun güzel bir sesi vardı. Kuşun sûreti de çok güzeldi. Onu bir adam bin dirheme satın aldı. Başka bir kuş geldi. Kafesinin üzerine konup öttü. O yabancı kuş gittikten sonra, kafesteki güzel sesli kuş ötmez oldu, sustu. Adam Süleyman Aleyhisselâm’a geldi. Kuşunu şikâyet etti. Süleyman Aleyhisselâm:

-“Gidin o kuşu bana getirin!” dedi. O kuşu getirdiklerinde Süleyman Aleyhisselâm kafesteki kuşa seslendi:

-“Sahibinin senin üzerinde hakkı vardır. Çünkü adam seni çok yüksek para ile satın aldı. Sen neden sustun? Niçin ötmüyorsun?” diye sordu. Kuş:

-“Ey Allâh’ın peygamberi! Ona (sahibime) deki: Kalbini benden kaldırsın, yâni benden ümidini kessin. Ben bundan böyle ebediyyen kafesin içinde ötmeyeceğim” dedi. Süleyman Aleyhisselâm sordu:

-“Neden?” Kuş:

-“Benim ötmem, feryad ve figanım vatan ve evlâd hasretindendi. Kuşun biri bana: “Sen böyle güzel öttüğün için seni kafesin içinde hapsediyorlar. Ötme, sus! Eğer böyle devam edersen kurtulursun!” dedi. Ben de vatan ve evlâdıma kavuşmak için sustum. Artık ötmüyorum,” dedi.

Süleyman Aleyhisselâm kuşun anlattıklarını adama anlattı. Adam:

---

[44] Ez-Zumer, 39/10
[45] Kurtubî tefsiri: c: 15, s. 215

-"Ey Allâh'ın peygamberi! Onu bırak gitsin. Ben onu sesi için kafese koymuştum. Ötmeyen kuşu ne edeyim?" dedi.

Süleyman Aleyhisselâm, adama bin dirhem verip kuşu bıraktı. Kuş kafesten kurtulup havalandığında şöyle ötmeye başladı:

سُبْحَانَ مَنْ صَوَّرَنِى وَ فِى الْهَوَاءِ طَيَّرَنِى ثُمَّ فِى الْقَفَسِ صَبَّرَنِى

-"Beni tasvir edip bana güzel şekil ve ses veren, beni havada uçuran ve kafeste bana sabır veren Allâh subhânehû ve teâlâ hazretleri, noksan sıfatlardan münezzehtir. Ona tesbih ederim!" diyordu.

Sonra Süleyman Aleyhisselâm çevresindekilere şöyle buyurdu:

-"Eğer bu kuş kafeste ötmeye devam etseydi oradan kurtulamazdı. Sabretti kurtuldu."

Hakîkatte bunun misâli, nefsin sıfatlarından fânî olmaya işârettir. Çünkü kişi, kendi arzusuyla, zorlanmadan, ölmediği müddetçe hakîkî hayata ulaşamaz.

Mesnevî'de buyuruldu:

Ten kafes şeklindedir ve ten candan hariçtir.

Can hem dahilinde olur ve hem de haricinde.

Üftâde Efendi diye meşhûr Hazreti Şeyh **(k.s.)** buyurdular: "Enâniyetin yok olması ve hakîkî varlık denizinde vucûdün izmihlâli gerekir. Ancak bu şekilde, maksûd tamam olup hâsıl olur."

Saib buyurdu:

Aslanı bağa vurmaya terket, o hürriyetini kazansın.

Hayret vâdisi

Üftâde Efendi diye meşhûr Hazreti Şeyh **(k.s.)** buyurdular: Mertebeleri geçmenin mahalli, kendisine "وادي الحيرة hayret vâdisi" denilen bir mertebedir.

Hayret vâdisine gelen sâlik, yâni seyrû sülûk talebesi orada matlubunu bilir, lâkin ona vâsıl olmaya kaadir olamaz. Yâni o yüce makâma ulaşmaya güç getiremez. Böylece "Hayret vâdisi"nde hayret ve hararetle döner, durur. Bu hararetle, enâniyeti yanar, kül olur.

Bu vadiye, "hayret vâdisi" denilmesinin bir sebebi de, buraya ulaşan sâlik, hayretler içinde kalır, şaşar ve buradan öteye gitmeye ve geri dönmeye güç getiremez. Onun için Efendimiz (s.a.v.) hazretleri: اللهُمَّ زِدْنِى

حَيْرَةً "Allâhım! Hayretimi ziyâde et!" diye buyurmaları, işte buna işârettir. Bu mertebeyi geçmek bir çok kişiye kolay olmadı. Zor bir metebedir. Mürşid-i kâmil olmadan bu mertebeyi geçmek mümkün değildir.

Allâhım! Bizi Esmânın (isimlerinin) ve sıfatlarının tecellilerine hazırla. Üzerimize zâtının kemâlinin müşâhedât kâselerinden saç, feyiz ve bereketini üzerimize ver.

Safâ ve Merve

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَاۜ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلٖيمٌ ﴿١٥٨﴾

"Hakîkat, Safa ile Merve Allâh'ın şeâirindendir. Onun için, her kim hac veya umre niyetiyle Beyt'i ziyâret ederse, tavafı bunlarla yapmasında ona bir günah yoktur. Her kim de, gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allâh ecriyle meşkûr kılar, Alîm'dir."[158]

اِنَّ الصَّفَا **"Muhakkak Safâ,"**

Mekke'de bir dağın adıdır. Safiyyüllah Âdem Aleyhisselâm üzerinde oturduğu için kendisine "Safâ" denilir.

وَالْمَرْوَةَ **"Ve Merve,"**

Merve de Safâ gibi Mekke'de bir dağın adıdır. Merve'nin üzerine Adem Aleyhisselâm'ın hanımı, hazreti Havvâ oturduğu için, "Merve" denmiştir.

مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ **"Allâh'ın şeâirindendir;"**

شَعَائِرِ kelimesi, شعيرة kelimesinin cemii olup, alâmet manâsınadır. Yâni, Safâ ile Merve adındaki iki tepe, Allâh'a taatın alâmetlerindendir. Çünkü ister vakfe yerleri, ister sa'y yerleri, ister kurban kesme yerleri

olsun, Allâh hepsinin belli ibâdetleri yerine getirmemiz bakımından, tanıyabilmemiz için birer alâmet kılmıştır.

Safâ ile Merve tepelerine dikilen putların hikâyesi

Rivâyet olundu: Safâ tepesinde kendisine "İsâf" denilen erkek şeklinde bir put vardı. Merve tepesinde de kendisine "Nâile" denilen kadın şeklinde bir put bulunuyordu. (O zaman câhiliyye halkı) Bu iki putun insan olduğu, Kâbe'de zinâ ettikleri için taş kesildiklerini ve kendilerinden ibret alınması için bu iki tepeye konulduklarını rivâyet ediyorlardı. Uzun bir zaman geçtikten sonra, insanlar, Allâh'tan başka bu iki puta tapmaya başladılar. Câhiliyye halkı, Safâ ile Merve arasında sa'y ederlerken bu iki puta saygı gösterisinde bulunur ve ta'zîm için bu iki puta dokunurlardı. İslâm gelip putlar kırılınca, Müslümanlar, Safâ ile Merve arasında sa'y edip bu iki tepenin arasını tavaf etmeyi kerih gördüler, hoş görmediler. Müslümanların bu hareketleri üzerine Allâh, bu iki tepe arasında tavaf etmelerine izin verdi ve bunların Allâh'ın alâmetlerinden olduğunu bildirdi.

Safâ ile Merve'nin arasında sa'y yapmanın hikmeti

Safâ ile Merve arasında sa'y yapmanın meşrû olmasının hikmeti, Hazreti Hâcer'in meşhûr sıkıntı döneminde, bu iki tepe arasında gidip gelme olayına dayanmaktadır.

Hikâye edilir: Hazreti Hâcer'e kendisinin ve oğlu İsmail Aleyhisselâm'ın susuzluğu zor gelmeye ve sıkıntı vermeye başladı. Yüksek dağlara çıkmak için, bu mekâna çıktı ve bu iki tepe arasında koştu. Orada dua etti. Allâhü Teâlâ hazretleri, Zemzem suyunu onlara ikrâm etti. Zemzem suyunu yerden fışkırtıp çıkarttı. (**1/262**) Allâh onun duasını kabul etti ve Hazreti Hâcer'in ve oğlu İsmail Aleyhisselâm'ın susuzluğunu gidermek için, bu iki dağ arasında koşuşmasını, kıyâmete kadar yeryüzüne gelecek bütün mükellefler için ibâdet kıldı. Haber'de şöyle denildi:

أَلصَّفَا وَالْمَرْوَةَ بَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَوْضِعَانِ مِنْ مَوَاضِعَ اْلاِجَابَةِ

مَا بَيْنَهُمَا قَبْرُ سَبْعِينَ اَلْفِ نَبِيٍّ وَسَعْيُ هُمَا يَعْدِلُ سَبْعِينَ رَقَبَةٍ

"Safâ ve Merve, Cennetten iki kapıdırlar. İcâbet yerine konulmuştur-lar. İkisinin arasında yetmişbin peygamberin kabri vardır. Safâ ile Merve arasında sa'y yapmak, yetmiş köle azâd etmeye müâdil ve denktir."[46]

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ "Her kim hac veya umre niyetiyle Beyt'i ziyaret ederse,"

الْحَجّ lügatta, kasdetmek ve niyet etmek, demektir. اَلْعُمْرَةُ Umre, ziyâret demektir. Hac ve Umre'de, meşrû olan kasd etme ve ziyâret vardır.

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ "Onun üzerine bir günah yoktur;"

Yâni, üzerinde bir vebâl ve günah yoktur. جُنَاح kelimesinin aslı, جنحhayırdan şerre kastedip yönelmek demektir.

أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا "Bu ikisini tavaf etmesinde…"

Yâni, Safâ ile Merve'yi tavaf etmesinde ve ikisinin arasında sa'y edip, gidip-gelmesinde bir günah yoktur. Bu âyeti kerime, Müslüman-lardan günahı kaldırmaktadır. Çünkü Müslümanlar, bunun câhiliyetin ihdâsı ve fiili olduğu, Safâ ile Merve arasında sa'y etmenin günah olacağı düşüncesindeydiler.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

"Her kim hac veya umre niyetiyle Beyt'i ziyaret ederse, tavafı bun-larla yapmasında ona bir günah yoktur." Bu âyet-i kerîme, Safâ ile Merve arasında sa'y etmenin Hanefî mezhebinde vâcip olmasına ters ve zıd de-ğildir. Çünkü bir iş hakkında bizim, "Onda bir günah yoktur," sözümüz, onun vâcib olarak itlâk edilmesini sahih kılar.

يَطَّوَّفَ fiilinin aslı, يتطوف dir. تفعّل babından gelmesinin sebebi, Tavaf eden kişiye gereken, tavaf konusunda tekellüf etmesi, zorluğa katlanma-sı, bütün cehd ve gayretini tavafa harcamasıdır. Tavafda zorluk olduğu için, يتطوف fiili, تفعّل babından geldi.

وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا "Ve her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse,"

تَطَوَّعَ 'nin aslı, kerhen yani, herhangi bir baskı ve zorlama olmadan, tav'an yâni isteyerek ve kendi arzusuyla bir işi yapmaktır. Denildi ki,

46 Bu hadisi şerif bâzı değişik lafızlar ile Ed-Dürrülmensûr'da geçmektedir.

تَطَوُّع "Tatavvu", kişinin, herhangi bir zorlama ve baskı olmaksızın, kendi istek ve arzusuyla, Allâh'a yaklaştırıcı fiil ve ameller işlemesidir.[47]

"Allâh Şâkirdir" demenin manâsı

فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ "Şüphesiz Allâh (ecriyle meşkûr kılan) şâkir'dir,"

Yâni o kişiyi, ameliyle mükâfatlandıracaktır.

شَاكِرٌ "Şâkir'in Allâhü Teâlâ ile vasıflanması, taat eden kişiye sevâb vereceği ve onu mükâfatlandıracağı manâsına olmak üzere mecâzî'dir.

İbni Temcîd, Hâşiyesinde şöyle buyurdular: Allâh'tan **şükür**, Allâh'ın kulundan râzı olduğu manâsına, mecâzidir. Sevap vermek, rızânın lâzımı (gerekliliğidir.) Rızâ, **şükrün** melzûmudur. **Şükür**, rızâ manâsına mecâzîdir. Sonra, şükürde mecâzî olarak bulunan rızâ manâsından, ikinci mertebede mecâz olarak, sevâb manâsına geçildi. Böylece şükür, sevâb vermek manâsında kullanıldı.

(١٥٨)عَلِيمٌ "(Allâh) alîm'dir."

Allâh, tatavvu, yâni nâfile ibâdet yapan kişiyi ve o ibâdeti yapmaktaki niyyetini hakkıyla bilmektedir.

Bu âyeti kerimede, farzlara olduğu gibi, nâfilelere de teşvik vardır. Bir nâfile ile gelen, bir nâfile ibâdeti yapana Allâh şâkir ve alîmdir. Onun amelinin karşılığını kat kat verecektir. Peki bir nâfileden daha fazlasını yapana Allâh, nasıl muâmele edecektir?...

Oruç ile nefsin kahredilmesi tahsil edilir.

Zekat ile o kişi tezkiye edilir, malı temizlenir.

Namaz ile ruhânî bir mirâca çıkılır.

Hac ile vuslat elde edilir.

---

[47] *خَيْرًا kelimesi, nasb oldu. (Bu iki sebebten biriyledir)*

تَطَوُّع "Tatavvu" kelimesi kendi nefsinde müteaddi bir fiili tazammun ettiği içindir.

تَطَوُّع "Tatavvu" kelimesi, تبرع teberru' etti, manâsına olduğu içindir. طاع يطوع طوعاً sözleri, تبرع teberru' etti, manâsınadır. Sanki şöyle denildi: Kim mutlak olarak, üzerine farz olmayan bir ameli severek yaparsa…

Harf-i cerr olan من düşmesiyle burada خَيْرًا kelimesi, nasb oldu. Çünkü bu cümlenin tevili şöyledir: وَمَنْ تَطَوَّعَ تَطَوُّعاً بِخَيْرٍ Ve kim büyük bir istekle isteyerek, hayır olarak Safâ ve Merve'yi tavaf ederse:

Süfyân-ı Sevrî'nin haccı

Süfyân-ı Sevrî'den rivâyet olundu. Süfyân-ı Sevrî buyurdular: Bir sene hacca gitmiştim. Arafat'tan dönüp, o seneden sonra hac yapmama görüşündeydim. Hacılara baktım; asâsına dayanmış yaşlı bir adam gördüm. O, beni süzercesine uzun uzun bana bakıyordu. Ben ona:

-"Esselâmü aleyke yâ şeyh! Ey yaşlı adam, Allâh'ın selâmı senin üzerine olsun," diye selâm verdim. O da bana:

-"Ey Süfyân! Senin de üzerine olsun!." Ben hayretle ona bakarken; o konuşmasına devam etti. Bana:

-"Niyetinden dön!" dedi. Ben:

-"Sübhânellah! Sen benim niyetimi nereden biliyorsun?" dedim. O:

-"Rabbim bana ilhâm etti," diye cevap verdi. Ve şöyle devam etti:

-"Gerçekten ben otuzbeş defa hac ettim. Otuz beşinci haccımda Arafat'ta vakfede bulunuyordum. İnsanların şu zahmetine bakıp, Allâhü Teâlâ hazretleri, onların ve benim haccımı kabul edecek mi, diye düşünüyordum. Ben bu düşünceye kalmışken güneş battı ve hacılar, Arafat'tan Müzdelife'ye indiler. Benim yanımda kimse kalmamıştı. Gece karardı. O gece uyudum, rüyâm'da şöyle gördüm. Sanki gerçekten kıyâmet kopmuştu. İnsanlar, haşr olmuşlardı. Amel defterleri uçuşuyordu. Mizân kurulmuştu. Sırat ortaya konmuştu. Cennet ve Cehennemin kapıları açılmıştı. Cehennemin şöyle dediğini işittim:

-"Ey Allâhım! Hacıları benim sıcağımdan ve soğuğumdan koru!" diyordu. Bunun üzerine Cehenneme şöyle nidâ geldi:

-"Ey Ateş! Hacılardan gayri için de dua et, çünkü onlar, çölün susuzluğunu ve Arafat'ın sıcaklığını tattılar. Bundan dolayı onlar, kıyâmetin susuzluğundan muhâfaza olundular (bu gün onlara susuzluk yok) ve onlar, şefaate nail oldular, şefaate ermenin zevkini tattılar. Zîrâ onlar, canları ve mallarıyla benim rızâmı taleb edip aradılar."

Şeyh buyurdu:

-"O anda ben uyandım. İki rekat namaz kıldım. Sonra yine uyudum. Aynı rüyâ'yı aynı şekilde yine gördüm. Bu rüyâ rahmânî mi yoksa şeytanî mi, diye düşünüyordum ki, bana:

-"Hayır! Belki bu rüyâ rahmân olan Allâh tarafındandır. Sağ elini uzat!" denildi.

Ben de sağ elimi uzattım. Bir de baktım ki, avucumda bir mektub: Şöyle yazılıydı:

-" مَنْ وَقَفَ بِعَرَفة وَزَارَ الْبَيْت شَفَّعْتُهُ فِى سَبْعِينَ مِنْ اَهْلِ بَيْتِهِ Her kim Arafat'ta vakfe yapar ve Beytullahı ziyâret ederse, ben onu kendi ehli beytinden yetmiş kişi hakkında şefaatçı kılarım."

Bu hadiseyi bize aktaran, Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdular:

-"O zât o mektubu bana gösterdi ve ben de okudum." Sonra Şeyh efendi buyurdular:

-"O zamandan beri her sene haccettim. Ta ki, bu şekilde yetmiş üç haccım tamam oldu." Bu hadise, "Zühretü'r-Riyâz" isimli kitabta zikredildi. (**1/263**)

Kalb ile de Kâbe'ye yönelmek lazım

Eşbâh ve nezâirde buyuruldu: Müslümanların kendisinden faydalanacakları rabıta binâlarını inşâ etmek yani, kervânsaraylar ve İslâm ülkesinin hudutlarını bekleyenlerin irtibat yerlerini ve hayır kurumlarını yapıp, müslümanların faydasına sunmak, ikinci hacdan yâni nâfile hac'dan daha faziletlidir.

Nâfile hac nâfile sadakadan daha faziletlidir.

Farz olan hac, anne ve babaya itaat etmekten daha evlâdır. Ancak nâfile hac böyle değildir.

Zenginin haccı, fakirin haccından daha faziletlidir. Çünkü fakir kişi, farzı Mekke'de edâ eder. Onun gidişi nâfiledir. Farz'ın fazileti, nâfilenin faziletinden daha üstündür.

Akıllı kişi, Allâh'ın beytine yâni Kâbe'ye yönelir ve onu ziyâret eder. Eğer mal bakımından Kâbe'yi ziyâret etmeye musâit değilse, himmet ve haliyle musâit olmalıdır. Yâni düşüncesi, gayreti, hali ve kalbiyle Beytüllahı ziyâret etmelidir.

Muhakkak ki, Beytüllahı ziyâret etmede en önemli şey, kişinin sâdece kalıbı ile değil, kalbi ile mânen Kâbe'ye yönelmesidir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Sen nice yollar yürüdün de gül biçemedin.

Te'vîlât-ı Kâşâniyye'den tasavvufî manâlar

Te'vîlât-ı Kâşâniyye'de buyuruldu:

اِنَّ الصَّفَا "Hakîkat, Safa" kalbin varlığıdır.

وَالْمَرْوَةَ "Ve Merve," nefsin varlığıdır.

مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ "Allâh'ın şeâirindendir" Allâh'ın dininin ilânından ve onun kalbî ibâdet yollarındandır; yakîn, tevekkül, rızâ ve ihlâs gibi... Ve nefsî menâsiktendir; Sabır, şükür, zikir ve fikir gibi…

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ "Beyt'i ziyaret ederse," Yanî zâtî olan vahdet makâmına bâliğ olur ve zâtî olan küllî fenâ ile İlâhî huzura dahil olursa, demektir.

أَوِ اعْتَمَرَ "Veya umre," Müşâhede makâmına baliğ olduktan sonra, Celâl ve Cemâl sıfatlarının tecellisinin nuruyla, O hazreti Tevhîd sıfatı ve fenâ ile ziyâret ederse…

فَلَا جُنَاحَ "Bir günah yoktur," yâni zorluk yoktur.

عَلَيْهِ "Onun üzerine," Yâni bu takdir de ona:

أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا "Bunlar ile tavafı yapmasında," Yâni ikisinin makâmına dönmesinde, ikisinin arasında tereddüt eder. Renkli olan vucûdundan dolayı değil. Belki o vebâl ve günahtır. Fenâ'dan sonra temkin ânında kendisine hibe edilen Hakkânî vucûd ile tavaf eder. İşte bundan dolayı, günah nefyedildi. Çünkü bu varlıkta, birincisinin tersine vüs'at ve genişlik vardır.

وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا "Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse,"

Yâni kalb makâmında, bir hayır teberrü eder; tekmîl, mükemmelleştirme, talim, irşâd ve mahlûkata şefkat babında iyilikler yapar ve ahlâk babında da, birr (iyilik), takvâ, zaiflere ve miskinlere yardım ve himmetleri tahsil eder. Ve nefis makâmında ise, fenâ'dan sonra bekâ halinde seyr ü sülûk'da kemâle erdikten sonra, yüksek himmetleri tahsil etmektir.

فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ "Şüphesiz Allâh (ecriyle meşkûr kılan) şâkir'dir," Onun ameline, çok sevab vermekle onu meşkûr etti.

عَلِيمٌ "(Allâh) alîm'dir." Muhakkak ki o, eşyâda tasarruf etme bâbında, Allâh'ın adı ile hareket etmelidir. Telvîn, renge girmek, ibtilâ ve fetret bâbında olmamalıdır. Kâşânî'nin sözü burada bitti.

يا خفى الذات محسوس العطا انت كالماء ونحن كالرحاء

انت كالريح و نحن كالغبار يختفى الريح وغبراء جهار

Ey zâtı gizli, atâ ve ihsânı hissedilen!
Sen su gibisin, biz ise, el değirmeni gibiyiz.
Sen rüzgârsın biz ise toz. Rüzgâr tozu aşikâr olarak gizler.

Allâh'ın indirdiğini gizleyenler mel'undurlar

اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِى الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾
اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَاُولٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ
لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

İndirdiğimiz beyyinâtı ve ayn-ı hidâyet olan ayetleri, insanlar için biz, Kitâb'ta beyan ettikten sonra gizleyenler, muhakkak ki onlara, Allâh lânet eder, lânet şanından olanlar da lânet eder.[159] Ancak tevbe edip, hâli düzeltip, hakkı söyleyenler başka... Ben onlara bağışlarım; öyle rahîm – tevvâbım ben...[160]

Amma ayetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlar: İşte Allâh'ın lâneti, meleklerin lâneti, insanların lâneti hep onların üstüne...[161] Ebediyyen onun altında kalırlar. Ne azapları hafifletilir, ne de kendilerine göz açtırılır...[162]

Her halde hepinizin ilâhı bir ilah... Başka ilah yok; ancak O... O, rahmânü'r-rahîm...[163]

Hakkı gizleyip halkı sapıtanlara lânet olsun

اَلَّذِينَ يَكْتُمُونَ **"O gizleyenler,"**

Bu âyet-i kerime, yahûdîlerin reisleri (başkan ve ileri gelenleri) veya ahbârı (yahudî din alimleri) hakkında indi. Ve dinî ahkâm'dan herhangi bir şeyi gizleyen herkes hakkında indi. Bu akla en yakın olanıdır.. Çünkü, lafzı âm olan bir âyetin hükmü de umûmî olur. Sebebinin husûsî olması, hükmünün umûmî olmasına manî değildir.

الكتم Kendisine ihtiyaç olduğu halde ve ortaya çıkarılıp izhâr edilmesi için gerekçe bulunduğu halde, bir şeyi kasten gizlemektir. Ve davet edicinin onun izhârına husûlüdür. Bu ise (yâni gizlemek)

1-Bazan, sırf ahkamı örtmek ve onu gizlemekle olur.

2-Bazen de yerine başka bir şeyi koyup onu izâle etmekle olur. Yahûdîlerin Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâtta geçen vasıflarını ve diğer dinî hükümleri değiştirmeleri bu şekildeydi.

مَا أَنْزَلْنَا **"Bizim indirdiğimiz şeyi,"** halbuki onlar:

مِنَ الْبَيِّنَاتِ **"Beyyinâttan..."**

Yâni açıklayıcı âyetler olup, Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin vasıfları ve peygamberliği, recim üzerine, kıblenin Mescd-i Harama değişmesi ve helâl harâm hakkında ilâhî hükümlerdir.

وَالْهُدَى **"Ve ayn-ı hidâyettir."**

Yâni Muhammed Mustafa (s.a.v.) hazretlerinin vasıfları ve peygamberliğinin künhüne iman etmenin ve tâbi olmanın farz olduğunu bildiren ve hidâyete delâlet eden âyetlerdir.

مِنْ harfi cerri, يَكْتُمُونَ fiiline taalluk etmektedir.

مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ **"Biz onu beyan ettikten sonra,"**

Yâni biz onu hulâsa edip, açıkladıktan sonra onu gizleyenler.

لِلنَّاسِ **"İnsanlar için."** Hepsine, sâdece gizleyenlere değil.

فِي الْكِتَابِ **"Kitap'ta,"**

Yâni Tevratta. Bu, aynı zamanda onlara, âyetleri izah etmeleri için bir tenbih ve uyarıdır. Onlardan her birine, şüphesiz ona kavuşması cihetinden bu gereklidir.

İbni Şeyh, hâşiyesinde şöyle buyurdu: Ayet-i kerimede geçen: الْبَيِّنَاتِ "Beyyinât"dan murat, Allâhü Teâlâ hazretlerinin peygamberlere indirdiği

kitaplar ve vahiydir. Aklî deliller değildir. وَالْهُدٰى "hidâyet" kavl-i şerîfinin altına ise, aklî ve naklî deliller girer. Allâhü Teâlâ hazretlerinin, hidâyet hakkında: مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ Biz onu açıkladıktan sonra, yâni biz onu kitabta beyan ettikten ve hulâsa ettikten sonra," buyurması ise, ikisinin birleşmesini, yâni bir anda olmasını gerektirmez. Çünkü atıf, lafızların değişikliği içindir. Açıklanan şeyin kitapta ve onun vahiy yoluyla olması caiz olduğu gibi; (**1/264**) beyyinatın kendisinde istifâde edilen faydalı bir yoldan da olması (insanlara gelmiş olması) caizdir.

أُولٰٓئِكَ **"İşte onlara,"** yâni bu sıfat ehli olan kişilere,

يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ **"Allâh lânet eder,"**

Yâni onlar hakkı gizledikleri için, Allâh onları, rahmetinden uzaklaştırıp, dergâh-ı izzetinden tard edip kovar.

وَيَلْعَنُهُمُ اللاَّعِنُونَ(١٥٩) **"lânet şanından olanlar da lânet eder;"**

Lânet okuyan herkes, o hakkı gizleyip gerçeği söylemeyenlere lânet eder. Yâni, melekler, insan ve cinlerin mü'minleri onlara beddua ederler, demektir.

İbni Mesûd (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu: Bir adam, bir arkadaşının kötü bir iş yaptığını zannederek ona **lânet** etse, o lânet hemen semâya yükselir. **Lânet** edilen kişi, lânete layık bulamayınca, söyleyene döner. Onu da layık bulamayınca, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâttaki, vasıflarını saklayan ve onun hak peygamber olduğunu bildiği halde bu gerçeği gizleyen yahûdîlere gider."

اللاَّعِنُونَ Lânet ediciler, yahutta hayvanlar ve haşerelerdir. Onlar yâni canlılar, Allâh'a isyân eden kullara lânet ederler ve: "Allâhım! Adem oğullarının isyânkârlarına lânet et! Çünkü onların uğursuzluğu sebebiyle bereketten yoksun bırakıldık, yağmurumuz kesildi," derler.

Halkı sapıtmaktan tevbe etmenin şartları

اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا **"Ancak tevbe edenler müstesnâ..."**

Beyyinât ve hakkı gizlemekten ve diğer tevbeyi gerektiren amellerden vazgeçip tevbe edenler hariç... [48]

وَأَصْلَحُوا **“Ve hali düzeltenler,”**

Yâni, bozduklarını düzeltenler hariç, demektir. Çünkü tevbeden sonra kişi, ifsât edip bozduklarını mutlaka düzeltmelidir. Meselâ; başka birini dinî konularda eğer şüpheye düşürmüşse, mutlaka onun şüphesini izâle edecek olan doğruyu beyan etmesi gerekir. Yâni, bozduklarını düzeltmeli ve sonra da mutlaka, gizleme fiilinin zıddını işlemelidir. Kitmân yâni gizlemenin zıddı ise beyândır, açıklamadır. Bunu Allâhü Teâlâ şöyle beyan ediyor:

وَبَيَّنُوا **“Ve hakkı beyân edip söyleyenler (hariç)…”**

Yâni Allâhü Teâlâ’nın kitaplarında beyân ettiği şeyleri söyleyenler hariç, demektir.

Bunları yapanların tevbeleri elbette tamam olur. Bu âyeti kerime, fikrî günah işleyen, düşünce suçu işleyip, halkı sapıtan, âlim, mütefekkir, yazar ve düşünce adamlarının yapmış oldukları bu tarz günahlarının affı için neler yapmaları lazım geldiği ve neleri terketmeleri gerektiğine delâlet etmektedir.

فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ **“İşte onlara, ben bağışlarım,”**

Yâni bu tevbe edenlerin tevbesini kabul eder, rahmet ve mağfiretimi onların üzerine saçarım, onlara rahmet ve mağfiret ile muamele ederim.

Çünkü tevbe, Allâhü Teâlâ hazretlerine isnâd edildiği zaman, yani: تَابَ اللّٰه veya يَتُوبُ اللّٰه denildiğinde, Allâh onların tevbesini kabul etti, veya Allâh onların tevbesini kabul eder, manâsınadır. Tevbe’nin kabûlü, mağfireti tazammun eder, ilâhî rahmeti icap ettirir. Yâni tevbe eden kişiden azabın kaldırılmasını icap ettirir.

وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ(١٦٠) **“Ve tevvâb’ım rahîm’im ben.”**

Yâni tevbeleri kabul etmede mübâlağa eder ve rahmeti neşrederim. İslâm düşmanlarından yaşayanlara lânet okunma zikredilince, ölenlerine de lânet okunma zikredilerek şöyle buyuruldu:

---

[48] *Bu istisnâ, “İstisnâ-i Muttasıl”[48]dır. Müstesnâ minh,* يَلْعَنُهُمْ *“onlara lânet eder,” fiilindeki zamirdir.*

Lânet

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Amma ayetlerimizi inkâr edenler,"**

Yâni, küfür ve inkâra devam edenler, tevbe etmeyip, gerçekleri gizlemeyi sürdürenler…

وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ **"Ve kâfirler olarak ölenler,"**

Yâni küfürleri üzerine isrâr ederek, ilk hallerini değiştirmeden devâm edenler (yok mu?):

اُولٰئِكَ **"İşte onlar,"** bil-istikrâr sayılanlar…

عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ(١٦١) **"Allâh'ın lâneti, meleklerin lâneti, insanların lâneti hep onların üstünedir."**

Onlar ebedî olarak lânete mahsusturlar. Yaşarken ve ölürken onların üzerinde ebedî lânet vardır.

Kıyâmet gününde kâfirler birbirlerine lânet edecekler

Onlara lânetiyle lânet edenler, mü'minlerdir. Çünkü, وَالنَّاسِ nasdan murad mü'minlerdir. Zîrâ gerçek manâ'da insan olanlar mü'minlerdir. Zîrâ insanlıktan sâdece ve sâdece mü'minler faydalanmaktadırlar.

Kâfirler ise, hayvanlar gibidirler. Hatta belki hayvanlardan daha sapık bir yolda ve dalâletin içindedirler. Allâh katında onların itibar ve değerleri yoktur. Veya burada geçen, وَالنَّاسِ nas, yâni insan kelimesi umûmîdir. Çünkü kâfirler de kıyâmet günü birbirlerine lânet edeceklerdir.

Kıyâmet gününde Allâh, kâfirlere lânet edecektir.

Melekler, lânet edecektir.

İnsanlar yâni mü'minler lânet edecektir.

Zalimler, zâlimlere lânet edecektir.

Kendisi zâlim olduğu halde, zâlimlere lânet eden kişi, kendi nefsine zulüm etmiştir.

Melûnların azabları hafifletilmez

خَالِدِينَ فِيهَا "Ebediyyen onun altında kalırlar;"

Bu cümle, عَلَيْهِمْ de ki, zamirden hâl'dir. Yâni lânette dâimî olarak kalırlar demektir. Çünkü onlar Cehennem ateşinde muhalleddirler. Onlar Cehennemde ebedî kaldıkları gibi, ebedî olarak Allâh'ın rahmetinden de uzaktırlar.

لاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ "Onlardan azab hafifletilmez."

Bu cümle, kâfirlerin azablarının çokluğunu ifâde etmek için istinâf-tır. Küfürlerinin kemmiyeti ve habisliğin çokluğu haysiyetiyle azablarının keyfiyetinin beyânıdır. Yâni üzerinden azab, kaldırılmayaca-ğı gibi hafifletilmez de.

وَلاَ هُمْ يُنْظَرُونَ(١٦٢) "kendilerine göz de açtırılmaz."

1- يُنْظَرُونَ fiili, اِنْظَار yâni اِفْعَال babından geliyor. Mühlet, te'cîl, te'hir manâsınadır. Yâni onlara, tekrar dönüş, tevbe ve mazeret için mühlet ve süre verilmez. Onlar devamlı ve sürekli azab olunurlar. Azabın her bir çeşidi diğerine bitişmektedir. Azab esnâsında bile dinlenmeleri olmaz, bir saat bile, azapları geciktirilmez.

2- يُنْظَرُونَ fiili, نَظر dan انتظار manâsınadır. Yâni onlar, mazerette bulunmaları için, beklenilmezler.

3- يُنْظَرُونَ fiili, الرؤية görmek ve bakmak manâsınadır. Yâni onlara rahmet nazarıyla bakılmaz, demektir.

Kâfirlerin ebediyyen Cehennemde kalmalarının hikmeti?

خَالِدِينَ فِيهَا "Onlar ebediyyen onun altında kalırlar, buyurularak, Cehennem ateşinde ebedî kalacakları beyân edildi. Çünkü onların niyetleri, yaşadıkları müddetçe putlara tapmaktı. Eğer yaşasalardı ebediyyen putlara tapacaklardı. Onun için onların ebedî azab ile azablanmaları caiz oldu.

Amma ateşte değişik derekeler vardır. Onların Cehennemdeki derekeleri yâni yerleri, kötü halleri ve küfürlerinin şiddetine müsâvî yâni eş-

değer olarak değişir. Şiddetli küfür, Cehennemin derekelerinde şiddetli azaba döner. Çünkü onların niyetleri, amelleri gibi değişiktir.

Kâfirlerin (dünyâda yaşadıkları kısa ömürleri ve küfürlerine karşılık) ebedî azabta kalmalarının hikmeti: Kâfirler, kötü itikad ve inançlarıyla, Allâhü Teâlâ hazretleri hakkında kötü düşündüler ve ebediyyen Cennetten mahrum olup, dâimî olarak Cehennemde kalmaları vâcip oldu.

Ne güzel buyuruldu.

Sefihlere edep ve terbiye faydalıdır.

Nicelerin kötülüğünü ise, ancak ölüm şerbeti defeder. (**1/265**)

Yahûdîlerin hakîkatı gizlemelerinin sebepleri

Yahûdîlerin, hakîkatı gizleme ve diğer fiillerinin sebebi, riyâset (liderlik) ve dünyâyı sevmelerindendir. Çünkü onlar, hakîkatı kabul edip müslüman olurlarsa, halkın alt tabakasından elde ettikleri maddî imkânların, yiyeceklerin ve rantların ellerinden gitmesinden korktular. Varacakları yer Cehennem olduğu zaman, tabi, kazandıkları şeyler onlara hiçbir fayda sağlamaz. Onların varacağı yer Cehennem olacak, dolayısıyla, ne kazanırlarsa kazansınlar, riyâset (başkanlık ve liderlik), halkı sömürmek, rant elde etmek, maddî imkanlara sahip olmak gibi sahip oldukları şeylerin hiçbiri onlara bir yarar getirmeyecektir.

Balık avlama hikâyesi

Haberde geldi: Eski zamanlarda bir mü'min ile bir kâfir balık avlamaya gittiler. Kâfir kendi ilahlarını anıyor ve balık tutuyordu. Hatta bu şekilde çok balık tuttu. Mü'min, Allâh'ı zikrediyordu, ama balık adına hiçbir şey onun ağına gelip düşmüyordu. Sonra güneşin batışı sırasında, bir balık ona isâbet etti. Balığı çekti fakat balık ağdan kurtulup yine suya düştü. Akşam oldu. Eve döndüler. Mü'minin eli boştu. Yanında hiçbir şey yoktu. Kâfir ise, ağını doldurmuştu.

Mü'minin üzerine müvekkel olan melek, bu duruma üzüldü. Bu müvekkel melek daha sonra göğe çıktığında, mü'minin Cennetteki makâmını gördü. Kendi kendine:

-"VAllâhi! O mü'minin gelip varacağı yer burası olduktan sonra ona isâbet eden hiçbir şey ona zarar vermez" dedi. Müvekkel melek, kâfirin de Cehennemdeki yerini gördü. Onun için de:

-“VAllâhi! O kâfirin düşeceği yer bura olduktan sonra, dünyâda ona isâbet eden hiçbir maddî fayda artık ona hiçbir şey sağlamaz,” dedi. Şerhü’l-Hutab isimli kitapta da böyle beyan edilmektedir.

Gaflet içinde geçen güzellikler için,

bülbül vuslata kavuşmak için ötmektedir.

Bu ne devlettir ki, ona hep hasetçiler,

onun hasedini kaldırmaktadır.

İsyân edenler, Cehennem azabını hakikâtiyle bilmiş olsalardı, günah ve isyânları asla irtikab etmezlerdi. Bir delikte zehirli bir yılanın olduğunu bilen kişinin, elini o deliğe sokması nasıl ki imkansız ise, Cehennem azabına inancı tam olan kişinin de ateşten ve azabtan dolayı asla isyan irtikâb etmez.

Belâ, reis ve mürşidlerin, zulüm ve dalâletinden gelir

Bil ki, yahudî ahbârı (yâni din âlimleri) ilimlerinden faydalanmadıklarından sapıttılar, kendileri dalâlete düştükleri gibi halkı da sapıtıp dalâlete düşürdüler. Bu sebeple Allâh, onları rezil ve rüsvây etti, onlara lânet etti.

“**Hâlisa”** isimli kitapta zikredildi:

“Bir kavim kendi zulüm (ve günahlarıyla) asla helak olmaz. Kavim ancak, idârecilerin, âlimlerin ve din adamlarının zulüm (ve günaları) ile helak olur.”

Üftâde Efendi diye meşhûr olan Şeyh (k.s.) hazretleri buyurdular:

“İrşâd hali de böyledir. Talebe ve muridlerdeki dalâlet ve fesat, onların mürşidlerinin fesad ve bozukluğundan ileri gelmektedir. Mürşid, sırât-ı müstakîm üzere oldukça, Allâhü Teâlâ, talebe ve muridleri dalâlete düşmekten korur. Belâ, bir kavme ancak reislerinin fesatlığı sebebiyle iner.”

Hikâye olundu:

Memnû olan ağaçtan, önce annemiz hazreti Havvâ yedi. Kendisinde bir şey meydana gelmedi. O ağaçtan babamız Âdem Aleyhisselâm yiyince, Cennetten çıkarılma hadisesi meydana geldi.

Riyâset erbâbına yazıklar olsun! Yazıklar olsun onlara ki, nefislerine zulmettiler ve zulümleri başkalarına tecâvüz etti. İşte bu zâlimler, Cehenneme gireceklerdir. O kesik ve hicrân ateşidir. Cehennem Allâh’tan ve rahmetinden uzaktır. Allâhım! Bizleri muhafaza et! Amin.

Allâh birdir

وَاِلٰهُكُمْ “Her halde hepinizin ilahı …”

Bu hitab umûmîdir. Bütün insanlaradır. Yâni ibâdete müstahak olan,

اِلَهٌ وَاحِدٌ “Bir ilâh'tır.”

O, ulûhiyette tek ve ortağı bulunmayan ilâhtır. Ondan başkasının “**İlâh**” adı ile isimlenmesi sahih ve doğru değildir. Ondan başka ma'bud yoktur. [49]

لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ “başka ilâh yok; ancak o…”

Burası, Allâh'ın vahdâniyyetini takrir edip, zihinlere iyice yerleştirmek ve, varlık âleminde başka ilâh da var ama, ibâdete müstehak değil, vehmini ortadan kaldırmak içindir. Yâni Allâh'ı böylece tanıyın. Daima ona ibâdet edin. Ondan başkasından bir şey isteyip ummayın ve Allâh'tan başkasından korkmayın. Ancak ve ancak ona ibâdet edin.

O kelimesinin Allâh'a isim oluşu[50]

Bil ki, isimler, iki kısımdır.

1-İsm-i zâhir.

2-İsm-i zamir.

Zamir isim olan bir kelimenin zamir oluşu, onun bir isim olmasını nefyetmez. Yâni bir kelime zamir olduğu halde isim olabilir. İmam Fahreddin Razî (r.h.) Tefsiri kebirinde bu kelimenin yâni هُوَ 'nin isim oluşunu tahkik etti. Oraya bakılsın.[51]

---

[49] اِلَهٌ kelimesi, mahzûf mübtedanın haberidir. وَاحِدٌ de onun sıfatıdır. O hakîkatte haberdir. Çünkü o bir çok faydaları ihâta etmektedir. Görmüyor musun, eğer o mâkabli üzere taksir edilse bir fayda ifâde etmez.

[50] Buradaki yâni لاَ اِلَهَ اِلاَّ هُوَ “Ondan başka ilâh yoktur.” Cümlesinde istisnâ olan هُوَ isimden bedeldir; mahalli üzerine değil... Çünkü mahalli ibtidâ üzere merfudur. Haber ise mahzûfdur. Yâni: لااله كائن لنا اوموجود فى الوجود الا الله Bizim için Allâh'tan başka ilâh olacak bir bir ilâh veya varlık içinde ondan başka var olacak biri yoktur, demektir.

51 Tefsiri Kebir, c. 4, s. 176, البحث الثالث في كلمة هو başlıklı konuya bakınız.

Hakîkat ehline göre ise, هُوَ (O) kelimesi, mahza isimdir. İster müzhâr (zahir isim) olsun, ister muzmâr (yâni zamir olsun) müsavidir. Bundan dolayı lam-i tarif ile: عالم الهوية "Ona mahsus âlem," denilir. Bunu anla ve böyle bil! Gerçekten bu bilgi sana fayda verir. (**1/266**)

Vazife ve ibâdette Timur gibi ol

Mesnevî'de buyuruldu:

Nefsin hevâ ve hevesinden ne vakit kurtulacaksın?
Senin hüviyetin cami olmayınca
sen hüviyeti ilâhiyeden sâdece هو lafzına kani oldun.
Sıfat, nâm ve isimden ne doğar?
Hayâl doğar ve hayâl visâl'e delil ve klavuz olur.
Sen hiç bir delilin medlûlsüz olduğunu gördün mü?
Cadde olmayınca yolcu olmaz.
Hiç hakîkatsız ve musemmâsız bir isim gördün mü?
Gül demekle hiç gül ve çiçek açılır mı?
İsmi okudun mu yürü müsemmâ'yı ara!
Nehir ve suda balığı Felekten bil, nehirden değildir.
Eğer bu harfler ve isimlerden çıkmak istersen haberdâr ol.
Kendini önce manevî nurla nurlandır.
Timur[52] gibi… (İbâdet ve vazifede Timur gibi ol…)
Timurlenk'ten renksiz ol.
Meşrû riyâzata devam ederek, Pir Celâl ol
Makbûl olmayan vasıflardan kendini temizle
ki beşeriyet tozundan kendini arınmış göresin.
Tâ peygamberlerin ilmini kalbinde,

[52] Timurlenk, Tarihin en büyük cihangirlerinden biridir. Babası Moğol Barlas aşireti reislerinden Emir Turgaya, annesi Tigin Hatundur. 1336 tarihinde Keş kasabasında doğdu. Âlimleri ve evliyâ'yı seven babası, oğlunun aklî, naklî ilimler ve askerî bilgiler için özel hocalar tuttu. Timur Han Çin'e ve Delhiye kadar bütün Asyayı, Irak, Suriye ve İzmire kadar bütün Anadoluyu hükmünün altına aldı. Kaderin bir cilvesi olarak, Yıldırım Bayezid Hanı mağlup etti. Timurlenk, İslâm dinine ve Müslümanlara en büyük hizmeti o günlerde halk arasında yayılmaya çalışılan "Hurufîlik" adındaki sapık cereyanı söndürmesidir. Allâh, din, kitap, peygamber, namus ve aile mefhumunu tanımayan hurufîliğin kurucusu Fazlullah Hurufî'yi öldürttü. Timurlenk, Taftazanî ve Seyyid Şerif Curcânî Hazretleri gibi büyük alimlerin meclislerine gider, onlardan nasihat alırdı. Allâh dostlarına çok bağlı bir insandı. Bir gün Buhârâ caddesinde geçerken Şah-ı Nakşı Bend Muhammed Behâuddin Hazretlerinin hânegâhının halılarının temizlenmekte olduğunu öğrenince, oraya koştu. Tozları yüzüne sürdü. "Belki Allâh dostlarının ayak tozları hürmetine Cenab-ı Allâh bana yardım eder" diye…. 200.000 kişilik bir ordu ile Çin seferine giderken 1405 tarihinde vefat etti.

kitapsız, üstadsız ve ezbersiz göresin.
Bu vasıtasız ilimdir… Yâni ilmi ledün…

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ(١٦٣) "O, rahmânü'r-rahîmdir."

O, bütün nimetler için mevlâdır. Nimetlerin usûl ve furû'unu verendir. Yâni, nimetlerin aslını ve bunlara bağlı şeyleri veren O'dur. O'ndan başka hiçbir şey bu sıfatları almaya layık ve müstahak değildir. Zîrâ her şey, aynı nimettir veya kendisine nimet verilen aciz bir varlıktır. Bunlardan, O'dan başkasının ibâdete layık olmadığı sâbit oldu. İbâdete müstahak olmayan ise asla "İlâh" olamaz.

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ "O, rahmânü'r-rahîmdir." Kavl-i şerîfi, Allâh'ın vahdâniyyetine yani, birliğine delâlet eden bir hüccettir.

İsm-i A'zâm

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ "O, rahmânü'r-rahîmdir." kavl-i şerîfi, aynı zamanda ismi A'zâm'dır.[53]

عَنْ أَسْمَاء بِنْتِ يَزِيدَ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اِنَّ فِي هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ اسْمَ اللهِ الْأَعْظَمَ وَاِلٰهُكُمْ اِلَهٌ وَاحِدٌ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ وَ الم اللهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

Esmâ binti Yezîd (r.a.)'dan rivâyet olundu. Buyurdular ki, ben Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin şöyle buyurduğunu işittim:

-"Bu iki âyette İsm-i A'zam, yâni Allâh'ın en büyük ismi vardır. Onlar:

1- وَاِلٰهُكُمْ اِلَهٌ وَاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ Âyetiyle, Âli İmrân sûresinin başı olan:

---

53 İsm-i A'zam, okunduğu zaman, duaların kabul edildiği isim demektir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

اِسْمُ اللهِ الْأَعْظَمُ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ فِي سُوَر ثَلَاثٍ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ وَطه "Allâh'ın ismi azamı yani kendisiyle dua edildiği zaman, duaların kabul edildiği en büyük isim, şu üç sûrenin içindedir. Bakara, Âli İmrân ve Tâhâ süreleridir." İbni Mâce: 3846

2- الم اللهُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ "Elif, Lâm, Mîm… Allâh, başka İlâh yok, ancak O vardır. O Hayy'dır, O Kayyum'dur."[54]

Başka bir rivâyette de şu âyet de vardır:[55]

3- اللهُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ "Allâh… başka İlâh yok, ancak O vardır. O Hayy'dır, O Kayyum'dur."[56] Âyetleridir."[57]

Allâh'ın birliğine delil

Sebeb-i Nüzûl

Denildi ki: Müşriklerin, Kâbenin çevresinde, üçyüz altmış (360) putları vardı. Bu âyeti kerimeyi işittikleri zaman taaccüp ettiler, şaştılar ve şaşkınlıkla şöyle dediler:

-"Bir tek ilâh nasıl olur da, bütün insanlara yetip işlerini görür? Eğer Muhammed (s.a.v.) ilâhının birliğinde sâdık ise, bize bir âyet getirsin de o âyetle, Rabbinin bir ilâh olduğunu biz de bilip onu tasdik edelim?" Müşriklerin bu konuşmaları üzerine şu âyeti kerime nâzil oldu:

اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ اَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ۪ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allâh'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı –ölmüşken- dirilt-

54 Âli İmrân: 3/1-2
55 Müsned-i Ahmed: 26329
56 Bakara: 2/255
57 Tirmizi, 3400; Ebû Dâvûd, 1278;

mesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanâtı yaymasında, rüzgârları değiştirmesinde, gök ile yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlarda, akıllı olan bir ümmet için elbet Allâh'ın birliğine âyetler var...[164]

Yer ve gök

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ **"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında,"**

Yâni, yer ve gök yoklar iken, Allâhü Teâlâ hazretlerinin onları, oldukları hal üzere icâd edip yaratmasından, yer ve göğü, insan aklının anlamaktan aciz kaldığı bir şekilde yani, "Bedâyi-i sanâyi'" (sanat harikası) ile berâber, yer ve göğün içlerinde bulunan acâib ibretleri yaratmasında,

Âyet-i kerimede görüldüğü gibi, السَّمَاوَاتِ "gökler," kelimesi cemi, الْأَرْضِ kelimesi ise müfred olarak geldi. Bunun sebebi şudur: Çünkü her semâ (gök), diğerinin cinsinden değildir. Her bir gök arasında, beşyüz yıllık mesâfe bulunmaktadır. Her birinde devreden felek, ecrâm diğerinden değişiktir. Ama yeryüzü öyle değildir. Bütün yeryüzü birdir. Hepsi topraktandır.

Âlim ve hükemâ'ya göre felekler

İbni Temcîd "Hâşiye"sinde buyurdu: Hukemâ (yâni bilginlere) göre, Arş diye isimlendirilen dokuzuncu felek hariç, semâ'nın diğer bütün katları, kamburumsu olup, üstündekine derinlik ve çukurlukta, içine girmiş bir destek gibidirler. Arş'ın kamburumsu olması, herhangi bir feleğe destek olmak için değildir. Çünkü Arş'dan öte bir şey yoktur. Arş'dan ötesi boşluktur. Bize göre, Arş'dan ötesi gayri müntehâ, yâni sonsuzdur.

Hukemâya göre, "Arş"dan ötesi, ne boştur ne de dolu. والعلم عند الله İşin gerçek ilmi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin katındadır.[58]

58 Felekler, eskiden sanıldığı gibi dokuz kat değildir. Zaten bu görüş Şeyh İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin görüşleri değildir. Hükemâ'ın görüşüdür.. Müfessir, Müceddid ve büyük âlimler, felekleri beyan etmektedirler: Yedi kat semâ, bâzılarının sandığı gibi, yedi katlı bir binâ gibi sâdece uzunluğuna birbirinin üzerine gelen gökler demek değildir. Yedi kat gök, bütün boyutlarıyla birbirlerini

Gece ve gündüzün değişmesi

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ "gece ile gündüzün (birbiri ardınca gelip) değişmesinde,"

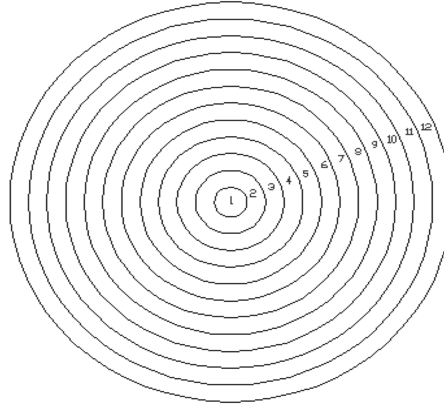
Yâni gece ve gündüzün gidiş ve gelişlerinde birbirlerini takib edip izlemeleri, biri geldiğinde diğerinin değişmesi, diğeri geldiğinde öbürü-

---

kuşatmış ve her bir kat diğerine göre ölçülmeyecek kadar geniş olan semâ demektir. Yani yumurtanın beyazı, sarısını kuşatıp etrafında bir dâire oluşturduğu gibi, semalar da birbirlerini öylece kuşatmıştır. Bilindiği gibi ışık saniyede üçyüz bin km ile hareket ettiği halde yaratıldığı günden beri hâlâ ışıkları bize ulaşamayan yıldızlar vardır. Dünyaya en uzak yıldızın mesâfesi dünyâ ile ne kadar ise o yıldızın, birinci kat semâ'ya olan uzaklığı da o kadardır. Bu dünyâ, (güneş, ay, yılzdızlar, gezegenler ve bilmediğimiz diğer ecsâm) birinci kat semânın yanında Arabistan çölüne atılan bir yüzük kadar ancak yer tutar. Birinci kat sema ve içindekiler, ikinci kat semânın yanında Arabistan çölüne atılan bir yüzük kadar ancak yer tutar. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kat sema her biri diğerinin yanında o nisbette yer kaplar. Yedinci kat semâ'dan sonra,

1. Âlem-i Kürsî,
2. Âlem -i Arş-i A'zam (cennet ve cehennem buradadır)
3. Levhi mahfûz
4. Kalem-i İlâhi,
5. Âlem-i Emr

Bu âlemlerden herbir alt âlem, bir üst âleme nisbetle, hardal tanesi büyüklüğündedir. Bütün bunlar, "Daire-ı Vucûb'un yanında güneşten bir zerre, deryadan bir katredir. Bundan sonra "Dâire-i Vucûb" başlar. (Âlemi emr'den sonrası hakkında bir tabir bulunmadığı için,"Daire-i Vucûb" denilmiştir. Ve öteler… Öteler ötesi…. Daire-ı Zılalı Esmâ ve Sıfat-ı İlâhiyye… Bütün bunlardan daha geniş olan İlâhi rahmet… Cenab-ı Hakkın zâtının, sıfatının, esmâsının ve ef'âlinin nurları Bahr-ı Muhît'in etrafına dalgalar halinde açılan cedveller gibi her şeyi kuşatmıştır…..)

Şematik olarak yedi kat semâ ve ötesi. Görüldüğü gibi iç içe daire şeklinde büyümektedir.

7 kat sema, Âlem-i Kürsî, Âlem-i Arş-i A'zam

(Buraya kadar olan, mülk alemidir. Diğer adı, Alem-i Halk'tır. Bunlar, Madde ve mekân alemleridir. Arştan sonra gelen alem ise melekût alemidir.

Alem-i Emr de denir. 5 Tabakadır: Kalb, ruh, sır, hafi, ahfa alemleridir. Bunlar ise Madde ve mekân alemi olmayıp mana alemidir. Alem-i halk ve alemi emrin mecmuuna daire-i imkan denir. Bunların tamamı, mahluk alemlerdir. Bu alemlerden sonra ise, daire-i vücub yani, esma ve sıfat-ı ilahiyenin nurları zıl olarak başlar ki keyfiyeti bilinmez. (Risale-i kibrît-i ahmer kitabından özet olarak alınmıştır)

nün ardı sıra gelmesinde, yâni uzayıp kısalmasında, karanlık ve aydınlığında…

Gemilerin su üzerinde hareket etmesi

وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ **"Ve denizde akan gemilerde,"**

Gemi, kesif ve ağır olduğu halde, su hafif ve latîf olmasına rağmen, gemiler suyun dibine batmadan suyun üzerinde kalan ve ufak bir rüzgârın esmesiyle hareket edip, dönen ve yer değiştiren gemilerde (hikmetler) vardır.[59]

بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ **"İnsanlara yarar şeylerle (suyun üzerinde akan gemiler)."**

مَا kelimesi, ismi mevsûl ve musâhebe yâni berâberlik manâsınadır. Bu cümle, تَجْرِي nin fâilinden hâl olmak üzere nasb mevzûunda vaki olup mahallen mensûbdur.

Cümlenin manâsı şöyle olmaktadır: Yâni, o gemiler, insanlara fayda verecek olan eşyâ ve manâlar ile berâber akarlar, demektir. Çünkü insanlar gemilere binmek, onlara ticâret eşyâsını yüklemekle gemilerden faydalanmaktadırlar. Gemiler, kendilerine binen kişilere faydalı olmaktadır. Gemiye binen kişi (ticâret malını başka yere götürüp satmak ithâlat ve ihrâcat yapmak sûretiyle) kâr etmektedir. Zîrâ, kendisine yük yüklenen gemi, kendisine yüklenen yüke faydalı olmaktadır.

Semâ'dan suyun indirilmesi

وَمَا **"Ve şey ki"** Yâni muhakkak o şeyde (de hikmet vardır).

أَنزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ **"Allâh (onu) semâ'dan indirdi."**

---

[59] *Âyet-i kerîme'de geçen, الْفُلْكِ kelimesi cemidir. Yâni gemiler demektir. Müennes olması, cemaat te'viliyledir. (Cemi müzekker sâlimin dışında kalan bütün cemiler, müennes hükmünde olduğu için burada الْفُلْكِ kelimesi müennes kabul edilip ona raci olan الَّتِي ve yine kendisine râci olan zamir, müennes olan تَجْرِي fiilinin altındaki هِي müennes olarak geldi.)*

مِنْ İbtidâiyye olup, gaye yâni sonuç manâsınadır. Yâni semâ cihetinden, (gök tarafından), demektir.

مِنْ مَاءٍ **"Su'dan,"**

Bu cümle, gökten inen şeyin cinsini beyân etmektedir. Çünkü semâ'dan indirilen şey, umûmî olup, su ve suyun dışındaki şeylere de şâmildir. Çünkü gökten inen şey, su da olabilir başka bir şey de olabilir.

Semâ'nın manâsı

السَّمَاء Semâ, felek manasınadır. Semânın felek manâsına olması: "Yağmur, göklerden bulutlara ve bulutlardan yere inmektedir," diyen kişiye göredir.

السَّمَاءِ Semâ, yüksek tarafa denir. Bu yüksek taraf, ister bulut ve isterse gök olsun farketmez. Zîrâ insanın üzerinde olan her şeye semâ denir. Bundan dolayı evin tavanına سماء البيت "Evin semâsı" denir.

Toprağın hayat bulması

فَأَحْيَا بِهِ **"Onunla diriltti."** Bu cümle, مَا أَنزَلَ cümlesinin üzerine atıftır. Yâni, semâdan inen su ile yeşertir.

الْأَرْضَ **"arzı (yeryüzünü)"**

Türlü türlü, nebâtat (otlar, yeşillikler) çiçekler ve yeryüzü üzerinde bulunan ağaçları yeşertir. Yâni yeryüzünü, envâ-i çeşit, bitki ve çiçekler ile donatır ve ağaçlar ile bezer.

بَعْدَ مَوْتِهَا **"Ölümünden sonra,"**

Üzerlerine kuruluğun hakimiyetiyle, nebâtat ve ağaçlar, rutûbet, nemlik ve yeşilliğini kaybeder. Yapraklarının tesiri ve Zîrâatlikleri gider ve ölür. Bu ölen bitki ve ağaçlar yeniden can bulup yeşerirler.

İbnü'ş-Şeyh, Haşiyelerinde buyurdular:

Yeryüzünde çeşitli güzel nebâtatın (bitkilerin) yeşerme sebebleri beyan edildi. Bunun mükemmel bir benzeri de canlıların hayatında vardır.

Bir cisim canlı olduğu zaman, kendisinde güzel yeşillikler (**1/267**) (yüzünde canlılık), behâ ve nemâ (yâni güzellik, letâfet, parlaklık ve üretkenlik) bulunur. Arz da böyledir. Arz, münbit (verimli) bir kuvvetle süslendiği zaman, üzerinde çeşit çeşit kitler meydana gelir. Kalb de toprak gibidir. Kalb, mürşide bağlanıp oradan feyiz alırsa nurlanır.

Canlıların yaratılması

وَبَثَّ فِيهَا **"Ve orada yaydı."** Yâni yeryüzünde, neşredip ayırdı, yaydı.

مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ **"Her deprenen hayvanât'tan."**

Yâni yeryüzünde, hareket edip deprenen akıl sahibi ve akıl sahibi olmayan hayvanların, yâni canlıların hepsini yaratmasında hikmetler vardır.

Bu cümle, فَأَحْيَا cümlesinin üzerine atfedilmiştir. İkisinin arasındaki münâsebet şudur: Canlıların yeryüzünde yaratılıp dağılması, dünyânın yağmurla hayata kavuşmasından sonradır. Muhakkak ki canlıların hepsi yağmura yâni suya muhtaçtırlar. Çünkü canlılar, topraktan yaratılıp suyla yaşamaktadırlar.

Rüzgârların esmesi

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ **"Ve rüzgârları değiştirmesinde,"**

Bu cümle, مَا أَنْزَلَ cümlesinin üzerine atıftır. Yâni, rüzgârın esintisini değiştirmesinde, rüzgârı, ileri, geri, kuzeyden, güneyden estirmesinde, rüzgârın keyfiyetinin sıcak ve soğuk olmasında, rüzgârın halinin kimi zaman kasırga ve kimin zaman yumuşak olarak esmesinde, bazan yakıcı, kısır bırakıcı ve (çiçek ve değişik bitkilerin tohumlarını getirip) aşılayıcı etkisinde, bazan rahmet ve bazan azap getirmesinde ibretler vardır.

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: Allâh'ın en büyük ordusu rüzgâr ile sudur. Rüzgâra, الريح diye isim verilmesinin sebebi ise, nefisleri rahatlatıp dinlendirmesindendir.

Vekî' el-Cerrâh (r.h.)[60] şöyle buyurdular: Eğer rüzgâr ve sinekler olmasaydı, dünyâ kokuşurdu.

Kâdî Şureyh (r.h.)[61] buyurdular: Rüzgâr, ya bir hastanın şifâsı veya bir sağlamın hastalığı için eser. Yâni, esen her rüzgâr, ya hasta olana şifâ'dır veya sağlıklı olana hastalıktır.

Rüzgârların çeşitleri ve isimleri

Bekir bin Abbas buyurdular: Şu dört rüzgâr, bulutlar üzerinde çalışmadıkça buluttan bir damla yağmur çıkmaz.

Sabâ rüzgârı, bulutları heyecanlandırıp harekete geçirir.

Cenûb (güney) rüzgârı, onu takdir eder, biçer.

Debûr rüzgârı (mağrib yeli, yâni batıdan esen rüzgâr), bulutları aşılar.

Şimâl (kuzey) rüzgârı, bulutları birbirinden ayırır.

Rüzgârların aslı bu dördüdür.

Şimâl rüzgârı, Şam (Kuzey) tarafından eser. Cenûb rüzgârı, onun mukâbilinde yâni zıddı olan rüzgârdır.

Sabâ rüzgârı, doğudan eser.

Debûr rüzgârı, onun mukâbilinde esen rüzgârdır, yâni batıdan eser.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) buyurdular: Rüzgârlar sekiz türlüdür. Bunların dördü rahmet, dördü de azabtır.

Rahmet olan rüzgârlar:

---

60 Vekî' el-Cerrâh (r.h.) büyük müfessir ve âlimlerdendir. 129 (M. 746) yılında, Irak'da Kûfe şehrinin Feyd köyünde doğdu. İyi bir tahsil gördü. Ehli sünnetin büyük âlimlerinden, İmam-ı Azam, İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer ve Süfyân-ı Sevrî hazretleri gibi büyük müctehidlerden ders aldı. Hadis ilminde sikâ ve hüccetti. Müfessirdi. Müfessirlerin ikinci tabakasından olarak zikredilir. Bütün ömrünü ders vermeye ve İslâmı öğretmeye adadı. Birçok talebe yetiştirdi. İmam Şafii ve İmam Ahmed bin Hambel ondan ders aldılar. Vekî' hazretleri, tefsir, hadis, fıkıh, ahlak ve çeşitli konularda bir çok kitap yazdı. Vekî hazretlerinin: حلالها حسابها حرامها عذابها Malın helalının hesâbı, haramının azabı vardır." Sözü bir darbi mesel olarak günümüze kadar geldi. 197 (M. 812) yılında vefat ettiği rivâyet edilir.

61 Kâdî Şureyh (r.h.) hazretleri tabiî'nin büyüklerindendir. Sahabe-i kirâm'dan olduğu hakkında rivâyet vardır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Kadı Şureyh, Hazreti Ömer (r.a.), Hazreti Ali (k.v.) ve İbni Mes'ûd (r.a.) gibi büyük sahabelerden hadis-i şerifler rivâyet etti. Kırk yaşında iken Hazreti Ömer (r.a.) tarafından Kûfe'ya kadı (hakim) tayin edildi. Aralıksız tam 60 (altmış) yıl kadılık yaptı. Dünya kukuk tarihinde en uzun hakimlik yapan zattır. Çok âdildi. Daha sonra Haccac onu yine kadı olarak tayin etmek istemiş ise de kabul etmediler. Kadı Şüreyh hazretlerinin mev'izelere konu olan bir hayatı vardır. Hayatının değişik safhaları değişik vaaz ve mev'izelerde anlatılır. Evlenmesi, kadılığı, Hazreti Ali ile Kûfe'de gezip halkı denetlemesi, hatta Hazreti Ali ile bir yahudîyi yargılaması ve Hazreti Alinin aleyhinde hüküm vermesi ve hayatının diğer safhaları... Takvâ, zühd, ihlas ve adâlet adamıydı. Kadı Şureyh (r.h.) hazretleri, H.79 (M. 698) yılında vefat ettiği rivâyet edilir. Vefat ettiğinde yaşının yüz yirminin üzerinde olduğu söylenir.

Nâşirât; bu tabii rüzgârdır.

Mübeşşirât; bu yağmuru müjdeleyen rüzgârdır.

Levâkıh; bu ağaçları aşılayan rüzgârdır.

Zâriyât; toprak ve başka şeyleri, kırıp ufalayan rüzgâr.

Azab olan rüzgârları:

Sarsar,

Akîm, bu iki rüzgâr, karada olur.

Âsıf,

Kâsıf, bu iki rüzgâr da denizde olur.

Akîm rüzgârı, ne bulutları ve ne de ağaçları aşılamayan rüzgârdır.

Âsıf rüzgârı, çok şiddetli esip, çadırları yerlerinden söken fırtınadır.

Gökle yer arasında emre müsahhar bulutlar

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ "Ve müsahhar (yâni emre hazır olan) bulut "

Bu cümle, وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ Ve rüzgârları değiştirmesi," cümlesinin üzerine atıftır. Yâni, zelil kılınıp boyun eğdirilmiş, emre hazır, Allâhü Teâlâ'nın kendisine akmasını söylediği yere akıp gidecek olan bulut, demektir.

O, yani, السَّحَاب cins ismidir. Müfredi, سحابة dir. Buluta Arabça'da السَّحَاب "Sehâb" denilmesinin sebebi, bulutların havada sanki çekiliyorlarmış gibi hareket etmelerindendir. Yâni bulutların sür'atli yürümelerinden sanki, çekiliyorlarmış gibi görünmelerindendir.

بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ "Semâ ile yer arasında."

Bu cümle, lafzı itibarıyle السَّحَاب kelimesinin, yâni bulutların sıfatıdır. Bazen de manâsı itibâr edilir. O zaman da cemi ile vasıflanır. Şu âyeti kerimede olduğu gibi: سَحَابًا ثِقَالاً "Ağır bulutları."[62] Yâni, gök ile yer arasında emre hazır olan bulut, yere inmez, inkişâf da etmez. Halbuki bulutlarda bu iki vasfı yâni yere inmek ve inkişâfın gerektirmesiyle berâber, emre müsahhar olan bulutlar, ne yere inmekte, ne de inkişâf etmektedirler.

[62] El-A'râf: 7/57

Denildi ki, müsahhar olan bulutlar, eğer hafif ve latif olmuş olsalardı, yükselmeleri gerekirdi. Yok eğer kesif ve ağır olmuş olsalardı yere inmeleri yâni yağmaları gerekirdi.

Akıllarını kullanıp düşünenler için âyet ve ibret

لَآيَاتٍ "Elbette âyetler (vardır)."

آيَات "âyetler" kelimesi, bu âyeti kerimenin en başında geçen, إِنَّ 'nin ismidir. Haber üzerine te'hir edildiği için başına لَ (lâm) geldi. Eğer isim kendi yerinde olmuş olsaydı o zaman üzerine لَ (lâm)'ın dâhil olması asla caiz olmazdı. آيَات "âyetler", kelimesinin nekre gelmesi, tefhîm yani, fehâmet ve azamet içindir. Nasıl ve ne gibi? Yâni, Allâh'ın kahır ve kudretine delâlet eden bir çok büyük âyetler ve mucizeler vardır. Apaçık hikmetler ve geniş rahmetler vardır. Bunlar Allâh Teâlâ ve subhânehû'nun ulûhiyetinin husûsiyeti ve gereği olan sıfatlardır.

لِقَوْمٍ "Kavim (ümmet) için,"[63]

يَعْقِلُونَ(١٦٤) "Akıllı olan... "

Cümle, لِقَوْمٍ kelimesine sıfat olmakla mahallen mecrûrdur. Yâni, onun hakkında tefekkür ederler. Kalblerinin ve akıllarının gözleriyle ona bakarlar ve ondan ibret alırlar, demektir. Çünkü bütün bunlar, Allâhü Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğüne delâlet eder ve hikmetini ortaya koyarlar.

Akıllı kişiye, bu eşyâ (yani, göklerin ve yerin yaratılışı, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişi, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemiler, Allâh'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı –ölmüşken- diriltmesi, dirilttiği hayvanâtı yer yüzünde yayması, rüzgârları değiştirmesi, gök ile yer arasında müsahhar bulut yaratması,) Allâh'ın varlığına ve birliğine işârettir.

Burada müşriklerin bilgisiz ve cahil olduklarına da bir ta'riz vardır. Çünkü müşrikler: وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ

[63] لِقَوْمٍ kelimesi her ne kadar lafzan, harfi cer ile mecrûr ise de, لَآيَاتٍ kelimesinin sıfatı olmakla mahallen mensubtur. لِقَوْمٍ kelimesi, mahzûfa taalluk etmektedir.

Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır; (ondan) başka ilâh yok, ancak O (vardır). O, rahmânü’r-rahîm’dir[64] âyeti kerimesinin doğruluğunu dasdik edecek bir âyet istiyorlardı. İşte bu âyeti kerime, müşriklerin, akılsızlıklarını ortaya koyup tescil ediyor. Eğer müşrikler ve kâfirler akıllarını kullansalardı bu sıralanan âyetlerin sâdece biri, onları, şirk ve küfürden engeller ve iman etmelerine sebep olurdu.

Bu âyetlerden ibret almayanlara yazıklar olsun

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

وَيْلٌ لِمَنْ قَرَأَ هَذِهِ اْلآيَةَ فَمَجَّ بِهَا “Bu âyeti kerimeyi okuyup ondan ibret almayana yazıklar olsun.”[65] مَجّ kelimesinin hakîkatı (yâni asıl manâsı), ağızdaki tükrük ve benzeri şeyi dışarıya atmaktır. Kendisinde atmak manâsı olduğu için, ب (be) harfiyle müteaddi oldu. Burada (bu hadîs-i şerîfte) ise, istiâre yoluyla ibret almamak ve mutedil olmamak manâsında kullanılmıştır. Çünkü bu âyeti okuyup üzerinde düşünen bir kişi, sanki onu ezberlemiş ve ağzından dışarı atmamıştır.

Tevhîd hakkında inen ilk âyet

Bil ki, Allâhü Teâlâ’nın: وَاِلٰهُكُمْ اِلَهٌ وَاحِدٌ لَا اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır; (ondan) başka ilâh yok, ancak O (vardır). O, rahmânü’r-rahîm’dir”[66] (**1/268**) kavl-i şerîfi rütbe bakımından, Tevhîd hakkında nâzil olan ilk âyettir. Yâni, Hak Teâlâ hazretleri tarafından Tevhîd hakkında en önce takdim edilen âyettir; yoksa bizim tarafımızdan değil.

Tevhdinin rütbeleri

1. توحيد الذات Tevhîdü’z-zat
2. توحيد الصفت Tevhîdü’s-sıfat

64 Bakara: 2/163
65 El-Camiu Li Ahkâmı’l-Kur’ân, (Kurtubî tefsiri), c.2, s. 189; Darül-fikir
66 Bakara: 2/163

3. توحيد الأفعال Tevhîdü'l-ef'âl

توحيد الذات Tevhîdü'z-zat:

Bu âyeti kerime yani, وَاِلٰهُكُمْ اِلَهٌ وَاحِدٌ Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır;" "Tevhîdü'z-zât" yâni Allâhü Teâlâ'nın zâtının Tevhîdini beyan etmektedir.

توحيد الصفت Tevhîdü's-sıfat: Bu tevhid'den sonra, insanların anlaması için, "Tevhîdü's-sıfat", beyan edildi. Allâhü Teâlâ hazretlerinin sıfatlarının tevhîdini şu kavl-i şerîfiyle beyan etti: الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (Allâh) rahmân ve rahimdir."

توحيد الأفعال Tevhîdü'l-ef'âl: Bizim tarafımızdan tevhîd'in ilk rütbesi, "Tevhîdü'l-ef'âl" yâni fiilerin tevhîdidir Allâhü Teâlâ hazretleri, tevhîdüs-sıfatı beyan ettikten sonra kendisine delâlet etmesi için, ef'âlinin tevhîdine geçti. Ve:

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allâh'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı –ölmüşken- diriltmesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanâtı yaymasında, rüzgârları değiştirmesinde, gök ile yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlarda akıllı olan bir ümmet için elbet Allâh'ın birliğine âyetler var."[67] buyurdu." Te'vilâtı Kâşâniyye'de de böyledir.

Allâh'ın âyetlerine mazhâr olan eşyâ değil, onu akıl eden ve düşünen insan üstündür

67 Bakara: 2/164

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (Allâh) rahmân ve rahimdir." Sıfatının neticelerindendir. Bu sıfatlar; إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ الي اخره[68] âyeti kerimesinde kendisine işâret edilen insanlar hakkındadır.

Yâni bu eşyânın yaratılışındaki hikmet, bunlardan herbir şeyin Allâh'ın âyetlerinden bir âyete mazhâr olmasıdır.

Bu eşyânın, Allâh'ın âyetlerine mazhar olması ve onların yaratılışlarında bulunan hikmetlerin onlara hiçbir faydası yoktur. Yâni onlara bir fayda ve kudsiyet vermez. Çünkü bunlarda olan fayda, sâdece ve sâdece insanlaradır. Çünkü insanlar, Allâh'ın âyetlerini akıl eden ve düşünen şerefli varlıklardır. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ

"İleride biz onlara hem âfakta, hem nefislerinde ayetlerimizi öyle göstereceğiz ki, nihâyet onun hak olduğu kendilerine tebeyyün edecek!"[69]

Bu âlem ve içindekiler, yaratılış bakımından insana tabidirler. Çünkü âlem, Hakk'ın âyetlerinin izhâr olduğu yerdir. Bu âyetleri gören ve bilen ise insandır. İnsan, Cenâb-ı Hakkın ma'rifetine mazhâr olmuştur. Yâni insan, Cenâb-ı Hakkı bilmenin yâni ma'rifetüllahın mazhariyetine eren şerefli varlıktır. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ

"Ve ben, cinn u insi, ancak, bana kulluk etsinler, diye yarattım;"[70] Burada geçen, لِيَعْبُدُونِ .... لِيَعْرِفُون "Beni tanısınlar," manasınadır.

Eğer Allâh'ı bilme ve tanıma sebebi olmasaydı insan yaratılmazdı. Eğer insan için olmasaydı, âlemler ve âlemlerin içindeki varlıklar yaratılmazdı. Bunun için, Allâhü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle buyurdular: لَوْلاَكَ لَماَ خَلَقْتُ الْكَوْنَ

"Habibim Ahmed, Rasûlüm ya Muhammed! Eğer sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım."[71]

Âlem bir aynadır. Âlem, Hakkın kemâl ve Celâlini yansıtan bir aynadır. İnsan, âlem aynasında, Cenâb-ı Hakkın Celâl ve Cemâl âyetlerini müşâhede eden ve görendir. İnsanın kendisi de bir aynadır. Âlem aynasını ve kendisinde zâhir olan şeyleri yansıtan bir aynadır. Allâh buyurdu:

---

68 Bakara: 2/164
69 El-Fussilet: 41/53
70 Ez-Zâriyyat: 51/56
71 Şifai şerif

وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ Nefislerinizde de! Hâlâ görmeyecek misiniz?"[72] Bu Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

"Nefsini tanıyan, rabbini tanır."[73] Çünkü insanın nefsi, rabbinin cemâlinin aynasıdır. İnsandan başka hiçbir mahlûk, âlem aynasında rabbinin halini müşâhede edemez. İnsanın nefsinin aynası, Hakk'ın irâdesiyledir. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ

"İleride biz onlara hem afakta, hem nefislerinde ayetlerimizi öyle göstereceğiz ki, nihâyet onun hak olduğu kendilerine tebeyyün edecek!"[74]

Ey miskîn! Sen kendi kadr-ü kıymetini bil ki, rabbinin kadrini bilesin. Göklerin, yerin ve ikisinin içinde bulunan şeylerin yaratılışına delâlet eden şeyler, insanın yaratılışına tabidir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللهُ اللهُ

"Yer yüzünde Allâh Allâh diyen kalmayıncaya kadar kıyâmet kopmaz."[75] Yâni, Allâh Allâh, diyen insan öldüğü ve yeryüzünde Allâh Allâh diyen kalmadığı zaman kıyâmet kopar, gökler ve yer kalmaz. Çünkü yer ve göklerin varlığı, insanın varlığına tabidir. Metbû kalmadığı zaman, tâbi olan da kalmaz. Te'vîlât-ı Necmiyye'de de böyledir.

Sâlik'e düşen, hakîkî zikir ile, aslî maksûda vâsıl olmasıdır. Çünkü tevhîd, bâtıl ve ağyârı nefyeder.

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin öğrettiği faydalı dua

İmrân bin Husayn'den rivâyet olundu.

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي يَا حُصَيْنُ كَمْ تَعْبُدُ الْيَوْمَ اِلَهًا قَالَ اَعْبُدُ سَبْعَةً سِتَّةً فِي الْأَرْضِ وَوَاحِدًا فِي السَّمَاءِ قَالَ فَأَيُّهُمْ تَعْبُدُ لِرَغْبَتِكَ وَرَهْبَتِكَ قَالَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ قَالَ يَا حُصَيْنُ أَمَا اِنَّكَ لَوْ أَسْلَمْتَ عَلَّمْتُكَ

72 Ez-Zâriyyât: 51/21
73 500 Hadis (Ömer Nasuhi Bilmen)
74 El-Fussilet: 41/53
75 Sahih-i Müslim: 211

كَلِمَتَيْنِ تَنْفَعَانِكَ قَالَ فَلَمَّا أَسْلَمَ حُصَيْنٌ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ عَلِّمْنِيَ الْكَلِمَتَيْنِ اللَّتَيْنِ وَعَدْتَنِي فَقَالَ قُلِ اللهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي وَأَعِذْنِي مِنْ شَرِّ نَفْسِي

“İmrân bin Husayn’den rivâyet olundu. Dedi ki: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, babam Husayn’a sordu:

-“Bu gün kaç ilâh’a tapıyorsun?” Babam:

-“Yedi ilâh’a tapıyorum. Bunların altısı yeryüzünde biri göktedir,” dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri;

-“Bunların hangisine rızâsına uyarak ve gazabından korkarak ibâdet edersin?” diye sordular. Babam:

-“Gökte olana…” Efendimiz (s.a.v.):

(Bundan sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onun mekandan münezzeh olan Allâhü Teala inancına en yakın inanç olarak gökteki ilah sözünü yakın buldu ve : “Öyleyse senin inancına göre gökte olan ilah sana kâfidir,” dedi. Ve sonra devamla:)[76]

-“Ey Husayn! Eğer Müslüman olursan, sana faydası dokunacak iki kelime öğreteceğim!” dedi. O da Müslüman oldu. Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

-“(Ey Husayn! Şöyle dua et:

اللّٰهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي وَأَعِذْنِي مِنْ شَرِّ نَفْسِي

“Allâhümme elhimnî rüşdî ve eiznî min şerri nefsî, Allâhım! Bana rüşdümü ilhâm et! Ve beni nefsimin şerrinden koru!” buyurdular.[77]

---

76 Bu ibâre hadis-i şerif’in aslında yoktur. Yani فيكفيك اله السماء ibâresi, Ruhul’beyânın metninde var isede hadisi şerifin metninde yoktur.

77 Tirmizi, 3405

Güden ve güdülen insan

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ۜ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ۜ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ
اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ
اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ
﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا ۜ
كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۜ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ
النَّارِ ﴿١٦٧﴾

"İnsanlardan kimi de, Allâh'tan başka, birtakım sınarlar ediniyorlar da, onları Allâh sever gibi seviyorlar. İymân edenler ise, Allâh için sevgice daha kuvvetlidirler. Görselerdi o zulmü edenler; azabı görecekleri vakit, hakîkaten kuvvet, bütün kuvvet Allâh'ındır ve hakîkaten Allâh çok şedîd azaplıdır.[165]

O vakit, o metbû olanlar –azabı görerek- tâbi olanlardan teberri etmişlerdir; aralarındaki bütün râbıtalar didik didik kopmuştur.[166]

Tâbi olanlar da şöyle demektedir:

-"Ah! Bizim için dünyâya bir dönüş olsaydı da, onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan teberri etseydik! İşte böyle!.. Allâh onlara, bütün amellerini, üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir ve onlar, o ateşten çıkacak değillerdir."[167]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ **İnsanlardan kimi de Allâh'tan başka ediniyorlar..."[78]**

---

[78] مِنْ *İbtidâ-i gâye içindir.* يَتَّخِذُ *fiiline taalluk etmektedir.*

دُونَ *Aslında zarf-i mekândır. Burada* غير *(gayr) manâsınadır.*

Endâd kelimesinin manâları

أَندَادًا kelimesi, bir şeyin dengi, emsâli ve benzeri manâsına olup burada putlar manasınadır. Putların bâzıları bâzılarına denk olduğu için onlara أَندَاد denildi. Ya da bunlar, kendi bozuk düşüncelerine göre, Allâh'a denk ve benzer tutulmalarından dolayı أَندَاد denildi. Çünkü onlar, putlardan zarar ve fayda ummaktadırlar. İsteklerini bunlardan dilemekte ve bunlara bir takım kurbanlar adamakta idiler.

يُحِبُّونَهُمْ "onları seviyorlar," kavl-i şerifindeki ukâla zamirinin أَندَاد kelimesine râci olması, müşriklerin putlar hakkındaki bâtıl inançlarından dolayıdır. Yâni onların bozuk itikatlarına mebnidir. Onların ancak kendisiyle, akıl sahiblerinin vasıflandığı vasıflar ile putlarını vasıflandırma işindendir.

أَندَاد Endâd, o müşriklerin kendisine itaat ettikleri reisleri manâsınadır.

Tasavvuf'ta ilerleyen sofûlar ve ârifler buyurdular; أَندَاد Endâd, Allâh'tan gayri senin kalbini meşgûl eden herşeydir. Senin Allâh'tan gayri kalbine yerleştirdiğin ve ona denk koştuğun her şey mâsivâ'dır. (**1/269**)

Kâdî Beyzâvî[1] tefsirinde buyurdular. أَندَاد Endâd, her ikisinden yani, put ve reis manâsından daha umûmidir. أَندَاد Endâd, insanı Allâh'tan meşgûl eden her şeydir. Buna şu âyeti kerime delâlet eder:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

1 Kâdî Beyzâvî hazretlerinin asıl adı: Abdullah bin Ömer bin Muhammed bin Ali'dir. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. İyi bir tahsil gördü. Tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelâm, mantık, nahiv, belâgat ve tarih bilimlerinde mütehassıs idi. Kâdî Beyzâvî Şirân'da Kadi'l-kuzât idi. Şeyhi Muhammed b. Muhammed Kethânî'nin işâretiyle kadığılı bıraktı ve "Envârü't-Tenzîl ve Esrârüt-Te'vîl" isimli meşhûr tefsirini yazdı. Kâdî Beyzâvi hazretlerinin tefsirinin ehemmiyyet ve değerini anlamak için ona haşiye ve ta'lik yazan âlimlerin ve o konuda yazılan kitapların sayısına bakmak yeter. Kâdî Beyâvi tefsirine tamamen veya kısmen haşiye yazan zatların sayısı 75 (yetmişbeş)dir. Ta'lika yazan zatların sayısı da 39 (otuz dokuz)dur. Demek ki, Kur'ânı kerimin sûrelerinin sayısı kadar, yani 114 âlim, Kâdı Beyzâvî tefsirini kendi çağlarında şerh yazıp açıklamışlar, o mübârek tefsir üzerine kitap yazmışlar. Kâdî Beyzâvî hazretleri, 685 (M. 1286) yılında Tebriz'de vefat etti.

"Ya, şimdi baksana o kimseye ki, ilâhını hevası ittihaz etmiş, Allâh da onu bir ilim üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir. Artık onu Allâh'tan sonra kim yola getirir? Hâlâ da düşünmez misiniz?"[1]

....

يُحِبُّونَهُمْ "Onları seviyorlar;"

Bu cümle, أَندَاد Endâd kelimesinin sıfatıdır. Yâni onlara ta'zîm ediyorlar, onlara saygı duyup onlardan korkuyorlar, itaat ediyorlar. O sevdiklerine besledikleri ta'zîm ve onlara itaat edişleri:

كَحُبِّ اللهِ "Allâh sever gibi..."

Yâni, Allâhı sever gibi onları seviyorlar. Sevgileri Allâh sevgisi gibidir. Yâni, taat ve ta'zîmde, onlar ile Allâh'ın arasını müsavî tutuyorlar. Burada teşbihten maksut, kuvvet ve zaiflikte sevginin vasfını beyan etmek içindir. Burada murad edilen ise, müsâvîliktir. Ta'zimdeki bu müsâvilikleri, onların Allâhü Teâlâ hazretlerinin rubûbiyetini ikrâr etmelerini nefyetmez. Onların Allâh'ın rubûbiyetine inandıklarını şu âyeti kerime beyan etmektedir:

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ

Celâlim hakkı için, sorsan onlara, 'O gökleri ve yeri kim yarattı?'; elbette diyecekler: ('Onları o azîz-alîm yarattı'"[2]

Muhabbet, kulun Allâh'ı sevmesi ve Allâh'ın kulunu sevmesi

محبة Muhabbet lafzı, حَبّ habbe kelimesinden gelmektedir. حَبّ kalimesi, ح(Ha) harfinin fethası ile okunur. Buğday ve arpa habbesi mânasına olan حَبَّة Habbe, kelimesi gibi. Kalbin habbesi yâni kalbin sevdâsı, bilinen arpa ve buğdây tanesine benzetildi. Bunlardan herbiri, acâib eserlerin başlangıcı ve menşei oldukları için, kalbe ekilen sevgi tohumu ile tarlaya ekilen arpa ve buğday tohumları birbirlerine benzetildiği için, حَبّ kelimesi istiâre yoluyla sevgi manâsında kullanıldı.

[1] El-Câsiye: 45/23
[2] Ez-Zuhruf: 43/9

kelimesi istiâre yoluyla sevgi manâsında kullanıldı. Sonra حَبٌّ habbe kelimesinden kalb için müsteâr olan kelime müştâk kılındı.

حب sevgi, kalbin meyletmesi mânasınadır. Çünkü kalb, ona isâbet etmekte ve kalbin içine doğru kök salmaktadır.

Kulun Allâhü Teâlâ hazretlerini sevmesi demek, onun taat, emir ve nehiylerine göre irâdesini kullanması, yâni Allâh'ın emri istikametinde hareket etmesi ve Allâh'ın rızâsını tahsil etmek için itinâ etmesidir.

Allâh'ın kulunu sevmesi ise, ona ikrâmda bulunması, taatiyle amel etmeyi ona sevdirip kolay kılması ve onu isyânlardan koruması demektir. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, mü'minlerin muhabbetlerinin daha faziletli olduğunu şöyle beyan etti:

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ **"İmân edenler ise, Allâh için sevgice daha şiddetli (kuvvetli) dirler."**

Allâh'a iman edenler, kâfirlerin endâdını (put ve reislerini) sevmelerinden daha çok severler. Çünkü mü'minlerin, Allâh'a olan sevgileri, asla kesilmez. Endâdın (put ve reislerin) sevgisi böyle değildir. Kâfirlerin ve müşriklerin endada karşı besledikleri kötü sevgileri, kötü maksat ve niyetlerine bağlı olduğundan, hemen değişir, en ufak bir bahâneyle sevdiklerini bırakırlar. Bundan dolayı şiddet ve sıkıntıda kaldıklarında kendi ilahlarını bırakıp Allâh'a sığınırlar. Puta tapanlar, zamanla taptıkları puttan daha güzel bir put gördüklerinde, taptıkları birinci putu bırakıp yeni görüp beğendikleri ikinci puta tapmaya başlarlar.

Rivâyet olundu:

Bâhile, kendisi için hurmadan bir put yaptırmıştı. Kıtlık senesinde açlık başgösterince hurmadan yaptırdığı bu putu yemişti.

Azabı gördüklerindeki pişmanlıkları

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا **"Görselerdi o zulmü edenler;"**

Yâni, Endâd (put, heykel, reisi ilah) edinip onları, ma'bûd olan Allâh'ın yerine koymakla şirke giren zâlimler keşke bilmiş olsalardı:

اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ **"Azabı görecekleri vakit,"**

Kendileri için hazırlanmış olan azabı, ayân ve beyân yâni âşikâr olarak kıyâmet gününde gördüklerinde... Yâni gözleriyle gördüklerinde, demektir.

أَنَّ الْقُوَّةَ **"Muhakkak kuvvet,"** Yâni, galebe ve ilâhî kudret,

لِلّٰهِ جَمِيعًا **"Hepsi Allâh'a mahsustur."** [1]

وَأَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ(١٦٥) **"Ve hakîkaten Allâh çok şedid azaplıdır."**

Bu cümle, أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا Hakîkaten kuvvet, bütün kuvvet Allâh'ındır." Cümlesinin üzerine atıftır. Bunun faidesi ise, muhatapları korkutmada mübâlağa ve müşriklerin, Allâh'tan başka ma'bud edinme işlerinin çirkinliğini ortaya koymakdır.

Muhakkak ki, kuvvet ve kudretin sâdece ve sâdece Allâhü Teâlâ hazretlerine mahsus olması, azabının şiddetli olması vâcip değildir. Yâni, Allâhü Teâlâ hazretlerinin şiddetli azab etmeye gücü yettiği ve kudreti olmasıyla berâber, af ve mağfiret ederek azabı terketmesinin caiz olmasından dolayı, azabının şiddetli olması vâcip değildir.

لَوْ edâtının cevâbı mahzûftur. Yâni, şirkleriyle zulmü irtikâb eden bunlar eğer bilmiş olsalardı ki, kudretin hepsi Allâh'ındır, Sevab ve ıkâb (mükâfatlandırma ve cezâlandırma)dan her şeye kaadir olan sâdece Allâh'tır, Endâd (put, heykel ve reislerinin) buna güçlerinin yetmediğini ve zâlimler için olan azabın şiddetini bilmiş olsalardı, azabın kendilerine göründüğü günde; endâda taptıklarından dolayı, elbette hasret ve nedâmet çeker ve pişman olurlardı. Öyle pişmanlık ki, nerede ise tavsîf edilemez.

Reisler ayak takımını yakalarından sıyırdıkları gün

اِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا **"O vakit o metbû olanlar, teberri etmişlerdir;"**

Bu cümle, اِذْ يَرَوْنَ cümlesinden bedeldirler.

---

[1] *Hâl olduğu için mensûb'dur. Bu cümle,* يَرَى *fiilinin mef'ûlünün yerine kaimdir.*

تبري Teberra aslında تخلص yâni halâs olmak ve kurtulmak demektir. تبري Teberra kelimesi, kişinin sevmediği ve ikrâh ettiği kişilerden kaçınmak, uzaklaşmak, yakasını kurtarmak ve sıyrılmak manasına olup, onu geçmek demektir. Âyetin manâsı, matbû olunan reisler teberri ettiği zaman:

مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا "tâbi olanlardan,"

Etbâ'dan, kendilerine tâbi olan ayak takımından. Yâni reisler, peşlerine gelen ayak takımından dünyâda savundukları şeylerin ortaya koydukları türlü türlü sapıklıkların bâtıl ve asılsız olduğunu itirâf ederek uzaklaşacaklardır. Onlardan ayrılacaklardır. Artık onlarla berâber olmaktan kaçacaklar ve onlara lânetle karşılık vereceklerdir.

وَرَأَوُا الْعَذَابَ "Ve azabı gördükleri hâlde,"

وَ (vâv) hâliyye... Ve gizli olan azabı gördükleri halde onlardan teberri ettiler.

وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ(١٦٦) "Ve aralarındaki bütün rabıtalar didik didik kopmuştur."

Bu cümle, اِذْ تَبَرَّأَ cümlesinin üzerine atıftır. Teberri etmenin yâni matbû olan reisleri, tâbi olan ayak takımından kaçıp sıyırmalarının illet ve sebebini beyan ve tenbih etmek için ikisinin arasına hâl girdi.

Yâni aralarında bulunan bağları kopacaktır. İnsanların yâni reisler ile ayak takımlarının arasında bulunan, bir din üzerine ittifak, düşünce birliği, neseb, aşiret, sevgi, tâbi olmak ve insanları kendine tâbi ettirmek gibi bütün bağlar ve râbıtalar didik didik kopacatır.

بِهِمْ Zamirinin başında bulunan بِ (be) harfi, عن manâsınadır. فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا Haydi ne dileyeceksen o habîr'den dile." [1] Âyet-i kerîmesinde بِهِ 'nin başındaki, بِ (be) harfi, عن manâsına olduğu gibi burada da بِ (be) harfi, عنmanâsınadır.

Veya بِ (be) harfi sebebiyet içindir. Yâni küfürleri sebebiyle kendisiyle kurtuluşu umdukları sebebler ile onların arası kesildi, demektir.

---

[1] El-Furkân: 25/49

Ya da بِ (be) harfi, ta'diye içindir, fiile müteaddi manâsı vermek için gelmiştir. Yâni, sebepler onlardan kesildi, demektir. Meselâ senin: فرقت بهم الطريقSen yolu onlardan ayırdın, yâni sen onları ayırdın, demen gibi, müteaddi içindir.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا **"Tâbi olanlar da şöyle demektedir:"**

Reislerin kendilerinden sıyrılıp kurtulmak istedikleri ve kaçtıkları gün gibi ortaya çıktığı zaman, ayak takımı reislerine tâbi olup onların emirleriyle iş yaptıkları ve dünyâda reislerin arkasından gittikleri için pişman olacaklardır.

لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً **"Ah! Keşke bizim için dünyâya bir dönüş olsaydı da,"**

فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ **"Biz de onlardan teberri etseydik."** Orada, dünyâ da,

كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا **"Onların** (şimdi) **bizden teberri ettikleri gibi."**

Onların bu gün bizden uzaklaştıkları gibi, biz de dünyâda onlara yüzvermezdik, onların arkasından gitmezdik.

Bu cümlenin başında geçen كَ (kef) mahzûf masdarın sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur. (**1/270**)

كَذٰلِكَ **"İşte böyle,"**

Yâni, bunun gibi rezil ve rüsvây olan kişi görür. Bu gördükleri ise, üzerlerine inen azabtır. Azab'tan dolayı bâzıları bâzılarından teberri edip uzaklaşmak isterler.

يُرِيهِمُ اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ **"Allâh onlara bütün amellerini üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir."**

Hasret, nedâmet ve pişmanlık

Yâni onlara şiddetli halsizlik, bıkkınlık ve yorgunluk vardır. Hayvanlardan zaâfiyete düşen, hayvanlardan kuvvetten kesilip iş yapamayacak ve kendisinden faydalanılamayacak bir hâle gelmesi gibi.

حسر Hasr'in aslı, كشف keşif, yâni izhâr olup ortaya çıkmaktır. İnsanın kaçırdığı şeylere pişmanlık manâsına hasret denilmesinin sebebi şudur: Kişi kendisine hazırlanan şeyleri kaçırır ve kalbi inkişâfla açılıp, kaçırdıklarını kalbiyle hissettiği ve gördüğünde kaçırdıklarından dolayı pişmanlık ve teessüfe kapılır, üzülür. İşte bundan dolayı, kalbin keşfiyle, kaçırdıklarına karşı hissedilen duyguya "hasret" tabiri kullanıldı. Hasretin mülâzimi pişmanlıktır.

رؤية yâni görmek, eğer basariyyet yâni çıplak gözle görmek olursa, o zaman, حَسَرَاتٍ kelimesi, أَعْمَالَهُمْ kelimesinden hâl olur.

Bu takdirde cümlenin manâsı şöyledir: Muhakkak ki onların amelleri, kendilerine hasret, pişmanlık ve zaâfiyet olarak geri döner. Onlar amellerini ancak ve ancak hasretler ve pişmanlıklar halinde görürler.

رؤية yâni görmek, eğer gözle görmek, yâni basar değil de, basiret yâni kalben görmek ise, o zaman, حَسَرَاتٍ kelimesi, يري fiilinin üçüncü mef'ûlüdür.[1]

حَسَرَاتٍ مستولية عليهم Üzerlerini istilâ etmiş, benliklerini kaplamış olan hasret ve pişmanlıklar vardır. Muhakkak ki, onların hayırdan yâni iyilik adına yapmış oldukları hayırlar, küfürleri sebebiyle yandı. Hayırlarını küfürleri sebebiyle kaybettiklerinden dolayı, yapmış oldukları isyânları, neden yaptıklarına tahassür edip pişmanlık duyarlar. Bütün benliklerini hasretler kaplar.

Süddî[2] buyurdu: Cennet yükseltilerek, Cehennem ehline gösterilir. Onlar eğer, Allâh'a itaat etmiş olsalardı; girecekleri Cennet kendilerine gösterilir, onlar oradaki yerlerini görürler. Sonra kendilerine: Eğer Allâh'a itaat etmiş olsaydınız, işte yeriniz bu olacaktı, denilir. Sonra oralar mü'minlerin arasında bölüştürülür. İşte onların (kâfir, müşrik, ateist, Allâh'ı bırakıp reislerinin ve putların ardına düşenler ve bütün gayri müslimlerin) pişmanlık, büyük bir hasret ve nedâmet duyacakları an bu andır.

---

[1] *عَلَيهِمْ ise* ***ya****, خسرات kelimesine taalluk etmektedir. Muzâf da mahzûfdur. Yâni على تفريطهم onların ifratları üzerine zarar ve hasretler vardır, demektir.* ***Ya da****, عَلَيهِمْ câr ve mecrûru, حَسَرَاتٍ kelimesinin sıfatı olan mahzûf bir mensûb'a taalluk etmektedir.*

2 Süddî, Tefsir tarihinde iki Süddî vardır. Süddi-i kebir, Süddî-i sağîr. Burada zikredilen Süddî İsmail bin Abdurrahmandır. Tabiinden olup, büyük müfessirlerdendir. Süddi-i kebir lakabıyle meşhurdur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Ashabı kirâm'dan Abdullah bin Abbas, Enes bin Mâlik, Ebû Hüreyre gibi büyüklerden ders aldı, hadisi şerif rivâyet etti. Süddî, 128 (M.745) tarihinde vefat etti.

Cehennem Azabı

وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ(١٦٧) **"Ve onlar, o ateşten çıkacak değillerdir."** Çünkü onlar, Cehennem için yaratılmışlardır.

Rivâyet olundu. Cehennem ehli Cehenneme sevkedilirler. Onlar, bütün uzuvları (ve organları) ile azabı görürler. Azab, ya onu ısıran bir yılan veya ona vuran zebânî bir melektir. Melekler ona vurdukları zaman, kırk gün kadar Cehenneme yuvarlanır yine de Cehennemin dibine kavuşup bir yerde karar kılmaz. Bir yerde karar kıldığı zaman, Cehennemin alevleri yine onu yukarıya kaldırıp yükseltir. Melekler, yine ona vurup azab etmeye başlarlar. Melekler ona her vurdukça o, Cehennemin dibine yuvarlanır, alevler onu yukarı çıkardıkça zebânîler yine başına vurup, onu Cehennemin derinliklerine doğru batırırlar. Allâhü Teâlâ, Cehennemliklerin azabını şöyle beyan ediyor:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ

جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

"Şüphesiz, âyetlerimizi tanımayan kâfirler, muhakkak ki, biz onları yarın bir ateşe yaslayacağız; derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine tebdîlen başka deriler vereceğiz."[1]

Onlardan biri susayıp su istediğinde, kendisine son derece kaynatılmış su verilecek ki, daha yüzüne yanaştırırken, yüzünün derileri dökülecek, sonra, ağzına girdiğinde dişleri dökülecek, daha sonra karnına girince bağırsakları parça parça olup bütün vücudunun derisi dökülecek. İşte Cehennemde böyle azap edilecekler. Cehennemde, ne ölecekler, ne dirilecekler ve ne de çıkabileceklerdir.

Muhabbetüllah

Said bin Cübeyr (r.h.) buyurdular. Allâhü Teâlâ hazretleri, kıyâmet gününde, dünyâda putlara tapmak sûretiyle rububiyetle nefislerini yakanlara, tapmakta oldukları putlarıyla berâber cehhenneme girmelerini emir buyurur. Onlar Cehennemi bildikleri için girmezler. Çünkü Cehennem

1 En-Nisâ: 4/56

azabı devamlıdır. Allâhü Teâlâ hazretleri, kâfirlerin yanında mü'minlere buyurur: "Eğer siz beni seviyorsanız Cehenneme girin," der. Mü'minler, Cehenneme hücüm ederler. Mü'minlerin Cehennemin önünde yığılmaları üzerine Arş'ın altında bir münâdî şöyle nidâ eder: وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ İmân edenler ise, Allâh için sevgice daha şiddetli (kuvvetli)dirler. Çünkü önce Allâh onları sevdi, sonra da onlar, Allâh'ı sevdiler. Kim muhabbetle, o kendisine ma'bud edindiğine şahitlik ederse; o zaman muhabbeti tamamlamış olur. Allâhü Teâlâ buyurdu: يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ Allâh onları sever ve onlar da Allâh'ı severler."[1]

Ve kim ki, ezelde muhabbetüllaha ehil olmazsa, izzet, onu endâd (put, heykel, reis ve Allâh'tan başkasının) sevgisine atar. Endâd sevgisi demek, Allâh'tan gayri sevilen her şey demektir.

Kim ki, nefsânî muhabbete dayanırsa, o muhabbeti kendisini nefsin hevâ ve heveslerine meylettirip günahlara bağlar ve putlara tapmaya götürür. Nasıl ki, kâfirlerin bir kısmı Lâtı seviyor ve ona tapıyorlar, kâfirlerin bâzıları da, evlâdı seviyor ve ona ibâdet ediyorlar. Evlât, eşler ve mâl sevgisi onları, muhabbetüllah yâni Allâh sevgisinden alıkoydu. Onların Allâh'ı sevmelerine mâni oldu.

Kim Allâh'ı severse, ondan başkasını düşman gözüyle görür. İbrâhim Halîl Aleyhisselâm buyurdukları gibi:

فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!" [2]

Ezelde muhabbetüllah'a yâni Allâh'ı sevmeye ehil olan kişiyi, inâyet cezbeder ve böylece inâyetüllahın cezbeleriyle Hak ona tecelli eder. Bu muhabbet onun kalbinin aynasından akis eder ve yansır. Ve böylece Allâh'tan başkasına taalluk etmez. Çünkü o vahdet âlemindedir, şirketi asla kabul etmez.

Düşmanlar, endâdı (put, heykel, reisleri ve Allâh'tan gayri şeyleri) fânî ve nefsânî bir sevgiyle severler.

Dostlar ise, Alllahü Teâlâ hazretlerini, rabbânî ve bâkî bir muhabbetle severler. Belki onlar, Allâhü Teâlâ hazretlerini, fânî ve bâkî olan bütün eczâları (parça, uzuv ve organları) ile severler. Allâhım! Bizleri, muhabbet, yakîn ve temkînin hakîkatına vâsıl eyle! Amin.

---

1 5/54
2 Eş-Şuarâ: 26/77

Helal'dan yeyin ve Şeytana tâbi olmayın

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَلَاتَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَاْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ
وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

"Ey insanlar! Bütün arzdaki nimetlerimden, helâl olmak, pâk olmak şartıyla yeyin fakat, Şeytan'ın adımlarına uymayın. Çünkü o size, belli bir düşmandır,[168] o, size hep çirkin ve murdar işleri emreder ve Allâh'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi ister."[169]

Tefsir

يَاأَ يُّهَا النَّاس **"Ey insanlar!"**

Bu âyeti kerime kendilerine değerli yiyecek ve giyecekleri haram kılanlar hakkında nâzil oldu.

كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ **"Arzdaki nimetlerden yeyin,"**

Yâni yeryüzünde bulunan yiyecek sınıflarının bâzısından yiyin, demektir. Çünkü yeryüzünde bulunan her şey yenilmez.

حَلَالًا **"Helâl (olduğu halde)."**

İsmi mevsul'den yâni مَا (kelimesinden) hâldir. Yâni, helâl olduğu halde yiyin demektir. (**1/271**) O da, kendisinden tehlike bağının çözüldüğü şeydir.

طَيِّبًا **"Pak ve temiz."**

Yâni bütün şüphelerden arınmış ve temiz şeyler...

حَلَالاً **Helâl**, kelimesinin sıfatıdır. Veya şeriatın temiz kabul ettiği helal şeylerden yiyin demektir.

طيب Müstakîm şehvetin yâni her türlü maddî ve manevî hastalıklardan ve saplantılardan sâlim olan bir nefsin, istek ve arzuların meylettiği şeydir. Yâni tabiatın kendisinden lezzet aldığı şeydir.

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ "Fakat Şeytan'ın adımlarına uymayın;"

خُطُوَاتِ kelimesi, خطوة "Adım" kelimesinin cemiidir. خ (Hı) harfinin fethası ile خَطْوَة kelimesi, bir kere adımını atmak demektir. خ (hı) harfinin zammesiyle خُطْوَة kelimesi ise, yürüyen ve adım atan kişinin iki adımının arasındaki mesâfedir. Bir kişi, birinin ardı sıra yürüdüğü, birine uyduğu ve sünnetiyle amel ettiği yâni çizdiği yol ve fikirlerine göre hareket ettiği zaman: إتبع خطواته ووطئ على عقبيه Onun adımlarına uydu ve onun ardı sıra yürüdü ve ona tâbi oldu," denilir.

Buna göre âyeti kerimenin manâsı şöyledir: Şeytanın eserlerine, tarikatına, mezheblerine girip ona uymayın, şeytanın çizdiği yoldan gitmeyin, onun yolunu izlemeyin, hevâ ve isteklere boyun eğerek onu takip etmeyin, onun vesveselerine kapılmayın. Çünkü şeytan, haramı helal; helâli de haram kılar.

اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(١٦٨) "Çünkü o size apaçık (ve belli) bir düşmandır.

Burası, Şeytana tâbi olmaktan nehyetmenin sebebini ve illetini beyân etmektedir. Yâni, basîret sahibi olanların yanında Şeytan, apaçık bir düşmandır. Hevâ ve heveslerine tâbi olup basîreti olmayanlar için ise şeytan, çok samimi bir dosttur. Çünkü şeytan, onu hep nefsin arzuları istikametinde yönlendirir, haramları lezzetli gösterir ve nefsince neyi güzel buluyorsa, onu elde etmeye yöneltip büyük bir hırs ile çalıştırır.

مُبِينٌ kavl-i şerîfi, أبان den gelir. Zahir olmak, apaçık olmak ve ortaya çıkmak demektir. Vahidî[1], مُبِينٌ kavl-i şerîfini, müteaddî olan أبان den geldiğini beyan edip şöyle buyurdular: Şeytan apaçık bir düşmandır.

1 Vahidî, Meşhûr bir müfessirdir. Asıl adı: Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vâhidî'dir. Tahrâna 125 km mesâfede bulunan Sâve şehrinde doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Tefsir âlimlerinden büyük müfessir Ebü'l-İshâk es-Sa'lebî'den ders aldı. Vahidî tefsirinde daha ziyâde rivâyet yolunu tercih etmiştir. Vahidînin, Tefsir-i Basît, Tefsir-i Vasît ve Tefsir-i Vecîz isimli eserleri meşhûrdur. Tefsiri Vasît isimli tefsirinde her surenin başında o surenin fazilet ve havassı hakkında varid olan hadis-i şerifleri yazdı. Sonra tefsirinin kelime manâlarını ve diğer rivâyetlere geçti. Tefsir hakkında çok faydalı bilgileri ve rivâyetleri tefsirine geçirdi. Vahidi halkın ve idârecilerin özellikle Nizamül-Mülk'ün büyük bir sevgi ve saygısını kazanmıştı. Ancak tasavvufi tefsir yazan ve halk tarafından sevilen büyük veli Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi bâzı zevâta hüsnü

diğini beyan edip şöyle buyurdular: Şeytan apaçık bir düşmandır. Çünkü babanız Adem Aleyhisselâm için secde etmekten kaçınmak suretiyle size düşmanlığını açıklamıştır. Adem Aleyhisselâm'ı Cennetten çıkaran da o'dur!

Şeytan ancak kötülüğü emreder

اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ "Ancak o emreder size,"

Yâni size vesvese verir. Burada şeytanın emrederek insanlara musallat olması hali, kendisine itaat olunan bir âmire benzetildi. Vesveseyi kabullenenler de, itaat kabullenen memurlara benzetilmiştir. Bu bir semboldür. Yâni bunda vesveseyi kabullenenler, şeytanın tüm isteklerine boyun eğdiklerine bir remz ve işâret vardır. Bu onların görüşlerinin değersizliğini, fikirlerinin hakirliğini ve durumlarının da sefâhet ve aşağılık olduğunu gösterir.

بِالسُّوءِ "çirkin işleri,"

السُّوء yâni kötülüğü, seni (dolayısıyle insanları) sonuçta başarısızlığa, üzüntüye ve felâkete götüren tüm isyân ve günahları... Bu günah ve isyân isterse cevârih yâni uzuv ve organlar ile işlenmiş günahlar olsun, isterse kalbî ameller olsun, farketmez. Bu iki günah ve isyân çeşidi de, sahibine kötülük vermekte ve onu mahzûn edip ona üzüntü vermede birbirlerine ortaktırlar.

وَالْفَحْشَاءِ "Ve fuhşiyyâtı (hayasızlığı ve çirkin işleri emreder)."

Bu kelime, husûsî olanın umûmî olan üzerine atfedilmesi kabîlindendir. Yâni, وَالْفَحْشَاءِ isyân ve günahların en çirkini ve kötülük bakımından en büyüğü demektir. Zinâ bir fuhuş, yani, çirkin ve hayasız bir ameldir. Cimrilik çirkin ve büyük bir kötülüktür.

Çirkin olan her bir fiil, fahişeliktir. فحش fuhuş, aslında her şeyde ölçüyü aşmaktır. Yâni her amelde haddi tecâvüz etmektir.

niyyet ile yaklaşması gerekirken; Vahidî'nin ona ağır bir şekilde dil uzatması hoş karşılanmadı. Vahidî Nişâbur'da uzun süren bir hastalığa yakalandı. 468 (M. 1075) yılında vefat etti.

Beyzâvî, zât değil de mefhûm bakımından; السُّوء kötülük kelimesiyle وَالْفَحْشَاءِ çirkinlik kelimesinde mügâyirlik yâni zıtlık ve ayrılık bulunduğunu beyan etti.

Ma'siyet ve günaha السُّوء kötülük denilmesinin sebebi, aklı perdelediği ve kişinin aklını bulutlandırıp çalışmaz hale getirdiği içindir. Ma'siyet ve günaha وَالْفَحْشَاءِ çirkinlik denilmesinin sebebi ise, ona çirkinlik verdiği içindir. Buna göre, السُّوء kötülük ve وَالْفَحْشَاءِ çirkinlik kelimelerinin masiyete itlak olunmaları yâni günah ve isyanda kullanılmaları mübâlağa için masdar ile vasıflanmak yâni masdarı sıfat olarak almak gibidir. رجل عدل adâletli adam, sözü gibi.

وَأَنْ تَقُولُوا "Ve (şeytan) söylemenizi ister."

Yâni şeytan sizin iftirâ etmenizi ister. (kime)

عَلَى اللّٰهِ "Allâh'a karşı,"

Şeytan, size, "Allâh şunu veya bunu haram kıldı" sözünü söyleterek Allâh'a iftira etmenizi sağlar.

مَا لاَ تَعْلَمُونَ(١٦٩) "Bilmediğiniz şeyleri,"

Allâh emrediyor der. Şeytanın yaptığı bu fiil (yâni şeytanın Allâh bunu emrediyor diye Allâh'a iftirâ edip insanları aldatması), şeytanın yaptıklarının en çirkini ve en iğrencidir. Çünkü Allâh'a yakışmayan vasıflar ile Allâh'ı vasfetmek, günah çeşitlerinin en büyüklerinden, fuhuş ve kötülük çeşitlerinin en çirkini olduğu gibidir.

Şeytanın vesvesesi

Suâl: Eğer denilse ki: "Biz şeytanı görmediğimiz halde ve sözlerini işitmediğimiz halde, şeytan nasıl bize emreder? Şeytanın vesvesesi nasıldır? Ve nasıl kalbe ulaşır?"

Cevap: Deriz ki: Şeytanın sözü, insan nefsinin ve tabiatının kendisine meylettiği ve ona karşı eğilim duyduğu gizli bir sözdür. Denildi ki, şeytan latif bir cisim olduğu için Adem oğlunun bedenine girer, insana vesvese verir ve böylece nefse, kötü fikirleri vesvese yoluyla konuşarak telkin eder. Allâhü Teâlâ buyurdu:

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (O şeytan) ki vesvese verir sînelerinde nâsın."[1] Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle dua etmişlerdir.

اللهُمَّ أَعْمِرْ قَلْبِي مِنْ وَسَاوِسَ ذِكْرِكَ وَأَطْرِدْ عَنِّي وَسَاوِسَ الشَّيْطَانَ

"Allâhım, senin zikrinden alıkoyan vesvelerden kalbimi tamir et ve benden şeytanın vesveselerini uzaklaştır."[2]

Şeytanın vesvesesinin mertebeleri

Akâmi'l-Mercân isimli kitap'ta buyuruldu: Şeytanın Adem oğluna vesvese vererek, onu çağırdığı şeyler şu **altı mertebeye** munhasırdır.

Birinci mertebe: Küfür, şirk ve Allâh Rasûlü (s.a.v.) hazretlerine düşmanlık mertebesidir. Eğer şeytan, Adem oğlunu bu yönden elde eder ve isteklerine kavuşursa, bundan dolayı yorgunluklarını unutur. Çünkü şeytan istediğini elde etmiştir. Şeytanın kuldan istediği ilk şey budur.

İkinci mertebe: Bid'at mertebesidir. Bu mertebe yâni birini bid'at ehli yapmak, şeytana göre fâsıklıktan ve isyandan daha sevimli gelir ve hoşuna gider. Çünkü insan bir günah işlediğinde, tevbe edebilir. Halbuki bid'atın tevbesi yoktur. Çünkü bid'atın sahibi düştüğü sapık yolun sahih, doğru, hak yol olduğunu sanmaktadır. Bundan dolayı bid'attan asla tevbe etmez.

Üçüncü mertebe: Her türden büyük günahlardır. Şeytan insana büyük günahları işletmekten aciz kalır ve bunu başaramazsa dördüncü mertebeye döner.

Dördüncü mertebe: Küçük günahları işletir. Küçük günahlar bir araya geldiklerinde yâni toplandıklarında büyük günah olur. Büyük günahlar, çok kere sahibini helak eder. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

اِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ فَإِنَّهُنَّ يَجْتَمِعْنَ عَلَى الرَّجُلِ حَتَّى يُهْلِكْنَهُ

"Sizi sakındırırım; küçük günahlardan. Çünkü küçük günahlar, bir kulda toplanır ve zamanla onu helak ederler."[3]

1 En-Nâs: 114/5
2 Laktu'l-Mercân fî Ahkâmı'l-Cânn, s. 128, İmam Celâleddin es-Suyutî, Darül-kütübil-ilmiyye, Beyrut-1406, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin bu duasını, Ebû Bekir bin Ebû Dâvûd, Muaviye bin Ebû Talha'dan rivâyet etmişlerdir.
3 Müsned Ahmed hadis no: 3627

Başka bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurdular:

اِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ كَقَوْمٍ نَزَلُوا فِي بَطْنِ وَادٍ فَجَاءَ ذَا بِعُودٍ وَجَاءَ ذَا بِعُودٍ حَتَّى أَنْضَجُوا خُبْزَتَهُمْ وَاِنَّ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ مَتَى يُؤْخَذْ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكْهُ

"Sizi küçük günahları umursamayan davranışlardan sakındırırım! Çünkü bu, bir çöle inen topluluğa benzer. Bu topluluktan biri, küçük bir odun parçası getirip büyük bir ateş yakarlar. Sonra onun üzerinde yemek pişirip doyasıya yerler."[1]

Eğer şeytan bundan da aciz kalır ve başarılı olamazsa, beşinci mertebeye intikal edr. (**1/272**)

Beşinci mertebe: Mübâhlar ile iştiğaldir. Kendisinde sevâb ve azab bulunmayan, mübah olan işler ile meşgûl olmasını sağlar. Belki mübâhların en büyük cezâsı, mübâhlar ile meşgûl olurken sevapları kaçırmak ve boş yere zaman harcamaktır. Eğer şeytan bundan da âciz kalıp başarılı olmazsa, altıncı mertebeye yönelir.

Altıncı mertebe: Faziletçe düşük ameller mertebesidir. Fazilet ve sevap bakımından daha faziletli ve üstün ameller varken, şeytan kişiye bunları bıraktırarak fazilet ve sevabı daha düşük amellere yöneltir ve teşvik eder. Böylece faziletin elden çıkmasını temin edecek ve daha üstün amelin sevabını kaçırtacaktır.

Şeytan, faziletli amelden, mefdûle (yâni kendisinden daha faziletli amel bulunan az faziletli amellere), Efdâl (en faziletli amelden) faziletli amelllere çeker. Böylece faziletli amellerden şerlere çekmesi mümkün olsun diye kişiyi, kolay olan faziletli amellerden kişiyi zor ve meşakkatli olan faziletli amellere çeker. Sürekli iki rekat nâfile namaz kılmayı alışkanlık haline getiren kişiyi, o iki rekatten soğutmak ve onu tamamen taatten nefret ettirmek için, ona yüz rek'at namaz kıldırtır.

Şeytanın yaratılış gayesi ve işi

Allâhü Teâlâ hazretleri, şeytanı pis ile temizi, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek için yarattı.

Allâhü Teâlâ hazretleri, **peygamberleri**, kendilerine saidler tâbi olsunlar ve iyi insanlar onları örnek alsınlar diye yarattı. Şeytanı da kendisine şâkîler tâbi olsunlar, kötü insanlar onun yolunda yürüsünler diye

1 Müsned Ahmed hadis no 21732

yarattı. Böylece iki kesimin arasındaki fark ortaya çıkmış olur. Şeytan ateşe dellâldir, dünyâ çığırtkanlığı yapar ve ateşe çağırır. Onun işi, Cehennem simsârlığıdır. İnsanların arasına ayrılık koymaktır. Şeytanın sermâyesi dünyâdır. Şeytan dünyâyı kâfirlere arzettiğinde kendisine:

-"Bunun ücret ve karşılığı nedir?" denilir. Şeytan:

-"Dünyaya sahib olmanın karşılığı, dini terketmektir," der. Kâfirler, dinin karşılığında dünyâyı satın alırlar.

Zâhidler, dünyâyı terkederler. Şeytanın kendilerine arzettiği dünyâdan yüz çevirirler.

Ona rağbet edenler ise, kalblerinde ne dinin ve ne de dünyânın terkini görmezler. Yâni dini de terketmezler, dünyâyı da bırakmazlar. Onlar, şeytana:

-"Dünyadan bize bir tadımlık ver de bakalım dünyânın tadı nasıl bir şeymiş?" derler. Şeytan, onlara:

-"Bana rehin verin" der.

Onlar da bir tadımlık dünyânın karşılığında, işitmelerini ve görmelerini verirler. Bundan dolayı, dünyâ erbâbı, dünyâlığın haberlerini işitmeyi ve dünyânın ziynetlerini, süslerini müşâhede edip görmeyi çok severler. Çünkü hakîkatte onların işitme ve görmeleri, şeytanın yanında rehindir. Şeytan onlardan rehin aldıktan sonra dünyâlıktan bir tadımlık verdi.

Bundan dolayı dünyâ ehli, zahidlerin dünyânın ayıbı hakkındaki konuşmalarını işitmezler, duymazlıktan gelirler. Onlar, dünyâyı asla çirkin görmezler, belki dünyâlık, gözlerine hep güzel görünür. Dünyanın süs ve metâını hep hoş görürler. Zîrâ: حب الشئ يعم ويصم Bir şeyin sevgisi kör ve sağır eder," denildi.

Ârif kişiye gereken, zahid olması ve dünyâdan kaçması, dünyâya rağbet etmemesidir. Dünyalıktan ancak ve ancak helâl ve temiz olanı kabul etmelidir.

Hasan Basrî (r.h.) buyurdular: Helâl temizdir. Helal için kıyâmet gününde suâl yoktur. O da, elbette elde edilmesi gerekendir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اِنَّ اللهَ يَهَبُ لِإبْنِ آدَمَ مَا لاَ بُدَّ مِنْهُ ثَوْبٌ يُوارِى بِهِ عَوْرَتُهُ وَ خُبْزٍ يَرُدُّ جَوْعَتُهُ وَ بَيْتٌ كَعِشِّ الطَّيْرِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ فَكَيْفَ الْمِلْحُ؟ فَقَالَ اَلْمِلْحُ مِمَّا يُحَاسِبُ بِهِ

-"Allâhü Teâlâ hazretlerinin, Âdem oğluna hibe ettiği her şeyde sevap vardır. Adem oğlu avret yerini örtmek için bir elbise alıp giymesin-

de, açlığını gideren bir ekmek alıp yemesinde ve kuş yuvası kadar da olsa bir ev alıp girmesinde sevap vardır." Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordular:

-"Yâ Râsûlellah! Tuz nasıldır?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Tuz kendisinden hesâp sorulan nimetlerdendir," buyurdular.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden tasavvufî manâlar

حَلَالًا **"**Helâl," Allâhü Teâlâ hazretlerinin yemesini mübâh kıldığı şeylerdir. طَيِّبًا **"**Pak ve temiz," Kendisinde, kul hakkı şüphesi bulunmayan ve nefsin haz çalıntılarının bulunmamasıdır.

Her temiz helaldir. Ama her helal temiz değildir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v) hazretleri buyurdular:

اِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ اِلاَّ طَيِّبًا "Muhakkak ki Allâh temizdir, yalnız temiz olanı kabul eder."[1] Yâni herhangi bir ayıp ve şüphe karışmamış, temiz, duru, arınmış ve pak ... اِنَّ الله حلال Allâh helaldir, denilmez.

Bil ki, helal ve temiz yiyecekleri yemek, kişiye taat ve ibâdetlere sarılmayı miras edip nasib ettiği gibi, kişiyi, şeytanın adımlarına tâbi olmaktan koruyup kaçındırır. Salih amel, helal ve temiz lokmanın neticesidir.

Mesnevîde buyruldu:

İlim ve hikmet; aşk ve merhamet helal lokmaya bağlıdır. Bunlar ancak helal lokma ile olurlar.

Bir lokmadan hased, hile, tuzak, gaflet ve cehâlet meydana geliyorsa o lokma haram olduğundandır.

Buğday ekilen tarladan arpa hasadı kaldırılmaz. Şüphesiz atın yavrusu merkeb olmaz.

Lokma tohum gibidir, meyvesi fikirler. Lokma derya gibidir, incisi düşüncelerdir.

Helal olmak insanda taat arzusu ve Hakka vasıl ve yakın olma isteğini meydana getirir.

[1] Sahih-i Müslim, hadis no: 1686

Çalışma ve kazancın faydaları

Meşrû yoldan çalışıp helali istemek peygamberlerin yoludur. Kazancın faydaları çoktur.

1-Kazancın faydalarından biri, sermâyeyi artırır, ticâret için çalışır. Zîrâat, ağaç dikmek için çalışır. Ağaç dikmede sadaka sevabı vardır. Kuş ve başkası o ağaçtan faydalandıkça eken kişiye sadaka sevabı vardır.

2-Kazancın faydalarından biri de, çalışan kişi, çalışmakla meşgûl oldukça, tembellikten, boş ve faydasız şeylerle uğraşmaktan kendisini korumuş olur.

3-Kazanç ve çalışmada nefsi kırmak vardır. Çalışan bir kimse, şehevî isteklerine engel olacak ve böylece azıp sapması da azalacaktır.

4-Kazancın faydalarından biri de, çalışmak olup, fakirlikten emin olmaya bir vasıtadır. Çalışan kişi, dünyâ ve âhirette insanların yüzünü karartan, insanların yüz karası olan fakirlik ve yoksulluktan emin olacaktır.

5-Çalışan kişi meleklerin ve salihlerin duasına mazhar olur. Çalışan bir kişi, ailesini geçindirmek için çalışma işinde hareket ettiği zaman “Hafaza” melekleri kendisine:

بَارَكَ اللهُ فِى حَرَكَاتِكَ وَجَعَلَ نَفَقَاتِكَ ذُخْراً لَكَ فِى الْجَنَّةِ

“Allâh, çalışmanı ve hareketlerini sana mübârek kılsın. Ailen için kazandığın nafakayı Allâh, sana Cennette zahire kılsın!” diye dua ederler. Göklerin ve yerin bütün melekleri de bu güzel duaya “Âmin” derler.

En faziletli çalışma ve kazanç cihadtır.Sonra ticârettir. (1/273)

Sonra **çiftçiliktir**. Sonra **san’attır**.

Kur'ân'a ve akla uyun

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذٖينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذٖى يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

-"Allâh'ın indirdiğine uyun!" denildiği vakit de, onlara,

-"Yok!" dediler. "Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız."

Ya, ataları bir şeye akıl erdiremez veya doğruyu seçemez idiyselerde mi?...[170]

O kâfirlerin meseli, sâde, bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın hâline benzer; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler.[171]

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ **"Denildiği vakit de onlara..."**

Bu âyeti kerime, arab müşrikleri ve Kureyş kâfirleri hakkında nâzil oldu. Onlara, Kur'ân-ı kerîme ve Allâh'ın indirdiği diğer apaçık delillere uymaları emredildi. Fakat onlar taklit yoluna sığındılar ve geleneklerin yolunu seçtiler. İnsanların içinden müşriklere nasihat ve irşâd yoluyla:

اِتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ **"Allâh'ın indirdiğine uyun!"**

Allâh'ın indirdiği kitaba tâbi olun. Allâh'ın helal kıldığı şeyler ile amel edin ve Allâh'ın Kur'ân-ı kerim'de haram kıldığı şeyleri de haram kabul edin ve bu şekilde Allâh'ın indirdiğine tâbi olun, şeytanın adımlarına tâbi olmayın, denildiği zaman onlar:

قَالُوا بَلْ **"Yok!" dediler."**

Kendisini takib eden cümleyi kendisinden önce geçen, mahzûf cümlenin üzerine atfetmektedir.

نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا **“Muhakkak bulduğumuza uyarız...”**

Yâni bulduğumuz şeye uyarız.

عَلَيْهِ آبَاءَنَا **“Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa...”**

Derler ki**:** Endâd (put, heykel ve Allâh’tan gayrisini ilah) edinmek, temiz şeyleri helal kabul etmek ve pis şeyleri haram kabul etmek ve bunlara benzer şeylerde, atalarımızı üzerinde bulduğumuz geleneklere tâbi oluruz. Çünkü atalarımız bizden daha hayırlıydılar, deyip atalarını taklid ettiler.

Ey akıl sahipleri! Şu ahmaklara bakınız. Nasıl tutarsız ve akıl dışı bir cevap veriyorlar. Allâhü Teâlâ hazretleri, inkâr hemzesi, taaccub ve kendisinden sonra gelen hâl vaviyle onlara şöyle cevab verdi:

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ **“Ya, ataları, olmuş olsa da mı...”**

أَ (hemze) sadrı kelamı iktizâ ettiği (hemze cümlenin başında gelmeyi gerektirdiği) için, وَ (vav) kendisiyle cümlenin arasına girdi. أَ (hemze)’nin cümlenin başında vaki olması sahih olsun diye وَ (vav) kendisinin arasına bir cümle takdir edildi. Bu cümlenin manâsı şöyledir: أَيَتَّبِعُونَهُمْ وَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ Ya, ataları, olmuş olsa da mı onlara hâlâ tâbi mi olacaklar?” Yâni babaları oldukları halde mi?

لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئًا **“Bir şeye akıl erdiremez.”**

Ataları, dinden hiçbir şeye akıl erdiremezler. Çünkü onların ataları ancak dünyâ işlerine akıl erdirirler.

وَ لاَ يَهْتَدُونَ(١٧٠) **“Ve doğruyu seçip hidâyeti bulamazlar idiyselerde mi?”**

Ataları böyle olsa da mı, onlara tâbi olacaklar! Yâni doğru ve hakkı seçip hidâyete ermeseler de mi atalarına tâbi olacaklar? Yâni bu cidden, akıldan uzak ve çok kötü bir şeydir. Çünkü aklı olmayan ve hak yolu bulup hidâyete ermeyen kişiye tâbi olmak asla olacak bir şey değildir. Bu şekilde hareket eden, asla doğru yolu bulamaz.

Kâfirler hayvan sürüsü gibidir

وَمَثَلُ **"Ve misâli,"** Vaaz edenlerin,

الَّذِينَ كَفَرُوا **"O kâfirlerin,"** Yâni kâfirleri hakka ve İslâma davet eden ve onlara vaaz edenin misâli:

كَمَثَلِ **"Misâli gibidir."** Çobanın hâline benzer.

الَّذِي يَنْعِقُ **"O ki sesleniyor ve çağırıyor."**

Çoban ve müezzinin seslenmesi. نعق mühmele olan ayın ile, savt ve ses demektir. Ucmede ise, karga sesi ve ötmesine denir. نعق kelimesinin manâsı, sırf ses, yâni bağırıp çağırmadır:

بِمَا لاَ يَسْمَعُ **"O şeylere ki işitmezler."**

O işitmeyenler, hayvanlardır. Hayvanlar işittiklerini idrâk etmezler yâni anlamazlar.

اِلاَّ دُعَاءً **"Ancak bir çağrı..."** Bağırandan bir ses.

وَنِدَاءً **"Ve nidâ, sesleniş ve haykırma..."**

Hayvanlar, çobanın sesini, sâdece ve sâdece bir sakındırma olarak işitirler. O sesi anlamazlar ve onu hıfzedemezler. Kâfirlerde akıllı insanın anladığı ve kendisine icâbet ettiği gibi vaizlerin seslerini anlayamaz ve ona icâbet edemezler.

Denildi ki: دُعَاءً dua (çağırmak) ile نِدَاءً nidâ'nın arasında şu fark vardır: دُعَاءً dua (çağırmak), yakında bulunan için kullanılır. نِدَاءً nidâ ise uzakta olana kullanılır.

دُعَاءً dua (çağırma)'nın, نِدَاءً nidâdan daha umûmî olma ihtimâli de vardır.

Bu âyeti kerimede zikredilen teşbih, "Teşbih-i müfrik" kabîlindendir. Burada kâfirleri hakka davet eden kişi, bağırana; kâfirin kendisini de, kendilerine seslenen hayvanlara, kâfirleri hakka davet edenin davetini ve sesini de; hayvanlara seslenen çobanın seslenişine benzetildi. Bu âyetin

manâsı: “Habîbim Ahmed, Rasûlüm ya Muhammed (s.a.v.)! senin kâfirlere öğüt vermen ve onları hakka davet etmenin misâli ve kendilerine verilen vaaz ve Allâh’a davet edilmelerini işitmeyen ve hidâyete ermeyen kâfirlerin misâli; tıpkı çobanın durumuna benzer. Çoban, koyunlara sesleniyor ve onlarla konuşarak şöyle diyor: Yeyin, için ve yayılın. Halbuki koyunlar, çobanın sesinden hiçbir şey anlamazlar. İşte kâfirlerde bu hayvanlar gibidirler. Senden ve senin konuşmalarından ve Allâh’ın kitabından hiçbir şeye akıl erdirip anlamazlar.

Kâfirler sağır, dilsiz ve kördürler

صُمٌّ “(Kâfirler) sağırdırlar,”

Yâni onlar sağırdırlar. Onlar sanki Hakkı işitmekte sağırmış gibi davranıyorlar, duymazlıktan geliyorlar.

بُكْمٌ “Dilsizdirler,”

Ahraz ve lâl mertebesindedirler. Kendisine çağırıldıkları Hakka icâbet edip kabul etmekten dilsiz gibidirler.

عُمْيٌ “Kördürler,”

Kör mertebesindedirler. Onların kendilerine sunulan delillerden yüz çevirdikleri için, sanki onları müşâhede etmeyen körler gibidirler.

Allâhü Teâlâ hazretleri, kâfirleri bu üç kuvvetli organı kaybedenlere benzetti ki, bu üç organ ki işitme, konuşma ve görmenin sâyesinde insan, hak ile bâtılın arasını temyiz edip, iyiyi kötüden ayırıp hakk olanı tercin eder. Bu benzetmeden sonra hemen peşinden şöyle buyurdu:

فَهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ (١٧١) “(Ve bu yüzden) onlar akıl da etmezler.”

Bunlar, tabiî ve güzel olan akl-i selîmin yaratılışıyla kabul ettiği hakkı, elde edemezler. Çünkü onu kazanmak, ancak o şeye bakmak, dikkat etmek ve sunulan delillerden yola çıkmakla olur. Bir kimse eğer sağırlar ve körler gibiyse, hakkı işitmeme ve görmeme noktasında sağır ve körlere benziyorsa, o kişi nasıl olur da, hakkı anlamak için delil getirebilir? Ve nasıl onu akıl eder, ona akıl erdirir? Bundan dolayı bir kişi, eğer akıl hissini kaybetmiş ise o kişi ilmi de kaybetmiştir. Burada onların akıldan yoksun olduklarını ifâde etmek, onlardan aklın aslının olmadığını murat etmek değildir. Zîrâ, eğer onlardan re’sen aklın olmadığı beyan

edilseydi, onların zemmedilmemeleri ve yerilmemeleri gerekirdi. Çünkü din, akıl sahiplerine hitab ediyor. Onlar akıllarını kullanmadıkları için, فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (Ve bu yüzden) onlar akıl da etmezler," denildi. Zîrâ akılsızlar, yâni deli olanlar, iman etmedikleri için yerilmezler.

Âhir zamanda vaaz tesir etmez

Âhirzamanda insanların durumu da böyledir. Âhirzamanda, vaazlar asla fayda vermez. Çünkü o devirde, insanların kulakları, hakkı işitme noktasında kapalı, zihin ve duyguları da, hakkı kabul etmeye kapalıdır.

Sadî ne güzel buyurdu:

Söyleyen söyledi, ama işiten o sözleri anlamadı.

Onun güzel tabiatına göre, sanki konuşan bir şey demedi.

Meydan söz meydanı ama, anlayan kim. Konuş, konuş!

Kötü olan selefi ve bid'at ehlini terket

أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ "Ya, ataları, olmuş olsa da mı?" âyeti kerimesinde, şu işâretler vardır.

1-Kötü olan seleflerden, ilgi ve nazarı mutlaka kesmenin gerekli olduğuna işâret vardır.

2-Değişik hevâ ve heves ehline tâbi olmamanın gerekli olduğuna,

3-Bid'ât ehline asla uymamak lazım. Bid'at ehli ki, onlar, tarîk-i hak'dan hiç bir şeye akıl erdiremiyorlar.

4-Dünya ehlinden uzaklaşmak lazım.

Sahte şeyhler, yol kesen eşkiyâdırlar

Dünya ehli olan âlim ve şeyhler, dünyâ muhabbeti çölünde yollarını şaşırdılar. (**1/274)** Kendilerinin ilim ehli olduğunu iddia ederler ama, asla ilim ehlinden değiller. Onlar, sâdece, mal kazanmak ve makâmlara yükselmek için ilim edindiler. Onlar, kuttâ-i tarik olup hakkı talep edenlerin yollarını kestiler. Yâni, dünyâya muhabbet eden, mal ve makâm için ilim elde edenler, yol kesen hırsızlar olup, hakkı arayan kişilerin yollarını

kesen eşkiyâlardır. İndirilen bâzı ilâhî kitaplarda Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

لاَ تَسأَلَنَّ عَنْ عَالِمٍ قَدْ أَسْكَرَهُ حُبُّ الدُّنْيَا فَأُولَٓئِكَ قُطَّاعُ الطَّرِيقِ عَلَى عِبَادِى

"Dünya sevgisiyle gerçekten sarhoş olmuş olan âlimler(in Cehennemde ki yerin)den (veya bağışlanmalarını) benden istemeyin. Çünkü onlar, kullarımın üzerinde "Kuttâ-i tarik"dirler. Yâni, onlar yol kesen eşkiyâ olup, hakka gitmek isteyen kullarımın yollarını kesmektedirler."

Kim ki, hak caddede olup, sırât-ı müstakîm ve şeriat yolu üzerinde olur ve yanında da tarîkatın makâmlarına seyr-ü sulûk etme ma'rifetine de varırsa, ona iktidâ etmek ve ona uymak caizdir. Çünkü bu kişi, hakîkat âlemine hidâyet bulanların ehlindendirler. Kişiyi de hakka götürür.

Babadan kalma şeyhlik

Babadan, âbâ-ü ecdâddan miras yoluyla şeyhlik iddia edenlere asla iktidâ etmemek ve onlara tâbi olmamak gerekir. Çünkü babadan miras yoluyla şeyhlik iddia edenlerin, hakîkat âlemine götüren tarikatta, bir hidâyet ve nasipleri yoktur. Bunlar, yâni miras yoluyla şeyhlik makâmına oturanlara iktidâ etmeye sâlih değillerdir. Bunlara uymak ve onlara murid ve talebe olmak caiz değildir.

Sadî buyurdu:

Kişi, âbâ-ü ecdâdıyla ölçülmez.

İbrâhim Aleyhisselâm'ın babası da put yapan Âzer idi.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا "O kâfirlerin meseli,"

Âlemi ervâh'da, mîsâk ânında, Hak Teâlâ hazretleri, kendilerine; أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye kendilerine hitab ettiği zamanda kâfirlerin durumu ve misâli:

كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلاَّ دُعَاءً وَنِدَاءً "Sâde bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın hâline benzer;"

Çünkü kâfirler, son saflardaydılar.

Zîrâ ruhlar, dört saf ve sınıfdırlar.

1-Peygamberlerin (aleyhimüsselâm'ın) ruhları,

2-Evliyâ'nın ruhları,

3-Mü'minlerin ruhları,

4-Kâfirlerin ruhları.

(Bir izah: Safların bu şekilde olması, Cenab-ı hakkın ilmi ezelisi icabı olmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak ilmi ezelisi ile imtihan yeri olan dünyâda kendi ihtiyarları ile bâzı kimselerin küfre sapacaklarını bildiği için ruhların saf tutma şekli ona göre yapılmıştır. Bu izah ilm-i akaide göre zarûrîdir. Allâhü A'lem bissavab. A.D.)

Allâhü Teâlâ, Adem Aleyhisselâm'ın belinden çıkacak olan bütün zürriyetinin, atomlarını hazır edip, her birini ruhunun hızâsına ikâme ettirdi. Ve sonra Hak Teâlâ hazretleri onlara hitâbetti: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"

Peygamberler, Hakk Teâlâ hazretlerinin kelâmını vasıtasız olarak tam hakkıyla işittiler. Hicâpsız (yâni arada perde ve herhangi bir engel olmaksızın) Hakk'ın Cemâlinin nurlarını müşâhede ettiler. İşte bundan dolayı burada yâni dünyâda peygamberler, nübüvvette, risâlette mükâlemeye (Allâh ile konuşmaya) ve Allâh'ın vahyine müstehak ve mazhar odular. Allâh risâletini kime vereceğini çok iyi bilmektedir.

Evliyâ, Hak Teâlâ Hazretlerinin: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" kelâmını işittiler. Peygamberlerin ruhlarının hicâblarının yâni perdelerinin ardından Cemâlüllahın nurlarını müşâhede ettiler. Bundan dolayı evliyâ burada peygamberlere tâbi olmaya muhtaçtırlar. Hakkın kelâmını işittiklerinde hemen ayağa kalktılar ve nidâyâ tâbi oldular. Onları ilâhî hitâb ve nidâ'ya tâbi olmalarından dolayı ilhâma, hicâb'ın yâni perdelerin ardından ilâhî kelâm'a müstehak ve mazhar oldular.

Mü'minler, Hak Teâlâ Hazretleri'nin: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" kelâmını peygamberlerin hicâbının (perdesinin) ve evliyânın ruhlarının ardından işittiler. Bundan dolayı, mü'minler, gaybe iman ettiler ve peygamberlerin davetini kabul ettiler. Kendilerine Cebrâil Aleyhisselâm'ın risâletinin perdesinin ardından ve peygamberlerin risâletinin hicâbının ardından tebliğ edildiğinde hemen iman ettiler. Ve:

سَمِعْنَا وَ اَطَعْنَا "Biz işittik ve itaat ettik," dediler.

Bu minvâl ve kararı belirtmek için Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdular:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلاَّ وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ

أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَاءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ

"Bununla berâber hiçbir beşer için kaabil değildir ki, Allâh ona başka sûretle kelâm söylesin; ancak vahiyle veya bir hicab arkasından veyahut bir rasûl gönderip de izniyle ona dilediğini vahyettirmesi müstesna! Çünkü O çok yüksek, çok hakîm'dir."[1] Bu âyeti kerimede geçen:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلاَّ وَحْيًا "Bununla berâber hiçbir beşer için kaabil değildir ki, Allâh ona başka sûretle kelâm söylesin; ancak vahiyle konuşur," kavl-i şerîfiyle peygamberler kastedildi.

أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ "Veya bir hicab arkasından," kavl-i şerîfiyle, evliyâ kasd edilmektedir.

أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً "Yahut bir rasûl göndermesiyle," kavl-i şerîfiyle, mü'minler kastedildi.

Kâfirler ise, Hak Teâlâ hazretlerinin; أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbını nidâ olarak üç perdenin ardından işittiklerinde, وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لاَ يَسْمَعُ اِلاَّ دُعَاءً وَنِدَاءً O kâfirlerin meseli, sâde bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın hâline benzer;" oldular. Ve böylece, Hakkın kemâlinin nurlarını asla müşâhede edemezler. Ne azını ne de çoğunu; ilâhî nuru hiç müşâhede edemediler.

كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ "Hayır hayır! Muhakkak ki onlar o gün rablerinden hicabda kalacaklar."[2]

Kâfirler, işittiklerinde, hakkın kelâmından hiç bir şey anlayamadılar. Ancak onlar, mü'minlerin zerrelerinden, perdelerin arkasından işittiler. Onlar, (anlayarak ve bilerek değil de) sâdece mü'minleri, taklid ederek: بَلَى "Evet! Sen bizim Rabbimizsin!" dediler. Bundan dolayı, kâfirler, dünyâ da da taklit üzerine kaldılar, taklide ülfet ettiler ve bundan dolayı onlara:

1 Eş-Şurâ: 42/51
2 El-Mutaffifîn: 83/15

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَائَنَا "Allâh'ın indirdiğine uyun!" denildiği vakit de onlara, "Yok!" dediler: "Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız."[1]

وَكَذٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلاَّ قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَاِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ

"Yine böyle, senden evvel hangi memlekette bir nezîr gönderdikse, onun refahlı takımı demişti ki: 'Bizler atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız'."[2]

Ne zaman ki, kâfirlerin ruhları, cesetlere bürünüp, dünyâya geldi, hisler, duygular ve kuvvâ-i nefsâniyyenin karaltısı ile karardı. Hayvânî sıfatların zulümâtı ile karardılar ve kazandıklarıyla yâni kötü amelleriyle kalbleri karardı:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Hayır hayır! Fakat onların kazançları kalblerinin üzerine pas bağlamıştır!"[3] Kâfirler, behîmî zevkler, şeytânî ahlak ve cismânî lezzetler üzere yaşaya yaşaya kalbleri pas tuttu ve karardı. Böylece Allâhü Teâlâ hazretleri, onların kulaklarını sağır ve gözlerini de kör etti. Kâfirler şu anda:

صُمٌّ **"Sağırdırlar,"**

Onlar, peygamberlerin davetini işitmeklikten sağırdırlar. Kabul etme eğilimiyle işitmezler.

بُكْمٌ **"Dilsizdirler,"**

Hak olan sözü söylemekten ve Tevhîdi ikrâr etmek yönünden dilsiz ve ahrazdırlar.

عُمْيٌ **"Kördürler,"**

Mü'cizelerin âyetlerini görmekten kördürler.

فَهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ(١٧١) **"Onlar akıl da etmezler."**

Onlar ebediyyen akıl etmezler. Çünkü onlar, pas, kir ve bulanıklık ile ruhânî akıllarının saf ve duruluğunu ibtâl ettiler ve böylece Rabbânî nurların feyzinden mahrum kaldılar.

Saib buyurdu:

---

[1] Bakara: 2/170
[2] Ez-Zuhruf: 43/23
[3] El-Mutaffifîn: 83/14

Ey çiftçi! Ektiğin tohumlardan neden şikâyetçisin?

Ektiğin toprak bozuk, tohumun ne suçu var?"

Mesnevî'de buyuruldu:

Gerçi, nasihat edenin yüzlerce sesi var.

Fakat işitmede bütün kulaklar sağır. (**1/275**)

Mürşid-i Kâmile ihtiyaç

Akıllı kişi, rıza tarikatına seyr-ü sülûk ederek halini düzeltmeli, Allâh'tan gelene rızâ göstermeli, geçmiş şeylere nedâmet duymalı, nefsini kötü ahlaktan tezkiye etmeli ve kalbini temizleyip sâfî bir hale getirmelidir. Kendisini Melik ve Hallak olan Allâhü Teâlâ hazretlerinin nuru akıp pak edinceye kadar, kalbini tasfiye edip temizlemelidir.

Bu durum ise, yani, kalbe ilâhî nurun ve feyzin akması çok defa kolay elde edilmez. Bu ancak, hakîkat ehlinden olan bir Mürşid-i kâmil'in terbiyesiyle hâsıl olur. Çünkü kişi, Rabbinden mahcûbtur, yâni önünde perde ve örtüler vardır.. Kişinin hicâbı (perdesi ise) gafletidir. Bu gaflet perdesi ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazl-ü keremiyle kalkar. Lâkin bu gaflet perdesinin kalkmasının birçok sebepleri vardır. Hastanın ilacını bulması, ancak bir tabîb-i hâzik yâni kendi dalında mütehassıs bir doktorun işâretiyle mümkündür.

Bu mütahassıs doktor, Mürşid-i Kâmil'dir. Kalbden kir ve pas zâil olduğu zaman, kalbden gaybe bir pencere açılır. Sâlikin ikrârı tahkîkî olur; taklîdî değil... Yâni iman ve ikrârı, taklit olmaktan çıkar, tahkîkî olur. Tevhîdi, tecrid ve tefrîdî olur. İşte bu durumda emir akseder:

Sâlik sağır olur. Sâlik mahbûb-u hakîkî'nin dışındakilerin haberlerini işitmekten sağır olur.

Sâlik dilsiz ve ahraz olur. Sâlik, hakîkat sırrını ifşâ etmek konusunda dilsiz olur.

Sâlik kör olur. Sâlik bu fânî dünyâda ağyârı görmekte görme konusunda kördür. Allâh'tan gayrisini görmez.

Allâhım! Bizi taklitten kurtar. Bizi Tevhîdin hakîkatına ulaştır. Muhakkak ki sen, hamîd ve mecîdsin! Amin.

Temiz ve helaldan yiyip Allâh’a şükredin

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزٖيرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٧٣﴾

“Ey o bütün iymân edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin ve Allâh’a şükreyleyin, eğer ancak O’na kulluk ediyorsanız.[172]

O, size yalnız şunları harâm kıldı:

Meyte, kan, hınzır eti, bir de Allâh’ın gayrisinin nâmına kesilen...

Sonra, kim bunlardan yemeye muztar kalırsa –diğerin hakkına tecâvüz etmemek ve zarûret miktârını geçmemek şartıyla- ona da günah yükletilmez; çünkü Allâh gafûr, rahîm’dir.”[173]

Tefsir

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا **“Ey o bütün iymân edenler! Yeyin.”** Rızkınızı.

مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ **“Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından,”**

Yâni rızıklarınızın helâllerinden yeyin. Zîrâ ehi sünnet ve’l-cemaat mezhebine göre, مَا رَزَقْنَاكُمْ “Size verdiğimiz rızıklardan,” cümlesi, umûmîdir. Helâl ve haramı içine almaktadır. Veya en lezzetlilerinden

dir. Helâl ve haramı içine almaktadır. Veya en lezzetlilerinden yeyin demektir. Çünkü rızık, lezzetli ve lezzetsiz bütün rızıklara şâmildir.

İbnü Şeyh buyurdular: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ Ey o bütün iymân edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin." Âyet-i kerimesinde geçen, طَيِّبَاتِ kelimesine hoş ve lezzetli olanlar, manâsını vermek daha münâsiptir. Böyle bir mânâ, şüpheden temiz olan helâl rızıklardan yeyin manâsından daha evlâdır. Zîrâ makâm, rızıklandığı leziz şeyleri hatırlatarak, bu nimetleri lütfedene yâni Mennân olan Allâh'a şükretmenin taleb edildiği bir makâmdır.

طَيِّب kelimesinin üç manâsı vardır.

1- Tabiat bakımından (yâni doğa olarak) lezzetli.

2- Şer'an mübâh olan şey.

3- Vazı' bakımından (yâni konum itibâriyle) temiz olan, demektir.

Her çeşit temiz meyveyi yemekte bir beis yoktur

Âyet-i kerimede şu işâret vardır: Meyvelerin her çeşidinden yararlanmak ve meyvelerin her türlüsünü yemekte bir beis yoktur. Çünkü meyveler, طَيِّبَات "hoş olanlar,"dandır. Lakin meyvelerin her türlüsünü yemeği terketmek daha faziletlidir. Meyvelerin her çeşidini yemekte bir beis yoksa da ancak;

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ

"Ve küfredenler, ateşe arz olunacağı gün şöyle denir: 'Siz bütün tayyibâtınızı (lezâizinizi) dünyâ hayatınızda giderdiniz ve onlarla zevkyâb oldunuz, alacağınızı aldınız, artık bugün hakâret azabıyla cezalanacaksınız; çünkü yeryüzünde haksızlıkla kibir taslıyordunuz ve çünkü dinden çıkıp fâsıklık ediyordunuz."[1] Âyet-i kerîmenin hükmüne girmemek ve kişinin manevî derecesinin düşmemesi için, yine de her çeşit meyveyi yemeği terketmesi daha faziletlidir.

[1] El-Ahkâf: 46/20

Hoş ve temiz şeylerden yemekle emir olunmanın hikmeti

Bu âyeti kerime de, كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ "Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin!" diye, hoş, pak ve temiz şeyleri yemenin emredilmesinde iki fayda vardır.

Birincisi: Yedikleri şeylerin, kendi hallerine bırakılmayıp bir emirle beyan edilmesi, insanları hayvanlardan ayırmak içindir. Dolayısıyla insanlar, şeriatın nurları ile kendi tabiatlarının karanlığının perdesinden çıkarlar.

İkincisi: Yeme emriyle sevab kazanmaları içindir. Bir mü'min, Allâh'ın emri olduğu için yerse sevab kazanmış olur.

Allâh'a şükredin

وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ "Ve Allâh'a şükreyleyin,"

Allâh ki, onları size rızık olarak verdi ve helâl kıldı.

شكر "Şükür," Kulun zâhirî ve bâtınî a'zâlarını, yaratıldığı şey için sarfetmesidir. Yâni kulun iç ve dış organlarını, yaratıldığı gaye istikametinde kullanmasıdır.

Bu emir ibâhe emri değildir. Şükür emri, herşeyin mübâh olduğunu ifâde eden bir emir değildir. Belki vücûb ifâde eden bir emirdir. Hiç şüphesiz, akıllı kimsenin, sayılamayacak derecede üstün ve değerli nimetleri kendisine ihsan ve ikrâm eden Yüce Allâh hakkında, en büyük ta'zîm ve hürmete layık olduğunu kalbiyle bilmesi vâcibtir. Kalbiyle bildiği bu hakîkatı, dil ve diğer organlarıyla izhâr etmesi gerekir.

اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ(١٧٢) "Eğer ancak O'na ibâdet ediyorsanız..."

Yâni, eğer siz Allâh'a inanıyor ve ibâdetlerinizi ona tahsis ediyorsanız, Allâh'a şükredin. Çünkü iman bunu gerektirir. Şükür, imanın şartlarındandır. Arabların ve bütün halkın arasında meşhûr olan bir söz vardır: Bir adam kendisini sevdiğini bildiği kişiye: اِنْ كُنْتَ تُحِبُّنِي فَافْعَلْ لِي كَذَا "Eğer sen beni seviyorsan; benim için şunu yap!" der.

Burada kişiyi, kendisiyle emredilen şeye teşvik ve tahrik etmek ve işin yapılmasının muhabbetin şartlarından olduğunu ilân etmek için, cümlenin başına şart harfi dâhil olur. Buraya إِنْ dâhil olduğu gibi.

Şart intifâ edildiğinde, meşrûtun intifâsını istilzâm ettiği manâsı murad edilmez. Yâni bu âyeti kerimede şükür için şart koşulan ibâdet, gereğince yapılmadığı zaman bile şart koşulmuş olan şükrü terketmek, manâsı murad edilmez. Zîrâ bu ibâdetleri yapamayan kişinin üzerine de Allâh'a şükretmek vacibtir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden, Allâhü Teâlâ hazretlerinin hadîs-i kudsî'de şöyle buyurduğu rivâyet olundu:

قَالَ اللهُ إِنِّي وَالْجِنَّ وَالْإِنسَ فِي نَبَإٍ عظَيِمٍ أَخْلُقُ وَيَعْبُدُ غَيْرِي وَأَرْزُقُ وَيَشْكُرُ غَيْرِي

"Allâh şöyle buyurdu: Benim durumumla insanlar ve cinlerin durumu büyük bir haberi azretmektedir: Onları ben yaratıyorum; onlar ise başkasına ibâdet ediyorlar. Onları ben rızıklandırıyorum, onlar kalkıp başkasına şükrediyorlar."[1]

Sa'dî buyurdu:

Şükret! Durma (**1/276)**

Leş, kan ve hınzır eti ve Allâh'tan başkası için kesilen hayvan

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ **"O, size yalnız şunları harâm kıldı: Meyteyi,"**

Ya boğazlamadan, şeriate göre kesilme işlemi yapılmadan ölen hayvanı haram kıldı. Ancak balık ve çekirge, şeriat örfü bakımından bunun dışındadır. Zîrâ: فلان اكل ميتة "Falan meyteyi yedi," denildiğinde, balık ve çekirge akla gelmediği gibi, âdetlere itibâr edilmez.

Âlimler buyurdular: Bir kişi, et yemeyeceğine dair yemin etse ve sonra balık eti yese, yeminini bozmuş değildir. Her ne kadar hakîkatte balık yese bile, o kişi yine de yemininde sâdıkdır.

Allâhü Teâlâ buyurdu: وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا "Yine odur ki O, denizi teshîr etmiştir ki, ondan taze bir et yiyesiniz."[2]

---

[1] Ed-Dürrül-Mensûr:

[2] En-Nahl: 16/14

Burada meytenin (leşin) haramlığından murat, onun etinin yenilmesi, sütünün içilmesi, ya da bunlardan yararlanılmasının haramlığıdır. Çünkü şeriatın ahkâmı, a'yâna değil ef'âle taalluk eder. Yâni şeriatın hükümleri, bir şeyin zatına değil; fiillerine bağlıdır.

وَالدَّمَ "Ve kan,"

Yâni akıcı durumda olan kanı da haram kılmıştır. Fakat örf itibariyle karaciğer ve dalak bundan istisnâ edilmiştir. Bu ikisi yâni karaciğer ve dalak helaldir ve yenilebilirler.

وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ "Ve hınzır eti,"

Hınzırın (domuzun) bizzat kendisinin haram olduğuna kat'î icmâ vardır. Hınzırın bütün eczâsı (yâni bütün parçaları) haramdır. Allâh, hâssaten hınzırın etini zikretti. Çünkü hayvanlardan en çok yararlanılan şey etleridir. Bu bakımdan et, asıl olması itibâriyle zikredilmiştir. Etin haricinde kalan yerleri de, ete tâbi olup haramdırlar.

وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ "Ve Allâh'ın gayrisinin nâmına kesilen şeylerin (hayvanların) eti,"

Yâni, hayvanı put adına keserken sesin yükseltilmesini, bu şekilde kesilen hayvandan yararlanmayı da haram kılmıştır.

Allâh'tan başkası adına hayvan kesmek

إهلال İhlâlin aslı, sesi yükseltmektir. Müşrikler, putları için hayvan keserlerken seslerini yükseltip onu zikrederlerdi. Ve şöyle derlerdi: باسم اللات و العزي "Lat ve Uzza adına," Hatta hayvanı keserken besmeleyi şerifeyi cehrî okumasa yâni aşikâr olarak besmeleyi çekmezse o kişi mühildir. Yâni kurbanı Allâh'tan başkasının adına kesmiştir.

Âlimler buyurdular: Eğer bir Müslüman herhangi bir hayvanı, Allâh'tan başkasına yaklaşmak gayesiyle keserse, kesen kişi mürted ve kestiği hayvan da leştir; haramdır.

Kitap ehlinin kesmiş oldukları hayvanlar ise, bize helâldir. Zîrâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ

"Bugün pâk nimetler, sizin için helâl kılındı. Hem kendilerine kitâb verilen ümmetlerin taâmları size helâl kılındı."[1]

Ancak, kitap ehli, hayvanı keserlerken Allâh'tan başkasının adını zikrederlerse o zaman onların kesmiş oldukları hayvanlar haram olur. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretlerinin:

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلاَ مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالايمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Bugün pâk nimetler sizin için helâl kılındı. Hem kendilerine kitâb verilen ümmetlerin taâmları size helâl, sizin taâmlarınız da onlara helâl... Mü'min kadınların hür olanlarıyla, sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hür kadınları da, iffetlerinizi muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınız takdirde size helâldir. Ve her kim şeriatin ahkâmını tanımazsa, her halde bütün işlediği hederdir. Ve âhirette o, hüsrânda kalanlardandır."[2] Âyet-i kerîmesi umûmidir. Ama: وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ Ve Allâh'ın gayrisinin nâmına kesilen şeylerin (hayvanların) eti," Âyet-i kerîmesi, hâss'dır yâni husûsî bir hükmü ifâde etmektedir. Bu âyeti kerime hâsûsî olup, umûmî hüküm üzerine takaddüm etti.

Muztarrın durumu

فَمَنْ "Ve kim ki,"

مَنْ kelimesinin, şartıyye olması caiz olduğu gibi, mevsûle de olması caizdir.

اضْطُرَّ "Muztar olur (Yemeye mecbur kalırsa,)"

Yâni, Allâh'ın haram kıldığı şeylerden başka bir şey bulamayıp, haram bir şeyi yemeğe muhtaç olur ve ona ilticâ ederse, yâni yemek mecbûriyetinde kalırsa...

[1] El-Mâide: 5/5
[2] El-Mâide: 5/5

اضطرار Iztırar, bir kişinin kendi nefsinden korkması, yâni hayatî tehlikesinin olması veya a'zâlarından (organlarından) bâzılarının telef olmasından endişe etmesi, demektir.

غَيْرَ "Gayri"

Bu kelime hâl olmak üzere, mahallen mensûbtur.

Çünkü غير kelimesi, لا nefiy harfinin yerinde kullanılması elverişli olduğu zaman, غير kelimesi hâl olur.

غير kelimesi, الا İstisnâ harfinin yerine kullanıldığı zaman da غير kelimesi, istisnâ olmuş olur. Eğer istisnâ değil ise, sıfattır. Burada zil-hâl olan kelime, اُضْطُرَّ 'dan sonra gelip mahzûf olan bir fiilin failidir.

Bu durumda bu âyeti kerimenin takdiri şöyledir: Kim iki şeyden dolayı, bu haramlardan birini yemeğe muztar ve mecbur kalırsa, o iki şeyden birincisi, açlık ve şiddettir. Yâni kim helâl'dan yiyecek bir şey bulamayıp, açlık ve şiddetten dolayı bu haramlardan birini yemeğe muztar ve mecbur kalırsa, açlığını gidermek veya yaşayabilmek için azıcık bir şey yer.

İkincisi, bu haramlardan birini yemeğe zorlanmaktır. Haramları yemeğe zorlanan tecâvüz hali olmaksızın, azıcık yer.

بَاغٍ "Bâğî olmadığı (diğerin hakkına tecâvüz etmediği) halde,"

Yâni, kendisi gibi başka bir muztarrın hakkına tecâvüz etmeden yiyebilir, demektir. Bâğî, başkasına karşı azgınlık eden demektir. Burada bâğîlik, muztar olan kişilerden birinin, diğerinin hakkını da yiyip onu ölüme terketmesidir.

وَلَا عَادٍ "Ve Zarûret miktarını geçmediği halde,"

عاد kelimesi, العدو den gelir. العدو Bir işte hududu tecâvüz etmek ve geçmek demektir. Yâni: Zarûret ânında haram olan şeyleri yerken, tokluk hududunu geçmemek, karnı tıka basa doldurmaksızın ve ancak hayatını devâm ettirecek ve açlığını giderebilecek kadar kıt kanaat yemelidir.

فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ "Ona bir günah yükletilmez;"

Zarûret ânında haram olandan yediği için.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ “Muhakkak ki Allâh gafûr’dur.”

Iztırar halinde yediklerinden dolayı Allâh gafûrdur, ona bağışlar.

رَحِيمٌ(١٧٣) “rahîm’dir.”

Buna ruhsat vermekle merhamet sahibidir.

Bu âyeti kerimede haram kılınan diğer şeyler zikredilmedi. Çünkü bu âyeti kerime haramları hasretmek için değildir. Belki bu âyeti kerime, insanları, Allâh’ın haram kıldığını helal etmeyi nehyetmek için sevkedildi. Çünkü onlar, yâni müşrikler, bu zikredilen şeyleri, helal kılıyorlardı. Ve onlar, meyte (leş) etini yiyorlardı ve diyorlardı ki: Siz kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Allâh’ın öldürdüklerini yemiyorsunuz,” Bu mantık ile Müslümanları suçluyorlardı. Yine müşrikler, kanı, hınzır etini ve putlar için kesilen hayvanların etlerini de yiyorlardı. Bu âyeti kerime, Allâhü Teâlâ hazretlerinin bunları haram kıldığını beyan etti. Bu zikredilenlerden murat, sâdece müşriklerin helal kabul ettiği şeylerin haram olduğunu beyan etmektir; yoksa mutlak olarak bütün haramları açıklamak değildir.

Meyte sayılan hayvanlar

Denildi ki, bu âyeti kerimede meyte zikredildi. Meyte (leş) hayvanların şu şekillerdeki ölümlerine de şâmildir.

1- Kuyuya döşüp boğulan (veya susuz kuyuda ölen),

2- Suyun içine döşüp boğulan,

3- Yüksek bir yerden düşüp ölen,

4- Boğulan yâni ağ ile boğulan,

5- İple boğulan,

6- Birinin boğazını sıkmasıyla öldürülen,

7- Tahta, sopa veya odun ile vurularak öldürülen,

8- Süsülmüş, (İki hayvanın birbirlerini süserek öldürmeleri),

9- Canavar tarafından yenilip öldürülen,

10-Bilerek üzerinde besmele terkedilen hayvanlar ve benzerleri de meyte sayılır.

Hayvanın on yeri.

Hayvanlardan on yerinin yenilmesi mekruhtur.

1- Kanı,

2- Uddeleri (et ile deri arasındaki bezler),

3- Ön tarafı,

4- Arka tarafı,

5- Zekeri (erkeklik aleti),

6-7 Her iki husyeler

8- Safra kesesi (öd kabı),

9- Mesâneler (idrâr kabı),

10- Boyun kemiği içindeki ak ilik (omur ilik).

Kanın haram olması şu âyeti kerimeden dolayıdır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ Size harâm kılındı: Ölü, kan…"[1]

Kanın dışında kalanlar ise hepsi habâis'den yâni pislik oldukları içindir. (**1/277**)

Böbrek ve Dalaklar

Üftâde Efendi buyurdu: Zikir olundu ki, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, dalak, böbrek ve sarmısak yemediler. Ama bunları yemeği de (ümmetine) yasaklamadı. Evlâ olan Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin eserine iktidâ ederek (onun izinde giderek) bunları yememektir.

Sonra yine böbrek ve dalak için şöyle denildi: Menî, ineceği zaman, böbreklere yapışmadan inmez. Dalak ise, muhakkak ki o, Cehennem ehlinin yiyeceklerindendir. Aziz Mahmûd Hüdâî'nin "Vâkiât-i Mahmudiyye" isimli eserinde böyle zikredildi.

Ölü eti yemeden ölenin durumu

[1] El-Mâide: 5/3

Kim ki, açlık ve mecbur olduğu zaman, meyte etini yemekten imtinâ eder veya oruç tutup yemez ve bu şekilde ölürse, o kişi günahkârdır.

Kim de, tedâvîyi kabul etmez ve ölürse o kişi günahkâr olmaz. Çünkü onun bu hastalıktan mutlaka öleceği bilinmiyordu. Çünkü kişinin, ilaçsız olarak da iyileşip sıhhatine kavuşma ihtimâli vardır.

Necâset ve şarap ile tedâvî

"Eşbâh ve'n-nazâir"de zikredildi. İki kavilden (iki fetvâdan) birisine göre, necâset ve hamr (şarap ve alkollü şeylerle) tedâvî olmaya ruhsat vardır. Ama "Kâdî Han"[1] necâset ve hamr (şarap, içki, alkollü ve uyuşturucu şeylerle) tedâvî olmanın caiz olmadığı görüşünü ihtiyâr edip şeçti ve bu şekilde fetvâ verdi.

Lokma boğazda düğümlenip kalırsa, onu yutmak için boğazı (necâset, şarap ve benzeri şeylerle) ıslatmakta ittifak vardır.

Doktorun avret yerine bakması ve memelere bakması mübâhtır. Kadı Hân'ın sözleri bitti.

Haram olan şeyler ile tedâvî ve şifâ

Susuzluktan müztarıp olan kişiye ölmemek için, şarap içmesi helal olur. Hâniyye'de buna delâlet eden naslar vardır. "Şehid" bölümünün başında: Haram ile şifâ bulmaya çalışmak haramdır, demesi, mutlak olarak söylenilmiş bir söz değildir. Çünkü haram ile şifâ bulmaya çalışmak yâni haram bir şeyi tedâvî niyetiyle kullanmak, kendisinde şifâ olduğu kesin bilindiği zaman caiz olur. Haram ile tedâvî olmanın caiz olması: Hastanın hastalığına herhangi bir haramda şifâ olduğunu bilip, derdine de o haramdan başka şifâ olocak şey bilmediği zamandır. Bu durumda haram ile şifa aramak ve onunla tedâvî olmak ona caiz olur.

İbni Mesûd (r.h.) hazretlerinin:

إن الله لم يجعل شفاء كم فيما حرم عليكم "Allâh sizin şifânızı size haram ettiği şeylerin içinde kılmadı," buyurması, Abdullah bin Mesûd (r.a.) hazretlerinin, bunu haramdan başka, yâni helal şeylerden tedâvî ve ilacı

1 Kadî Hân, Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Asıl ismi, Hasan bin Mensûr bin Mahmuz Abdülaziz el-Özcendî'dir. İsfehanda Ferganeye yakın bir şehir olan Özcende'de doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördü. Fıkıh ilminde müctehid ve imamdır. Onun "Fetevâ-i Kâdî Hân" isimli 3 (üç) ciltlik bir fetvâ kitabı vardır. Çok değerli bir fıkıh kitabıdır. Kâdî Han, 592 (M. 1196) yılında Ramazân-ı şerîfin onbeşinci gecesi vefat etti.

retlerinin, bunu haramdan başka, yâni helal şeylerden tedâvî ve ilacı bilinen bir hastalık için söylemiş olması mühtemeldir. Çünkü bu durumda helal olan ilaçlar ile haram olan ilaçlara karşı müstağni olmuş olur. Yâni haram olan ilaçlara ihtiyacı kalmamış olur.

"Et-Tehzîb" isimli eserde buyuruldu: Hastanın tedâvî maksadıyla bevil ve kan içmesi caizdir. Bunu kendisine müslüman bir doktor, bunlardan başka hiçbir şeyde şifâ olmadığını ve mübah olan şeylerden bu ikisinin makâmına geçen bir şeyin bulunmadığını kendisine haber verdiği zaman, hasta için o zaman bevil ve kan içmesi caiz olur. Anadolunun Allâmesi İbni Kemal Paşa'nın[1] "Şerh-i Erbeîn" isimli kırk hadis şerhi kitabında böyledir.

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ "Muhakkak ki size meyteyi harâm kıldı,"

---

1 İbni Kemâl Paşa'nın asıl adı Kemal paşazâde Ahmed Şemseddin Efendi'dir. Edirne'de doğdu. Dede ve babası Süleyman Çelebi'nin ümerâ (idareci) sınıfında olması sebebiyle, zamanın geleneği icabı önce askeri sınıfa girdi. İyi bir askerî eğitim gördü. Bir çok seferlere sipâhî olarak katıldı… İbni Kemal Paşa Hazretleri askeri sınıftan ulemâ sınıfına geçişini şöyle anlatır:

"Sultan İkinci Bâyezîd Hanla bir sefere çıkmıştık. O zaman vezir, Halîl Paşanın oğlu İbrahim Paşaydı. Şanlı, değerli bir vezirdi. Bu zamanda Ahmed ibni Evrenos adında bir kumandan vardı. Kumandanlardan hiç biri onun önüne geçmez, bir mecliste ondan ileri oturamazdı. Ben ise vezirin ve bu kumandanın huzûrunda ayakta, esas vaziyette dururdum. Bir defasında eski elbiseler giyinmiş bir âlim geldi. Bu kumandanlardan da yüksek yere oturdu ve kimse ona mâni olmadı. Buna çok hayret ettim. Arkadaşlarımdan birine sordum:

-"Kimdir bu?"

-" Filibe Medresesi müderrisi âlim Molla Lütfî"

-"Ne kadar maaş alır?"

-"Otuz dirhem"

-"Deli midir?"

-"Hayır! Neden sordun"

-"Makamı bu kadar yüksek olan kumandanlardan yükseğe nasıl oturur!"

-"Alimler ilimlerinden dolayı tazim ve takdim olunur, hürmet görürler. Geride bırakılırsa bu kumandan ve vezir buna râzı olmaz… Çünkü kumandan padişahın temsilcisidir. Âlimler, peygamberlerin varisleridir… Onlar her zaman en yüksek yere oturur, herkes tarafından saygı görürler"….

Arkadaşımın bu açıklaması üzerine düşündüm: Ben bu kumandan derecesine çıkamam, ama çalışır, gayret edersem şu âlim gibi olurum, dedim ve ilim tahsiline niyet ettim. Sefer dönüşünde görevimden ayrıldım. Mollâ Lütfi'nin huzuruna gidip kendimi ilme verdim…

İbni Kemâl Paşa zamanın tanınmış diğer âlimlerinen okuyup, icâzet aldı. Tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerinde derin bir âlim olarak yetişti.

Müderris oldu. Eskiden karşısında ayakta beklediği kişiler, onun huzurunda elpençe durdular. Kazaskerlik yaptı. Yavuz Sultan Selim Hanın bütün seferlerinde bulundu. Mısır seferinde atının ayaklarından sıçrayan çamurun, Yavuz Sultan Selimin elbisesini kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim: "Benim bu sarığımı alın yıkamadan saklayın. Öldüğüm zaman bana kefen yapın. Umulur ki, bir âlimin ayaklarından sıçrayan çamur hürmetine Allâh beni bağışlar," buyurmuşlardır.

Şeyhülislam oldu. Sadece insanlara değil "Cin"lere de fetvâ veriyordu. Bunun için, "Müftiyü's-Sekâleyn" (İnsanların ve cinlerin müftüsü) adı ile meşhur oldu. Yavuz Sultan Selim Han gibi Padişahlar bile ona saygı duydular… *Meşârikü'l-Envâr, Tağyirü't-Tenkîh, Müferricü'l-Kulûb, Telvih Haşiyesi, Tevarih-i Âli Osman vs…* Gibi bir çok değerli kitaplar yazdı… İbni Kemal Paşa, 940 tarihinde vefat etti.. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: İlmiyye Salnâmesi, sh. 346,

Bu sayılan zâhirî şeyler size haram kılındığı gibi bâtında da bir çok şeyler haram kılındı. Bâtın âleminde Allâh'tan gayrisini müşâhede etmek haramdır.

اَلْمَيْتَةَ Dünyadır. Çünkü dünyâ bir cîfe yâni kokuşmuş bir leştir.

وَالـدَّمَ **"Ve kan,"** Kan nefsânî şehvetlerdir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: اِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِن ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ

"Muhakkak ki şeytan Adem oğlunun kanlarının aktığı yerlerde akıp gezer."[1]

اِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْاِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ

"Muhakkak ki şeytan, insanın kan damarlarında dolaşır."[2]

Eğer şehvetler kanın içinde yerleşmiş olmasaydı, kanda şeytanın bir yolu olmazdı. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular: سَدِّدوُا مَجَارَى الشَّيْطَانَ بِالْجُوعِ

"Açlık ile şeytanın yollarını kapatın." Yâni açlık şehvetin maddesini keser. Açlık şehveti yok eder.

وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ "Ve hınzır eti,"

Bu kavl-i şerîfte, nefsin hevâsına işâret vardır. Nefsin hınzıra benzetilmesinin yönü ise, şehvetin gâyet haris olmasından, şerrinin çokluğu, hasis olmasından, zahirî ve bâtınî olarak kötülük yapmasındandır.

وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ "Ve Allâh'ın gayrisinin nâmına kesilen…

Allâh için ihlâs olmaksızın, mâlî hayrât ve bedenî taatlardan Allâh'a yaklaşmak için yapılan hertürlü ihlassız ibâdetler... Allâh için ve Allâh yolunda ihlâs ile yapılmayan her malî hayır ve bedenî taat belki riyâkârlık ve hevâ (heves) yolunda bir sum'â'dır. Yâni halka duyurmaktır.

فَمَنِ اضْطُرَّ "Sonra kim bunlardan yemeye muztar kalırsa,"

Ya nefsânî bir hacetini karşılamak için zarûret olur veya üzerinde vâcip olan şeriatın hükümlerini ikâme etme zarûreti doğarsa, kendisinin üzerine doğan zarûreti ikâme etmek için işe başlasın.

غَيْرَ بَاغٍ "Bâğî olmaksızın, yâni diğerin hakkına tecâvüz etmeksizin,"

1 Sahîh-i Buhârî, hadis no: 1898
2 Sahîh-i Buhârî, hadis no: 1891

Yâni dünyâ üzerine haris olmaksızın, helâl ve haram'dan dünyâlık toplamaksızın. Taat ve ibâdetlerde, hayır ve sünnetleri işlemekte riyâ ve gösterişe devam etmeksizin ve bid'âtlerden kaçmak şartıyle amel etsin.

وَلَا عَادٍ "Ve Zarûret miktarını geçmemek şartıyla,"

Yâni dünyâ malında kanaat hududunu aşmamak üzere, demektir. Kanaat hududu ise, açlığı gideren ve avret mahallini örten dünyâlıktır.

فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ "Ona bir günah yükletilmez;"

Bu şartları yerine getiren kişiye vebâl ve günah yükletilmez.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Muhakkak ki Allâh gafûr, rahîm'dir."

Rahmetinin eserleriyle kendisi için amel edenlere, rahmetinin nurlarını ikâme edenlere, rahmetinin sıfatlarıyla yaşayanlara Allâh gafûr ve rahimdir. Te'vilât-ı Necmiyye'de de böyledir.

Gafûr ve Gaffâr'ın manası

غَفُورٌ **"Gafûr,"** غَفَّارٌ **"Gaffâr,"** güzeli izhâr eden ve çirkinlikleri örtüp gizleyen demektir. Günâh, kabahat ve çirkinliklerin cümlesindendir. Settâr olan Allâh'ın değişik örtme ve gizleme sebepleriyle, dünyâda gizlemiş olduğu günahları âhirette de onları cezâlandırmayacaktır.

Bu isminden kulun alacağı nasip ve ders: Kulun da, halkın ayıp ve kusurlarını gizlemesidir.

Ayıp örtenin dünyâ ve âhirette ayıbı örtülür

Allâhü Teâlâ Hazretleri'nin kendisinden örtülmesini ve gizlemesini sevdiği şeylerde, kişi, başkalarının hata, günah ve çirkinliklerini gizlemelidir. Gerçekten Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ فِي الْآخِرَة

"Kim müslüman'ın avretini gizlerse, Allâhü Teâlâ hazretleri de âhirette onun avretini gizler."[1]

---

[1] Müsnedi Ahmed bin Hambel hadis no: 7376

مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Kim bir müslümanın hatasını örterse, Allâhü Teâlâ hazretleri de dünyâ ve âhirette onun hatalarını örter ve insanlardan gizler."[1]

İnsanların gıybetini yapan, tecessüs eden (insanların ayıplarını araştıran) ve mahâretlerini günahta kullanıp kötülük üzerine birbirlerini destekleyenler, bu vasıflardan azledilmiş ve uzaklaşmışlardır.

Gafûr ve gaffâr sıfatlarıyla müttasıf olan kişi, Allâh'ın mahlûkatında ancak ve ancak onlarda güzel olan ve onların hoşlarına giden şeyleri ifşâ ve izhâr eder.

Her şeyde güzel görmek

İsâ Aleyhisselâm'dan rivâyet olunduğu: İsâ Aleyhisselâm, havarileriyle bir köpek leşine uğradılar. Havârîler, burunlarını kapatıp:

-"Bu cîfe ne pis kokuyor," dediler. (**1/278**) İsa Aleyhisselâm şöyle buyurdu:

-"Ne güzel beyaz dişleri var! Dişlerinin beyazlığı ne güzel," buyurdu. İsa aleyhisselâm, bu sözleriyle, her şeyde onun en güzel tarafını zikretmenin gerekli olduğunu tenbih etmek ve insanları uyarmak istedi. İmam Gazâlî hazretlerinin "Şerhü'l- Esmâ-i Hüsnâ" isimli kitabında da bu böyledir.

[1] İbni Mace, hadis no: 2534

Allâh'ın indirdiklerini satanlar

اِنَّ الَّذٖينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا قَلٖيلًاۙ
اُو۬لٰٓئِكَ مَا يَاْكُلُونَ فٖى بُطُونِهِمْ اِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَلَا يُزَكّٖيهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٧٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِۚ فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ
﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فِى
الْكِتَابِ لَفٖى شِقَاقٍ بَعٖيدٍ۟ ﴿١٧٦﴾

Allâh'ın indirdiği Kitâb'dan bir şeyi ketmedip de, bununla biraz para alanlar; muhakkak ki onlar, karınlarında ateşten başka bir şey yemezler ve kıyâmet günü Allâh onlara ne söyler, ne de kendilerini tezkiye eder. Onlara sâde bir azab-ı elîm vardır.[174]

Onlar, işte hidâyeti verip dalâleti, mağfireti bırakıp azâbı satın alan kimseler... Bunlar, ateşe ne sabırlı şeyler!..[175] Zîrâ şüphesiz ki Allâh, Kitâb'ı, sebeb-i hakk ile indirdi. Kitâb'da ihtilâf edenler ise, şüphesiz hakktan uzak bir şikâk içindedirler.[176]

اِنَّ الَّذٖينَ **"Muhakkak şu kimseler ki,"**

Bu âyeti kerime, yahûdîlerin din adamları hakkında nâzil oldu. Onlar, Tevrâtta vasfedilen ve övülen âhir zaman peygamberinin kendi içlerinde yâni İsrâiloğullarından çıkacağını umut ediyorlardı. Allâhü Teâlâ hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini, onların dışında bir kavimden (Kureyşlilerden) gönderince, yahudî bilginler, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâtta belirtilen bütün vasıflarını değiştirdiler. Hatta sefil ve beyinsiz bir kişi bile ona bakınca onun Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin sıfatlarına aykırı olduğunu hemen anlar bir hale getirdiler. Onlar, riyâsetlerinin elden gitmemesi için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine tâbi olmadılar.

يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ **“Allâh’ın indirdiği Kitâb’tan bir şeyi ketmedip gizliyorlar.”**

Bu cümle mahzûf olan aid’den hâldir. Yâni:

انزله الله حال كونه من الكتاب O kitabta olduğu halde Allâh, onu indirdi.”

الْكِتَابِ kitabtan murat, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin vasıflarına şâmil olan Tevrâttır.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ **“Onunla satın alıyorlar,”** Yâni gizledikleri kitaba bedel aldılar:

ثَمَنًا قَلِيلاً **“Biraz para (Az bir semen)”**

Yâni dünyâlıktan hakîr, az, düşük bir ıvaz (karşılık ve ücret) alıyorlar. Yâni sefîllerinden, ayak takımlarından kendilerine isâbet edecek ve ellerine geçecek olan yiyecekler için, ilâhî hükümleri değiştirenler....

Allâh’ın kitabını satanlar Cehennemliktirler

أُولَٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ اِلاَّ النَّارَ **“Muhakkak ki onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler,”**

Bunların ateş yemeleri hakkında iki ayrı tevil vardır.

Ya âhirette olur. Zâhir olan da budur. Çünkü bunlar, kıyâmet gününde, cezâ olarak ateşin aynısı, yâni bizzat ateşin kendisini yiyecekleridir. Onların âhirette ateş yemeleri, dünyâda rüşvet yedikleri içindir.

Ya da dünyâda olur. Bu da ateşe sebep olan rüşvet yemeleridir. Çünkü yahudî bilginlerin Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâtta bulunan vasıflarını değiştirme karşılığında almış oldukları şeyler ve nefislerine tâbi olmaları, ebedî olarak onların ateşle cezâlandırılmalarına sebep olmaktadır. Çünkü onun üzerine ateş isminin itlâk edilmesi, müsebbib’in isminin sebep üzerine kullanılması kabilindendir.

فِي بُطُونِهِمْ **“Karınlarında,”**

buyurmanın manâsı, Karınları dolusunca demektir. Halk arasında şöyle denir: اكل فى بطنه Karnını tıka basa yedi,” اكل فى بعض بطنه

Karnının bâzı kısmı ile yedi." Burada, فِي بُطُونِهِمْ Karınlarında," kavl-i şerîfinin zikredilmesinden maksat, يَأْكُلُونَ "Yiyorlar," kavl-i şerîfine taalluk etmek içindir. Yâni, بُطُونِهِمْ Karınlarında," kelimesiyle, yemeğin mahalli ve yenilen şeylerin karar kılıp insanın vucûdunda yerleştiği yer beyan edilmektedir. يَأْكُلُونَ فِي بَعْضِ بُطُونِهِمْ "Karınlarının bir kısmıyla yiyorlar," denilmedi. Yenilen yemeğin yerinin karnın hepsi olduğunu bildirmek içindir. Bu kelimeyle karın dolusu lazım gelmektedir. Bunda mübalağa vardır. Sanki onlar, yemek yerlerken karınlarını tıka basa yemekte ve doymamaktadırlar. Yemekle karınlarını doldurdular, demektir.

وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Ve kıyâmet günü Allâh onlarla konuşmaz."

Yâni Allâh onlara gadab ettiği için onlarla rahmet yoluyla konuşmaz. Yoksa bundan murad, kelâm yâni konuşmanın cinsini nefyetmek değildir. Bu âyeti kerime; فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ Rabbin hakkı için, biz onların hepsine mutlak ve muhakkak soracağız."[1] Ve benzeri âyeti kerimelere, teâruz etmemesi ve çelişmemesi için, burada geçen kelâmdan murat, rahmet tarîkiyle konuşmaktır. Yoksa kelâmın cinsi değildir. Çünkü Allâh, onları suâle çekecektir.

وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Ve kıyâmet günü Allâh onlarla konuşmaz." Kavl-i şerifi, gadabtan kinâyedir. Çünkü konuşmayı nefyetmek, örfî olarak gadabın lâzımıdır. Birine kızdıkları zaman onunla konuşmamak meliklerin âdetlerindendir. Nitekim, birinden râzı ve memnun oldukları zaman lütfedip, ona teveccüh eder ve onunla konuşurlar.

وَلاَ يُزَكِّيهِمْ "Ve onları tezkiye etmez."

Onları övmez ve mü'minlerin mağfiret ile günah kirinden temizlendikleri bir günde Allâh, onları günahların kirinden temizlemez.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ(١٧٤) "Onlara sâde bir azab-ı elîm vardır."

Dâimî, elim ve acı bir azab vardır.

أُولٰئِكَ "Onlar,"

[1] El-Hicr: 15/92

Allâh'ın kitabını az bir para karşılığında satıp, ilâhî hükümleri değiştirenler, hakîkatte onu para ve ücret karşılığında satmıyorlar. Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammed! (s.a.v.) de ki, Belki onlar:

اَلَّذِينَ اشْتَرَوُا **"Satın aldılar (satın alan kimselerdir.)"**

Dünyâ'ya nisbetle:

الضَّلاَلَةَ **"Dalâleti,"**

Katiyyetle satın alınması mümkün olmayan sapıklığı satın aldılar.

بِالْهُدَى **"Hidâyetin karşılığında,"**

Ne kadar pahalı ve değerli olursa olsun, hiçbir şeyin karşılığında verilmeyecek olan hidâyeti verdiler ve dalâleti satın aldılar.

وَالْعَذَابَ **"Ve azabı..."**

Âhirete nazaran satın alınması asla düşünülemeyen ve hiçbir zaman akla getirilemeyen azabı satın aldılar.

بِالْمَغْفِرَةِ **"Mağfiretin karşılığında"**

Herkesin uğrunda yarış yaptığı ve kendisine gark olmak için herkesin çalıştığı mağfireti verip azabı aldılar.

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ(١٧٥) **"Bunlar, ateşe ne sabırlı şeyler!."**

Yâni bunlar, hidâyeti terkedip ve dalâlet yollarına girdikleri zaman, ateş amellerine ne sabırlıdırlar!

Burada geçen, النَّارِ "Ateş" kelimesinden murat, ateşe götüren sebeplerdir. İkisinin arasında münâsebet olduğu için, ateşe götüren kötü amel ve sebeplere ateş adı kulanıldı. Burada (fiil-i taaccub-ı evvel cemi müzekker sıgası ile) zikredilen taaccüb manası: فَمَا أَصْبَرَهُمْ "onlar ne sabırlılar," kullara râcidir. O taaccub edilen yani, kendisine şaşılan şeyin meydana gelmesinin mümteni olmasından dolayı muhâtabın içine taaccubu yerleştirmek içindir. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allâhü Teâlâ hazretleri hakkında taaccub, şaşmak ve hayret etmek fiilinin meydana gelmesi mümtenidir. Çünkü, şaşmak ve taaccub, sebep yoluya cehâletten yâni o şeyin hakikatını bilmemekten doğar.

Âlimler buyurdular: التعجب Taaccüb, nefsin sebebini bilmediği ve sebepleri kendisine gizli olan ve benzerlerinin dışında olan hadiselerin karşısında nefsin infiâlidir. Bundan dolayı taaccüb fiilinin Allâh'a isnâd edilmesi caiz olmaz.

ذٰلِكَ **"Bu,"** Onların ateş ile azab edilmeleri,

بِاَنَّ اللّٰهَ **"Şüphesiz ki Allâh,"**

Onların ateş ile cezalandırılmalarının sebebi, hiç şüphesiz Allâhü Teâlâ:

نَزَّلَ الْكِتَابَ **"Kitabı inzâl etti."** Yâni Kitap cinsini,

بِالْحَقِّ **"Hak ile,"**

Hakk sebeple indirdi. Yâni, kitabı, hakka iltibâs etmiş doğruluğa bürümüş olduğu halde indirdi. Hiç şüphesiz o, kitabı tekzib eden, gizleyerek ondan ayrılan kişilerin olur. Onlar cehâlet metinlerine (yazılarına) ve buna benzer fenâ azapların gayelerine biniyorlar.

وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ **"Ve muhakkak ki kitâb'ta ihtilâf edenler,"**

1- Yâni ilâhî kitapların cinsinden (hepsinden onların Allâh tarafından gönderildiğinden ihtilaf edenler).

2- İâhî kitapların, bâzılarına îmânve bâzılarını da inkâr edenler (**1/289**)

3- Veya Tevrâtta ihtilâf edenler, demektir. Yâni Tevrâtın bâzı âyetlerine iman edenler ve bâzı âyetlerini inkâr edenler demektir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliğine şâmil olan âyetleri değiştirmeleri ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin güzel vafıslarını anlatan âyetleri inkâr etmeleri gibi.

4- Veya Kur'ân-ı kerîm hakkında ihtilaf etmeleridir. Onların bâzılarının, "Kur'ân şiirdir", bâzılarının, "Kur'ân sihir ve büyüdür", ve bâzılarının da "Kur'an kehânettir," demeleriyle Kur'ân-ı kerim hakkında ihtilaf etmeleridir. Yâni Kur'ân-ı kerîm hakkında söz birliğine varamadılar.

لَفِي شِقَاقٍۢ بَعِيدٍ(١٧٦) **"(Onlar), şüphesiz hakktan uzak bir şikâk içindedirler."**

Yâni Hakdan ve doğruluktan uzak ve şiddetli bir azabı mucîb olan ihtilâfın içindedirler.

Âlimleri hakîkatı gizlemeye sevkeden dünyevî çıkarlar

Bil ki, muhakkak bu âyetlerde, dünyevî fâsit (ve bozuk) maksatları uğruna hakkı gizleyenler için büyük bir vaîd (uyarma) vardır. Bundan dolayı sakınsınlar. Onlar (kötü âlimler), hakkı meliklerden, emirlerden, vezirlerden ve dünyâ erbâbından gizliyorlar.

Âlimlerin hakkı gizlemelerinin sebepleri:

1- Bunu ya mertebelerinin düşmesinden korktukları için,

2- Veya onların yanında kadr-ü kıymetlerinin noksanlaşmasın-dan korktukları için yapıyorlar.

3- Ya da, onların ihsanlarına tamah ettikleri için,

4- Ya da onlar (kötü âlimler) bâzı hallerde devlet başkanları, yetkili kişiler ve dünyâ erbabına ortak oldukları içindir. Meselâ

a) Dünya malını sevmek,

b) Dünya malını toplamak

c) Ve dünyâ malını isteme konusunda haris olmaları.

d) Makam ve mevki istemede.

e) Ve reislik yâni başkanlığı sevmeleri gibi.

5- (Âlimlerin hakkı gizlemelerinin bir sebebi de) nimetlere kavuşma isteklerinden dolayıdır. Bu nimetler:

a) Yiyecekler,

b) İçecekler,

c) Giyilecekler,

d) Binekler,

e) Meskenler,

f) Barınak, bağ ve bahçeler,

g) Ev âletleri yâni ev eşyâsı,

h) Bâzı şeylerden faydalanmalar ve zevklenmeler,

i) Ziynet yâni herşey de süs,

j) Hizmetten faydalanmak,

k) Akarlar,

l) Hizmetçiler,

m) İhtişâm,

n) Makam - mevki,

o) Dünyevî rant ve bunlardan başka diğer çıkarlardır.

Bu durumda âlimler, yağcılık ve dalkavukluk yaparlar ve karşılığında az bir şey yerler. Yâni yapmış oldukları yağcılığın karşılığında az bir dünyevî çıkar elde ederler. Değersiz bir mal karşılığında yağcılık yaparlar. Halbuki onların hakîkatte yedikleri şey; gönüllerde tutuşan, hırs, şehvet ve haset (yâni kıskançlık) ateşidir. Ateşin odunları yediği gibi haset de hasenâtı (ve iyilikleri) yer. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اَلْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Ateş odunları yediği (ve yaktığı) gibi, haset (kıskançlık da) hesenâtı yer (iyilikleri yakar)."[1]

Kötü amel cehenemden güzel amel de muhabbetten bir ateştir

Bil ki, şeriate muhâlif olarak kuldan sadır olan her amel, fiil ve söz, seîr Cehenneminden yükselen dumansız bir alevdir. Yâni ateştir. O ateş hemen o anda kulun kalbinde hâsıl olur.

Kuldan şeriate muvâfık olarak, sâdır olan her bir amel, fiil ve söz de muhabbet ateşinden yükselen dumansız bir alev ve ateştir. Kalb'de zahir olur. Bu muhabbet ateşi, kalbin içinde bulunan Allâh'tan gayri bütün mahbub (sevgili ve düşünceleri) yakar. Tıpkı seîr ateşinin kalbde bulunan iyilikleri ve ahlâk-i hamîde'yi (güzel ahlakı) yaktığı gibi.

Hakkı gizleyen âlimler, böylece her hâl ve durumda ateş yemektedirler.

Yağcı ve dalkavuk olan kötü âlimlerin kötü sonu

Âyet-i kerîmede مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ اِلاَّ النَّارَ "Muhakkak ki onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler," buyurdu. Çünkü onların fesatları (bozgunculukları) hakkı gizleyerek yapmış oldukları tahribât ve

[1] Sünen-i Ebû Dâvûd: 4257

(bozgunculukları) hakkı gizleyerek yapmış oldukları tahribât ve tahrifatları, bâtıl yereydi. Onların azabları da batınlarında yâni karınlarında oldu.

وَلَا يُكَلِّمُهُـمُ اللّٰهُ يَـوْمَ الْقِيَامَةِ "Ve kıyâmet günü Allâh onlara kelâm etmeyecektir." Çünkü onlar dünyâda Allâh'ın kelâmını gizlediler. Onlar doğru bir şekilde Allâh'ın kelâmı ile konuşmadılar. Allâh'ın kelâmını dile getirmediler. Böylece kötülüğün cezâsı, kendi misliyle, yapmış oldukları kötülüğün cinsinden olmuş oldu.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ "Ve Allâh onları tezkiye etmez." Çünkü bir insan için nefsini tezkiye etmek, iman, sâdık bir niyetle salih amel ve şeriatın âdâbı ile güzel ahlâka bağlı ve mukadderdir.

Alimlerden yağcılık ve dalkavukluk yapanlar ise, hakkı izhâr etme hidâyetinin karşılığında dünyâ sevgisini satın aldılar. Onlar halkı, hakkın üzerine; yağcılık ve dalkavukluğu da en faziletli cihâdın üzerine tercih ettiler.

En faziletli cihâd

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اِنَّ أَفْضَل الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ

"Muhakkak ki cihâdın en faziletlisi, zâlim hükümdâr karşısında söylenen hak sözdür."[1]

Zâlim sultanın yanında hakkı söylemek en faziletli cihâd oldu. Çünkü hüccet, burhân ve delilleriyle cihâd etmek, en büyük cihâdtır. Kılıç ve silâh ile yapılan cihât böyle değildir. Silah ile yapılan cihât küçük cihâdtır. Hakkı gizlemek, dünyâ malı ve dünyâ sevgisi bütün hataların başıdır.

Zebânîlerin kötü âlimlere saldırması

Hasan Basrî Hazretleri buyurdular: Zebânîler (Cehennemin âmir melekleri), fâsık olan hamele-i Kur'ân ve kötü din âlimlerine, puta tapanlardan daha süratli ve daha hızlı saldırırlar. Bunun üzerine onlar, yâni hamele-i Kur'ân ve kötü din âlimleri:

---

[1] Tirmizi hadis no: 2100, En-Neseî: 4138; Ebu Dâvûd, 3781; İbni Mace: 441; Suyûtî fethülkadir 1/208

-"Ey Rabbimiz! Ne oluyor bize? Bu Zebâniler neden önce bize saldırıyorlar? " diyecekler. Allâhü Teâlâ Hazretleri, şöyle buyuracaktır:

-" لَيْسَ مَنْ يَعْلَمْ كَمَنْ لاَ يَعْلَمْ "Bilen kişi, bilmeyen gibi değildir."

Kim dinin karşılığında dünyâyı satın alırsa, o kişi gerçekten apaçık ve büyük bir zarar ve hüsrânın içine düşmüştür. Ve daimî olarak o kişi şeytan ile münazara ve çekişme içindedir.

Şeytandan şikâyet edenden Şeytân da şikâyet eder

Hikâye olunduğu gibi: Adamın biri, Şeyh Ebû Medyen[1] (k.s.)'a geldi.

- "Bu şeytan bizden ne istiyor?" diyerek şeytanı ona şikâyet etti. Şeyh de buyurdu:

- "Senden az önce de şeytan geldi; o da senden şikâyetçiydi" dedi.

Adam, büyük bir şaşkınlıkla sordu:

-"Şeytanın benden şikâyeti neydi?" Şeyh buyurdu. Şeytan:

-"Yakında o gelip beni şikâyette bulunacaktır. Lakin Allâhü Teâlâ hazretleri, beni dünyâya mâlik kıldı. Mülkümde benimle çekişen kişinin imanını almadan ben teselli olmam. Kim elini dünyâ ve dünyânın süslerinden çekerse, o kişi, dünyânın yorgunluk ve mihnetinden kurtulup istirahate nail olmuştur." dedi.

Hikâye

Hikâye olundu: Zülkarneyn dünyâdan el ve etek çeken bir kavme uğradı. Dünyayı terketmişlerdi. Ölülerinin mezarlarını, evlerinin kapılarının önünde kazmışlardı. Yiyecek olarak da topraktan biten yeşillikler ile kanaat ediyorlardı. Hep taat ve ibâdetle meşgûl idiler. Zülkarneyn onların meliklerini (idârecilerini) yanına davet etmek üzere haber gönderdi. Onların melikleri:

---

[1] Şeyh Ebû Medyen: Asıl adı, Şu'ayb bin Hasan (veya Hüseyin bin Sinân)dır. Endülüs'ün Bicâye şehrinde doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Malikî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerindendir. Tarikat hırkasını Şeyh Abdülkadir Geylânî hazretlerinin elinden giydi. Ondan ders aldı. Kerâmet sahibi büyük bir veli idi. Şeyh Ebû Medyen (k.s.) 594 (M: 1197) yılında Endülüs'ün Tilemsan şehrinde vefat etti.

-“Benim Zülkarneyn’in sohbetine ihtiyacım yoktur,” dedi. Bunun üzerine Zülkarneyn onun yanına geldi. Zülkarneyn onların meliklerini çok fakir bir halde görünce sordu:

-“Sizin yanınızda neden altın ve gümüş çok az bulunmaktadır?” O:

-“Bizim aramızda dünyâyı isteyen hiç kimse yok. Dünya bizden hiç kimseyi doyurmaz. Biz ölümü unutmayalım diye mezarlarımızı her zaman görebileceğimiz bir yere, evlerimizin kapılarının önünde kazmaktayız,” dedi. Sonra melikleri, bir insan başı çıkarttı.

-“Bu vatandaşlarına zulüm eden krallardan bir kralın başıdır. Dünyanın odunlarını topluyordu. (Yâni altın ve gümüşlerini topluyordu). Allâh onun ruhunu kabzetti. Üzerinde kötülükleri ve günahları kaldı,” dedi. Sonra melik, ayrı bir insan başı daha çıkarttı. Yine dedi: (**1/280**)

-“Bu âdil bir kralın başıdır. Vatandaşlarına karşı adâletli ve müşfikti. Zamanı gelince Allâh onun ruhunu aldı. Onu Cennetine koydu. Onun derecelerini yükseltti.” Melik daha sonra elini Zülkarneyn’in başının üzerine koydu. Ve şöyle dedi:

-“Senin başın bu iki kafa’dan hangisidir?”

Zülkarneyn ağlamaya başladı. Ve Zülkarneyn, melike şu teklifte bulundu:

-“Eğer benimle sohbet etmek istersen, memleketimin yarısını sana veririm. Vezirlik işlerimi sana havâle ederim,”dedi. Melik:

-“Heyhât, benden uzak olun,” dedi. Zülkarneyn sordu:

-“Niçin?” Melik:

-“Çünkü senin mülk, saltanat, memleket ve malından dolayı bütün insanlar sana düşmandırlar. Ama kanaatımdan dolayı hepsi bana dostturlar,” dedi.

Sa’dî buyurdu:

Kanaat köşesinde yamalı elbiseyle oturmak,

manâ ehlinin katında yüz hazineden daha iyidir.

(Not: Bu hikâyede geçen, İskender-i zülkarneyn olsa gerektir. A.D.)

Asıl erginlik Allâh'a iman ve salih ameldir

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ
عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِ وَالسَّٓائِلٖينَ
وَفِى الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا
عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرٖينَ فِى الْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَحٖينَ الْبَاْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ
صَدَقُواۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

"Erginlik değil: Yüzlerinizi kâh gündoğu tarafına çevirmeniz, kâh batı... Velâkin eren o kimsedir ki, Allâh'a, âhiret günü'ne, melâike'ye, Kitâb'a ve bütün peygamberlere iymân edip, karâbeti olanlara, öksüzlere, bîçârelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal vermekte, hem namazı kılmakta, hem zekâtı vermekte... Bir de antlaştıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamânında sabr u sebat edenler... İşte bunlardır o sâdıklar ve işte bunlardır o korunan müttakîler."[177]

لَيْسَ الْبِرَّ **"Erginlik değildir."**

الْبِرَّ kendisinden razı olunan ve sahibini Cennete götüren iş demektir.

أَنْ تُوَلُّوا **"Çevirmeniz,"**

Yâni ey Kitap ehli! Sizin döndürmeniz ve çevirmeniz değildir.

وُجُوهَكُمْ **"Yüzlerinizi,"** Namazda.

قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ "Maşrik ve mağrib tarafına"

Yâni doğu ve batı tarafına ....[1]

Sebeb-i Nüzûl:

Yahudî ve hıristiyanlar, kıble konusunun üzerine çok düşünceye dalıyor ve çok düşünüyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Beyt-i aksâ'dan Ka'beye döndüğü zaman yahudî ve hıristiyanları yersiz yere bir düşünce almıştı. Bu iki fırkadan her biri, birr'in (iyilik, erdemlik ve ergenliğin) kendi kıblelerine dönmek olduğunu zannediyorlardı. İşte bu ayet-i kerime onların bu görüş ve düşünlerini reddetti. Birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik), sizin üzerinde olduğunuz kıble değildir. Çünkü sizin kıbleleriniz mensûh'dur. Yâni sizin kıblelerinize dönme emri neshedilip kaldırıldı. Kıbleleriniz, birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik)'den çıkarıldı.

İmanın esasları

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ "Velâkin birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik)"

Yâni o bilinen şey ki, onun şânının korunması ve onun tahsili için çalışılması gereken; birr, iyilik, erdemlik ve ergenlik.

مَنْ "O kimse ki," yâni بِرُّ مَنْ o kimsenin birri (iyiliği) ki, [2]

---

[1] Bu cümle, تُوَلُّوا fiilinin zarfı mekânıdır. (Zarfı mekânı mübhem olduğu için فى (fî) harfi cerri kıyâsî olarak hazfedilmiştir.) الْبِرَّ (kelimesi, لَيْسَ "değil," manâsına olan nâkıs fiilinin) mukaddem haberi olmak üzere mensûbtur. (لَيْسَ nin) ismi de أَنْ تُوَلُّوا "Çevirmeniz," cümlesidir. Çünkü أَنْ تُوَلُّوا her ne kadar fiil ise de başına masdariyyet manası olan أَنْ gelmekle masdar te'vilindedir. Müevvel olan masdar, mahallinde ل (lam) ile kullanılan masdardan daha ma'rifelidir. Müevvel masdarlar, "kendisi hiçbir şey ile vasıflanmaz ve hiçbir şey de kendisiyle vasıflanmaz" cihetinde zamire benzemektedir. Nahiv ilminde bulunan bir kaideye göre "evlâ olan, en ma'rife olanın isim ve en ma'rife olmayanın da haber yapılmasıdır," Burada أَنْ تُوَلُّوا cümlesi, الْبِرَّ kelimesinden daha ma'rife olduğu için لَيْسَ 'nin ismidir.

[2] Burada muzâf olan بِرُّ kelimesi hazf olundu. Çünkü, لٰكِنَّ kelimesinin ismi, manâ ifâde eden isimlerden, haberi de a'yan (muayyen) isimlerden olur. Buna hamledilmesinden imtinâ edildiği için burada بِرُّ kelimesi hazf olundu.

Allâh'a iman

آمَنَ بِاللهِ "Allâh'a iman etti."

Allâh'ın varlığına ve birliğine, her türlü şirk şâibesinden uzak bir iman ile iman etti.

"Uzeyr Allâh'ın oğludur,"[1] diyerek müşrik olan yahûdîlerin ve "Mesih (İsa Aleyhisselâm) Allâh'ın oğludur," diyerek hıristiyanların yâni müşrik yahudî ve hıristiyanların imanları gibi bir iman değil…

Âyet-i kerîmede آمَنَ بِاللهِ "Allâh'a iman etti," diyerek Allâh'a imanı takdim etti. Çünkü Allâh'a iman etmek, ilmî ve amelî bütüm kemâlât'ın aslıdır.

Âhiret gününe iman

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ "Ve âhiret gününe (iman etti.)"

Yâni işlenen amellerinin karşılıklarının verileceği ve gerçekleşeceğinden asla şüphe bulunmayan yeniden dirilme gününe... Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin üzerinde olduğu, inandığı gibi iman eden, demektir. Yoksa Yahûdîlerin imanları gibi değil. Çünkü onlar, لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلاَّ أَيَّامًا مَعْدُودَةً "Bize sayılı birkaç günden maada asla ateş dokunmaz', demeleri ve babalarının ve atalarının peygamberler olduğunu ve peygamberlerin kendilerine şefaat edeceğini söylemeleri gibi âhirete iman etmeyin. Birr (ergenlik, erdemlik ve iyilik), mebd'e ve meâda teveccüh etmektir. Zîrâ hakîkatte doğu ve batı bu ikisidir, yâni mebde' ve meâdtır. Âhiret gününe iman, Allâh'a iman etmenin fer'idir. Çünkü biz Allâhü Teâlâ hazretlerinin ulûhiyete müstehak olduğunu tam olarak bilmedikçe ve onun bütün kâinat (ve mümkinât) üzerindeki kudretini tam olarak kavramadıkça, bizim haşr ve neşri sıhhatli bir şekilde bilmemiz mümkün değildir.

Âhirete iman, kişiyi, Allâh'ın emrettiği ve nehyettiklerinin hepsinden; korkarak veya isteyerek, Allâh'a boyun eğmeye tahrik ve davet edicidir. Bundan dolayı âhirete iman, Allâh'a iman etmenin ardından zikredildi.

[1] Et-Tevbe:9/30

Meleklere iman

وَالْمَلَائِكَةِ "Ve meleklere (iman eden),"

Meleklerin hepsine iman… Yâni bütün meleklerin, erkek, dişi, beşer veya Allâh'ın evlâtları olmadığına iman etmektir. Melekler, Allâh'ın katında ikrâm görmüş varlıklardır. Melekler, vahiy ilkâ etmek ve kitapları indirmekle Allâh ile peygamberlerin arasında vasıtadırlar. Yahûdîler, bunu ihlâl edip, Cebrâil Aleyhisselâm'a düşman oldular.[1]

Kitaplara iman

وَالْكِتَابِ "Ve kitab'a (iman etti),"

Yâni ilâhî kitapların cinsine ki, o ilâhî kitaplardan biri de "Furkân" yâni Kur'ân-ı kerîmdir. Yahûdîler bunu da ihlâl ettiler. Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kitap olduğu hakkında deliller ikâme edildiği halde, onu reddettiler ve kabul etmediler.

Peygamberlere iman

وَالنَّبِيِّينَ "Ve peygamberlere (iman etti),"

Peygamberlerin hepsinin, Allâh'ın mahlûkâtına gönderildik-lerine, onun hakkını ikâme ettiklerine, Allâh tarafından tasdik olundukları; emrinde, nehyinde, vaadinde, vaîdinde, haberlerinde ve hiçbirinin arasını tefrik etmeksizin bütün peygamberlere iman edenler, demektir.

Yahûdîler, bunu da ihlâl ettiler. Kendilerine gönderilen bir çok pegyamberi öldürmek ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliği hakkında ileri geri konuşmakla, peygamberlere imanı da çiğnediler.

Ve bilki, muhakkak, meleklere ve kitaplara iman etmek, peygamberlere iman etmekten sonradır. Âyet-i kerîmede, meleklere ve kitaplara iman etmek, peygamberlere iman etmekten önce zikredildi. Onların hariçte var olmalarındaki tertibe riâyet etmek içindir. İlimde tertip, nazar-ı i'tibâra alınmadı. Çünkü melek önce yaratılıp vahye memur edilir, sonra onun vasıtası ile peygamberlere kitab'ın inmesi hâsıl olur. Peygamberler de o kitapların içinde bulunan ilâhî ahkâmı halka tebliğ edip halkı ona

1 Yahudîlerin Cebrâil Aleyhisselâm'a düşman olmaları hakkında, bilgi için Bakara sûresi 97-98'nci âyeti kerimelerinin tefsirine bakınız.

davet ederler. Bu iman, usûlüddin (dinin aslı ve esası) ve akâidin kâideleri olarak zikredilen beş emirden biridir. **(1/281)**

Sevginin esası olan malî yardımlar

وَآتَى الْمَالَ **"Ve mâlı verdi."** Yâni malından sadaka verdi.

عَلَى حُبِّهِ **"Sevgisinin üzerine (seve seve,)"** [1]

Sadakanın en faziletlisi

Nitekim Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine, hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulduğunda, Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَتَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَعْظَمُ فَقَالَ أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَأْمُلُ الْعَيْشَ وَ تَخْشَى الْفَقْرَ وَلَا تُمْهِلَ حَتَّى اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا أَلَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ

"Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Adamın biri gelip, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Sevab cihetinden hangi sadaka daha büyük ve daha faziletlidir?" diye sodu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Senin sağlıklı, mala düşkün (mala karşı haris), zenginliği düşünüp fakirlikten korktuğun anda verdiğin sakadadır. Sadakanı, can boğaza gelip, falancaya şunu, falancaya bunu, vasiyet ediyorum, dikkatli olun! Falancânın da şu kadar alacağı vardır, dediğin duruma düşünceye kadar, asla sadakalarını ihmâl edip geçiktirme. Böyle bir an gelmeden önce sağlığında sadakalarını ver."[2]

Sa'dî buyurdu:

Bu gün perişan olduğum gündür.

---

[1] Bu cümle, آتَى "verdi," fiilinde bulunan zamirden hâldir. حُبِّهِ de bulunan zamir-i mecrûr الْمَالَ "mâl" kelimesine râcidir. Yâni:

اتا كائنا على حب المال kendisi mâlı sevdiği halde," demektir.

[2] Buharî, hadis no: 1330, Müslim, 1713, Neseî, 2495, Ahmed bin Hambel, 9009;

Elde bir şey kalmadı, kaldım yalnız.

Her ne var idiyse gitti elden; eli boş kaldım.

Perişan oldum.

Akrabaya verilen, hem sakada ve hem sıla-i rahim'dir

ذَوِي الْقُرْبَى "Karâbeti olanlara,"

Hâl delâletiyle آتَى nin birinci mef'ûlüdür. Yakın akraba, kendilerine sakada verilecek olan diğer kimselerin üzerine takdîm olundu. Çünkü sadakalara en layık olanlar yakın akrabalardır. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

صَدَقَتُكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي رَحِمِكَ اثْنَتَانِ

"Senin Müslümanlara vermiş olduğun sadaka bir sadakadır. Yakınlarına vermiş olduğun sadaka ise ikidir."[1] Çünkü bu, hem sadaka ve hem sıla-ı rahim'dir.

اَلصَّدَقَةَ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

"Yoksula verilen sakada bir sadakadır. Akrabaya verilen ise iki sadakadır. Sakada ve sıla-i rahim sevabı vadır."[2]

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

"Miskin (yoksul Müslümana) verilen sakada birdir. O yakın bir akrabaya verilirse iki sadaka olur. (Bu sadakalar:) Sadaka ve sıla-i rahim'dir."[3]

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ أَفْضَلَ الصَّدَقَةِ الصَّدَقَةُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

"Ebû Eyyub el-Ensâri (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

1 Bu hadisi şerifi bu lafızlar ile kaynağını bulmadım. Ama hadis kitaplarında bu mânâ'da 13'ten fazla hadîs-i şerif vardır.

2 En-Neseî: 2535; İbni Mâce, 1834; Müsned-i Ahmed, 15636; Sünen-i Dârimî: 1618;

3 Mevsuâtül- hadis-i şerif, Tirmizi: 594

-"Muhakkak ki, en faziletli sakada, sinsîce düşmanlık eden yakın akrabaya verilen sadakadır."[1]

Yetimlere yardım

وَالْيَتَامَى "Ve yetimlere (vermendir),"

Yetimlerden fakir olanlarına vermendir; zenginlerine değil.

Yetimler, kendilerine sakada verilip sarfedilecek diğer kişi guruplarının üzerine takdim olundu. Zîrâ yoksul ve fakirlerin içinde, küçük olup babası ve bir kazanç yolu bulunmayanlar, diğer fakirlerden ve kendilerinden sonra zikredilenlerden daha muhtaçtırlar. Yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak, onlara asla kahretmemek gerekir: فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ "Öyle ise, amma yetime kahretme,"[2]

Miskinler

وَالْمَسَاكِينَ "Miskinlere (çaresiz kalmışlara)"

الْمَسَاكِينَ kelimesi, مِسْكِينْ kelimesinin cemiidir.

Miskinler iki kısımdırlar.

1- Dilenen,.

2- Dilenmeyen.

Dilenmekten kendisini çekip alan, yâni dilenmeyenler. Burada geçen, وَالْمَسَاكِينَ Miskinler (bîçareler,)" dilenmeyen yoksul insanlardır.

Yüzünü kara edip dilenenler: Bu kısım ise, وَالسَّائِلِينَ "ve isteyenler, dilenenler," kavl-i şerîfinin altına girerler.

الْمَسَاكِينَ "miskin" kelimesi, ساكن "sâkin" olan ismi fâilin mübâlağa sıygasıdır. Yerlerinde kımıldayamayacak kadar fakir olan demektir. Muhakkak ki, muhtaç olan kimse, ihtiyacının çokluğu kadar, insanların yanında sükûnet bulmaya ihtiyaç duyar.

1 Müsned-i Ahmed: 22430
2 Ed-Dühâ: 93/9

Yolda kalanlar

وَابْنَ السَّبِيلِ “Ve yolda kalmış olanlara,”

Yâni mal ve mülkünden uzak kalan yolcu demektir. Müsâfir olan kişiye, وَابْنَ السَّبِيلِ “yolun oğlu” denildi. Yola düşmek ona lazım ve gerekli olduğu için, yolcu kişiye bu isim verildi.

Yol kesen hırsıza اِبنُ الطَّريق “yolun oğlu”,

Geceleri namaz kılan kişiye, اِبنُ الليل “gecenin oğlu”,

Suda yüzen kuşa; ابنُ الماء “suyun oğlu”, denildiği gibi…

Müsâfir kişi, yoldan geldiği için, sanki yoldan doğmuş gibi kabul edildi. Ve ona: وَابْنَ السَّبِيلِ “yolun oğlu” denildi.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

“Allâh’a ve âhiret gününe iman eden, müsâfirine ikrâm etsin.”[1]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوِ لْيَصْمُتْ

“Kim Allâh’a ve âhiret gününe inanıyorsa, müsâfirine ikrâm etsin. Ve kim Allâh’a ve âhiret gününe iman ediyorsa, sıla-ı rahim etsin (yakın akrabalarını ziyâret etsin). Ve kim Allâh’a ve âhiret gününe inanıyorsa, hayır konuşsun veya susup sükût etsin.”[2] Yine buyurdular: أَكْرِمُوا الْضَيْفَ وَلَوْ كَانَ كَافِراً “Kâfir de olsa müsâfire ikrâm ediniz.”[3]

Dilenciler

وَالسَّائِلِينَ “Ve dilenenlere,”

---

1 Buhârî, Mevsûatü’l-hadis-i şerif no: 5559; Müslim: 67 ve diğerleri…
2 Buhârî, Mevsûatü’l-hadis-i şerif no 5673
3 Bu lafızlar ile bu hadisi şerife rastlayamadım.

Onlar ki, ihtiyaçları sebebiyle zarûrî olarak, istemeye gelen ve bu yola baş vuran kimselerdir. Allâhü Teâlâ hazretleri:

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ "Ve amma sâili (dileneni) azarlama!"[1] Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَلَوْ جَاءَ عَلَى ظَهْرِ فَرَسِهِ

"Dilencinin hakkı vardır; atının sırtında gelse de…"[2]

لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَانْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ

"Dilenci atının üzerinde gelse bile hakkı vardır."[3]

Sadi buyurdu:

Ne istedi diğerleri senden.
Onlar teşekkürle istediler insanlardan.

Köle azad etmek

وَفِي الرِّقَابِ "Ve kurtuluşları uğrunda, esirlerin"

Mükâtebe[4] olan köle ve esirlere yardım ederek.

الرِّقَابِ kelimesi, رقبة kelimesinin cemiidir. رقبة Boynun son kısmıdır. رقبة kelimesinin مراقبة "murâkabe, gözetleme" kelimesinden müştâk oldu (yâni türetildi). Çünkü boyun, kavmin üzerine gözetleyici olan kimsenin gözetleme mekânıdır. أَعْتَقَ اللهُ رَقَبَتَهُ "Allâh kölesini azad etti," denildiğinde; bu söz ile, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kulunu Cehennem azabından halâs kıldığı, murat edilir. Denildi ki, الرِّقَابِ rakabelerden murat, esirlerdir. Denildi ki, bundan murat, zenginlerin köleleri için eşler satın almalarıdır. Yine denildi ki, bundan murat, esirlerdir. Çünkü zenginler, esirlerin kurtulmaları için mallarını verirler.

1 Ed-Dühâ. 93/10
2 Bu ibâre ile bu hadisi şerife rastlayamadım. Ama bu manâ'da çok hadisi şerif var.
3 Müsned-i Ahmed: 1740; Ebû Dâvûd: 1318;
4 Mükâtebe, sözleşmeli köle demektir. Âzâd olmak için sahibi ve efendisiyle belirli bir ücret karşılığında anlaşmış olan kölelere denir.

İşte bu, yâni yukarıda anlatılan yerlere Allâh'ın muradına uygun olarak malı sarfetmek, âyette geçen الْبِرُّ birr, iyilik, ergenlik ve erdemliktir.

Yahûdîler, bunu da ihlâl ettiler. Onlar insanların mallarını haksız yere yediler. Yahudî âlimler, İslâm hak din olduğuna ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine tâbi olmanın gerekli olduğuna delâlet eden âyetleri Tevrattan çıkarıp gizlediler. Ve bu yahudî âlimleri, hakkı gizlemenin karşılığında, az bir ücret ve maddi çıkar ve az bir karşılık aldılar. Aldıkları şey ise, sefil, beyinsiz ve ayak takımının verdikleri basit hediyelerdi.

Namaz

وَأَقَامَ الصَّلٰوةَ “Ve namazı kıldı.”

Farz olan namazları kıldı.

مَنْ “Kim ki” ismi mevsûlün üzerine atıftır.

Yâni: مَنْ آمَنَ وَآتَى وَأَقَامَ kim ki iman etti, malını verdi ve namazını kıldı” demektir. Yahûdîler, insanları namaz kılmak ve zekât vermekten men ediyorlardı.

Zekat

وَآتَى الزَّكَاةَ “Ve zekâtı verdi.”

Farz olan zekâtı verdi demektir. Daha önce geçen, وَآتَى الْمَالَ “malı verdi,” kavl-i şerîfinden murat, nâfile olan sakadaydı. Nâfile sadaka, farz olan zekâtın üzerine takdim olundu. Sadaka vermeye mübâlağa ile teşvik etmek içindir. Veya birincisi, yani, وَآتَى الْمَالَ “malı verdi,” kavl-i şerîfi zekâtın verileceği yerleri beyan etmektedir. İkincisi yani, وَآتَى الزَّكَاةَ “Ve zekâtı verdi.” kavl-i şerifi de zekâtı vermenin farz olduğunu açıklamak içindir.

Ahid ve sözleşmeye bağlılık

وَالْمُوفُونَ "Ve ifâ ederler (ahidlerini yerine getirirler,)" [1]

بِعَهْدِهِمْ "Ahidlerine" Emirler, yasaklar ve adaklardan olan ahidlerini yerine getirirler.

اِذَا عَاهَدُوا "Ahidleştikleri (antlaştıkları vakit),"

Kendileriyle Allâh arasında ve kendileriyle insanlar arasında, antlaştıkları vakit, sözlerini yerine getirsinler. Vaad ettikleri ve bir şeyi geçerli saydıkları zaman ve yemin ettikleri, veya nezir ettikleri (adakta bulundukları) zaman, yeminlerini yerine getirip adaklarını ifâ etsinler. Doğrudur dedikleri ve kendilerine bir şey emânet edildiği zaman emâneti edâ etsinler.

Hadîs-i şerîf'te buyuruldu:

مَنْ أَعْطَى عَهْدَ الله ثُمَّ نَقَضَهُ فالله لاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَ يَنْتَقِمُ مِنْهُ، وَمَنْ أَعْطَى ذِمَّةَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم ثُمَّ غَدَرَ بِهَا فاَلنَّبِي صلى الله عليه وسلم خَصْمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim ki, Allâh'a bir ahid (yâni söz) verdi. Sonra sözünü bozarsa, Allâhü Teâlâ, ona rahmet nazarıyla bakmaz. Yâni ondan nazarını (ve rahmetini) keser ve ondan intikâm alır. Ve kim Rasulüllah (s.a.v.)'in zimmetini verir ve sonra da cayar ve bundan dönerse, Peygamber (s.a.v.) hazretleri kıyâmette onun hasmıdır, ondan davacı olacaktır."[2]

Yahûdîler, ahdi bozdular. **(1/282)** Allâhü Teâlâ buyurdu:

يَابَنِي اِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ

"Ey İsrailoğulları! Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefâ edin ki, ahdinize vefâ edeyim ve benden, korkun artık benden!.."[3]

Mesnevî'de buyruldu:

İnsan ağaca benzer. Kökleri de ahidtir.

---

[1] Bu kelime, مَنْ آمَنَ "Kim ki iman etti," cümlesinin üzerine atıftır. Çünkü bu kelime, وَ مَنْ أَوْفُوا "ve kim ki ifâ ettiler" denilmesi kuvvettindedir.

[2] Ed-Dürrül-mensûr:

[3] Bakara:2/40

Kökün iyileşip gelişmesi için çalışmak lazım. Fasid ahid çürümüş ağaç kökü gibidir. Ondan meyve hâsıl olmaz.

Ağacın dalı ve yaprakları yeşilde olsalar eğer kök çürümüşse meyve vermez. Yeşil yapraklar yok, fakat kökler sağlamsa sonunda bir gün yüzlerce yaprak ve meyve verir. İlminle mağrur olma da ahdini yerine getirmeye çalış. zîrâilim bir kabuk, ahidse içi gibidir.

Sabır

وَالصَّابِرِينَ **"Ve sabredenler,"** Medih üzerine mensûb'tur. [1]

فِي الْبَأْسَاءِ **"Sıkıntı halinde,"**

Yâni, fakirlik ve şiddet durumunda,

وَالضَّرَّاءِ **"Ve zararlar (hastalıklar) halinde,"**

Hastalık, kötürümlük ve tedâvi olunmaz dertler anında;

وَحِينَ الْبَأْسِ **"Ve harbin şiddeti zamânında sabr u sebat edenler,"**

وَالصَّابِرِينَ "Ve sabredenler," kelimesiyle mensûb'tur. Yâni şiddet ve sıkıntı vaktinde; hâsseten savaşın şiddeti ânında sabredenler, demektir.

الْبَأْسِ kelimesi, mutlak manâ'da şiddet demektir. Kendisine وَحِينَ "vakit ve zaman," kelimesinin ziyâde kılınması ise, şiddet, zorluk, sıkıntı ve savaşın zaman zaman meydana geleceğini ve sür'âtle tahakkuk edeceğine işâret etmek içindir.

Yahûdîler, bunu da yâni sabretmeyi de ihlâl ettiler. Gerçekten yahûdîler, büyük bir ürkeklik ve korku içindedirler.

Vel-hâsıl (kısacası), kıble değiştiğinde, kitap ehli, bu meselenin münâkaşasına dalıp, konu üzerinde çok konuşunca sanki onlar: " مدار البر

---

[1] Yâni, أَعْنِي "Ben kasd ediyorum," fiilinin takdiriyle medh üzere mensûb'tur. Hakîkatte böyledir. Ama manâ bakımından ise, مَنْ آمَنَ "O ki iman etti," cümlesinin üzerine atıftır. Sabır, imanın kategorisinde değildir. Ama sabrın, fazilet, meziyet ve ehemmiyetini tembih için, sabır iman üzerine atfedildi. وَالصَّابِرِينَ Ve sabredenler," cümlesinin manâsı şöyledir: Yâni: وَ أَعْنِي الَّذِينَ صَبَرُوا "Ve o sabredenleri kasd ediyorum."

والطاعة هو الاستقبال Birr, (iyilik, erdemlik ve ergenlik)in medârı (falanca kıbleye) dönmektir,” demiş oldular. Yâni bir mekânı ön plana çıkarttılar. Yahudî ve hıristiyanların bu tutumlarına karşı Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyeti indirdi. Sanki Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu: “Dinin temel esaslarından yüz çevirdikleri halde, bu kıble konusunda şiddetli bir mücâdeleye dalmalarının ve aşırı şekilde durmalarının sebebi nedir? Birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik) sıfatı mücerred manâ’da doğuya veya batıya dönmekle hâsıl olmaz, yâni yalnızca doğu veya batıya dönmekle elde edilmez. Birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik) ancak zikredilen bütün esasları yerine getirmekle elde edilir.”

وَاُولٰٓئِكَ “İşte onlar.”

Yâni bu sıfatların ehli ve bu sıfatlara sahib olanlar,

اَلَّذِينَ صَدَقُوا “Onlar ki sâdıklardır,”

Dinde, hakka tâbi olmada ve birr’de araştırıp yaşama konusunda sâdık ve davalarında doğru olanlardır. Kıblenin değişmesi onları değiştirmedi. Yâni kıblenin değişmesiyle dinlerinde bir değişiklik ve hakka tâbi olma konusunda bir gevşeklik ve İslâmı yaşama cihetinde zaafa düşmediler. Kıblenin değişmesi onları sarsmadı.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (١٧٧) “Ve işte bunlardır o korunan müttakiler.”

Yâni küfür ve diğer rezâletlerden korunanlar bunlardır.

Burada اُولٰٓئِكَ “işte onlar,” ism-i işâretinin tekrâr edilmesi, onların şânının ziyâde yüceliğini beyan etmek içindir.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ “Ve işte bunlardır o korunan müttakîler.” Cümlesinde ikisinin arasında zamir’in gelmesi, takvâ’nın bu zikredilen kişilere münhasır olduğunu ve onlardan başkasının takvâ ehli olmadığını gösterir.

Bu âyetle amel edenin imanı mükemmel olur

Bu âyeti kerime incelikleriyle bütün insânî kemâlâtı câmi’dir. Yâni yüksek insânî değerleri içermektedir. Sarâhaten veya zımnen insânî kemâlâta delâlet etmektedir. İnsanî kemâlât olan şeyler çok olmasına rağmen, bütün çokluğu, şü’beleriyle münhasıran bu şeylerdedir.

1-Sıhhatli itikad (sağlam inanç)

2-Hüsnü muâşeret,

3-Güzel ahlak.

Sağlam itikad

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ

Erginlik değil: Yüzlerinizi kâh gündoğu tarafına çevirmeniz, kâh batı... Velâkin eren o kimsedir ki, âhiret günü'ne, melâike'ye, Kitâb'a ve bütün peygamberlere iymân etmektir. Âyet-i kerimesinde kendisine işâret edilen,

Allâh'a iman,

Âhiret gününe iman,

Meleklere iman,

Kitaplara iman,

Ve Peygamberlere imandır.

Hüsnü muâşeret

Hüsnü muâşeret, yâni insanlar ile geçinmeğe ise şu âyeti kerimenin şu kavl-i şerîfiyle işâret etmektedir.

وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ

وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ

"Karabeti olanlara, öksüzlere, bîçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda, seve seve mal vermekle olur."

Yardım etmek,

Yakın akrabalara vermek,

Yetimlere yardım etmek,

Miskinlere yardım etmek,

Yolda kalmışa yardım etmek,

Dilenenlere vermek,

Köle ve esirlere yardım etmek.

Güzel ahlak

Güzel ahlaka işâret eden ise, âyeti kerimenin son kısmıdır:

وَأَقَامَ الصَّلَوةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"Zekâtı vermekte... Bir de antlaştıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamânında sabr u sebat edenler, işte bunlardır o sâdıklar ve işte bunlardır o korunan müttakiler."

Zekat vermek,

Ahde vefa etmek,

Sabretmek,

Savaş ânında firar etmemek,

Sadık olmak.

Dolayısıyla kişinin iman ve itikadına bakılarak bu vasıfları kendisinde toplayana, (sıdk) doğru ve samîmi vasfı verilmiştir. Halk, yâni insanlar ile münâsebetleri ve hak ile olan muamelesi ile de takva ile vasıflanmıştır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bu hadîs-i şerîflerinde bu hakîkate işâret ettiler:

مَنْ عَمِلَ بِهَذِهِ الْآيَةِ فَقَد اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ

"Kim bu âyeti kerime ile amel ederse muhakkak imanını kemâle erdirmiştir."[1]

Sabreden, şükredenden daha faziletlidir

Allâh kendisine selâmet versin, şeyhimiz allâme hazretleri buyurdular: Bana denildi ki, kalbimde, kişinin, Allâhü Teâlâ ile olan muâmelesinde en güzel ahlakı, teslimiyet ve rızadır. Yâni Allâhü Teâlâ hazretlerine kalbten teslim olması ve ondan gelene râzı olmasıdır.

---

[1] Şihâb 2/272

Kişi halk ile berâber olduğunda, beşerî ilişkilerinde hep af, sevgi ve hoşgörüyü ve cömertliği ön planda tutması lazım. Allâmenin söz bitti.

Mal sevgisi, nefse gâlib olan ve en çok görülen, nefsin kötü ahlakındandır. Yine, işlerde acele etmek de nefsin kötü ahlâkındandır. Muhakkak ki bu incelikten dolayı:

اَلصَّبْرُ أَفْضَلُ مِنَ الشُّكْرِ "Sabır şükürden daha faziletlidir," denilmiştir. Haberde şöyle buyurulmuştur:

يُؤْتى بأشكر أهل الأرض ليجزيه الله جزاء الشاكرين ويؤتى بالصابر فيقول الله هذا انعمت عليه فشكر وابتليتك فصبرت لأصعفن لكَ ألاَجْرَ فيعطى اضعاف جزاء الشاكرين

"Kendilerine mükâfat ve amellerinin karşılığı verilmesi için dünyâ ehlinden "şükredenler" getirilir. Ve ardın da "sabredenler" getirilir. Allâhü Teâlâ hazretleri, şükredenleri işâret ederek, sabredenlere şöyle der:

-"Bu kendisine verdiğim nimetlere şükreden kişidir. Seni ise dünyâda mübtelâ kıldım. Sana belâ verdim; seni sabır ile imtihan ettim. Sen sabrettin. Onun için senin ecir ve mükâfâtını fazla fazla vereceğim." Bunun üzerine şükredenlere verilen mükafâtın kat kat fazlası sabredenlere verilir.

Hakîkaten nefsin terbiye ve güzel ahlakı, tevhîd ve kendisine mahsus tarik ile mümkündür. İmanın aslı, tevhîd ve şehâdetle hasıl olduğu gibi…

Katl ve Kısas

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ
فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى
الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

"Ey o bütün iymân edenler! Maktüller hakkında üzerinize kısas yazıldı: Hürr'e hür, köleye köle, dişiye dişi! Bunun üzerine her kim kardeşinden cüz'î bir affa mazhar olursa; o vakit vazife, birinin (maktûlün velîsinin) o ma'rûfu takip etmesi, birinin de ona borcunu güzellikle ödemesidir. Bu, rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir. Her kim, bunun arkasından yine tecâvüz ederse, artık ona elîm bir azap vardır.[178]

Hem kısasta size bir hayat vardır, ey temiz aklı, temiz özü olanlar! Gerek ki korunursunuz"![179]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ "Ey o bütün iymân edenler! Maktûller hakkında üzerinize kısas yazıldı."

Bu hitab emirü'l-mü'mininlere, yâni müslüman idârecileredir. Allâhü Teâlâ hazretleri, emîrü'l-mü'minin yâni devlet başkanına, onun yerinde iş gören vekillerine ve onun makâmına kaim olan kişilere "kısas cezâsını" uygulamasını farz kıldı.

Bu kavl-i şerîfin takdiri şöyledir: "Ey imamlar! Yâni ey yöneticiler! Kısas uygulaması size farz kılındı. Eğer kanın velisi (maktûl yâni ölünün sahibi) kısasın uygulanmasını isterse, kaatili bulup kendisine kısası uygulamak size farz kılındı," demektir.

Kaatil kısas'tan kaçamaz

Hitabın, kaatilin kendisine yönelik olma ihtimali de vardır.**(1/283)** Hitabın kaatile yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu kavl-i şerifin takdiri şöyle olur: "Ey amden (yâni bilerek, kasten bir insana kıyıp öldüren) kaatiller! Öldürdüğünüz kişinin velisi, kısas için nefsinizi istediğinde, nefsinizi kısas için idârecilere teslim etmeniz size farz kılındı. Öldürdüğünüz insana karşı kısas olunmaktan kaçmayın," demektir.

Çünkü, öldürmek işi "hakku'l-abd" yâni kul hakkı olduğu için, kaatilin bundan imtinâ etmesi ve kısastan kaçınması asla caiz değildir.

Ama zinâ eden ve içki içen kişi böyle değildir. Zinâ eden ve içki içen kişi "hadd"den kaçabilirler. Çünkü zinâ eden ve içki içen kişinin üzerinde "Hakkullah" bulunmaktadır.

الْقِصَاص Kısas, bir insanın başkasına yaptığının misliyle aynen kendisine yapılmasıdır.

O, yâni الْقِصَاص kısas, cana kıymak, organlardaki tahribatlar ve yaralanmalarda, aynı eşitlik ve benzerlik olması şartıyla gerekenin yapılmasıdır.

فِي الْقَتْلَى "Maktûller hakkında," cümlesinde geçen قتيل kelimesinin cemiidir. Cümlenin başında geçen; فِي harfi cerri ise, sebebiyet içindir. Yâni, kaatilin öldürme işi, kısasın sebebidir. فِي harfi cerrinin sebebiyet manâsında olduğu çok yerler vardır. Bunlardan biri de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şu hadîs-i şerîfleridir:

دَخَلَتِ امْرَأَةٌ النَّارَ فِي هِرَّةٍ رَبَطَتْهَا فَلَمْ تُطْعِمْهَا وَلَمْ تَدَعْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ

"Bir kadın bir kedi sebebiyle Cehennem ateşine girdi. Kediye bir şey vermedi ve onu yerdeki haşeratı bile yemeye bırakmamıştı."[1] Yâni, kediyi bağlaması sebebiyle Cehenneme girdi, demektir. فِي الْقَتْلَى "Maktûller hakkında," kavlinde tevekkuf etmek güzeldir.

الْحُرُّ بِالْحُرِّ "Hürr'e hür,"

1 Buhârî, Mevsûatü'l-hadisi şerif, no: 3071; Kütüb-i sitte de عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ "Bir kadın bir kedi sebebiyle azap gördü," şeklinde başlayan, tam 24 değişik rivâyette hadis-i şerif bulunmaktadır.

Mübtedâ ve haberdir. Yâni, hür kişi kendi misliyle tutulur ve öldürülür.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ "Ve köleye köle,"

وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى "Ve dişiye dişi!" Kısas edilir.

Kısas âyetinin sebebi nüzûlü

Câhiliyet döneminde, aralarında kan davası bulunan iki kabile hakkında nâzil oldu. Câhiliyet döneminde iki Arab kabilesinin arasında kan davası vardı. Onlardan biri, diğerinden kuvvetçe daha üstündü. Bu bakımdan karşı tarafa karşı şöyle yemin ettiler:

-"Elbette biz, köleye karşılık, sizden hür bir kimseyi, bir kadına karşılık bir erkeği ve bir erkeğe karşılık da sizden hür iki erkeği öldüreceğiz," dediler.

Kendi aralarında, anlaşamadılar. Allâhü Teâlâ hazretleri, İslâm dinini gönderdiği zaman, bu iki kabile Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini kendi aralarında hakem tayin ettiler. Bu iki kabilenin davranışları üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu. Onlara aynı seviyede, adâletli olmalarını emretti.

Kaatilden başkası kısas edilmez.

الْحُرُّ بِالْحُرِّ "Hürr'e hür, kısas edilir" kavl-i şerifi, elbetteki hasrı ifâde etmez. Yâni kısas, ancak iki hür ya da iki köle veya iki kadın arasında yapılır manâsına gelmez. Aksine kısasın kendisinde diğerlerine delâleti olmaksızın zikredilenlerin arasında meşru olduğunu ifâde ediyor...

Zîrâ muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretlerinin;

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ "Ey o bütün iymân edenler! Maktûller hakkında üzerinize kısas yazıldı." Kavl-i şerifi kendi başına müstakil bir cümledir.

الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى "Hürr'e hür, köleye köle, dişiye dişi karşılık kısas edilir," kavl-i şerîfi de, zikir yoluyla bu cümlenin bâzı cüzlerine tahsisde bulunmaktadır. Müstakil olan bir cümlenin bâzı cüzlerinin zikredilerek tahsis edilmesi, hükmün diğer bâzı cüzleri için sâbit olmasını menetmez. Belki bu tahsis, sair suretlerde hükmün nefyedilmesinin

dışında bir fayda içindir. Zîrâ bu âyeti kerime, câhiliyet döneminde insanların üzerinde oldukları kötü adet ve gelenekleri ibtâl etmektedir. Yâni câhiliyye âdetlerini geçersiz kılmaktadır. Çünkü câhiliyye mensûpları, kendilerinden bir köle öldüren karşı taraftan, hür bir adam öldürüyorlardı. Yoksa burada köle ile hür, ya da erkekle kadın arasında kısasın cereyanının reddedilmesi söz konusu değildir. Belki bunun aksine, bu âyeti kerimede, kaatilden başkasına zarar ve haksız yere tecavüzün menedilme hükmü vardır. Yâni kaatilden başkası kısas edilmez. Kısas hükmü ancak kaatile uygulanır.

Süfyân-ı Sevrî ve İmam-ı Azam Ebû Hanife hazretleri,[1] hür kişiyi, köleye karşılık ve mü'mini de kâfire karşılık kısas ile öldürüleceği görüşündedirler. Yâni eğer hür bir kişi, bir köleyi öldürmüş ise, köleyi öldürdüğü için hür insana kısas uygulanır. Yine eğer mü'min bir kişi, savaşın dışında herhangi bir kâfiri öldürmüş ise, o mü'mine de kâfiri öldürdüğü için kısas uygulanır ve o mü'min de öldürülür. Çünkü Süfyân-i Sevrî ve İmam-ı Azam Ebû Hanife hazretleri;

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنفَ بِالْأَنفِ وَالْأُذُنَ
بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ
يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللّٰهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Hem onda üzerlerine şöyle yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, cerhler birbirine kısastır". Kim de bu hakkını sadakasına sayarsa, o ona keffaret olur. Ve her kim, Allâh'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse, onlar hep zâlimlerdir."[2] Âyet-i kerîmesinin, umûmîliğini

1 İmam Azam Ebû Hanîfe Hazretleri; Tabiînden. İslâm âleminde, ashab-ı kirâmdan sonra yetişen evliyânın ve âlimlerin en büyüklerindendir. Ehli sünnetin reisi ve Hanefî mezhebinin kurucusudur. 699 (H. 80) senesinde Kûfe'de doğdu. Aslen İranlıdır. Dedesi Zûta müslüman olup, Hazreti Ali'nin sohbetlerine katıldı. İyi bir tahsil gördü. Ashab-ı Kiramdan, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Vâsile bin Eskâ, Sehl bin Saide ve Ebü't-Tufeyl Amir bin Vâsile'yi (r.a.) görerek onların sohbetlerinde bulunma şerefine nail oldu. Yirmi sekiz yıl hocası Hammâd bin Ebî Süleyman'ın derslerine devam etti. Bütün ömrünü okuma ve okutmaya verdi. Tasavvuf ilmini Cafer-i Sâdık hazretlerinden aldı. Ölümüne yakın zamanlarda tasavvufa girmesini şöyle özletledi: لو لا السنتان لهلك النعمان "Eğer iki sene olmasaydı Numan helak olurdu," buyurdular. Takvâ ile amel eden bir velî ve âlimdi. Bu günün insanının aklının alamayacağı bir hayatı oldu. Kırk sene yatsı abdesti ile sabah namazını kıldı. Abdestin bir âdâbını terkettiği için kırk yıllık namazını kaza etti. Yedi bin kere Kur'ân-ı Kerim'i hatmetti. Yüz kere Cenab-ı Allâh'ı (bir nevi) rüyada gördü. İlimde altmış binden fazla mesele çözdü. Elli beş kere hacca gitti. Binlerce talebeye icâzet verdi. Bir çok kitap yazdı. Geçimini esnaflık ile sağlıyordu. Devletten bir görev ve maaş almadı. Halife Mansurun kendisine verdiği, Temyiz Mahkemesi Reisliğini kabul etmediği için zindana atıldı. İşkence edildi. Ayaklarının altından kanlar akan ve halsiz düşen İmam-ı Azam Hazretleri, zorla sırtı üstü yatırılıp ağzına zehirli şerbet dökülerek, 767 (H. 150) senesinde Bağdat zindanlarında şehid edildi. (rahmetüllahi aleyh)

2 El-Mâide: 5/45

delil getirdiler. Çünkü burada, أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ Can, cana karşılık kısas edilir," buyuruyor.

Bizden öncekilerin şeriatı

Muhakkak ki bizden öncekilerin şeriatı eğer Kur'ân-ı Kerim'de neshedilmeksizin bize haber veriliyorsa, onunla amel etmek vâcibdir. Onu beyân eden âyet-i kerîme, onun bizim şeriatımız olduğunu beyan eder. Yâni bizden önceki peygamberlerin şeriat ve dinî hükümleri, neshine delâlet etmeksizin Kur'ân-ı Kerim'de eğer haber veriliyorsa, o bize konulmuş bir hükümdür. Onunla amel etmek vacibtir. Çünkü o bizim şeriatımızdır.

Ve şu rivâyeti delil getirdiler: الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ "Müs-lümanların kanları (kısas ve diyette) birbirine eşittir."[1] Başka bir lafızla bu hadîs-i şerîf şöyle rivâyet edilmiştir: الْمُؤْمِنُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ "Mü'minlerin kanları (kısas ve diyette) birbirine denk ve eşittir."[2]

Çünkü canda üstünlük muteber değildir. Bunun delili, bir kişi mukâbilinde, bir cemaatin öldürülmesidir. Bir de kısas, ismette eşitliğe dayanmaktadır. Bu da din ve dar (devlet)dir. Müslümanda, bu iki şey de birbirlerine eşittirler.

Malikî ve Şâfiî mezhebinde köle yerine hür kısas edilmez

İmam Mâlik ve İmam Şafiî hazretleri, köleye karşılık hür kimseyi öldürmezler. Yine kâfir sebebiyle mü'minin de ölümüne fetvâ vermediler. İmam Şafiî rahimehullah hazretleri buyurdukları gibi:

خذوا بدمى هذا الغزال فانه رمانى بسهمى مقلتيه على عمد

ولا تقتلوه اننى انا عبده وفى مذهب لا يقتل الحر بالعبد

Şu ceylânı benim kanıma girdiği için yakalayın.
Çünkü o, okumla beni vurdu.
Beni öldürmesi de kasdîdir.
Ancak onu öldürmeyin,

1 İbni Mâce: hadis no: 2673; Ebû Dâvûd: 2371
2 Müsned-i Ahmed: hadis no: 913

çünkü ben onun kölesiyim.
Mezhebimde köle yerine hür kimse öldürülmez.

Kaatilin affı

فَمَنْ “Her kim,” kaatilden tabir etmektedir.

مَنْ ister şartıyye olsun, ister mevsûle...

عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ “Kardeşinden bir affa mazhar olursa;”

Yâni öldüren, ölenin velisi olan din kardeşi tarafından affedilirse, demektir. Bu cümlede bulunan her iki zamir de مَنْ “kim”e râcidir.

شَيْءٌ “Bir şey,”

Yâni af’dan az bir şey, demektir. عُفِيَ Aff olundu” meçhûl fiilinin failinin makâmına kâim olmak üzere ondan bir şeyi yâni cezâsının bir kısmını kaldırmaktır. عُفِيَ fiili masdar hükmündedir. Yâni senin: عفى عفوًا “affetmekle af olundu,” sözün hükmündedir.

Eğer, عفا “Affetti” fiili, lâzım ise, mef’ûlü bih’e geçmez. Yâni Mef’ûlü bih almaz. Ancak lâzım da olsa, mef’ûlü mutlak alır. O zaman da masdarının fail yerine geçmesi uygun olur. Şu âyeti kerimede olduğu gibi: فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ “Çünkü sûr üfürülüp de bir tek nefha olmakla nefha olduğu zaman,”[1] Onların: سير بزيد بعض سير وشئ من السير sözlerinde de سَيْر masdar mef’ûlu mutlak olduğu gibi.

Âyet-i kerimede geçen, شَيْءٌ “bir şey,” kavl-i şerîfinin faydası şu inceliğe işâret içindi: Eğer taraftan biri, onu affederse veya tarafların bâzısı, ondan kanının bâzısını affederse, ya da varislerin bâzıları onu affederlerse, af tamam olur ve ondan kısas düşer. Bu durumda ancak diyetten başka bir şey vâcip olmaz. Yâni kısas yapılmaz.

عفا “Affetti” fiili, cânî yâni kaatile ve günaha müteaddi olup geçer. **(1/284)**

---

[1] El-Hâkka: 69/13

عفا "Affetti" fiilinin günaha geçmesi, عن harfi cerri ile olur. Allâhü Teâlâ'nın kavl-i şerîfinde olduğu gibi:

عَفَا اللهُ عَنْكَ Allâh senden affetti." [1]

عفا "Affetti" fiili'nin cânî yâni kâtile müteaddi olması ise, ل (lam) harfi cerri ile olur. Meselâ halk arasında: عفوت لفلان "Falancayı affettim," denilir. Yâni "falanca için bağışta bulundum," demektir.

Buna göre câni (ve kâtilin) affedilmesi, ondan cinâyetin gereğini kaldırmak demektir. Cinâyetin gereği ise, burada kısastır. Sanki şöyle buyurulmaktadır: Kâtil kimse işlediği cinâyet sebebiyle, öldürülenin kardeşi, yâni velisi tarafından kısmen bağışlanması halinde, bu af ister tümünü kapsasın, yâni tam bir af olsun, meselâ maktûlün velilerinin tümüyle kaatil arasında, bir mal üzerinde bir anlaşma yapılmış olsun; ya da barışın kaatile velilerinden bâzıları arasında gerçekleşmesi gibi, kısmî olsun, her iki durumda da kısas düşer ve sâdece mal (diyet) ödemesi zorunluğu ortaya çıkar.

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Bu âyeti kerime, bir kısas sebebiyle mal üzerinde yapılan bir anlaşma üzerine nâzil oldu.

Kaatil maktûlün velisinin din kardeşidir

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ "Bunun üzerine, her kim kardeşinden cüz'î bir affa mazhar olursa;" kavl-i şerîfinde, Allâhü Teâlâ hazretleri, cinâyetin velisini yâni öldürülen kişinin velisini, kaatilin kardeşi olarak isimlendirdi. Ona şefkat ve acımadan ve hâsseten ikisinin arasında din kardeşliğinin devam ettiğine tenbih içindir. Yâni kaatil ile maktûl'ün velilerinin din kardeşleri olduğuna tenbih içindir. Zirâ kaatil, adam öldürmekle dinden çıkmış olmaz.

Diyet güzellikle ödenmelidir

فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ "O vakit vazife, birinin (maktûlün velîsinin) o ma'rûfu takip etmesi,"

[1] Et-Tevbe: 9/43

Bu cümle mahzûf mübtedânın haberidir. Yâni, af'dan az bir şey hâsıl olup, dem (yâni kısas), affın bâzısı ile bâtıl olduğu zaman, maktûlün velisinin işi, sâdece ma'rûfu takip etmektir. Yâni maktûlun velisi, daha şiddetli ve zor olan kısasın talebinden vazgeçtiği için sulh ve güzellik yoluyla kaatilin kısasına bedel olarak diyetini istemesi gerekir. Diyeti aldığı zaman da üzerine vâcip olandan fazlasını isteyemez.

وَأَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ **"Birinin de ona borcunu güzellikle ödemesidir."**

Affa uğrayanı, ödemeye teşviktir. Affa uğrayan kaatilin, malı güzel bir şekilde ödemesi gerekir. Yâni, kaatile vâcip olan, kendisini kısas edilmekten affeden maktûlün velisine malı (yâni diyeti) güzel bir şekilde ödemesidir. Diyeti öderken, malı ödeme zamanını uzatmamalı, diyeti vaktinde ödemeli, hile yapmamalı, az mal vermeye kalkmamalı ve karşı tarafa eziyet etmemelidir.

ذٰلِكَ **"Bu,"** Yâni af ve diyet hakkında zikredilen bu hüküm:

تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ **"Rabbınız (tarafın) dan bir tahfiftir."**

Yâni kolaylık ve sizin için bir genişliktir.

وَرَحْمَةٌ **"Ve bir rahmettir."**

Ondan yâni Allâh tarafından bir rahmettir.

Eski şeriat ve dinler de kaatilin cezâsı

Çünkü Allâh, size kesin olarak affı ve diyet almayı farz kılmadı. Belki sizi üç şey arasında müheyyer yâni serbest bıraktı.

1- Kısas, 2- Diyet, 3-Af.

Bu yâni kaatilin cezâlandırılması, MûsâAleyhisselâm'ın şeriatında sâdece kısas yoluyla yapılırdı. Diyet ve af yoktu. Bu durum ise sâdece adâlettir.

İsâ Aleyhisselâm'ın dininde ise sâdece affetmek vardı. Bu da sâdece fazilettir.

Bizim dinimizde ise gönlün rahatlaması için kısas; maddeten refâh elde etmek için diyet ve kerem ve asâlet için ise af ve bağışlamayı getirdi. Maktûlün velîleri bu üç durumdan istediklerini seçmekte serbesttirler.

فَمَنِ اعْتَدَى "Her kim tecâvüz ederse,"

Yâni kendisine, meşrû kılınmış olanı tecâvüz ederse, demektir.

بَعْدَ ذٰلِكَ "Bundan sonra,"

Yâni bu hafiflikten sonra, kaatilden başkasını öldürürse ya da af ve diyetten sonra kaatili öldürmeye kalkarsa, tecâvüz etmiştir. Câhiliyyet devrinde maktûllerin velîleri, diyeti kabul etmekle kaatile güvence veriyordu; sonra bir fırsatını bulduğunda kaatili öldürüyordu. Onun mallarını da kaatilin velilerine dağıtıyordu.

فَلَهُ "Onun için vardır." Bu tecâvüzden dolayı onun için vardır.

عَذَابٌ أَلِيمٌ(١٧٨) "Elîm bir azap..."

Çeşit çeşit acılı azap vardır. Bu azap, ya dünyâda haksız yere birini öldürdüğü için kısastır veya âhirette Cehennem ateşiyle azaptır.

Kısasta hayat vardır

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ "Ve kısasta size bir hayat vardır."

Yâni, kısas olan bu hükümde büyük bir hayat vardır. Çünkü İslâmdan önce, bir kişi öldürüldüğü için kan davası güdülüyor, ve öldürülen bir kişi için, büyük bir cemaat öldürülüyordu. Mühelhel bin Rebia'nın, kardeşi Küleyb'in yerine bir çok kişiyi haksız yere öldürdüğü gibi... Hatta neredeyse Bekr b. Vail kabilesi bu yüzden tükenecekti. Ayrıca onlar, kaatili değil de, başkalarını öldürüyorlardı. Böylece fitne yayılıyor ve iki kabilenin arasına herc-ü merc, mücâdele ve düşmanlık yayılıyor ve bir sürü karışıklıklar oluyordu. Emniyet ve güvenceden bir eser kalmıyordu. İslâm kısas hükmünü getirince, yâni şeriat kısas hükmünü koyunca, artık hayat güvenceye kavuştu. Çünkü öldürüleceğini bilen bir kimse, artık kimseyi öldürmeye yanaşmıyordu. Kaatilin öldürüleceğini gören kimseler, böyle bir şey yapmaktan çekiniyorlardı. Böylece kısas iki veya daha fazla insanın hayatta kalmasına sebep oluyordu.

Bu ifade gerçekten son derece fasih ve beliğ bir ifâdedir. Çünkü her hangi bir şeyin, kendi zıddı olan başka bir şeyin kaynağı yapılması, son derece ilginçtir. Zîrâ birbirine zıt olan iki şeyden birinin varlığı, diğerinin yokluğunu icap ettirir. Kısas, hayatı ortadan kaldırdığı için ona zıttır.

Burada ise, tıpkı bir zarf gibi ona sığınak yapılmıştır. Kısasın hayatı koruduğuna işâret edilmiştir. Böylece bir şeyin, kendisine zıt olan diğer bir şeye korucu olması, son derece ince, güzel ve ilginç bir nüktedir ve bu, belâğât ve fesâhât nüktelerinin en ilginç olanlarından ve en güzel yollarındandır.

يَاأُوْلِي الأَلْبَابِ "Ey temiz aklı, temiz özü olanlar!"

Yâni, ey vehim şaibelerinden kurtulmuş halis akıl sahipleri, demektir. Onlara, yâni vehim şâibelerinden halis olan akıl sahiplerine seslendi. (**1/285**) Kısasta bulunan hikmetleri düşünsünler; yâni kısasın, ruhların korunması, hayatın muhafazası, toplumda sevgi ve barışın sağlanmasındaki hikmet ve incelikleri düşünsünler, demektir.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(١٧٩) "Gerek ki korunursunuz!"

Kısas ile hükmederek, kısasın ehemmiyet ve önemini kavrayarak ve kısas müessesesini muhafaza ederek, takva ehlinin amelini işlemiş olursunuz. Ya da öldürülmek korkusundan dolayı öldürme işinden korunmuş olursunuz.

İnsan öldürmek kul haklarının en büyüğüdür

Bu âyeti kerimede, katlden (yâni öldürmekten) sakındırma da vardır. Zîrâ kul hakkının en büyüklerinden biri de kanlardır. Yâni insan öldürmektir. Kulun diğer haklarına nisbeten, insanların ilk hesaba çekileceği şey kandır. Nasıl ki Allâh'ın kullarının üzerindeki diğer haklarına nisbetle kulun ilk hesaba çekileceği namaz olduğu gibi... Hadîs-i şerifte buyuruldu:

يأْتِي الْمَقْتُولُ مُعَلَّقاً رَأسه بِإحْدَى يَدَيْهِ مُتَلَبِّباً قَاتِلَهُ بيَدِهِ الأُخْرَى تَشْخَبُ أوْدَاجَهُ دَماً حَتّى يُوقَفَا فَيقُول الْمَقْتُولُ لله سُبْحانَه وتعالى رَبِّ هَذاَ قَتَلَني فَيَقُولُ الله تَعَالَى لِلْقَاتِل تعست ويُذهَبُ بِهِ إلَى النّار

Kıyâmet gününde, maktûl (öldürülmüş olan kimse), bir elinde başı ve diğeriyle de kendisini öldüren kaatili işâret ederek gelir. Şahdamarları kuruyuncaya kadar kan akar. Öldürülen kişi, Allâh'a:

-"Bu adam beni öldürdü" der. Allâh da kaatile:

-"Sen artık helak oldun," buyurur ve adam Cehennem ateşine götürülür.[1] Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur:

ثَكِلَتْهُ أُمُّهُ رَجُلٌ قَتَلَ رَجُلًا مُتَعَمِّدًا يَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ آخِذًا قَاتِلَهُ بِيَمِينِهِ أَوْ بِيَسَارِهِ وَآخِذًا رَأْسَهُ بِيَمِينِهِ أَوْ شِمَالِهِ تَشْخَبُ أَوْدَاجُهُ دَمًا فِي قُبُلِ الْعَرْشِ يَقُولُ يَا رَبِّ سَلْ عَبْدَكَ فِيمَ قَتَلَنِي

Bir adamı, bilerek öldüren bir kişinin annesi ağlasın! Vay onun haline! Kıyâmet gününde maktûl sağ veya sol eliyle kâtilini tutmuş ve sağ veya sol eliyle de başını tutmuş bir şekilde gelir. Şahdamarları kuruyuncaya kadar kan akar. Arş tarafından şöyle seslenir:

-"Ya Rabbi bu kuluna sor! Neden beni öldürdü?"[2]

Günah üç kısımdır

1- Kul ile Allâh arasındaki günah,

2- Kul ile Allâh'ın emrettiği amelleri arasındaki günah,

3- Kul ile Allâh'ın kullarının arasındaki günah.

Birincisi, kul ile Allâhü Teâlâ arasındadır. Zinâ, livâta, gıybet ve iftira gibi. Tabiî ki, gıybet ve iftira, karşı tarafa ulaşmadığı ve toplumda yayılmadığı müddetçe böyledir. Eğer gıybetini yaptığı ve iftirada bulunduğu kimselere, bu durum ulaşırsa, helâllık diler ve günahkâr kişi pişmanlık duyar ve tevbe ederse, umulur ki Allâhü Teâlâ hazretleri onu bağışlar. Yine böyledir: Bir kişi kocası olan bir kadınla zinâ etse, bu zinâkâr adam kadının kocasıyla helâllaşmadıkça günahı bağışlanmaz. Çünkü onun hasmı insandır. Zinâ eden kişi pişman olur, tevbe eder ve karşı taraftan helâllık diler, o da hakkını helal ederse, günahları bağışlanır. Ondan umûmî manâda helâllık dilemesi yeterlidir. Zinâyı zikretmez. Zinâ ettiği kadının kocasına: "Senin, üzerimde olan bütün haklarını bana helâl et. Seninle benim aramda bulunan bütün husûmetlerinden vazgeç,

[1] İbni Cerir, Salim b. Ebü'l-Ca'd'dan kendi senediyle rivâyet etmiştir. Taberi: 5/218

2 Müsned-i Ahmed: 2035; Tirmizi: 2955; Neseî: 3934;

bana hakkını helal et" demekle olur. Bu ma'lûm ile meçhûlün üzerinde sulh'tur. Bu şekilde sulh, yâni yapmış olduğu günahı zikretmeden karşı taraftan hakkını dilemesini istemek ve böylece affolunma işi bu ümmete ikrâm olmak üzere caizdir. Çünkü bizden önceki ümmetler, günahlarını zikretmedikçe affa mazhar olup bağışlanmazlardı.

İkincisi: Kul ile Allâh'ın emrettiği ameller arasındadır.

1- Namazı,

2- Orucu,

3- Zekat ve

4- Haccı terketmek gibi.

Namaz ve diğerlerinde sâdece tevbe kâfi değildir. Mutlaka kazâ edilmeleri gerekir.

Zîrâ tevbenin şartı, terkedileni edâ etmek yâni kazâ etmektir. Edâ etmediği zaman, sanki hiç tevbe etmemiş gibidir.

Üçüncüsü: Kul ile Allâh'ın diğer kullarının arasındadır. Bu da:

1- Mallarını gasbetmek,

2- Zulüm etmek,

3- Dövmek,

4- Aleyhlerinde bulunmak,

5- Küfretmek,

6- Haksız yere öldürmek ve bunlara benzer günahlardır.

Kul hakkında tek başına tevbe kâfi değildir. Ancak hasmını râzî ve memnûn etmeli veya kendisi sâlih amellere ciddi bir şekilde sarılır da, kıyâmet gününde, Allâhü Teâlâ onunla hasmının arasını bulursa o müstesnâ.

Zîrâ kul, tevbe ettiği zaman, üzerinde kul hakkı kalır. Kul hakkını mutlaka erbâbına vermesi ve onlara haklarını ödemesi gerekir. Eğer kişi, hakkı, hak sahiblerine ulaştırmaktan aciz kalır da, Allâhü Teâlâ hazretleri de, onu affetmeyi murad ederse; kıyâmet gününde onun hasmına:

-"Başını kaldır!" der. O da başını kaldırır. Cennette yüksek köşkler ve güzel saraylar görür. Sorar:

-"Ya Rabbi! Bunlar kimindir?" Allâhü Teâlâ:

-"Bunları almaya sen kaadirsin, senin buna gücün yeter," buyurur. O:

-"Ya Rabbi! Bunu nasıl alabilirim?" diye sorar. Allâhü Teâlâ:

-"Bu köşk ve sarayların ücreti senin kardeşini bağışlamandır," der. O da:

-"Ya Rabbi! Ben kardeşimi bağışladım," der. Allâhü Teâlâ hazretleri:

-"Öyleyse kardeşinin elinden tut ve berâberce girin Cennete…" buyurur.

Âyet-i kerimede ayrıca şuna işâret vardır: Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, sizin öldürmenizde size kısası farz kıldığı gibi, onun öldürülmesinde nefsinin üzerine de rahmeti yazdı.

Buyurduğu gibi: مَنْ اَحَبَّنى قَتلتُه وَمَنْ قتلْتُهُ فَاَنَا دِيَتُهُ "Kim beni severse onu öldürürüm. Ve ben kimi öldürürsem onun diyeti benim."

Mesnevî'de buyuruldu:

Akıllı kişiye gereken şiddetli riyâzât ile nefsini öldürmesi
ve bâkî temiz ve güzel hayat ile kalbini diriltmesidir.
Allâhım! Bizleri kendisinden razı olduğun
kalb üzerine devam edenlerden eyle. Amin.

Vasiyyet

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ
بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ
عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

“Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır -bir mal- bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için meşrû bir sûrette vasiyet etmek, müttakîler üzerine icrası vâcip bir hak olarak üzerinize yazıldı.[180]

İmdi her kim bunu duyduktan sonra onu değiştirirse, her halde vebâli, sırf o değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allâh, işitir, bilir.[181]

Her kim de, vasiyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafeynin aralarını düzeltirse, ona vebâl yoktur. Şüphesiz Allâh gafûr, rahîmdir.”[182]

Tefsir

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ **“Birinize ölüm geldiği vakit, üzerinize meşru kılındı.”**

Yâni ölüm sebebleri hazır olup; illet ve hastalıklardan emâre ve işâretleri zahir olduğu zaman, demektir. Çünkü ölüm ânında kişi vasiyette bulunmaya müktedir olamaz. اِذَا “vaktinde,” kelimesinin âmili كُتِبَ **“yazıldı,”** fiilinin delâlet ettiği manâdır. Çünkü yazılmak, icâbetmek manâsınadır. Ölüm hazır olduğu zaman kişi konuşamaz. Belki onu ölümün huzuru ânında mükellef olduğuna taalluk eder. Sanki şöyle denildi: Ölümünüz hazır olduğu zaman, Allâh’a icâbet etmek ve kitabının gereğiyle amel etmek ve Allâh’a yönelmek vazifesi size verildi. Bu manânın ezelde yazıldığına delâlet etmesi için, icâbete yönelmek ve ona

yazıldığına delâlet etmesi için, icâbete yönelmek ve ona taalluk etmekten كُتِبَ "yazıldı," ile tabir olundu. (**1/287**)

اِنْ تَرَكَ خَيْرًا "Bir hayır -bir mal- bırakacaksa,"

Yâni az veya çok mal bırakacaksa veya çok fazla mal bırakacaksa, demektir. فلان ذو مال "Falanca kişi mal sahibidir," denilir. Bu tabir, az malı olan kimse için kullanılmaz. Yâni çok malı olana böyle söylenir.

Hazreti Aişe (r.a.)'dan rivâyet olundu. Bir adam vasiyette bulunmak istedi. Hazreti Aişe ona:

-"Ne kadar malın var?" diye sordu. O:

-"Üçbin," cevâbını verdi. Hz. Aişe (r.a.) yine sordu:

-"Bakmakla yükümlü olduğun kaç kişi var?" O:

-"Dört," dedi. Hz. Aişe annemiz:

-"Allâhü Teâlâ hazretleri: اِنْ تَرَكَ خَيْرًا Bir hayır -bir mal- bırakacaksa, buyurdu. Ama senin malın ise, az bir şeydir. Onu ailene yâni bakmakla yükümlü olduğun kişilere yâni varislerine bırak," dedi.

خَيْر Hayır aslında, kendisine rağbet edilen her fayda, demektir. Çünkü hayır, şerrin zıddıdır.

"İhvânü's-Safâ"[1]da: خَير Hayır, gereken işin, gereken vakitte ve gereken için yapılmasıdır, diye tarif etmişlerdir.

اَلْوَصِيَّةُ "Vasiyet etmek,"

---

1 İhvânü's-Safâ: Saf kardeşler, demektir. İhvânü's-safâ, Ansiklopedik risâleleriyle tanınan bir felsefe topluluğudur. Onbirinci asrın ikinci yarısında Basrâ'da ortaya çıktı. İsmâiliyye fırkasına bağlı gizli bir cemiyet ve felsefî ekoldür. Faaliyetlerini gizli sürdürmüşlerdir. Bunlar, "Er-Resâi'lü İhvânü's-Safâ" adında elli iki (52) risâleden teşekkül eden bir ansiklopedi yazdılar. İhvânü's-Safâ her şeyin Allâh'dan sudûr ettiğini iddia ediyordu. Kendilerine göre bir evrim teorisi vardır. Onlara göre, Bitkilerin ilk derecesi, madenlerin son derecesidir. Bitkilerin son derecesi, hayvanların ilk derecesidir. Hayvanların son derecesi, insanların ilk derecesidir. İnsanların son derecesi meleklerin ilk derecesidir… Bu tekâmül nazariyesini, ilâhî âleme doğru sürüklemektedirler. Bu gün modern araştırmacılar tarafından, "İslâm ansiklopedistleri" şeklinde tarif edilen İhvanü's-Safa, zahirde tamamen hümânist fikirlere sahiptiler. O cemiyete üye olanlar, beş kademeydi. Son kademeye gelenin üzerinden mükellefiyetin kalktığına inanıyorlardı. Kendilerinden olmayan veya kendilerine göre yüksek derecelere çıkmayan avama ayrı bir gözle bakıyorlardı. Dini, zahir ve bâtın diye ikiye ayırmışlardı. Kendileri, bâtın ile amel ediyorlardı. Bâtını da kendi sapık düşüncelerine göre tamamen yanlış tevil ediyorlardı. İhvânü's-Safa, Ehli sünnetten çok uzaktılar. Metafizik konularında, Eflatunun, Ahlakta Sokratın, Matematikte Pisagorin, Mantıkta Aristo'nun, Felsefede Fa'râbî'nin fikirlerinin etkisindeydiler. Yunan, Hindistan ve İslâm dünyâsında yetişen felsefecilerin fikirlerini birleştirip yeni dünyâ görüşü meydana getirmeye çalıştılar. Felsefecileri, peygamberlerin yerine koydular. "Kelile ve Dimne" isimli kitab onların en büyük kaynaklarıydı. İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin bu bozuk insanlarla uzaktan ve yakından bir ilişkisi yoktur. Sadece onların hayır, kelimesine getirdikleri tarifi buraya almıştır.

الْوَصِيَّةُ kelimesi, كُتِبَ "yazıldı," fiilinin nâibi fâilidir. Yâni vasiyet etmek farz kılındı, demektir.

لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ **"Babası ve anası ve en yakın akrabası için,"**

Kendisine varis olan ve varis olmayan akraba ve yakınları için vasiyet etmesi kendisine yazıldı.

بِالْمَعْرُوفِ **"Meşrû bir sûrette,"**

Hal olmak üzere mahallen mensûb'tur. Yâni adâletle, vasiyet etmesi demektir. Malın üçte birinden fazla olamaz. Fakiri bırakıp zengin kişiye de vasiyet edemez.

Bu âyeti kerimenin nüzûl sebebi;

Câhiliyye ehli, mallarını uzak olanlara, yâni yakın akrabası olmayanlara riyâ, gösteriş, duyurmak ve halkın kendisinin hakkında konuşması için, şan ve şöhret kazanmak için, vasiyet ederlerdi. Yakın akrabalarını da fakirlik, meskenet ve yoksulluk içinde bırakırlardı. Allâhü Teâlâ hazretleri, bu âyet ile vasiyeti, en uzak olanlardan en yakın olana anne-baba ve yakın akrabaya dönüştürdü. Yâni vasiyetin sarf yerinin başta anne ve baba olmak üzere yakın akrabalar olduğunu beyan etti. İslâm'ın başında Müslümanlar bununla amel ettiler, kendisiyle amel etmek salâhiyeti ve hükmü olduğu müddetçe... Daha sonra Nisâ sûresindeki "mirâs âyeti" ile bu âyet neshedildi. Şu anda uzak veya yakın hiç kimseye bir şey vasiyet etmesi vâcip değildir. Eğer vasiyette bulunacaksa, o zaman mirasçıların dışında akrabalarından herkese ve uzak olanlara vasiyet etmesi uygundur. Sadece varislerine vasiyet edemez.

حَقًّا **"Hak'dır."** Yâni bu vasiyet gerçekten hakdır.

عَلَى الْمُتَّقِينَ (١٨٠) **"Müttakiler üzerine,"**

Yâni malın zayi olmasını ve akrabalarını mahrum bırakmaktan korkanlar üzerine vâciptir. Yâni eğer siz Allâh'tan korkan müttekîler iseniz, bu âyeti kerime ile amel etmeyi terketmezsiniz demektir.

İbnü'ş-Şeyh, hâşiyelerinde buyurdu:

Suâl: Eğer denilse ki, حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ "Müttakiler üzerine icrası vâcip bir haktır." Kavl-i şerîfi, bu vasiyet teklifinin sâdece müttekîlere mahsus olmasını icap ettirir. Halbu ki, vâciplerin ve tekliflerin umûm olduğu ve

bütün ehli imana yâni müttekî ve gayrisi, herkese olduğu icmâ ile sabittir."

Cevâb: Şöyle cevap veririm: حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ "Müttakiler üzerine icrası vâcip bir haktır." Kavl-i şerîfiyle murad edilen manâ şudur: Bu ilâhî hüküm ile amel etmek, takvâ yolunda giden, takvâyı arayan, takvâyı kendisine tarikat edinen ve takvâyı kendisine bir mezheb ve yol edinip kendisine giren herkesin üzerine vâciptir, demektir."

Vasiyeti değiştiren günahkârdır

فَمَنْ بَدَّلَهُ "İmdi her kim onu değiştirirse,"

Buradaki zamir, الْوَصِيَّةُ vasiyete râcidir. Çünkü kendisi, إيصاء "vasiyet etmek," te'vilindedir. Yâni şer-i şerifin emrettiği şekliyle vasiyet etmeksizin, bu hükmü değiştirirse, demektir. Meşhûr olan, meşru şekilde vasiyet etmeyip bu âyeti kerimeye muhâlefet eden şunlardır.

1- Muhtazar[1] (ölmek üzere olan can çekişen kişi).

2- Şâhidler

3- Vasiyete mâniolanlar.

فَمَنْ بَدَّلَهُ "İmdi her kim onu değiştirirse," kavl-i şerîfi, vâsî hakkındadır. Muhtazar, yâni ölmek üzere olan kişinin, bu âyetin hükmünü değiştirmesi demek:

1- Vasiyette bulunmaması,

2- Vasiyetin yazılışında değiştirmesi,

3- Taksiminde kişilerin hukuklarına riâyet etmeksizin değiştirmesi demektir.

Şâhidin değiştirmesi, فَمَنْ بَدَّلَهُ "İmdi her kim onu değiştirirse," kavl-i şerîfinin şâhidler için olması mümkündür. O zaman da:

1- Şâhitlik şeklini değiştirmesi,

2- Şâhitliği gizlemesi,

3- Birinin aleyhine ve lehine şahitlik etmesiyle olur.

---

[1] Muhtazar, مختضر Can çekişen, ölmek üzere olan ve ölüme hazır olan kişi, demektir.

Diğer insanların değiştirmesi, فَمَنْ بَدَّلَهُ "İmdi her kim onu değiştirirse," kavl-i şerîfinin vâsî ile şahidin dışında kalan diğer insanlar içinde olması mümkündür.

1- Vasiyette bulunan kişinin malının hak sahiplerine ulaşmasına mâniolmakla olur.

2- Vasiyeti kabul etmemekle olur.

3- Vasiyette bulunan kişinin malını gasbetmekle olur.

İşte Allâh'ın emrettiği şekilde vasiyette bulunmayan kimse, vasiyet hakkındaki şahitliğine dürüst davranmaya, şâhit ve vasiyet edilen malın hak sahiplerinin eline ulaşmasına mâniolan ve onun gereğince kullanılmasına engel olan kişiler, فَمَنْ بَدَّلَهُ "İmdi her kim onu değiştirirse," kavl-i şerîfinin altına girerler.

بَعْدَمَا سَمِعَهُ "Bunu (vasiyeti) duyduktan sonra,"

Yâni vasiyet hakkındaki kesin bilgi kendisine ulaştıktan ve bunun hakîkatına vâkıf olduktan sonra onu değiştirirse,

فَاِنَّمَا اِثْمُهُ "Muhakkak ki bunun vebâl ve günahı,"

Yâni, vasiyette değişiklik yapanın günahı veya vasiyette tamamen değiştirenin günahı ancak:

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ "(Sırf) Onu değiştirenlerin üzerinedir."

Çünkü onlar, vasiyet edenin malına ihânet edip; şeriata mühâlefet ettiler. Vasiyyette bulunanın üzerine değildir. O ölüdür. Muhakkak ki o, bu günahdan uzaktır.

اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ "Muhakkak ki Allâh, semî'dir."

Vasiyeti ve vasiyeti değiştirenleri hakkıyle işitir.

عَلِيمٌ(١٨١) "Alim'dir."

Vasiyyette bulunan kişinin sevabını ve onu değiştiren kişilerin cezâsını en iyi bilendir. Allâh, bunlardan her birine hakkıyla karşılığını verecektir. İyilik yapanı mükâfatlandıracak ve kötülük yapanı cezâlandıracaktır.

Vasiyyetteki haksızlığı düzeltmek günah değildir

فَمَنْ "Her kim ki," مَنْ şartıyye veya mevsûle'dir.

خَافَ "Korktu,"

yâni endişe ederse, vasiyette şeriate mühâlif olduğunu bilirse ve bildiği zamanda korkarsa, demektir. Bu tabir, lâzımın ismini melzûmünde kullanmak kabilindedir.

مِنْ مُوصٍ "Vasiyet edenden,"

Yâni vasiyette bulunan kişiden korkarsa demektir. مِنْ harfi cerrinin ibtidâiyye-i gâye için olup خَافَ 'korktu' fiiline taalluk etmesi caiz olur. Veya جَنَفًا "meyletmek," kelimesinden hal olan bir mahzûfa taalluk etmesi de caizdir. Üzerine tekaddüm etti. Çünkü aslında onun sıfatıydı. Üzerine tekaddüm ettiği zaman hal olarak nasb oldu.

جَنَفًا "Hataya meyletmek,"

Yâni vasiyette hatâ edip, hak'dan meyletmesinden korkarsa;

أَوْ اِثْمًا "Veya günaha girmesinden (korkarsa),"

Yâni bilerek meyletmesinden daha açıkçası şu demektir:

Vasiyette bulunacak kişi, vasiyetin yerini, kimlere nasıl vasiyette bulunacağını bilmediği zaman veya vasiyet miktarında ziyâde de bulursa yada vasiyet edilmesi caiz olmayan bir şeyi vasiyet ederse;

1- Vasiyette bulunacak kişi vasiyetin yerini bilmezse,
2- Kimlere vasiyete bulunacağını bilmezse,
3- Kime ne kadar vasiyette bulunacağını bilmezse,
4- Vasiyetin miktarında ziyadelik yapsa,
5- Birine az birine çok vasiyette bulunursa,
6- Şer'an vasiyet edilmesi caiz olmayan bir şeyi vasiyet etse,
7- Vasiyetinde hata etse.
8- Günah olan bir şeyi vasiyet edip vasiyetiyle vebâl altına girerse,

فَأَصْلَحَ "İslâh edip düzeltirse,"

Zahir olan "muslih" yâni islâh ediciden murad vasiyette bulunan kişinin kendisidir. Çünkü vasiyet emriyle en şiddetli bir şekilde ilişkisi olan odur. Ancak, burada murad edilen, "muslih" yâni islâh edici vasfını sâdece vasiyette bulunan kişiye tahsis etmek doğru değildir. Belki, ölen

kişinin vasiyetinde bulunan fesat ve haksızlığı kaldırmak işi, elinden gelen herkes "muslih" yâni islâh edici hükmünün altına girer. Bu kişi:

1- Şehrin Valisi,
2- Ölünün velisi,
3- İyiliği emreden herkes olabilir.
4- Müftü.
5- Kâdî (mahkeme olabilir)
6- Ölünün varisleri olabilirler.

بَيْنَهُمْ "Onların arasında,"

Yâni kendilerine vasiyet edilen kişilerin arasındaki bunlar, anne - babalar ve akrabalardır. **(1/287)**

Böyle bir durumda vasiyetinin şeran gereğince değiştirilip meşrû bir şekilde icrâ edilmesinde;

فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ "Ona bir vebâl yoktur."

Yâni şeriata aykırı olan bir hatayı değiştirip düzeltme şeklinde yapılan bir değişiklikte asla bir vebâl ve günah yoktur. Çünkü bu bâtılın hakka dönüştürülmesi şeklinde olan bir değişikliktir. Birinci değişikliğin tam zıddıdır. Yâni haram ve günah bir değişiklik, yanlış vasiyette bulunmak, vasiyette şehâdeti gizlemek veya vasiyetin has sahiblerine ulaşmasına mâniolmak gibi değildir.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ(١٨٢) "Şüphesiz Allâh gafûr, rahîmdir."

Bu kavl-i şerîf, islâh yâni düzeltme işini yapanlara sevâb ile bir vaaddir. Mağfiretin zikri, günahın zikrine mutâbakat içindir. Yâni kötülük için değişiklik yapanlara günahı zikrettikten sonra, münakaşayı gidermek için yapılan düzeltmede sevabın olduğunu belirtmesi, çok manidâr bir ifâdedir. Çünkü bu değiştirme olayı zahirde bir önceki değiştirmenin cinsinden olup ona benzemektedir. Çünkü değişikliklerin bir kısmı yâni hak'dan bâtıla doğru değişiklik yapmak günahdır.

Fakat bu değişiklik sûret bakımından müşkildir; manevî bakımdan değil. Çünkü bâtıldan hayra doğru değişiklik yapmak asla günah değildir. Lakin sûret ve biçim, günah olan değişikliğin sûretidir.

İnsanlar vasiyetlere muhtaçtır

Bil ki, vasiyet etmek müstehabtır. Çünkü insanların vasiyete ihtiyacı vardır. Zîrâ insan ehliyle mağrûr olur. Yâni hayatında uzun bir süre

hep dünyâ hayatını ümit edip ona aldanır ve onun için çalışır. Bütün gayretini dünyâ hayatına verir. Ama hastalandığı zaman ve öleceğinden korkmaya başladığı ân, malı ile herhangi bir şekilde taksirâtının yâni ibâdet ve sevablardaki noksanlıklarını tedârik etmeye başvurma ihtiyacını duyar. Eğer adam vefat ederse, onun düşündüğü maksadına göre malı sarfedilecektir. Yok ölmez ve bu hastalığından iyileşirse o malını, yine o ândaki taleb ve ihtiyaçlarına göre harcayacaktır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

اِنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ فِى آخِرِ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً لَكُمْ فِي أَعْمَالِكُمْ تَضَعُونَهاَ حَيْثُ شِئْتُمْ

"Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, size ömürlerinizin sonunda malınızın üçten birisiyle sadaka verme konusunda lütufta bulunmuştur; Amellerinizde ziyâdelik için. Malınızı istediğiniz şekilde koyup, harcayın."[1]

اِنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ عِنْدَ وَفَاتِكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ زِيَادَةً لَكُمْ فِي أَعْمَالِكُمْ

"Muhakkak ki Allâhü Teâlâ vefatınız ânında size malınızın üçte birisiyle sadaka verme konusunda lütufta bulunmuştur; Amellerinizde ziyâdelik için."[2]

Vefat etmek üzere olan kişi, namazın ve orucun fidyesini vasiyet eder. Her farz namaz için yarım sa' buğday (1450 gram buğday veya bedelini) vermesini vasiyet eder.

Vasiyet edilecek şeyler

Vefat etmek üzere olan Müslüman şunları vasiyet eder:

1- Beş vakit namaz,

2- Vitir namazı,

3- Ramazan-ı şerif orucu için her günden dolayı yine yarım sa' buğday verir.

4- Adak oruçlar için,

5- Haccı vasiyet eder. Şeyh tefsirinde buyurdu: Haccı vasiyet eder, eğer kişinin üzerine hac farz olmuş da hacca gitmemiş ise,

6- Keffâretleri vasiyet eder.

a) Oruç keffareti,

[1] Bu hadis-i şerifler benzer lafızlar iledir.
[2] İbni Mâce: 2700; Ahmed bin Hambel müsned:2621

b) Yemin keffâreti,

c) Zıhar keffâreti,

d) Katl keffâreti gibi keffâretler.

7- Bütün vâcipleri vasiyet eder. Özetle üzerinde borç olarak kalan vâcipleri vasiyet eder.

(Üzerine vâcip olduğu halde kesemediği kurban gibi) vâcipleri vasiyet etmek vaciptir.

Eğer kişi, vasiyette bulunmaz ise, vârisleri mühayyerdirler. Dilerlerse yerine getirirler; dilemezlerse getirmezler. Fetvâ buna göredir. (Hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ أَبِي مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا وَلَمْ يُوصِ فَهَلْ يُكَفِّرُ عَنْهُ أَنْ أَتَصَدَّقَ عَنْهُ فَقَالَ نَعَمْ

Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Adamın biri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle dedi:

-"Yâ Rasûlellah! Babam bir şey vasiyet etmeden vefat etti. Geri bir çok mal bıraktı. Kendisinin yerine sadaka verirsek, ona keffâret olur mu?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Evet! Olur." Buyurdular.[1] Yine başka bir hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ سَعْدًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَلَمْ تُوصِ أَفَأَتَصَدَّقُ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ

İbni Abbas (r.a.)dan rivâyet olundu. Sa'd (r.a.), Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordu:

-"Annem, hiçbir şey vasiyet etmeden öldü. Ondan için sadaka verirsem olur mu?"

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Evet! Olur."[2]

8- Hasımların memnun edilmesini,

9- Düşmanlarının râzı edilmesini,

10- Üzerinde bulunan kul hakkının hak sahiblerine verilmesi ve,

11- Borçlarının ödenmesini vasiyet eder.

---

[1] Sahîh-i Müslim hadis no: 3081; Süneni Nesâî hadis no: 3592;

[2] En-Nesâî, hadis no: 3594;

İmam Şafiî Hazretlerinin vasiyeti

Hikâye olundu: İmam Şafiî (r.h.) hazretleri, ölüm hastalığı ile hastalandığında şöyle buyurdu:

-“Falanca kişiye söyleyin beni yıkasın!”

İmam Şafiî hazretleri öldüğünde, onun vasiyetini ilgili kişiye ulaştırdılar. O da geldi.

-“Bana İmam Şafiî hazretlerinin vasiyetnâmesini getirin,” dedi. Getirdiler. Adam vasiyetnâme'ye bakıp okudu. İmam Şafiî hazretlerinin üzerinde yetmiş bin dirhem borç vardı. Adam, bu borcu ödemeyi kendisine vazife bildi. O borcu ödedi ve adam:

-“Bu benim, İmam Şafiî hazretlerini yıkamamdır. O bana bunu emretti,” dedi.

Sahih olan haberde Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şöyle buyurdukları rivâyet edildi:

وَمَنْ لَمْ يُوصِ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فِى الْكَلاَمِ مَعَ الْمَوْتى قِيلَ يَارَسُولَ اللهِ
هَلْ تَتَكَلَّمُ الْمَوْتَى قَالَ نَعَمْ وَيَتَزَاوَرُونَ

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, buyurdular:

-“Vasiyet etmeyene ölülerle berâber konuşmasına izin verilmez.” O zaman:

-“Yâ Rasûlellah! Ölüler konuşur mu?” diye soruldu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-“Evet! Ölüler konuşurlar ve hatta birbirlerini ziyâret bile ederler.” Buyurdu.[1]

Mevtâların ruhları iki kısımdır

İmam (Fahreddin Râzî), bâzı imamlardan naklen buyurdu: Rûhlar iki kısımdır.

1- Nimet olunanlar,

2- Azab olunanlar.

Azap olunan ruhlar, hapistedirler. Onlar, azap ile meşgûl olup; birbirlerini ziyâret etmekten, buluşmak ve görüşmekten men edilmişlerdir.

Nimet ve ikrâm olunan ruhlar, salıverilmişlerdir, hapis değiller. Onlar, birbirleriyle görüşürler, buluşurlar ve birbirlerini ziyâret ederler, ve

---

[1] Kenzül-Ummâl, hadis no: 46086

müzâkere ederler. Yâni dünyâda olup bitenleri hatırlayıp, kendi aralarında konuşurlar ve dünyâ ehlinden söz ederler. Rûhlardan her biri, ameli kendi amelinin misli olan bir arkadaşının ruhu ile berâberdir. Bu berâberlik "Darü'l-berzâh" ta yâni kabirde ve "Dârü'l-cezâ"da yâni mahşerde vardır ve sâbittir. أَلْمَرْأُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ "Kişi sevdiğiyle berâberdir."[1] Hadîs-i şerîfinin gereğince, insanlar, üç âlemde de sevdiğiyle berâberdir. Bu üç âlem:

1- Dünya,

2- Kabir

3- Mahşer (Âhiret)

İnsanlar, her vatan ve her durak'ta sevdikleriyle berâberdir.

Bundan dolayı akıllı kişiye gereken, seçkin kişilerin sohbetini tercih etmeli, gece ve gündüz âhiret hazırlığı içinde olmalı, mal, makâm ve mevkiye aldanmamalıdır. Tûl-i emel ile Allâh'tan alâkasını kesmemelidir. Çünkü dünyâ ve dünyânın içinde bulunan her şey fânidir, geçicidir. Onun için her vakit ve her ân Allâh'tan korkun, takvâlı olun.

Sâib buyurdu:

Eğer başta gaflet ve tûl-i emel varsa,
o hânesini harab etmiştir.

Tasavvufî manâlar

Bu âyeti kerimede şu işâretler vardır.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ "Üzerinize yazıldı."

Allâh, zenginlere mal vasiyet etmelerini yazdı. Evliyâ'nın üzerine de hâl ile vasiyet etmelerini yazdı. Zenginler, ömürlerinin sonunda mallarının üçte birini hayra sarfedilmesini vasiyet ederler. Evliyâ ise, hallerinin başında her şeyden çıkarlar.

اِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ "Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır -bir mal- bırakacaksa vasiyet etmesi (yazıldı.)"

Yâni onların herbirinin, kalblerini Allâh ile berâber bulundurması farz kılındı. Yâni kalbinden mâsivâyı çıkartması farzdır. Ölürken tek başına kendi irâdesiyle Allâh'a gitmesi; hayvânî ve tabiî sıfatlardan

[1] Buhârî, edep, 96, Müslim birr 165, Tirmizi, zühd, 50. İmam-ı Rabbanî, Mektubât, Mektûb: 438, 203;

arınması farz kılındı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi: مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا "Ölmeden önce ölünüz." Kaynağı dünyâ ve ukbâ (yâni âhiret) olan her hayır ve şer terkedilir. Ona gereken, vasiyet etmesidir.

لِلْوَالِدَيْنِ **"Ebeveyni için (anne ve babasına)."**

Onlar, ulvî olan ruh ve süflî olan bedendir. Çünkü nefs, ruh ile bedenin izdivâcından doğdu.

وَالْأَقْرَبِينَ **"Ve en yakın akrabasına,"**

Onlar, kalb, sır ve diger beşerî mütevellidat ki onları terk ile, Ve bütün meşreblerin terkiyle insanlar için bâkî olan ruhânî meşrebler tezâhür eder. Rûhânî meşrebler, bâkîdir; cismânî meşrebler ise, fânîdir.

بِالْمَعْرُوفِ **"Örf ile (meşrû bir surette),"**

Yâni itidâl ile, isrâf etmeksizin ve telef etmeksizin dağıtır. **(1/288)** Bununla şehvetlerden herhangi bir şehvete meyletmek hallerinden kaçınmak içindir. Amellerde şekilcilikten ve âdetlerden kaçınmak içindir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

بُعِثْتُ لِرَفْعِ الْعَادَاتِ وَتَرْكِ الشَّهَوَاتِ

"Ben âdet ve gelenekleri kaldırmak ve şehvetleri terkettirmek için gönderildim."[1] Ve yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

"Ben mekârimi ahlâkı (yâni ahlakın üstün değerlerini) tamamlamak için gönderildim."[2] اِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ

"Ben sâlih ahlakı tamamlamak için gönderildim."[3]

Bu da meşreblerini, bir meşreb, mahbublarını bir mahbub ve mezheblerini bir mezheb yapmak yâni bire indirgemekle olur.

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ(١٨٠) "Müttakiler üzerine icrası vâcip bir hakdır."

Yâni zikrettiğimiz bu vaciblerin cümlesi, şirk-i hafiyi terkeden takvâlı kişinin üzerine vâcip ve haktır. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri, عَلَى الْمُتَّقِينَ "Müttakiler üzerine," buyurdu da:

عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُؤْمِنِينَ "Müslümanların üzerine veya mü'minlerin üzerine hak olarak vâcip oldu" buyurmadı. Çünkü onlar, zâhir ehlidirler.

1

2 El-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid: 9/15

3 Ahmed bin Hambel Müsned: hadis no: 8595;

Müttakîler ise, bâtın ehlidirler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi: اَلتَّقْوَى هَاهُنَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ اِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

"Takvâ buradadır" (deyip) üç kere eliyle mübârek sadrını (göğsünü) işâret etti.[1]

Kur'ân-ı Kerim zâhir ehline indiği gibi bâtın ehline de indi

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim, bâtın ehline indi, zâhir ehline indiği gibi. Bunun delili de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şu hadîs-i şerîfleridir. اِنَّ لِلْقُرْآن ظَاهِراً وَ بَاطِناً "Muhakkak ki Kur'ân-ı Kerîm'in zâhiri ve bâtını vardır."[2]

Kur'ân-ı Kerîm'in zâhiri, zâhir ehli için ahkâm'dır. Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirinin, nesh olma ihtimali vardır, bu vasiyet âyeti, miras âyetleriyle nesh olduğu gibi...

Kur'ân-ı Kerim'in bâtını ise, hüküm ve hakîkatlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in bâtınının ebediyyen nesh'e ihtimali yoktur. Bundan dolayı ma'nâ ehli: "Kur'ân-ı Kerîm'den nesh olmuş hiçbir şey yoktur" dediler. Yâni her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'in zâhiri hükümlerine nesh girmiş ise de, bâtınî hükümlerinde asla nesh yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'i ebediyyen, vaazlar, esrar ve hakîkatlerde kullanmak müttekiler üzerine bir haktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, müttakîlerin hidâyetine mahsusdur.Bundan dolayı: هُدًى لِلْمُتَّقِينَ Kur'ân-ı Kerîm, müttekiler için hidâyettir."[3] Vasiyet hükmü, bâtın ehli hakkında asla mensûh değildir, yâni neshedilmemiştir. Tevilatı Necmiyyede de böyledir.

ORUÇ

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرٖيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذٖينَ يُطٖيقُونَهُ فِدْيَةٌ

[1] Ahbed bin Hambel, Müsned: hadis no: 7402
[2]
[3] Bakara: 2/2

طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

"Ey o bütün iymân edenler! Üzerlerinize oruç yazıldı; nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı. Gerek ki, korunursunuz.[183]

Sayılı günler...

İçinizden hasta olan veya seferde bulunan ise, diğer günlerden sayısınca...

Ona dayanıp kalacaklar üzerine de fidye, bir miskin doyumu...

Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır. Bunumla berâber oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz."[184]

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا **"Ey o bütün iymân edenler!"**

Nidâ harfinin incelikleri

Lisân (yâni lügat, nahiv ve belağât) erbâbı buyurdular:

يَا nidâ harfidir. Habib'den habib için nidâ, bir çağrı ve seslenmedir.

أَيُّهَا kelimesi de habibden habib için bir tenbihtir, bir uyarıdır.

آمَنُوا habib'den habibe bir şehâdettir.

Hasan Basrî hazretleri buyurdular: "Eğer sen Allâhü Teâlâ hazretlerinin: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا "Ey o bütün iymân edenler!" dediğini işitirsen, onu dinlemek için kulağını kaldır yâni kulağını dört aç. Çünkü o, ya sana emredilen bir emirdir veya sana nehyedilen bir yasaktır."

Cafer-i Sâdık hazretleri[1] buyurdular: Nidâ'da bulunan bir lezzet ibâdetlerdeki bütün yorgunluk ve zahmeti giderir. Nidâ, sevenin sevdiğinin

---

[1] Cafer-i Sâdık hazretleri, 83 (M. 702) tarihinde Medine-i Münevverede doğdu. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin soyundan ve tabiînlerin en büyüklerindendir. İyi bir tahsil gördü. Maddeten ve manen mükemmel bir şekilde yetişti. On iki imamın altıncısıdır. Silsile-i sâdâttandır. İmam-ı Azam hazretlerinin üstâdı ve mürşididir. İmam-ı Azam hazretleri onun için, "Son iki sene olmasaydı Numan helak olurdu," buyurdu. Cafer Sadık hazretlerinin karizması olduğu için, bâzı kötü niyetli kişiler, yazmış oldukları fesad ve bozgunculuk dolu kitaplarını ona isnâd ettiler. Fal, yıldıznâme gibi bâzı İslâm dışı kitaplarda "Caferi Sadık buyurdu" diyerek yapılan rivâyetlerin hepsi uydurmadır ve hepsi yalandır. Hatta "Caferi mezhebinin" Caferi Sadık hazretleriyle asla bir alakası

emrine bağlılığını ve hemen emredilene koştuğuna işâret eder. Hatta sevdiği kendisine cânını ateşe atmasını emretse bile (gözünü kırpmadan) bunu yapar."

Oruç farz kılındı

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ **"Üzerlerinize oruç yazıldı;"**

Yâni üzerinize Ramazan-ı şerif ayının orucu farz kılındı. Çünkü Allâhü Teâlâ hemen bu âyetin ardında:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ "Sayılı günler olarak," buyurdu. Daha sonra:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

"O şehr-i ramazan ki, insanları irşad için hak furkanı, hidâyet delili beyyineler halinde Kur'an, onda indirildi." Buyurulduktan sonra:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

-**"**Onun için sizden her kim bu ay şuhudda (seferde ve hasta değil) ise, onu oruç tutsun; kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin."[1] Buyurdu. Bu farzedilen oruç, Ramazân-ı şerîf ayında tutulan oruçtur.

الصِّيَامُ Sıyâm, yâni oruç kelimesi şeriat dilinde, niyetle berâber, gündüz alışılmış olan şeylerden imsâk yâni kendini tutmaktır.

Oruç, takvâ yönünden üç'e ayrılır.

1-**Avâmın orucu**,

2-**Havâssın orucu**,

3-Havâssu'l-havâssın orucu

Avâmın orucu, yemek - içmek ve cinsî münâsebetten (ve orucu bozan diğer şeylerden) sakınmaktır.

Havâssın orucu, yukarıdaki esaslarla berâber, gözünü, kulağını, dilini, elini, ayağını ve diğer organlarını günahtan korumaktır. Ağzıyla Kur'ân okur, hayırlı ve güzel şeyler konuşur, diliyle tesbih, tehlil, tahmid, tevhîd söyler. Gözüyle ancak helâle bakar, ayağıyla sâdece helâl olan yerlere yürür. Kalbiyle zikir ve fikirde bulunur. Gıybet, haset, kin ve düşmanlık gibi bütün kötü düşüncelerden kendini arındırır.

---

yoktur. Sadece o buyük zatın mübârek adını su-i istimal ettiler. Caferi Sâdık hazretleri bir mürşid-i kâmil idi. Bütün hayatını halkı irşâd etmek ve onlara İslâm dinini öğretmekle geçirdi. O dönemin siyâsî ve politik çalışmaların içinde de asla bulunmadı. 148 (M. 765) yılında Mekke'de vefat etti. Kabri Cennetü'l-bakî'dedir.

[1] Bakara: 2/185

Havâssu'l-havâssın orucu ise, avâm ve havâssın orucuna ilâveten kalbine ve diğer letâifine oruç tutturmaktır. Kalbi, mâvisâdan yâni Al-lâh'tan gayri her şeyden uzak ve tertemiz bulundurmaktır.[1]

كَمَا كُتِبَ "Yazıldığı gibi,"

كَمَا kelimesi, mahzûf bir masdarın sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur. Yâni: كُتِبَ كِتَاباً كَائِناً مِثْلَ مَا كُتِبَ Yazılanın benzeri olmak üzere size yazıldı," demektir. مَا masdariyettir. Veya الصِّيَامُ kelimesinden haldir. مَا mevsûle olursa, cümlenin manâsı şöyle olur: كتب عليكم الصيام مشبها با لذى كتب "Daha önce yazılana benzeyen oruç sizin üzerinize yazıldı."

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ "Nitekim sizden evvelkilerin üzerine (ya-zıldığı gibi)."

Âdem Aleyhisselâm'dan bu yana peygamberlerin ve ümmetlerin üzerine yazıldı. Bunda hükmü te'kid, teşvik ve muhâtabların nefsini, gönlünü hoş tutmak da vardır. Çünkü oruç gerçekten zor şeylerdendir. Zor olan şeyler umûmîleşince taşınması kolaylaşır. O zaman insanlar, bir şekilde onu yerine getirmek ister.

Oruçtaki benzetme

Zahir olan âyeti kerimede geçen teşbih (yâni benzetme) oruç farz oluşunun aslınadır. Yoksa farz kılınan oruç ibâdetinin kemmiyetinde ve vaktinin beyanında değildir. Orucun vaktinin beyan edilmesi:

Âdem Aleyhisselâm "Eyyâm-i Bîyz"[2] de oruç tutardı.

Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmi "Âşûrâ orucunu" tutardı.

Bu ümmete farz kılınan orucun, her cihetten, önceki ümmetlere farz kılınan oruca benzemesi şart değildir. Duada denildiği gibi:

اللهُ مَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اللهُ مَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

---

[1] İmam Gazâlî hazretleri, İhyâu-Ulûmid-din c. 1, s. 232; Dârül-Meârif, Beyrut-

[2] Eyyâmı Biyz, her kamerî ayın 13, 14 ve 15. Günleridir. Âdem Aleyhisselâm bu günlerde oruç tutardı.

Allâhım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'e ve âline, rahmet eyle; Hazret-i İbrâhim'e ve âline rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki sen hamîd ve mecîdsin.

Allâhım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'i ve âlini, mübârek kıl; Hazret-i İbrâhim'i ve âlini mübârek kıldığın gibi. Muhakkak ki sen hamîd ve mecîdsin."[1] Bu duada teşbih tamdır.

Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde buyurdular:

اِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ

"Bu ayı gördüğünüz gibi muhakkak ki sizler, Rabbinizi de yakında (Cennette) göreceksiniz."[2]

Bu hadîs-i şerîfteki teşbih (yâni benzetme), görüleni görülene benzetme olmayıp, görmeyi görmeye benzetmedir. Yâni ayın ondördünde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz, demektir. İşte oruçtaki benzetme de böyle bir benzetmedir.

Oruç takvâ'nın kaynağıdır

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(١٨٣) **"gerek ki, (takvalı olur) korunursunuz."**

Oruç, her günahın kaynağı olan şehveti kırar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular.

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَاِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَاِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ

"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse, hemen evlensin. Çünkü bu gözü daha çok korur, iffeti daha çok muhazafa eder. Kimin de gücü yetmezse, oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır."[3]

Bu hadîs-i şerîfte geçen:

الشَّبَابِ gençler, kelimesi, شاب genç kelimesinin cemiidir. Bizim ashabımıza göre, شاب genç, otuz yaşını geçmeyen kişilerdir. Nevevî de böyle buyurdu.**(1/289)**

الْبَاءَة kelimesi, nikâh ve evliliktir. O da eve yerleşmektir. Çünkü bir kadınla evlenen kişi onu bir eve yerleştirir.

[1] Buhârî, mesuatül-hadis no: 3119
[2] Sahîh-i Buhârî: 521
[3] Buharî hadis no: 4678,

وِجَاءٌ kelimesi, hadım yâni iğdişlikten bir nevîdir. Bu da, iki damarı iyice dövüp, enemek ve hayalarını (yâni husyelerini) oldukları halde terketmektir.

Teşbih üzerine bu cümlenin ma'nâsı: "Oruç, cimâ şehvetini keser ve tıpkı hadım gibi menînin şerrinden kurtulur." demektir.

Hadîs-i şerîfte geçen emir, vucûb içindir. Çünkü bu, يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ "Ey gençler topluluğu!" işâreti ve karinesiyle gücün yetmesi haline bağlıdır. Çünkü gençler, gerçekten sağlıklı bir yaratılışa sahip olmaları halinde buna karşı istekleri ve tâkatları vardır.

Âlimler buyurdular: "Şehveti kırmak, gündüzleri sıyâm (oruç), geceleri kıyâm (ibâdet) etmek, şehvetleri hazfetmek yâni akıldan silip çıkartmak, onları unutmak ve şehevî arzuları uyandıran şeyleri konuşmak, seyretmek ve diğer yollardan şehevî şeylere çağrışım yapan herşeyi terketmekle hâsıl olur."

Suâl: Eğer sen dersen ki: "Kişi oruç tutuyor, geceleri ibâdetle geçiriyor, fazla yemiyor ve içmiyor ama, yine de nefsinden şehevî bir hareket ve zorlama görebiliyor?"

Cevâp: Buna cevâben derim ki: "Bu durum daha önce kendisine yerleşmiş olan aşırı şehvetten ileri gelmektedir. O kişi için bu aşırı şehveti, dertler, kederler, üzüntüler, ölümü hatırlayarak, ecelinin yaklaştığını düşünmek, murâkabe, râbıta yapmak, taat ve ibâdetleri muhafaza edip hakkıyla yerine getirmekle mümkündür."

Oruç sayılı günlerdir

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ "Sayılı günlerdir."

Yâni sayıları belirlenmiş olan günlerden ibârettir. Ya da az sayıda günlerdir. Çünkü az olan mal sayılır, çok olan ise sayılmaksızın ve ölçülmeden dökülür. Bu itibârla Allâh, bize yıl orucunu veya yılın büyük kısmını oruçlu geçirmeyi farz kılmamıştır. Çünkü Allâh, hafiflik ve rahmet dilemiştir. Tüm ümmetlere verilen bu vafize ve yükümlülük bize çok kolaylaştırılmıştır.

أَيَّامًا "günler," kendisine delâlet eden bir zamir sebebiyle nasbı kabûl etti. O günlere delâlet eden sıyâmdır. Yâni: صوموا oruç tutunuz" fiil ve failinden sonra geldiği için, أَيَّامًا ya zarfiyyet veya genişlikten dolayı mef'ûliyyet üzerine mensûbtur.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا “İçinizden hasta olan ise,”

Kim oruç tutması halinde sağlına zarar verecek bir hastalığa yakalanmış ise veya oruç tutması halinde kendisine fazla bir zarar gelecek ise.

أَوْ عَلَى سَفَرٍ “Veya seferde bulunan ise,”

Veya yolculuğa çıkmak üzere binmiş ise… Burada şu imâ edilmektedir: Gün ortasında sefere çıkan kişi orucunu tamamlar iftar etmez. Sefer onun üzerine binicinin merkebine binişiyle istilâ etmediği içindir. Belki ona, yolculuktan bir şey dokunmuştur. Rûhsat, ancak seferde olan kişi için sâbittir. Bu cümlede bulunan; عَلَى kelimesi “İstiâre-i tebeiyye”[1]dir. “عَلَى سَفَرٍ Sefer üzerinde,” demekle, yolun üzerinde olmayı, binicinin bineğinin üzerine binmesine ve bineğinin üzerini kaplamasına benzetildi. Bindiği bineğini de istediği tarafa çevirebilir. İstiâre yoluyla bu manâya delâlet bulunduğu için سَفَر kelimesinin ismi faili getirilmedi. Yâni: او مسافر“Veya müsâfir olan” denilmedi. Çünkü onda yâni müsâfirlikte, yolun üzerine istilâ manâsı tam olarak yoktur.

فَعِدَّةٌ “Sayısınca,”

Yâni hasta veya seferde olduğu günlerin sayısınca oruç tutmak üzerine farzdır.

عِدَّةٌ kelimesi, العد “sayı” kelimesinden gelip ma’dûd yâni sayılan manâsınadır. Bundan dolayı, cemaat yâni topluluk için, معدودة من الناس“İnsanlardan sayılı bir topluluk” denir.

Sayısınca oruç tutar:

مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ “Diğer günlerden...”

Hasta ve seferî olduğu günlerin dışında, yâni hasta ve sefer olmadığı günlerde oruç tutar. İftar ettiği yâni, oruç tuttuğu günler, ard arda gelen günler olsa da olmasa da, daha sonra kazâ eder. Âyet-i kerime, kasd edilen orucun farziyetinin sayılı günlerde olduğunu, oruç tutabilmekte itibâr

1 İstiâre-i Tebeiyye: İstiârenin bir çeşididir. İstiâre, استعارة teşbih’teki temel unsurlardan, yani müşebbeh (benzetilen) veya müşebbehün bih (kendisine bir şey benzetilen)’den biri zikredilmeyerek yapılan teşbihlere denir. İstiârenin birçok çeşidi vardır (İstiâre-i müfrede, İstiâre –i mürekkebe, İstiâre-i temsiliyye, İstiâre-i Temlîhiyye, İstiâre-i Tehekkümiyye, İstiâre-i Aslıyye, İstiâre-i Tebeiyye, İstiâre-i Musarraha, İstiâre-i Musarraha-i Müşerraha, İstiâre-i Musarraha-i Mücerrede, İstiâre-i Musarraha-i Mutlaka, İstiâre-i Mekniyye, İstiâre-i Tahyîliyye, İstiâre-i Mübtezele, İstiâre-i Âmiyye) İstiârenin çeşitlerinden biri olan İstiâre-i Tebeiyye, fiil veya fiil asıllı kelimeler ile çekimli masdarlardan oluşturulan istiârelere denir. Bakınız; Telhis “İlmü’l-Beyân”

edilen şeyin, sıhhat olduğunu, hasta veya yolcu olanların ise, oruçlarını bu günlerde değil de başka günlere tehir edip sonra da tutabileceklerini beyan etmektir.

Oruç tutmaya gücü yetmeyenler

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ **"Ve ona dayanıp kalacaklar üzerine de vardır."**

Müfessirlerin çoğuna göre الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ "Oruç tutmaya tâkâtı yetenler"den murad, oruç tutmaya gücü yeten sağlıklı ve mukîm kişilerdir. Bu kişiler, İslâm'ın ilk dönemlerinde, iki husus arasında muhayyer bırakılmışlardı. Dilerlerse oruç turarlar, dilerlerse oruç tutmayıp, bunun yerine fidye öderlerdi. Çünkü henüz oruca alışık olmadıklarından orucun kendilerine zor gelmemesi isteniyordu. Daha sonra bu muhayyerlik neshedildi. Ve:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

-"Onun için sizden her kim bu ay (Ramazan ayında) şuhudda (hazarda) ise, onu oruç tutsun; kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin."[1] Buyuruldu. Ve böylece Ramazan ayının orucunu tutmak herkese farz oldu. Sağlıklı insanların fidye vermesi neshedildi.

Âyetin manâsı şöyledir: Gücü oruç tutmaya yettiği, buna takati olduğu halde, eğer iftâr ederler ve oruç tutmazlarsa:

فِدْيَةٌ "Fidye," Yâni fidye vermek gerekir. O da:

طَعَامُ مِسْكِينٍ "Bir miskin doyumudur." Bunun yemek değil de, eşyâ olarak bedeli şöyledir:

Fidye miktârı buğdaydan olursa, yarım sa' (1460) gr. Ağırlığında bir ölçek veya para olarak bedelidir.

Eğer buğdayın dışında olursa, bir sa' (2920) gr ölçek ve para olarak onun bedelidir.

فِدْيَةٌ "Fidye," cezâ manâsınadır. Bu da, bir şeyin yerine kaim (geçen) bedel ya da karşılık demektir.

---

[1] Bakara: 2/185

Şeyh'in tefsirinde buyuruldu: يُطِيقُونَ fiili, اطاق يطيق şeklinde افعال bâbından gelmektedir. اطاق başındaki hemze selb (yâni bir şey'in olmadığını ifâde etmek) içindir. Muselâ, birinin tâkat ve kuvveti kalmadığı, güçsüz bir duruma düştüğü zaman ona: اطاق فلان "Falanca kişi takâtsız kaldı" denir. Buna göre âyeti kerimenin manası şöyledir: "Oruç tutmaya gücü yetmeyenler" demektir. Onlar da, gençliklerinde oruç tutmaya güçleri yettiği halde, sonra yaşlanınca oruç tutmaktan âciz kalanlardır.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا **"Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa,"**

Yâni kim fidyeyi fazla tutar da kendiliğinden hayır yaparsa, veya nâfile olarak fazladan yapmış olduğu,

فَهُوَ **"O"** nâfile ve fazlalık:

خَيْرٌ لَهُ **"Kendisi hakkında daha hayırlıdır."**

Nâfile ve fazladan yapılan hayrın üç şekilde olduğu zikredildi.

Birincisi: Kişi bir miskin (yoksul) yerine her gün iki miskini veya daha çok miskini doyurur.

İkincisi: Her yoksulu doyururken, ona vermesi vâcip, yâni farz olanın üzerinde yedirir.

Üçüncüsü: Kişi hem oruç tutar ve hem fidye verir. İşte bu tümüyle hayırdır.

وَأَنْ تَصُومُوا **"Ve (bununla berâber) oruç tutmanız,"**

Te'vili masdar hükmündedir. İbtidâ ile merfu'dur.

Yâni: صومكم ايها المرضى والمسافرون الذين يطيقونه "Ey oruç tutmaya gücü yeten hasta ve müsâfirler, oruç tutmanız," (**1/290**)

خَيْرٌ لَكُمْ **"Sizin için daha hayırlıdır."**

Fidyeden daha faziletlidir.

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ(١٨٤) **"Eğer bilirseniz."**

Oruçta bulunan fazilet ve zimmeti temize çıkarmayı bilirseniz... Şartın cevâbı mahzûf'tur. Oruç tutmayı tercih ederdiniz, demektir.

"el-Eşbâh" isimli kitapta buyuruldu: "Seferde oruç tutmak, iftâr etmekten daha faziletlidir. Ancak seferde oruç tuttuğu zaman hayatından korkarsa veya berâber yemek satın aldıkları arkadaşları iftâr etmeye karar

verirlerse, yolculukta arkadaşlarına mühâlefet edip sorun çıkarmamak için, o da iftâr edebilir." Eşbâh'ın sözleri bitti.

Oruç tutmak azîmet olduğu için, yolcunun oruç tutması daha faziletlidir. Orucu te'hir etmek ise ruhsattır. Rûhsatı terkedip, azîmet ile amel etmek ise daha faziletlidir. Amma Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ

"Sefer'de oruç tutmak, birr (erdemlik, ergenlik ve iyilik)" değildir.[1] Hadîs-i şerîfi, oruç tutması halinde zaif düşecek ve bu kendisini helâke götürecek olan kimseler için olması muhtemeldir.

İbni Melek'in "Şerhü'l-Menâr" isimli kitabında da bu böyle anlatılmıştır.

İftâr etmeyi mübah kılan, yâni oruç tutmamaya ruhsât veren yolculuk, İmam-ı Azam Ebû Hanif'e hazretlerine göre, üç gün ve üç gecelik olan yolculuktur.

Ramazandan sonra Şevvâl orucu

Bil ki: Allâhü Teâlâ hazretleri, bize tam bir ayı oruç tutmayı emretti. Bunun va'dolunan sevâb ve ecir bakımından yılın günlerine muvâfık (ve denk) düşmesi içindir. Çünkü Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ
فَلَا يُجْزَى اِلاَّ مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

"Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse, ona ancak misliyle ceza edilir ve hiçbirine haksızlık edilmez.."[2]

Bir aylık oruç, üçyüz (300) günlük oruca müsâvîdir. Şevvâl ayında tutulan altı günlük oruç da altmış (60) günlük oruca eşit olmuş olur. Zîrâ Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden rivâyet olunduğuna göre, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ

"Kim Ramazân-ı şerîf orucunu tutar, sonra da ona Şevvâl ayından altı gün eklerse, o kişi sanki bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur."[3]

Eğer Ramazân-ı şerîf, yirmidokuz gün çekmekle aydan bir gün eksik olursa, sevab'dan bir şey eksik olmaz.

---

[1] Sünen-i Tirmizi, hadis no: 644; En-Nesâî: 2223;
[2] El-En'âm: 6/160
[3] Sahîh-i Müslim: hadis no: 1984

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sekiz (8) Ramazân-ı şerîf orucu tuttu. Bu sekiz oruçtan beşi, yirmidokuz gündü. Diğer üç Ramazân-ı şerîfi ise otuz gündü.

Ramazân-ı şerîf, Nübüvvetin onbeşinci; Hicret'in de üçüncü senesinde farz kılındı.

Tebliğdeki tedric

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ kelime-i Tevhîd ile geldi. Önce bu mübârek kelimeyi insanlara tebliğ etti.

İnsanlar, kelime-i tevhîdi tasdik ettiklerinde, namazı ziyâde etti.

İnsanlar, namazı tasdik ettiklerinde, zekâtı ziyâde etti.

İnsanlar, zekâtı tasdik ettiklerinde, orucu ziyâde etti.

İnsanlar, orucu tasdik ettiklerinde, haccı ziyâde etti.

İnsanlar, haccı tasdik ettiklerinde, cihâdı ziyâde etti.

Din cihâd ile tamam olup mükemmel bir hâle geldi.

Fakirlerden dolayı oruç

Fakirlerden dolayı, zenginlerin üzerine orucun farz yâni mecbûrî kılınması, Kral Tahmûris zamânında oldu. Kral Tahmûris, Adem Aleyhisselâm'dan sonra yeryüzüne hükmeden üçüncü kraldı.

Onun zamânında kıtlık başgösterdi. Kral Tahmûris, zenginlere, sâdece güneş battıktan sonra, bir kere yemek yemelerini, gündüz yiyecekleri yemekleri de fakirlere, yoksullara ve biçârelere dağıtmalarını emretti. Zenginlere, fakirlere karşı şefkatli ve merhametli olmalarını, Allâh'a kulluk ve tevâzuda bulunmaları ve fakirleri, kendi nefislerine tercih etmelerini emretti.

Oruç insanı melekûtî âleme yükseltir

Oruç, semâvâtın melekûtuna yükselmek için sebeb ve cismânî ve sıkıcı olan rahm'dan çıkmaya bir vâsıtadır. Sıkıcı olan bu cismânî rahm'dan çıkmaya ikinci diriliş diye tabir edilir. İsa Aleyhisselâm, bu sözüyle buna işâret etti:

لَنْ يَلِجَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ مَنْ لَمْ يُولَدْ مَرَّتَيْنِ

"İki kerre doğmayan kişi, semâvât ve yeryüzünün melekûtuna giremez, yüksek derecelere eremez."[1]

Belki orucun mücâhedesi, mülâkî olmanın müşâhedesine bağlıdır. Hadîs-i kudsî'de buna işâret edilmektedir:

يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَأَكْلَهُ وَشُرْبَهُ مِنْ أَجْلِي وَالصَّوْمُ جُنَّةٌ وَلِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ حِينَ يُفْطِرُ وَفَرْحَةٌ حِينَ يَلْقَى رَبَّهُ وَلَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

"Allâhü Teâlâ azze ve celle buyuruyor: Oruç benim içindir ve elbette onun sevâbını ben vereceğim. Kulum benim rızâm için, şehvetini, yemesini ve içmesini terketti. Oruç bir kalkandır. Oruçlunun iki sevinçli ânı vardır. Bir sevinci iftârını yaptığı zamandır; diğer sevinci ise, Rabbine mülâkî olduğu vakittir. Oruçlunun ağzının kokusu, Allâhü Teâlâ hazretlerinin katında, misk ve anber'den daha güzel ve daha temizdir."[2]

Bu hadîs-i kudsî'de geçen; الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ Oruç benim içindir ve elbette onun sevâbını ben vereceğim," demek; orucun karşılığı, benim demektir. Orucun karşılığı, hurîler, saraylar, köşkler, değildir. Orucun karşılığı Allâh'dır. Bundan dolayı Allâhü subhânehû ve teâlâ hazretleri, kendisini görme saadetine nail olmayı açlığa bağladı.

İsa Aleyhisselâm'ın kendisini görme isteğine karşı ona şöyle hitâb etti: تَجُوعُ تَرَانِى **"Aç kalırsan; beni görürsün."**

Sa'dî buyurdu:

O olmadan ten hiç bir şey değil.

Maden ve hikmet odur.

الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ Oruç benim içindir ve elbette onun sevâbını ben vereceğim," hadîs-i kudsî'de oruç, Allâhü Teâlâ hazretlerine izâfe edildi. Çünkü oruçda riyâ yoktur. Belki oruç tutmak bir sırdır. Onu yâni bir kişinin oruç tuttuğunu, ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretleri bilir. Bundan dolayı da, Allâhü subhânehû ve Teâlâ hazretleri, orucunun karşılığı olur.

Bir kişinin, kalbini, sırrını, ruhunu, hafî ve ahfâ'sını mâsivâ'dan (yâni Allâh'tan gayri her şeyden) tuttuğunda, işte o zaman havass ehline göre hakîkî orucu tutmuştur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Her kim hevasına temiz olan cânı verdiyse,

---

[1]

[2] Sahihi Buhâri, hadis no: 6938;

o kişi Hazretin o temiz dergahında doğmuştur.

Te'vîlât-ı Necmiyyeden tasavvufî manalar

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ "Ey o bütün iymân edenler! Üzerlerinize oruç yazıldı (farz kılındı)."

Oruç zâhirde olduğu gibi bâtında da olur. Bâtına hitâb, kalbin, ruhun ve sırrın orucuna; يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا "Ey o bütün iymân edenler!" kavl-i şerîfiyle işâret edilerek, Allâh ile huzûr bulup, onun nurlarını müşâhede edenlere seslenildi.

Kalbin orucu, akla gelen düşüncelerden yâni mahlûkatın meşrebinden kendini alıkoyup oruç tutmaktır.

Rûh'un orucu, ruhânî mülâhâzalardan kendini alıkoyup oruç tutmaktır.

Sırrın orucu, Allâh'tan gayrisini müşâhede etmekten kendini alıkoyup oruç tutmaktır.

Kim orucu bozan şeylerden imsâk eder (kendini tutarsa), onun orucunun nihâyeti, gece çöktüğü zamandır. Yâni akşam olduğu zaman o kişi, iftâr eder.

Kim ağyârdan yâni Allâh'tan gayri her şeyden imsâk ederek oruç tutarsa, onun orucunun sonu yâni iftâr vakti, Hak Teâlâ hazretlerini müşâhede etmesidir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ

"Onu (Ramazân-ı şerîf ayını) görünce oruç tutun ve onu (Şevvâl ayını) görünce iftâr edin."[1] Hakîkat ehline göre bu hadîs-i şerîflerdeki zamirler, Hak Teâlâ hazretlerine râcidir. Onun için kulun orucunun hem zâhirî ve hem de bâtınî olması gerekir. **(1/291)** Hak Teâlâ hazretlerini görmek için hem zâhirî ve hem bâtınî tutulan oruç, Hak Teâlâ hazretlerini görmekle olur.

Kişinin, كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ **"**Üzerlerinize oruç yazıldı;" yani, zâhirde her uzvun ve bâtında da her sıfatın üzerine oruç yazıldı.

Dilin orucu, yalan, fuhuş ve gıybetten kendini tutmasıdır.

Gözün orucu, gafletle bakmaktan ve kötülüğe bakmaktan kendisini tutmasıdır.

---

[1] Buhârî, hadis no: 1776; Müslim: 1809

Kulağın orucu, mâlâyâni (dünyâ ve âhiretine faydası olmayan şeyleri), nehyedilenleri ve şehevî duyguları uyandıran sesleri dinlemekten kendisini alıkoymasıdır..

Buna göre, vucûdün diğer a’zâlarını da kıyâs et.

Nefsin orucu, temenni, hırs ve şehvetlerden alıkonmasıdır.

Kalbin orucu, dünyâ sevgisi ve süslerinden alıkonmasıdır.

Rûhun orucu, âhiret nimet ve lezzetlerinden alıkonmasıdır.

Sırrın orucu, Allâhü Teâlâ hazretlerinin dışında hiçbir şeyi görmemek ve isbât etmemekten kendisini alıkoymaktır.

كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ **“Nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı.”**

Bu kavl-i şerîf, cismânî ve ruhânî insanın vucûdünün bütün a’zâları terkipten önce, bütün meşreb (yiyecek ve içeceklerden) oruçlu olduğuna işârettir. Ne zaman ki, ruh kâlıba taalluk etti; kâlıbı hayvânî zevklerden haz ve lezzet almaya müsâit oldu. Rûhun imdâdının kuvvetiyle ruhânî hazlara müsâit oldu. Böylece ruh, kâlıbın hassalarının (duyularının) kuvvetinde olup, ruhânî ve hayvanî meşreblerden zevk almaya başladı. Ve şu ânda onların üzerine oruç farz kılındı; ferdlerden sizden öncekilere farz kılındığı gibi.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ(١٨٣) **“Gerek ki, korunursunuz.”**

Mürekkeb olan meşreb (yiyecek, içecek ve zevk)lerden korunursunuz. Dünya hayatında içmeye istidanız ve kuvvetiniz olmasıyla berâber oruç tutunuz ki, Allâh’ın kullarının kendisinden içtikleri, o pınardan iftâr edesiniz. Rableri kendilerine “Şarab-ı tahûr” tertemiz içecekten ikrâm ettiği zaman, bu suyun temizliği sizi temizler. Bu su, sizi hayvânî ve ruhânî hazların istidâdından ve günahlarından temizler. Âyet-i kerimede buyurulduğu gibi:

وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “Ve lâkin o sizi pampâk etmek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor ki, şükredesiniz..”[1]

Yıldızlar battığında, hazlar güneşin doğmasına hazırlanır. Kavuşmanın doğuşunda mülâkî olmaya yâni kavuşmaya hazır ve müsâit bir şekilde doğar. İşte bu durumda Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) hazretlerinin vaadi tahakkuk eder:

لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ حِينَ يُفْطِرُ وَفَرْحَةٌ حِينَ يَلْقَى رَبَّهُ

---

[1] El-Mâide: 5/6

"Oruçlunun iki sevinçli ânı vardır. Bir sevinci iftârını yaptığı zamandır; diğer sevinci ise, Rabbine mülâkî olduğu vakittir." [1]

Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarının az hazırlıklarına karşılık olarak lütfunun kemâlinden haber verdi:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ "(Oruç) sayılı günlerdir."

Bu kavl-i şerîf ile, şunâ işâret edilmektedir: Oruçlar belirli, sayılı ve mütenâhî (yâni sonu olan) günlerdedir. Ama oruçlarınızın meyvesi ve sevâbı, sayısız ve gayri mütenâhî (yâni sonsuz) günlerdedir. O günlerin zikrine sizin kulaklarınız şu an hazır değil. Te'vilâtı Necmiyye de böyledir.

Ramazan-ı Şerif ve Kur'ân-ı Kerim

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيٓ اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

"O şehr-i ramazan ki, insanları irşad için, hak furkânı, hidâyet delili, beyyineler halinde Kur'ân onda indirildi. Onun için, sizden her kim bu ay şuhudda (hasta ve seferde değil) ise, onu oruç tutsun. Kim de hasta yahut seferde ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin. Allâh size kolaylık irâde buyuruyor, zorluk irade buyurmuyor. Hem buyuruyor ki, sayıyı ikmal eyleyesiniz de, size hidâyet buyurduğu vech üzere Allâh'ı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz."[185]

شَهْرُ رَمَضَانَ "Şehr-i ramazan,"

[1] Sahih-i Buhâri, hadis no: 6938;

Burası mübtedâ'dır. Sonra geleni ise haberidir. Bu cümlenin zikredilmesinden maksat, Ramazân-ı şerîfin faziletine tenbih ve Ramazân-ı şerîfin mertebesine işâret etmek içindir. Diğer aylar içerisinde özellikle Ramazan-ı şerif ayının, orucun farziyetine tahsis edilmesinin yönünü beyan etmektedir. Çünkü önce oruç farz kılındı. Sonra da Ramazan-ı şerif orucu farz kılındı.

Zîrâ: فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "(Bundan dolayı) sizden her kim bu ay şuhudda (hasta ve seferde değil) ise, onu oruç tutsun;" âyeti kerimesi, Ramazân-ı şerîfin orucunun farziyetini ifâde etmektedir. فَلْيَصُمْهُ "Onun orucunu tutsun." Kavli şerifi Ramazân-ı şerîf ayının orucunun vucûbunu ifade etmektedir.

Şehr-i Ramazan

Ramazan-ı şerif ayına, الشَّهْرَ denilmesinin sebebi ise meşhûr olmasından yâni diğer aylar içerisinde şöhret kazanmasındandır.

رَمَضَانَ "Ramazan" kelimesi, رمض "yandı" fiilinden masdardır. الشَّهْرَ "ay" kelimesi kendisine muzâf oldu. Ve Böylece شَهْرُ رَمَضَانَ "Şehr-i Ramazan" terkibi, oniki ayın içinde bilinen ayın ismi oldu. رَمَضَانَ kelimesi, ma'rife ve elif nûn-i ziyâde kendisinde bulunduğundan dolayı gayri munsarıftır. Gayri munsarıf olduğu için cerri kabul etmedi. Yoksa izâfetten dolayı cer (yâni son harfinin esre) olması gerekirdi.

Bu mübârek ay'a ramazan denilmesinin bir çok hikmetleri vardır:

1-Ya ciğer susuzluktan ve açlıktan dolayı yanıp tutuştuğu içindir.

2-Ya da Ramazan-ı şerif orucunu tutmakla günahlar yanıp yok olduğu ve af olunduğu içindir.

3-Veya sıcak ve hararetli günlerde vaki olduğu içindir. O hararetli günlerde kum ve diğer şeyler üzerine vaki olup, onları yaktığı için kendisine Ramazan ayı denilmiştir.

Denildi ki, Arablar, ayların isimlerini eski lügattan naklettikleri zaman, o ayların içinde vaki olan zaman ve hâle göre isim verdiler. Bu ay, yâni Ramazan-ı şerif ayı da, yakıcı sıcakların olduğu günlere muvâfık geldiği için kendisine Ramazan (yakıcı ve sıcak) denildi.

ربيع Rebi’ ayı, rebi’ (bahara) denk geldiği için, bahar manâsında kendisine Rebi’ denildiği gibi.

جمادى Cemâdî (donmak) denilmesinin sebebi ise, o günlerde su buz tuttuğu ve donduğu için bu ayın denk geldiği soğuk kış gününe Cemâdî ayı denilmiştir.

Veya Ramazan kelimesi, Allâhü Teâlâ Hazretlerinin isimlerinden bir isimdir. الشَّهْرَ “ay” kelimesi ona muzâf kılındı. Bundan dolayı şöyle rivâyet olundu:

لاَ تَقُولُوا جَاءَ رَمَضَانُ وذَهَبَ رَمَضَانُ وَلَكِنْ قُولُوا جَاءَ شَهْرُ رَمَضَانَ

فَاِنَّ رَمَضانَ اسْمٌ مِنْ اَسْمَاءِ اللهِ تَعَالَى

“Ramazan geldi ve Ramazan gitti, demeyin. “Ramazan ayı geldi” deyin. Çünkü Ramazan, Allâhü Teâlâ hazretlerinin isimlerinden bir isimdir.”

Kur’ân-ı kerim Ramazan-ı Şerif ayında indirildi

اَلَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ “O (şehr-i Ramazan) ki Kur’an onda indirildi.”

Cümleten yâni topluca, semâ dünyâsında bulunan “Beytü’l-izzet”e indi. Daha sonra Cebrâil Aleyhisselâm, yirmi üç yıl içerisinde, Rabbânî meşîet (Allâh’ın dilemesi) gereğince parça parça (Efendimiz s.a.v. hazretlerine) indirdi.

Rivâyet olundu:

نُزِّلَتْ صُحُفُ اِبْراَهِيمَ (عليه السلام) فِى اَوَّلِ رَمَضَانَ وَأُنْزِلَتِ التَّوْرَاتُ لِسِتٍّ مَضَيْنَ مِنْ رَمَضَانَ وَالاِنْجِيلُ لِثَلَاثَ عَشَرَةَ وَالْقُرْآنُ لاَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ

“İbrâhim (Aleyhisselâm’ın) suhufu (sahifeleri) Ramazan-ı şerifin ilk gecesinde indi.

Tevrât, Ramazân-ı şerîften altı gün geçince indirildi.

İncîl, Ramazan-ı şerifin on üçüncü gecesinde indirildi.

Kur'ân-ı Kerim ise, Ramazân-ı şerîfin yirmi dördüncü gecesinde indirildi."[1]

الْقُرْآن "Kur'an" kelimesi, القرء kelimesinden gelir. O da toplamak demektir. Çünkü geçmiş ve geleceğin ilmi Kur'ân-ı Kerim'de toplanmıştır.

هُدًى لِلنَّاسِ "insanlar için hidâyettir."

Yâni Kur'ân-ı kerîm, insanları sırat-ı müstakîm'e yâni doğru yola götüren bir hidâyet kaynağı olduğu halde indirildi. Kur'ân-ı Kerimde her türlü i'câz ve diğer beyan şekilleri vardır.

وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ "Ve hidâyet delili beyyinelerden ve furkân (olarak indirdi)."

Yâni, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri apaçık bir şekilde Hakk'a hidâyet eder. Hakk'a sevkedip doğru yolu gösterir. İçinde bulunan hikmet ve hükümler ile hak ile bâtılın arasını ayırır.

Hidâyet iki kısımdır. (**1/292**)

1-Açık ve celî olan hidâyet

2-Bu şekilde olmayan hidâyet

Birincisi, yâni açık ve celî olan hidâyet daha faziletlidir. Burada evvelâ hidâyetin cinsi zikredildi, sonra hidâyetin çeşitlerinden en şereflisi müterâdif olarak getirildi. Belki onda mübâlağa edildi. Sanki şöyle denildi: Belki o, hidâyetlerin içinde apaçıktır. Onun gâyet mübâlağalı hidâyet olduğuna şek ve şüphe yoktur. Çünkü o üçüncü bir hidâyet mertebesindedir. وَبَيِّنَاتٍ kelimesindeki atıf, teşrif için yapılan atıf bâbındandır.

فَمَنْ "Her kim"

Burada ki ف (fe) tefri' ve tertib içindir.

شَهِدَ "Şuhudda (hazarda) ise"

Yâni şehir'den veya köyden her kim ikâmet mevkiinde hazır olarak bulunursa. Bu hazır kişi olursa:

مِنْكُمُ الشَّهْرَ "Sizden bu ay'a (şehr-i Ramazan'a ulaşırsa)"

---

[1] Ahmed bin Hambel: 4/107

الشَّهْر "şehr" kelimesi zarf olmak üzere mensûb'tur.

Yâni: فِى الشَّهْر "ayda, ayın içinde" demektir. الشَّهْر kelimesi, mef'ûlü bih değildir (mef'ûlü fihtir). Çünkü mukîm ve müsâfirin her ikisi de aya şâhid olup ulaşırlar.

فَلْيَصُمْهُ "onu oruç tutsun;"

Yâni, o ayda oruç tutsun, demektir. Burada فِى harf-i cerri hazf olundu. Genişlikten dolayı, fiil mecrûre iysâl olunup bitiştirildi.

Şâhid'den murad, âkıl, bâliğ ve sıhhatli olan demektir. Çünkü sabi ve deliye, ikâmet yerinde, Ramazan-ı şerif ayına kavuştukları halde oruç tutmak vâcip yâni farz olmaz. Bu durum yani, فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "Onun için sizden her kim bu ay şuhudda (hazarda) ise, onu oruç tutsun;" ilâhî emir, bu sıfatlara (âkıl, bâliğ, sıhhat ve ikâmete) sahib olan kişilerin ister oruç tutma ve isterse oruç tutmayıp fidyesini verme mühayyerliğini neshediyor.

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا "Ve her kim hasta ise,"

Mükîm olduğu ve Ramazan-ı şerife kavuştuğu halde hasta ise;

أَوْ عَلَى سَفَرٍ "yahut seferde ise"

Sıhhatli olduğu halde seferde ise, demektir. Bu âyeti kerimede geçen عَلَى kelimesi, (istilâ manasına olmayıp) فِى (yâni zarfiyet) manâsınadır. Sıfat olan harflerin bâzıları diğerlerinin makâmına kaaim olabilirler.

فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin."

Ve tutmadığı oruçları başka günlerde kazâ etmek onun üzerine vâcip yâni farzdır. Bu kavl-i şerif, hasta ve müsâfirin (yolcunun) mühayyerliklerini tekrâr iâde etmiştir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, ilk âyet-i kerimede gücü yeten mukîm kimsenin, müsâfirin ve hastanın oruç tutmalarını veya iftâr etmelerini mühayyer bırakmıştı.

Bu ikinci âyeti kerimede ise, mukîm olan kimsenin muhayyerliği, فَلْيَصُمْهُ "onu oruç tutsun," kavl-i şerifiyle neshedilip hükmü kaldırıldı.

Eğer sâdece bu âyeti kerime ile yetinilseydi, bu takdirde muhayyerliğin hepsi için yâni hasta ve müsâfir içinde kalktığı ihtimali ortaya çıkardı. Halbuki Allâhü Teâlâ hazretleri, hasta ve müsâfire ruhsat vermektedir. Neshin bir kısmı tekrâr edildi ki, meselenin olduğu haliyle kaldığı bilinmiş olsun.

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ **"Allâh size kolaylık irade buyuruyor,"**

Allâh size, yolculukta ve hastalıkta iftârı, yâni oruç tutmamayı mübâh kılarak kolaylık diler.

الْيُسْر "Yüsr" kişiye kolay gelen iş, demektir.

وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ **"Ve size zorluk irade buyurmuyor;"**

Yâni hastalık ve müsâfir (yolculuk) ânlarında oruç tutmayı farz kılarak, size meşakkat ve zorluk vermedi. Allâh size karşı gâyet raûf olduğu ve rahmetinin genişliğinden dolayı hasta ve müsâfir olanlara oruç tutmamayı mübâh kıldı.

Muhammed bin Ali et-Tirmizî (k.s.) buyurdular: Bu âyeti kerimede geçen, الْيُسْر kelimesi, Cennetin adıdır. Çünkü bütün kolaylıklar Cennettedir. الْعُسْر kelimesi de Cehennemin adıdır. Çünkü bütün zorluklar Cehennemdedir.

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ "Allâh size kolaylık irade buyuruyor, zorluk irade buyurmuyor;" kavl-i şerifinin manâsı: "Allâhü Teâlâ hazretleri, oruçlarınız sebebiyle, sizi Cennete koymak istiyor; Cehenneme koymak istemiyor," demektir.

Şeyhimiz Allâme Fazlî (k.s.) bu âyeti kerimenin tefsirinde buyurdular: Allâhü Teâlâ hazretlerinin size orucu emretmesinin muradı, dünyâ ve âhiret kolaylığı yâni saadeti içindir. Zorlukları için değildir.

Dünyada olan kolaylık: Melekiyyet ve ruhâniyete terakki etmek, yükselmek; uyanıklık ve ma'rifete vâsıl olmaktır.

Dünyada olan zorluk ise: Beşeriyyet ve hayvaniyyet ile kalmak, Tabiî ve nefsânî vasıflar ile muttasıf olup süflî bir hayat yaşamaktır.

Âhirette olan kolaylık: O da Cennet, nimet, kurbet (Allâh'a yakınlık), vuslât ve rü'yet yâni Allâhü Teâlâ hazretlerini görmektir.

Âhirette olan zorluk: Cehennem, Cehennemin azabı ve onun derekeleridir. (Sözü burada bitti).

Te'vîlât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Necmüddin Kübra hazretleri, Te'vilâtında buyurdu:

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ "Allâh size kolaylık irade buyuruyor,"

Yâni zorlukla berâber, Allâh size kolaylık diliyor, demektir. Zor işlere imtisâl etmeye, yâni sarılıp amel etmeye bakma; lakin zorlukla berâber olan kolaylıklara bak. Zîrâ akıllı kişi, doktorun kendisine, hastalık belâsından daha acı bir şurup verdiğinde, o şurubun acılığına bakmaz. Lakin (o acı şurub'un ardından gelecek olan) sıhhat ve âfiyetin tatlılığına bakar. Şurub'un acılılığına asla aldırmaz. Onu büyük bir istek ve kuvvetle içer. (Sözü bitti).

Sa'dî buyurdu:

Acılık verdi gönlüme, onun acılığından kandı.

Onun acılığı sevdâdandır.

Çünkü o acılığın merkezidir.

Hakîm'in kendisine verdiği acılıktan şifa buldu.

Oruç günlerini tamamlayın

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ "Ve sayıyı ikmal eyleyesiniz diye."

Yâni, muhakkak ki Ramazan orucunun vucûbiyetinden sonra, biz size sayılara riâyet etmenizi emrettik. Allâhü Teâlâ فَعِدَّةٌ "sayılı günler olarak" buyurdu. Yâni, iftâr edip yediğiniz günlerin sayısınca üzerinize oruç tutmak farzdır. Hastalığınız sebebiyle iftar edip yediğiniz günleri kazâ ederek; ay günlerini tamamlayın. (**1/293**)

اَوْسَفَرِكُمْ "Veya seferinizden" iftâr ettiğiniz oruçları kazâ ederek ayı tamamlayın.

وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ "Ve Allâh'ı tekbir ile büyükleyesiniz."

Yâni, ancak biz sana orucun keyfiyetini öğrettik. Mutlak olarak: مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "başka günlerde," kavl-i şerifin medlûlüdür. Hamdederek Allâh'ı

ta'zîm etmek için, ard arda veya ayrı ayrı olarak, Ramazan-ı şerif orucunun kazâ edilmesi caizdir.

عَلَى مَا هَدَاكُمْ "Size hidâyet buyurduğu vech üzere,"

مَا kelimesi, masdariyyet içindir. Yâni, teklif ahdinden çıkma yolunu size gösterip hidâyet ettiği için, onu yüceltin.

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ(١٨٥) "Ve gerek ki şükredesiniz."

Yâni (sefer ve hastalık durumlarında) size iftâr etmek ruhsatı verdik. Bu nimetler için lisan, kalb ve beden ile Allâh'a şükretmeniz içindir...

Evliyâullah ve Allâh'ın düşmanı

مَنْ حَافَظَ عَلَى ثَلَاثٍ فَهُوَ وَلِيُّ اللهِ حَقًّا، وَمَنْ ضَيَّعَهُنَّ فَهُوَ عَدُوُّ اللهِ حَقًّا:
اَلصَّلاَةُ؛ وَالصَّوْمُ، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ

"Kim üç şeyi muhâfaza ederse, o kişi hakîkaten veliyyüllah'tır. Allâh'ın dostudur. Ve kim ki, onu zayi ederse o kişi hakîkaten Allâh'ın düşmanıdır. Onlar: Namaz, oruç ve cenâbetten yıkanmaktır."[1]

Cennet dört kişiye müştaktır

Ve bâzı haberlerde şöyle varid oldu:

اِنَّ الْجِنَانَ يشْتَقْنَ اِلَى اَرْبَعَة نَفَر صَائِمى رَمَضَانَ وَتَالَى القُرآن وَحافِظِ اللّسَانَ وَمُطْعِمى الْجِيرَانَ وَانّ الله يَغْفِرُ لِلْعَبْدِ الْمُسْلِمِ عِنْدَ اِفْطَارِهِ مَا مَشَت اِلَيهِ رِجْلَاهُ وَماَ قَبِضَتْ عَلَيْهِ يَدَاُه مَا نَظَرَت اِليهِ عَيْنَاهُ وَمَا سَمِعَتْهُ اُذُنَاهُ وَمَا نَطَقَ بِهِ لِسَانهُ ومَا حَدَثَ بِهِ قَلْبُهُ

"Cennetler dört kişiye müştaktır:

1- Ramazan-ı şerif orucunu tutan,

2- Kur'ân-ı Kerim okuyan,

3- Dilini muhâfaza eden

[1] Kurtubî tefsiri

4- Ve komşularına yemek yedirip içiren.

Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, müslüman kulun günahlarını iftâr vaktinde bağışlar. Ayaklarıyla kendisine yürüdükleri (günahları), elleriyle kendisini kabzettiği şeyleri, iki gözünün bakmasından doğan günahları, kulaklarının işittiği günahları, dilinin konuştukları ve kalbine akan havadisten dolayı, Allâh kulunu bağışlar."

Oruç tutanlara kıyâmet günü yapılan ilâhî ikrâm

Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

اِذاَ كَانَ يَوْمُ الْقِيامَةِ وَبُعِثَ مَنْ فِى الْقبُورِ اَوْحَى اللهُ اِلَى رِضْوَانٍ اِنِّى اَخْرَجْتُ الصَّائِمينَ مِنْ قُبُورِهِمْ جائِعين عاَطِشِينَ فاَسْتَقْبِلْهُمْ بِشَهَوَاتِهِمْ مِنَ الْجِنَان فَيَصِيحُ وَيَقُولُ اَيُّهَا الْغِلْمَان وَ الْوِلْدَان عَلَيْكُم بِاَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ فَيَجْتَمِعُ اَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ الرَّمْلِ وَقَطِرَاتِ اْلاَمْطَار وَكَوَاكِبِ السَّمَاءِ وَاَوْرَاقِ اْلاَشْجَار بِالْفَاكِهَةِ الْكَثِيرةِ وَاْلاَشْرِبَةِ اللّذيذَة وَاْلاَطْعِمَةِ الشّهية فَيُطْعِمُ مَنْ لَقِىَ مِنْهُمْ وَيَقُولُ

"Kıyâmet günü olduğu zaman, kabirlerde olanlar dirilirler. Allâhü Teâlâ hazretleri, Rıdvân'a vahyedip (emir verir):

-"Oruçlu kullarımı diriltip, aç ve susuz olarak mezarlarından çıkarttım. Cennetin şehevî nimetleriyle onları karşıla," der. Ridvân seslenir:

-"Ey gilmân, ey vildân! (Cennet hizmetçileri!) Nur'dan tabaklar ile nimetleri getirin!" Bunun üzerine kum tanelerinden, yağmur damlalarından, gökteki yıldızlar ve ağaç yapraklarından daha çok gılmân ve vildân (Cennet hizmetçiler); birçok meyveler, lezzetli içecekler, iştahlı yiyecekler ile toplanırlar. Karşılaştıkları herkese o nimetleri ikrâm edip yedirir ve içirirler. O nimetlerden yiyip içenlere şöyle derler:

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ

"Yeyin-için, âfiyet olsun, takdim ettiklerinize mukabil; geçmiş günlerde!"[1]

---

[1] El-Hâkka: 69/24

Oruç tutanların berâati

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden rivâyet olundu. Buyurdular:

رَأَيْتُ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى مَلَكًا لَمْ اَرَ مِثْلَهُ طُولاً وَعَرْضاً طُولُهُ مَسِيرَةُ اَلْفِ اَلْفِ سَنَةٍ وَلَهُ سَبْعُونَ اَلْفَ رَأْسٍ فِى كُلِّ رَأْسٍ سَبْعُونَ اَلْفَ وَجْهٍ فِى كُلِّ وَجْهٍ سَبْعُونَ اَلَفَ لِسَانٍ وَعَلَى كُلِّ رَأْسٍ اَلْفُ ذُوَّابَةٍ مِنْ نُورٍ وَ عَلَى كُلِّ ذُؤَبَةٍ اَلْفُ اَلْفِ لُؤْلُؤَةٍ مُعَلَّقَةٍ بِقُدْرَتِ الله تَعَالَى وَفِى جَوْفِ كُلِّ لُؤْلُؤَةٍ بَحْرٌ مِنْ نُورٍ وَفِى ذٰلِكَ الْبَحْرِ حِيتَانٌ طُولُ كُلِّ حُوتٍ مِقْدَارُ مِأَتَىْ عَامٍ مَكْتُوبٌ عَلَى ظَهْرِهِنَّ : لاَ اِلٰهَ اِلاَّ الله مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله وَذٰلِكَ الْمَلَكُ وَاضِعُ اِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى رَأْسِهِ وَالْأُخْرَى عَلَى ظَهْرِهِ وَهُوَ فِى الْحَظِيرَةِ الْقُدُسِ فَاِذَا سَبَّحَ اهْتَزَّ الْعَرْشُ بِحُسْنِ صَوْتِهِ فَسَأَلْتُ عَنْهُ جِبْرِيلَ فَقَالَ هَذَا مَلَكٌ خَلَقَهُ الله تَعَالَى قَبْلَ آدَمَ بِاَلْفَىْ عَامٍ فَقُلْتُ اَيْنَ كَانَ هَذَا اِلَى هَذِهِ الْغَايَةِ فَقَالَ اِنَّ الله مَرَجَا فِى الْجَنَّةِ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ فَكَانَ هُوَ فِيهِ فَاَمَرَهُ الله فِى ذٰلِكَ الْمَكَانِ اَنْ يُسَبِّحَ لَكَ وَلِأُمَّتِكَ بِسَبَبِ صَوْمِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَرَأَيْتُ صَنْدُوقَيْنِ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى كُلِّ صَنْدُوقٍ اَلْفُ قِفْلٍ مِنْ نُورٍ وَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ عَنِ الصَّنْدُوقَيْنِ فَقَالَ سَلْ مِنْهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ اِنَّ فِيهَا بَرآءَةُ الصَّائِمِينَ مِنْ اُمَّتِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ طُوبَى لَكَ وَلِأُمَّتِكَ

"Mi'râc gecesi, sidretü'l-müntehânın yanında bir melek gördüm. Uzunluk ve genişlik bakımından onun bir benzerini görmemiştim. Onun uzunluğu bir milyon senelik yol kadardı. Onun yetmiş bin başı vardı. Her baştada yetmiş bin yüzü vardı, Her yüzde yetmişbin dil vardı. Yine her başta nurdan yetmişbin örük vardı. Her örüğün üzerinde de Allâhl'ın kudretiyle bir milyon inci bağlanılmıştı. Her incinin içinde de nurdan bir deniz vardı. Bu denizlerde balıklar vardı. Her bir balığın uzunluğu ikiyüz yıllık kadardı. O balıkların sırtında, لاَ اِلاَ الله مُحَمَّدٌ رَسُولُ الله "Allâh'dan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) Rasûlüllah'tır" yazılıydı.

Bu melek ellerinin birini başının üzerine koymuştu, diğerini de sırtının üzerine... O "hazaratü'l-kuds"teydi. O melek, tesbih ettiği zaman, onun sesinin güzelliği sebebiyle arş titriyordu. Cebrâil'e onu sordum. Cebrâil bana:

-“Bu bir melektir. Allâh, Âdem Aleyhisselâm’ı yaratmazdan ikibin sene önce onu yarattı. Ben:

-“Bu melek, bu sonuca nasıl ulaştı?” diye sordum. Cebrâil:

-“Allâhü Teâlâ Cennetin içinde arşın sağında bir havuz yarattı. O melek oradaydı. Ramazan-ı şerif orucunu tutmanız sebebiyle sana ve ümmetine o mekânda tesbih okumasını Allâh ona emretti,” dedi.

O meleğin önünde iki sandık gördüm. Her bir sandığın üzerinde nurdan bin kilit vardı. Cebrâil Aleyhisselâm’a o iki sandıktan sordum. Cebrâil aleyhisselâm bana:

-“Ona sor!”dedi. Ben de o meleğe sordum. Melek:

-“Bu iki sandıkta ümmetinden oruç tutanların Cehennem azabından beraatleri bulunmaktadır. Ne mutlu sana ve senin ümmetine!” dedi. (Hadis kaynaklarında bulunamadı)

Amellerde niyet

Bilki şüphesiz tüm amellerde, özellikle oructa niyet, elbette lazımdır. Niyet, kişinin, kalbiyle oruç tuttuğunu bilmesidir. Müslüman kimse zaten Ramazan-ı şerif gecelerinde niyetten hâli olamaz.

İmsâkın (yememe ve içmemenin) bir çok sebepleri vardır:

1-Bazan âdet gereği olur.

2-Veya iştâhızlıktan olur.

3-Veya bir hastalıktan dolayı olur.

4-Yahut riyâzetten dolayı olur.

5-Veya ibâdet için olur.

İmsâkın niçin ve hangi gâye ile olduğu ancak niyet ile ta’yin edilir. Niyet, Ramazan-ı şerif’in her günü için şarttır. Çünkü her günün orucu kendi başına bir ibâdettir. Görmüyor musun, kişinin, bir günün orucunu ifsât edip bozması, diğer günlerin sıhhatine mânideğildir. Terâvih namazı, böyle değildir. Zîrâ terâvih namazında iki rek’atte bir niyet etmeye gerek yoktur. Çünkü bütün teravih namazı, bir namaz mertebesindedir. Esah olan, doğru görüş budur.

Oruç için niyet, zorluğunu ortadan kaldırmak için, gündüzün ortasına kadar niyet etmek caiz olur. Ayrıca hadis-i şeriflerde oruca niyetin ancak geceden olabileceği konusunda gelen rivâyetler, faziletinin azalacağına

hamledilip yorumlanır. Yoksa geceden niyet edilmezse, oruç sahih olmaz, demek değildir. Ancak kazâ oruçları, keffâret oruçları ve mutlak manâdaki nezir (adak) oruçları böyle değildir. Çünkü bunlar için belirlenmiş bir zaman yoktur. Kazâ, keffâret ve adak oruçları için ta'yin edilmiş bir zaman olmadığından dolayı, karışıklığı gidermek için bunlara geceden niyet etmek vacibtir.

Gündüzün ortası tabiri, ikinci fecrin doğmasından başlayıp, büyük kuşluk vaktinin sonuna kadar devam eden zaman dilimidir. Günün çoğunu niyetle geçirmek için; büyük kuşluk vaktinin sonundan önce oruca niyet edilir. O zaman kendisi için hükmü kül olmuş olur. Yâni vaktin büyük çoğunluğunu niyetli geçirmiş olur. Eğer bundan (yâni büyük kuşluk vaktini geçirdikten) sonra niyet ederse **(1/294)** caiz olmaz. Çünkü vaktin çoğunu niyetsiz geçirmiştir. Zîrâ itibâr çokluğadır. Ekser için hükmü kül vardır.

Terâvih namazı

Terâvih namazının niyetinde ihtiyat; (şöyle niyet etmektir:)

1- Terâvih namazına niyet etmesidir.

2- Veya geceyi kıyâmla geçirmeye niyet etmesidir.

3- Ya da vaktin sünnetini kılmaya niyet etmesidir.

4- Veya Ramazan-ı şerifi kıyâm etmeye niyet etmelidir. (Terâvih namazında bu dört çeşit niyet de geçerlidir).

Terâvih, sünnet-i müekkededir. Hülefâ-i râşidîn hazerâtı terâvihe devam ettiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

اِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَرَضَ صِيَامَ رَمَضَانَ عَلَيْكُمْ وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ فَمَنْ صَامَهُ
وَقَامَهُ اِيمَانًا وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

"Allâhü Teâlâ ve tebârake Hazretleri, sizin üzerinize Ramazan-ı şerif orucunu farz kıldı. Ben de kıyâmını (terâvih namazını) sünnet kıldım. Kim inanarak ve sevabını umarak, Ramazan-ı şerif orucunu tutar ve teravih namazını kılarsa; annesinden doğduğu gün gibi günahlarından çıkar (temizlenir)."[1]

[1] Sünen-i Nesâî: 2180

Hazret-i Ömer (r.a.)'ın نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ "Bu ne güzel bid'attir."[1] Yâni Ramazân-ı şerîfin gecelerini kıyâmla geçirmek; terâvih namazını cemaat ile kılmak hakkında "bu ne güzel bid'attir" buyurmalarının manâsı şudur: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, terâvih namazını kıldılar. Ancak Efendimiz (s.a.v.) teravih namazını terketti. Teravih namazını muhâfaza edip devamlı kılmadı. Teravih namazı için insanları toplamadı. Hazret-i Ömer (r.a.) terâvih namazını kılmaya devam etti. Teravih namazı için cemaat oluşturdu. Sahabeler de teravih namazı için camide toplanıp cemaat ile kılmayı hoş karşıladılar. Teravih namazını camide cemaat ile kılmak bid'attir. Lakin güzel bir bid'attir.

Kurtubînin tefsirinin birinci cüzünde;

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Göklerin ve yerin mübdii bir emri murad etti mi, ona yalnız ol der, oluverir."[2] Âyet-i kerimenin tefsirinin olduğu yerde böyle buyurmaktadır.[3]

Ramazan-ı şerifin gelişini tebrik etmek

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Ramazan-ı şerif'in gelişini ashâbına müjdeyle haber veriyordu. Ve şöyle diyordu:

قَدْ جَاءَكُمْ رَمَضَانُ شَهْرٌ مُبَارَكٌ افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَيُغْلَقُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَحِيمِ وَتُغَلُّ فِيهِ الشَّيَاطِينُ فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ مَنْ حُرِمَ خَيْرَهَا قَدْ حُرِمَ

"(Ey ümmet ve ashâbım!) Gerçekten size Ramazan-ı şerif ayı geldi. Ramazan-ı şerif mübârek bir aydır. Allâh sizlere bu ayın orucunu tutmayı farz kıldı. Bu ayda Cennetin kapıları açılır. Bu ayda Cehennemin kapıları kilitlenir. Bu ayda şeytanlar bağlanır. Bu ayda, bin geceden daha hayırlı olan bir gece (kadir gecesi) vardır. Kim bu ayın hayrından mahrum kalırsa, gerçekten o kişi mahrumdur."[4]

Bâzı âlimler buyurdular: Ramazan-ı şerif ayında insanların birbirlerini tebrik etmelerinin aslı bu hadis-i şerife dayanmaktadır.

---

1 Sahihi Buhârî: 1871; İmam Mâlik Muvatta: 231;
2 Bakara: 2/117
3 Kurtubî tefsiri c. 2, s. 83; Darü'l-fikir
4 Nesai, 2069, Müsned-i Ahmed: 6851,

İmam Sehâvî "Makâsıdu'l-Hasene" isimli kitabında buyurdu: Bayramlarda ve bâzı aylarda insanlar tebrikleşmeyi adet haline getirdiler.

İbni Abbâs (r.a.) hazretlerinden merfu'[1] olarak rivâyet olundu:

مَنْ لَقِيَ أَخَاهُ عِنْدَ ٱلاِنْصِرَافِ مِنَ الْجُمُعَةِ فَلْيَقُلْ تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكَ

"Kim Cuma (namazın)'dan ayrıldığında müslüman kardeşiyle karşılaşırsa ona: تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكَ "Tekabbelellah minnâ ve minke- Allâh bizden ve sizden kabul etsin" desin."[2]

Yine rivâyete göre, komşuluk hakları hakkında merfu bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmaktadır:

إنْ أَصابَهُ خَيْرٌ هنأَهُ، أَوْ مُصِيبَةٌ عَزَاه، أَوْ مَرِضَ عَادَهُ

"Eğer ona (yâni komşusuna) bir iyilik isâbet ederse, tebrik eder; bir musîbet ve kötülük dokunursa, tâziyede bulunur veya hastalanırsa, ziyâret eder."[3]

Orucun âdâbı

Zâhiri organları muhafaza etmek ve bâtınî hatıralardan kalbi korumak; orucun âdâbındandır. Allâh'a yaklaşmak ancak ve ancak haramları terketmekle tamam olur. Haramlar terkedilmeden Allâh'a yaklaşılmaz.

Ebû Süleymân Dârânî (k.s.)[4] buyurdular: Gündüzleri oruç tutup akşamleyin helal bir lokma ile iftâr etmem, bana bütün gece ve gündüzleri

---

[1] Merfu' hadis: Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine izâfe edilen söz, fiil veya takrire, merfu' hadis denir.

[2] Tezkiratü'l-Mevzûât

[3] Keşfü'l-Hafâ: 1024

[4] Ebû Süleymân Dârânî (k.s.)'nın asıl adı, Abdurrahman bin Ahmed el-Ansî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Süfyân-i Sevri hazretlerinden ders aldı. İyi yetişti. Devrin büyük âlimlerindendi. Kerâmet sahibi bir evliya idi. Bir gün sohbet ediyordu. Talebelerinden Ahmed bin Ebü'l-Havârî geldi.

-"Efendim fırın ısındı. Bugün ne pirişirmemizi emredersiniz?" diye sordu. Ebû Süleymân Dârânî hazretleri cevâb vermedi. Talebe aynı soruyu birkaç kere daha sorunca o da:

-"Gidip içinde oturunuz" buyurdu. Talebe kendi kendine: "Hocamın her sözü hikmetlidir. O madem ki böyle buyurdu. Onun dediği doğrudur" diyerek kızgın fırının içine girdi. Sohbetin bitiminde Ebû Süleymân Darânî hazretleri, çevresindekilere:

kıyâm (ibâdetle) geçirmekten saha sevimlidir. Ve midesinde haram bir lokma bulunan herhangi bir kulun kalbine, tevhîd güneşinin doğması haramdır.

Hiç şüphesiz oruç vaktinde haram lokmaya daha çok dikkat etmek gerekir. Oruçlu kişi, haram lokmadan kaçınmalıdır. Zîrâ haram lokma, dini helak eden bir zehirdir.

Sünnet olan, iftârı acele edip, sahuru geciktirmektir. Çünkü gece orucu bid'attir. Kişi iftâr etmeyi geciktirdiği zaman, sanki geceyi oruclu geçirmiş gibi olur. Bu durumda da bid'at irtikâb etmiş olur. Uyûnu'l-Mezâhib şerhinde de böyledir.

Bayramlarımız

Bizim (Müslümanların) üç bayramı vardır.

1- İftâr vakti. Bu tabiî bayramdır.

2- Ölüm bayramı. Kâmil bir iman ile ruhu kabz olup Müslüman olarak cânı cânânâ teslim ettiği vakit. İşte bu büyük bayramdır.

3- Âhirette tecelli bayramıdır. Yâni Cennette Cenâb-ı Allâh'ın tecelli ettiği ândır. Bu bayramların en büyüğüdür.

Tirmizî rivâyet etti. Zeyd bin Hâlid (r.a.)den sahih olarak rivâyet olundu:

مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْئٌ

"Kim oruçluya iftâr verirse, oruclunun sevâbından hiçbir şey eksilmeksizin oruclunun sevabının bir misli de onun olur."[1]

İmam Hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezbere bilen) Hammad bin Seleme (r.h.)[2] Ramazan-ı şerifin her gecesinde elli kişiye iftâr verirdi.

-"Derhal gidip Ahmedi fırından çıkarın" dedi. Sohbette bulunanlar, kendisine sordular:

-"Ahmed hakîkaten dediğinizi yapmış mı? Fırına girdi mi?" Şeyh hazretleri:

-"Elbette o söz dinler. Nefsine uymaz. Bana mühâlefet etmez" buyurdu. Gidip fırını açtıklarında Ahmed hakîkaten kızgın fırının içinde oturmaktaydı. Bir kılı dâhi yanmamıştı. Ebû Süleyman Darânî hazretleri, 205 (M. 820) yılında Şam'da vefat etti.

[1] Tirmizî: 804; İbni Mâce: 1736

[2] Hammad bin Seleme (r.h.) Tebe-i tabiînin büyüklerindendir. Basralıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Hadis, fıkıh, sarf ve nahiv ilimlerinde âlimdi. Hafızdı. Usul-u hadis ilminde hafız demek, yüzbinden fazla hadisi şerifi senetleriyle ezbere bilen kimse demektir. Sikâ yani rivâyetlerine güvenilir bir kişiydi. Onun rivâyet ettiği hadisi şerifler kütüb-i sitte (altı büyük hadis kitaplarında mevcuttur) Bir rivâyete göre, Hammad bin Seleme ilk musannıftır. Yani ilk eser tasnıf eden kişidir. Hammad bin Seleme (r.h.) seksen yaşlarında iken 167 (M. 783) yılında Zilhicce ayında camide namaz kılarken vefat etti.

Bayram gecesi olduğu zaman da o elli kişiye ayrı ayrı elbise alıp giydirirdi. İmam Hafız Hammad bin Seleme (Allâh'ın sevimli kulları olan) "ebdâl"'dan sayılırdı.

Ebdâl

Suyûtî "Câmiu's-sağîr"de ve Sehâvî "El-Makâsıdu'l-Hasene" isimli kitaplarında İbni Ömer (r.a.) hazretlerinden rivâyet ettiler:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ عنِ النبي صلى الله عليه وسلم قال: "خِيَارُ أُمَّتِي خَمْسُمِائَةٍ والأبْدَالُ أَرْبَعُونَ، فَلا الْخَمْسُمِائَةِ يَنْقُصُونَ وَلاَ الأرْبَعُونَ يَنْقُصُونَ، وكُلَّماَ ماَتَ بُدِّلَ أَدْخَلَ الله عَزَّ وجَلَّ مِنَ الْخَمْسِمِائَةِ مَكَانَهُ وأَدْخَلَ فِي ٱلأَرْبَعِينَ مَكَانَهُمْ، فَلَا الْخَمْسُمِائَةِ يَنْقُصُونَ وَلاَ ٱلأَرْبَعُونَ يَنْقُصُونَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ الله دُلَّنَا عَلَى أَعْمَالِ هَؤُلاَءِ فَقَالَ: هَؤُلاَءِ يَعْفُونَ عَمَّنْ ظَلَمَهُمْ، وَيُحْسِنُونَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِمْ، وَيُوَاسُونَ مِمَّا آتَاهُمُ الله

İbnü Ömer (r.a.) hazretlerinden Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ümmetimin seçkinleri, "beşyüz"lerdir. Ebdal kırk kişidir. Ne beşyüzler eksilir ne de kırklar. (Bütün çağlarda beşyüzler eksilmezler, kırklar da eksilmezler." Ebdal'dan herhangi biri vefat ettiği zaman, Allâhü Teâlâ hazretleri, beşyüzlerden birini onların yerine kırkların içine koyar. Beşyüzlerden biri vefat ettiği zaman da o makâma layık bir kişi onun yerini alır ve beşyüzler eksilmezler; kırklar da eksilmezler." Sahabeler:

-"Ya Rasûlellah! Bunların amellerinin ne olduğunu bize delâlet edip anlat!" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Bunlar (beşyüzler ve kırklar) kendilerine zulmedenleri affederler, kendilerine kötülük edenlere ihsanda bulunup iyilik yaparlar ve Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendilerine verdiği nimetleri başkalarıyla paylaşırlar."[1]

[1] Camius's-Sağîr, hadis no: 3973; Avnül-Ma'bûd, Şerhü sünen-i Ebi Dâvûd: 4284; Kenzül-Ummal: 34591;

Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

مَنْ أَشْبَعَ جَائِعاً أَوْ كَسَا عَارِيًا أَوْ آوَى مُسَافِراً أَعَاذَهُ اللهُ مِنْ أَهْوَالِ يَوْم الْقِيَامَةِ

"Kim aç bir kişiyi doyurur; çıplak olanı giydirir veya müsâfiri (yolcuyu) barındırıp ağırlarsa, Allâhü Teâlâ hazretleri de onu kıyâmet gününün korkularından korur."

أَيُّمَا مُؤْمِنٍ سَقَى مُؤْمِنًا شَرْبَةً عَلَى ظَمَاءٍ سَقَاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ وَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا عَلَى جُوعٍ أَطْعَمَهُ اللهُ مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ وَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ كَسَا مُؤْمِنًا ثَوْبًا عَلَى عُرْيٍ كَسَاهُ اللهُ مِنْ خُضْرِ الْجَنَّةِ

"Hangi mü'min susuzluktan dolayı bir mü'mine su içirir (ve susuzluğunu giderirse) Allâhü Teâlâ hazretleri, kıyâmet gününde "rahîk-ı mahtûm" pınarından ona su içirecektir. Ve hangi mü'min, açlığında bir mü'mine yedirir (ve onun açlığını giderirse) Allâhü Teâlâ hazretleri de ona Cennet meyvelerinden yedirir. Ve herhangi bir mü'min çıplaklığında bir mü'mine elbise giydirip (avretini örterse) Allâhü Teâlâ hazretleri de ona Cennetin "hudr" elbiselerinden giydirir."[1]

İlim talebelerine yardım

Abdullah b. Mübârek (r.h.) hazretleri, her sene fakirlere ve ilim talebelerine bin dirhem altın sadaka verirdi. Ve Fudayl bin Iyaz (r.h.)'a şöyle derdi: "Eğer sen ve ashâbın (talebelerin) olmasaydı ticâret yapmazdım."

Abdullah b. Mübârek (r.h.) hazretleri, Fudayl ve ashabına şöyle derdi: "Siz dünyâ ile meşgûl olmayın. İlim ile iştigâl edin. İlim öğrenmeye bakın. Ben sizin bütün ihtiyaçlarınızı karşılarım!"

[1] Müsned-i Ahmed: 10678

(İlim Talebelerine yardım hakkında İmam-ı Rabbânî hazretleri'nin bir Mektûbu) [1]

---

[1] (İmam-ı Rabbâni Müceddid-i Elf-i Sâni Ahmed Farûki Serhendi hazretleri, Bu mektûb'u, nakîb seyyid şeyh Ferîde yazmıştır. Din âlimlerine ta'zim etmek ve şeriatı garra'nın hameleleri olan ilim talebelerinin değerini bildirmenin lâzım olduğunu bildirmekdedir:

Allâhü Teâlâ, Peygamberlerin en üstünü hurmeti için "aleyhi ve aleyhimüssalevât vetteslîmât vettehıyyât", din düşmanlarına karşı olan mücâdelenizde yardımcınız olsun! İltifat yoluyla göndermiş olduğunuz mubârek mektûbunuzu okumakla şereflendim. İlim talebelerine ve tasavvuf ehline sarf ve harcamak üzere, bir miktâr para gönderdiğinizi yazıyorsunuz. Mektûbunuzda İlim talebelerini tasavvuf ehlinin üzerine takdîm etmeniz çok güzel oldu. Değer bakımından gerçekten böyledir. Zâhir, bâtının unvânı olduğuna hükmedilir. Bâtında da bu cemaatin (yâni ilim talebelerinin tasavvuf ehlinin üzerine) takdim edilmesini ümit ederiz. (Ne güzel buyurmuşlar) وكل اناء بالذى فيه ينضح "Ve her kabın içinde bulunan şey dışarıya sızar."

İlm talebelerini tasavvuf ehlinin üzerine takdim etmek şeriatın ilerlemesine sebeb olur. Çünkü ilim talebeleri, nebevî şeriatın yükünü taşıyanlar ve bekçileridir. Muhammed Mustafa aleyhisselâmın dîni onlarla kaimdir. Din, ilim talebeleriyle ayakta durmaktadır. Kıyâmet günü insanlara islâmiyetden sorulacak, tasavvuftan değil... Cennete girmek, Cehennemden kurtulmak, ancak şeriat ile amel etmeğe bağlıdır. İnsanların en iyileri, seçilmişleri olan Peygamberler "salevâtüllahi Teâlâ ve teslîmâtühü aleyhim", halkı (insanları) şeriatlere davet ettiler. Kurtuluşun medârının şeriat olduğunu beyan ettiler. O büyüklerin (peygamberlerin), gönderilme maksatları şeriatleri tebliğ etmekti.. O hâlde en büyük hayr ve iyilik, şeriatı yâni islâmiyeti öğretmek ve dinin eğitimine ve öğretimine yapılan çalışma, hizmet, yardımdır ve islâmiyetin hükümlerinden bir ahkâmını ortaya ihyâ etmektir. Husûsiyetle İslâm şiâr'ının yıkıldığı, çöktüğü ve zayıf olduğu bir zamanda; Allâh yolunda fakirlere milyonlarca sadaka dağıtmak, şeriatın meselerinden birinin öğrenilmesine ve halk arasında revac bulmasına asla müsâvî olamaz.. Çünki, bu işte, (yâni şeriatın öğretilmesinde) mahlukatın en büyükleri olan Peygamberlere "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" uymak ve o büyüklerin vazîfesine ortak olmak vardır. Hâlbuki, Müslümanın hasenatının en mükemmeli ancak onlara tabi olmakla mümkündür. Milyonla sadaka vermek, hayrât, hasenât yapmak ise, bu büyüklerden gayrı herkese müyesser olabilir. Şeriatın ikâmesi ve onun ahkamı ile amel etmekte nefse mühâlefet vardır. Mal infak etmek (yâni hayrât yapmak) ise, çoğu kere nefsin hoşuna gidebilir. Evet, eğer malın infakı şeriatın öğretilmesi için oluyorsa, yâni İslâm öğretilmesi ve milletin ona revâc bulması, dine eğilmesi için oluyorsa, o harcamanın ve sarf edilenin üzerimizde çok yüksek dereceleri vardır... Bu niyet ile az bir şey vermek, bu niyet olmadan sarf edilen milyonlardan aşağı değildir.

Suâl: (Eğer denilse ki:) Nefsine uyan ve nefsinin elinde esir olan ilim talebesi, nefsi ile cihâd eden ve nefsin elinden kurtulan sôfîden nasıl üstün olabilir?

Cevâp: (Buna şöyle cevâb veririm:) Bu suâli soran kişi, kelâmın hakîkatından sonra anlamamış ve meramın aslına muttali olmamıştır. Muhakkak ki ilim talebesi, nefsinin elinde esir olmakla berâber, mahlûkatın kurtuluşuna sebebtir. Zîrâ şeriatın hükümlerinin tebliğ edilmesi, ilim talebelerine bağlıdır. Her ne kadar o ilim talebesinin kendi nefsi ondan faydalanmazsa bile (onun ilminden insanlar faydalanmaktadır.) Sôfî ise, kendini kendi nefsini kurtarmakla berabar o sâdece kendisini kurtar-

Yahya Bermekî[1], Süfyân-ı Sevrî (r.h.) hazretlerine her ay bin dirhem gönderirdi. Süfyân-ı Sevrî hazretleri, secdelerinde Yahya Bermekî için şöyle dua ederdi:

اللّٰهُمَّ أَنَّ يَحْيَى كَفَانِى اَمْرَ الدُّنْيَا فَأَكْفِهِ اَمْرَ آخِرَتِهِ

-"Allâhım! Yahyâ Bermekî benim dünyâ işlerimde bana kâfî geliyor (benim ihtiyaclarımı giderip kendimi ibâdete vermemde bana yardımcı oluyor). Sen de âhiret işlerinde ona kâfi ol. (Onun âhiretteki hâlini düzelt ve ona yardımcı ol)" (**1/295**)

Yahyâ Bermekî öldükten sonra bâzı dostları onu rüyâsında gördüler. Ona sordular:

-"Allâh sana ne etti (nasıl muâmele etti?) O:

-"Süfyân-ı Sevrî hazretlerinin dualarının bereketiyle Allâh, bana bağışladı. Günahlarımı affetti." dedi.

Saib buyurdu:

Bu cihan günlerinde idâre lambasının kandilini yak.

---

mıştır. Mahlûkata iltifat etmemektedir (başkalarına faydası yokdur.) Fazilet ve üstünlük, kendisine taalluk eden şeye göredir. Çok kişinin kurtuluşuna sebep olmak, büyük toplulukların saadetine çalışmak, kişinin kendi nefsinin kurtuluşuna çalışmasından daha üstündür. (Yâni İslâmiyet, insanların saadetine çalışanları, kendini kurtarmağa çalışanlardan, dahâ üstün tutmaktadır.)

Evet, şu bir gerçektir ki, (tasavvuf yolunda ilerliyen) sofî bir sâlik, fenâ ve bekâ makâmlarından, Allâh ile Allâh'tan seyr derecelerine erer ve sonra insanları da'vet etmek için âlime döner; ilim sahibi olup halkı davet etme vazîfesi ile şereflendirilirse, Peygamberlik makâmından nasîbi olur. Böylece o sofî, şeriatı tebliği eden (yâni İslâmiyeti bildirenlerden) sayılır. (Mürşid olan bu kişi) şerefli âlimlerin hükmüne girer. (Ve böylece İslâm âlimleri gibi üstün ve kıymetli olur.) Bu, (makâm ve mevki) Allâhü Teâlâ'nın fazl-ü keremidir. Onu dilediğine verir. Allâh, büyük fazilet ve ihsân sahibidir."

[1] Yahyâ Bermekî, Abbâsî devletinin meşhûr vezirlerindendir. İsmi Yahya bin Halid bin Bermek, künyesi Ebû Ali'dir. 738 yılında doğdu. İyi bir eğitim gördü. Edebiyat, belagat ve fesahat bakımından zamanın önde gelenlerindendi. Vezir oldu. Harun Reşid halife olduğu zaman onu eski vazifesinde bırakarak, "Beytü'l-mal" yani hazinenin idâresini onun eline verdi. Önce Azerbaycân valiliğine tayin edildi. Harun Reşidin yetiştirilmesinde büyük hizmeti geçti. 17 yıl süreyle vezirlik yapıp oğulları, Fazıl ve Cafer ile birlikte Abbasî devletine hizmet etti. Dünya tarihinde ilk kez kağıt fabrikasını kurdu. 794 yılında kurduğu kağıt fabrİkası bütün dünyâda yeni bir devrin başlangıcı oldu. Bir süre sonra Harun Reşid, Yahya Bermekî ve oğullarını hapsettirdi. Hapiste iken oğlu kendisine sordu:

-"Babacağım! Nedir bu başımıza gelenler? Yüksek makâmlardan zindanlara düştük?" dediğinde o:

-"Ey oğulcağızım! Gece yarısı bir mazlumun yaptığı beddua sebebiyle bu durum başımıza geldi. Allâhü Teâlâ hazretleri, mazlumun âhını kısa zamanda alır," diyerek çocuklarına adâleti telkîn etti. Yahyâ Bermekî 805 yılında Rafika'da hapiste iken vefat etti. Namazını oğlu Fazıl kıldırdı.

Yahya Bermekî'nin her ay bin dirhem kendisine gönderdiği kişi, Süfyân bin Uveyne olması gerekir. Süfyânı Sevrî hazretleri değildir. Çünkü Süfyânı Sevri hazretleri, 95 (M. 715) yılında doğdu 161 (M. 778) yılında vefat etti. Süfyân bin Uveyne ise, 107 yılında doğdu 198 (M. 813 yılında vefat etti. Yahyâ Bermekî'nin de ölüm tarihi, 805'tir. Yahya Bermekî'nin vezirlik tarihi daha çok Süfyan bin Uveyne'nin zamanına rast gelmektedir.

Sen kandile yağ koy ki, o da seni aydınlatsın.

Allâhü Teâlâ hazretleri bizi ve sizi, kitabının muktezası ve hitabının medlûlünce amel etmeyi nasîb etsin. Amin

Dua

وَاِذَا سَأَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

"Ve şâyet kullarım sana benden sual ettilerse, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana dua edince duacının duasına icabet ederim. O halde onlar da benim dâvetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler ki, rüşd ile gidebilsinler."[186]

وَاِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي **"Ve şâyet kullarım sana benden sual ettilerse,"**

Bu âyet-i kerimenin bir önceki âyete bağlantısı şöyledir: Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara (müslümanlara) Ramazan-ı şerif ayında oruç tutmalarını emretti, sayıya riâyet etmelerini emir buyurdu, onları tekbir ve şükürle geceleri kıyâm vazifesine teşvik ettiğinde akabinde hemen bu âyet-i kerimeyi getirdi. Bu âyeti kerime, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendi hallerinden haberdâr olduğunu, zikir ve şükürlerine muttali olduğunu, sözlerini tam hakkıyla duyup işittiğini, dualarını kabul ettiğini ve amellerine göre onlara karşılık (cezâ) vereceğini, te'kidli bir şekilde beyan edip, onları ibâdetlere teşvik etmektedir.

Sebeb-i Nüzûlü:

Rivâyet olunan bu hadisedir:

A'râbî'nin biri Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine gelerek:

-"Rabbimiz bize yakın mı; ona münâcâtta bulunalım. Yoksa uzak mı; nidâ edip (bağırarak sesli) dua edelim?" diye sordu. Allâhü Teâlâ hazretleri, dualara sür'atle icâbet ettiğine işâret ederek şöyle buyurdu: وَاِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي "Ve şâyet kullarım sana benden sual ettilerse,"

فَاِنِّي قَرِيبٌ “Muhakkak ki ben çok yakınımdır,”

Yâni: Onlara söyle, ilim ve ihâtamla muhakkak ki onlara ben çok yakınım, demektir. Bu bir temsîldir. Yâni, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kullarının fiillerini ve sözlerini tam ve mükemmel bir şekilde bildiğini, onların hallerine tam olarak vâkıf ve müttali olduğunu gösteren bir benzetmedir. Bu hâl onlara çok yakın olan bir kimsenin durumuna benzetilmiştir.

Bu durumda, قَرِيبٌ “yakın” lafzı “istiâre-i tebeiyye-i temsiliyye” oluyor. Ancak mekânda yakınlık demek olan hakîkî yakınlığa hamledilmedi. Zîrâ mekân isnâd etmek Allâhü Teâlâ hazretleri hakkında mümteni’dir. Zîrâ Allâhü Teâlâ hazretleri, mekândan münezzehtir. Eğer Allâhü Teâlâ hazretleri bir mekâna yakın olmuş olsaydı, diğer bütün yerlere uzak olması gerekirdi. Çünkü (mekân olarak) hamele-i arş’a yakın olan kişi, yeryüzü ehlinden uzak olmuş olur. Doğu ehline (şarka) yakın olan batı ehline (mağribe) uzak olur. Bunun aksi de böyledir.

Zikr-i cehrî

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ فلَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ اِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا اِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ

Ebû Mûsâel-Eş’arî hazretlerinden rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hayber’e gazâ ettiğinde idi. İnsanların eşrefi, Rasûlüllah (s.a.v.) hazretleri bir vadiye yöneldiği zaman (sahabeler) tekbirle seslerini şöyle yükselttiler:

-“اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ” “Allâhü ekber Allâhü ekber. Lâilâhe illallâh- Allâh büyüktür, Allâh büyüktür. Allâh’tan başka ilâh yoktur.” Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onlara:

-“Yavaş olunuz. Nefsinizi yormayın. Çünkü siz sağır ve gaib olanı çağırmıyorsunuz. Yâni siz sağır ve uzakta olana dua etmiyorsunuz. Siz

hakkıyla işiten, çok yakın olan ve sizinle berâber olan Rabbinize dua ediyorsunuz.” Buyurdular.[1]

Bu (yâni zikrin gizli veya âşikâr yapılması) meşrebler ve makâmlar itibariyledir. Gaflet ehline layık olan hâtıra gelen kötülükleri sökmek (kalb’ten çıkartmak) için cehrî zikretmeleridir. Huzur ehline de münâsip olan, zikr-i hafî (yâni gizli zikir daha uygun) olduğu gibi…

Sa’dî buyurdu:

Dost bana benden çok yakındır.

Ne yazık ve ne şaşılacak şey ki, ben ondan çok uzağım.

Dua’nın kabûlü

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ **“Bana dua edince duacının duasına icabet ederim.”**

Bu makâmda murad edilen, mecâzî olan yakınlık için bir takrirdir. Bu da mekân’a mensûb olan yakınlığa teşbihtir. Bu âyeti kerime ile, müsteârün minh, müsteârün leh için levmedildiğinde, istiârenin ön plana çıkacağı takrir edilmiş oldu.

Yine bu âyet-i kerime ile, dua eden kişinin duasına icâbet edileceği vaad edildi.

Suâl: Eğer sen desen ki: Dua ve yalvarmada çok ileri giden mübâlağalı bir şekilde tazarru’da bulunan kişileri görüyoruz; ama duaları kabul olunmuyor. (Bunun sebebi nedir?)

Cevab: Derim ki: Bu âyet-i kerime mutlaktır. Mutlak, mukayyed üzerine mahmûldur yâni mukayyed ile sınırlandırılır. O da şu âyet-i kerimedir.

بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ

“Doğrusu, yalnız O’na dua edersiniz de, dilerse o feryada geldiğiniz belâyı üzerinizden kaldırır, ve lâhza siz, o şirk koştuklarınızın hepsini unutursunuz.”[2]

Âyet-i kerîmenin manâsı: Bana dua edenin duasını kabul ederim; (Ama:)

1-Eğer dilersem,

2-Veya kazâ’ma muvâfık olursa,

[1] Sahih-i Buhârî: 3883; Sahîh-i Müslim: 4873; (Sahih-i Buhari’deki metin esas alınmıştır)
[2] El-En’âm: 6/41

3-Ya da muhâl bir şey istemediği zaman,

4-Yahut icâbet kendisi için hayırlı ise duasına icâbet eder ve dileğini kabul ederim.

İcâbet, istenilen şeyin verilmesidir. Allâhü Teâlâ hazretleri, dileyen kişinin dileğini yerine getirerek mukâbelede bulunur ve dua edenin duasına icâbetle karşılık verir ve zarara uğrayan kişilerin zararlarını yeterince giderir.

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي "O halde onlar da benim dâvetime (icâbet etmeye) koşsunlar."

Yâni ben onları iman ve taate çağırdığım zaman koşsunlar; onlar mühim işleri için bana dua ettiklerinde ben dualarına icâbet ettiğim gibi….

"Vestecâbehü, vestecâbe lehü ve ecâbehü vahıdün= O kişinin isteğini yapmakla onun meselesini bitirdi."

استجابة İsticâbet'in aslı yol almak ve yol katetmektendir.

وَلْيُؤْمِنُوا بِي "Ve bana hakkıyla iymân etsinler."

Bu, insanların, halen üzerinde bulundukları şeyde sebat etmeleri için bir emirdir.

İbnü'ş-Şeyh buyurdular: استجابة İsticâbet, boyun eğmek ve teslim olmaktan ibârettir. إيمان İman ise, kalbin sıfatından ibârettir. İsticâbetin, iman üzerine takdimi, kulun imanının nuruna ve kuvvetine ulaşması için, ancak taat ve ibâdetleri takdim etmesiyle mümkün olduğuna delâlet etmektedir.

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي "O halde onlar da benim dâvetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler" kavl-i şerîfinin başında bulunan (ف) fe harfinin manâsı: Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, buyurdular ki: Ben mutlak olarak senden zengin olduğum (sana ihtiyacım olmadığı halde) senin dualarını kabul ederim. Öyleyse sen de, benim (iman ve ibâdet) davetime koş. Çünkü sen, fakir olup her yönden bana muhtacsın. (**1/296**) Bu ne büyük keremdir.

Reşîd kimdir?

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ(١٨٦) ".... onlar rüşd ile gidebilsinler."

Rüşdün isâbetiyle giderler. İşte ancak bunlar din ve dünyâ işlerinde hidâyet ve maslahata nail olmuşlardır.

Âyet-i kerimenin manâsı şudur: Onlar davete icâbet edip, iman ettiklerinde; hidâyet bulur. Dinlerinde ve dünyâlarında hidâyet ve maslahat bulurlar. Zîrâ reşîd, bu şekilde olan kimseye denir. Yâni reşid, din işlerinde hidâyet, dünyâ işlerinde maslahat üzere olan kimse demektir.

Dua etmek bir vecibedir.

Bilki zararın keşfi zamânında (sıkıntının ortadan kaldırılması için) dua etmemek, şeriat ve tarikat ehline göre kötüdür. Sıkıntıların kalkması için dua etmemek, Allâh'a karşı mukâvemet göstermek gibidir. Meşakkat ve sıkıntılar yüklenmek için istekte bulunmak, sıkıntı istemek de şeytanın tuzaklarındandır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Belâyı defetmekten kendini alıkoyma.

Zîrâ şefaatçiye tazarru etmek iyi değildir.

Sebebe sarılmak

(Sebeblere sarılmak kişiden kişiye ve hâlden hâle değişir. Sebeplere sarılmak konusunda insanlar birkaç kısma ayrılırlar:)

1- Sebeplere sarılmak, avâm için vâciptir.

2- Sebeblere sarılmak, seyr-ü sülûke yeni başlayanlara da vâciptir.

3- Mütevassıtlar (orta durumda olanlara) efdal olan tevekkül etmeleridir.

4- Kâmil olanların hâllerini bir şey altında toplamak mümkün değildir.

Zîrâ kemâl ehline göre, teşebbüs ve tevekkül aynıdır ve birbirlerine müsâvidir.

Rivâyet olundu:

İbrâhim Aleyhisselâm, ateşe atıldığı zaman, daha havada iken Cebrâil Aleyhisselâm geldi. Onunla karşılaştı ve ona:

-" Bir hâcetin var mı?" diye sordu. İbrâhim Aleyhisselâm:

-"Sana ihtiyacım yok!" dedi. Cebrâil Aleyhisselâm:

-“Ateşten kurtulmayı Allâh’tan iste!” buyurdu. İbrâhim Aleyhisselâm:

-“Allâhü Teâlâ hazretlerinin benim durumumu bilmesi istek olarak bana yeter!” buyurdu.

İşte bu hakîkat ehlinden, varlıktan ve ona taalluk eden şeylerden fenâ (derecesine) ermiş ve her halinde rabbiyle bekâ bulmuş olanların makamıdır.

Peki sen bu makâmın neresindesin?

Allâhü Teâlâ hazretlerinden affını ve mağfiretini iste.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, insanlara (akıllarının) mertebesine göre konuşurdu.

Bu konuda şöyle buyururlardı:

أُمِرْنا أن نُكلِّمَ الناسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ

“İnsanlara akıllarının kaderince konuşmakla emir olunduk.”[1] Bundan dolayı devesini çöle bırakıp Allâh’a tevekkül eden arâbî’ye şöyle demişti:

-“ أَعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ “Onu bağla sonra Allâh’a tevekkül et.”[2]

Hayvanı bağlamayı emretti. Çünkü bu tevekkül ile, hayvanı kaybolmaktan koruma murad edilmiştir.

Bâzıları, tevekkülü, kuşun tevekkülü gibi bir tevekkül kabul ettiler. Bu, kazâyı geçmekle sukûnet bulmadığı zamandır.

Duanın hemen icâbet edilmemesinin sebebleri

Sonra duanın icâbeti, Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından doğru bir vaattir. Bundan asla hilâf yoktur, Allâh vaadinden dönmez. Kim bir hâcet için dua eder de duası hemen kabul olunmaz ve hâceti hemen verilmezse, bu, yâni duanın hemen kabul edilmemesi birkaç şekilde yorumlanır:

Birincisi: Duaya mutlaka icâbet hâsıl olur, icâbet edilmemesi muhaldir. Muhakkak ki duaya icâbet, ihtiyacın giderilmesinden ayrı bir şeydir. İhtiyacın giderilmesi de, duanın icâbetinden apayrı bir şeydir… Duânın icâbeti, kulun:

-“يَا رَبِّ “Ya Rabbi!” dediğinde, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ona:

-“لَبَّيْكَ عَبْدِى “Buyur kulum!” demesidir.

1 Kenzü’l-Ummâl: hadis no: 29282,

2 Tühfetü’l-Ahvezî hadis no: 2568, hadis kitabında عَلَى الله lafzı yoktur. Fakat manâsı vardır.

Bu vaadedilen ve mevcût olan icâbettir. Bu hal, doğrulukta O'na yönelen herkes içindir. İhtiyacın giderilmesi ise, istenen şeyin verilmesidir. Bu (yâni istenen şeyin verilmesi bir kaç şekilde tecelli eder:)

1-Bazan hemen verilir.

2-Bazan da uzun bir süreden sonra meydana gelir.

3-Bazan da âhirete kalır.

4-Bazan da ondan daha hayırlı bir şey kendisine verilir.

İkincisi: Duaya icâbet, tek bir cihetten değildir. Belki icâbetin bir çok cihet ve yönleri vardır. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

دَعْوَةُ الْمُسْلِمِ لاَ تُرَدُّ اِلاَّ لِاحْدَى ثَلَاثٍ اِمَّا اَنْ يَدْعُوَ بِاِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ واِمَّا أَنْ يُدَّخَرَ لَهُ فِي اْلآخِرَةِ وَاِمَّا أَنْ يَصْرِفَ السُّوءَ عَنْهُ بِقَدْرِ مَا دَعَا

"Müslümanın duası, şu üç sebepten biri dışında reddedilmez:

1- Ya günah olan, ya da akrabayla ilişkiyi kesme ile ilgili olan bir konuda dua eder:

2-Veya istediği şey kendisi için âhirette bırakılır.

3-Ya da duası kadar kendisinden bir kötülük defedilir."[1]

مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو اللهَ بِدُعَاءٍ إلاَّ اسْتُجِيبَ لَهُ. فاِمَّا أَنْ يُعَجَّلَ لَهُ فِي الدُّنْيَا، واِمَّا أَنْ يُدَّخَرَ لَهُ فِي اْلآخِرَةِ، وَاِمَّا أَنْ يُكَفَّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا. مَا لَمْ يَدْعُ بِاِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ أَوْ يَسْتَعْجِلْ. قالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ يَسْتَعْجِلُ؟ قالَ يَقُولُ دَعَوْتُ رَبِّي فَمَا اسْتَجَابَ لِي

"Herhangi (müslüman) bir kişi, bir dua ile Allâh'a dua ettiğinde kesinlikle duasına icâbet edilir. (Bu kabûl:)

1- Ya hemen dünyâda âcîlen verilir.

2- Ya âhirete bırakılır.

3- Ya Duâsının miktarınca günahları silinir.

a) Bu kişi, günah olan bir şey istemedikçe,

b) Ya da yakın akrabayla alâkasını kesen bir kişi olmadıkça,

c) Veya acele etmedikçe,

(Sahabeler) sordular:

---

[1] Değişik ibâreler ile bu manâ hadisi şerifler çoktur.

-“Ya Rasûlellah (s.a.v.) insan nasıl acele eder?” Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-“Ben Rabbime dua ettim, Rabbim duamı kabul etmedi” diyerek aceleci olmuş olur.”[1]

مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْعُو بِدُعَاءٍ إِلاَّ آتَاهُ اللهُ مَا سَأَلَ أَوْ كف عَنْهُ مِنْ سُوءٍ مِثْلَهُ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ

“Bir (müslüman) kul dua ettiğinde, muhakkak Allâh onun istediğini ona verir veya onun istediği hayır kadar ondan bir şerri defeder. Ancak günah, yâni kötü bir şey için dua eden veya akraba ile ilgiyi kesen kimse bundan müstesnâ’dır.”[2]

Üçüncüsü: Daha önce de geçtiği gibi, duaya icâbet Allâhü Teâlâ hazretlerinin meşietine yâni dilemesine bağlıdır.

Dördüncüsü: Kulun duasına icâbet edilmesinin şartı, kulun da Allâhü Teâlâ hazretlerinin davetine icâbet etmesidir. Zîrâ Allâhü Teâlâ bu âyeti kerimede şöyle buyurdu: فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي

-“O halde onlar da benim dâvetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler.”

Beşincisi: Muhakkak ki duanın şartları ve edepleri vardır. Bu şartlar ve edepler, icâbetin sebepleridirler. Bu şart ve edepleri mükemmel ve tam bir şekilde yerine getirenler, icâbet ehli olup duaları kabul olunur. Bunları ihlâl eden yerine getirmeyenler ise, haddi aşanlardan olur ve o kişi cevâp ve Duâsının kabul edilmesine hak kazanmış olmaz.

Duanın kabul sebepleri

Duanın hemen kabul edilmesinin sebepleri (çoktur).

(Duanın kabul sebeblerinden) Bâzıları avâma taalluk eder, yâni herkesi ilgilendirir. Bunun zikri ve anlatılması çok uzundur. Bir kısmını burada beyan ettim.

(Duanın kabul sebeblerinden) Bâzıları, havass ehline taalluk eder, sâdece onları ilgilendirir. O da tezkiyedir. Duanın kabûlü, dua edenin tezkiyesine yâni temizleyip arındırmasına tavakkuf etmiştir.

---

[1] Tuhfetü’l-Ahvezi: 3747
[2] Tirmizi: hadis no: 3441

Dua eden kişiye gereken, önce bedenini tezkiye edip temizlemesidir. Bedenini helal lokma ile islâh etmelidir. Gerçekten şöyle denildi: اَلدُّعَاءُ مِفْتَاحُ بَابِ السَّماءِ وَ أَسْنَانُهُ لُقْمَةُ الْحَلَالِ

"Dua göklerin anahtarıdır. Helal lokma da onun dişleridir."

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اَلرَّجُلُ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ اِلَى السَّمَاءِ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ

"(Müslüman) kişi Allâh'a itaat için sefere çıkar. Uzun müddet yolculuk yapar. Saçı sakalı birbirine karışmış ve tozlanmış bir halde ellerini semâ'ya (göğe) uzatır ve:

-"يَا رَبِّ يَا رَبِّ Ya Rabbi! Ya Rabbi!" diye yalvarmaya ve dua etmeye başlar.

Halbuki adamın yediği haramdır. İçtiği haramdır. Giydiği haramdır.

Ve hep haramla beslenip gıdâlanmıştır. Bunun duası nasıl kabul olunsun? Allâh onun duasına hiç icâbet eder mi?"[1]

Hikâye

Hikâye olunur ki, Kûfe'de duaları müstecâb yâni Allâh katında duaları makbul olan bir takım iyi insanlar vardı. Ne zaman onların başına bir vâli musallat olsa, onlar, o vâliye beddua ederlerdi. Vâli de kısa zamanda helak olurdu.

Haccâc bir hile düşündü, tedbir aldı. İbni Mervân'dan Kûfe valiliğini aldığı zaman kara kara düşündü. Bu Allâh dostlarının beddualarından emin olmanın yollarını aradı. Kûfe'ye geldiği ilk gün onları sofrasına yâni yemeğe çağırdı. Duası makbûl olan o iyi insanlar, Haccac'ın yemeğinden yediler. Yemekten sonra Haccac, çevresindekilere:

-"Artık bunların beddualarından emin oldum. Artık bunların bedduaları bana zarar vermez!" dedi.

(Çevresindekiler, şaşkınlıkla sordular):

-"Nasıl?" Haccac devam etti:

-"Bunların midesine haram lokma girdi. Midesine haram lokma giren bir kişinin duasını Allâhü Teâlâ hazretleri asla kabul etmez." Buyurdu. (Gerçekten de öyle oldu.)

[1] Sahîh-i Müslim: 1686

Dua edenin yapması gereken tezkiye ve arınmalar

1-Nefsini tezkiye etmelidir.

Dua eden kişi, nefsini tabiî vasıflardan ve ahlâk-ı zemîmeden (kötü ahlaktan) tezkiye edip temizlemelidir. Çünkü, tabiî sıfatlar ve ahlak-ı zemîme (kötü ve yerilmiş ahlak) duanın yollarını kesmektedirler.

2-Kalbini tezkiye etmelidir…

Kalbini, nefsânî ve ruhânî olan, insanî alâkalardan meydana gelen kirlerden temizlemelidir. Dua eden kişi, kalbini ezkâr (zikir ve evrâd) ve zikrin nuruyla ve güzel ahlâk nuruyla tasfiye etmeli, nurlandırıp partlatmalıdır.

Çünkü bu sebepler **(1/297)** insanı Allâh'a yaklaştırma sebepleridir. Bu sebeplerle dualar, Allâhü Teâlâ hazretlerine yükselir. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdukları gibi:

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

-"O'na (güzel ve) hoş kelimeler (Tevhîd, zikir ve dualar) yükselir, onu (duaları) da amel-i salih yükseltir."[1]

3-Rûhunu mâsivâ kirinden tezkiye etmelidir.

Dua eden kişi, Mevlânın lutfuna mazhar olmak ve ilâhî iltifata mazhar olmak için; Allâh'ın gayrisine iltifat etmek kirinden ruhunu tezkiye edip temizlemelidir.

4-Sırrını şirkin pisliklerinden tezkiye etmelidir.

Dua eden kişi, sırrını ayıp ve bulaşığından tezkiye edip temizlemelidir. Bu da ancak, hakkı taleb etmek için duada sâdece Hakka teveccüh edip, Allâhü Teâlâ hazretlerine yönelmekle olur. Duâsının müstecâb olup Allâh'ın katında makbul olması için; duada Hak Teâlâ hazretlerinden, hakdan başka bir şey istememelidir. Bu takdirde duası kabul olur; ricâsı boşa çıkmaz. Buyurduğu gibi: أَلاَ مَنْ طَلَبَنِى وَجَدَنِى وَمَنْ طَلَبَ غَيْرِى لَمْ يَجِدْنِى

"İyi biliniz ki, beni (m rızâmı arayan ve) taleb eden bulur. Ama kim benden başka bir şey taleb ederse beni bulamaz."

Ve Allâhü Teâlâ, dua ile kendisini taleb edenlere icâbet edeceğini vaadetti. Ve bu âyet-i kerimede şöyle buyurdu:

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ "Bana dua edince duacının duasına icabet ederim." Yâni: اِذَا طَلَبَنِى "Beni taleb ettiği zaman," demektir.

1 Fatır: 35/10

Sa'dî buyurdu:

Tarikata muhalif kişi evliyâ gibi oldu.

Hiç Allâhın rızasını Allâh için istemedi.

Bu şartların bâzılarını ihlâl eder ve çiğnerse, onun duasına icâbet edilmez. Tıpkı namazın baş rükünlerini, farz ve şartlarını yerine getirmeyen kişinin namazı kabul olunmayacağı gibi...

Ancak Cebbâr olan Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarının amellerinde bulunan her türlü bozukluğu, kırıklığı, fazlı ve keremiyle düzeltir; hata ve noksanları telâfi eder. Zîrâ hakîkatte Allâhü Teâlâ hazretlerinin kullarına olan fazl-ü keremi (iyilik ve ihsanı) kullarının amellerinden öncedir. Ve Allâhü Teâlâ hazretleri istenmeden verendir. Kulun muradı ise istemesinden sonra nail olacağı bütün nimetlerde gerçekleşir.

Dua edenlerin kısımları

Dua edenler iki kısım üzeredir.

1- Dua eden,

2- Duayı okuyan.

Şartlarına uyarak, candan ve gönülden dua eden kişiye, göklerin kapısı açılır. Hatta onun duası arşa ulaşır.

Dua'yı okuyan ancak ve ancak kulaklara ulaşır. Daha yukarıya gitmez.

İcâbetin büyük sırrı

Molla Fenâri "Tefsîr'ul-Fatiha" isimli eserinde buyurdular: Sonra duanın sıhhati için sağlıklı bir şekilde Allâh'ın huzurunda olduğunu tasavvur etmek ve kalbi orada hazır etmenin icâbette büyük bir eseri ve etkisi vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buna itibâr ettiler. Hazret-i Ali (r.a.)'a dua öğrettiklerinde buna teşvik ettiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, Hazret-i Ali (r.a.)'a öğrettiği duaların içinde şöyle bir dua vardı:

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْ اللّٰهُمَّ اهْدِنِي وَسَدِّدْنِي وَاذْكُرْ بِالْهُدَى هِدَايَتَكَ الطَّرِيقَ وَالسَّدَادِ سَدَادَ السَّهْمِ

"Hazret-i Ali (r.a.)'dan rivâyet olundu. Buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bana, şöyle dua et dedi: اللّٰهُمَّ اهْدِنِي وَسَدِّدْنِي "Allâhım! Bana hidâyet ver ve beni doğruluk ve istikamet üzere bulundur.

Ve duanda doğru yolu hidâyet bulmanı ve doğrulardan nasibin olan doğruluğu zikret.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hazret-i Ali (r.a.)'a dua vaktinde bu iki işi aklına getirmeyi ve kalbinde hazır etmeyi emir buyurdu.

Bu icâbetin sırrıdır. Peygamberlerin, kâmil insanların, benzerlerinin ve dualarının kabul olunmalarının büyük sırrı budur.

İstikâmet, dua ve isteme halinde teveccüh etmektir, yâni yönelmektir. Dua ânında nidâ etmek icâbetin kuvvetli şartıdır.

Kim dua halinde görmekten, (yâni duâsının kabul olunduğunu görür gibi olduğunu) geçenlerin veya hazır olanların ilimden daha sahih bir tasavvur ile, onu tasavvur eder ve sonra dua ederse hiç şüphesiz onun dua işinden sonra ve duaya sarılmasından sonra duasına icâbet olunur. Bundan asla şüphe yoktur. Ama kim ki, nidâ olunan şeylere yöneldiğini sanır, çok dua eder, ama dua esnasında başkasını kalbinde ve düşüncelerinde tasavvur edip kalbinde hazır bir hale getirir de sonra duasının kabul olunmadığını ve kendisine icâbet edilmediğini görürse, o kişi kendi nefsinden başkasını levmetmesin, kimseyi kötülemesin, ancak kendi nefsini yersin. Çünkü o icâbete yetecek şekilde dua edemedi. Çünkü dua esnasında kendisine galib olan halin tasavvuratından meydana gelen sıfatlara yöneldi.

Lakin böyle kişilerin duaları da, bunların rablerine olan hüsnü zannının şefaatiyle bazan meyve verir. Ve şefaat, ilâhî bir maiyyet ve yardımda onun ihâtasıyladır. Teveccühünde hata eden kişi (min vehcin) yâni bir taraftan hata etmesiyle berâber, diğer taraftan isâbet etmiştir. Teveccühlerinde hata eden kişiler, ictihadlarında hata eden müctehidler gibidirler. İctihadında hatâ eden müctehid, külliyen mahrum değildir; ecir ve sevâb alır. Fenârinin sözü burada bitti.

Mü'min ve Fâcirin duası

"Kuşeyrî risâlesi"nde buyuruldu. Haber'de şöyle rivâyet olundu:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَدْعُو اللهَ ، وَهُوَ يُحِبُّهُ، فَيَقُولُ: يَا جِبْرِيلُ: إِقْضِ لِعَبْدِي هَذَا حَاجَتَهُ، وَأَخِّرْهَا، فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ، وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَدْعُوا اللهَ وَهُوَ يُبْغِضُهُ، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: يَا جِبْرِيلُ إِقْضِ لِعَبْدِي حَاجَتِهِ بِإِخْلاَصِهِ، وَعَجِّلْهَا لَهُ فَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَسْمَعَ صَوْتَهُ.

"Muhakkak ki bir kul, Allâh'a dua eder. O kul Allâh'ın sevdiği bir bir kul ise, Allâhü Teâlâ, Cebrâil Aleyhisselâm'a şöyle der:

-"Bu kulumun ihtiyacının gereğini yap, yerine getir; ama hemen verme, ihtiyacının kendisine verilmesini geciktirin. Çünkü ben bu kulumun sesini işitmeyi seviyorum."

Ama Allâh'ın kendisine buğzettiği ve sevmediği bir kulu kendisine dua ettiği zaman da Allâhü Teâlâ hazretleri, Cebrâil Aleyhisselâm'a şöyle emir buyurur:

-"Bu kulumun ihlası karşılığında onun ihtiyaçlarını giderin. İstediklerini hemen acele olarak kendisine verin. Çünkü ben onu sevmiyorum ve sesini işitmekten ikrâh ediyorum."[1]

Hikâye

Bağdat'ta büyük bir kıtlık oldu. Halife, Müslümanlara yağmur duasına çıkmalarını emretti.

Müslümanlar, yağmur duasına çıktılar. Dua ettiler. Allâh'tan yağmur istediler. Yağmur yağmadı.

Bunun üzerine Halife, yahûdîlere yağmur duasına çıkmalarını emretti. Yahûdîler, yağmur duasına çıktı. Yağmurun yağmasını istediler. Yağmur yağdı. Herkes şaşırdı. Halife hayret etti.

Müslüman âlimleri çağırdı. Meseleyi onlara sordu:

-"Müslümanların duası kabul olunmadı. Yahûdîler, yağmur duasına çıkınca hemen yağmur yağdı; bunun sebeb ve hikmeti nedir?"

Âlimler bu soruya tatmin edici bir cevap veremediler.

Sehl bin Abdullah (k.s.) hazretleri[2] buyurdular:

---

1 Kenzü'l-Ummâl hadis no: 3264

2 Sehl bin Abdullah Tüsteri (k.s.) hazretleri, evliyâ'nın büyüklerindendir. 200 (M. 815) yılında doğdu. İyi bir eğitim gördü. Dayısı Muhammed bin Suvâr'dan ders aldı. Zünnûn-i Mısrî hazretlerine talebe ve mürid oldu. Takvâ sahibi idi. Geceleri ibâdetle geçirirdi. 30 sene yatsının abdestiyle sabah namazı kıldığı rivâyet edilir. Duası makbuldu. Bir ara vali Yakub bin Leys hasta olmuştu. Doktorlar tedaviden acizdiler. Ona senin bölgende Sehl bin Abdullah var, onun duasını al şifa bulursun, dediler. O da Sehl bin Abdullah hazretlerine gelip dua etmesi için ricâda bulundu. Sehl bin Abdullah; senin hapishânende suçsuz insanlar yatarken, senin için yapmış olduğum dua nasıl kabule mazhar olur," dedi. Bunun üzerine vali hapishânesinde bulunan bütün suçluları salıverdi. Sehl bin Abdullah: Ya Rabbi bu zata ma'siyet ve musîbet zilletini gösterdiğin gibi taat ve izzeti de göster. Bunu yakalanmış olduğu hastalıktan kurtar," diye ona dua etti:. Vali iyileşti. Vali, Sehl bin

-"Ey mü'minlerin emîri! Biz Müslümanlar topluluğu, Allâh'ın kendisinden razı olduğu İslâm dininde olduğumuz için, Allâh, bizleri sevmektedir ve bize hidâyet etmektedir. Allâh, bizim dualarımızı, tazarru' ve yalvarmalarımızı sevmektedir. Bundan dolayı dualarımıza hemen icâbet etmedi. İstediğimizi hemen bize vermedi. Bunlar (yahûdîler topluluğu) ise, Allâh'ın kendilerine buğzettiği ve lânet ettiği kişilerdir. Allâh, onları rahmet kapısından defetmek ve onları kovmak için, onların istediklerini hemen verdi."

Bu hikâyenin tahlili : Kâfirlerin duaları makbûl mü?

(Burası bir hikayeden ibaret olup gerçekten olup olmadığı kesin değildir. Bâzı alimler,

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلاَّ فِي ضَلاَلٍ

"Kâfirlerin duası ise hep çıkmazdadır (hep bir dalâl içinde olup boşadır)."[1] Ayetine zıt düştüğü için bu hikayeyi hakîkatten uzak görmüşlerdir.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin hemen isteklerini verdiği kişiler, günahkâr mü'minlerdir. Fâcir de olsa iman sahipleridir. Yoksa kâfirler değildir veya İsmail Hakkı Bursevi Hazretleri'nin bu hikaye ile maksadı başka da biz anlayamadık. Allâhü alem bissavab. Mütercim)

Dünya dört şeyle ayaktadır

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

قِوَامُ الدُّنْيَا بِارْبَعَةِ أَشْيَاءَ بِعِلْمِ الْعُلَمَاءِ وَعَدْلِ الْاُمَرَاءِ وَسَخَاوَةِ الْأَغْنِيَاءِ وَدَعْوَةِ الْفُقَرَاءِ

"Dünyanın ayakta durması dört şey sebebiyledir:
1- Âlimlerin ilmi,
2- Âmirlerin adâleti,
3- Zenginlerin cömertliği,
4- Fakirlerin (gönül erlerinin) duası."

Abdullah hazretlerine çok mal, altın ve gümüş vermek istedi. Sehl bunları kabul etmedi. Çevresindeki talebe ve muridleri: "Keşke kabul edip fakirlere dağıtsaydı," dediler. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah Tüsteri hazretleri, taş ve kayalara nazar etti. Taş, kaya ve çakıl taşları altın ve mücevherât kesildiler. 283 (M. 896) yılında Basra'da vefat etti.

[1] Er-Ra'd: 13/14; El'mü'min: 40/50

Duada tevessül

Kişiye gereken, Esmâ-i hüsnâ (Allâhü Teâlâ hazretlerinin güzel isimleriyle) ona dua etmesi ve selef-i kirâmdan rivâyet ve nakil ile gelen tesirli dualar ile dua etmektir.

Dua'da sâlihler, evliyâ ve peygamberler ile tevessül ederek Allâh'a dua edilmelidir.

Duanın kabul edildiği bâzı mekânlar

Duâ için, kabul edilmesinin umulduğu bâzı mekânlar (yerler) vardır. Meselâ:

1- Kâbe ilk görüldüğü ân,

2- Üç büyük mescid görüldüğü ân,

a) Mescid-i Haram,

b) Mescid-i Nebevî,

c) Mescid-i Aksâ,

3- En'âm sûresinin 124'ncü âyetinde bulunan iki lafzatüllah arasında durulup dua edildiği zaman. O mübârek âyet şudur:

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللهِ اللهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ(١٢٤)

-"Bunlara bir âyet geldiği zaman, "Allâh'ın peygamberlerine verilen risâlet, aynıyla bizlere verilmedikçe sana asla iymân etmeyiz," diyorlar. Allâh, risâletini nereye tevdî' edeceğini daha iyi bilir... Mekkârlıklarından dolayı öyle mücrimlere, yarın Allâh yanında, hem bir küçüklük, hem pek şiddetli bir azap isâbet edecek."[1]

4- Tavâf'ta yapılan dua,

5- Mültezem'de (kâbenin kapısında) yapılan dua,

6- Zemzem kuyusunun yanında,

7- Zemzem suyunu içerken,

8- Safâ ve Merve (tepelerinin) üzerinde, (**1/298)**

9- Safâ ile Merve arasında sa'y yaparken,

10- Makam-ı İbrâhim'in arkasında,

11- Arafatta,

12- Müzdelifede,

[1] El-En'âm: 6/124

13- Minâ'da,

14- Üç Cemerâtta

Hacda üç yerde şeytana taş attıktan sonra,

10- Peygamberler (a.s.) hazretlerinin kabirlerinin yanında okunan dualar makbûldür. Denildi ki, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kabr-i şeriflerinden başka hiç bir peygamberin kabri kesin olarak bilinmemektedir. İbrâhim Aleyhisselâm'ın kabri şeriflerinin yeri tam olarak bilinmeksizin sûrun içindedir. Yâni bulunduğu çevre biliniyor. Diğer peygamberlerin kabirleri hakkındaki bütün rivâyetler, kesin değildir.

11- Sâlihlerin kabirlerinin yanında okunan dualar. Ehlince bilinen şartlara riâyet edildiği zaman, sâlihlerin (evliyâ'nın) kabirleri yanında yapılan duaların kabul olduğu tecrübeyle sâbittir.

Allâh'ım, üzerimize sâlihlerin bereketini saç. Âmin.

Kadın ve itikâf

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمْۜ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ
لِبَاسٌ لَهُنَّۜ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
وَعَفَا عَنْكُمْۚ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْۖ وَكُلُوا
وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ
الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ
فِى الْمَسَاجِدِۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

"Oruç gecesi kadınlarınıza ilişmeniz size helâl buyuruldu; onlar sizin için bir libas, siz de onlar için bir libas mesabesindesiniz. Allâh nefsinize emniyet edemeyeceğinizi bildiği için mürâcaatınızı kabul buyurdu ve sizden affetti. Şimdi onlara mübaşerette bulunun ve Allâh'ın sizler için yazdığını isteyin ve tâ fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin için; sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun. Bununla berâber siz mescidlerde itikâf hâlinde iken onlara mübaşerette bulunmayın! Bunlar Allâh hudududur, sakın onlara yaklaşmayın! Böyle ayırdediyor Allâh âyetlerini insanlara ki, sakınıp korunsunlar."[187]

Ramazan gecelerinde kadınlara ilişmek

أُحِلَّ لَكُمْ **"Size helâl buyuruldu."**

Zarfin, fail makâmına kaim olanın üzerine takdîm edilmesi, teşvîk içindir. Muhakkak ki hakkı takdîm olan bir şey tehîr edildiği zaman. Nefsi kendisine tarakkub etmiş bir halde kalır. Bu durumda da varid olması-

nın vaktinde temekkünün (manâsının yerleşmesinin) fazlı mümkün olur. Yâni: أُبِيحَ لَكُمْ “Size mubâh kılındı” demektir.

لَيْلَةَ الصِّيَامِ “Oruç gecesi,”

Yâni, oruç gününün gecesi demektir. Bu da kişinin sabahında oruç tuttuğu gecedir.

Rafes

الرَّفَثُ “Rafes (yani ilişmek)”

الرَّفَثُ “Rafes”in aslı, fuhuş olan çirkin ve kötü söz söylemektir.

الرَّفَثُ “Rafes” kelimesi, sonra, kadınların yanında cinsîlikle ilgili olarak yapılan konuşmalara isim oldu.

الرَّفَثُ “Rafes” kelimesi, daha sonra cinsî ilişki manâsında kinâye olarak kullanıldı. zîrâcimâ, açık konuşulması gereken bir çok fahiş yâni cinsîlikle ilgili sözlerin, kinâye yoluyla konuşulmasından hâlî değildir. İnsan açık konuşacağı bir çok şeyi kinâye yoluyla ifade eder.

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdu: الرَّفَثُ “Rafes” kelimesi, erkeklerin kadınlara yapmak istedikleri, çimdiklemek ve öpmek gibi fiilerin hepsini içine toplamaktadır.

اِلَى نِسَائِكُمْ “Kadınlarınıza,”

الرَّفَثُ “Rafes” kelimesi, اِلَى harf-i cerriyle müteaddi oldu. Aslında meşhûr olan,ب harf-i cerriyle müteaddi olmasıydı. Meselâ, sen: رَفَثْتُ بِالْمَرْأَةِ”Ben kadın ile Rafes ettim (iliştim, onunla başbaşa kaldım),” dersin. Çünkü ilişmek ve ona ifzâ etmek (kadınla kaynaşmak) manâsını taşımaktadır. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdu: وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ اِلَى بَعْضٍ

“Ve gerçekten bâzınız bâzınıza (birbirinize) karıştınız.”[1] Burada geçen أَفْضَى “Karışmak ve kaynaşmak” kelimesinden, kadınla cimâ murad edildi.

[1] En-Nisâ: 4/21

İslâm'ın başında oruç

İslâm'ın başında, bir kimse Ramazan-ı şerif ayında akşam olunca yatsı namazını kılıncaya veya uyuyuncaya kadar kendisine yeme, içme ve cima etmek helal olurdu. Kişi, yatsıyı kıldığı zaman veya iftar etmeden uyur kalırsa, artık uyanınca kendisine yeme, içme ve kadın (yani cima etmek) gibi şeyler, tâ ertesi günün iftâr vaktine yâni akşamına kadar haram olurdu.

Sonra Ömer bin Hattab (r.a.) hazretleri, bir gece yatsı namazını kıldıktan sonra eşiyle ilişkide bulundu. Gusül abdestini alıp yıkandıktan sonra kendisini bir ağlamak aldı. Ağladı. Nefsini levmedip kötüledi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi.

-"Yâ Resûlellah! Ben işlediğim bir hata sebebiyle Allâh'dan ve senden özür diliyorum. Ben yatsıdan sonra aileme (evime) dönünce (eşimde) güzel koku hissettim. Nefsim beni hataya düşürdü. Eşimle cimâ ettim," dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-" مَاكُنْتَ جَدِيراً بِذٰلِكَ يَا عُمَر Ey Ömer! Sen buna layık değilsin (yani sen böyle bir şey yapacak biri değilsin)."

Bunun üzerine birçok kimseler ayağa kalkıp aynı şekilde itiraflarda bulundular. İşte bu âyet-i kerime böyle bir sebeble nâzil oldu. Hazret-i Ömer (r.a.)'ın zellesi, bütün ümmet için bir rahmet oldu.

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ "Onlar sizin için bir libas (elbise ve örtü) siz de onlar için bir libas (elbise ve örtü) mesabesindesiniz."

Bu cümle istinâftır. Ramazan-ı şerif gecelerinde kadına ilişmenin helâl olmasını beyan etmektedir. O da onlara (kadınlara) muhâlata etmek ve onlarla mülâbeset etmenin yâni sürekli onlarla berâber olmanın yanında kadınlara karşı sabretmenin zorluğundandır.

Bu âyet-i kerimede Allâhü Teâlâ hazretleri, erkekler ve kadınlardan herbirini diğerine elbise kıldı. Çünkü erkek ve kadınlar, yattıkları zaman, soyunurlar ve birbirlerini kucaklarlar ve her biri diğerini tümüyle sarar. Veyahut onlardan herbiri arkadaşının (yani eşinin) halini kapatır ve onu fucûr'dan, helâl olmayan şeylerden yâni cinsî günahlardan menettiği için, eşlere (kadın ve erkeğe) elbise denilmiştir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hadîs-i şeriflerinde buyurdular:

مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ شَطْرَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الأَخِير

"Kim evlenirse, dininin yarısını korumuştur. Diğer yarısından dolayı da takvâlı olup Allâh'dan korksun."[1]

مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ ثُلُثَىْ دِينَهُ

"Kim evlenirse, dininin üçte ikisini korumuştur."[2]

إِذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمْ عج شَيْطَانُهُ يَقُولُ: يَا وَيْلَه! عَصَمَ ابْنُ آدَمَ مِنِّي ثُلُثَي دِينِهِ

"Sizden biriniz evlendiği zaman, şeytanı feryad edip şöyle der: "Yazıklar olsun bana! Bu Adem oğlu dininin üçte ikisini benden korudu."[3]

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ "Onlar sizin için bir libas (elbise ve örtü) siz de onlar için bir libas (elbise ve örtü) mesabesindesiniz." Âyet-i kerîmesinin mâsı: هُنَّ سَكَنٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ سَكَنٌ لَهُنَّ "Onlar (kadınlar) sizin için sükûn yeri ve siz onlar için sükûnet kaynağısınız," demektir.

Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا

"O, odur ki, sizi bir tek nefisten yarattı. Eşini de ondan yaptı ki, gönlü buna ısınsın (onda sükûnet bulsun diye)."[4]

Hiçbir şey, iki eşin (karı-kocanın) birbirlerine sükûn ettiği, birbirleriyle kaynaşıp huzur buldukları gibi sükûn etmez.

عَلِمَ اللّٰهُ **"Allâhü Teâlâ bilmektedir"** Yâni ezelde bildiği için.

أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ **"Muhakkak ki sizlerin nefsinize emniyet edemeyeceğinizi (bildiği için)."**

Sizin nefislerinize ihânet ettiğinizi ve zulmettiğinizi bilmektedir. Sizler, Ramazan-ı şerif'in gecelerinde hanımlarınızla ilişkide bulunmak sebebiyle; hep cezâya sürükleniyorsunuz ve onun, sevaptan nâsibini hep eksiltiyorsunuz.

Hiyânet, emânetin zıddıdır. Allâh, kullarına tüm emir ve nehiylerini emânet etmiştir. Kullar, O'na gizlice isyâna kalkıştıklarında, Allâh'a ihânet etmiş olurlar. Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

---

[1] Ziyâdetü'l-Camiu's-sagîr

[2] Bu lafızla kaynağını bulamadım. Ama aynı manâda değişik lafızlar bu konuda çok hadis-i şerif var.

[3] Kenzül-Ummal hadis no: 44454

[4] El-A'râf: 7/189

"Ey o bütün iymân edenler! Allâh'a ve Resûlü'ne hıyânet etmeyin ki; bile bile emânetlerinize hıyânet etmeyesiniz."[1]

Sâib buyurdu:

Sana cevherden bir gönül emânet ettim.

O emânetin perdesini kaldırma.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ "Mürâcaatınızı kabul buyurdu."

Bu cümle, عَلِمَ "bildi" fiilinin üzerine atıftır. Yâni, sizler yaptıklarınızdan tevbe ettiğiniz vakit, tevbenizi kabul etti ve sizin günahlarınızı tecâvüz etti:

وَعَفَا عَنْكُمْ "Ve sizden affetti."

Yâni onun (günahın) eserini (ve izini) üzerinizden silip giderdi.

فَالْآنَ "Şimdi."

Yâni tahrim (Ramazan-ı şerif gecelerinde cinsî ilişkide bulunma yasağı) neshedildiği (hükmü kaldırıldığı) için. Bu kelime, şu kavl-i şerîf için zarftır.

بَاشِرُوهُنَّ "Onlara (eşlerinize) mübaşerette bulunun."

فَالآنَ "Şimdi" Kelimesinin aslı, حَانَ "yaklaştı" manasına olan bir fiildir. Sonra (hâli) hazır (da) olan zamana isim oldu. Lam elif ile ma'rife kılındı ve fetha üzerine kaldı.

مباشرة Mübâşeret, tenin tene temas etmesi ve yapışması demektir. Mübâşeret kelimesiyle tenin tene temas edip yapışmasını gerektiren cimâ kinâye olundu. (**1/299)** Cimâ'ya tâbi olan her hareket mübâşeret kelimesinin altına girer.

Sünnetin kitab ile neshi

Bu âyet-i kerime'de sünnet'in kitab ile neshediliğine delil vardır. (Bu durum yani) eğer, (İslâm'ın başında Ramazan-ı şerif'in gecelerinde) yemek, içmek ve cimâ etmenin haramlığı sünnet ile sâbit ise böyledir…

[1] El-Enfâl: 8/27

Yok eğer Ramazan-ı şerif'in gecelerinde yemek, içmek ve cimâ etmek (sünnet ile sâbit değil de) bizden öncekilerin şeriatlerinde haram idiyse; böyle değildir. Onların (âlimlerin) bâzıları bu görüş üzeredirler…

وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ **"Ve Allâh'ın sizler için yazdığını isteyin."**

Allâhü Teâlâ hazretlerinin size "Levh-i Mahfûz"da takdir ve tesbit ettiği çocukları isteyin. Bu kavl-i şeriften, mübâşeretin maksadı çocuk sahibi olmak ve nesli devam ettirmek olması gerekir. Çünkü şehvetin yaratılması ve nikahın meşrû kılınmasındaki hikmet, sâdece şehveti gidermek demek değildir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdu:

تَنَاكَحوُا تَنَاسَلوُا تَكَثّروا فَإني أُبَاهي بِكُمُ الأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَة

"Evlenin, neslinizi devam etttirin ve çoğalın. Çünkü kıyâmet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim."[1]

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا **"Ve yeyin ve için;"**

Oruç gecelerinde, yeyin ve için. Bu cümle, بَاشِرُوهُنَّ "Onlarla mübâşeret edin." Kavl-i şerifinin üzerine atıftır.

حَتَّى يَتَبَيَّنَ **"Tebeyyün edip (seçilinceye) kadar,"** Zahir oluncaya kadar.

لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ **"Sizin için beyaz iplik,"**

Günün beyazlığında ilk ortaya çıkan şeydir. Önce, tıpkı ince bir ip şeklinde uzayan ve yayılan bir aydınlıktır.

مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ **" Siyah iplikten,"**

Gündüzün beyazlığıyla berâber, gecenin karanlığından belirleyen şeydir. Çünkü "Subh-ı sâdık" yâni fecri sâdık belirdiği zaman, tıpkı ufukta enine uzayan bir ipmiş gibi görülür. Hiç şüphesiz fecri sâdık ile berâber, gecenin karanlığında bâzı şeyler kalır. Aydınlığın çevresi karanlıktır. Fecir doğduğunda karanlıklar, beyaz ipin yanındaki siyah gibi olurlar. Çünkü sabahın aydınlığı, gecenin karanlığından çevresini yararak çıkar yâni doğar. Bunun için aydınlık ve karanlık, beyaz ve siyah ip ve çizgiye benzetildiler.

---

[1] Keşfül-Hafa: 1021; Bu ibâreler ile "el-Mebsût" nikah babında geçmektedir.

مِنَ الْفَجْرِ "Fecir'den,"

Yâni sabah'ın ışınları gecenin karanlıklarını yararak çıkar. Beyaz ipi açıklamaktadır. Sadece beyaz ipin açıklanmasıyla iktifâ edildi, siyâh ip beyan edilmedi. Çünkü beyaz ip aynı zamanda siyah ipe de delâlet etmektedir. Bu kavl-i şerîfin takdiri şöyledir: حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْفَجْرِ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ اللَّيْلِ "Ve tâ fecrin beyaz ipliği, gecenin siyah iplikliğinden sizce seçilinceye kadar."

حَتَّى يَتَبَيَّنَ "Tâ ki tebeyyün edip (seçilinceye kadar)" kavl-i şerîfi, bu üç işin sonucunu belirtmektedir. Yâni, mübâşeret, yemek ve içmeğin son vaktini beyan etmektedir.

Subh-ı sâdık (imsâk) vaktine kadar, mübâşeretin caiz olmasından, guslü o zamana kadar te'hir etmenin caiz oduğuna delâlet eder.

Cünüb olarak sabahlayan kişinin orucunun sıhhatine de delalet eder. Zîrâ, imsak vaktine kadar mübâşeret caiz olduğuna göre, gusletmek de, zarûretle yâni mecbûren fecirden sonrasına kalır. Ancak mübâşeret, gecenin sonundan önce olur ve güsledecek kadar da zaman genişlik olur da güsletmezse elbette onun cünüp kalması haram olur. Çünkü bu (durum nihâyet bildiren) حَتَّى kelimesine mühâliftir.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ "Sonra da orucu tam tutun."

Yâni, günün bütün vakitlerinde, cima, yemek ve içmekten imsâk edip, kendinizi alıkoyun, demektir.[1]

اِلَى اللَّيْلِ "Ertesi geceye kadar,"

O da, gecenin girmesidir. Bu da güneşin batmasıyla olur.

أَتِمُّوا "Tamamlayın" kavl-i şerîfinde belirtilen tamamlamaktan maksat oruca devam ederek tamamlamak demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyruldu:

اِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ وَأَدْبَرَ النَّهَارُ وَغَابَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

"Gündüz geride kalıp, gece girdiğinde ve güneş kaybolup battığında, artık oruçlu orucunu açar."[2] Yâni iftâr vakti girmiştir. Bu Hadîs-i şerifte,

[1] اِلَى (harf-i cerri, kadar manâsına olup) gaye (nihayet) içindir.

[2] Sahihi Müslim, hadis no: 1841

ikbâl yâni karşılama, idbâr yâni geride bırakma kelimeleri zikredildi. Bunlar ise ancak güneşin tam olarak kaybolmasıyla yâni batmasıyla olur. Bu ifâdeler, güneşin tam batışını beyan etmek içindir. Güneşin bir kısmının batmasıyla, iftâr etmenin caiz olduğunu kimse zannetmesin, diyedir. Veya kişi bir vâdîde olursa, bu kişi güneşin batışında ikbâl ve idbâr ile amel etmelidir.

(Âlimler) buyurdular ki, bunda Ramazan-ı şerif orucuna gündüz niyet etmenin caiz olduğuna ve visâl orucu, yâni iftâr etmeden iki günün orucunu birleştirmenin nefiy edildiğine yâni yasaklandığına delâlet vardır.

Birincisi, yâni Ramazan-ı şerif orucuna gündüzleri niyet etmenin caiz olması şundandır: Allâhü Teâlâ hazretleri, fecre kadar, mübâşeret, yeme ve içmeyi helal kılmasından, orucun başlangıcının fecirden sonra olduğu tebeyyün edip açıklanmış oldu. Buna göre, أَتِمُّوا "tamamlayın" kavl-i şerîfi,

ثم ابتدؤا بالصوم واتموه الى الليل "Sonra oruca başlayın ve orucu geceye kadar tamamlayın," demektir. Ve böylece oruç tutma emri fecirden sonra olmuş olur.

Visâl orucu ve oruçta niyet

Oruç sâdece imsak değildir. Yâni oruç sâdece imsâktan ibâret değildir. Belki oruç, imsakla berâber niyetle olur. Buna göre, ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ "Sonra orucu tamamlayın" kavl-i şerîfi, fecirden sonra oruca niyet etmeyi emretmektedir.

Amma ikincisi, yâni visâl orucu: Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, geceyi orucun sonu kıldı. Bir şeyin sonu onu kesen ve sona erdiren demektir. Oruçtan sonra iftar olur. İftâr ile visâl (iftâr etmeksizin iki günün orucunu birbirine birleştirmek) bozulmuş olur.

Bâzı âlimler buyurdular ki, gece, orucun vacib olmasının sonudur. Gece girdiğinde, artık oruç tutmak vâcib olmaz. Gecenin girmesinden sonra oruç tutmak caiz olmaz. Çünkü âyeti kerime, gece oruç tutmaya delâlet etmemektedir.

Bu emirler ve benzerleri ibâhe (yani o işi yapmanın mübâh olduğunu) beyan etmektedir. Yâni:

بَاشِرُوهُنَّ Onlarla (kadınlarla) mübâşeret etsinler,

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا “Ve yiyin ve için,” ibâhe (yani bu işlerin yapılmasının mübâh) ve ruhsat için olmuş olur. Bunlar vucûb ifâde etmez. Bu âyeti kerime visâl orucunun nefyi (yasak oluşuna da) delâlet etmez.

(Bâzıları), mübâşerette, oruçlu olana mübâşeretin gündüzleri haram olup, geceleri haram olmamasında; itikâf halinin de oruç hali gibi olduğu zannedildiğinde; itikâfta olan kişinin üzerine gece ve gündüz mübâşeretin haram olduğunu beyan etmek için Allâh şöyle buyurdu:

İtikâf

وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ “Ve onlara (kadınlara) mübaşerette bulunmayın!”

Yâni onlara cimâ etmeyin demektir. **(1/300**)

وَأَنْتُمْ “Ve sizler,”

عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ “Mescidlerde itikâf eder olduğunuz halde...”

İtikâf niyetiyle camilerde ikâmet edip bulunurken hanımlarınızla bir araya gelip ilişki kurmayın. İtikâf, şeriatte mescide bağlanmak, Allâh’a tâata bulunmak ve ona yaklaşmak için orada durmaktır.

İtikâf, eski şeriatlerde de vardı. Niketim Allâhü Teâlâ hazretleri, İbrâhim Aleyhisselâm ve Hazret-i İsmâil’e şöyle buyurdu:

وَعَهِدْنَا اِلَى اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Ve İbrahim ile İsmail’e şöyle ahd verdik: “Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibâdete kapananlar için, hem rükû ve sücûda varanlar için tertemiz bulundurun.”[1]

Bu kavl-i şerif, Mescidde itikâf’da bulunanlar hakkında nâzil oldu. Kişi itikâfta iken, hanımına ihtiyaç duyunca yanına gider, onunla berâber olur, sonra da gusleder ve mescide tekrâr dönüp itikâfa devam ederdi. Bu âyeti kerimeyle bu cimâ yasaklandı. İtikâf halinde olan kişiye cima etmek haramdır. Cima ettiği zaman, itikâfı bozulur.

Burada geçen, فِي الْمَسَاجِدِ “Mescidlerde” kavl-i şerîfi, itikâfın bütün camilerde caiz olduğuna delâlet eder. Ancak cuma namazı kılınan camide

[1] Bakara: 2/125

itikaf etmek daha faziletlidir. Çünkü böyle olunca, cuma namazı kılmak için mescidi terketmek zorunda kalmaz.

İtikâfa girmek en şerefli amellerdendir. Eğer itikâf ihlas, samimiyyet ve takvâ ile olursa, faziletli bir ameldir. Çünkü itikâfta kalbi, Allâh'dan gayri her şeyden boşaltmak, yâni mâsivâyı kalbinden çıkartmak vardır.

Atâ (r.h.) şöyle buyurdu: İtikâfa giren kimsenin durumu, tıpkı büyük birinden bir isteği ve ihtiyacı olan bir kimsenin durumuna benzer. İhtiyaç sahibi kişi, o büyüğün kapısının önünde oturur, bekler ve; "Benim ihtiyacımı karşılayıncaya kadar buradan gitmeyeceğim," der. İşte itikâfa giren kimse de, Allâh'ın evinde oturur ve şöyle der; "Beni bağışlayıncaya kadar buradan ayrılıp gitmeyeceğim."

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

مَنْ مَشَى فِي حَاجَةِ أَخِيهِ فَكَأَنَّمَا اِعْتَكَفَ عِشْرِينَ سَنَةً وَمَنْ اِعْتَكَفَ يَوْمًا جَعَلَ اللّٰهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ ثَلَاثَةَ خَنَادِقَ أَبْعَدُ مِمَّا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ

"Kim bir Müslüman kardeşinin hacet ve ihtiyacını gidermek için yürürse, sanki yirmi sene itikâf etmiş gibi olur. Kim bir gün itikâf yaparsa, Allâhü Teâlâ hazretleri onunla cehennem ateşinin arasına handek koyar ki, her hendeğin arası doğuyla batı arasından daha uzaktır."

مَنْ مَشَى فِي حاَجَة أخِيهِ وَبَلَغَ فِيهاَ كاَنَ خَيْراً مِنْ اِعْتِكاَفِ عِشْرِينَ سَنَة، وَمَنْ اِعْتَكَفَ يَوْمًا اِبْتِغَاء وَجهِ اللّٰه عَزّ وَجلّ جَعَلَ اللّٰه بَيْنَهُ وَبَيْنَ النّارِ ثَلاَثة خَنَادِقَ أَبْعَدُ مِمَّا بَيْنَ الْخَافِقِين.

"Her kim bir kardeşinin ihtiyacı için yürür ve ona bir hayır ulaştırırsa, ona yirmi senenin itikâfından daha hayırlı olmuş olur. Ve her kim, Allâh azze ve cellenin rızası için bir gün itikâfta bulunursa, Allâhü Teâlâ hazretleri onunla cehennem ateşinin arasına üç hendek koyar. Bu hendeklerin arası, doğu ile batı arasından daha uzaktır."[1]

İtikâf ve halvetin faydaları

Ayrıca halvette, yâni yalnız kalmakta ve halk ile bir süre ilgiyi kesmede maddî ve manevî birçok fayda vardır.

[1] Kenzül-Ummal hadis no: 24019

(1) İtikâfın faydalarından biri şudur ki, itikâf yapan kişiden insanlar, selâmet bulmuş ve o da insanlardan kurtulmuş olur.

(2) İtikâfın faydalarından biri de, dünyânın sıkıntılarından ve tüm aldatıcılığından yüzçevirmek vardır. Bu da doğruluk (sıdk) ve ihlas yolunun ilk basamağıdır.

(3) İtikâfta, Allâh ile ünsiyet etmek, tevekkül ve kâfî olan rızka râzı olmak vardır.

(4) zîrâinsanlarla berâber olmak, insanı günlük geçim sıkıntılarına zorlar ve elbette ona külfet yükler.

(5) İnsanların içinde olan ve geçim peşinde koşan kişi, çoğu kere haram ile helâlin arasını tefrik etmez. Ve böylece helâke ve tehlikeye düşer.

(6) Halvete çekilen bir kişi, aynı zamanda insanları idâre etmeye çalışıp ve onlara yağcılık yapmaktan da kurtulur.

(7) İtikâfta bulunan kişi, insanlara karışmaktan doğan isyân, hata ve günahlardan kurtulur.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) hazretleri buyurdular:

"Tasavvuf, kişinin haram şüphesi bulunan ve tehlikesi olan her şeyden kaçınmasıdır ve dilini boş sözlerden korumasıdır."

Halvet ve erbeîn (yani çileye girmek) ancak budur. Halvet, kesrette vahdettir. Yâni çokluğun içinde yalnız olmaktır. Yine halvetten maksat da budur. (Yâni halvet, haram şüphesi olan şeylerden kaçınmak ve dilini muhafaza etmektir).

Lakin çoğu kişide olan halvet, bizim anlattığımız ve zikrettiğimiz şekil üzere olandır. Sâbit ve sağlam olan da budur. Çünkü insanın halveti sırasında kazandıkları, insanların arasına karışmasıyla ortadan kalkabilir. Bizim zikrettiğimiz halvet bu değildir. Yâni yalnızlığa çekilmek değildir.

Bizim yolumuz Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yoludur ve Ashâb-ı kirâm hazerâtının yoludur.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, erbeîn (çile) tayin etmediler. Belki Ramazan-ı şerifin son on gününde itikâf yaptılar.

Evet, erbeîni (çile'yi) MûsâAleyhisselâm yaptı. Allâhü Teâlâ şöyle buyurur:

وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

-"Bir de Musâ'ya otuz geceye va'd verdik ve onu bir on ile tamamladık. Bu sûretle rabbinin mîkatı tam kırk gece oldu."[1] Halvetiyye'yi bu-

[1] El-A'râf: 7/142

radan aldılar. Aziz Mahmud Hüdâî (k.s.) hazretlerinin "Vakiât"ında da bu böyledir.

تِلْكَ "Bunlar"

Yâni, oruç âyetinin başından buraya kadar anlatılanlar,

حُدُودُ اللّٰهِ "Allâh hudûdudur,"

حُدُود "hududlar" kelimesi, حد kelimesinin cemiidir. O da sınır ve iki şey arasındaki engel demektir. Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarına koymuş olduğu hükümler için bir sınır yaptı. Çünkü onlar, hak ile bâtıl'ın arasında bulunan engellerdir. zîrâbu hükümleri, mühâlefet edip çiğnemek memnu' yâni yasaktır..

فَلاَ تَقْرَبُوهَا "Sakın onlara yaklaşmayın!"

Yâni bırakın tecâvüz etmeyi ve aşmayı, yaklaşmayın bile... Bu kavl-i şerîfle, hak ile bâtılı ayıran sınıra yaklaşmak nehyedilip yasaklandı. Buna göre bâtıla, değil girmek, ona yaklaşmak bile nehyedildi ve asla caiz değildir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin buyurdukları gibi:

وَاِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًىوَاِنَّ حِمَى اللّٰهِ مَحَارِمُهُ مَنْ رَتَّعَ حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ فِيهِ

"Her Melik'in bir koruluğu (yasak ve kanunları) vardır. Ve Allâhü Teâlâ hazretlerinin koruluğu (yasakları) ise haram kıldıklarıdır. Kim koruluğun çevresinde otlarsa oraya düşme tehlikesi vardır. Oraya düşmesi muhtemeldir."[1]

O yani, فَلَا تَقْرَبُوهَا "Sakın onlara yaklaşmayın!" kavl-i şerîfi, فَلاَ تَعْتَدُواها "Onu tecâvüz etmeyin" sözünden daha beliğ ve daha tesirlidir.

Allâhü Teâlâ hazretleri, bu kadarcık az bir ifâde ile orucun ahkâmını tam bir şekilde beyan ettikten sonra, şöyle buyurdu:

كَذٰلِكَ "Böylece,"

Yâni Allâh, beyan ediyor. Bu misâl gibi, yeterli ve açık bir şekilde hükümlerini açıklıyor, demektir. Buradaki كَ (Kef) harfi, mahzûf bir masdarın sıfatı olduğu için nasb mahallinde vaki oldu.

[1] Tirmizi: 1126, hadis kitabındaki ibâre daha farklıdır.

يُبَيِّنُ اللّٰهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ "Beyan edip, ayırdediyor Allâh, âyetlerini insanlara..."

Âyetler, dinin delilleri ve ahkâmın naslarıdırlar. Yâni Allâh, dinle ilgili delilleri, hükümlerle ilgili nasları böylece apaçık ve yeterli bir şekilde beyan eder. Beyandan ve açıklamaktan maksat, Allâh'ın kullarına olan hidâyet ve rahmetidir. Bu beyanda buyuruldu:

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ(١٨٧) "ki, sakınıp korunsunlar..."[187]

Allâh'ın emir ve yasaklarına mühâlefet etmekten uzak dururlar.

Takva

Takvâ (bir kaç mertebedir:)

1- Şirkten korunmaktır;

2- Sonra da ma'siyet, günah ve kötülüklerden korunmaktır.

3- Sonra da şehvetlerden ittikâ edip korunmaktır.

4-Daha sonra boş olan şeyleri terketmektir. (**1/301**) Yâni dünyâ ve âhiretine faydası olmayan işleri, sözleri ve hareketleri terketmesidir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri hadis-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ

"Kul, sakıncalı bir işe düşebilirim endişe ve korkusuyla; kendisinden bir beis (yani sakınca) olmayanı bırakmadıkça Müttekîlerin derecesine ulaşamaz."[1]

Sa'di buyurdu: Ömrünü zayi etme, yazık olur. Fırsat azizdir, vakit ise kılıç gibi keskin.

Allâh bizleri ve sizleri uyanık ve takvâ ehlinden kılsın, amin.

Rüşvet

وَلَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَٓا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

[1] Tirmizi hadis no: 2375

“Bir de aranızda mallarınızı bâtıl sebeple yemeyin! Nâsın mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için o malları hâkimlere sarkıtmayın.”[188]

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ “Bir de aranızda mallarınızı bâtıl sebeple yemeyin!”

Yâni, bâzınız bâzınızın malını Allâhü Teâlâ hazretlerinin sevmediği ve meşrû kılmadığı bir şekilde yemesin. Bu da gasb, talan, hırsızlık, yalan yere yemin ve habis (çirkin) kazanç gibi. Bu da, kumar, rüşvet ve kâhinlik, teğanni, yas tutmak gibi. Hile ve hıyânetin bütün yollarından diğerinin malını yemesin.

بَيْنَكُمْ kavl-i şerîfi, zarfiyyet üzere mensûb’tur, ve تَأْكُلُوا kavl-i şerîfine taalluk etmektedir.

Yemenin aralarında olmasının manâsı, yemek için aralarında tedâvül ve tenâvül’ün meydana gelmesi gerekir. Burada yasak edilen yemek, husûsiyetle sâdece yemek işinin kendisi değildir. Çünkü bâtıl üzere kurulan bütün tasarruflar haramdır. Ayrıca örfte yaygın olan mal harcamanın yemek olarak ifâdesidir. Çünkü umûmiyetle maldan maksat yeme işine yöneliktir. Mala sahib olmanın en büyük sebebi yemektir.

بِالْبَاطِلِ “Bâtıl sebebiyle” kelimesi, mezkûr fiile taalluk etmektedir. Yâni “Mallarınızı bâtıl bir sebeple yemeyin” demektir.

İki hasmın güzel davranışı

Bu âyeti kerime, aralarındaki bir toprak melesi yüzünden anlaşamayan iki kişi hakkında nâzil oldu. Bunlardan biri, yalan yemin yoluyla diğer kardeşinin toprağına sahip olmak istedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ona şöyle buyurdular:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ وَأَقْضِيَ لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا فَلَا يَأْخُذْ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ

“Ben, sizden biriniz gibi bir insanım. Ancak bana vahiy geliyor. Siz anlaşmazlığınızı bana getirirsiniz. Olur ki, bâzınız bâzısına karşı daha güçlü ve kuvvetli bir delil getirir ve daha iyi bir savunmada bulunur, ben

de dinlediğim şeylere göre o kimse lehine hüküm veririm. Eğer kimin lehine kardeşinin hakkında (aleyhinde) bir hüküm vermişsem, ben ona cehennemden bir ateş parçasına hükmetmiş olurum."[1]

Bunun üzerine her ikisi de ağlamaya başladılar ve birbirlerine:

-"Ben hakkımı arkadaşıma helâl ediyorum," dediler.

Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, şöyle buyurdu:

فَاذْهَبَا فَاقْتَسِمَا ثُمَّ تَوَخَّيَا الْحَقَّ ثُمَّ اسْتَهِمَا ثُمَّ لِيَحْلِلْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْكُمَا صَاحِبَهُ

"İkiniz de gidin araştırın, sonra paylaşın, sonra da her ikiniz birbirinizle helâlleşin, herbiriniz hakkını diğer kardeşine helâl etsin."[2]

Bu Hadîs-i şerifte geçen bâzı kelimelerin manâsı:

أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ mübârek sözü, yâni arkadaşından (karşı taraftan) daha kuvvetli delil ve delil getirmeye daha gücü yetmek demektir.

تَوَخَّيَا hakkı kasdetmektedir.

اسْتَهِمَا kur'â çekmek demektir.

Bu Hadîs-i şerif, "kâdî'nın zâhirî olarak vermiş olduğu hüküm bâtında geçerli değildir" hükmüne delâlet eder.

İmam Şafiî hazretlerine göre böyledir. İmam Şafii bu görüştedir.

İmam-ı Azam hazretleri, bunu mallar ve mülklere hamletti; nikâh akitlerine değil… Onu feshetti. Bu konunun yeterince açıklandığı yer, fıkıh kitablarındaki "Kitabü'l-Kazâ" bölümüdür. Daha geniş bilgi için oralara bakınız.

وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ "Ve o malları hâkimlere sarkıtmayın."

Nehyedilen üzerine atıftır. Bu da haram olmuş oluyor. Zikredilen atıf sebebinden dolayı bu cümlenin başına lâ-i nâhiyye yâni cümleye menfî manâsını veren لا getirilmedi. Çünkü ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmündedir.

ادلاء vermek, ulaştırmak yâni sarkıtmak demektir.

بِهَا de bulunan zamir, mal içindir, yâni mala râcîdir. Muzâf takdirindedir. Buradaki, بِ (be harfi cerri) nin misli şu âyeti kerimede vardır:

---

[1] Buharî hadis no: 6452
[2] Ahbed bin Hambel hadis no: 25392

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِايْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

-**"**Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin; çünkü Allâh güzellik edenleri sever."[1]

Âyet-i kerîmenin ma'nası: Mal ve hükûmet işlerini orada bulunan bir faydanızdan dolayı hâkimlere bırakmayın.

لِتَأْكُلُوا **"Yemeniz için,"** hakimlere tahakküm etmek yoluyla.

فَرِيقًا **"Bir kısım"** Yâni bir taife ve bâzısı,

مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ **"Nâsın emvalinden (insanların mallarından) bir kısmını günah ile."**

Burada geçen بِ (be harfi cerri) sebebiyyet için olup, لِتَأْكُلُوا "yemeniz için" kavl-i şerîfine taalluk etmektedir.

Yâni günahı gerektiren bir halde demektir. Yalan yere şahitlik, yalan yere yemin ve kendisinin lehine hükmedilen kişinin zâlim; aleyhine hükmedilen kişinin mazlûm olduğunu bildiği halde sulh yapmaktır.

Denildi ki, bu âyet-i kerimenin manâsı, rüşvet yoluyla zâlim hükümdarlara ve kötü hâkimlere mal aktarmayın demektir.

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ(١٨٨) **"Ve siz bildiğiniz halde"**

Siz kendinizin bâtıl üzere olduğunuzu ve günah irtikâb ettiğinizi yâni başkasına zulmettiğinizi ve bunun da çirkinliğini ve bunun çirkinliklerin en çirkini olduğunu bilmektesiniz. Bu tür hareketlerin sahipleri azarlamaların en çirkinini haketmişlerdir.

Denilir ki dünyâ üç şeydir.

1-Helal,

2-Haram,

3-Şüpheli şeylerdir.

Haram, azabı yâni cezâlandırılmayı icabettirir. Şüpheli şeyler, kınanmayı icâbettirir. Helâl ise, hesâbı icabettirir.

Hakîm Sinânî buyurdu:

[1] Bakara: 2/195

Cihân bir misâldir.

İnsanlar yaparlar ve yığarlar biner biner.

Bâzı adamlara ölçek ölçek,

bâzılarına kuş gagası kadar.

İşin sonu hepsini terketmektir.

Hepsinden geriye hesabı kalır.

Akıllı kişiye, insanların hukukuna tecâvüzden ve zulümden kaçınması gerekir.

Hikâye

Kul Hakkı -

Hikâye olundu. Nûşirevân öldüğü zaman, tabutunu bütün memleketini gezdirdiler. **(1/302**) Bir münâdî şöyle nidâ ediyordu:

-“Üzerimizde hakkı olan gelsin.”

Vilâyetin hiçbirinde, bir dirhem kadar bile üzerinde hakkı olan bir kimse bulunmadı.

Kul Hakkı - İmâmı Âzam ile Mecûsî

Rivâyet olundu: İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerinin bâzı mecûsîlerden alacağı vardı. Alacağını istemek için mecûsî’nin evine gitti. Mecûsinin evinin kapısına vardığında, ayakkabıları necâsete bulaştı. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri, ayakkabılarına bulaşan necâseti yâni pisliği temizleyip atarken, pislik mecûsî adamın evinin duvarına sıçradı. İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretleri hayret ettiler. Kendi kendine şöyle düşündü:

-“Eğer ben bu pisliği mecûsî’nin duvarında olduğu gibi bırakırsam, duvarı çirkin görünür. Eğer duvarı kazıp çıkaracak olursam, adamın duvarının toprakları ve boyası dökülür.

İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretleri, hemen evin kapısını çaldı. Bir câriye (kadın hizmetçi) kapıyı açtı. İmâm-ı Âzam o’na:

-“Efendine söyle! Ebû Hanife kapıda kendisini beklediğini söyle,”dedi.

Mecûsî çıktı. İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretlerini görünce malını istediğini zannetti. Borcunu ödeyemediği veya ödeyemeceği için özür dilemeğe başladı. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri,

-"Burada özürlerden daha evla bir mesele var," der. Ve ayakkabısına bulaşan necâseti ve onu temizlerken duvara sıçramayı anlatır. Ve sonra şöyle der:

-"Bunu temizlemenin yolu nedir?"

Bunun üzerine mecûsî:

-"Şimdi dur! Önce ben kendi nefsimi temizlemeliyim!" der. Ve hemen Müslüman olur.

Bu kıssadaki nükte ve incelik: İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri, kul hakkına tecâvüz etmemek ve kimseye zulüm etmemek için bu kadar küçük bir konuda titizlik gösterdi ve mecûsinin müslüman olup ebedî şekâvetten kurtulmasına sebep oldu.

Kim zulüm yapmaktan sakınır ve haksızlıktan uzak durursa, her iki dünyâ saadeti elde eder. Aksi takdirde rezil olur gider.

Kul Hakkı - Hikâye

Hikâye olunur. Hıristiyanın biri, hanımını bir eşeğe bindirip Müslüman kasabalarından birine geldi. Rindâne hayat yaşayan serserilerden biri eşeğin kuyruğunu kesti. Eşeğin kuyruğunun kesilmesiyle eşek can havliyle ürküp sıçradı. Kadın eşekten düştü, kolu kırıldı ve hamlini (yani karnındaki çocuğunu) düşürdü. Kadın hamileydi.

Hıristiyan adam o memleketin kâdı'sına gitti. Mahkemede durumu anlattı. Şikâyetçi oldu. Kâdı efendi işi ciddiye almadı. O Rindâneye şöyle dedi:

-"Kesmiş olduğun eşeğin kuyruğunu yerine yerleştirip tut. Ta ki kuyruk eski haline gelesiye kadar." Hıristiyan adama :

-"Sen de bekle, kadın hamile kalıncaya kadar. Kolu da zaten kendiliğinden iyileşir," dedi.

Hıristiyan adam şaşırdı. Kâdı efendiye sordu:

-"Sizin adâletiniz bu mu? Şeriatınız bunu mu emrediyor? "

Hıristiyan adam, kâdı efendinin cevab vermesini beklemeden, başını göğe kaldırdı, ellerini açtı ve şöyle dedi:

-"Yâ ilâhî! Sen halim'sin; ama buna benim sabrım yok. Ey zaif ve horlananları gören ve zulme uğrayanlara yardım eden (bana yardım et!)"

Allâh o kâdı efendiyi neshetti yâni yaratılışını değiştirdi. Hemen o anda taş oluverdi.

Bu hikâyede iki şey vardır.

1- Bu kâdı efendi zulmüyle en büyük belâ'ya uğradı.

2- Mazlûmlardan mutlaka zulmü kaldırmak lazım. Bu kişi kâfir olsa bile… Çünkü Allâh, mazlûm olan kâfirin duasını işitir, yâni kabul eder.

Te'vilât-ı Necmiyyeden tasavvufî manâlar

Bu âyeti kerimede şu işâretler vardır:

Muhakkak ki mal ve mülk, nefsin kıvâmının maslahatı (iyiliği) için yaratıldı. Nefs, ibâdetlerin merâsimini yâni ibâdetleri gereğince yapmak için yaratıldı. Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurmaktadır:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ

"Ve ben, cinn u ins'i ancak bana kulluk etsinler diye yarattım;"[1]

İnsanlar, iyi bilsinler ki mal ve nefisler (canlar) Allâhü Teâlâ hazretlerinindir. İnsanlar, malda ancak Allâh'ın emirleri doğrultusunda tasarruf ederler.

وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ "Bir de aranızda mallarınızı bâtıl sebeple yemeyin!" Yâni nefsin hevâ ve hevesi, hırs, şehvet, gaflet üzere isrâf ile yemeyin demektir. Mallarınızı hak, kanaat, taata takviye ve ibâdet yapmaya kuvvet olması için yeyin demektir.

وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ "Ve asla hakimlere sarkıtmayın!" Bu hakim insanlara kötülüğü emreden "Nefs-i emmâre"dir.

لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ "İnsanların malından bir kısmını yemek için." İbâdet ve taate yardımcı olmak için yaratılan malların bir kısmını yemeyin.

بِالْاِثْمِ "Günah ile" Yâni kesmekle, gafletle ve mallar ile ma'siyete yâni günah işlemede size yardımcı olması için hayvanlar ve behâim gibi yemeyin. Bu durumda sizin haliniz yâni elde ettiğiniz şey ve yeriniz cehennem ateşi olmuş olur. zîrâAllâh şöyle buyurdu:

---

[1] Ez-Zâriyât: 51/56

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

"O küfredenler ise zevketmeye bakarlar ve hayvanlar gibi yerler, içerler. Halbuki ateştir ikametgâhı onların!"[1]

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ(١٨٨) "Ve sizler bildiğiniz halde." İşin özetini ve işten hâsıl olanı bildiğiniz halde onunla amel etmiyorsunuz. Tevilât-i Necmiyyede böyledir.

Hilâl ve takvîm

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّۜ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰىۚ وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

"Sana hilâllerden soruyorlar onlar. De: "insanlara hacc için de vakit ölçüleridir. Bununla berâber erginlik, evlere arkalarından gelmenizle değildir ve lâkin eren, korunandır. Evlere kapılarından gelin ve Allâh'a korunun ki felâh bulasınız.[189]

Hilâl'in durumu nedir?

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ **"Sana hilâllerden soruyorlar."**

Rivâyet olundu. Muaz bin Cebel (r.a.) ile Sa'lebe bin Ğanem el-Ensârî (r.a.) Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Yâ Resûlellah! Hilâl nasıl oluyor da, önce ip gibi ince gözüküyor, sonra giderek büyüyor ve doluyor ve eşit hale geliyor, sonra da tekrâr eksilerek başlangıçtaki ilk haline dönüyor?" diye sordular. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyeti kerimeyi indirdi ve: يَسْأَلُونَكَ عَنْ الأَهِلَّةِ "Sana hilâllerden soruyorlar," buyurdu.

---

[1] Muhammed: 47/12

الْأَهِلَّةِ kelimesi, هلال hilal'in cemiidir. هلال hilal ise, ayın ilk gecesinden üçüncü geceye kadarki hâlinde sana zahir olan ayın nuruna denilir. Kendisine هلال hilal diye isim verildi; çünkü insanlar, hilali gördüklerinde yüksek sesle zikir ve dua yapmaktadırlar. Arablar, yeni doğduğunda ağlayan bir çocuk için: استهل الصبى "Sabi ağlayıp sesini yükseltti" derler. Hacılar, telbiye okurken seslerini yükseltikleri zaman: اهل القوم بالحج "Hac sebebiyle kavim (hacılar) seslerini yükselterek telbiye okudular" derler.

قُلْ **De:** Habibim Ahmed, rasûlüm ya Muhammed! Söyle:

هِيَ **"O"** hillâller,

مَوَاقِيتُ **"Vakit ölçüleridir."**

مَوَاقِيتُ kelimesi, ميقات "miykât'ın cemiidir. Bu da وقت vakt'tan gelmektedir. Vakit ile müddet ve zamanın arasındaki fark şudur:

مدة Müddet (yani süre) mutlaktır. Felek (yani gezegenlerin) hareketlerinin başlangıcından sonuna kadar olan hareketlerine denir.

زمان Zaman, taksim olunmuş müddettir. **(1/303**) Zaman, mâzî, hâl ve istikbâle bölünmüş müddet ve süreye denir.

وقت Vakit, iş için farzedilen belirli bir zamandır.

لِلنَّاسِ **"İnsanlar için,"**

Yâni insanların işleri ve maslahatlarına taalluk eder.

Haccın belirli vakit ve mikâtı vardır

وَالْحَجِّ **"Ve hac için (mikâttır)."**

Haccın işleri, yâni haccın yapılışı husûsî mikat ve vakitlere bağlıdır.

Sual: Eğer sen desen ki: "Hilâller, insanların bütün işlerini kendisiyle gördüğü mikât yâni vakit ölçüleri olduğuna göre, bundan hilâlin hac içinde mikat olduğu bilgisi kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü hac ibâdeti

de insanların vakte bağlı olan maslahatların cümlesindendir. Neden burada bilhassa hac zikredildi?"

Cevâb: Derim ki; "Bazan önemini belirtmek için hâs (yani özel olan bir şey) umum'dan sonra zikredilir. Bu, bilhassa hac'da mikât ve vaktin çok mühim olduğunu tenbih içindir. Çünkü haccın edâ ve kazâsında mutlaka belirli vakte riâyet etmek lazımdır. Ama diğer ibâdetlerin kazâlarında belirli bir vakit yoktur. Meselâ kazâya kalmış namaz veya Ramazan-ı şerif orucu her zaman ve her yerde kazâ edilir."

Kısacası, hilâl, insanların maslahat yâni yararlarına uygun olarak ortaya çıkar. Hey'et ilminde de özelliğe işâret vardır.

Teysîr tefsirinde buyuruldu: Sonra, güneş hep bir halde görünür. Çünkü o umûmî bir ziyâ, ışık ve aydınlıktır. Güneş ışıklarıyla insanların ihtiyaçlarını ve yararlarını karşılar. Ay değişkendir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri bizim zikrettiğimiz şeyleri (ibâdetleri, Ramazan-ı şerifin tesbiti ve bilhassa haccın) mikât ve ölçülerini aya bağladığı için ay sürekli değişir. Bu mikât ve vakitler, ayın değişmesiyle bilinir. Allâhü Teâlâ azze ve celle hazretleri, insanların ihtiyaçlarının karşılanması için bu tedbiri ortaya koydu. Teysir tefsirinin sözleri bitti.

Birr (erginlik ve erdemlik) takvâ ile olur;
evlere arkadan girmekle değil

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا **"Bununla berâber erginlik, evlere arkalarından gelmenizle değildir."**

Ensâr'dan herhangi biri, hac veya umre niyetiyle ihrâma girdikten sonra, artık hiçbir avlu, ev ve bahçeye kapısından girmezdi. Eğer bu kişi, medenî hayat (yerleşik, köy, kasaba ve şehir evlerinde) yaşayan biri ise, evinin arkasından bir delik açar oradan evine girip çıkar veya merdiven dayayıp tırmanmak sûretiyle içeriye girip çıkardı. Bu kişi eğer göçebeyse, çadırın kapısından değil de, arka tarafından girip çıkardı. Bu durumlarını ihramdan çıkıncaya kadar sürdürürlerdi. Bunu birr yâni erginlik, erdemlik ve iyilik sayarlardı. Ancak hums ehlinden olursa o hariç; onlar da Kureyşlilerdi. Yâni Hums ehli[1] böyle davranışlarda bulunmazlardı. Ensâr bunu yapmalarının sebebiyle, ihrâma giren kişinin tüm adetlerini

[1] Hums diye bilinenler, Kureyşliler, Kinâne, Huzaa, Sâkıf, Guşem, Amir b. Sa'saa oğulları ve Nasr bin Muâviye oğullarıdır. Bunlara hums denilmiştir. Sebebi, dinlerinde işi olduça sıkı tutmalarındandır. Kurtubî

ve hayat tarzını değiştirmesi gerektirdiğini zannediyorlardı. Bundan dolayı ihrâma girdikleri vakit, giyim, kuşam ve temizlikte olduğu gibi evlerine ve çadırlarına giriş ve çıkışlarındaki âdetlerini değiştirirlerdi. Ve derlerdi ki: "Biz Allâh'ın evine girmedikçe kendi evlerimize kapılarından girmeyiz." Hatta onların içinde kimileri, ihrama girdikten sonra hiçbir gölgede gölgelenmez, süzme peynir yapıp yemez ve deve yününü kullanmayı caiz görmezlerdi. Bütün bu şeyleri, Allâhü Teâlâ hazretleri şeriatte beyan etmediği halde, kendi nefisleri yâni kendi düşünceleriyle kendilerine koymuş oldukları birer âdet ve gelenekti.

Bu âyeti kerimeyle Allâhü Teâlâ hazretleri bu zorlukların ve şiddetlerin birr yâni erginlik, erdemlik, sevap ve iyilik olmadığını bunların Allâh'a yaklaşmaya vesile olmadıklarını bildirip beyân etti.

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ **"Ve lâkin birr (iyilik, erginlik ve erdemlik),"**

(Şu kişinin) birr, iyilik, erginlik ve erdemliğidir ki:

مَنِ اتَّقٰى **"İttikâ eden kimse, yâni korunan kimsenin (birridir)."**

Haram şeylerden, şehvetlerden korunan kişilerin birri, iyilik ve erginliğidir, yoksa evlerde arkadan girenlerin değil…

Keşşâf tefsirinde buyuruldu:

Sûal: Eğer sen desen ki: "Bu kavl-i şerîfin bir önceki kavl-i şerîflere bağlantısı nedir? Hill ve mikâttan sözederken neden evlere arkadan girmekten ve birr yâni erginlik ve erdemlikten söz etti?"

Cevab: Derim ki: Onların hilalin eksilip tamam olmasını ve bunun hikmetini sormaları halinde sanki onlara şöyle denildi: Malumdur ki, Allâhü Teâlâ hazretlerinin yapmış olduğu herşeyde büyük bir hikmet ve kulları için maslahat, fayda ve yarar vardır. Ayın hareketlerini değil, onun umûmî faydalarını sorun. Yaptığınız işlere bir bakın? Siz asla iyilik üzerinde değilsiniz. Siz yaptıklarınızın ergenlik ve iyilik olduğunu zannediyorsunuz, ama öyle değildir. Size faydalı olan şeyleri sorun" Demek istedi.

وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا **"Evlere kapılarından gelin."**

İhrâm halinde de evlerinize kapılarından gelin. Bu durumda evlere kapılarından girmeniz birr (iyilik, erginlik ve erdemlikten) yüz çevirmek demek değildir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Ve Allâh'a korunun."**

Bu hükmün değişmesinden ve onu yapmaya itiraz etmekten kaçının.

(١٨٩)لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **“ki felâh bulasınız.”**[189]

Yâni sizin birr, (erginlik, erdemlik, iyilik) ve hidâyete zafer bulup başarıya ulaşmanız için, Allâh’dan korkun ve emirlerine itiraz etmeyin, demektir.

Bu âyeti kerimenin başka te’villeri de vardır.

Hasan Basri hazretleri buyurdular: Cahiliyet döneminde Arablar, sefere çıktıkları zaman veya kendisine bir şey emredilir de bundan menedilirse yâni onu yapamazsa, o işi yapmadıkça evine kapıdan girmezdi.

Kureyş ve Arab kabileleri, sefer için veya bir ihtiyac için yola çıkan kişi, eve döndüğünde eğer bu işinde başarılı olmamış ise bunu uğursuzluk sayarlardı. (Uğursuzluğun geçmesi için de evlerine arkalarından girerlerdi.) Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyeti kerimeyle onları birşeyi uğursuz saymaktan ve evlerine arkadan girmekten nehyetti. Bunun birr (erginlik ve erdemlik) olmadığını onlara haber verdi. zîrâbirr (erginlik) Allâh’dan başka kimseden korkmayan ve Allâh’a tevekkül eden kişinin birri (erginlik ve iyiliği)dir.

Hikâye

Câhiz[1] hikâye ederek anlattı. Konuşuyordum. Ben ve Nezzâm[2] diye bilinen İbrâhim bin Seyyâr “uğursuzluk hadisini” konuşuyorduk. Nezzâm dedi ki: Sana haber vereyim. Ben birinde acıktım hatta çamur yedim. Buna sabredemedim. Hatta kalbim bunu zikredip anlatmayı uygun gördü. Kendisine sabah ve akşam yemeği isâbet eden kimse, Hevezân’a kasdetti. Hevezân Faris’te yâni İran’da bir şehirdir. Bu şekilde olan bir kişiyi bilmiyorum. Bu ancak kendisiyle kalb daralan ve insana sıkıntı veren bir şeydi. “Furza” (İran’da bir yer ismi) da kaçırdıklarım gerçekten insana bunalım vermektedir.

Sahile vardığımda bir gemi bulamadım. Sahilde gemi bulmamayı uğursuzluk saydım.

Sonra bir gemi gördüm. Baş tarafında bir hırka asılıydı ve kırıktı. Bunu da uğursuzluk saydım.

Kaptana sordum:

-“Adın nedir?”

---

[1] Cahiz:
[2] Nezzâm:

-"Devzâde" dedi. Devzâde farsçada şeytanın ismidir. Bunu da uğursuzluk saydım.

Fakat onunla berâber gemiye bindim. Furza'ya yaklaştığım da;

-"Ya hammal!" diye bağırdım. Çünkü berâberimde yorgan, yatak ve kaftan kap-kacak gibi bana lazım olan bâzı eşyâm vardı. **(1/304)**

Bana ilk cevâb veren hamal şaşıydı. Bununla da uğursuzluğum arttı. Kendi kendime şöyle dedim:

-"Geri dönmek daha sağlam ve daha iyi olur!"

Sonra çamur yemeğe olan ihtiyacımı hatırladım. Ve:

-"Benim için ölüm nerede?" dedim.

Şehrin hanına vardığımda yaptıklarıma hayret ettim. O anda içinde olduğum evin (oda) kapısının çalınma sesini duydum.

-"Kim bu?" dedim. O:

-"Seni görmek isteyen bir adam!" dedi. Ben ona sordum:

-"Ben kimim?" O:

-"Sen İbrâhim bin Seyyâr Nezzâm'sın" dedi. O zaman ben kendi içimden:

-"Bu ya bir düşmandır ya da sultan (idârecinin) elçisidir," dedim. Sonra onun elçi olduğuna ihtimal edip, kapıyı açtım.

Adam içeriye girdi. Bana:

-"Beni İbrâhim bin Abdülaziz gönderdi. Sana şöyle diyor: Eğer biz bir makâle (ve mesele) de ihtilâf edersek, bundan sonra biz ahlâk hukukuna ve aklın hürriyetine baş vuruyoruz. Gördüğün gibi, sen sevmediğin bir hale uğradın (bir hastalığa yakalandın). Senin rahat etmen lazım. İhtiyaçlarının rahatlıkla karşılanması gerekir. Eğer dilersen bir iki ay mekanında otur. Ömrün boyunca sana kâfi gelip yetecek olan şeyleri göndeririz. Bütün ihtiyaçlarını karşılarız. Eğer sen dönmek istersen bu otuz dinârı al ve geri dön. Çünkü geri dönmek hakkında senin haklı özrün var."

Nezzâm buyurdu.

-"Kafamı meşgûl eden bâzı şeyler hemen aklıma geldi."

1-Bu güne kadar ben üç dinâra bile sahip olamamıştım.

2-Ailemden kayboluşum ve yerim uzun sürmedi. Bunların nasıl haberi oldu?

3-Bu zamana kadar aklıma gelen bütün uğursuzların bâtıl olduğunu anladım."

İbnü Zeydûn'ün "Risâletü'l-Vezîr" isimli kitabında da bu böyledir.

Bu hikâyeden anlaşıldığına göre, nefsin kerih gördüğü ve sevmediği şeylerin çoğu kendisi için hayır olabilir. Şu hikâyede olduğu gibi…

Hikâye

Bir şeyhin zamanında kıtlık oldu. Şeyh efendi, kendisinin yoluna girmek isteyen herkese yapacakları işler için tefeül ederdi. Birinin tefeülünde "yol kesme işi" yâni eşkıyâlık çıktı. Bu adam "bu işte de bir hikmet vardır" deyip şeyhin sözünü tutarak toplumdan ayrıldı. Bâzı harâmilerin içine katıldı. Haramîler, onunla berâber topluca bâzı tüccârların yolunu kestiler. Tüccârların mallarını aldılar, ellerini bağladılar. Bu adama bu tüccârları kendilerinden uzak bir yerde kesip öldürmesini emrettiler. Adam onları alıp uzağa götürdü. Düşündü, şeyhin kapısından neden buraya geldiğini tefekkür etti. Adamın aklına, bu tüccârların ellerini çözüp ellerine silâh vermeyi ve yolu eşkiyâ ve hırsızlardan temizlemek geldi. Eşkiyâların gâfil oldukları bir zamanda o tüccârların ellerini çözdü. Ellerine silâh verdi. Gelip eşkiyâları teslim aldılar. Eşkiyâ ve tücccârlar adamın bu yaptıklarına şaşırdılar. Bunun sebebini kendisine sordular. Adam halini onlara hikâye edip anlattı. Hepsi gelip onun şeyhine geldiler. Mallarını Allâh yolunda dağıtması için ona teslim ettiler. Ve hepsi o şeyhin dostlarından oldular.

Umduğuna kavuşman için, kabul ve teslime sarılmalısın.

Saib buyurdu:

Bütün makâmların başı   üstâdına rıza ve teslimdir.

Te'vilât-ı Necmiyyeden tasavvufî manalar

Sonra, وَلَيْسَ الْبِرُّ "Birr (ve erginlik) değildir." Kavli şerifinde şu işâretler vardır. Her şeyin bir sebeb ve girişi vardır. O şeye vâsıl olmak ve ulaşmak için mutlaka o sebeb ve girişe tâbi olmak gerekir. Şu âyeti kerime de olduğu gibi:

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا(٨٤)فَأَتْبَعَ سَبَبًا

-"Biz onun için arz'da bir müknet hazırladık ve ona her şeyden bir sebep verdik; derken bir sebebi takip etti,"[1]

[1] El-Kehf: 18/84-85

Rubûbiyyet hazretine vâsıl olmanın sebebi ve oraya girmenin yolu takvâ'dir. Takvâ, zâhirî amellerden bütün birr (erginlik, erdemlik ve iyilikleri) ve bâtınî halleri içine toplayan bir isimdir. Takvâyı ayakta tutmak ise, müvâfakat (yani uygun) olan şeylere ittibâ etmek yâni uymak, muhâlefetlerden kaçınmak, kalbi tasfiye etmek ve sırlarını murâkabe etmektir. İşte o zaman kişi, seyr u sülûk kaderince takvâ mertebesinde Mevlâ'nın huzuruna ermiş olur. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقَاكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Haberiniz olsun ki Allâh yanında en iyiniz en takvalınızdır; her halde Allâh alîm'dir, habîr'dir!"[1]

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri hadis-i şeriflerinde buyurdular:

عَلَيْـكَ بِتَقْـوَى اللهِ ! فَإنهـاَ جَمَـاعُ كُـلِّ خَيْـرٍ، وَعَلَيْـكَ بِـالْجِهَادِ! فَإنّـه رُهْبَانِيـة الْمُسْلِمِين، وَعَلَيْكَ بِذِكْرِ الله وَتِلاَوَةِ كِتَابِ الله تَعالَى! فَإنّه نُورٌ لَكَ في ٱلأرْضِ وَذِكْرٌ لَكَ في السّماَءِ، وَاخْزِنْ لِسانَكَ إلاّ مِنْ خَيْرٍ، فَأنّكَ بِذٰلِكَ تَغْلِبُ الشّيْطاَن.

"Sana takvâ'yı ve Allâh'dan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü takvâ bütün hayırları içine toplayandır.

Sana Allâh yolunda cihâd etmeni tavsiye ederim! Çünkü cihad Müslümanların ruhbâniyetidir.

Sana Allâh'ı zikretmeyi ve Allâh'ın kitabını okumayı tavsiye ederim! Çünkü zikrüllah ve Allâh'ın kitabını okuman senin için yeryüzünde bir nurdur ve semâ'da gökte bulunan melekler tarafından senin hayırla anılmandır.

Dilini korumanı ve hayırdan başka bir şey konuşmamanı tavsiye ederim. zîrâsen ancak bununla şeytana gâlib olabilirsin." [2]

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا "Bununla berâber erginlik, evlere arkalarından gelmenizle değildir." Kavli şerifi ise yani, girişlerinin dışında bir yerden girmeyin, demektir. Bu da hallerinin takvâsıyla, bâtınî hukuka riâyet etmeksizin zâhirî amellerinizin değerini düşürerek, girişlerin dışında girmeyin demektir.

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى "Ve lâkin eren, korunandır." Yâni takvâ hakkına eren, demektir. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ(١٠٢)

[1] El-Hucürât: 49/13
[2] Kenzül-Ummâl, hadis no: 43437

-"Ey o bütün iymân edenler! Allâh'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkıyla müttaki olun ve her halde müslim olarak can verin."[1]

Bunun manâsında denildi ki: İtaat etmeli, asla âsî olmamalıdır. Zikretmeli ve aslâ unutmamalıdır. Şükretmeli ve asla nânkörlük etmemelidir.

وَأْتُـوا الْبُيُـوتَ مِـنْ أَبْوَابِهَـا "Evlere kapılarından gelin." Bütün işleri medhaline koyun, demektir. Sonra, Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisine vâsıl olmayanın girişini zikretti:

وَاتَّقُـوا اللّٰهَ "Allâh'dan ittikâ edin, takvâlı olun" Masivâ'dan Allâh'a ittikâ edin. فلان اتقى بترسه "Falanca kişi, örsüyle korundu." Denilir. Yâni, Allâhü Teâlâ hazretlerini sakınma, takva, korunma, kaçınma, korkma, çekinme merkezinizi yapın. Merci'iniz Allâh'tan Allâh'a olsun. Yâni, dönüş yeriniz Allâh'tan Allâh'a olsun. Bu hâli Efendimiz (s.a.v.) hazretleri beyan ettikleri gibi: أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ "Allâhım! Senden sana sığınırım!"[2]

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (١٨٩) "ki felâh bulasınız." Bütün bunlar, Melik ve kuddûs olan Allâhü Teâlâ hazretlerinin yardımıyla nefsin helâklarından ve büyük tehlikelerinden halâs bulup kurtulmanız içindir. Tevilâtı Necmiyyede de bu böyledir.

[1] Âl-i İmrân: 3/102
[2] Sahih-i Müslim hadis no: 851

Allâh yolunda savaşın

وَقَاتِلُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ الَّذٖينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُواؕ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ
وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِۚ
وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فٖيهِۚ فَاِنْ
قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْؕ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرٖينَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ
انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا
تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّٖينُ لِلّٰهِؕ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى
الظَّالِمٖينَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ
وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌؕ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ
مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ۠ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقٖينَ
﴿١٩٤﴾

"Korunun da size kıtâl edenlerle fi-sebîlillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin; çünkü Allâh haksız taarruz edenleri sevmez.[190]

Ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın. O fitne katilden eşeddir. Yalnız Mescid-i Harâm yanında onlar size kıtal etmedikçe, siz de onlara kıtal etmeyin; fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa, hemen onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.[191]

Artık şirkten vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allâh gafûr, rahîm'dir.[192]

Hem bir fitne kalmayıp, din yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın; vazgeçerlerse artık husûmet ancak zâlimlere karşıdır.[193]

Hürmetli ay, hürmetli aya ve bütün hürmetler birbirine kısastır. O halde kim size tecâvüz ettiyse, siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin de ileri gitmeye Allâh'tan korkun ve bilin ki, Allâh müttakîlerle berâberdir."[194]

وَقَاتِلُوا **"Ve savaşın"** cihâd edin.

yardım etmek için.

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allâh yolunda"**

Ve onu güçlendirmek için savaşın. سَبِيلِ اللّٰهِ Allâh yolu'ndan murad, Allâh'ın dinidir. Çünkü Allâh'a varmanın ve onun rızâsına ermenin yolu dindir.

اَلَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ **"O sizinle savaşanlarla"**

Yâni Kureyş'lilerle savaşın. (**1/305**) Bu hüküm, henüz topyekün bütün müşriklerle yani, savaşanlar ve saldırıp İslâma engel olanlarla savaş emri gelmeden önceydi. Çünkü bu âyeti kerime, Medine-i Münevvere'de savaş hakkında ilk inen âyettir. Bu âyet-i kerime indiğinde, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kendisiyle savaşanlarla savaşır ve kendisinden el çekenlere karşı elini çekerdi, onlara ilişmezdi. Yâni, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kendilerine saldıran ve savaş için kendilerine yönelen kişilerle savaşırdı. Kendilerine saldırmayan kişilerle savaşmazdı. Her ne kadar aralarında engeller olsa bile…

Sebeb-i Nüzûl

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden edinilen şu rivâyet bunu desteklemektedir. Bu âyeti kerime, "Hüdeybiye Musalahası" yâni Hudeybiye antlaşması hakkında nâzil oldu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ashâbıyla birlikte hicretin altıncı yılında umre ziyâreti için Zil'l-ka'de ayında yola çıkmıştı. Sahabelerin sayıları 1400 (bindörtyüz) kişiydiler. Hudeybiye'de konakladılar. Hudeybiye, Mekke'ye yakın suyu bol ve ağaçlı bir yerdi. Müşrikler, onların Beytullah'a girmelerini engellediler. Efendimiz

(s.a.v.) hazretleri ashâbıyla Hudeybiye'de bir ay kadar kaldılar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bu sene dönmek ve gelecek sene Mekke'ye gelip umre yapmak üzere, müşriklerle musalaha yâni antlaşma yaptı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onların dediklerine râzı oldu. Sahabeler, her ne kadar müşrikler, kendilerine engel olsalar bile, haram ayda ve Harem sınırları içinde savaşmayı hoş karşılamadılar. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyet-i kerimeyi indirdi:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

"Ve sizinle savaşanlarla siz de Allâh yolunda çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin; çünkü Allâh haksız taarruz edenleri sevmez."

وَلَا تَعْتَدُوا **"Fakat haksız taarruz etmeyin;"**

Harem sınırları içinde, hem de ihramlıyken savaşa ilk başlayan siz olmayın.

اِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ(١٩٠) **"Çünkü Allâh haksız taarruz edenleri sevmez."**

Yâni onlara hayır murad etmez.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ **"Ve onları nerede yakalarsanız öldürün."**

Yâni, ister harem sınırları içinde ve isterse hill (serbest) sınırları içinde ve isterse haram ayları içinde olsun nerede ve ne zaman bulursanız öldürün. Çünkü onlar, hem haram ayın ve hem harem sınırlarının içinde saygınlığına tecâvüz ettiler, bu işi ilk kez onlar başlattılar. Siz de aynı şekilde onlara karşılık verin.

ثقف Sekf'in aslı ilim veya amel olarak bir şeyi idrâk etmektir. Bu kelime galebe çalmak yâni bir şeye galip olmak manâsını içermektedir.

وَأَخْرِجُوهُمْ مِنَ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ **"Ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın."**

Yâni onları Mekke'den çıkarın. Çünkü Müslümanları Mekke'den ilk onlar çıkartmışlardı. Sonra da ikinci olarak Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mekke'yi fethettiği zaman iman etmeyenleri oradan çıkarttı.

وَالْفِتْنَةُ **"Ve fitne (çıkartmak),"**

الْفِتْنَة Fitne, kendisine karışmış olan diğer maddelerden altını ayırtmak ve halis bir hale getirmek, ateşe tutmak demektir. Sonra bu asla teşbih edilerek imtihan sebebi olan her şeye isim oldu. Yâni insanların kendisiyle mihnet ve zorluk çektiği şeye isim oldu. Bir kimseyi vatanından çıkarmak büyük bir zorluk ve sıkıntıya düşürmek demektir.

أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ **"Katilden daha şiddetlidir."**

Ölümden daha zordur. Çünkü fitnede devamlı bir elem, acı ve zorluk vardır. İnsan bu sebeble hep üzülür durur. Fakat ölümün zorluğu ise bir kere olmaktadır. Bu cümle, وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ "Ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın." Kavli şerifine taalluk etmektedir. Onun bir eki ve devamıdır. Vatandan çıkarılmak büyük bir fitne ve zorluktur. Bu cümlenin manâsı şöyledir: Onlara bu, sizin onları öldürmenizden daha ehven değildir. Belki onları öldürmenizden daha şiddetlidir. Bu cezâ onların küfür üzerinde isrâr etmeleri, size karşı harbetmeleri ve sizleri öldürmelerine uygun olarak verilen bir cezâdır.

Bâzı hakîmlere soruldu:

-"Ölümden daha şiddetli ve zor olan nedir?" O bilginler:

-"Ölümü temenni ettiren hâldir," diye cevap verdiler. Bu cevabla, fitne, mihnet ve zorlukla vatandan çıkarılıp ölümü temenni etme durumu, ölümden daha zor ve beterdir.

Bu cümlenin; وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ "Ve onları nerede yakalarsanız öldürün." Kavli şerifine taalluk etmesi de mühtemeldir. Bu durumda da bu cümlenin manâsı, Harem'in içinde müşriklerle savaşmaya teşvik etmek olmuş olur. Yâni müşriklerin öldürülmesine aldırmayın, onları nerede ve ne zaman bulursanız öldürün, demektir. Sizin onları Harem'in içinde terketmeniz ve onların haremi ziyâret etmenize mâni olmaları, sizin onları harem'in içinde öldürmenizden daha ehvendir yâni daha hafiftir.

وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **"Yalnız Mescid-i Harâm yanında onları öldürmeyin."**

Yâni Mescid-i haram'ın yanında savaş işini siz açmayın. Mescid- haram'ın saygınlığını çiğnemeyin, demektir.

حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ **"Onlar size kıtal etmedikçe."**

Mescid-i haram'da onlar sizinle savaşmaya başlamadıkça, siz onlarla savaşmayın. Bu cümle, hasseten bu mescid-i haramda yâni bu özel yerde

müşriklerle savaşmanın keyfiyetini beyan etmektedir. Ve: وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ "Ve onları nerede yakalarsanız öldürün." Hükmün manâsını tahsis etmektedir.

فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ **"Fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa."** Her nerede,

فَاقْتُلُوهُمْ **"Hemen onları öldürün."**

Orada onları öldürün. Onların orada öldürülmelerinin vebâline aldırmayın. Çünkü hurmeti yâni Mescid-i Haram'ın saygınlığını yırtan ve çiğneyenler onlardır. Onlar daha şiddetli azabı hakkettiler.

كَذٰلِكَ **"İşte böyledir."**

Yâni bu cezâ gibidir. Burada bulunan, كَ (kef) ibtidâ olduğu için mahallen merfu'dur.

جَزَاءُ الْكَافِرِينَ(١٩١) **"Kâfirlerin cezası."**

Onların başkalarına yaptıkları gibi onlara yapılır.

فَإِنِ انْتَهَوْا **"Artık vazgeçerlerse,"**

Savaşmaktan ve yine küfürden vazgeçerlerse... Çünkü yalnız savaştan vazgeçmeleri ile, mağfirete ve hele hele rahmete nail olmaya asla hak kazanamazlar.

فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ(١٩٢) **"Şüphesiz ki Allâh gafûr, rahîm'dir."**

Onların eskiden yapmış olduklarını bağışlar.

وَقَاتِلُوهُمْ **"Ve onlarla savaşın."** Yâni müşriklerle...

حَتّٰى لاَ تَكُونَ **"Kalmayıncaya kadar."** Yâni bulunmayınca ve kalmayıncaya kadar.

فِتْنَةٌ **"Fitne,"**

Yâni şirk kalmayıncaya kadar. Yâni onlar Müslüman oluncaya kadar onlarla savaşın demektir. (**1/306**) Çünkü putları kabul edilmez. Eğer onlar, putlara sarılıp İslâmı kabul etmekten imtina ederlerse öldürülürler.

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ **"Ve din yalnız Allâh'ın olur."**

Din sâdece Allâh'a halis olup, dinde şeytanın bir nasibi kalmayıncaya kadar onlarla savaşın, demektir.

فَاِنِ انْتَهَوْا **"Eğer onlar vazgeçerlerse,"**

Savaşmanızdan sonra şirkten vazgeçer ve Müslüman olurlarsa:

فَلَا عُدْوَانَ اِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ(١٩٣) **"Artık husûmet (ve düşmanlık) ancak zâlimlere karşıdır."**

Yâni şirkten vazgeçenlere karşı haddi aşmayın. Çünkü zulmedenden başkasına zulmetmek güzel bir hareket değildir.

Sanki şöyle denilir gibi: Eğer yaptıklarından ve şirkten vazgeçerlerse, artık onlar hakkında haddi aşmayın. Çünkü düşmanlık yalnızca zalimlere karşıdır. Şirkten vazgeçerlerse, zalim değillerdir. O halde bunlar hakkında haddi aşmak doğru olmaz.

Dikkat edilirse, âyeti kerimede kâfirlere karşı yapılan işleme düşmanlık ve zulüm adı verilmiştir. Bu, gerçekten doğrudur, hak ve adâletin ta kendisidir. Çünkü benzerlik sebebiyle zâlimin cezâsı böyledir. zîrâAllâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

"Kötülüğün cezası da misli kötülüktür; fakat her kim affedip ıslâh ederse, onun da ecri Allâh'adır – her halde O, zâlimleri sevmez-"[1]

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ **"Hürmetli ay,"** Mukâbilidir:

بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ **"hürmetli ayına,"**

Sebeb-i Nüzûl

Hürmetinin çiğnenmesi bakımından birbirlerine mükâbildirler. Hudeybiye yılının Zi'l-Ka'de ayında müşrikler, Müslümanların Ka'be'ye varmalarına engel olmuşlardı. Hatta aralarında taş ve oklarla saldırılar meydana gelmişti. Daha sonra hicretin yedinci yılında umrenin kazâ edilmesi için aynı ayda çıkmak icâbetti. Ancak söz konusu ayın hürmetinden dolayı Müslümanlar, müşriklerle savaşmak istemediler. Bunun üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu. Müslümanlara şöyle dedi: "Bu haram

---

[1] Eş-Şurâ: 42/40

ay önceki haram ay'a karşılıktır. Daha önce müşrikler onu çiğnedikleri için bu hareketlerine karşılıktır. Onun için hiç aldırış etmeden yolunuza devam edin."

وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ **"Ve bütün hürmetler birbirine kısastır."**

Yâni kim bu ayın hürmetini çiğnerse, yâni hürmetlerinden birini çiğnerse, ihrâmın hürmetini ve Harem-i şerifin hürmetini çiğnerse, onunla kısas olunur. Çünkü bu haram ve hürmetlere riâyet edenlerin haklarına karşı saygılı davranmak gerekir. Ama kim bu ayların hürmetini çiğnerse, o kişiye aynı kısas edilir ve o kişi aynı muâmeleye tâbi tutulur. Daha açık bir beyan ile الْحُرُمَاتُ hürmetlerden murad, saygı gösterilmesi gereken ve hürmete değer olan her şeydir. Bu kesinlikle korunması ve muhâfaza edilmesi gereken can ve ırz gibi hakkında kısas geçerli olan her şeydir. Madem ki müşrikler, sizin oraya girmenizi engelleyerek haram ayının hurmetini çiğnediler, öyleyse, bu da bir saldırıdır. Bu durumda siz de çekinmeden onlara aynısını yapın. Onlara ansızın baskın yapın, yâni kahırla onlara saldırıp galip ve üstün gelin. Eğer onlar sizi bu yıl, umre kazasından savaşarak engellerseler, siz de onlarla savaşın; Allâhü Teâlâ hazretlerinin emrettiği gibi ;

فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ **"O halde kim size tecâvüz ettiyse,"**

Haram ayının hurmetini sizinle savaşarak çiğnerse,

فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ **"Siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin."**

Yâni onların tecâvüz, taşkınlık ve cinâyetlerine karşılık misliyle verilen bir cezâdır. Ve bu tecâvüzlere kısas yoluyla bir karşılıktır. Bu onların saldırı ve tecâvüzlerine karşılık verilen bir izindir; yoksa saldırıya başlamak demek değildir. zîrâtecâvüz ve saldırı zulümdür, haramdır. فَلَا تَعْتَدُوا "tecâvüz edip haddi aşmayın" kavl-i şerifiyle murad edilen manâ budur.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Ve Allâh'tan korkun,"**

Size zulmedenlere karşı Allâh'ın yardımıyla üstünlük ve zafer kazandığınız zaman, hakkınızdan fazlasını alarak onlara zulmetmeyin. Size verilen ruhsatı aşmayın yâni size tanınmayan sınırın içine girmeyin.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ(١٩٤) **"Ve bilin ki, Allâh müttakilerle berâberdir."**

Bu berâberlik, manevî berâberlik ve yakınlıktır. Bu kavl-i şerîf, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendilerini koruduğuna, işlerini islâh ettiğine, kendilerine yardım ettiğine ve onlara yardım ve imkan vererek başarıya ulaştırmaya delalet eder.

Rivâyet olundu:

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ve ashâbı, belirtilen yılda Mekke'ye girdiler. Ka'beyi tavaf ettiler. Kurbanlarını kestiler. Müşrikler, Müslümanlara umrelerini kazâ ettikten sonra üç gün Mekke'de kalmayı şart koşmuşlardı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Burada Meymune binti Hârise (r.a.) ile evlendi. Velime (düğün) yemeği vermek için Mekke'de kalmak istedi. Müşrikler, üç gün dolduğu için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden Mekke'yi terketmesini istediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sözleşmeye uydu. Mekke'den çıktı. Serif'te (Serif denilen yerde) velime yemeğini verdi ve zifafa girdi.

Zekat ve Cihadın Sırrı

Bil ki, şüphesiz Allâhü Teâlâ hazretleri, bize yolunda savaşmayı emretti. Bu, Allâh yolunda varlığını saçan ve çaba gösterenlerin zahir olup ortaya çıkması içindir.

Allâh bize malı harcamak sûretiyle zekat vermeyi de emretti. Zekat, muhabbetüllah yâni Allâh sevgisini iddia eden kişilerin tebeyyün edip aşikâr olup ortaya çıkması içindir.

Savaş, ilâhî sevginin ölçüsü, yâni muhabbetüllah'ın mihengidir. Çünkü her insana, hayatı ve malı sevecek bir cibilliyet (yaratılış özelliği) verilmiştir. Allâh, böylece kullarını, cihâd ve zekâtla, kendi yolunda olup olmadıklarını ortaya çıkarmak için imtihan etti. Bu, iddia sahiplerinin iddialarının kesin olup olmadığını ortaya çıkaracaktır. Çünkü herkes Allâhü Teâlâ hazretlerini sevdiğini iddia etmektedir. Halbuki Allâhü Teâlâ hazretlerini sevdiğini söyleyen kişilerin iddiaları, onların Allâh yolunda canları ve mallarıyla cihâd etmeleri ve zekâtlarını hakkıyla vermeleriyle ortaya çıkar…

İşte cihâd (ve zekâtın) sırrı budur!

Bundan dolayı Hazreti Ali (r.a.) Efendimiz şöyle buyurdular;

خَيْرُ الْخِصَالِ فِى الفَتَى الشّجَاعَةِ وَالسّخَاوَةِ وَ هُمَا تَوْأَمَانِ فَكُلُّ شَجِيعٌ سَخِيٌّ

“Bir gençte (yani kişide) en hayırlı hasletler, şecaat ve sehâvet yâni secur ve cömert olmaktır. Bu iki haslet ikiz kardeştiler. Cesûr olan her kişi aynı zamanda cömerttir.

Güzellikleri özetleyen bir Hadîs-i şerif

وَعَنْ اِبْنِ عُمَرَ وَعَنْ اَبِيهِ رَضِي الله عَنْهُمَا سُئِلَ رَسُول الله صَليَّ الله عَلَيْهِ وَ سَلَّمْ

– مَا الْاِسْلَامُ؟ قَالَ: – طِيبُ الْكَلَامِ وَاِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ اِفْشَاءُ السَّلاَم. قِيلَ:

– فَأَىُّ الْمُسْلِمُونَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ. قِيلَ:

– فَأَىُّ الصَّلاَةِ اَفْضَلُ؟ قَالَ: طُولُ الْقِيَامِ. قِيلَ:فَأَىُّ الصَّدَقَةِ اَفَضَل؟ قَ◌َالَ: جَهْدٌ مِنْ مَقَلٍّ. قِيلَ: فَأَىُّ الْاِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ. قِيلَ؟فَأَيُّ الْاِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: خُلُقٌ حَسَنٌ . قِيلَ: فَأَيُّ الْجِهَاد أَفْضَلُ؟ قَالَ: مَنْ عُقِرَ جَوَادُهُ وَأُهْرِيقَ دَمُهُ. قِيلَ : فَأَيُّ الرِّقَاب اَفْضَل؟ قَالَ أَغْلَاهَا ثَمَناً. قِيلَ :فَأَيُّ الْهِجْرَة أَفْضَلُ؟ قَالَ :أَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ عَزَّ وَجَلَّ. قِيلَ:

– فَأَيُّ السَّاعَاتِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرُ ثُمَّ الصَّلَاةُ مَكْتُوبَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ

Abdullah bin Ömer, o da babasından (Allâh ikisinden de razı olsun) şöyle rivâyet etti:

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine soruldu:

-“İslâm nedir?” Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-“Güzel söz, yemek yedirmek ve selâmı yaymaktır.” Soruldu:

-“Hangi Müslümanlar daha faziletlidir?” buyurdular:

-“İnsanların, elinden ve dilinden selâmette olduğu yâni zarar görmediği kişidir.” Soruldu:

-“Hangi namaz daha faziletlidir?” Buyurdular:

-“Kıyâmı (yani ayakta durulması) uzun olan.” Soruldu:

-“Hangi sadaka daha faziletlidir? Buyurdular:

-“Azlık ve yoklukta vermeye çalışılan sadaka!” Soruldu:

-“Hangi iman faziletlidir?” Buyurdular:

-“Sabretmek ve musâmaha edip hoşgörmek.” (**1/307)** Soruldu:

-"Hangi iman faziletlidir?" Buyurdular:

-"Güzel ahlak!" Soruldu:

-"Hangi cihât faziletlidir?" Buyurdular:

-"Yaralanması ve kanlarının akmasıdır." Soruldu:

-"Hangi köleyi azad etmek daha faziletlidir?" Buyurdular:

-"Para cihetinden en pahalı olanı!" Soruldu:

-"Hangi hicret daha faziltelidir?" Buyurdular:

-"Senin, Rabbin azze ve celle hazretlerinin sevmediği şeylerden (fiil söz ve hareketlerden) hicret edip uzaklaşmandır!" Soruldu:

-"Hangi saat daha faziletlidir?" Buyurdular:

-"Gecenin yarısından sonraki zamandır. Sonra farz ve meşhûd olan (yani meleklerin şâhid olduğu) sabah namazından güneşin doğuşuna kadar devam eden zamandır."[1]

Cihât iki kısımdır

Cihât iki kısımdır.

1-Zâhirî cihat, 2-Bâtınî cihat.

Zâhirî cihat kâfirlerle yapılan cihâttır.

Bâtınî cihat ise, nefs-i emmâre ve şeytan ile yapılan cihâttır. Bu, savaşların en zorudur.

Çünkü kâfir, muhârebe veya sulh ya da can ve mal vermekle, herhangi bir şekilde savaştan geri dönebilir. Ama şeytan böyle değildir. Şeytan, senden, senin dinini ve imanını sıyırıp almadıkça geri dönmez; yâni seninle savaşmaktan vazgeçmez

Mesnevî'de buyuruldu:

Gerçi dışarıda hasım ve düşmanı mağlup ettik ama, içimizdeki düşman ondan daha fenâ ve daha şiddetlidir.

Onun öldürülmesi aklın ve idrakın yapacağı bir iş olarak sanma. Nefs aslanı tavşanın maskarası olmaz.

Safları dağıtanı aslan sanma. Asıl nefsini ezebilen aslandır.

---

[1] Bu hadis-i şerif değişik lafızlar ile Musned-i Ahmed bin Hambel 18618'de geçmektedir. Tamamlılık arzetmesi bakımından Rûhu'l-beyanda bulunmayan kısımları oradan aldım. İlim talebelerinin ezberlemeleri için bu hadisi şerifi bu günkü dizgi tekniğine göre dizdim…

Te'vilât-ı Kâşâniyye'den tasavvufî manâlar

Te'vilât-ı Kâşâniyyede buyuruldu:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ "Ve sizinle savaş edenlerle fî-sebîlillâh (Allâh yolunda) çarpışın ."

Şeytan ve nefsi emmârenin kuvvetleriyle savaşın demektir.

وَلَا تَعْتَدُوا "Fakat haksız taarruz etmeyin;"

Onunla savaşmakta haddi aşmayın. Bu da, onun haklarını yerine getirmeden, öldürmek ve tefrit, kusûr ve futursuzluğa düşesiye kadar sınırında durmaktır.

اِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ(١٩٠) "Çünkü Allâh haksız taarruz edenleri sevmez."

Zîrâ onlar, aslında adâlet olan vahdet ve muhabbetin gölgesinden çıkmışlardır.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ "Ve onları nerede yakalarsanız öldürün."

Yâni onların hayatını giderin ve onların heva ve heveslerine göre iş yapmalarına mâni olun. Onlar, o ruhu çıkarttıkları yerden:

وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ "Ve siz de onları o cihetten çıkarın."

Göğüs Mekke'sini istilâ ettiğinizde, onların yaptığı gibi yapın.

أَخْرَجُوكُمْ "Sizi çıkarttılar" Onlar sizi, nefis vadisine indirip yerleştirmekle, sizi kalbin karargâhından çıkarttılar.

وَالْفِتْنَةُ "Ve fitne" O fitne, onların ibâdeti, hevâ ve heveslerine uymaktır, putların lezzetleridir ve şehvetleridir.

أَشَدُّ "Daha şiddetlidir."

Hevâ ve hevesin kıskacından, yâni sıkmasından daha şiddetlidir. Külliyyen ölmek veya onun istilası anında, mihnetiniz ve onunla belâ'ya uğramanız, sizin için daha şiddetli ve zordur.

مِنَ الْقَتْلِ "Katl'den."

Katl yâni külliyyen hayatına son verip öldürmek, mahvetmektir. Ama burada, ziyâde zarar ve elem görmesidir.

وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Ve yalnız Mescid-i Harâm yanında onları öldürmeyin."

O da kalb makâmıdır. Yâni kalbin huzuru anında öldürmeyin. Teveccühünüzde size müvâfakat ettiklerinde artık seyrü sülûkte sizin birer yardımcılarınız olmuş olurlar.

حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ “Onlar orada sizinle savaşmadıkça.”

İsteklerde sizinle münâzaa etmedikçe; kalbin hayatından ve hak dinden nefsin makâmına ve buzağıya tapmak olan dinlerine sizi çekmedikçe, demektir.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَتَكُونَ فِتْنَةٌ “Ve hem bir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın.”

Onların nizâ, çekişme, davalarını câzibeli gösterme ve hevâlarına taptırma tehlikesi kalmayasıya kadar savaşın.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنْ انتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Siz de, ortalıkta bir fitne kalmayıp, din tamamıyla Allâh’ın dini oluncaya kadar, onlara cihad edin. Eğer vazgeçerlerse, her halde Allâh amellerini görür.”[1]

Bütün teveccühüyle Kuddûs olan Allâh’a yönelinceye ve Hakka teveccüh bütün sırrıyla yayılasıya kadar devam etmelidir. Şeytan, nefis, hevâ ve heveste bir nasîb kalmayıncaya kadar manevî cihada devam edilmelidir.

فَاِنِ انتَهَوْا فَلاَ عُدْوَانَ “Eğer vazgeçerlerse artık husûmet ve düşmanlık yoktur.” Onların üzerine.

اِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ(١٩٣) “Husûmet ve düşmanlık ancak zâlimlere karşıdır. Düşmanlık ve hudûdu aşanların üzerinedir.

Te’vilâttaki sözler burada bitti.

Te’vilât-ı Necmiyyeden tasavvufî manâlar

Şeyh Necmeddin (k.s.) hazretleri:

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ(١٩٤)

[1] El-Enfâl: 9/39

"Hürmetli ay, hürmetli aya ve bütün hürmetler birbirine kısastır. O halde kim size tecâvüz ettiyse, siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin de ileri gitmeye Allâh'tan korkun, ve bilin ki, Allâh müttakîlerle berâberdir."

Âyet-i kerîmenin tefsirinde buyurdular: Bu âyet-i kerime'de şu işâretler vardır. Vakitlerden ve evrâddan nefsin kuvveti ve sıfatlarının galebesiyle kaçırdıklarınızdır. Böylece ayı ay ile, günü gün ile, saati saat ile vakti vakit ile ve evradı evrâd ile idrâk ettiler. Kaçırdıklarınızı ve hukuku kazâ edin. Nefsin sıfatlarından her bir sıfat, sizin üzerinize galebe çalıp sizi istilâ ettiğinde, onu zıddıyla tedâvi edin. Cimriliği cömertlikle, gadabı hilim ile, hırsı terkle, şehvetleri riyâzetle tedâvi edin. Diğer ahlakî hastalıkları buna kıyâs et. Allâh'tan korkun. Çok mücâhede etmekle, nefsi helâk etmek konusundaki ifrattan sakının. Bilin ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, nefis ile cihâd eden, müttekîlerle berâberdir.

Allâh yolunda infak edin, kendinizi tehlikeye atmayın

وَاَنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدٖيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۚ وَاَحْسِنُواۚ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٩٥﴾

"Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin; çünkü Allâh güzellik edenleri sever."

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **"Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin"**

إنفاق İnfak, salih ve gereken yollara malı harcamaktır.

سَبِيل **"Yol"**dan murad, İslâm dînidir. Dini kuvvetlendirip, sevap ve rahmete ermektir. Dîni kuvvetlendirmek, dîni yaymak, eğitim ve öğretimi için, Allâh'ın emrettiği bütün infak ve ikâme (yani dîni ayakta tutup onu yaşama ve yaşatma işi) bu âyet-i kerîmenin hükmünün altına girer. Bu ikâme (dini ayakta tutup yaşama işi) ister hac ve umrede olsun, isterse kâfirlerle cihâd olsun. Veya sıla-i rahim yahut zaif, fakir ve miskinleri kuvvetlendirme, ehlin (ailenin) ve çocukların hukûkuna riâyet etmek veya bunlardan başka, kişiyi Allâh'a yaklaştıran şeyler olsun; farketmez. Hepsine şâmildir.

Allâhü Teâlâ hazretleri, nefis (can) ile Allâh yolunda savaşmayı emrettikten sonra, malla cihâd etmeyi emretti.

وَلاَ تُلْقُوا "Ve bırakmayın (atmayın)."

إلقاء İlkâ, bir şeyi görerek bırakmaktır. (**1/308)** Sonra örfî olarak, bırakılıp atılan her şeye isim oldu. İntihâ yâni sonuç mânâsını tazammun ettiği için; اِلَى (harf-i cerri) ile müteaddi oldu.

بِاَيْدِيكُمْ "Kendi ellerinizle (kendinizi)"

Buradaki ب (be har-i cerri) mef'ûlü bih'te zaiddir. Çünkü أَلْقَى fiili, kendi nefsiyle müteaddîdir. Müteaddi olmak için ayrıca harf-i cerre muhtâç değildir. Şu âyet-i kerîmede أَلْقَى fiili, müteaddi geldiği gibi: فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ

-"Mûsâ da âsasını koyuverdi, bir de baktılar ki, o her ne dolap çeviriyorlarsa yutuyor."[1]

Meselâ: أَلْقَى بيده "Eliyle attı" eliyle mülâkî oldu," denilmez. Ancak şer işlerinde böyle söylenir. Burada geçen; أَيْدِيكُمْ ellerinizden murad, nefs (yani can ve) kişinin kendisidir. Çünkü el, nefs (yani can) kişinin lâzımıdır. Kişi için lâzım olan diğer organların içinde ellerin buna tahsis edilmesi ise, umûmiyetle beşeri işlerde işlerin çoğunun eller ile yapılmasının zâhir olmasından dolayıdır. Mânâsı: لاتطرحوا انفسكم "Nefsinizi atmayın," demektir.

اِلَى التَّهْلُكَةِ "Tehlikeye"

Yâni isrâf ile ve geçiminizin şeklini zayi ederek kendinizi helâke atmayın, demektir. Bu âyet-i kerîme şu âyetin bir benzeridir: وَالَّذِينَ اِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا

"Ve onlar ki infak ettikleri vakit israf etmezler, cimrilik de yapmazlar, ikisi arası denk giderler."[2]

Sebebi Nüzûlü ve

Ebû Eyyûb Sultan hazretlerini İstanbula getiren sebeb

[1] Eş-Şuârâ: 24/45
[2] El-Furkân: 25/67

Veya savaştan geri kalarak ve cihâd için gerekli edevâta infak etmeyerek kendinizi tehlikeye atmayın (demektir). Çünkü bu durumda düşmanlarınız kuvvet bulur ve üzerinize musallat olurlar.

Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden rivâyet edilen şu hâdise bunu desteklemektedir:

عَنْ أَسْلَمَ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ غَزَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ وَعَلَى الْجَمَاعَةِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ وَالرُّومُ مُلْصِقُو ظُهُورِهِمْ بِحَائِطِ الْمَدِينَةِ فَحَمَلَ رَجُلٌ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ مَهْ مَهْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ يُلْقِي بِيَدَيْهِ اِلَى التَّهْلُكَةِ فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ اِنَّمَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ لَمَّا نَصَرَ اللّٰهُ نَبِيَّهُ وَأَظْهَرَ الْاِسْلاَمَ قُلْنَا هَلُمَّ نُقِيمُ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحُهَا فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلاَ تُلْقُوا بِايْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ فَالْاِلْقَاءُ بِالْأَيْدِي اِلَى التَّهْلُكَةِ أَنْ نُقِيمَ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحَهَا وَنَدَعَ الْجِهَادَ قَالَ أَبُو عِمْرَانَ فَلَمْ يَزَلْ أَبُو أَيُّوبَ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ حَتَّى دُفِنَ بِالْقُسْطَنْطِينِيَّةِ

Esleme Ebî İmrân buyurdu. Kostantiniyye şehrine (İstanbul'a) gazâ yapmıştık. Cemaatin üzerinde (askerlerin başında) Abdurrahman bin Halid bin Velid vardı. Rumlar (Bizanslılar) sırtlarını şehrin surlarına vermişlerdi. İçimizden birisi düşmana hamle yaptı. Onu görenler:

-"Aman yapma! لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ Lâ ilâhe illallâh! Bu adam kendi eliyle kendisini tehlikeye atıyor, dediler. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri şöyle buyurdular:

-"Subhânellah! Bu âyet-i kerîme, Ensâr hakkında nâzil olmuştu: Allâh dînini güçlendirip, Rasûlüne de yardım edip zafer verince, biz aramızda Ensâr olarak şöyle konuştuk: "İslam yayılıp, Allâh da peygamberini zafere erdirinceye kadar biz ailemizi ve mallarımızı terkettik. Artık bundan böyle çoluk çocuklarımıza, ailemize ve mallarımıza dönsek de, orada kalıp, kayıplarımızı düzeltsek," dedik. İşte bizim bu konuşmalarımız üzerine bu âyet-i kerîme indi. Allâh:

وَاَنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدٖيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۚ وَاَحْسِنُواۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٩٥﴾

"Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın, ve güzel hareket edin; çünkü Allâh güzellik edenleri sever." Buyurdu.

Yâni helâkınıza sebeb olacak şeylere meselâ, aileniz ve mallarınız arasında ikâmet edip, yerleşip kalarak, cihâdı bırakarak, kendinizi tehlikeye atmayın. İşte bu âyet-i kerîmenin nâzil olmasından sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri ömürboyu hiçbir savaştan geri kalmadı. Hatta yapmış olduğu son gazve, Muaviye (r.a.) döneminde İstanbul'un üzerine yapmış olduğu savaştır. Burada vefat etti. Surların dibinde toprağa verildi.[1] Ve İstanbullular, onunla şifâ bulmaya çalışmaktadırlar. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَغْزُ وَلَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ بِغَزْوٍ مَاتَ عَلَى شُعْبَةٍ نِفَاقٍ

"Cihad etmeden ve içinden cihad etmeyi geçirmeden ölen bir kimse, münâfıklıktan bir şu'be üzerine ölmüş olur."[2]

وَأَحْسِنُوا "Ve güzel hareket edin;"

Yâni fakirlere iyilik edin ve onlara karşı cömert davranın, demektir.

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ(١٩٥) "Çünkü Allâh güzellik edenleri sever." Yâni onlara hayır diler, demektir.

Haccacın halka yemek vermesi

Rivâyet olundu. Haccâc, Kûfe'ye vâli olduğunda hergün bin sofra indiriyordu. Her sofranın başında on kişi toplanıp, oturur ve yemek yerdi. İlk dönemlerde Haccâc sabah, akşam elçiler ve tellâllar gönderip halkı yemeğe çağırırdı. Halkı yemeğe çağırmak işi kendisine çok külfetli ve ağır geldiğinde halka şöyle dedi:

-"Ey İnsanlar! Benim size elçim ve sizi yemeğe çağıran tellalim güneştir. Güneş doğduğunda sizleri sabah kahvaltısında bekliyorum. Güneş battığı zaman da sizleri akşam yemeğine bekliyorum."

Kûfeliler böyle yapmaya başladılar. İnsanlar sabah ve akşam Haccacın sofrasında yemeğe toplanıyorlardı. Zamanla yemeğe gelenlerin sayısında azalma oldu. Bir gün Haccac çevresindeki-lere:

-"Ne oluyor? İnsanlar neden soframa gelmiyorlar?"diye sordu. Adamın biri cevap verdi:

---

[1] Ebû Dâvûd hadis no: 2151
[2] Sahîh-i Müslim: 3046

-"Ey Emir! Sen insanları zengin ettin. Artık herkes evinde yemeklerini yiyorlar, onun için buraya gelmiyorlar!" dedi.

Adamın bu cevâbı Haccacın hoşuna gitti. Ve ona:

-"Otur yemeğine devam et! Allâh, sana bunu mübârek etsin!" dedi. Bu, Haccac'ın halka olan ikrâm ve ihsânıydı; kendisi zamanın en zalimi olması ile berâber… Onun ve halkının ekonomik durumu buydu.

Sa'dî buyurdu:

Sen herkese ikrâm ve ihsanda bulun.

Yarın divân kurulacak.

Menziller senin ikrâmların nisbetindedir.

Cömertlik ve bir Hikâye

Hüdâyî hikâye edip buyurdu: Esedoğullarından bir kaafile, Nu'mânı bulmak için gelmişlerdi. Yolda cömertliğiyle tanınmış ve meşhûr Hâtem-i Tâî ile karşılaştılar. Ona:

-"Kavmimizi geride bıraktık, hepsi de seni övüp duruyorlardı. Hep iyiliklerini sayıyorlardı. Sana bir mektup gönderdiler," dediler. O da:

-"Nedir o mektup" diye sordu. Mektubu kendisine uzattılar. Esedoğulları Mektupta Nâbiğa'ya ait bir şiir yazmışlardı. Hâtem-i Tâî o şiiri okuduktan sonra, Esedoğulları dediler ki:

-"Biz senden bir şey istemeye utanırız! Aslında ihtiyâç da var." Hâtem sordu:

-"Peki isteğiniz nedir?" Onlar:

-"Bizim arkadaşımız yük devesini kaybetti!"dediler Hâtem:

-"İşte şu kısrağım, arkadaşınızı ona bindirin," dedi. Onu aldılar. Arkadaşlarını ona bindirdiler.

Hâtem'in câriyelerinden biri, kısrağın yavrusunu (tayı) elbisesine bağladı. Sonra tay kurtularak annesinin peşinde gitmeye başladı. Câriye de çözülen tayın peşine takıldı. Onu geri getirmek istiyordu. Hâtem onlara seslendi:

-"Peşinizde gelenler de sizindir."

Böylece, hem kısrağı, hem tayı ve hem de câriyeyi alıp götürdüler. Zeydûn el-Vezir risâlesinde böyle anlatılmaktadır.

Hâtem-i Tâî'nin Cehennemdeki ateşsiz avlusu

Denildi ki Efendimiz (s.a.v.) hazretleri Mi'raca yükselip çıktığı zaman, Cehennem ateşine muttali oldu. Cehennemi gördü. Cehennem'de bir avlu vardı. O avlunun içinde bir adam bulunuyordu. Ateş ona temas etmiyordu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sordular:

-"Bu adamın hali nedir? Kimdir bu? Neden ateş buna değmiyor?" Cebrâil Aleyhisselâm cevap verdi:

-"Bu Hâtem-i Tâî'dir. Onun sehâvet ve cömertliğinden dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri Cehennem ateşini ondan çevirdi."

"Enîsü'l-Vahde ve Celîsü'l-halve" isimli kitapta böyledir.

Melek-i mukarrabînle uçabilmenin yolu

يَاَ عِيسَى اَتُرِيدُ اَنْ تَطِيرَ عَلَى السَّمَاءِ مَعَ الْمَلاَئِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ كُنْ فِى الشَّفْقَةِ كَالشَّمْسِ وَ فِى السَّتْرِ كَا للَّيْلِ وَفِى التَّوَاضُعِ كَالْاَرْضِ وَفِى الْحِلْمِ كَالْمَيِّتِ وَفِى السَّخَاوةِ كاَلنَّهْرِ الْجَارِى

Hadis-i kudsî'de İsa Aleyhisselâma şöyle buyuruldu: "Ey İsa! Mukarreb melekler ile berâber gökte uçmak istersen (şöyle olmalısın): Şefkat (ve acımada) güneş gibi ol! İnsanların ayıplarını örtmekte gece gibi, tevâzûda toprak gibi, hilm (yumuşak huylulukta ve sâkinlik) de ölü gibi ve cömertlikte akar su gibi ol"

2.Hakikat ehline tasavvufî mânâlar 412

Bâzı hakîkat ehli buyurdular. Gerçekten güzeldir.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **"Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin."** Yâni ruhlarınızı infak edin.

وَلاَ تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ **"Ve kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın," (1/309)** Nefsinizi şehâdetten alıkoyarak onu tehlikeye atmayın.

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **"Allâh yolunda."** Allâh yolu ebedî hayattır. O zaman tehlikeye düşersiniz. Yâni bu hayatı kaçırırsanız.

وَأَحْسِنُوا **"Ve güzel hareket edin;"** Nefsinizi güzelce Allâh'a teslim ederek ona iyilik yapın. Çünkü nefsinizi, Allâh sizden satın aldı. Karşılığında Cenneti vermek üzere...

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ(١٩٥) **"Çünkü Allâh güzellik edenleri sever."**

Mesnevîde buyuruldu:
Ölümsüzlük ölümü âşıklara helâldir.
Başını fedâ etmek âşığın azığıdır.
Bu zâhiren ölüm ise de gerçekte hayat ve diriliktir.
Görünüşte yokluk hakîkatte ise ebediyyen varlıktır.
Cenin ana karnında yola çıkar.
Yer yüzü ona yeni bir barınak ve konak olur.
Bizde ölüme bir arzu, bir aşk olduğundan,
"Nefislerinizi tehlikeye atmayınız" nehyi bizim içindir.
Nehiy yâni yasaklama elbette tatlı şeye olur.
Acı için nehiy ve sakınmaya ihtiyaç yoktur.
Bana da ölüm tanesi tatlıdır. Hem o dirilişin müjdesidir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ "Ve Allâh yolunda infâk eyleyin -masraf verin." Malınızı ve nefsinizi infak edin. Sizin için hayırlı olan budur.

وَلاَ تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ **"**Ve kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın," Malı teslim etmekten imtinâ ederek kendizi tehlikeye atmayın. Çünkü semeni (karşılığını) almamakla ve ondan men olunmakla büyük bir tehlikeye girersiniz. Çünkü onların karşılığı Cennettir. Nefsin cihâdında, ifrat ve haddi tecavüzde ve tefritte, ifratla olun. İfrât ile olması, bir kişinin kalabalık bir cemaata karşı koymasıyla olur. Tefritte ise, bir kişinin kâfirlerle olan savaşta iki kâfire karşı koymasıyla olur.

وَأَحْسِنُوا **“Ve güzel hareket edin;”**

Nefsinize iyilik yapın. Onu Cehennem ateşinde yanmaktan koruyun.

Kalbinize iyilik yapın. Kalbinizi gafletin kirlerinden koruyun.

Ruhunuza iyilik yapın. Onu taallukâtın perdelerinden himâye edin.

Esrâr (ve sırrınıza) iyilik yapın. Onu varlıkların mulâhazâsın-dan kurtarıp hâlis kılmakla ona iyilik yapın.

Halka iyilik yapın. Halktan eziyetlerini kaldırıp onlara, hayırlarınızı ulaştırın.

Allâh’a karşı muhsin olun. İbâdetlerde, emir ve nehiylerde, sanki Allâh sizi görüyormuşcasına hareket edin.

Zarar ve belâlara karşı sabredin.

Sevinç ve nimetlere karşı şükredin.

Bütün hallerinizde Allâh’a tevekkül edin. Külliyât ve cüziyyâtta (büyük ve küçük tüm) işlerinizi Allâh’a havâle edin.

Ezelî hükümlere teslim olun. Evveliyatı olan kazâ ve kadere teslim olun. Zâtının kadîm olan irâdesine karşı, yeni irâdeler peşinde koşmaktan fenâ bulup vazgeç.

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ(١٩٥) “Çünkü Allâh güzellik edenleri sever.” Onlar ki, ibâdetlerde müşâhedetle vasıflanırlar.

Te’vîlât-ı Necmiyye’den seçilerek özetlenen yer bitti.

HAC VE UMRE

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَااسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا
تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ
بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَمَنْ
تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ أَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ
ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

Meali:

"Hac ve Umre'yi de Allâh için tamam yapın. Eğer ihsara tutulmuşsanız, o vakit hedyin (kurbanın) kolayınıza geleni... Bununla berâber bu hedy (kurban), mahalline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden hasta olana veya başından bir eziyeti bulunana tıraş için oruç veya sadaka veya kurbandan ibaret bir fidye var. İhsardan aman bulduğunuz vakit de, her kim hacca kadar umre ile sevap kazanmak isterse, ona da hedy'in kolay geleni... Bunu bulamayana ise oruç: Üç gün hacda, yedi de avdet edip döndüğünüzde ki, tam on gündür. Ve şu hüküm, ehl-i Mescid-i Harâm mukîmlerinden olmayanlar içindir. Hâsılı Allâh'tan korkun ve bilin ki, Allâh'ın azâbı cidden çok şiddetlidir.[196]

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ **"Hac ve Umre'yi de tamam yapın;"**

Hac ibâdeti, gücü yetenler için ittifakla farzdır.

Umre ise, Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre sünnettir. Ancak, tıpkı nâfile namaz gibi başlanıldığında mutlaka tamamlanması gerekir.

Mânâ da budur: Bu iki ibâdetten herhangi birisine başlayan kimse, onu tamamlasın.

Dediler ki: Başlanılması câiz olup, vâcip olmayan bir şeye başlanıldığı zaman, onu bitirip tamamlamak kişinin üzerine vâcip olur.

لِلّٰهِ "Allâh için,"

لِلّٰهِ Başındaki lam harf-i cerri وَأَتِمُّوا "Tamamlayın," cümlesine taalluk etmektedir. Buradaki ل (lam) mef'ûlü leh'in lamıdır. Burada kendisiyle tahsis edilmesinin faydası şudur: Çünkü Arablar, haccı, bir araya toplanıp, gösterişte bulunmak ve çeşitli panayırlar kurmak maksadıyla yaparlardı. Yâni niyetleri Allâh rızâsı değildi. Bu gösteriş ve panayırların hiçbiri, Allâh'a taat ve yakınlaşmak maksadına yönelik değildi. İşte bundan dolayı, Allâhü Teâlâ hazretleri, kendi rızası için yerine getirilmesi maksadıyla farz kıldı ve gereği gibi yerine getirilmesini istedi.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: İkisinin yâni hac ve umrenin rükünlarını, şartlarını ve şer'an bilinen diğer fiillerini (işlerini) Allâh rızasını gözeterek meşrû bir şekilde ve mükemmel bir halde tamamlayın. O rükün, şart, fiil ve Allâh'ın rızasından hiçbir şeyi ihlâl etmeyin. Bu iki ibâdeti yâni hac ve umreyi yaparken ihlas ve samimiyetten ayrılmayın. Onlara herhangi bir ticâret ve dünyevî bir maksat katarak ibâdetinizi bulandırmayın. Nafakanızı helal yoldan kazanın. Yâni hac ve umre için gerekli olan nafakayı helal yoldan elde edin.

Haccın rükün, vâcip ve sünnetleri

Haccın rükünleri beştir:

1-İhram,

2-Arafat'ta vakfe,

3-Tavaf,

4-Safa ile merve arasında sa'y,

5-Başı tıraş etmek veya saçı kısaltmaktır.

Haccın rüknü, ihramdan çıkmanın ancak kendisinin yapılmasından sonra mümkün olduğu şeylerdir. **Haccın vâcipleri** ise, yapılmadıkları zaman kurbanla telâfi edilen şeylerdir. **Haccın sünnetleri** ise, terkedildikleri zaman bir şey gerekme-yen vazifelerdir.

Umrenin rükünleri

Umrenin de bir takım rükünleri, vâcipleri ve sünnetleri vardır.

Umrenin rükünleri dörttür.

1- İhrâm,
2- Beytüllah'ı tavaf,
3- Safa ile Merve arasında sa'y,
4- Tıraş.

Tehallül ikidir

Hac için iki tehallül[1] yâni ihrâm'dan çıkış vardır ve bunun da üç sebebi vardır. Onlar:

1- Bayram günü akabe cemresine taş atmak,
2- Ziyâret tavafını yapmak,
3- Ve tıraş olmak (ya da taksîr, yâni saçını kısaltmaktır.)

Bu üç şeyden iki tanesi bulunursa, birinci tehallül gerçekleş-miş ve hâsıl olmuş olur. Ama üçüncü şeyin meydana gelmesiyle ikinci tehallül gerçekleşmiş olur.

Birinci tehallül'den sonra bütün mahzûrat, yâni ihrâmlının yapması yasak olan her iş kendisine mübâh olur. Ancak kadın mübâh olmaz. **(1/310**) İkinci tehallül ile hepsi mübâh olur.

Haccın çeşitleri 416

Hac ve umrenin üç şekilde yapılacağı hakkında ümmetin (alimlerinin) ittifakı vardır.

1- İfrad,
2- Temettu'
3- Kıran,

[1] Tehallül, ihramdan çıkmak ve ihram yasaklarının sona ermesi demektir.

İfrâd haccının yapılış şekli: Sadece hac niyetiyle ihrâma girilir. Hac bittikten sonra, ihrâmdan çıkıp yeniden Hill bölgesinden, yâni mikat mahalleriyle Harem bölgesi arasındaki yerlerden umre için ihrama girilir.

Temettü haccının yapılış şekli: Hac mevsiminde umre niyetiyle ihrama girilip umrenin menâsikini yâni umreyle ilgili vazifeleri yerine getirir. Daha sonra Mekke'de hac için ihrama girerek aynı yıl hac da yapılır.

Kıran haccının yıpılış sûreti: Hac ve umreye birlikte niyet ederek ihrâma girilir ve hac menâsiki yerine getirilir. Bu arada umre de yapılmış olur. Çünkü umrenin menâsiki aynı zamanda haccın menâsikidir. Yâni umreyle ilgili vazifelerin tümü aynı zamanda haccın içinde vardır. Ancak haccın menâsiki yâni vazifelerinin tümü, umrenin içinde yoktur.

Ya da umre ihramına girer, sonra da buna bağlı olarak ve henüz tavafa başlamadan önce hacca niyet ederse böylece ikisini yâni hac ve umreyi berâber yerine getirmiş olur. Umreyle ihramı mün'akid olmuş olmaz.

Bize göre bu üç haccın en faziletlisi, Kıran haccıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَيْسَ لِلْحَجِّ الْمَبْرُورِ ثَوَابٌ دُونَ الْجَنَّةِ

"Hac ile umreyi berâber yapın. Çünkü ikisi, yâni hac ve umre. körüğün demir, altın ve gümüşü eriterek kir ve pasını çıkarıp attığı gibi, fakirlik ve günahları önler. Yâni Kıran haccı zenginliğe ve günahların bağışlanmasına vesîledir. Hacc-ı mebrûrun yâni, yapılmış ve makbûl olan bir haccın karşılığı ve sevabı ancak Cennettir."[1]

İhsâr

فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ **"Eğer ihsara tutulmuşsanız."**

Yâni, eğer hacca ve Beytüllah'a ulaşmaktan menolunur ve alıkonulursanız, demektir. İhsâr, herhangi bir hastalık, düşman, zayıflık, nafaka ve merkebinin bulunmaması veya bunun gibi şeyler yüzünden ihramdan sonra iki nüsükten birini yapmaktan menedilirseniz,

Bu ta'mim yâni umûmîlik, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göredir. Eğer hitab Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ve ashabına olup ve

[1] En-Nesaî: hadis no: 2584

onlar düşman yüzünden Beytüllah’a ulaşmaktan men olundularsa da, itibâr umûmadır. Sebebin husûsiyetine değildir.

فَمَا اسْتَيْسَرَ “O vakit kolayınıza geleni.”

Yâni size hangisi daha kolaysa,

مِنَ الْهَدْيِ “Hediy’den”

مِنْ Tebğiz yâni bağız içindir, yâni bâzı mânâsınadır. Veyâ beyâniyyedir. Yâni açıklamak içindir. Yâni hedyin bâzısından olduğu halde demektir veya hediy olmak üzere demektir.

الْهَدْيِ (kurban) kelimesi, هدية kelimesinin cemiidir. Meselâ: تمر و تمرة gibi. الْهَدْيِ Allâh’a yakınlaşmak maksadıyla Beytüllah’a gönderilen kurbanlık hayvan demektir. Bunun en aşağısı, bir koyun, ortası sığır ve en büyüğü de bir devedir. Bu kurbanlıklara hedy ismi verildi. Çünkü bu, Beyt’ine göndermek suretiyle, kulun Rabbine gönderdiği bir hediye yerine geçerlidir.

Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: İhramlı bulunan kimse, eğer ihsâr olunup engel ile karşılaşır da ihramdan çıkmak isterse, bu durumda, ihsar olunduğu yâni engelle karşılaştığı yerde kesmek üzere, deve, sığır veya davardan herhangi birini kurban edebilir. Bu, İmam Şafiî hazretlerine göredir.

Ama bize göre, yâni Hanefi mezhebine göre ise, kurbanlığını harem bölgesine gönderir. Bu arada götürülen kurbanlık için, eline bir işâret koyar, böylece hangi gün kesileceğini bilmiş olsun. O gün gelince kurbanı kesilmiş kabul edecektir. Zîrâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ “Ve başlarınızı tıraş etmeyin.”

Yâni başlarınızı tıraş ederek ihramdan çıkmayın, tehallül etmeyin demektir.

حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ “Hedy (kurbanlık hayvan) mahalline (kesilecek yer olan Hareme) varıncaya kadar...”

Siz, Hareme gönderilen kurbanın, kesilme yerine vardığını bilesiye kadar ihramdan çıkmayın.

مَحِلَّهُ Mahall, kesreyle, حلول hululden gelmektedir. Hulul, inilen ve konaklanan yer demektir. Zaman ve mekânda da kullanılır.

محل الدين Borcun ödenme zamanı demektir. Yâni vucûbunun kazâ zamanı demektir.

محل الهدى Hedy mahalli, hedy kendisinde kesilen yer demektir. Bizim mezhebimize göre, o da Harem'dir. Hedyler Harem'de kesilir. Zîrâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ(٣٢)لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ(٣٣)

"Bu budur! Her kim de Allâh'ın şeâirine (kurbanlarına tâzim ederse, şüphesiz o kalblerin takvasındandır! Sizin için onlarda muayen bir zamana kadar birtakım menfaatler vardır, sonra da varacakları yer Beyt-i Atik'e müntehîdir."[1]

Harem'den murad, harem hepsidir. Çünkü Harem'in hepsi Beyt'e tâbîdir. Bu hüküm umûmidir. Haccın her çeşidi için geçerlidir. Gerek, ifrâd, kıran, temettü' haccını ve gerekse umre yapsınlar; tüm hacılar ve umre yapanlar içindir. Yâni, hedyini (kurbanını) kesmeden başını tıraş etmesi câiz olmaz. Şüphesiz bu, Minâ'da mahsur kalmamışlarsa böyledir.

Tıraş etmek saçı kısaltmaktan daha faziletlidir. Tıraşta saçın dörtte birini kesmek kâfidir. Ancak hacta, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine uymak ve onun sünnetine tâbî olmak için saçın tamamını tıraş etmek daha iyidir. Ama haccın dışında ise Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, saçını tıraş etmez kısaltırdı. Belki âdeti, saçını çoğu kere terketmekti. Hazreti Ali (r.a.) ise Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden: تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ "Saçın her kılının altında bir cenâbet vardır,"[2] hadîs-i şerîfini işittiği günden itibâren saçını tıraş ederdi. Asla saçını uzatmamıştır.

فَمَنْ "Her kim"

مَنْ Harfinin şartıyye de, mesvûle de olması câizdir.

كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا "İçinizden hasta olursa."

Yâni, ihramlı bulunduğu halde, herhangi bir rahatsızlık ve hastalık sebebiyle saçını tıraş etmek mecbûriyetinde kalırsa, demektir.

---

[1] El-Hacc: 22/32-33
[2] Tirmizi, hadis no: 99; Ebû Dâvûd, hadis no: 216; Kenzül-Ummal: hadis no: 27361,

مَرِيضًا "hasta" kelimesi, كَانَ "oldu" fiilinin haberidir. مِنْكُمْ "sizden, içinizden" kelimesi ise ondan hâldir. Aslında sıfatıdır. Üzerine takaddüm ettiği için hal olarak nasbı kabul etti.

أَوْ بِهِ أَذًى **"Veya bir eziyeti varsa,"** Olan bir elem, acı ve ağrı:

مِنْ رَأْسِهِ **"Başından."**

Başında cerahât, yara, bit, ağrı veya yarım baş ağrısı gibi bir eziyet varsa... Cümlenin mânâsı: Kişi, tıraş olmaksızın ihramda devam etmeli, hedy kurbanını kesesiye kadar tıraşlı olarak ihramda kalmalıdır. Eğer cerahat gibi kendisini mecbûrî olarak tıraş etmeye zorlayan bir hâl meydana gelirse, bu istisnâî bir durumdur. Bu halde tıraş olmasında zârûret olmuş olur. O zaman tıraş olursa:

فَفِدْيَةٌ **"Bir fidye var."**

Yâni onun üzerine bir fidye vardır. Onun fidye vermesi gerekir, demektir.

مِنْ صِيَامٍ **"Oruçtan,"** Yâni üç gün oruç tutmak.

أَوْ صَدَقَةٍ **"Veya sadaka verir."**

Altı miskine sadaka verir. (**1/311**) Her miskine yarım sa' (ölçek) buğday (veya onun bedelini) verir.

أَوْ نُسُكٍ **"Veya kurbandan ibarettir"**

نُسُكٍ kelimesi, iki zammeyle okunur. نسيكة kelimesinin cemiidir. نسيكة ise, kurban edilen hayvan demektir. Bu kurbanlığın en yükseği deve, ortası sığır ve en aşağısı ise koyundur. Bu cümlede kelimelerin başında geçen, أَوْ (atıf harfi) mühayyerlik içindir.

فَإِذَا أَمِنْتُمْ **"(İhsardan) aman bulduğunuz vakit."**

Yâni korkunuzdan güvence bulur, hastalıklarınızdan iyileşir ve siz, emniyet ve genişlik haline kavuşursanız ve ihsâr halinde olmazsanız:

Umre ile hac berâber

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ **“Her kim hacca kadar, umre ile sevap kazanmak isterse.”**

Yâni hac aylarında hac yaparak Allâh’a yaklaşmak suretiyle faydalanmadan, önce umre yapmak sûretiyle Allâh’a yaklaşmak isteyen veya umresinin tehallülünden sonra, hac için ihrâma girmeden önce, ihrâmın mahzûrlarından faydalanır ve sonra temettu haccı için ihrama girerse:

فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **“Ona da hedy’in kolay geleni vardır.”**

Yâni ona temettü sebebiyle üzerine kolay gelen bir dem (kurban) vardır. Bu mut’a kurbanıdır. Bir nüsüktür. Temettu yapan kimse, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre bayramın birinci günü keser.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ **“Bunu bulamayana ise,”** Yâni hedy bulamazsa,

فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ **“Üç gün oruç tutmalıdır.”**

صِيَامُ Sıyam kelimesi, masdardır. Ma’nâ bakımından zarfına muzâf oldu. Lafzen ise genişlik üzere mef’ûli bih’tir. Yâni, onun üzerine üç günün orucunu tutmak gerekir, demektir.

فِي الْحَجِّ **“Hac’da,”**

Yâni hac vaktinde ve ayında demektir. İki ihrâm arasında umre ile hac ihrâmının arasında oruç tutar. Dilerse üst üste tutar ve dilerse ayrı ayrı günlerde tutar. En faziletli olan Zilhicce ayının yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günlerinde oruç tutmasıdır. Çünkü Yevm-i Nahr’da ve teşrik günlerinde oruç tutmak sahih değildir.

وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ **“Ve yedi (gün) de döndüğünüzde,”**

Yâni hac ile ilgili işleri ve amelleri bitirip ayrıldığınızda demektir. Hac işlerini bitirmek, رجوع avdet etmek ve dönmek kelimesiyle kullanıldı. Bu durum: Müsebbib’in isminin, hâs olan sebebin irâdesinin üzerine kullanılması yoluyladır. Bu da hac işlerini bitirmek ve nefer olmaktır. Çünkü bunlar dönmeye sebebtir.

تِلْكَ **“İşte bu.”**

Yâni üç gün umreyle haccın ihramının arasında oruç tutmak ve yedi gün de hac işlerini bitirdikten sonra oruç tutmak:

عَشَرَةٌ “Ondur.”

Hesâbın özetinin verilmesinin faydası, burada “Üç gün hacda ve yedi (gün) de döndüğünüzde oruç tutun.” Cümlesinde bulunan, وَ (atıf harfi-nin) أَوْ (yani veya) mânâsına olmadığını beyan etmek içindir. İnsanların böyle düşünmemeleri içindir.

Ama şu âyet-i kerîmede, bulunan,و (atıf harfi) أَوْ (yani veya) mânâsınadır.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ أَدْنَى اَلاَّ تَعُولُوا

“Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu sûrette adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya milkiniz câriye alın, adaletten sapmamanız için bu daha muvâfıktır.”[1] Ayeti kerîmesinde geçen: مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ cümlesinde ki, وَ (atıf harfi) أَوْ (yani veya) mânâsınadır.

Bir şey adet olarak bilindiği gibi, cümleten de bilinir. Bir şeyi iki yönden bilmek daha iyidir. Şu da bir gerçektir ki, arabların çoğu hesap yapmasını bilmezlerdi. Dolayısıyla bir kimse arkadaşına değişik sayılarla hitab ettiğinde, daha kolay olması için bunların toplamını da bildirirdi. Âyet-i kerîmede geçen, سَبْعَة “yedi” kelimesinden murad “yedi” sayısıdır; çokluk değildir. Çünkü bu kelime ikisinde de kullanılır. Yâni, سَبْعَة kelimesinin asıl mânâsı yedi sayısı olmasına rağmen, bazan de asıl mânâsının dışında çoklukta da kullanılır.

كَامِلَةٌ “Kâmil (ve tam)”

كَامِلَةٌ “Kâmil (ve tam)” kelimesi, عَشَرَةٌ “on” kelimesinin müekked sıfatıdır. Çünkü vasf yâni sıfat bazan da, tekid yâni pekiştirme için olur. Bu durum bilhassa mevsûf, yâni sıfat alan kelime, bu vasfın mânâsını yâni sıfatın mânâsını ifâde ettiği zaman, sıfat tekid için olmuş olur. Meselâ: الهين اثنين “iki ilâh” sözünde olduğu gibi.

---

[1] En-Nisa: 4/3

Burada الهين "iki ilah" sözü zaten tesniyedir. İki ilâh mânâsını ifâde etmektedir. Sıfat olarak gelen اثنين "iki" kelimesi tekit içindir.

Müekkedin hükmü, kendisine çok önem verilen şey olduğu zaman, tekid, kendisi için olmuş olur. Müekkedin muhâfaza edilmesi gerekli olduğunu beyan için olmuş olur. Buradaki müekked, oruçtaki bu sayıya riâyettir. Bu sayıların yâni on gün oruç tutmanın elbette mühim olduğunu ve terkinin asla câiz olmadığını beyan etmek için tekitle anlatıldı.

ذٰلِكَ "Şu,"

Bu işâret, bize göre, yâni Hanefî mezhebine göre, bu bizzat temettunun kendisine işârettir. Şafii'ye göre de temettunun hükmüne işârettir. Bu ise hedy kurbanının luzûmudur. Temettu haccı yapanlardan bulamayanlar için ve bulamayanların bedelinin luzûmlu olduğunu beyan içindir.

Mescid-i Haram ehli kimlerdir?

لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Ehl-i Mescid-i Harâm mukîmlerinden olmayanlar içindir."

Yâni Mekke'de oturmayanlar için lâzımdır. Kişinin ehli, insanların içinden kendisine en husûsî olanlardır. Burada أَهْلُ "Ehl" kelimesi zikredildi. Çünkü çoğu kişi, ehlinin oturduğu yerde oturur. Dolayısıyla burada kendisinin oturması, ailesinin oturmasıyla tâbir ve ifâde edildi.

Bize göre, yâni Hanefî mezhebine göre, حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Mescid-i Harâm'ın hazırları (oturanları)." Mekke ehli yâni Mekke'de ikâmet edenlerdir. Evi, mikât sınırları içinde olanlar için Temettu ve Kıran haccı yoktur. İkâmetgahı mikât sınırları içinde olanlardan biri, eğer temettu ve kıran haccı yaparsa, onun üzerine cinâyet demi (kanı) yâni kurban vâcip olur. Kestiği bu cinâyet kurbanını kendisi yiyemez.

Mescid-i Haram'da oturanların, hac ayları dışında umre yapmaları gerekir. Bunlar, hac aylarını hacca ayırmalıdırlar. Kıran ve temettu haccı yapan âfâkîlerin (mikât sınırlarının dışında oturanların) kestikleri kurban demi nüsük, yâni hac kurbanıdır. Kendisi o kurbanın etinden yiyebilir.

Şafii mezhebine göre, حَاضِـرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Mescid-i Harâm'ın hazırları (oturanları)." Harem halkı ve namazlarını seferî kılabilecek bir uzaklıkta olmayanlardır.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Hâsılı Allâh'tan korkun,"**

Allâh'ın emir ve yasaklarını muhâfaza etmek ve bilhassa hac konusunda dikkatli olup Allâh'tan korkun.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ **"Ve bilin ki, Allâh'ın ikâbı cidden çok şiddetlidir."**

Takvâlı olmayanlar içindir. Azab hakkında ilim sahibi olmak sizi isyândan uzaklaştıracaktır.

Sadî buyurdu:

Ey çocuk, yükün altına girme.

Nice hammal bunu taşımaktan aciz kaldılar.

Hepsi nöbetle bu yükü bıraktılar.

Bu yükü hiç birine vermedi iyilik.

Bil ki, muhakkak, haccı tamamlamak zâhirî yol ile olduğu gibi bâtınî yol ile de olur. bâzı sâlihlerden rivâyet edildi. Haccettikleri zaman, haccın nüsük ve vazifelerini tamamladıkları zaman arkadaşına şöyle derlerdi.

-"Acaba haccımız tamam oldu mu? Sen Zi'r-Rimme'nin sözünü işitmedin mi? (O şöyle diyor:)**(1/312)**

تمام الحج ان تقف المطايا على خرقاء واضعة اللثام

"Haccın tamamı, senin eğilmiş olarak Harkâe'nin üzerinde durman ve yüzünün açık olmasıdır."

Bu şiir'de geçen, خرقاء şairin sevgilisinin ismidir. واضعة اللثام yüzün açılmasıdır. Şair burada onun üzerinde durmayı haccın bâzı nüsüklerine (ibâdetlerine) benzetti. Bu nüsük olmadan hac tamam olmaz.

Söylenen sözün hakîkatı şudur: Kişinin vadîleri aşıp Beytine ve Harem'ine ulaştığı gibi; kişi nefsin hevâ ve hevesini kırmalı, kalbin perdelerini yırtmalı ve müşâhede makâmına vasıl olmalıdır. Böylece kişi döndükten sonra, Harem'inden ayrılsa bile, O'nun kereminin eserlerini görür.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Avâm'ın haccı, Beyti kasdetmek ve Beyti tavaf etmektir. Havassın haccı ise, Beytin Rabbine yönelmektir ve O'nu müşâhede etmektir. İbrâhim Halil Aleyhisselâm buyurdukları gibi:

وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ

"Bir de dedi ki: 'Ben rabbime gidiyorum, O bana yolunu gösterir."[1]

Ve yine o kimse gibi ki: Allâhü Teâlâ hazretlerini kastetti, Allâhı taleb etti, külliyen O'na teveccüh ettti, nefsini, malını ve çocuğunu Allâh yolunda fedâ etti, Allâh'tan gayrisini yâni mâsivâ'yı düşman edindi, (فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ "Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!" buyurulduğu gibi.)[2]

İbrâhim Aleyhisselâm'ın yapmış olduğu bütün bu hareketler ve diğerleri, hakîkî haccın nüsüklerindendir.

Bundan dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri, İbrâhim Aleyhisselâmı Beytini ilk binâ eden kişi kıldı. İbrâhim Aleyhisselâm Beyti yaptı, onu tavaf etti, ziyâret etti ve insanları haccetmeye davet etti. Menâsik'in çoğu onun sünnetidir. Hac, sûret ve mânâ bakımından İbrâhim Aleyhisselam'ın makâmıdır. Onun da bir makâmı olduğu gibi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin hâli vardı. Hâl ise, makâmdan daha tamam ve daha olgundur. Çünkü makamlar, menzillerdendir; haller ise, mevâhib'den yâni ilâhî hibelerdendir. Makamlara sülûk etmek mevâhib'in gayrisiyle de mümkündür. Ama mevâhiblere ermek için, seyr ü sülûk makâmı olmadan vâsıl olmak mümkün değildir. İbrâhim Aleyhisselâm, makamlar ehlindendi.

Şöyle buyurdu: وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ

"Bir de dedi ki: 'Ben rabbime gidiyorum, O bana yolunu gösterir."[3]Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, "Mevâhib" ehlindendir. Onun için şöyle buyuruldu:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا اِنَّه هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

[1] Es-Saffât: 37/99
[2] Eş-Şuârâ: 26/77
[3] Es-Saffât: 37/99

"Tenzîh o sübhân'a ki, kulunu bir gece, Mescid-i Haram'dan o havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu; ona ayetlerimizden gösterelim diye! Hakîkat bu, O'dur o, işiten-gören!"[1]

Onun seferi yâni miraca çıkması, kendi başına ve nefsi ileydi. Bunun için hakikî hacta yedinci semâ'da kaldı. Orada mahsûr kaldı ona şöyle buyuruldu: فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنْ الْهَدْيِ

"Eğer ihsara tutulmuşsanız, o vakit hedy'in kolayınıza gelenini (kurban edin)." Böylece İbrâhim Aleyhisselâm, İsmâil Aleyhisse-lâmı kurban etti.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mi'râca çıktığı zaman, o yüce Rasûl (s.a.v.) hazretlerinin Mi'râcı Allâhü Teâlâ hazretlerinin isteğiyleydi. Yolda mahsûr kalmadı. Efendimiz (s.a.v.) hazret-lerine şöyle buyuruldu: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ "Hac ve Umre'yi de Allâh için tamam yapın;" Haccın tamamlanması ise şöyle bir yaklaşmadır:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى(٨)فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى(٩)

"Sonra yaklaştı da tedellî etti; Gâbe gavseyni ev ednâ' oldu da…"[2] Sonra umresini yaptı. Kendisine maksûd olan ayların izzet ve yüksekliğin keşiflerinde şühûd ile aylar tecelli etti. Böylelikle, muhabbet inâyeti vuslat güneşinde çekti, açıldı. İki mahbûbun arasında geçenler geçti… İki sevgilinin arasında olanlar oldu. Ve فَأَوْحَى اِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى "Verdi kuluna verdiği vahyi! (Vahyettiğini vahyetti!)"[3]

Celâl tarafından nidâ olundu. Sonra haccı ekber günü, Celâl olan Allâh tarafından haccını tamamlaması ve hac gününü ikmâli hakkında bir nidâ geldi. Son haccında yâni Vedâ haccında Arafat'ta vakfe anındayken kendisine şöyle buyuruldu:

اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلاَمَ دِينًا

"İşte bugün sizin için dîninizi kemâle yetirdim, üzerinizdeki nimetimi tamama erdirdim. Ve size din olarak İslâm'a rıza verdim."[4]

Tevilât-i Necmiyyede olanlar burada bitti.

Allâh'ın dînine hizmette Hz. İbrahim misâli

---

[1] El-İsrâ: 17/1
[2] En-Necm: 53/8-9
[3] En-Necm: 53/10
[4] El-Mâide: 5/3

Sonra bil ki, her kalb, Rabbi tanımaya (yani ma'rifetüllah'a) salih ve elverişli olamadığı gibi, her nefis (yani her kişi) de Rabbin hizmetine uygun olmayabilir ve her mal da, Rabbin hazinesine uygun gelmeyebilir. O halde:

-"Ey kul! Durumunu düzeltmeye bak! Malınla cömert ol! Eğer malın yoksa bedeninle (Allâh'ın yoluna ve dînine) yardım et. Eğer senin bu iki konuda imkânın varsa, yâni hem mal ve hem de sağlıklı bir bedene sahip isen o zaman her ikisiyle Allâh dînine hizmet et. Malını ve canını Allâh yolunda harca.

Görmedin mi? İbrahim Aleyhisselâm malını müsafirlerine nasıl verdi? Canını ateşe nasıl attı? Oğlunu nasıl kurban etti? Ve kalbini Rahman'a nasıl teslim etti. Hatta melekler bile onun sehâvetine taaccub ettiler. Melekler bile onun cömertliğine hayret ettiler! Allâhü Teâlâ hazretleri kendisine halillik (dostluk) ikrâmında bulundu. İbrâhim Aleyhisselâm hakkında Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdular:

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً

"Hem kimdir o kimseden daha güzel dinli ki, özü muhsin olarak yüzünü, tertemiz İslâm ile Allâh'a tutmuş ve hanîf (sâde hakka boyun eğer muvahhid müslim) olarak İbrahim milletine uymuştur. Allâh ki, İbrahim'i halil edindi."[1]

Bir gencin hakiki haccı

Mâlik bin Dinâr (r.h.) buyurdular: Mekke'ye doğru yola çıktım. Yolda bir genç gördüm. Gece olup üzerine gecenin karanlığı çökünce bu genç yüzünü göğe kaldırıyor ve şöyle yakarıyordu:

يَا مَنْ تَسَرَّهَ الطَّاعَاتُ وَلاَ تَضُرُّهُ الْمَعَاصِى هَبْ لِى
مَا يُسْرِكَ وَاغْفِرْ لِى ماَ لاَ يَضُرُّكَ

-"Ey taatların kendisini sevindirdiği ve isyanların kendisine zarar vermediği Rabbim! Bana, seni sevindiren şeyi (taat ve ibâdeti) ver, sana zarar vermeyen şeylerden (günah ve isyanlar-dan) beni bağışla!"

[1] En-Nisa: 4/125

İnsanlar ihrâma girip birlikte ve yüksek sesle telbiye getirdiklerinde, o sessizdi. Kendisine sordum:

-“Sende neden insanlar gibi yüksek sesle telbiye getir miyorsun?” O:

-“Ey Şeyh! (yani ey yaşlı kimse) bu telbiye beni, gelecek günahlardan, eskiden işlenmiş, suç ve masiyetlerden kurtarmaz. Benim korkum şudur: Ben لبيك “Lebbeyk” diye telbiye getirirken, bana: Senin, لبيك و سعديك “Lebbeyk ve sa’deyk” diye telbiye getirmene gerek yoktur. Senin sözünü işitip kabul etmiyorum ve sana rahmetle bakmıyorum,” denilmesinden çok korkuyorum. Onun için insanların içine karışıp onlarla berâber yüksek sesle telbiye getirmekten utandım,” dedi.

Sonra yolculuğumuza devam ettik. Uzun bir zaman geçti. O genci Minâ’da gördüm. Minâ’da şöyle duâ ediyordu:

اللهُ مَّ اغْفِرْ لِى اللهُ مَّ اِنَّ النَّاسَ قَدْ ذَبَحُوا وَتَقَرَّبُوا اِلَيْكَ وَلَيْسَ لِى شَىْءٌ اَتَقَرَّبُ بِهِ اِلَيْكَ سِوى نَفْسٍ فَتَقَبَّلْهَا مِنِّى

-“Allâh’ım! Beni bağışla! Allâh’ım herkes kurbanlarını kestiler ve sana yaklaştılar. Benimse nefsimden başka, beni sana yaklaştıracak bir şeyim yok! (Ne olur) bunu benden kabul eyle!”

Bu acıklı yalvarmasından sonra, bir çığlık attı ve cansız bir şekilde yere düştü.

Allâh’ım! Bize kereminin kemâliyle muamele et ve bizleri en yüce katına ve haremine ulaştır! Amin.

Hacda cidâl ve kadına yaklaşmak yoktur

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ
وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ
خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا
اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ
لَمِنَ الضَّٓالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ
وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَآ
اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَقُولُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
﴿٢٠١﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ
﴿٢٠٢﴾

Meali:

Hacc, malûm aylar... Kim o aylarda hacca başlarsa, artık hacda ne Rafes, ne füsuk, ne cidal; yok... Hayra dair ise ne işlerseniz Allâh onu bilir. Ve çünkü azığın en hayırlısı takvâdır. Azık tedârik edin de bana takvâ ile gelin ey beyni olanlar![197]

Rabbınızın fazlından ticaret istemeniz size günah değildir. Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi, Meş'ar-ı Harâm yanında Allâh'ı zikredin; hem O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin! Doğrusu siz bundan evvel cidden şaşırmışlardan idiniz.[198]

Sonra nâsın ifâza eylediği yerden ifâza edin ve Allâh'ın mağfiretini isteyin; çünkü Allâh gafûr, rahîm'dir.[199]

Nihâyet menâsikinizi bitirdiniz mi, vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, hatta daha şiddetli bir anışla Allâh'ı anın, zikredin; çünkü nâsın kimisi "Rabbenâ!" der; "bize dünyâda ver". Buna âhirette kısmet yoktur.[200]

Kimisi de "Rabbenâ! Bize dünyâ'da bir güzellik ver, âhiret'te de bir güzellik... Ve bizi ateş azâbından koru!" der.[201]

İşte bunlar, bunlara kazandıklarından bir nasip var; Allâh'ın hesabı da çabuktur.[202]

Tefsir:

اَلْحَجُّ "El-Hac!"

Muzâf'ın hazfiyle, (vaktülhacci) yâni haccın vakti demektir. Çünkü hac işleri, ancak o belirli ayda olur. **(1/313**)

أَشْهُرٌ "Aylar,"

Bize göre bu aylar, Şevvâl Zilkaade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. İki ay ve ayın bâzısından yâni on gününden meydana gelen zaman dilimine أَشْهُرٌ "Aylar," diye cemi olarak geldi. Halbuki cemi kılletler, üçten aşağıya kullanılmaz ama, bâzısında ikâmet hepsinin yerine geçerlidir. Yâni Zilhicce ayının bâzısının hac mevsimi olması, ayın hepsinin hac mevsimi olmasına itlak olundu. Veya cemilerin, birden çok olan şeylere kullanılması kabîlindendir.

مَعْلُومَاتٌ "bilinenlerdir."

İnsanlar arasında bilinmektedir. İnsanlar bu alâkayı kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. İnsanların bildiği ayları ikrâr ederek, hac aynı aylarda farz kılındı. Haccın vakti değiştirilmedi, eski yapıldığı zamanlarda meşrû kılındı. Bunun bir çok hikmet ve faydaları vardır. Haccın bu aylarla sınırlandırılmasının faydası, insanların, haccın fiilerinin ancak bu ayda sahih olabileceğini ve bunun dışında yapılmasının sahih olmayacağını bilmeleri içindir.

İhrâm, her nekadar bu ayların dışında da geçerli olsa bile, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre mekrûhtur. İmâm-ı Âzam hazretlerine göre, İhrâm haccın şartlarındandır. İhrâmı, haccın vaktinin üzerine takdim etmek câizdir. Tahâret ve abdesti namaz vaktinden önce almak câiz olduğu gibi…

Onların (fakihlerin), haccın vakti aylardır, sözlerinden murat; haccın ihramının vakti demek değildir; belki haccın edâsının ve menâsikine başlamanın zamanı belirli aylardır, demektir. Çünkü ayların hepsi ihrâma girmeye elverişlidir. Yâni bir kişi, her ayda ihrama girebilir. Çünkü Allâh şöyle buyuruyor:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

"Sana hilâllerden soruyorlar onlar... De: "insanlara hacc için de vakit ölçüleridir."[1]

Bu âyet-i kerîmeyle, bütün aylar ihrama girme vakitleri kılındı. Ama bütün ayların, haccın edâsının sıhhatinden olmadığı mâlumdur. Yâni, bütün aylarda hac edâ edilmez. Ama hac için ihrama girilebilinir. Ta'yin olup zahir oldu ki, aylardan murat, ihrâmın sıhhatinin vakitleridir. Hatta bir kişi kurban bayramı gününde, gelecek senenin haccını yapmak niyetiyle ihrâma girse, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre onun ihrâmı kerâhetsiz câizdir. İbni Şeyh'in Haşiyelerinde de böyledir.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ **"Kim o aylarda hacca başlayarak onu üzerine farz ederse,"**

Yâni, telbiye getirerek ve kurbanlık hayvanı işâretleyip haccın edâsını üzerine vâcip kılarsa, demektir.

Çünkü hac, içinde ihrama girme ve ihramdan çıkma gibi fiiller olan bir ibâdettir. Namazda olduğu gibi, hacca başlamak için sâdece niyet kâfi değildir. Hacca başlamak için niyetle berâber mutlaka bâzı fiillerle hacca başlamak lâzımdır. O fiiler bizim zikrettiğimiz telbiye ve kurbanlık hayvanı işâretlemektir.

Telbiye şudur:

لَبَّيْكَ اللهُ مَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ اِنَّ الْحَمْدَ

وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

-"Yâ Rabbî! Davetine tekrâr tekrâr icâbet ettim, bütün emirlerini yerine getirmek için huzuruna geldim. Rabbim! Senin her davetine icâbet etmek boynumun borcudur. Senin saltanatında eşin, benzerin ve ortağın yoktur. Allâh'ım! Bütün varlığımla sana döndüm. Hamd senindir, nimet senindir, mülk senindir. Senin asla eşin, benzerin ve ortağın yoktur."[2]

---

[1] Bakara: 2/189
[2] Sahih-i Buharî hadis no: 1448

Kurbanlık hayvanı işâretlemek ise, onun boynuna ve ayağına herhangi bir şey takmak sûretiyle kurbanlık olduğunu işâretlemektir.

فَلاَ رَفَثَ “Rafes (kadına yaklaşmak) yoktur.”

Yâni cimâ ve onun gerisinde olup kişiyi cimâya götüren hareketler yoktur. Mesela, öpmek ve çimdiklemek gibi şeylerin tümü ihrama ait yasaklardandır.

Arafat'ta vakfe yapmadan önce, cimâ yapan kişinin haccı fâsit olur yâni bozulur, o sene haccı tamâmen ifsâda uğramıştır. O haccını kazâ etmesi lâzımdır.

Arafat'tan sonra, (tehallülden önce) cimâ eden kişinin haccı fâsit olmaz ama, bir bedene yâni deve ve sığır cinsinden olan bir kurban kesmesi gerekir.

Cima ile berâber, cimaya çağrışım yapan ve kişiyi cimaya götüren öpmek ve çimdiklemek gibi şeyler de haram kılındı. Cimaya düşmemek için…

Burada yasaklanan cimâ ve onu takibeden fusûk ve cidâl (çekişme) eğer nefiy sûretinde olurlarsa, o zaman mânâ şöyledir: Bunlardan bir şey hac esnâsında meydana gelmez, demektir. Ancak bundan murat, nefiy değil nehiydir. Çünkü zâhiri üzere haberinin ibkâ edilip, olduğu hal üzere bırakılması, kendisine bir haberini lâzım kılar. Allâh bu şeylerin çoğunun hacc esnâsında vaki olacağını bildiğinden, bunları ihbârî cümle şeklinde son verilmenin vücûbunu ifâde etmek için mübâlağalı bir sûrette ifâde etti. Böylece mükellef, o şeylerden menedildiğini anladı ve onlardan kaçındı. Bu, onların hac döneminde ve hac esnâsında bulunmayacağını ve bunlardan hiçbirinin yapılmayacağını beyan etmek içindir.

وَلاَ فُسُوقَ “Ve fusûk da yoktur.”

Mahzurlu olan şeyleri ve günahları irtikab ederek, şeriatın hududlarından dışarıya çıkmak yoktur.

فِسْق Fısk: bütün çeşitleriyle isyânlardır. Fıskın içine, sövmek, birbirlerine lakab takmak, iğnelemek ve bunlardan başka her kötülük girer.

وَلاَ جِدَالَ “Ve cidâl yoktur.”

Yâni hacda hizmetçilerle, yol arkadaşlarıyla ve ulaşım aracı sahipleriyle dalaşmak yoktur. Çünkü cidal, (çekişme ve dalaşmak) kişilerin arasına kin ve nefreti doğurur, sevgiyi giderir. Ama din işlerinde bu konuda

mücâdele edip doğrunun ortaya çıkmasına vesîle olmakta bir mâni yoktur.

فِي الْحَجِّ **"Hac'da"**

Yâni, hac ibâdetinin yapıldığı günlerde, demektir. Biz bunlardan (yani cima, fusûk ve cedelden) kaçınmakla emrolunduk. Her hâl ü kârda günahlardan kaçınmak vâciptir. Ama hacda, bunlardan daha çok kaçınmak lâzım. Çünkü hacda bunlar, çirkinliğin en çirkini ve kabahatların en kabâhatı ve şenâatin en kötüsüdür. Bu şuna benzer: Erkek için ipek giymek haramdır. İpek elbiseyle namaz kılmak daha haramdır. Ve Kur'ân-ı kerim okurken nağme yapmak gibidir. Harfleri şekillerinden çıkarırlarken yaptıkları nağmeler ki, nitekim Kur'ân-ı kerim okuyanların bir kısmı böyle yapıyor, tuhaf tuhaf sesler ve mûsikî nağmeleri çıkarıyorlar. Ama tecvid kurallarına uyarak güzel olan Kur'ân-ı kerimi iyi okumak ve uzatılması gereken yerleri uzatmak mendûbtur yâni güzeldir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

حَسِّنُوا الْقُرْآنَ بِاَصْوَاتِكُمْ فَاِنَّ الصَّوْتَ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا

"Seslerinizle Kur'ân-ı kerimi güzel ve düzgün okuyun. Çünkü güzel ses, Kur'ân-ı kerim ile daha güzel olur."[1]

Nefsin kendisine dönmesi ve kalbin yumuşamasına sebeb olursa, tatriyb (sese âhenk vermek) makbûldur. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri ve seleften bir cemaat bu görüştedir.

وَمَا **"O şey ki"** (bu kelime) şartıyyedir.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ **"Hayra dair ise, ne işlerseniz Allâh onu bilir;"**

Allâhü Teâlâ hazreteri, kulun ne yaptığını hakkıyla bilmektedir. Hayır, onun kendisini yapmakla sevâb aldığı şeylerden kinâyedir.

Bu âyet-i kerîme üç isyânı işlemekten nehyetti ve bütün taatları yapmaya teşvik etti. Bu da şerri nehiyden sonra, hayır işlerine sevk ve teşviktir. Güzel sözü, çirkin sözlerin yerine kullanmak, birr (iyilik) **(1/314)** ve takvâyı fusûk yerine, arkadaş-larına muvâfakat etmeyi, güzel ahlakı, cidâl yâni çekişme ve dalaşmanın yerine kullanmak hayrın içine girer.

[1] Dârimi, hadis no: 3365; "Kur'ân-i kerim, güzeller güzelidir. Kur'ânı kerimi okuyan bir kişi için, "Kur'ân-ı kerimi güzel okudu," demek yanlıştır. "Güzel Kur'ânımızı iyi okudu," demek lazımdır. Bu sırrı ilk defa İmam-ı Rabbânî Ahmed Farûkî hazretleri çözmüşlerdir.

وَتَزَوَّدُوا **"Ve azık tedârik edin**

Yâni, kabahat ve çirkinliklerden korunarak meâd ve âhiretiniz için azık yapın, demektir.

فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى **"Çünkü azığın en hayırlısı takvâdır."**

Dünya ve âhiret seferlerinde azık

Azığın hayırlısı, yemek olarak hazırlanan değil; takvâ olarak hazırlanandır. Kelâmın tahkikinde şu ortaya çıkmaktadır: Muhakkak ki insanın seferi (yolculuğu) vardır.

1- Dünyanın içinde olan sefer,

2- Dünyadan (ölümle) olan seferdir.

Dünya'nın içinde yâni bir yerden bir yere yolculuk yapmak sûretiyle meydana gelen seferlerde elbette azık lâzımdır.

Azık, yol için lâzım olan; yiyecek, içecek, binek ve maldır.

Dünyadan (ölümle) yapılan sefer ve yolculukta da elbette azık lâzımdır.

Dünyadan âhirete giden seferin azığı ise şunlardır:

1- Ma'rifetüllah,

2-Muhabbetüllah,

3-Taat ile meşgûl olup, mâsivâdan yüz çevirmek,

4-Allâh'a mühâlefet etmekten kaçınmak,

5-Ve Allâh'ın nehiylerinden yâni yasaklarından ictinâb edip kaçınmaktır.

Bu azıklar, dünyâ seferlerinde lâzım olan azıklardan daha hayırlıdır. Çünkü dünyâ azığı, seni münkati' (geçici bir azâb'dan) halâs edip kurtarmaktadır. Âhiret azığı ise, seni dâimî olan bir azâbtan ve Cehennem ateşinden kurtarmaktadır.

Dünyâ azığı fânîdir; âhiret azığı ise, seni bâkî, hâlis ve temiz olan lezzetlere yâni Cennete kavuşturur.[1]

Hacca azıksız ve hazırlıksız gidilmez

---

[1] Tefsir-i kebir, c. 5/179

Denildi ki, Yemen ehli, azık almazlar ve yola azıksız çıkarlar. (Bunun sebebini soranlara da şöyle cevap verirlerdi:)

-"Bizler tevekkül edenleriz! Çünkü Beytullah'a hacca gidiyoruz! O bizi doyurmayacak mı?" diyerek, tamâmen insanlara yük olurlardı. Mekke'ye vardıkları zaman da halktan dilenmeye başlarlardı. Çoğu zaman da bu durum onları, hırsızlığa, soyguna, yağmalamaya ve gasp yapmaya götürürdü. Ve bu şekilde azıksızlıktan dolayı rezil olurlardı. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ hazretleri: وَتَزَوَّدُوا "Ve azık tedârik edin," buyurdu.

Yâni, size yetecek ve kendisiyle yüzünü kararmaktan alıkoyacağınız kadar, kuru ekmek, yağ, sevik, hurma ve benzeri azıkları yanınıza alın. Bu azık sebebiyle insanlardan yemek istemekten, insanları zor durumda bırakmaktan ve onlara yük olmaktan korunun.فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى "Çünkü azığın en hayırlısı takvâdır." İstemekten ve çalıp, gasbetmekten korunun.

وَاتَّقُونِ يَاأُولِي الْأَلْبَابِ(١٩٧) **"Ve bana takvâ ile gelin, ey beyni olanlar!"**

Çünkü akıllı olmak, Allâh'tan korkmayı, takvâ'yı ve insanları takvâya teşvik etmeyi icabettirir. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, insanlara bundan maksadın Allâhü Teâlâ'nın kendisi olduğunu emretti. Allâh'tan başka herşeyden uzaklaşın buyurdu. Hevâ ve hevesin şâibelerinden arınmış ve uzak olan aklın gereği de budur. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri husûsiyetle akıl sahiplerine hitab etti. Takvâlı olmayan kişi, aklı olmayan akılsız gibidir.

Akıllı kişiye gereken, aklı bütün şâibelerden kurtarması, nefsini terbiye etmesi ve onu mertebelerin en yükseğine kavuşturup tekâmül etmesidir. Şair buyurdu:

ولم ار فى عيوب الناس شيأ كنقص القادرين على التمام

"Ben insanların ayıpları içinde hiçbir şey görmedim: Tamamlamaya kâdir olanların noksanlığı gibi…"

Şerrin menşei olan kuvvetler

İmam (Fahrüddin Râzî tefsirinde) buyurdular: Bil ki: insanlarda dört kuvvet vardır[1]:

---

[1] Musannıf İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, insanlarda bulunan kuvvetlerin üç olduğunu beyan ederlerken onun kaynağı olan ve bu meseleyi almış olduğu "Tefsir-i Kebir" bu kuvvetlerin dört

1- Hayvânî şehvet kuvveti,
2- Vahşî gazâb kuvveti,
3- Şeytânî vehim kuvveti,
4- Melekî akıl kuvveti.

Bütün ibâdelerden maksat ilk üç kuvveti kahretmektir.

Bu âyet-i kerîmede geçen:

فَلاَ رَفَثَ **"**Rafes (cima) yoktur**"** ifâdesiyle şehvânî kuvvetlere işâret etti.

وَلاَ فُسُوقَ **"Ve fusûk yoktur."**

Gazâbî kuvvetleri kahretmeye işârettir. Çünkü ma'siyet ve günahlar, kuvvetin sonucu doğar.

وَلاَ جِدَالَ **"Ve cidâl yoktur."**

Vehmî kuvvetlerin kahrına işârettir. O vehmî kuvvetler ki, insanı, Allâh'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, hükümleri ve isimleri hakkında vehme yâni yanlış düşüncelere sevketmektedir.

Yine vehmî kuvvetler insanı, insanlar hakkında yanlış düşünmeye, insanlarla münâzaa etmeye, çekişmeye, tartışmaya, kavgaya ve herşeyde insanlarla hasımlaşmaya sevkeder. Şer (yani bütün şerlerin menşe'î) bu üç kuvvet olduğu için Allâhü Teâlâ hazretleri:

فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Hacda ne Rafes (cima), ne füsuk, ne cidal yok," buyurdu.

Yâni, kim Allâh'ın ma'rifetini, muhabbetini ve Celâlinin nuruna muttali olmayı kastedip, Allâh'ın has kullarının arasına ve yollarına girmeye niyetlenirse, onda bu tür şeyler olmaz.[1] İmam'ın sözü burada bitti.

Hac yolcusunda bulunması geren üç husûsiyet

Ebû Cafer Muhammed Bâkır (r.h.)[2] şöyle buyurdular:

---

olduğunu beyan etmektedir. Okuyucuların bu konuda tam bilgiye sahip olmaları için tamam olarak buraya aldım. Tefsiri Kebir c. 5, s. 168;

[1] Tefsir-i Kebir c. 5, s. 168

[2] Ebû Cafer Muhammed Bakır (r.h.) İmam Câfer-i Sâdık Hazretlerinin babasıdır. Hazreti Hüseyin Efendimizin torunu, İmam Zeynelabidin hazretlerinin oğludur.Tâbiiyndendir. Büyük İslam alimi ve çok büyük kerametlerin sahibi büyük bir velidir. Birgün huzurunda bir hadis-i şerifin müzakeresi yapılıyordu. Hadis-i şerifin ravisi Hazreti Ebu Bekir Efendimiz idi. Biri itiraz etti. Hayır o değil, dedi. Munakaşa büyüyünce Muhammed Bâkır Hazretleri, iki dizi üzerine oturdu. "Ya Ebâ Bekr, bu hadîs-i

Şu üç şeyi yerine getirmeyen kişi, Allâh'ın evine gitme sıkıntı ve zahmetine katlanmasın.

1- Verâ,

2- Hilm,

3- İyi arkadaşlık.

Verâ, kişiyi Allâh'ın haram kıldığı şeylerden uzaklaştırır.

Hilm, yumuşak huyluluk ki, kişinin gazâbını önler.

İyi arkadaşlık, insanı arkadaşlık ettiği müslümanlarla iyi geçinmesini, onlarla arkadaşlık edip hoş sohbet sahibi kılar.

Yolcu ve müsâfir olanlar, bu üç şeye muhtaçtırlar. Bilhassa hac yolcusu, bu üç husûsiyete, başkalarından daha muhtaçtır.

Bir kişide eğer bu üç husûsiyet kemâliyle varsa, onun haccı tam ve mükemmel olmuştur. Eğer kişide bu hasletler yoksa, onun haccı da yoktur.

Sadî ne güzel buyurmuş:

Bir kişiye hemen hacı denilmez.

Mühim olan onun ahlakıdır.

Hacı o yola giden değildir.

Zîrâ biçâre merkeb de o yola çıktı. **(1/315**)

Hac dönüşü helallik dilenmelidir

Hacı olan kişinin, arkadaşından ve kaafileden ayrılmadan önce, yapması gereken şey, onlara karşı işlemiş olduğu zulüm, haksızlık ve yanlışlıklardan dolayı helâllik dilemeye gayret sarfetmesidir.

Eğer aralarında meselâ, gıybet, nemîme (laf taşıma) olmuş, bir eşyasını almış veya malına taarruz etmişse mutlaka helallik dilemelidir. Çünkü çok az kişi bunlardan ve bilhassa kıyl-ü kâl (yani dedi-kodu)dan sâlim ve uzak kalabilir. Hac arkadaşından söz edilince, hakkında övme ve hayır dışında bir şey zikredip konuşmasın. Onun diğer hal ve hareketlerinden dilini tutup unutsun. Selef-i sâlihîn, kaafileden sonra, yâni seferden döndük-lerinde hiçbir arkadaşları hakkında hayır ve iyilikten başka bir şey konuşmazlardı.

şerîfin ravisi siz değil misiniz?" dedi. Bunun üzerine orada bulunan herkesin duyduğu bir sesle, "Evet ey Muhammed bin Ali, doğru söylüyorsun. O hadis-i şerifin ravisi benim" sözü duyuldu. 676' da Medine-i Münevvere'de doğdu, 731'de yine Medine-i Münevvere'de vefat etti.

Kısacası amel defteri, mağfiret yoluyla günahlardan temizlenen kimse, bir daha günah ve isyan kirine dönmekten sakınsın.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Sonra bu âyet-i kerîme, Allâhı kastedenlerin Allâh'a yönelme ve Onu kasdetmelerinin, ancak, dünyâda fânî hayatlarının belirli aylarında olduğuna işâret etmektedir.

Amma ecellerin gelmesinden sonra ise, çalışmak hiçbir kişiye fayda vermez. Hac ayları geçtikten sonra hacca kasteden kişilerin hareketleri kendilerine fayda vermediği gibi… Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلاَئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ

"Onlar ancak şunu gözetiyorlar: Ki kendilerine melekler geliversin veya rabbin geliversin veya rabbinin ba'zı alâmetleri geliversin... Rabbinin ba'zı alâmetleri geldiği gün, evvelce iymân etmemiş veya îmânında bir hayır kazanmamış bir nefse, o günkü îmânı hiçbir fayda vermez. De ki: "Gözetin (bekleyin), çünkü biz şüphesiz gözetiyoruz (bekliyoruz)."[1]

Hacılar için ihrâma girecekleri belirli mikâtlar olduğu gibi, Allâh'a varmayı ve Allâh'ın rızasını kastedenler için de mikâtlar vardır. O mikatlar, gençlik günleridir. Bu gençlik günleri onun bâliğ olduğu günlerden, kırka ulaşıncaya kadar olan zamandır. Kırk, kişinin mânen bülûğa ereceği ömrün son haddi ve sınırıdır. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَوَصَّيْنَا الْاِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلاَثُونَ شَهْرًا حَتَّى اِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي اِنِّي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Hem biz o insana vâlideyni hakkında ihsan tavsiye ettik; anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle vaz'etti, hamliyle süt kesimi de otuz ay! Nihayet kemâline erdiği ve kırk yaşına girdiği zaman 'Yârab!' dedi; 'beni öyle sevket ki bana ve anama-babama in'am buyurduğun nimetine şükre-

---

[1] El-En'âm: 6/158

deyim ve razı olacağın salih bir amel işleyeyim, zürriyetim hakkında da benim için ıslâh nasip eyle; çünkü ben tevbe ile cidden sana yüz tuttum ve ben gerçek müslümanlardanım."[1]

Bundan dolayı şeyhler yâni tasavvuf erbâbı,

الصوفى بعد الاربعين نادر "kırkından sonra, nâdir sofî olunur," buyurdular. Yâni eğer bir kişinin, irâdesinin zuhûru ve talebi, kırkından sonra olursa, onun hakîkî maksada, erkânıyla ulaşması nâdir olur. (Olmaz değil.) Ama kimin talebi (istek ve arzusu) sıdk (doğrulukla) irâdesini kırkından önce kullanırsa, o kişinin vuslata erme ve hakîkate nail olma imkânı daha kolaydır. Kırkından sonra, vuslat ve hakîkate erme ihtimali ise, kişinin bu maksadının hâsıl olması için şartlarına, hukûkuna ve hudûduna riayet ederek, bütün gayretini sarfetmesi, canla başla çalışmasıyla mümkündür. Kim ki, gençliğinin çalışkan dönemlerinde taleb etmeyi (hakka nail olma arzu ve isteğini) kaçırırsa, o kişi için, ihtiyarlık hâlinde vuslata ermesi çok uzaktır. Artık bu ondan geçmiştir. O kişi sütü yazdan kaybettiği için yazık etmiştir. Lakin bu kişi (yani kırkından sonra kendisine çeki düzen veren kişi) sonucu Cennet olan ibâdetler için elverişli ve salih olur.

Bâzı meşâyih, Ulucami'nin kapısının önünde dururdu. Halk büyük bir izdiham galebesiyle camiden çıkarken şeyhler onlara bakar ve şöyle derlerdi:

-"Bunlar, Cenneti dolduranlardır. Mücâleset (Hakka vasıl olmak) için ise başka kavimler (kişiler) vardır."

Tevilâtı Necmiyyede de böyledir.

Kâşânî buyurdular:

Hac vakti, bâzı zamanlardır. O da, hilmin bülûğundan kırkına kadar olan zamandır. Üç asır vardır. Her asır bir ay mesâbesindedir.

1- Yetişme çağının asrı,

2- Vukûf, yâni duraklama çağının asrı,

3- Kühûlet, yâni yaşlılık çağının asrı.

Allâhü Teâlâ hazretleri, İsrâiloğullarının kesmekle emrolun-dukları sığırı şöyle vasfettiği gibi:

اِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ فَارِضٌ وَلاَ بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ

"Bir bakara ki, ne farımış, ne bâkir, ikisi ortası bir dinç."[2]

1 el-Ahkâf: 48/15
2 Bakara: 2/68

Kâşânî'nin sözleri bitti.

Hâfız buyurdu:
Aşkı, gençlik ve rindâne yaşamak herkesin muradıdır.
Bütün arzular ve mânâlar birbirlerine eklenmektedir.

Hac'da ticâret

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ "Size günah değildir."

جُنَاحٌ kelimesi, جنوح "cunûh"tan gelir. O da, kişinin, maksadından başka yere meyletmesi demektir.

أَنْ تَبْتَغُوا "İstemeniz,"

Yâni sizin kasdetmeniz ve taleb edip istemenizde bir günah yoktur.

فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ "Rabbınızın fazlından,"

Allâh'ın atâ ve ihsanından ve Ondan bir rıza istemenizden, demektir. Bununla, hac günlerinde ticârette kâr etmeyi murâd etmektedir.

Bu âyet-i kerîme; "hacda ticâret yapan kişiye cemâl ve hac yoktur," diyenlerin görüşlerini reddetmek ve çürütmek üzere nâzil oldu. Doğru olan, hacta her ne kadar ticâret yapmak mübâh ise de, evlâ olan, onu hac günlerinin içinde terketmektir. Zîrâ, Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَمَا أُمِرُوا اِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

"Halbuki onlar, ancak şununla emrolunmuşlardı: Dini Allâh için hâlis kılarak, yalnız Allâh'a ibadet etsinler."[1]

İhlas; kişiyi bir fiili yapmaya sevkeden şeyin, ibadet ve taattan başka bir şey olmamasıdır.

فَاِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ "Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi..." [2]

---

[1] El-Beyyine: 98/5

[2] أَفَضْتُم ***"akıp inmek"*** *fiilinin başında bulunan (أ) hemze ta'diyet içindir. Mef'ûlü ise mahzûftur.*

Yâni, güneşin batmasından sonra, çoklukla nefsinizi oradan defettiğinizde ve Arafat vakfesinden sonra döndüğünüzde, demektir.

Teysir'de buyuruldu:

Burada إفاضة İfâza'nın yâni sel gibi akıp inmenin hakîkati, gidiş, geliş ve Arafat'ta çok kişinin toplanmasıdır.

Arafat

عَرَفَاتٍ Arafat, vakfeye durulan yerin ismidir. عَرَفَاتٍ Arafat, kelimesi, cemi gibiyse de hakîkatte herhangi bir müfred için cemi değildir. Belki sırf mânâsını fazlalaştırmak için, harfleri arttırılan kelimeler kabîlindendir. (Çünkü çok harf, çok mânâ'ya delâlet eder.) Bu kelime, onu bilmek hakkında bir mübâlağadır.

Rivâyet olundu:

Cebrâil Aleyhisselâm orayı İbrâhim Aleyhisselâm'a vasfetti. Sonra İbrâhim Aleyhisselâm orayı görünce, hemen tanıdı; onun için oraya arafat adı verildi.

Veya şundan dolayıdır: Cebrâil Aleyhisselâm, hac menâsikinin yapılacağı yerlere İbrâhim Aleyhisselâmı dolaştırıyordu. Cebrâil Aleyhisselâm, yeri gösterdikten sonra İbrahim Aleyhisselâm'a:

- عرفتَ "Tanıdın mı?" diye soruyordu. İbrâhim Aleyhisselâm oraları görünce:

-عرفتُ "(Evet) tanıdım," diyordu.

Veya şundan dolayıdır: Âdem Aleyhisselâm, yeryüzüne indirildiği zaman, Hindistana düşmüştü. Eşi Havva annemiz ise Cidde'ye düşmüştü. Onlardan her biri diğer arkadaşını arıyordu. **(1/316)** İkisi arefe günü Arafat'ta bir araya geldiler ve birbirlerini tanıdılar.

Veya bunlardan başka sebeblerden dolayı Arafat'a "Arafat" denilmiştir. Tefsirlerde zikredildiği gibi…

Bunda, yâni, فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ "Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi?" kavl-i şerîfinde Arafat'ta vakfenin vâcip olduğuna delâlet vardır. Çünkü إفاضة İfâza, yâni sel gibi akıp inmeyle emrolundu. Bu ise ancak, belli bir bekleyişten ve bir yerde toplanmaktan sonra olur. Vâcibin,

ancak kendisiyle tamam olduğu şey de vâciptir. Buna göre, Arafat'ta vakfe vâciptir.

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ "Allâh'ı zikredin;"

Telbiye, tehlil, tesbih, tahmid, senâ ve duâlar ile Allâhı zikredin.

عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ar-ı Harâm yanında,"

Kuzah'tır. O bir dağdır. Kendisine Cebel-i Kuzâh denir. İmam, onun üzerinde vakfe yapar. Üzerinde ateş yakma yeri vardır. Mağribte, ateş yakma yeri Kuzah dağının üzerinde Meş'ari Haram'ın yeridir. Câhiliyet ehli, onun üzerinde ateş yakıyorlardı. عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ar-i Harâm yanında," kavl-i şerîfiyle zikir ve vakfenin kayıtlanması; Kuzah dağı'nın tepesinde vakfe yapmak Müzdelife'nin diğer yerlerinde vakfe yapmaktan daha faziletli olduğuna tenbih içindir. Yalnız bu durum, Müzdelife'nin herhangi bir yerinde vakfe yapmak, Müzdelife vakfesinin sıhhatine zarar vermez. Arafatın her yeri vakfe olduğu, ama Cebel-i rahme'ye yakın yerlerde vakfe yapmak daha faziletli ve daha evlâ olduğu gibi…

اَلْمَشْعَرِ **"Meş'ar"** alem, yâni ibâdetin işâreti demektir.

شعائر **"Şeâir,"** alâmetler demektir. شعار "Şiâr"dan gelmektedir. O da alâmet demektir. الْحَرَامِ "haram" kelimesiyle vasıflanması ise, onun hurmetinden dolayıdır. Haram'da nehyedilen şeyler burada da yapılmaz.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ "Ve O'nu size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin!"

Yâni, size nasıl zikredileceğini öğrettiği gibi zikredin, demektir. Zikrinizin zikri kesir, yâni çok zikir olması gibi. Yâni, Allâhü Teâlâ:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

"Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ı zikri kesîr ile zikredin "[1] buyurduğu gibi…

Bu zikir, tazarru', O'ndan korkma ve O'na yakarmak biçiminde olsun. Bu zikir, rağbet (büyük bir istek) ve heybetten nâşi ve kaynaklanmış olsun. Bu zikir, mezkûr olan Celâli ve Cemâli müşâhede ederek, yapılan zikir olsun. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

---

[1] El-Ahzâb: 33/41

اَلْاِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ

"İhsan, senin Allâh'ı görürcesine Allâhü Teâlâ hazretlerine ibâdet etmendir."[1]

Âyet-i kerîmede geçen, كَ (Kef)ten kasdedilen mânâ, mücerred takyidtir. Teşbih yâni benzetme değildir. Yâni, Allâh'ın size gösterdiği gibi, O'nu zikredin, O'nun size gösterdiği yolu ve sınırı aşmayın, demektir. Bu, senin bir kişiye: افعل كما علمتك "Sana öğrettiğim gibi yap," demen gibidir. Bu cümle, فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ar-ı Harâm yanında Allâh'ı zikredin;" kavl-i şerîfinin tekrârı değildir.

Çünkü birincisiyle yâni, فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ar-i Harâm yanında Allâh'ı zikredin;" kavl-i şerîfi ile, zikir ve vakfenin mahallini yâni yerini beyan etmektedir. Ve bu yeri, münâsib olan haccın nüsûkünü öğretmektedir.

İkincisiyle de yâni, وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ "Ve O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin!" kavl-i şerîfi ile de, Allâh'ın bize hidâyet edip gösterdiği gibi O'nu zikretmeyi bize vâcip kıldı. Yâni kemmiyet ve keyfiyet, onunla müvâzin yâni aynı ölçüde oldu.

وَإِنْ "Ve..."[2].

وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ "Doğrusu siz bundan evvel"

Yâni Allâh, sizi kendisine hidâyet etmeden ve size zikri öğretmeden önce,

لَمِنَ الضَّالِّينَ(١٩٨) **"Cidden şaşırmışlardan idiniz."** İman ve taati bilmiyordunuz.

Zikrin mertebeleri

Kâşânî (r.h.) buyurdular:

---

[1] Buhârî hadis no: 4404,

[2] إِنْ *mühaffefedir. Yâni* إِنَّ *(şeddeli olan inne'nin hafifletilmişidir). Bununla diğerlerinin arasındaki fark da, haberine yâni,* لَمِنَ *kelimesinin başına gelen lâm'dır*

Allâhü Teâlâ hazretleri, (zikri kademe kademe) hidâyet edip buyurdu:

1- Dil ile zikir. Önce nefis makâmında dil ile zikretmeyi hidâyet buyurup öğretti.

2- Sonra kalb ile zikretmeyi hidâyet etti. Kalbî zikir, Allâh'ın nimetlerini, büyüklüğünü ve eserlerini düşünmekle olur.

3- Sonra sır ile zikri hidâyet etti. Sırrın zikri, fiillerin mânâları, ilimlerin mükâşefesi ve sıfatların tecelli etmesidir.

4- Sonra ruh ile zikri hidâyet buyurdu. Ruhun zikri, Zâtın mulâhazasıyla berâber, sıfatların tecellilerinin nurlarını müşâhede etmektir.

5- Sonra hafî'nin zikrini hidâyet buyurdu. İsneyniyyenin bakasıyla berâber, Zâtın Cemâlini müşâhede etmektir.

6- Sonra zâtın zikrini hidâyet buyurdu. Zikr-i zâtî uzaklığı ortadan kaldırarak, zâtı müşâhede etmektir.

Yâni, sizler, size bu makamları Allâh hidâyet buyurmadan önce, bu zikirlerin yollarından habersizdiniz, demektir.

Kâşânî'nin sözleri bitti.

Allâh'ı zikretmek emredilince, Arafat'tan sel gibi dönüşün de, insanların akın yaptığı yerden olması emrediliyor. Ve ikinci emir de birinci emre "sonra" mânâsındaki, ثُمَّ kelimesiyle bağlanarak, şöyle denildi:

Hums'un kötü âdeti

ثُمَّ أَفِيضُوا **"Sonra ifâza edin," yâni** dönün.

مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ **"Nâsın (insanların) ifâza eylediği yerden."**

Yâni Arafat'tan akın akın sel gibi dönün, Müzdelife'den değil... Kureyş ve onların müttefiki olan "Hums" Müzdelife'de vakfe yapıyor ve:

-"Biz ehlüllahız, yâni Allâh'ın yakınlarıyız, O'nun Harem'inde oturuyoruz. Dolayısıyla O'nun hareminden çıkmayız" diyorlar ve diğer insanlar ile birlikte, Hill gölgesinde, Arafat'ta vakfe yapmayı kendilerine uygun görmüyor ve yakıştırmıyorlardı. Diğer Arab kabileleri ise, İbrâhim Aleyhisselâm'ın milletine ve sünnetine tâbi olarak, Arafat'ta vakfe yapıyorlardı. İnsanlar, Arafat'tan ayrılıp akın akın yürümeye başladıkları za-

man; Hums ise, Müzdelife'den akın ediyorlardı. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Bu âyet-i kerîmeyle Allâhü Teâlâ hazretleri onlara diğer insanlar gibi Arafat'ta vakfe yapmalarını ve insanların yaptıkları gibi oradan sel gibi akarak ayrılmalarını emretti.

Âyet-i kerîmede geçen, النَّاسُ "İnsanlar"dan murat, Hums'un dışında kalan bütün Arablardır.

حمس "Hums", kelimesi aslında, أحمس kelimesinin cemiidir. أحمس Cesûr adam demektir. أحمس aynı zamanda dinde ve savaşta katı ve şedid olan demektir. Yâni salâbeti dîniyye demektir. Kureyş, Kinâne, Cüdeyle ve Kays kabileleri, dinlerinde gayet şiddetli oldukları için, حمس "Hums", diye adlandırılırlar. Minâ günlerinde gölgelikte durmazlar, evlerine kapılarından girmezlerdi. Aynı zamanda bunlarla sözleşmeli olan veya bunlarla evli bulunanlar da böyleydi.

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ "Ve Allâh'ın mağfiretini isteyin;"

Cehâletinizden dolayı menâsikte değişiklik yapmaktan ve vakfe yerine aykırı davranmaktan doğan suçlarınızdan dolayı Allâh'tan bağışlanmanızı dileyin. (**1/317**)

اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ(١٩٩) "Çünkü Allâh gafûr, rahîm'dir."

Allâh, af dileyenin günahını bağışlar ve ona in'am ve lutufta bulunur. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Ebû Bekir (r.a.) hazretlerine, Hacca gelenlerle berâber Arafat'a çıkmasını ve orada vakfe yapmasını emretti.

Rivâyet olundu:

اِنَّ اللّٰهَ يُباَهِي مَلاَئِكَتَهُ بِاهْلِ عَرَفاَتَ وَيَقُولُ : اُنْظُرُوا اِلَى عِباَدِي جاَؤُا مِنْ كُلِّ عَمِيقٍ شَعَثاً غَبَرًا اَشْهدُوا اِنِّى غَفَرْتُ لَهُمْ

"Allâhü Teâlâ hazretleri, Arafat ehliyle meleklere karşı övünür ve şöyle der:

-"Ey Melekler! Kullarıma bakın. Hepsi de uzak yerlerden, toz toprak içinde ve binbir zahmetle gelmişler. Şâhit olun, ben onları bağışladım."[1]

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبَاهِي مَلاَئِكَتَهُ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ بِاهْلِ عَرَفَةَ فَيَقُولُ انْظُرُوا اِلَى عِبَادِي أَتَوْنِي شَعَثًا غَبَرًا

"Muhakkak ki Allâh Azze ve Celle Hazretleri, Arefe günü akşamı, Arefe ehliyle meleklere karşı övünür (büyük bir övgüyle onlardan söz eder) ve şöyle der:

-"(Ey Melekler!) Kullarıma bakın! toz-toprak içinde, binbir zahmetle bana geldiler."[2]

Yine bir rivâyete göre Şeytanın Arafe gününde küçüldüğü, aşağılandığı ve zelil kılındığı kadar, bir başka günde ezilip küçüldüğü, hakaret gördüğü olmamıştır. Şeytanın bu derece ezilmesinin sebebi, Allâh'ın rahmetinin inmesi, nice büyük günahlar var ki, onlara, ancak Arafede vakfe yapmak keffârettir, denilmesi ve Arafe'de vakfe yapmalarından dolayı Allâh'ın büyük günahları bağışlamasını görmesidir.[3]

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ كُرَيْزٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلاَ أَدْحَرُ وَلاَ أَحْقَرُ وَلاَ أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ وَمَا ذَاكَ اِلاَّ لِمَا رَأَى مِنْ تَنَزُّلِ الرَّحْمَةِ وَتَجَاوُزِ اللهِ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ

"Talha İbn-i Übeydillâh İbn-i Kureyz (r.a.)'dan rivâyete göre, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şeytan, Arafe günündekinden daha küçük, daha hakir, daha hor ve daha öfkeli, hiç bir günde görülmemiştir. Bu da ancak, o günde Allâh'ın rahmetinin indiğini ve Allâh'ın büyük günahları affettiğini gördüğü içindir."[4]

Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

أَعْظَمُ النّاسِ ذَنْباً مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَظَنَّ إنّ اللهَ لَمْ يَغْفِر لَه

"İnsanlardan en büyük günahkâr Arafe'de vakfe yaptığı halde Allâhü Teâlâ hazretlerinin gerçekten günahlarını bağışlamadığını zanneden kişidir."[5]

---

[1] Bu manâda değişik ibâreler mevcuttur. Mecmeuz'-Zevâid: 5547; Kenzul-Ummâl: 12074; Zâyedetül-Câmius-sağîr hadis no: 1361; Eddürrül-mensûr, c, 1, s. 547;

[2] Müsned-i Ahmed bin Hambel: hadis no: 6792

[3] Bu manada bir hadîs-i şerîf, İmam Malik'in Muvattaında no: 840 da geçmektedir;

4 İmam Malik Muvatta, hadis no: 840,

5 Keşfül-Hafâ, hadis no: 425,

Bir hac, Allâh yolunda yapılan yirmi gazve (savaş ve harb'ten) daha faziletlidir.

Denildi ki, bir devenin üzerinde bir kere hac yapıldığı zaman, o deve anne tarafından kırk batın mübârek olur. Bir devenin üzerinde yedi kere hac yapıldığı zaman, onu Cennetin mer'âlarında otlatmak, Allâh üzerine hak olur.

Bunu En-Nehrânî (r.h.)[1]nin şu sözleri tasdik etmektir:

Bana ulaştı ki, hamamın ateşini yakan birine (külhana) yakması için, bir yığın bağlanılmış deve kemiği geldi. Hamamcı dedi ki:

-"Ben o kemikleri, ocağa attım. Fakat o kemikler yanmadan ocaktan dışarıya çıktı. Hayret ettim. Kemiği bir daha attım; yine çıktı. Üçüncü kere bütün kuvvetimle ta ocağın ortasına bol ateşin olduğu yere attım; yine çıktı." O anda gaibten bir ses işittim:

-"Yazıklar olsun sana! Bu on kere hacca gitmiş olan bir devenin kemiğidir. Nasıl onu ateşte yakıyorsun?" diye bana seslenildi.

Bu rahmet ve şefkat hac yolculuğunda bineklik vazifesi yapmış olan bir hayvana yapılınca, gerçekten hac yapan bir Müslümana acaba nasıl büyük bir şefkat, merhamat ve mağfiret tecelli edecektir?

Fazl (ve kerem) üç kısımdır

Sonra kulun hallerine nisbetle fazl ve keremler, üç kısımdır. Bu çeşitlerden her biri kulun hallerinin değişmesine râcidir; Hak Teâlâ hazretlerinin sıfatlarından herhangi bir sıfatın değişmesine bağlı değildir. (Fazl, kerem ve ilâhî ihsanların kısımları şöyledir:)

1- Dünyevî maslahat (yani geçime) taalluk eden,

2- Ührevî maslahata taalluk eden,

3- Allâhü Teâlâ hazretlerine taalluk eden.

1 En-Nehrânî (r.h.) Mekke-i mükerremede yetişen büyük âlimlerdendir. İsmi Muhammed bin Alâüddin'dir. 917 (M. 1511) Hindistan'da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Hanefi mezhebi ve Kâdirî tarikatına mensûb'tu. Fıkıh ve hadis ilimlerinde deryâ idi. Fazilet ve kemâlât sahibiydi. Bir ara İstanbul'da bulundu. Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılan, "Medâris-i Erbaa" (dört medrese)"ye müderris tayin edildi. Bir çok kitab yazdı. Kütüb-i sitte'de bulunan bütün hadisleri bir araya toplayan ve tertibleyen "El-Câmî" isimli kitabı çok meşhûr'dur. 988 (M. 1580) Mekke-i Mükerreme'de vefat etti.

Birincisi: Mal ve makâmdan, insânî meâşa (geçime) taalluk eden hallerdir. Bu çeşit fazl-ü kerem gıdâ ve zarûrî elbiselere taalluk eder. Bu fazl, "rızk" kelimesiyle tefsir olunur. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلاَةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ(١٠)

"Sonra da namaz kılındı mı, yeryüzünde dağılın da, Allâh'ın fazlından nasip arayın ve Allâhı çok zikredin ki, felah bulabilesiniz."[1]

İkincisi: Fazl'dan bir kısım, kul için uhrevî maslahata taalluk eder. Uhrevî fayda ve maslahata taalluk eden fazl ve keremler de iki kısımdır.

1) Bedenin şeriata muvâfık olarak yapmış olduğu amele taalluk eden. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَيةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا(٢٩)

"Muhammed Rasûlullah'tır! Onun maiyyetindekiler ise, küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları görürsün; cemaatle rukû, sücûd ederek, Allâh'tan fazl u rıdvan isterler. Sîmaları, secde eserinden yüzlerindedir. Bu onların Tevrat'taki meselleri! İncil'deki meselleri de bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sakları (sapları) üzerinde bir düze istikamet almış, zürrâın (Zîrâatçıların) hoşuna gidiyor. Onlarla kâfirlere gayz vermek için, onlardan îmân edip de salih salih ameller yapanlara Allâh hem bir mağfiret va'd buyurdu, hem de bir ecr-i azîm!"[2]

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ أُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

"O fukarâ muhacirler için ki, yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar; Allâh'tan bir fazl ve rıdvan ararlar ve Allâh'a ve Rasûlü'ne hizmet ederler; ta onlardır işte sâdık olanlar!"[3]

---

[1] El-Cuma: 62/10
[2] El-Feth: 48/29
[3] el-Haşr: 59/8

Bu iki âyet-i kerîme'de geçen, فَضْل "fazl" kelimesi, şeriata müvâfık olarak bedenin yapmış olduğu amel demektir.

2) Kalbin amellerine ve nefsin tezkiyesine taalluk eden. Bu konuda Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلٰكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ(٢١)

"Ey o bütün îmân edenler! Şeytan'ın adımlarına uymayın! Her kim Şeytan adımlarına uyarsa, şüphe yok ki o çirkin ve merdûd şeyler emreder. Eğer üzerinizde Allâh'ın fadl u rahmeti olmasaydı, içinizden hiç biri ebedâ temize çıkamazdı ve lâkin Allâh dilediğini temize çıkarır ve Allâh semî'dir, alîm'dir!"[1]

Burada geçen, فَضْل "Fazl" kalbî amelleri ve nefsin tezkiyesini ifâde etmektedir.

Üçüncü kısım kulun hallerinden Allâh'a taalluk edenlerdir. Bu da iki çeşittir.

1) Mevâhib-i kurbete taalluk edenler.

2) Mevâhib-i vuslata taalluk edenler.

Mevâhibi kurb'a yâni yakınlığın mevhibelerine taalluk edenlerdir. Bu konuda Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللهِ فَضْلاً كَبِيرًا(٤٧)

"Mü'minlere müjdele, onlara Allâh'tan bir büyük fadl var!"[2]

Burada geçen, فَضْلاً كَبِيرًا "büyük fazl" büyük bir kurbiyyet ve yakınlık, demektir. Çünkü bu kurbiyyet ve yakınlık dünyâ ve âhiretten daha büyüktür.

Mevâhib-i vuslata taalluk edenler: Bu konuda Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurmaktadır:

---

[1] En-Nur: 24/21
[2] El-Ahzâb: 33/47

سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ(٢١)

"Siz rabbinizden bir mağfirete ve eni, yerle göğün eni gibi bir Cennete yarışın ki, Allâh'a ve rasûllerine îmân edenler için hazırlanmıştır. O, Allâh'ın fazlıdır, onu dilediği kimselere verir ve Allâh çok büyük fazl sahibidir!"[1]

Bu âyet-i kerîmede geçen, فَضْل "Fazl" vuslat mânâsınadır. Yâni, vuslatı hibe eden fazl-ü kerem demektir. Vuslatı hibe eden fazıl, fazılların küllisinden, yâni her fazl ü keremden daha büyüktür.

Bu üç kısımdan her biri için ve ona sarılmanın bir makâmı vardır.

Uhrevî maslahat, iyilik ve faydalara taalluk eden, Allâh'ın fazilet ve rahmetidir. Bunun makâmı ise, mevcûdu terketmek ve Arafat yolunda yürürken (seyr ü sülûkta iken) bütün gayretini harcamayı gerektiren bir makâmdır.

Allâhü Teâlâ hazretlerine taalluk edem makâm ise, ilâhî fazl ve keremlerin hibe edildiği makâmdır. Bunu gerektiren makâm ise Arafat'ta vakfedir. Arafat, ma'rifete işârettir. Bu da vuslâtın büyük erkânındandır.

Dünyevî maslahata taalluk eden ise, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kuluna fazl ü kereminden rızk vermesidir. Bunu gerektiren makâm ise, ifâze (akın akın Allâh'a varma) ânında ma'rifet, Arafatında vakfeyi tamamladıktan sonradır.

Te'vilât-ı Necmiyye'den Tasavvufî mânâlar

Bu âyet-i kerîmede takdîm ve te'hir vardır.

Yâni فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ "Siz Arafat'tan sel gibi akıp döndüğünüz zaman, Allâh'ın fazl ü kereminden aramanızdan size bir günah yoktur," demektir.

Bu ise, başlangıçta ehl-i sülûkün hâlidir. Başlangıçta seyr ü sülûk ehli, dünyâyı terkeder, dünyâdan tecrid ederler.

Orta hâlde olan seyr ü sülûk ehli ise, tevekkül edip, dünyâdan tefrid edip yalnız kalırlar.

---

[1] El-Hadid: 57/21

Seyr-ü sülûk'ün nihâyeti ise, ma'rifet ve tehviddir. Dünya işlerine başlamak, yâni dünyâ ile ilgilenmek ancak, nihâyet erbâbı olan, yâni tevhid ve ma'rifetin sırrına nail olan seyr ü sûlûk ehline elverişli ve zararsız olur. Seyr-ü sülûkta nihâyete nail olmuş olan erenlerin ma'rifette kuvvetli olmaları ve Allâhü Teâlâ hazretleri, onların kalblerini alçak, zelil ve hakir olan dünyâ sevgisinden temizlediği için himmetleri yüce olduğundan dünyâ ile iştiğal etmek onlara zarar vermez. Allâh bunların kalblerini temizlediği için, dünyâ sevgisi onlara zarar vermez, onlar, letâif-i hafiyyenin nurlarıyla dolmuşlardır. Onlar dünyâ ve dünyânın şehvetlerine ve hatta âhiretin nimetlerine ve uhrevî derecelere bile itibâr etmezler. Onların yüksek himmetlerinin katında bunlardan hiçbir şey yoktur. Böyle bir şey için himmetleri tasarruf etmez. Onların tasarrufu, Allâh ile, Allâh için ve Allâh'tır. Onların dünyâ ile meşgûl olmaları, yâni dünyâlık elde etmek için çalışmaları, nefislerinin haz ve isteklerinden dolayı değildir. Onların dünyâlık kazanmaları, dîni islâh etmek ve başkalarına faydalarının dokunması içindir.

Te'vîlât-ı Necmiyyede de bu böyledir.

Mesnevî'de buyuruldu: (**1/318**)

Çalışan her insanın çalışma ve gayretini diğeriyle kıyas etme.

Yazılışta,شير و شير süt ile aslanın yazılışı da birbirlerine benzemektedir.

Yâ Rabbî! Bizim himmetimizi sâdece ve sâdece kendi cenâbına yönelt. Âmin!

Atalarla övünmek yerine Allâhı zikredin

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ **"Nihâyet menâsikinizi bitirdiniz mi,"**

Yâni, emrolunduğunuz hac ibâdetini tamamladığınız ve ondan fariğ olup, hac işleriniz tamâmen sona erdiği zaman:

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ **"Vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, Allâh'ı anın, zikredin;"**

Yâni, câhiliyet âdet ve geleneklerini terkedin. İslâm'ın sünnetine tâbi olun ve kâinâtın rabbinin zikriyle meşgûl olun.

Câhiliyet döneminde Arablar, Hac ile ilgili ibâdetlerini bitirdikten sonra, Minâ'da, Mescid ile dağ arasında durup topla-nırlar, atalarına ve

babalarına ait şeyleri dile getirip övünürlerdi. Onların güzel günlerini zikrederlerdi. Arablardan herbiri bununla şöhret kazanmayı, üne kavuşmayı ve yükselmeyi istiyorlardı. Kendilerinden önce geçenlerin yaptıklarından kendilerine bir pay çıkartmak istiyorlardı. Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara böyle övünmeyi yasaklayıp nehyetti. Onlara, baba ve atalarını anmaları yerine Allâh'ı zikretmelerini, O'nu yüceltmelerini, O'na hamdü senâda bulunmalarını emretti. Çünkü bütün hayırlar, Allâh'tandır. Onların ataları ve babaları Allâhü Teâlâ hazretlerinin birer kuluydular. Atalarının ve babalarının nâil oldukları herşeye, ancak Allâh'ın fazl ü keremiyle nail oldular.

Sa'dî (k.s.) buyurdular:

Eğer Hak Teâlâ hazretlerinin tevfik ve başarı vermesi olmasaydı hiçbir yere erişemezdim.

Herşey ona bağlı, O'nun hayrı ve bereketiyle başka şeylere erişebildim.

أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا "Hatta daha şiddetli bir anışla (ve zikirle Allâhı zikredin.)"

Bu cümle mecrûr'dur. كَذِكْرِ "zikir gibi," mecrûrunun üzerine matûf olduğu için mecrûrdur. ذِكْر masdarını mecâzî olarak ذَاكِر (ismi fail) kıldı. Yâni: Allâhü Teâlâ hazretlerini zikredin; babalarınıza taalluk eden zikirleriniz gibi O'nu zikredin veya sizin babalarınızı anmanızdan daha şiddetli ve daha beliğ bir zikirle Allâhü Teâlâ hazretlerini zikredin, demektir.

Veya bunun tahkîki şöyledir: أفعل (yani ismi tafdiller), mâ kablinin cinsinden oldukları zaman, mâba'dine muzâf olurlar. Senin şu sözün gibi: وجهك احسن وجه "Senin yüzün yüzün en güzelidir." demektir. Mâ kablinin gayri olduğu zaman da ismi tafdillerin mâ ba'dleri nasb olurlar. Senin şu sözün gibi: زيد افره عبداً "Zeyd, en akıllı köledir." Burada akıllı olmak zeyd için değil, köle içindir.

Bu âyet-i kerîmede ismi tafdil olan, أَشَدّ "daha şiddetli" kelimesinden önce zikredilen ise, ذِكْر "zikir" dir. ذِكْر "zikir" ise, kendisine أَشَدَّ ذِكْرًا "daha şiddetli zikir" denilmeden zikredilmez. Bunun kıyâsı şudur: ذِكْر "zikir" için izâfet ve cer ile أَشَدَّ ذِكْرٍ "zikrin en şiddetlisi" denilmesidir. Burada ذِكْر "zikir" kelimesini mecâzî olarak, ذَاكِر "zikreden" mânâsına

koyarak, nasbı vâcip oldu. Zikrin zikre nisbet edilmesi de câiz olur. Bu da bir insanın zikri işitmesi ve onu işitmekle zikretmeye başlamasıyla olur. Sanki zikir, onun zikrinin sebebiyle meydana gelmiş olur.

Dünya ve âhiret saadetini isteyin

فَمِنَ النَّاسِ **“Çünkü insanların (içinde öylesi var ki)”**

Yâni hacca şâhid olan ve hac ibâdetini yapanların içinde öyleleri var ki,

مَنْ يَقُولُ **“Kimisi der:”**

Zikri, sâdece dünyevî bir maksat içindir. (Ve şöyle der:)

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا **“Rabbenâ!** (Ey Rabbimiz!) **bize dünyâda ver.”**

Yâni bize sâdece dünyâ ile ilgili olan makâm, zenginlik, düşmanlara karşı yardım ve dünyâya mahsus olan haz ve zevkleri ver, bize hibe et. Onlar müşriklerdi. Çünkü müşrikler, haclarında sâdece dünyâyı isterler.

وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ(٢٠٠) **“Buna âhirette kısmet yoktur.”**

Yâni, nasîb ve haz (pay ve hissesi) yoktur. Çünkü onun himmet ve gayreti, sâdece dünyâ üzerine kasredilmiş ve sâdece dünyâ ile ilgilidir. Bu kişi bu hâliyle, en şerefli yerde, en değersiz şeyi istiyor ve böylece sürekli ve ebedî olan nimetleri ve büyük mülkü istemekten yüz çeviriyor.

وَمِنْهُمْ **“Onlardan bâzısı da,”**

Yâni, haccı müşâhede eden ve hac ibâdetini yapanlardan kimisi de:

مَنْ يَقُولُ **“Kimi der:”**

Zikir ve duâsında iki dünyâ saadeti ve hayrını isteyerek şöyle der:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً **“Rabbenâ! (Ey Rabbimiz!) Bize dünyâ’da bir güzellik ver,”**

O حَسَنَةً “güzellik,” sıhhat, âfiyet, rızkın kâfi ve vâfi olması ve hayır işlerinde başarıdır.

Teysir tefsirinde buyuruldu:

حَسَنَةً "güzellik," dünyâ ve âhirette bütün hayırları kendisinde toplayan şeydir.

وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً **"Ve âhirette de bir güzellik..."**

Âhirette, حَسَنَةً "güzellik," sevâb ve rahmet, demektir.

Şeyh Ebûl-Kâsım Hakîm buyurdular:

Dünyanın hasenesi yâni güzelliği, saadet üzere yaşamak ve şehâdet üzere yâni îmân ile ölmektir.

Âhiretin hasenesi, kabirden kalkarken müjdeyle uyanmak ve selâmetle sırat köprüsünü geçebilmektir.

وَقِنَا **"Ve bizi koru"** Yâni bizi muhâfaza et.

عَذَابَ النَّارِ(٢٠١) **"Ateş azâbından"**

Af ve mağfiretle… Hazreti Ali (k.v.) den rivâyet olundu:

اِنَّ الْحَسَنَةَ فِى الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَفِى اْلآخِرَةِ الْحُورَاءُ وَعَذَابُ النَّارِ الْمَرْأَةُ السُّوءُ

Muhakkak ki hasene, dünyâda saliha kadındır, âhirette ise, hûrilerdir. Ateş azâbı ise kötü kadın.

Sa'dî buyurdu:

Kadın örtülü olduğu müddetçe güzel yüzlüdür.

Onu kaldırdı mı çirkindir.

Bu âyet-i kerîmenin hulâsası şudur: Allâhı çok zikredin. Allâh'tan dünyâ ve âhiret saadetinizi isteyin.

Bu âyet-i kerîmede, sâdece dünyâlık için duâ eden kişiler zikredildi ve onların bu hareketlerinin kötü bir şey olduğu beyan edildi. Fakat, sâdece âhiret için duâ eden kişiler zikredilmediler. Dualarını âhiret hayatına kasredenler terkedildiler. Çünkü sâdece âhiret hayatını istemek, dünyâda bulunmayan bir dünyâ güzelliğini istemeye muhtaç olmaması cihetindendir.

أُولَٓئِكَ **"İşte bunlar"**

İkinci fırkaya işâret etmektedir. Bunlar hem dünyâ ve hem âhiret güzelliği için duâ edenlerdir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, birinci fırka

yâni, sâdece dünyâlık isteyenlerin hükmünü zikretti. Onlar için: وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ "Buna âhirette kısmet yoktur."

لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا **"Bunlara kazandıklarından bir nasip var;"**

مِنْ Tebğîz içindir. (**1/319**)

Yâni, onlara, yapmış oldukları güzel amellerinin cinsinden büyük bir nasîb var.

Bu güzel amellerin menfaati olan sevabtır. Veya yapmış oldukları güzel amellerden dolayı kendilerine verilen sevabtır. Çünkü onlar güzel amelleri sebebiyle, bu güzel sevâbı hakettiler. Bundan dolayı, مِنْ ibtidâiyye yâni başlangıç için olur. Çünkü illet (sebebiyyet) bir hükmün başlangıcıdır. Veya ölümden sakındırarak, kudretini imâ etti ve hayırlı amellere teşvik etmek için buyurdu:

وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ(٢٠٢) **"Allâh'ın hesabı da çabuktur."**

Hesâb ile amellere karşılık verilecek olan cezâ'nın kendisi murad edilmektedir. Çünkü hesâb, birini tutup Cehenneme göndermeye veya ihsân, ikrâm ve ilâhî atâ ile Cennete gönder-meye vesîle ve sebeb'tir. Sebep isminin müsebbib mânâsında kullanılması câiz ve şayidir (yaygındır).

Yâni insanlar, çok olmalarına ve amelleri fazla olmasına rağmen, hepsi, göz açıp kapayıncaya kadar veya bu süreden milyârlarca daha az bir sürede Allâh, kullarının hesaplarını görür. Çünkü kulunu hesâba çekmek, Allâhü Teâlâ hazretlerinin eli bağlamaya veya göğsünü daraltmaya ya da, nazar etmeye, tefekkür etmeye veya herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur. İşte kudreti bu derece olan zâta tâatı ihlâlden, ibâdetlerde kusurdan sakının. Veya kıyâmetin kopmasından ve insanların hesâba çekilmesinden asla şüphe etmeyin.

Bâzı mütekaddimîn hazarâtı (yani Taftazânî'den önce geçen âlimler) hutbe ve sözlerinde şöyle buyurdular: Dünya tartılıp bir hizâya konulsa, bir tencere (veya kabın) içinde kalan az bir artık kadar bile kalmaz. Onun için ey mü'min, ibâdet ve taat'a yönel! Hasenât işlemeye ve sevab kazanmaya çalış. Her hâl ü kârda yâni her durumda Allâhü Teâlâ hazretlerini zikredin.

Hasan Basrî (r.h.) buyurdular:

Bu âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: Küçük çocuğun babasını zikredişi gibi zikredin. Küçük çocuk, ilk konuşmaya başladığı zaman, ilk söylediği söz: ياأب ياأب "ya baba, ya baba" der.

Her Müslümana düşen, can ü gönülden, يا رب يا رب "Yâ rab, yâ rab!" söylemesi (ve bu şekilde duâ etmesi) gerekir.

Efendimiz (s.a.) hazretlerinden rivâyet olundu:

اِنَّ أَغْبَطَ أَوْلِيَائِي عِنْدِي لَمُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ذُو حَظٍّ مِنَ الصَّلاَةِ أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَأَطَاعَهُ فِي السِّرِّ وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لاَ يُشَارُ اِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ وَكَانَ رِزْقُهُ كَفَافًا فَصَبَرَ عَلَى ذٰلِكَ (ثُمَّ نَقَرَ بِيَدِهِ فَقَالَ)هٰكَذَا عُجِّلَتْ مَنِيَّتُهُ قَلَّتْ بَوَاكِيهِ قَلَّ تُرَاثُهُ

"Yanımda kendilerine gıbta edilen evliyâlarım, yükü hafif olup, namazında büyük bir haz sahibi olan, Rabbinin ibâdeti cihetini en güzel bir şekilde ifâ eden ve gizlilik halinde Rabbine taat eden, insanların arasına karıştığı zamanda parmakla gösterilip kendisine işâret edilmez. Rızkı kendisine kâfî ve vâfi olup buna sabreden kişidir. (Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sonra elini bükerek devam etti) İşte ölümleri böyle acele olur. Ardlarında ağlayanları çok azdır. Onların bıraktıkları mirasları da çok azdır."[1]

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, çok kere şöyle duâ ederdi:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbenâ! Bize dünyâda bir güzellik ver, âhirette de bir güzellik... Ve bizi ateş azâbından koru!"

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ "Nihâyet menâsikinizi bitirdiniz mi," siz vâsıl olduğunuzda yâni kemâl ehlinden bâliğ olan ricâlüllah'ın (Allâh dostlarının) vardıkları derecelerine bâliğ olduğunuzda, Allâh'ın mekrin'den emin olmayın. Zikrüllah'ın vazifelerini ihmâl etmeyin.

فَاذْكُرُوا اللهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ "Vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, Allâh'ı anın, zikredin;" Yâni çocukluk halinizde, hacet, ihtiyac, acziyet, iftikâr ve inkisâr ile babalarınızı andığınız gibi, Allâhü Teâlâ hazretlerini zikredin.

[1] Tirmizi hadis no: 2269

Raculiyet (yani büyük adam olma) halinizde ise, hüccet ve muhabbetle ve Allâh'ın adını zâhir etmek için, Allâhü Teâlâ hazretlerini, büyük bir iftihâr ile zikredin.

أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا "Hatta daha şiddetli bir zikirle (zikredin)" İftihâr ile zikretmeyi te'kid etmektedir. Çünkü çocuk, Allâh'tan müstağnî görünebilir. Çünkü onun bir velîsi, yâni ona bakan anne ve babası veya bir bakıcısı vardır. Bulûğa eren bir kişi de böyledir. Allâh'tan başkasını anmakla iftihar edebilir. Ama âbidler böyle değildir. Âbidlerin, Allâh'tan başka ne bir dostları, ne de bir koruyucuları vardır.

فَمِنَ النَّاسِ "Ve insanların içinden bâzıları," Talebe ve sülûk ehlinden bâzıları.

مَنْ يَقُولُ "Kimi der:" Nefsin tezyini, vusûlün hasebince gururu, nisyan ânında kemâl ve halinin değişmesiyle:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا "Rebbenâ! (Ey bizim Rabbimiz) bize dünyâda ver." Hasene ver. Yâni nefsi dünyâya meyledip asıl maksadı unutuverir. Mekre uğramış olan tâlib, kendisinin çalışmaktan müstağni olduğunu zanneder. Zikir vazifelerini, nefsin riyâzet işlerini, kalbin muhâtaratını (kalbe doğan kötü düşüncelerden kurtulma işlerini) ve seyr ü sülûkta murâkabe işlerini ihmal ettiği için, nefsi emmâre kendisini kaplar. Üzerine çullanır. Hevâ-ü heves kendisine galebe çalar. Yer yüzünde şeytanlar ona hâkim olup onu esir alırlar. Yeryüzünde o mâneviyata teveccüh edemez ve böylece hicrân ve firak (ayrılık) vâdisine düşer.

وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ(٢٠٠) **"Buna âhirette kısmet yoktur."**

وَمِنْهُمْ "Ve onlardan kimisi de." Vusûl ehli ve fütüvvet erbâbından kimileri de:

مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً Kimi der ki: "Rabbenâ! Bize dünyâ'da bir güzellik ver," Zâhirî nimetlerden bir nimet ver. Âfiyet, sıhhat, rızık genişliği, ferağat, taat, bedenin gücünün yetmesi, vicâhet, irşâd ve güzel ahlak gibi nimetleri bize ver.

وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً **"Ve âhirette de bir güzellik ,"**

Hasene ver. Bâtınî nimetlerden nimetler ver. Keşifler, müşâhedeler, yakınlık ve vuslat çeşitleriyle bize in'âm ve ihsanda bulun.

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ(٢٠١) "Ve bizi ateş azâbından koru!"

Yâni kesen ateşten ve fırâkın (ayrılığın) yakıcılığından bizi koru.

أُولَٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ "İşte bunlar, bunlara bir nasîb vardır."

Yâni bu bâliğ olan ve vuslata erenler için, büyük ve kâfi bir nasîb vardır.

مِمَّا كَسَبُوا "Kazandıklarından,"

Yâni makamlardan ve kerâmetlerden vardır. Hasenât işlemekle istedikleri yüce makamlar vardır.

وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ(٢٠٢) "Allâh'ın hesabı da çabuktur."

Her iki fırkanın da isteklerinde çabuktur. Yâni onların arzu, himmet ve isteklerinin kaderince; onların niyetleri hasebince onlara çabuk vermektedir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'de de bu böyledir.

Teşrik tekbirleri

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖى يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ
وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰيۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

Meali:

Bir de sayılı günlerde Allâh'ı zikredin -tekbir alın- bunlardan iki gün içinde avdet (geri dönmek) için acele edene günah yok, teahhur edene de günah yok, amma korunan için; Allâh'a korunun ve bilin ki, siz O'na haşrolunacaksınız.[203]

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ "Ve Allâh'ı zikredin,"

Yâni tekbir getirin; namazların akabinde (hemen arkasında), kurbanları keserken, şeytanı taşlarken ve bunların gayrisinde tekbir getirin.

فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ "Sayılı günlerde"

Teşrik günlerinde. Teşrik günleri, يوم النحر "yevmü'n-nahr" nahr günü (yani Zilhiccenin onuncu) gününden sonra üç gündür.

Birinci günü: يوم القر "yevmü'l-karr" yâni istikrâr edip yerleşme günü denilen Zilhicce'nin onbirinci günüdür. **(1/320)** Bu güne, "yevmü'l-karr" yâni istikrâr edip yerleşme günü denilmesinin sebebi, o gün insanların Minâ'da istikrâr kılmalarıdır.

İkinci günü: يوم النفر الاول Nefrilevvel günüdür. Bu güne, يوم النفر الاول "Nefrilevvel günü" denilmesinin sebebi, insanların bâzıları yâni bir kısım hacıların bu gün Minâ'dan ayrılmalarından dolayıdır.

Üçüncü günü: يوم النفر الثانى Nefrüs'sânî günüdür. يوم النحر "yevmü'n-nahr" nahr günü (yani Zilhiccenin onuncu) günü ile berâber, bu üç gün,

şeytan taşlama günleri ve namazlardan sonra tekbir getirme günleridir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

كَبِّرْ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ مِنْ يَوَمِ عَرَفَة اِلَى آخِرِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ

"Arafe gününden teşrik günlerinin sonuna kadar (farz) namazlarının arkasından tekbir getirin."

Bu günlere "sayılı günler" denilmesinin sebebi, bu günlerin az olmalarındandır. Şu âyet-i kerîmede de olduğu gibi:

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

Değersiz bir baha ile onu birkaç dirheme sattılar, hakkında rağbetsiz bulunuyorlardı."[1] Yâni az demektir.

Bilinen günler ise, Allâhü Teâlâ'nın Hac süresinin şu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmasından dolayıdır:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

"Gelsinler, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar ve en'âm behîmelerinden kendilerine merzûk buyurduğu kurbanlıklar üzerine malûm günlerde Allâh'ın ismini ansınlar da -onlardan yeyin ve yoksulu, fakiri doyurun."[2]

Bu günler, Zilhiccenin ilk on günüdür. Bu günlerin sonu nahr günüdür.

El-Kevâşî'de buyuruldu: مَعْدُودَات kelimesi, معدودة "sayılmış" kelimesinin cemiidir. Çünkü cemiler, bazan müennesler ile sıfatlanabilir. Hak Teâlâ hazretlerinin şu kavl-i şerîfinde olduğu gibi: لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلاَّ أَيَّامًا مَعْدُودَةً

"Bize sayılı birkaç günden maada asla ateş dokunmaz'[3]

Dediler bunun şekli şudur: مَعْدُودَات "sayılmışlar" kelimesi, أَيَّامٍ "günler," lafzının üzerine cereyan etti. Bu da mecâzî olarak ceminin cemiyle kâbül edilmesidir. Kevâşînin sözü bitti.

فَمَنْ تَعَجَّلَ "Kim acele ederse,"

[1] Yusuf: 12/20
[2] El-Hacc: 22/28
[3] Bakara: 2/80

Yâni acele eder ve Minâ'dan çıkmayı dilerse.

فِي يَوْمَيْنِ **"İki gün içinde."**

Yâni nahr gününden sonra iki günü tamamlamak sûretiyle Minâ'dan çıkmak isterse. Bu üç günlük zaman içinde şeytan taşlamakla ilgili olarak iki günle iktifâ edip yetinirse, üçüncü günü de şeytan taşlamak için Minâ'da beklemek ve kalmak istemezse, böyle bir acele edenin:

فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ **"Üzerinde bir günah yoktur,"**

Bu aceleyle... Buna ruhsât verilmiştir.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerinin mezhebine göre, üçüncü günün fecrinin doğmasından önce, Minâ'dan çıkar.

Bunun özeti şudur: Muhakkak ki hacılar, teşrik günlerinde birinci ve ikinci geceyi Minâ'da geçirir. Burada geceler. Her gün zevâl vaktinden sonra yirmi bir taşla, şeytanları taşlar. Her cemrenin yanında yedi taş atar. Geceleri Minâ'da kalmamak ve gecelememek için, ancak deve (binek) bakıcılarına ve hacıların su ihtiyacını karşılayan sakâlara (suculara) ruhsat vardır. Sonra, teşrik günlerinin ikinci gününde taşını atan, birinci ve ikinci gece Minâ'da geceledikten ve o gecelerin günlerinde taşlarını attıktan sonra Minâ'dan çıkmak isteyene ruhsat vardır. Bu ruhsat: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ "İki gün içinde avdet (geri dönmek) için acele edene günah yoktur." Kavli şerifinden dolayıdır.

Kim, güneş batasıya kadar oradan ayrılmazsa, o geceyi de orada geçirmek (yani Minâ'da gecelemek) gerekir. Üçüncü günün taşlarını da atar, sonra Minâ'dan ayrılır.

وَمَنْ تَأَخَّرَ **"Ve kim teahhur ederse (gecikirse),"**

Minâ'dan çıkmayı geciktirirse. Kim zevâlden önce üçüncü günü şeytan taşlamasına kadar kalırsa veya zevaldan sonrasına kalırsa. Şeytan taşlama işinden fariğ olduktan sonra (yani şeytan taşlama işini bitirdikten sonra) Minâ'dan çıkar. Şu anda insanların yaptıkları gibi. Bu İmam Şafiî (r.h.) hazretlerinin mezhebi ve İmameyn'in (İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed r.h. hazeratının) ictihadıdır.

فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ **"Üzerinde bir günah yoktur,"**

Ruhsatı terkettiği için kendisine bir günah yoktur. Ma'nâ şöyledir: Kişi, tacil ve tehir arasında mühayyerdir. Yâni kişi, acele etmekle ve ertelemek arasında serbesttir.

Suâl: Eğer sen desen ki: "Tehir etmek daha faziletli değil midir?"

Cevâb: Ben, Evet! Buradaki muhayyerliğin efdal yâni daha faziletli ile faziletli arasında vaki olması câizdir. Müsâfir (yani yolcu) oruç tutmak ile iftâr etmek arasında muhayyer olduğu gibi... Halbuki yolcunun oruç tutması daha faziletlidir. Ama iftar da edebilir…

Burada her iki durumda da kişinin günahkâr olmadığının açıkça beyan edilmesi, câhiliyet döneminde, bu konuda ikiye bölünen her iki grubun görüşlerini reddetmek içindir. Câhiliyet döneminde insanların bir kısmı acele etmek yâni ikinci günü Minâ'dan ayrılmak günahtır diyorlardı. Diğer bir kısmı da tehir etmek yâni üçüncü günü Minâ'da kalmak günahtır, diyorlardı. Kur'ân-ı kerim bu konuda:

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ

"İki gün içinde avdet (geri dönmek) için acele edene de günah yok, teahhur edene de günah yoktur." Şeklinde vârid olup bunarın hepsinden günahı nefyetti.

لِمَنِ اتَّقَى "Amma ittikâ eden (korunan) için;"

Bu cümle mahzûf mübtedânın haberidir. Yâni zikredilen bu muhayyerlik ve günah olmama yönü, sâdece ittikâ eden yâni Allâh'ın koyduğu yasaklardan korunanlar içindir. Çünkü gerçekten hacı ve haccından yararlanacak kimse, yasaklardan sakınan yâni takvâ ehli kimselerdir. Zîrâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

"Allâh ancak, müttakilerden kabul buyurur."[1]

Eğer haccından önce isyânlar ile mülevves olmuş (kirlenmiş) ve haccıyla meşgûl olduğu zaman da böyle ise, haccı ona hiçbir menfaat sağlamaz ve fayda vermez. Bu kişi farzları zâhiren de olsa, yerine getirmişse böyledir…

وَاتَّقُوا اللّٰهَ "Allâh'a ittikâ edin (korunun)"

Yâni hac ibâdetiyle meşgûl olduğu zamanda ve daha sonrasında, Allâh'tan ittikâ edin, korunun. Amellerinizle ittika edin. Çünkü tartı ve mizânda ma'sıyetler, hasenâtı (yani iyi ve güzel amelleri) yer bitirir.

[1] El-Maide: 5/27

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ(٢٠٣) **“Ve bilin ki, siz O’na haşrolunacaksınız.”**

Yâni dirileceksiniz ve işlediklerinizin karşılığını görmek için toplanacaksınız. Bu, takvâ emrini te’kid içindir. Takvâ emrine imtisâl edip bağlanmayı gerektirmektedir. Çünkü, haşrı bilmek, muhâsebe (yani Allâh tarafından hesâba çekileceğini) ve cezâ’yı (yakînen) bilmek (ve inanmak) takvâ’ya sarılmayı gerektiren ana sebepler ve unsurlardandır. İnsanlar, hacdan döndüklerinde Allâh’a karşı suç işleme konusunda cesâretli oluyorlardı. Böylece onların uyarılması hususunda şiddetli davranılmıştır.

Ebû Âliyye (r.h.) buyurdular. Hacı kıyâmet günü getirilir. Eğer hacdan sonra ömrünün geri kalan kısmında takvâlı davranmış ve hac ibâdeti sebebiyle günahları bağışlandıktan sonra herhangi bir günah irtikâb etmemiş ise, üzerinde hiçbir günah olmadığı halde mahşere gelir. Günahlarına israr eden kişi, haccettiği zaman, kendisinden kabul edilmez ve daha önce yapmakta olduğu günahlarına geri döndüğü için Allâh, ondan kabul etmez.

Hacc-ı Mebrûr

Haccı mebrûr’un alâmeti şudur: Hacdan, dünyâ’dan zâhit ve âhirete râğib eder bir halde dönmesidir. (**1/321**)

Kişi, hacc-ı mebrûr’dan döndüğü zaman, günahı mağfûr ve duâsı müstecâb bir şekilde dönmüş olur. Bundan dolayı, hacc-ı mebrûr eden kişilerin selâm ile karşılanması ve kendisinden istiğfâr istenmesi müstehabtır.

Hacc-ı mebrûr, İbrâhim Edhemin haccı gibi olmalıdır. İbrâhim salih ve iyi arkadaşları ki, kendisiyle sohbet edenlerle berâber Belh’ten hacca gider. Hacdan döndükleri zaman, dünyâya karşı zâhid ve âhirete rağbet eder halde döndüler. İbrâhim Edhem hazretleri, mülkünü, malını, ehlini, aşîretini ve memleketini terketti. Gurbet şehirlerini terketti. Belh şehrinin emîri olduğu halde, elinin emeğini yemekle kanaat etti. İbrâhim Edhem hazretleri, ya ekin biçerek veya bostan (bağ ve bahçe) bekçiliği yaparak geçindi.

Bâzıları buyurdular: Hür ve kerim (soylu ve asil) kişi, kadîm olan Allâh’ın ahdini bozmaz. Eğer nefsin seni, Mevlâ’nın ahdini bozmaya davet ederse, nefsine şöyle söyle:

مَعَاذَ اللهِ اِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ اِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

"Allâh'a sığınırım! Doğrusu, o benim efendim. Bana güzel baktı. Hakîkat bu ki, zâlimler felâh bulmaz."[1]

Mesnevî'de buyuruldu:

Mîsâkı bozmak ve tevbeyi kırmak,

ömrün sonunda lanete uğramayı icâbettirir.

Ve bâzı âlimler buyurdular:

Bir toplulukla berâber hacdan döndüm. Nefsim beni kötülük işlemeye davet etti. Evin bir köşesinden gizliden şöyle bir ses işittim:

-"Yazıklar olsun sana! Haccetmedin mi? Yazıklar olsun sana! Haccetmedin mi?" Ve Allâhü Teâlâ hazretleri, beni son saate kadar korusun. Hiç şüphesiz bâzı ameller kişiye günah işlemeye karşı bir perde olur; kişi, ona dayanıp, ona itimat ettiği zaman…

Hikâye (Hac)

Bâzı Türkler, Şeyhü'l-İslâm Ahmed Nâmikî el-Câmî (k.s.)[2] hazretlerinin meclisine devâm ediyorlardı. Şeyhin kafasının üzerinde kalkan gibi bir nur görünüyordu. Kendisiyle berâber haccetmek üzere anlaşıp ittifak ettiler. Hac'dan döndüğü zaman bu hâl kendisinden zâil oldu. Yâni şeyhin başının üzerindeki nur artık görülmez oldu. O kişi bunun sebebini Şeyh'ten sordu. Şeyh buyurdu:

-"Hacdan önce sen tazarru ve meskenet sahibiydin. Şu anda haccın sana gurur verdi. Sen aldandın. Sen nefsine kadr-ü kıymet ve bir menzil ve mertebe verdin. Bundan yâni haccınla mağrûr olmandan dolayı senin mânevî rütben düştü. O nuru görmez oldun."

Hacı kişiye gereken, haram şeylerden tamâmen uzaklaşması ve harama son vermesidir. Nafakasını asla haram kazançtan elde etmemesidir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri ancak helâl ve temiz olanları kabul eder.

---

[1] Yusuf: 12/23

[2] Şeyhü'l-İslâm Ahmed Nâmikî el-Câmî (k.s.) Horasan velilerindendir. 1049 yılında horasan'ın Namık köyünde doğdu. 1142 de vefat etti. Büyük kerametler sahibi bir zat idi. (80 bin kişi onun elinde tövbe ederek hakka rucu etti. Pek çok eser yazdı. Eserlerinden birinde şöyle buyurur: "Kendi zan ve kafasına göre davranarak, başkalarını düzeltmeye çalışmak, çoğu kere fayda yerine zarar hasıl edebilir. Bunun için çok dikkatli ve uyanık olmalı, bir kimsenin saadetine vesile olayım derken, o kimsenin hatta kendinin bile felâketine sebep olmamalıdır"

وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ اِلاَّ الطَّيِّبَ "Ve Allâhü Teâlâ hazretleri ancak helâl ve temiz olanı kabul eder."[1]

Hikâye (hac)

Bâzı hacılardan hikâye olundu. Haccedip dönerlerken arkadaşlarından biri yolda vefat etti. Arkadaşları onu orada gömdüler. Onun kabrinde kazmayı unuttular. O kazmayı mezarından çıkartmak için kabrini açtılar. Birde ne görsünler! Adamın boynu ve iki eli kazmanın halkasından birleşip kazmanın sapına dolandığını gördüler.. Hemen üzerini toprakla kapattılar. Sonra ailesine onun hâlini sordular. Ailesi:

-"O biriyle arkadaşlık etti. Onun malını alıp o mal ile haccetti" dediler. Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللهِ مِنْ كَسْبِ الْحَلاَلِ لَمْ يَخُط خَطْوَةً اِلاَّ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا سَبْعِينَ حَسَنَةً حَطَّ عَنْهُ سَبْعِينَ خَطِيئَةً وَرَفَعَ لَهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً

"Kim Beytüllahı helâl kazanç ile haccederse, o kişi bir adım attığında mutlaka Allâhü Teâlâ kişiye her adımından dolayı yetmiş hasene yazar, onun yetmiş hatasını siler ve onun yetmiş derecesini yükseltir."

El-Hâlisa isimli kitabta zikredildi. Kişi helâl, temiz ve içinde şüphe bulunmayan bir mal ile haccetmek istediği zaman, hac için birinden borç alır, o borç para ile hacceder ve sonra o borcu malından öder.[2]

Ebûl-Kâsım el-Hakîm'den rivâyet olundu:

O sultandan câize (bahşiş) alır, bütün ihtiyaçları için de borç yapardı. Sultan'dan almış olduğu câizeyle de borçlarını öderdi.

Ebû Yusuf (r.h.)'dan rivâyet olundu:

Bu cevâbı, benzerinde mübâh görürüm. "Hazânetü'l-Fetâvâ" isimli kitapta böyledir.

---

[1] Buhâri: hadis no: 1331

[2] Para, maddî güçtür. Kazancı haram olan bir kişi, birinden borç para almakla kazancı helal olmaz. Musannıf hazretlerinin beyan ettiği gibi "Halısa" kitabında helal'dan haccetmek isteyenlere borç alıp onunla haccetmeyi tavsiye etmesi, makbul olmayan bir hile'dir. Zira o borcun dayanağı yine kişinin kendi mal varlığıdır. Burada önemli olan kişinin mal varlığının helâl veya haram oluşudur. Mütercim.

Fesat ve Bozgunculuk

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِى قَلْبِهِۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

Meali:

Nâs içinden kimi de vardır ki, dünya hayat hakkında sözleri seni imrendirir; bir de kalbindekine Allâh'ı şâhid tutar. Halbuki o, İslâm hasımlarının en yamanıdır.[204]

İş başına geçti mi, yeryüzünde, içine kadar fesad vermek ve hars/ekin ve nesli helâk etmek için sa'yeder/çalışır. Allâh da fesadı sevmez.[205]

Ona "Allâh'tan kork!" denildiği zaman da, kendisini günah ile onur tutar, Cehennem de onun hakkından gelir. Cidden ne fenâ yataktır o![206]

Yine, insanlar içinde kimi de vardır ki, Allâh'ın rızasına ermek için kedini fedâ eder. Allâh ise kullarına çok ra'fetli'dir.[207]

Tefsir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ **"Nâs içinden kimi de vardır ki, sözleri seni imrendirir;"**

Yâni onun sözünün zâhirini güzel görür ve sen onu güzel ve makbûl bulursun.

إعجاب İ'câb (hoşuna gitmek), bir şeyi güzel bulmak, ona meyledip eğilim duymaktır ve onu büyük görmektir.

Râgıb İsfehânî buyurdu:

Taaccüb: Bir şey sebebiyle, bilgi sahibi olmama anında insana ârız onlan hayrettir. أعجبني كذا "Şu bana taaccub verdi" sözünün hakîkatı, ظهر لى ظهوراً ولم أعرف سببه "Bu şey bana tam bir zuhûr ile zâhir oldu; ama ben onun sebebini bilmiyorum," demektir.

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا "Dünya hayat hakkında,"

Burası, قَوْلُ "söz" kelimesine taalluk etmektedir. Yâni dünyânın mânâsı ve dünyâ hakkında konuştukları sana sevinç verir, seni sevindirir. Çünkü onun davası, yâni iddiası senin sevgindir. Ama onun bu şekilde konuşması, dünyâlık bir haz ve pay içindir. Bundan dolayı onun sözü sâdece dünyâ ile ilgilidir, âhiret ile ilgili değil. Veya mânâ şöyledir: Onun dünyâ hakkında tatlılıkla, açıklık ve fesâhatla konuşması, senin hoşuna gidiyor; âhiret hakkında konuşması değil… Çünkü âhiretle ilgili konuşursa, onun yalanı ve kabahatı (çirkinliği) hemen zâhir olup ortaya çıkar.

وَيُشْهِدُ اللهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ "Ve bir de kalbindekine Allâh'ı şâhid tutar,"

Yâni şöyle der: "Benim kalbimdeki sevgi ve İslâma, dilimdeki sözüme muvâfık olduğuna Allâhı şâhidtir."

وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ(٢٠٤) "Halbuki o İslâm hasımlarının en yamanıdır."

Yâni, o müslümanlara karşı düşmanlık ve husûmette çok şiddetli ve aşırı giden bir kişidir. [1]

Sebib-i nüzûlü

Bu âyet-i kerîme, Ahnes b. Şüreyk es-Sakafî hakkında nâzil oldu. Kendisi manzara (fizikî) yönden güzel, tatlı sözlü (güzel ve iyi konuşan) biriydi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine dostluk gösterir ve İslâmı yâni Müslüman olduğunu iddia eder (1/322) ve muhabbet ve ihlâstan dem

---

[1] خِصَامِ "Husûmet," kelimesi, قِتَال "öldürmek," جِدال "mücâdele etmek" kelimeleri gibi masdardır. Ve أَلَدُّ "daha yamandır, daha azılıdır" kelimesi, kendisine muzâf olmuştur. Bu izâfet فِي "içinde" mânâsınadır. أَلَدُّ "daha yamandır, daha azılıdır" yâni husûmeti daha şiddetli demektir.

vururdu. Bu konuşmaları yaptığı halde yâni sevdiği iddiasında bulunup da gereğini yapmamak mulhidlerin ve zındıkların fiillerindendir. Çünkü seven, muhakkak sevgilisinin dediğini yapar. Şair dedi:

تعصى الاله وانت تظهر حبه هذا لعمرى فى الفعال بديع

لو كان حبك صادقا لأطعته   ان المحب لمن أحب مطيع

"İlâha isyân ediyorsun, O'na muhabbetini izhâr ederken.

Yemîn ederim bu, işlerin içinde çok alçak bir iştir.

Eğer sevgin doğru olsaydı O'na itaat ederdin.

Çünkü seven sevdiğine itaat eder."

Hâfız buyurdu:

Doğrulukla Allâh verdi nefesi,

Fecr-i kâzibin bahtı öldürülür. O gün uğursuz olur.

وَإِذَا تَوَلَّى "İş başına geçti mi"

Yâni arkasını çevirip, senden sarf-ı nazar ettiği ve senden ayrıldığı zaman veya gâlib olup vâli olduğu zaman,

سَعَى فِي الْأَرْضِ "Yeryüzünde sa'yeder (gayret edip çalışır)."

سَعى "Sa'y" hızlı adımlarla yürümek ve koşmak demektir. Bu kelime istiâre yoluyla amel ve kazançta büyük bir cehd ile çalışmak demektir. Burada سَعى "Sa'y" kelimesi, her iki mânâya göre de çalışmak ve kazanç elde etmek, yeryüzünde olduğu halde yine: فِي الْأَرْضِ "yeryüzünde" kelimesiyle berâber geldi. Bu onların yeryüzünde fesatlıklarının çokluğuna delâlet etmesi içindir. Çünkü الْأَرْضِ "yeryüzü" lafzı umûmîdir. Bütün cüzleri için kullanılır. Zarfın umûmîliği, mazrûfun umûmîliğini icabettirir. Sanki şöyle denilmektedir. Yâni yeryüzünün neresinde bulunursa bulunsun, onlara oralara girer, bozgunculuk eder. Orada fesât çıkarır ve fesâdının çokluğu ilzâm eder.

لِيُفْسِدَ فِيهَا "İçine kadar fesad vermek," Bu sa'yin illetidir.

وَيُهْلِكَ helâk etmek (için sa'yeder,)

إهلاك **"Helâk etmek"** zayi etmek demektir.

الْحَرْثَ "Harsı"

Harsı yâni Zîrâatı (toplumların hertürülü maddî ve mânevî birikimlerini ifsâda uğratıp zayi eder.)

وَالنَّسْلَ "Ve nesli"

نسل "Nesil" hayvanların yâni canlı cinslerinin dişilerinden doğan şeydir. Bir şeyden ayrılıp çıktığı zaman: نسل ينسل "nesil türedi" denir.

حَرْث "Hars" ve نسل "nesl" kelimeleri aslında birer masdardırlar. Ama burada kendilerinden mef'ûl mânâsı murad edilmiştir. (Yâni masdar bi mânâ'l-mef'ûldurlar- mef'ûl mânâsında masdardırlar.) Çünkü çocuk, ebeveynin (anne ve babasının) neslidir. Yâni onlardan ayrılıp çıkmıştır.

Bu (yani hars ve nesle zarar vermek ya) Ahnes'in Sakîf kabilesine yaptığı gibidir. Ahnes onlarda gecelemiş yâni geceleyin onlara gelmiş; onların hayvan ve koyun sürülerini ve ekinlerini helâk etmişti. Çünkü Ahnes ile Sakîf kabilesinin arasında düşman-lık vardı.

Veya kötü vâlilerin ve idârecilerin yaptığı gibidir. Kötü idârecilerin nesilleri katletmeleri ve (değerleri) telef etmeleridir.

Ya da kötü idârecilerin halka zulüm etmeleridir. (Bu zulümler sebebiyle) Allâhü Teâlâ hazretleri yağmurları keser ve böylece ekin ve nesil helâk olur. Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

لَمَّا خَلَقَ اللهُ تَعَالَى أَسْبَابَ الْمَعِيشَةِ جَعَلَ الْبَرَكَةَ فِى الْحَرْثِ وَالنَّسْلِ

"Allâhü Teâlâ hazretleri, maîşet (geçim) sebeblerini yarattığında, bereketi, hars (Zîrâat) ve neslin içine koydu."[1]

Hadîs-i şerîfte buyrudu:

يُجَاءُ بِالْوَالِى الْيَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُنْبَذُ بِهِ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ فَيَرْتَجُّ بِهِ الْجِسْرُ اِرْتِجَاجَةً لاَ تَبْقَى مِنْهُ مَفْصَلٌ اِلاَّ زَالَ عَنْ مَكَانِهِ فَاِنْ كَانَ مُطِيعًا لِلهِ فِى عَمَلِهِ مَضَى وَاِنْ كَانَ عَاصِياً اِنْخَرَقَ بِهِ الْجِسْرُ فَيُهْوَى بِهِ فِى جَهَنَّمَ مِقْدَارَ خَمْسِينَ عَاماً

"Kıyâmet günü bir valî (idâreci) getirilerek, Cehennem köprüsü üzerine atılacak ve onun atılması sebebiye köprü öyle sallanacak ki, o kişinin bütün mafsalları yâni eklem yerleri birbirlerinden ayrılacak. Eğer

[1] Kenzul-Ummâl: hadis no: 9354

amelinde (icrâat ve işlerinde) Allâh'a itaat edici ise köprüyü geçerek Cennete doğru devam edecek; (yok) eğer Allâh'a âsî ise köprü yarılarak Cehennemin içine doğru elli senelik derinliğe düşecektir."

وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْفَسَادَ(٢٠٥) "Allâh da fesadı sevmez."

Yâni Allâh fesada râzı olmaz. Bozgunculuktan hoşnut kalmaz. Ona buğzeder ve onu işleyene gazâbta bulunur.

Suâl: Eğer denilse ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, nasıl fesâdı sevmediğine hükmetti. Halbuki kendisi eşyâ'yı bozmaktadır. (hâşâ)

Cevâp: Hakikatte ifsât (bozgunculuk) sahih bir maksat olmadan bir şeyi güzel olan halinden çıkartmaktır. Böyle bir şey Allâh'ın fiillerinde yoktur. Allâh böyle bir şeyi de emretmez. Allâh böyle bir fesâdı asla sevmez. Allâhü Teâlâ hazretlerinin fiillerinden bizim görüp, zâhiren fesât ve kötülük sandığımız şeyler, bize ve bizim bilgimize izâfeten ve bizim ona itibârımız iledir. Ama işin hakîkatı ve Allâhü Teâlâ hazretlerinin nazarında ise o şey bizim için bir islâh ve iyiliktir.

وَاِذَا قِيلَ لَهُ "Ve ona denildiği zaman,"

Yâni bu münâfık ve müfsid kişiye vaaz ve nasihat yoluyla denildiği zaman:

اتَّقِ اللّٰهَ "Allâh'a ittikâ et (Allâh'tan kork!)"

Bu kötü işinden dolayı Allâh'tan kork. Fesât ve nifâktan, yapmakta olduğun şeyleri terket.

أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ "Kendisini günah ile onur tutar,"

Yâni onun içinde bulunduğu durum ve câhiliyet hamiyyeti onu kendisinden nehyedildiği isyân ve günahı işlemeye sevkedip çeker. Veya mücâdele ve inât ile vaizin sözünü reddetmeye sevkeder. Bu senin, bir kişinin üzerine yapması gerekli olan ve elzem olan bir iş için: أَخَذَتْهُ بِكَذَا "O şunu tuttu ve o kişi şu işi yapmaya başladı" demen gibidir. بِالْاِثْمِ "günah" ile kelimesinin başındaki ب (b) harfi ta'diyet içindir. Fiilin sılası ise, kendisinden önceki cümledir.

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ "Cehennem de onun hakkından gelir."

Bu cümle, mübtedâ ve haberdir. Yâni Cehennem ateşine girmesi ve orada ebedî kalması ona kâfî ve yeter. Bu onun ameline göre olup şiddetli bir vaîdtir.

وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ(٢٠٦) "Cidden ne fenâ yataktır o!"

Yâni, Allâh'a and olsun ki, Cehennem ne kötü bir yatak (ve varılacak) yerdir.

İbni Mesûd (r.a.) hazretleri buyurdular: Allâh katında en büyük günah, bir kula:

-" اتَّقِ الله **"Allâh'tan kork"** denildiği zaman, onun:

-"عَلَيْكَ نَفْسك "Sen kendine bak! " demesidir.

Ömer ibni Hattab (r.a.) hazretlerine, اتَّقِ الله "Allâh'tan kork" denildiği zaman, Allâh'a tevâzu için, yanaklarını yere koydu...

Sonra, Allâhü Teâlâ hazretleri, geçen âyet-i kerîmede dünyâlık istemek için dînini verenlerin halini zikretti. **(1/323)** Bu âyet-i kerîmede de, dünyâsını ve nefsini, dînini taleb etmek ve kıyâmet günü Allâh'ın katında sevap olması için sarfedenlerden söz ederek; şöyle buyurdu:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ "Yine, insanların içinde kimi de vardır ki, kedini fedâ eder."

Yâni, canını satar ve sarfeder. Çünkü mükellef olan kişi, oruç tutarak, namaz kılarak, haccederek ve cihâd yaparak Allâh'a itaat uğruna canını fedâ edince, sanki sevap elde etmek için canını Allâh'a satan kimse gibi olur. Allâhü Teâlâ hazretleri de sanki ona amellerinin karşılığında sevap, fazl ü kerem ve Cennetini vermekle onun nefsini satın almıştır.

ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللهِ "Allâh'ın rızasına ermek için,"

Yâni Allâh'ın rızâsını taleb etmek için.

وَاللهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ(٢٠٧) "Allâh ise kullarına raûftur."

Bundan dolayı, Allâhü Teâlâ hazretleri kullarını takvâ ile mükellef kılar ve onları sevâp işlemeye arzeder.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin kullarına karşı raûf yâni merhametli olmasının cümlesindendir: Onlardan canlarını ve mallarını satın alıyor. Halbuki bunlar zaten Allâh'ın mülkü ve O'nun hakkıdır. Allâh, hâlis

mülkü olan bu şeyleri, sayılamayacak rahmet ve ihsan karşılığı ile yine kendilerinden satın alıyor. Bu, Allâh'ın bir lütfu ve keremidir.

Sebeb-i Nüzül

Denildi ki, bu âyet-i kerîme, Suhayb bin Sinân er-Rûmî (r.a.) hazretleri nakkında nâzil oldu. Suhayb (r.a.) hazretleri, Mekke'den yola çıktı.

Medîne'ye Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yanına hicret etmek istiyordu. Tam yüz yaşındaydı.

Kureyş müşriklerinden bir bölük kişi onun arkasına düşüp peşine takıldlar. Onunla berâber bulunan bir cemaati öldürdüler. Suhayb (r.a.) yanında beylik kabı (okluk) vardı. İçi okla doluydu. Kendisi iyi bir atıcıydı. Attığında mutlaka isâbet ettirirdi. Nişan alması kuvvetliydi. Suhayb (r.a.) yüksekçe bir yere çıkıp Kureyşlilere seslendi:

-"Ey Kureyşliler" Siz beni çok iyi bilirsiniz ki, içinizde en iyi ok atan adam benim. VAllâhi ben okumu attığımda mutlaka adamın kalbine vururum. Allâh'a yemin olsun ki, okluğumda (ok torbamda) bulunan tüm okları boşaltmadıkça, sonra da elimde bir şey kalmayıncaya kadar kılıcımla sizleri doğramadıkça hiç biriniz beni yakalayamazsınız. Eğer bundan sonra beni yakalarsanız, bana istediğinizi yapın. Kaldı ki beni ele geçirmenizin size bir yararı da olmayacaktır. Ben yaşlı bir adamım. Mekke'deki evimde bir miktâr varlığım var. Yolumdan çekilin, geri dönün gidin o malı alın ve beni inandığım İslâmiyetle başbaşa bırakın."

Suhayb (r.a.)'ın büyük bir heyecan ve aşkla söylediği bu sözler, Mekkeli müşriklerin içlerine korku verdi. Hemen onun dediği gibi yaptılar. Önünden çekildiler. Bir bölük küfür askeri bir tek mü'mine saldıramadılar. Suhayb (r.a.) Medîneye doğru yürüdü…

Suhayb (r.a.) Medîne'ye girdiği zaman, Hazreti Ebû Bekir (r.a.) ile karşılaştı. Ve ona:

-"Ey Suhayb! Kârlı bir alış-veriş!" dedi. Suhayb (r.a.):

-"Nedir o, ya Eba Bekir?" diye sordu.

Ebû Bekir (r.a.) hazretleri, ona onun hakkında inen bu âyet-i kerîmeyi haber verdi. Suhayb (r.a.) çok sevindi.

Bu takdirde, يَشْرِي fiili, يشتري "Satın almak" mânâsınadır. Çünkü hâdisenin şekli, satın alma sûretinde cereyan etmiştir. Zîrâ Suhayb (r.a.) malını müşriklere vererek karşılığında, nefsini satın almıştır.

Mü'minlerin canları ve mallarının bedeli Cennettir

Bil ki, muhakkak mü'minler, kendi istek ve arzularıyla canlarını ortaya koyup sattılar. Mü'minin canının karşılığı (olan bedeli) ise Cennettir.

Evliyâ ise, kendi ihtiyâr ve arzularıyla canlarını ortaya koyup sattılar. Evliyâullah'ın canlarının karşılığı (olan bedeli) ise Allâhü Teâlâ hazretlerinin rızâsıdır.

İkisinin arasında çok fark vardır.

Seyr ü sülûkün yolcusuna gereken, beşerî vatanlardan çıkıp, yakınların diyârından uzaklaşıp garib olmalıdır; hakikî mücâhid ve mânevî şehîd oluncaya kadar...

Ne mutlu gariblere

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

وَالسَّلاَمُ طُوبَى لِلْغُرَبَاءِ

"Selâm! (ve) mutluluk garibler içindir."

اِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَيَرْجِعُ غَرِيبًا فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي

"Din garib başladı ve yine garibe dönecektir. Ne mutlu gariblere! Onlar, insanların sünnetimden ifsât edip bozduklarını islâh edenlerdir."[1]

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ مَاتَ غَرِيباً فَقَدْ ماتَ شَهِيداً

"Garib olarak vefat eden kişi, şehid olarak ölmüştür."[2]

Bununla yâni غَرِيب "garib" ve غُرَبَاء "garibler" kelimesiyle halktan kesilip hâlik'a yönelmektir. (Burada kastedilen gurbette yaşamak değil; kendi memleketinde garib olmaktır. İnsanların bozduğu sünneti ihyâ edebilmektir.) Bu da ancak itikad ve amelleri bozuk olan bir memleketin insan yığınlarına ve topluluğun görüşlerine ve bilhassa ibâdet ve şehvet-

[1] Tirmizi, hadis no: 2554
[2] Tezkiratül-mevsûâtül-hadis

lerde onlara mühâlefet edip, Allâh'ın emri ve Resûlü (s.a.v.) hazretlerinin sünnetlerinin doğrultusunda hareket etmekle mümkün olur.

Devamlı abdestli gezmek

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

يَا أَنَسُ اِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ أَبَداً عَلَى وُضُوءٍ فَافْعَلْ، فَإِنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ اِذَا قَبَضَ رُوحَ الْعَبْدِ وَهُوَ عَلَى وُضُوءٍ كُتِبَ لَهُ شَهَادَةً

"Ey Enes! Eğer senin gücün sürekli abdest üzere yaşamaya yeterse, bunu yap (sürekli abdestli ol). Çünkü Ölüm meleği, kulun ruhunu aldığında, eğer o kul abdest üzere ise kendisine şehâdet yazılır."[1]

Bu şundandır: Muhakkak ki abdest, Allâh'ın gayrisinden (yani mâsivâ'dan) ayrılmanın işâretidir. Namaz, Allâh'a muttasıl olmanın, yâni Allâh ile olmanın işâreti olduğu gibi… Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu:

دُمْ عَلَى الطَّهَارَةِ يُوسَعُ عَلَيْكَ رِزْقُكَ

"Tahâret (temizlik ve abdest) üzerine devam et. Sana rızkın genişler."[2]

دم على الطهارة يوسع عليك في الرزق

"Tahâret (temizlik ve abdest) üzerine devam et; rızkında sana genişlik verilir."[3]

Sûrî tahâret (temizlik) sûrî rızkın genişlemesine sebebtir. Ve bâtınî tahâret, mânevî rızkın genişlemesine sebebtir. Maârif, ilhâmlar ve vâridâtın gelmesine yol açar. Ve bu durum anında, güzel hayat ile kalb dirilir ve nefis sıfatlarından ölür. Bu ise ancak hakikî bir cihâdın eseridir. Kim nefsin ipinden (bütün bağlantı ve saplantılarından) kurtulursa, o kişi kendi ihtiyârı ile ölmüştür ama, ebedî olarak canlıdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Ey bu dünyâda şehid olan nefis!

Sen dünyâdan öldün ama, ebedî olarak yaşamaktasın!

---

[1] Kenzül-Ummâl hadis no: 26065; Ruhul'beyan'da bu hadîs-i şerîf; يا أنس "Ey Enes!" diye başlıyor. Kenzül-Ummal'da ise يا بني "Ey oğulcağızım!" diye başlıyor. Ruhu'l-beyanda bulunduğu şekliyle buraya yazdım. İki hadîs-i şerîfin manâsı bir.. Mütercim.

[2] Feyzül-kadir hadis no: 5283,

[3] Kenzül-Ummal, hadis no: 44154,

Bâtını tasfiye ve kalbi parlatmanın yolu zikrullahtır.

Elbette, halktan hâlika yükselmek lâzımdır. Tam muhtaç olan nefisten, tam zengin olan Hakka yönelmek gerekir. Ancak kişi, bu yol ile bütün hayırları tahsil eder ve bütün şerleri defedebilir. Kişi Allâhü Teâlâ hazetlerine koştuğu zaman, Cemâlüllah'a vâsıl olur. O'nun Celâlinin müşâhedesine gark olur ve o zaman Allâhü Teâlâ hazretlerinin şu kavl-i şerîfinin sırrını müşâhede eder:

قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ "Allâh" de, sonra bırak onları,"[1]

Burada yapılacak iş şunlardır:

1- İlk iş mâlları terketmek,

2- Sonra evlâdı terketmek,

3- Sonra nefsi terketmektir.

Birincisinin yanında tevhid-i ef'âl tecelli eder.

İkincisinin yanında tevhid-i sıfat tecelli eder. (**1/324**)

Üçüncüsünün yanında tevhid-i zât tecelli eder. Bu da derece-lerin en yükseğidir.

Akıllı kişiye gereken, Allâhü Teâlâ hazretlerini çok zikretmek-tir. Çünkü zikir, bâtını tasfiye etmenin ve kalbi parlatmanın sebebidir. Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey o bütün iymân edenler! Bir düşman kümesiyle karşılaş-tığınız vakit, sebat edin ve Allâh'ı çok zikreyleyin ki, felâha erebilesiniz."[2]

Tâlibin matlûba kavuşmasından daha büyük bir felâh ve kurtuluş yoktur.

Allâhım! Bizleri felâha erenlerden eyle! Âmin.

[1] El-En'âm: 6/91,
[2] El-Enfâl: 8/45,

Barışa girin ve şeytana tâbi olmayın

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَٓافَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فٖى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٢١٠﴾

Meali:

Ey o bütün iymân edenler! Kâffeten silm'e (teslimiyete) **girin de Şeytan adımlarına uymayın. Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır.**[208]

Size bunca beyyineler geldikten sonra yine kayarsanız, iyi bilin ki, Allâh çok onurlu bir hakîm'dir.[209]

Onlar, sâde gözetiyorlar ki, Allâh buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin de kendilerine, iş bitiriliversin. Halbuki bütün işler Allâh'a götürülür.[210]

Tefsir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا "Ey o bütün iymân edenler!"

Hitâbın münâfıklara yönelik olması halinde: Ey o diliyle îmân edenler!

ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً "Kâffeten (hep birlikte) silm'e girin,"

Yâni, hep birlikte zâhirî ve bâtınî olarak; Allâh'a teslim olun ve O'na itaat edin, demektir.

السِّلْمِ "Silm" teslim olmak ve taat etmek mânâsınadır.

(ilmî mütalaa)

كَافَّةً "Kâffeten" (hep birlikte) kelimesi, اُدْخُلُوا "girin" emri hâzırının fail zamirinden hâl'dir. Veya bu hal, cemi zamîrinde bulunan umûmî mânâsını tekîd içindir. Çünkü senin: قام القوم كافة "Kavim hep birlikte kalktı" sözün: قام القوم كلهم "Kavmin hepsi kalktı" menzilesindedir.

كَافَّةً "Kâffeten" (hep birlikte), قَاطِبَةً "Câmian" (topluca) ve عَامَّةً "umûmî" (genel) kelimelerin sonundaki تا (ta) harfi müenneslik تا (ta)sı değildir. Her ne kadar تا (ta) harfinin aslı müennesliğe delâlet ediyorsa da burada sâdece bu kelimelerin كل "hepsi" ve جميع "cemii" mânâlarına nakledilmesi için dâhil oldu.

Buna göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: Külliyen (yani tümüyle) İslâm'a girin ve İslâm'a başka bir şeyi karıştırmayın.

Hitâb, kitap ehlinden îmân edenleredir. Çünkü onlar îmân ettikten sonra eski dinlerinin bâzı hükümlerine riâyet ediyorlardı.

Sebeb-i Nüzül

Rivâyet olunduğu üzere, Abdullah bin Selâm ve onun bâzı ashâbı Tevrâtın bâzı hükümlerine bağlı kalıyorlardı. Meselâ Cumartesi gününe saygı gösteriyorlar, deve etini ve sütünü haram sayıyorlardı. Onlar bu şeylerden kaçınmanın İslâm'da mübâh olduğunu düşünüyorlardı. Kendi eski şeriatlerinde bunlara riâyet etmek vâcip olduğundan onlar, bunun İslâm'da helâl olduğunu bildikleri halde itikatları üzerine sâbit kalıyorlardı. Âdetlerin ayrılığında istisnâları sormak için, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordular:

-"Yâ Resûlellah! Tevrât da gerçekten Allâh'ın kitabıdır. Bizi bırak da (bize izin ver de) gece namazlarımızda Tevrâtı okuyalım?" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

لا تمسكوا بشئ مما نسخ ودعوا ما الفتموه ولا تستوحشوا من النزوع عنه

-"Nesh olunan ve hükmü kaldırılan hiçbir şeyi tutup ona sarılmayın. Daha önce ülfet edip alıştığınız şeyleri bırakın. Kaldırılan şeyler ile yalnızlığınızı gidermeyin."

Hak ile vahşet birlikte olmaz. Bu şeytanın süslemesidir.

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ “Ve şeytan adımlarına uymayın;”

خُطُوَاتِ “adımlar” kelimesi, zamme veya sükûn ile okunan, خطوة kelimesinin cemiidir. Bu da iki ayağın arasındaki mesâfeye söylenir. Yâni, şeytanın yaptıklarına uymayın, onun çağırdığı bâtıl ve yanlış yollara giderek ona itaat etmeyin. Onun asılsız süslemelerine ve vesveselerine kapılmayın.

اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(٢٠٨) “Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır.”

Onun düşmanlığı zâhirdir, apaçık ortadadır. O, verdiği vesveseler ile sizin müslümanlığınızı bozmak istiyor.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ “Eğer siz kayarsanız.”

زلل kelimesi, aslında ayak sürçmesi demektir. Daha sonraları, adâletli ve hak olan itikâttan sapma ve isâbetli ve doğru olan amelden ayrılmak mânâsında kullanıldı. Buna göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: Siz haktan ayrıldınız, hataya düştünüz. İlim bakımından olsun, amel bakımından olsun orta yolu çiğnediniz. Ve hem de:

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ “Size bunca beyyineler geldikten sonra,”

Yâni, davet edildiğiniz şeyin hak olduğuna dair hüccet ve kesin deliller geldikten sonra saparsanız…

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ عَزِيزٌ “İyi bilin ki, Allâh aziz'dir (gaalibtir.)”

Allâh, emri konusunda gâlib ve üstündür. Sizden intikam almak konusunda kesinlikle âciz değildir.

حَكِيمٌ(٢٠٩) “Hakîm'dir.”

İntikâm alması ancak hak ve adâletinin gereğidir.

Bu âyet-i kerîmede, teslim olmak ve itaat yolundan sapma ehline, belîğ ve kesin bir tehdit vardır. Çünkü baba, oğluna: “Eğer sen bana karşı gelirsen, sen beni bilirsin, benim ne kadar güçlü ve cezâlandırmamın ne kadar şiddetli olduğunu da bilirsin!” derse bu sözü, sakındarmada dövmek ve başka şeyleri zikretmesinde yâni: “Seni şöyle döverim! Sana böyle yaparım!” demekten daha tesirli bir söz olur.

Bununla berâber bu âyet-i kerîme, vaaddan meydana gelen bir vaîd'in üzerine müştemildir. Zîrâ bu tehditten sonra Allâhü Teâlâ hazretleri hemen, حَكِيمٌ "(Allâh) hakîm'dir." Kavli şerifini getirdi. Hakîm'in hikmetine yakışan da iyi ve kötü kişilerin arasını temyiz ve tefrik etmektir. Zîrâ "Hakîm"den kötü kişilerin cezâlandırılması ve iyi kişilerin mükâfatlandırılması beklenir. İşte bunun gibi Allâhü Teâlâ hazretlerinden de muhsin (iyilik yapan) kişilere ikrâmda bulunması ve sevaplandırması beklenir. Belki hikmete layık olan ve rahmete yakın olan da budur…

هَلْ يَنْظُرُونَ "Onlar, sâde gözetiyorlar ki,"[1]

اِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ "Ancak Allâh'ın gelmesini mi?"

Yâni Allâh'ın gelmesini mi (Allâh'ın azâbının gelmesini mi) bekliyorlar.

Burada muzâf olan عذاب "azâb" kelimesi mahzûftur. Yâni: اِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ اللهِ "Ancak Allâh'ın azabının gelmesini mi (bekliyorlar)?" demektir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, hareket ve sükûneti gerektiren gelmek ve gitmekten münezzehtir. Çünkü bunların hepsi mühdestir (sonradan yaratılmıştır). O zaman gitmek ve gelmekten Allâh'a isnâd edilen ve onun için sahih olan şeyler, mühdes ve onun mahlûkları olmuş olur. Allâh, kadîm'dir. Gidip gelmek, onun hakkında muhâldir.

Hazreti Ali (r.a.)'a, soruldu:

-"Yer ve gök yaratılmadan önce Allâh, neredeydi?" Hazreti Ali (r.a.) buyurdular:

-"Nerede? Demek bir mekândan sormaktır. Allâhü Teâlâ hazretleri var iken hiç bir şey yoktu. Bu gün de O, evvelce olduğu gibidir."

Mütekaddimîn âlimlerinin, bu âyet-i kerîmede mezhebi şudur: İnsan bunların zâhirine îmân etmelidir. Ancak bunun ilmini Allâhü Teâlâ hazretlerine bırakmalıdır. Çünkü insan bu konuda Allâhü Teâlâ hazretlerinin muradının ne olduğunu gereğince bilmek konusunda hataya düşebilir. **(1/325)**

Bu konuda evlâ olan sukût edip susmaktır.

---

[1] *Buradaki istifhâm nefiy mânâsınadır.* نظر *"nazar"* انتظار *(yani* يَنْظُرُونَ *"bakıyorlar" fiili,* يَنْتَظِرُونَ *"gözetiyorlar, bekliyorlar," mânâsınadır. Yâni, silme (tam teslimiyete) girmeyi terkedip, şeytanın adımlarına uymaktadırlar.*

Cümhûr-ı mütekellimînin mezhebi ise, bunun kesinlikle tafsilâtıyla anlatılıp te'viline gitmektir.

فِي ظُلَلٍ **"Gölgelikler içinde,"** olan

مِنَ الْغَمَامِ **"Buluttan"**

ظُلَلٍ kelimesi, ظلة "gölge" kelimesinin cemiidir. Bu da seni gölgeleyen şeydir.

الْغَمَامِ kelimesi ise ince beyaz bulut demektir. Bu bulut, bulanıklık edip kararttığı yâni örttüğü için, kendisine الْغَمَامِ denilmiştir. Bulut, yığın olduğu ve toplandığı zaman gölge olur. Bulutlarda gölge, bulut parçasının diğer bulut parçalarından ayrılıp gâyet kesif ve büyük olmasından ibârettir. Bulutlardan herbir parça bir gölge olmuş olur.

وَالْمَلاَئِكَةُ **"Ve melekler"**

Yâni onlara meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Çünkü melekler, Allâhü Teâlâ hazretlerinin emirlerini getirme işinde vasıtadırlar. Aslında meleklerin gelişi, ancak onlara azâb getirmek içindir.

Bunun hulâsası şudur: Tüm hüccetler ve deliller ortaya konulmuştur. Artık bundan sonra sâdece azâbın gelmesi bekleniyor.

Suâl: Eğer sen desen ki: Neden, Yunus Aleyhisselâmın kavmine, Âd kavmine ve Şuayb Aleyhisselâm'ın kavmine daha önce bulutların içinde azâb geldiği gibi onlara da bulutların içinden azâb gelmedi?

Cevâp: Ben derim ki: Aslında bulutlar, rahmet kaynağı ve bereketin yağdığı yerlerdir. Bulutlardan azâb yağdığı zaman, iş çok korkunç ve dehşetli olur. Çünkü umulmadık yerden şer geldiği zaman, daha çok gam, üzüntü ve keder verir. Umulmadık yerden hayır geldiği zaman insana, daha çok sevinç verdiği gibi… Hayrın gelmesi umulduğu yerden nasıl şer gelsin ki? Bundan dolayı azâblardan sâika (yıldırım ve heybetli sesler) hayrın yâni yağmurun gelmesinin beklenildiği yerlerden gelecek olan azâbın çok dehşetli ve dayanılmaz olduğunu beyan etmektedirler.

Hasenât sanılan amellerin seyyiât olma ihtimali

Bundan dolayı mütefekkirler ve düşünürler, Kitâbüllah'ın ve bilhassa şu âyet-i kerîmenin üzerinde çok durdular:

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لاَفْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

"Ve eğer bütün arzdakiler, bir misli de berâber, o zülmedenlerin olsa, kıyâmet günü azâbın fenâlığından kurtulmak için onu mutlak fedâ ederlerdi; zuhûr edip de kendilerine Allâh'tan hiç hesap etmedikleri nesneler."[1]

Zîrâ bu âyet-i kerîmenin tefsiri, âlimlerin buyurduğu üzere şöyledir: Onlar, bir çok ameller işlediler… İşledikleri amellerin hasenât (iyilikler ve hayır) olduğunu zannettiler ama o amellerin hakîkatte seyyiât (kötülük, günah ve isyân) olduğunu göreceklerdir. Bu onların amellerinin bu şekilde olmasını câiz görmelerindendir. Hayır bekledikleri yerden kendilerine şer geliverdi. Bundan korktular.

Rivâyet olundu: Muhammed bin Vâsi' (r.h.) bu âyet-i kerîmeyi okudu. Ve: "Yazıklar olsun bana! Yazıklar olsun bana" dedi. Ölümüne kadar, hep bunu düşündü ve bu sözleri terketmedi.

وَقُضِيَ الْأَمْرُ **"Ve iş bitiriliversin (emir kazâ olundu)"**

Yâni onların helak olmalarıyla ilgili işler tamamlanmıştır ve ondan fâriğ olundu. Bu cümle, أَنْ يَأْتِيَهُمْ "onlara gelmesi" cümlesinin üzerine atıftır. İntizârın yerine dâhil olmuştur. Bu âyet-i kerîmede işin olup bittiği, (müzâri fiilden) mâzî fiil'e geçilmiştir. Bu azâbın, hakîkatte meydana geleceğini beyan etmesi için, sanki şu an olmuş gibi beyan etmektedir.

وَإِلَى اللهِ **"Ve sâdece Allâh'a"** O'dan başkasına değil...

تُرْجَعُ الْأُمُورُ(٢١٠) **"Halbuki bütün işler götürülür (döndürülür.)."**

Yaratılışlarının işleri ve amelleri, sâdece Allâh'a döndürülür. Kıyâmet gününde insanların arasında kâdî (hâkîm olup hüküm verecek olan) sâdece Allâh'tır. İnsanlara amellerine göre sevâb verir veya azâba düçar eder. Mü'mine gereken, boyun eğme tarafında olup, hevâ, heves ve şeytanın adımlarından kaçınmasıdır.

Şeytanı kovup nefsi dizginlemek gerekir

[1] Ez-Zümer: 39/47

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden rivâyet olundu:

اِنَّ اللهَ أَظْهَرَ الشِّكَايَةَ مِنْ اُمَّتِى وَ قَالَ اِنَّطَرَدْتُ الشَّيْطَانَ لاَجْلِهِمْ فَهُمْ يَعْصِمُونَنِى وَيُطِيعُونَ الشَّيْطَانَ

"Allâhü Teâlâ hazretleri, ümmetimden şikâyetini izhâr etti (açıkça ümmetimi şikâyet edip) şöyle buyurdu: "Ben onlar için Şeytanı (rahmetimden) kovdum; onlar ise bana isyân edip Şeytana itaat ediyorlar."[1]

Sa'dî (k.s.) buyurdu:

Sır nerede? Onun ardındayım.

Onunla sâlih olup hakka yönelmekteyiz.

Dostun nazarı sana çok az yönelmektedir.

Senin yüzünden o düşman oldu.

Fakat dostun ayağı az uğramaktadır. Düşmana dost oldu.

Tâatın en büyüğü şeytanı kovmak ve dâima nefsi emmâreyi dizginlemektir.

Rivâyet olunduğu gibi:

Adamın biri kırk sene oruç tuttu. Hâcet ve ihtiyâcı için duâ etti. Bu ibâdetiyle berâber duâsı kabul olunmadı. Adam nefsini kötüledi. Ve şöyle dedi:

-"Ey şerrin kaynağı olan nefsim! Bu duâlarımın kabul edilmemesi senin şerrindendir…"

Allâhü Teâlâ hazretleri, o zamanın peygamberine vahyetti.

-"Senin nefsini öldürmen (terbiye etmen) benim için kırk yıllık orucundan daha sevimlidir."

Sa'dî buyurdu:

Kendisinde hayır ve iyilik bulunan bir yemek ve içmek;

dünyâperest olan ömür boyu oruçtan daha iyidir.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Bil ki, Allâhü Teâlâ hazretlerinin:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً

---

[1] Elimdeki kaynaklarda bu hadîs-i şerîfe rastlayamadım.

"Ey o bütün imân edenler! Kâffeten (topluca) silm'e (taat ve teslimiyete) girin." Âyet-i kerîmesinde iki mânâ vardır:

1- Umûmî mânâ,

2- Husûsî mânâ.

Umûmî mânâ, tüm imân edenlere hitaptır. Yâni zâhirde, İslâmın şartlarına girdiğiniz gibi, bâtında da girin, demektir.

Bu şartlardan biri de şudur:

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللهُ عَنْهُ

"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden sâlim olduğu (zarar görmediği) kişidir. Mühâcir, Allâh'ın nehyettiği (yasakladığı haram ve şüpheli) şeylerden hicret eden (ve kaçan) kişidir."[1]

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ

مَنْ آمَنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden sâlim olduğu (zarar görmediği) kişidir. Mü'min insanların kendisinden emin olduğu, kanları ve malları cihetinden kendisinde güvence duyduğu kişidir."[2]

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Sizden hiçbiriniz kendisi için sevdiği bir şeyi, kardeşi için sevmedikçe îmân etmiş olamaz."[3]

اَلْمُؤْمِنُ مَنْ آمَنَهُ النَّاسُ، وَالْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ السُّوءَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَبْدٌ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَايِقَهُ

"Mü'min insanların kendisinden emin olduğu kişidir. "Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden sâlim olduğu (zarar görmediği) kişidir. Mühâcir, kötülüklerden hicret edip, kaçınan kişidir. Nefsim yed-i kudretine bulunan Allâh'a yemin ederim ki, komşusu şerrinden emin olmayan kişi Cennete giremez."[4]

Husûsî mânâsı ise şudur: Hitâbın husûsî olmasıdır. İnsanın şahsıyla berâber zâhirî ve bâtınî bütün organlarına yönelik olmasıdır. Bu gerçeğe göre kişi, tüm erkânıyla fiilen İslâm'a girmelidir.

[1] Buharî hadis no: 9,
[2] Müsned-i Ahmed: hadis no: 8575,
[3] Buhâri hadis no: 12,
[4] Kenzül-Ummâl, hadis no: 748

1- Gözleri bakmakla,

2- Kulağı dinlemekle,

3- Ağzı yemekle,

4- Ferci (tenâsül organı) şehvetle, (**1/326**)

5- Eli tutup yakalamakla,

6- Ayakları yürümek ve girmekle.

İşte bunlardan birinin İslâma sokulması demek, Hakkın emirlerine teslim olması ve Allâh'ın nehyettiklerinden kaçınması demektir. Belki insan, mâlâya'nî olanları (yani dünyâ ve âhiretine faydası olmayan şeyleri) terketmeli ve mutlaka kendisi için gerekli şeyleri yapmalıdır.

Zâhirî olarak bütün organlarını Şeriate (İslâma) sokmak, (Müslüman görüntüsünü vermek) münâfıklara kolaydır.

Ammâ bâtınî organlarını şeriata sokmak ise, eski inançlarını yok etmek için bir savaş alanıdır. Bu ise bâliğ olmuş (manen ilerlemiş) ricalin mertebesidir.

Nefsinin İslâma girmesi, nefsi küfürden ve nefsin kötü sıfatlarından çıkartmak, nefsin kendisine ülfet ettiği ve alışkanlık haline getirdiği şeyleri tertekmesi ve Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendilerine husûsî hitabı olan, husûsî kulların makâmına dahil olmak için kendisine vâcip ve gerekli olan ibâdetle mutmain olmalıdır. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdukları gibi:

يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ(٢٧)ارْجِعِي اِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (٢٨)

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي(٢٩)وَادْخُلِي جَنَّتِي(٣٠)

"Ey o rabbine muti olan nefs-i mutmainne! Sen dön o rabbine hem râdıye olarak, hem merdiyye… Gir kullarım içine, Gir Cennetime!"[1]

Kalbin İslâma girmesi, kalbin nefsin rezil ahlakından tasfiye edilip arınması, temizlenmesi ve ruhun ahlaklarıyla tamâmen süslenmesiyle olur.

Rûhun İslâma girmesi, rûhun, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ahlâkıyla ahlaklanması, ezelî ahkâma teslim olması, Allâh'tan gayrisinden kat-ı nazar etmek ve ilâhî cezbelerin tasarrufuyla Allâh'tan başkasından (yâni mâsivâ'dan) taallukunu (her türlü alâkayı) kesmekle olur.

[1] el-Fecr: 89/27,28,29,30,

Sırrın İslâm'a girmesi, Allâh'da fenâ bulması, (fenâ fillah'a ermesi) ve Allâh ile bekâ bulması (yâni, bekâ billah derecesine yükselmesiyle) olur.

وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ "Şeytanın adımlarına uymayın;"

Yâni şeytanın sîreti ve sıfatı üzere olmayın, demektir. O da büyüklenmek, yüzçevirmek (burun kıvırmak) ve kibirlenmektir.

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ(٢٠٨) "Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır."

Size, tabiatı icabı düşman olduğu, sizin ve onun cibilliyetiniz değişik olması, ve onun, sizin fıtrî nûrunuzdan kusurlu olmasındandır. Çünkü şeytan, ateşten yaratılmıştır. O sizden ancak kendisi gibi ateş ehli olmanızı istiyor. Sizin nûrânî olmanızı istemez. O, sûrette sever görünse bile hakîkatte düşmandır.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ "Eğer kayarsanız," Yâni ayaklarınız hakîkî İslam'dan kayacak olursa,

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ "Size bunca beyyineler geldikten sonra," Efâli sıfatın tecelliyatının delilleri…

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ عَزِيزٌ "İyi bilin ki, Allâh, azizdir (gaaliptir)"

Allâhü Teâlâ hazretlerinin izzetinden dolayı, zelil, himmet, gayret ve düşüncesi âdî olan ve nazarı kasîr (yani kısa ve kısıtlı) olan kimseler, Allâhü Teâlâ hazretlerine hidâyet bulamazlar.

حَكِيمٌ(٢٠٩) "(Allâh) hakîmdir." Dilediğini, izzetini kavrayacak derecelere çıkarır.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلاَئِكَةُ "Onlar, sâde gözetiyorlar ki, Allâh buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin,"

Allâhü Teâlâ hazretlerinin kahhar sıfatının gölgesinde tecelli etmesini bekliyorlar. Kahhâr sıfatının tecellisi, zât güneşini setreden (örten) tecellilerin cümlesindendir. O da kuvvetli ve semâvî meleklerdir.

وَقُضِيَ "Ve kazâ olundu (bitirildi, tamamlandı)" Levhi mahfûzda.

الْأَمْرُ "Emr (iş)" Onların helâklarının emri…

وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ(٢١٠) "Halbuki bütün işler Allâh'a götürülür." Fenâ ile… Te'vîlât-ı Necmiyye'de de bu böyledir.

Nimetleri değiştirenler

سَلْ بَنٖٓي اِسْرَآئٖيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذٖينَ اٰمَنُواۢ وَالَّذٖينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

Meali:

Benî İsrail'e sor: "Biz onlara ne kadar açık âyet vermiştik" Fakat, Allâh'ın nimetini her kim kendine geldikten sonra değiştirirse, şüphe yok ki, Allâh'ın ikaabı şiddetlidir.[211]

Küfredenlere, o dünyâ hayat bezendi de iymân edenlerle eğleniyorlar; halbuki korunan o mü'minler, kıyâmet günü onların fevkindedir. Allâh dilediğine hesapsız nimetler verir.[212]

Tefsir;

سَلْ **"Sor"**

Bu Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine suâl ile veya hitab edilmeye layık olan herkese bir emirdir.

بَنٖي اِسْرَائِيلَ **"Benî İsrail'e"**

Yâni senin zamanında yaşayan ve tevhid üzere olan bu reislerine (başkan ve liderlerine) sor, demektir.

كَمْ آتَيْنَاهُمْ **"Biz onlara ne kadar vermiştik"**

Yâni onların babalarına (ecdâd) ve seleflerine verdik.

مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ **"Açık âyetten,"**

Yâni onların peygamberlerinin elleriyle zâhir, nice mûcizeler verdik. Düşünen bir kişiye, bu mûcizelerin, Allâhü Teâlâ Hazretleri tarafından olduğu aslâ gizli değildir.

Meselâ: Asâ, yed-i beyzâ, menn ve selvâ'nın indirilmesi (kudret helvâsı ve bıldırcın etinin gökten inmesi) ve bunlardan başka mûcizelerin verilmesi gibi.

Veyâ âyetlerden murat, İslâm dîninin sıhhatine şâhid olan kitaplarıdır.[1]

Bu suâl bir bakıma, onları susturmak ve azarlamak içindir. Nitekim kıyâmet günü kâfirlere de bu mânâda sorulacaktır. Yahudîlere gelen mûcizelerin takriri içindir. كَمْ istifhâmiyye ve haberiyyedir. Burada suâlden asıl maksat, gerçek mânâda Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Yahudîlerin reislerine soru sorması değildir. Zîrâ her şeyi Allâhü Teâlâ hazretleri kendisine vahiy yoluyla bildirmektedir.

وَمَنْ يُبَدِّلْ "Ve kim değiştirirse,"

تبديل Tebdîl, bir şeyi olduğu halden alıp, olmadığı bir hâle çevirmek ve değiştirmektir. Yâni başkalaştırmak ve gayri bir şey haline getirmektir.

نِعْمَةَ اللهِ "Allâh'ın nimetini,"

Herbiri açık mûcizeler olan nimetleri... Çünkü bu âyetler (mûcizeler), nimetlerin en değerli ve en büyüklerinden olan hidâyetin sebebidir. Onların bu nimetleri değiştirmeleri; Allâhü Teâlâ hazretleri bunları onların hidâyetlerine sebep olduğunu izhâr ettiği içindir. Bu değişiklik, onların dalâlet ve sapıtmalarına sebep oldu. Onlar bu âyetleri inkâr edip, mânevî nimetlere nankörlük ettiler ve buna şükrü terkettiler.

---

[1] *كَمْ آتَيْنَاهُمْ "Biz onlara ne kadar vermiştik" kavl-i şerîfinin bu cümlesinin mahalli nasbtır veya cerdir. Çünkü bu cümle, suâlin yâni, سَلْ "Sor" emr-i hâzırının ikinci mef'ûlü olmak üzere… Zira سَلْ emir fiili, iki mef'ûle müteaddî'dir. Birinci mef'ûle kendi nefsiyle müteaddî'dir, ikinci mef'ûle de harf-i cer sebebiyle müteaddîdir. Bu harf-i cer, ya عن (an)dır veya ب (be)dir. Meselâ: سئلته عن كذا و بكذا "Ona şundan sordum. Veya bunu sordum," gibi. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdu: فَسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا "Onu O, habîr'den dile."[1] Burada harf-i cer iki mef'ûle müteaddî oldu. Bazan harf-i cerrin hazfi câizdir. Bundan dolayı كَمْ kelimesinin mahallinin nasb ve cer olması câizdir. كَمْ kelimesinin temyizi, مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ cümlesidir. Güzel olan كَمْ ile temyizinin arası tefrik edildiği zaman, burada olduğu gibi, araya bir مِنْ harf-i cerrinin gelmesidir.*

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ "Kendine geldikten sonra,"

Yâni âyetler, kendisine vâsıl olduktan sonra, onları kesin bir şekilde öğrenip ve onlar kendisine tasrih edildikten (apaçık belirgin bir hale geldikten sonra) gerekeni yapmazsa, demektir. Bir şey, kendisine gelmeden, yâni bir şeye tam vâkıf olmadan değişikliğin olamayacağı açık olduğundan, yahûdîlerin, kendilerine gelen âyet ve mûcizelere tam tafsilatıyla vâkıf olduktan ve bütün inceliğiyle öğrendikten sonra, onu değiştirdiklerini beyan etmek içindir. (**1/327**)

فَاِنَّ اللّٰهَ شَـدِيدُ الْعِقَابِ(٢١١) "Şüphe yok ki, Allâh'ın ikaabı şiddetlidir."

Cevâbın ta'lili içindir. Sanki şöyle denildi: Allâh'ın nimetlerini değiştirenlere, Allâh şiddetli bir cezâ verecektir. Çünkü Allâh'ın ikâbı ve cezâsı çok şiddetlidir. İlâhî nimeti değişterenlere dünyâ ve âhirette çok şiddetli cezâ vardır. Allâh onları (yahûdîleri) dünyâda katl (öldürülmekle) cezâlandırdı. Bu cezâ Beni Kurayzâ yahûdîlerine verildi. Yahudilerin kimine de sürgün cezâsı verildi. Bu sürgün cezâsı Benî Nadir yahûdîlerine verildi. Kıyâmet gününde de bütün yahûdîler saîr Cehenneminde çok şiddetli azabla cezâlandırılırlar.

İbni Temcîd buyurdu:

Bilmeyerek, nimeti değiştermek cürümdür. Ama ilimle yâni bildiği halde nimeti değiştirmek ise, çok şiddetli bir cürümdür. Bundan dolayı kusurlu âlimlerin vaîdi, (âhirette Cehennemle korkutulmaları ve Cehennemdeki yerleri) hükümlerden habersiz olan câhillerden daha şiddetlidir. Çünkü câhil kişinin bâzan mâzereti kabul edilir. Gerçi tekâlif-i şer'iyye bâbında ma'zeretler makbûl değildir...

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا "Küfredenlere, o dünyâ hayat bezendi (süslü gösterildi)."

Yâni gözlerine güzel gösterildi. Dünya sevgisi kalblerine içirildi (sokuldu). Hatta bu sevgi üzerine helâk oldular. Dünyaya çullandılar ve dünyânın gayrisinden yüz çevirdiler. Dünyanın süslü gösterilmesi, icat edilme ve yaratılma itibâriyle Allâhü Teâlâ hazretlerine isnâd edildi. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretlerinden başka bir yaratıcı yoktur. Bunların hepsi şeytan ve hayvânî kuvvet tarafından olmaktadır. Dünyada bulunan her behimî iş ve şehevî eşyâ, şeytanın süsleyip insana arzetmesiyle olmaktadır.

وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا **"Ve iymân edenlerle eğleniyorlar;"**

Yâni mü'minlerden fakir olanlarıyla istihzâ edip eğleniyorlar. Abdullah bin Mesûd (r.a.), Ammâr bin Yâsir (r.a.), Suhayb bin Sinân er-Rûmî (r.a.) Hubeyb (r.a.) , Bilâl-i Habeşî (r.a.) ve onlardan başka fakir sahâbîler (r.a.) hazerâtıyla eğleniyor, alay ediyor ve fakirliklerinden dolayı bu mü'minleri küçümsüyorlar ve şöyle diyorlardı: "Dünya lezzetlerini bırakmışlar da ibâdetlerle, kendi nefislerine azâb ediyorlar, rahatlıklarını ve saygınlıklarını kaçırıyorlar."

Bu cümle, زُيِّنَ "tezyin edildi" fiilinin üzerine atıftır. Burada bulunan, مِنْ (harf-i cerri) ibtidâ içindir. Onlar alay etme ve küçük görmeyi, sanki o fakir sahâbîlerle başlangıç yapmış oldular.

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا **"Halbuki korunan o mü'minler,"**

Yâni mü'minlerden Allâh'a itaat edip, fakirliği seçenler...

Bu mübârek sahâbîler, takvâ ünvânıyla zikredildiler. Onların, dünyâdan yüz çevirmelerinin, takvâlarından ileri geldiğini ilan edip duyurmak içindir. Onların dünyâ ve dünyânın içindekilerden tecrid edip soyutlanmaları, Allâhü Teâlâ hazretlerinin zikriyle meşgûl olmaları, bu işin ancak müttekî olan mü'minlere müsâid olduğuna işâret içindir.

فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ **"Kıyâmet günü, onların fevkindedir."**

Yâni müşriklerin fevkinde (çok üstünde) olacaklardır. Çünkü mü'minler, A'lâ-i İlliyyîn'de (yüceler yücesinde) olacaklar; müşrikler de esfel-i sâfilînde (düşüklüğün en düşük yerinde) olacaklardır. Bu üstünlük, hakîkî olacaktır. Veya mü'minler, kerâmet ve nimetlerin en üst noktasında olacaklardır. Müşrikler ise, aşağılanmanın ve rezil olmanın en alt tabakasında olacaklardır. Bu mânâya göre üstünlük, mecâzî olmuş olur.

يَوْمَ kelimesi, mensûbtur. Kendisine فَوْقَهُمْ cümlesinin taalluku ve istikrârı iledir.

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ **"Allâh dilediğine nimetler verir"**

Dünya ve âhirette…

بِغَيْرِ حِسَابٍ(٢١٢) **"Hesapsız,"**

Çok verir, sayısız verir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, yanındaki nimetlerin bitmesinden korkmamaktadır. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, mukadderâtına nihâyet olmayan bir zengindir. Allâhü Teâlâ hazretleri, hikmet ve meşîet (dilemesiyle) kullarının rızıklarına genişlik verir.

Kullarından kiminin rızık genişliği istidrâc için olur. Bu, kâfirler, Kaarun ve benzerlerine çok geniş rızıklar vermesi gibi...

Kimi de kerâmâttan dolayı, kendilerine geniş rızıklar vermektedir. Müminlerin zenginleri, Süleyman Aleyhisselâm ve benzerlerine büyük rızık genişliği verdiği gibi...

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

وَقَفْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْمَسَاكِينَ وَوَقَفْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ وَإِذَا أَصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ اِلاَّ أَصْحَابَ النَّارِ فَقَدْ أُمِرَ بِهِمْ اِلَى النَّارِ

"Cennet kapısında durdum. Cennet ehlinin çoğunun miskinler (fakirler) olduklarını gördüm. Cehennem kapısının üzerinde durdum. Cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduklarını gördüm. Bir de gördüm ki, zenginler hapsedilmiş bekliyorlar. Ancak bunlardan Cehennemlik olanlar içinse, onların Cehenneme atılmaları daha önceden emir verilmişti."[1]

Ne varlığa sevin, ne de yokluğu üzül

Hafız buyurdu:

Bu iki kapılı kervansaraydan rihlet (yolculuk) zarûrîdir.

Maîşetin ve evinin çardağı ve kemeri yüksek olmuş,

Alçak olmuş, ne fark eder?

Yani, Ey zâhid, bu iki kapılı dünyadan mecbûren yolcu olup gideceksin kabre… Bu yolculukta fakir ile zenginin hiç bir farkı yok.

---

[1] Bu hadis-i şerif, aynı manada, değişik lafızlar ile, bir çok kaynakta geçmektedir. Bakınız: Sahîh-i Buharî: hadis no: 7065; Sahîh-i Müslim: 4919, Müsnedi İmam Ahmed: 20783; Kenzül Ummal: 16662,

Sürûr ve huzur makamı (cennet), meşakkatsiz müyesser olmaz. Evet bu söz doğru, الستُ ahdi, بلى hükmüne bağlanmıştır.

(Ey derviş!) Vara ve yokluğa gönlünü incitme!

Ne varlığa sevin ve ne de yokluğa üzül!

Gönlünü hoş tut, kalbini kederlendirme!

Zîra her kemâlin bir zevâli vardır. Her varlığın sonu...

Âsaf'a (Âsaf bin Berhıyâ'ya[1]) mensûb, heybet, rüzgâr atı, kuş dili, âkıbet hep gittiler. Ondan Hâceye fayda bağlamadı…

Kuş kanadıyla uçup giderek yoldan çıkma! Zîrâ uzağa atılmaya mensup ok, bir zaman havada uçtu, yukarı gitti lâkin, sonra dönüp toprağa düştü…

Hikâye (sahtekarlığın sonu)

Hikâye olundu: İsa Aleyhisselam, Bir yahudî ile berâber yola çıkmıştı. İsa Aleyhisselâm'ın yanında üç ekmek bulunuyordu. Bunları koruması için yahudiye verdi. Ve:

-"Bunları muhâfaz et," diye tenbih etti.

Bir süre sonra yahudî bunlardan birini (İsa Aleyhisselâm'dan habersiz) yedi.

Sonra İsa Aleyhisselâm, yahudiye:

-"Üç ekmeği ver", dedi. Yahudi iki ekmeği, İsa Aleyhisselâm'a takdim etti. İsa Aleyhisselâm sordu:

-"Hani üçüncü ekmek nerede?" Yahudi pişkin pişkin cevap verdi:

-"Bana verdiğiniz ekmekler bunlardan fazla değildi. Bana bu kadar ekmek verdiniz,"dedi.

Yürüdüler… Yahûdî, İsa Aleyhisselâm'dan çok acâib haller ve mûcizeler gördü. İsa Aleyhisselâm, bununla adına yemin verdirdi, fakat yahudî yine aldığını söylemedi.

Yürüdüler… Yolda, altından yapılmış üç kerpiç buldular. İsa Aleyhisselâm yahudiye döndü:

[1] Âsâf bin Berhıyâ, En-Neml sûresi kırkıncı âyeti kerimede, "nezdinde kitab'dan bir ilim bulunan"diye bahsedilen kişi olduğu müfessirler tarafından beyan edilir. İsm-i Azam duasını bilen Sıddîk bir kişidir. (Elmalı tefsiri, c. 5, s. 3679) Bu zat hakkında daha geniş bilgi, En-Neml sûresinin kırkıncı âyeti kerimesinde gelecektir. İnşaAllâh….

-"Bunlardan biri benim, biri senin, diğeri de, üçüncü ekmeği yiyenin olsun," dedi. Yahudî hemen öne atıldı, büyük bir sevinç ve heyecan ile:

-"Üçüncü ekmeği ben yedim," dedi. İsa Aleyhisselâm, ona:

-"Benden uzak ol! Allâh'ın kudretiyle tecelli eden bunca mûcizeler gördüğün halde ikrâr etmedin. Küçük bir dünyâlık görünce hemen ikrâr etmeye başladın. (Al, üçü de senin olsun)", dedi. Altından yapılmış üç kerpiçi de yahûdîye terkedip yoluna devam etti.

Üç hırsız geldi. Yahûdîyi öldürdüler. **(1/328**) O altın kerpiçleri aldılar. Sonra kendilerine yemek getirmesi için aralarından birini şehre gönderdiler.

Adam, şehrin yoluna düşüp gözden kaybolduğunda, geride kalan iki hırsız şehre ekmek ve yemek almaya giden arkadaşlarını öldürmek üzere anlaştılar.

-"O yemekleri alıp bize döndüğünde onu öldürürüz ve böylece onun payını aramızda paylaşırız," dediler.

Yemek almaya giden de kötülük düşündü. Yemekleri aldı. Zehir satın alarak, arkadaşlarına yemek için almış olduğu yiyeceklerin içine döktü. "İki arkadaşım bu yemekleri yiyip, ölsünler ve onların payları da bana kalsın" diye düşündü. Bu düşünceyle arkadaşlarına döndü.

Arkadaşları ona pusu kurdular. Onu öldürdüler. Sonra yemeğin başına oturdular. Yemekleri yediler. İkisi de zehirlenip orada öldüler. Daha sonra İsa Aleyhisselâm oraya uğradı. Yahûdîyi ve bu üç kişiyi orada öldürülmüş gördü. Çok taaccub etti. Hayretler içinde kaldı. Cebrâil Aleyhisselâm indi ve ona bunların kıssasını (hikâyesini) haber verdi. (Bunun üzerine İsa Aleyhisselâm:

"İşte dünyâ, kendi erbâbına böyle muâmele eder," buyurdular.

Dünya âhiretin tarlasıdır

Akıllı kişiye gereken, dünyânın çokluğuna aldanmamasıdır. Dünyayı toplamak gayreti içinde olmamalıdır. Belki âhirette biçmek için, dünyânın içine amel tohumlarını ekmeğe çalışmalıdır. Çünkü dünyâ, âhiretin tarlasıdır (ekeneğidir). Zîrâ (Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:) اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ

"Dünya âhiretin mezraası (yani tarlası)dır"[1]

[1] Keşfül-Hafâ, hadis no: 1320,

Zenginler, çok mal sahibi olmalarından dolayı, gurura kapılıp fakirleri küçümsememeli ve fakirlerle alay etmemelidir. Dünya malıyla gururlanmak, fakirleri küçümsemek ve onlarla alay etmek, kâfirlerin alâmet ve sıfatlarındandır.

Sa’dî buyurdu.

Hayatta sefil olanlara karşı in’am sahibi ol.

Dervişlere karşı gönlünü dar etme.

Çünkü bunlar, âbidlerden çok yüksektirler.

Sen de onlarla iyilik sahibi ol.

Te’vîlât-ı Necmiyye’den tasavvufî mânâlar

Bu âyet-i kerîmede şu işâretler vardır: Allâhü Teâlâ hazretleri, has kullarından birinin kalbinin üzerine, Melekût kapısını açtığı zaman, o kuluna, mülk ve melekûtteki âyetlerini gösterir. Eğer o kişi ahvâliyle değişir veya kemâliyle ucub eder ve nefsin isteklerinden bir şeye döner ve kabul eder ve nefsin rızâsına muvâfık olarak nimetleri değiştirirse; فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Şüphe yok ki, Allâh’ın ikaabı şiddetlidir.” Onun hallerinin değişmesi ve ondan kemâlat alınması sebebiyle...

Ve ona şu âyet-i kerîme uygun düşer:

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ

“Her halde Allâh bir kavme verdiğini –onlar nefislerindekini bozmadıkça – bozmaz.”[1]

Allâhü Teâlâ hazretlerinin ıkâbının (cezâlandırmasının) şiddeti şöyledir: Kul küçük bir günah işlediğinde, o küçük günahlara tevbe etmediği ve küçük günahlarda ısrâr ettiği zaman, Allâhü Teâlâ hazretlerinin onu büyük günahlara başlamakla cezâlandırması, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ıkâbının şiddetindendir. Nimeti değiştirmesi gibi... Dünyada nimetin zevâli ve âhirette de nikmet (azâbın) devamı ile cezâlandırılması için, nimeti değiştirmesi gibi… Yine Allâhü Teâlâ hazretlerinin şiddetli azâbındandır: زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

[1] Er-Ra’d: 13/11

"Küfredenlere, o dünyâ hayat bezendi" yâni tezyin edilip süslü gösterildi. Onlarla mekir yapar, hatta zamanla dünyâ sevgisi onların bütün benliklerini kaplar. Ve böylece:

وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا "Ve iymân edenlerle eğleniyorlar;" Fakirlerinden ve büyüklerinden... Şiddetli azâb onları, Allâh'ın evliyâsına ve Allâhı sevenlere, istihkâr gözüyle bakmaya sevketti.

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

"Yarın bilecek o zulmedenler, hangi ınkılâba munkalib (hangi hale döner ve hangi durumda) olacaklar!?"[1]

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

"Halbuki korunan o mü'minler, kıyâmet günü onların fevkindedir. Allâh dilediğine nimetler verir." Yâni A'lâ-i Illiyyîn derecelerinden ve esfel-i sâfilîn derekelerini verir.

بِغَيْرِ حِسَابٍ(٢١٢) "Hesapsız."

Yâni, nihâyetsiz; ebedin ebedine kadar… Çünkü nihâyeti olmayan bir şey, hesâbın altına girmez. Burada başka bir mânâ daha vardır: بِغَيْرِ حِسَابٍ "Hesapsız." Yâni, kulun dünyâda rızıklandığı dünyâ nimetlerinin haramı için azâp, helâli için hesap vardır. Ama kulun âhirette yerleştiği neîm Cennetlerinde rızıklanacağı nimetler ise hesapsızdır.

Te'vîlât-ı Necmiyyede de böyledir.

[1] Eş-Şuâra: 26/227

Kitaplar ihtilafı çözmek için indirildi

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ۠ وَاَنْزَلَ
مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِۜ وَمَا
اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۚ
فَهَدَى اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖى
مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٣﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ
وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَثَلُ الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْۜ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ
وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِۜ اَلَٓا اِنَّ
نَصْرَ اللّٰهِ قَرٖيبٌ ﴿٢١٤﴾

Meali:

İnsanlar tek bir ümmet idi. Ayrılmaları üzerine Allâh rahmetinin müjdecileri ve azâbının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi ve berâberlerinde, hak ile kitap indirdi ki, nâs arasında ihtilâf ettikleri noktada hakem olsun. Bunda da sırf o kitap verilenler, kendilerine bunca beyyineler geldikten sonra, tuttular aralarındaki ihtiras yüzünden ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allâh onların ihtilâf ettikleri hakka, izn-i ilâhîsiyle, bu iymân edenleri doğrudan doğru muvaffak buyurdu. Öyle ya, Allâh dilediğini doğru yola çıkarır.[213]

Yoksa siz, kendinizden evvel geçenlerin mesel olmuş halleri, hiç başınıza gelmeksizin, Cennete girivereceksiniz mi sandınız? Onlara öyle ezici mihnetler, kımıldatmaz zarûretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki, hatta peygamber ve maiyyetinde iymân edenler "Ne zaman Allâh'ın nusreti?" diyeceklerdi. Bak, işte Allâh'ın nusreti yakın. 214

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً **"İnsanlar tek bir ümmet idi."**

Yâni bir cemaat idiler. Âdem Aleyhisselâm'ın zamanından, Nûh Aleyhisselâm'ın zamanına kadar insanlar, îmân ve hakka tâbi olmakta ittifak halindeydiler.

İkisinin arasında (yâni Âdem Aleyhisselâm ile Nuh Aleyhisselâm'ın arasında) on asır vardı. Her asır seksen senedir. Âlimlerin çoğu bu görüştedir.

فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ **"Ayrılmaları üzerine Allâh, peygamberler gönderdi."**

Yâni bir ümmet olan insanlar, zamanla ihtilâf edip, ayrılığa düştüler; bunun üzerine Allâh, peygamberler gönderdi, demektir. Zîrâ: لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ "nâs arasında ihtilâf ettikleri noktada hakem olsun." Kavli şerifi bu mânâya delâlet etmektedir.

مُبَشِّرِينَ **"(Allâh rahmetinin) müjdecileri"**

Yâni îmân eden ve itaat edenlere sevapla müjdeleyici

وَمُنْذِرِينَ **"Ve azâbının habercileri,"**

Yâni inkâr eden ve âsî olanlara azâbı haber verici ve onları sakındırıcı olarak gönderildiler.

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ **"Ve berâberlerinde, kitap indirdi."**

Yâni bir kitap indirdi veya kitabı olan her peygamberle berâber husûsî bir kitap gönderdi. Mutlak olarak, her peygambere bir kitap gönderdi, demek değildir. Çünkü peygamberlerin bâzılarına kitap indirilmedi. Onlar kendilerinden önce gelen peygamberlerin kitaplarıyla amel etmekteydiler. Burada makâmın uygun olması dolayısıyla, peygamberlerin umûmî olması, onlara râcî olan zamirin husûsî olmasına mâni değildir.

بِالْحَقِّ **"Hak ile"**

Yâni bu kitap, hak, adâlet ve doğruluğu ihâta edip onların yaptıklarına şâhid olucu bilgileri içine almış haldeydi.

لِيَحْكُمَ **"Hakem olsun (hükmetsin diye,)"**

Yâni Allâhü Teâlâ hazretleri,

بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ “Nâs (insanlar) arasında ihtilâf ettikleri noktada...”

Yâni hakk’ta. Daha kendisinde ittifak ettikleri halde, zamanla kendisinden ihtilafa düştükleri hakk’ta onlara hakem olsun.

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ “Ve ihtilafa düştüler...”

Yâni onların haktan ihtilafa düşmelerinin sebepleri:

اِلاَّ الَّذِينَ أُوتُوهُ “Sırf o kitap verilenler,”

İhtilafı gidermek için, indirilen kitap kendilerine verilenler… Burada إنزال ”indirilme” işini, إيتاء “vermek”le tâbir etmesi, evvel emirde onların haktan katmerli bir şekilde tavakkuf edip yerleştiğinin kemâline tenbih içindir.

إنزال ”indirilme” bu faydayı ifâde edemez.

Yâni emrin aksini yaptılar. (**1/329**) Çünkü ihtilafın kalkması için gönderilen kitabı, ihtilafın iyice yerleşmesi ve kökleşmesi için sebep kıldılar.

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ “Kendilerine bunca beyyineler geldikten sonra,”

Yâni akıllarına rusûh edip yerleştiği hade.[1]

بَغْيًا بَيْنَهُمْ “Aralarındaki ihtiras yüzünden,”

وَمَا اخْتَلَفَ fiilinin mef’ûlü leh’idir. İstisnâ üç şeye taalluk etmektedir. Takdiri şöyledir:

1- وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ اِلاَّ الَّذِينَ “Ancak o kimseler ihtilaf ettiler…”

2- وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ اِلاَّمِنْ بَعْدِ “Ancak kendilerine geldikten sonra ihtilaf ettiler…”

3- وَمَا كَانَ الإِخْتِلاَفُ ‘اِلاَّ لِلْبَغْيِ “İhtilafları ancak ihtiraslarından dolayı idi…”

---

[1] *مِنْ (harf-i cerri) اخْتَلَفَ fiiline taalluk etmektedir. اِلَّاَ (istisnâ) buna mânideğildir. Bu senin şu sözün gibidir: ما قام الا زيد يوم الجمة “Ayağa kalkmadı, ancak zeyd Cuma günü ayağa kalktı”*

Onların dünyâya olan aşırı düşkünlükleri, onları helâk'a hased ve zulme götürdü. Kaabil, Hâbile yaptığı gibi… Kaabil, Hâbili sırf, çekemediği ve kıskandığı için öldürdü. Yoksa hakkı seçmediği için değildir. Nitekim bu, her asırda böyle olagelmiştir… Bu reislerinin işleridir. Sonra âmme (umûmî insanlar) onlara tâbi olurlar. Onların fiilleri kendilerine izâfe edilmiştir. Bundan, onların ihtilaf işlerinin, İslâm'dan önce meydana gelen bir hâdise olduğu anlaşılmaktadır.

فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا **"Allâh, iymân edenlere hidâyet verdi."** Kitâb ile...

لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ **"Onların ihtilâf ettiklerinde."**

فَهَدَى "hidâyet etti." Fiiline taalluk etmektedir. مَا kelimesi, mevsûl'dür. Manâsı: İhtilaf ettikleri şeyde hidâyet verdi, demektir.

مِنَ الْحَقِّ **"Hakkâ"** بِإِذْنِهِ **"İzn-i ilâhîsiyle (kendi izniyle)"**

لِمَا nın mânâsını beyân etmektedir.

Yâni, emriyle, kolaylaştırmasıyla, lutfüyle, irâdesi ve rahmetiyle… Onlar sonuçta Allâh'ın tevfikinin nuruyla hakka bakıp, bâtıldan doğruyu gördüler.

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ(٢١٣) **"Öyle ya, Allâh dilediğini doğru yola çıkarır."** Yoluna gireni sapıttırmaz.

Siz hemen Cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz? 498

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ **"Yoksa siz Cennete girivereceksiniz mi sandınız?"**

Bu hitab, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ve bütün mü'minleredir. Önceki ümmetlerin peygamberlere karşı olan ihtilâfları zikredildikten sonra, Efendimiz (s.a.v.) ve mü'minlere, kendilerine gelen âyetlerden sonra cesâret kazanmaları, sebât etmeleri ve kâfirlerin muhâlefetlerine karşı sabır göstermede onları cesâretlendirmek içindir. Zîrâ işin sonu İlâhî yardımdır.

أَمْ kelimesi, mukaddem olan haberi kesip, inkâra götürmektedir. Ona delâlet eden istifhâm hemzesidir. Yâni, bu, (hemen Cennete gireceğinizi)

sanmanız yakışır bir şey değildir, demektir. Burada, بل ve hemze takdirindedir. Denildi ki, zannettiniz veya onu sanmadınız mânâsını zorlamaktan kaçınmak içindir.

وَلَمَّا يَأْتِكُمْ **“Size (başınıza) gelmeksizin.”** Yâni hal size gelmeksizin,

مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا **“Geçenlerin mesel olmuş halleri.”**

Yâni geçenlerin sıfatları, durumları ve halleri,

مِنْ قَبْلِكُمْ **“Sizden önce,”**

Peygamberlerden ve onlarla berâber olan mü’minlerden. Onların mübtelâ oldukları, korkunç haller, tecâvüz, zulüm ve şiddetlere sizler de mübtelâ olmadıkça Cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz? Bu şiddetler, vaki olacaklar; ve beklenilmektedir de...

مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ **“Onlara dokundu, öyle ezici mihnetler.”**

İstinâf üzere, onlara gelen şiddet ve sıkıntıları beyan etmektedir. Sanki şöyle denildi: “Onların misâli ve acâib halleri nasıldı?” Bu mukadder suâle cevâp olarak da: مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ “Onlara dokundu öyle ezici mihnetler.” Yâni korku ve fakirlikten şiddetli durumlar dokundu, demektir.

وَالضَّرَّاءُ **“Ve kımıldatmaz zarûretler,”** Yâni acılar ve hastalıklar.

وَزُلْزِلُوا **“Ve onlar sarsıldılar.”**

Yâni kendilerine isâbet eden şiddetlerden ve dayanılmaz felâketlerden dolayı büyük bir sarsıntı ve koparılmakla sarsıldılar.

حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ **“Hatta peygamber ve maiyyetinde iymân edenler, diyeceklerdi:”**

Yâni şiddet işlerinin sonunda, şiddet ve sıkıntılardan dolayı, insanların içinde Allâh’a ait işleri en iyi bilen ve Allâh’ın yardımına en çok güveni olan peygamberler bile, kendi yolunda giden ve onun nûruyla aydınlanan mü’minlerle beraber şöyle dediler:

مَتَى **“Ne zaman,”** gelecek.

نَصْرُ اللّٰهِ **“Allâh’ın nusreti (yardımı?)**

Bize vaadettiği o yardımı ne zaman gelecek? Bu taleb ve temennidir. Çünkü şiddet, sıkıntı ve zorluk uzun sürmüştü. Her ne kadar bu zamanlar kısa olsa bile, mübtelâ olan kişilerin gözünde çok uzun olur. Ve ilâhî yardım onların yanında yavaş gelmiş oluyor. Allâhü Teâlâ hazretleri onlara şu kavl-i şerîfiyle cevap verdi:

أَلاَ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ(٢١٤) **" Bak, işte Allâh'ın nusreti yakın..."**

Onların azâbı, erken gelmesi için olan taleblerini geçerek buyurdu. Yâni: Ben evliyâmın (dostlarımın) yardımcısıyım. Bundan asla şüphe edilmesin. Benim onlara yardımımın gelmesi ve onları zafere erdireceğim zaman yakındır. Şühhesiz gelecek olan her şey yakındır.

Âyet-i kerîmede, cevap mâhiyetinde, yakınlıktan söz edilmesi, acaba Allâh'ın yardım zamanı yakın mı uzak mı şeklinde bir sorunun cevâbı olmaktadır. Eğer soru, "yardım ve zafer var mı yok mu?" şeklinde olsaydı, bu cevap, suâle uygun olmazdı.

Ayrıca bu âyet-i kerîmede, Allâhü Teâlâ hazretlerine ulaşmak, Allâh'ın katında, fevz (kurtuluş) ve kerâmete nail olmanın yolu, heva (hevesi) ve lezzetleri terketmekle, sıkıntılara göğüs germekle ve riyâzetlerle kazanılacağına işâret ediliyor. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

"Cennet, nefsin arzulamadığı şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem de nefsin şehvetleriyle kuşatılmıştır."[1]

Denildiği gibi:

Felek bırakmadı kimseyi güzel murad alsın.

Savaş toprağı onunla anber oldu.

Sebeb-i Nüzûl ve
Din uğrunda çekilen zahmetler

عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَت قَالَ لَمَا شَكَوْنَا اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا نُلْقَى مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ كَانُوا يُعَذَّبُونَ بِانْوَاعِ الْبَلاَءِ فَلاَ يَصْرِفُهُمْ ذَالِكَ عَنْ دِينِهِمْ حَتَّى اَنَّ الرَّجُل كَانَ

[1] Sahîh-i Müslim, hadis no: 5049,

يُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ الْمِنْشَارُ فَيُشَقُّ فَلَقَتَيْنِ وَيُمْشَطُ الرَّجُلُ بِامْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ مِنْ عَظْمٍ أَوْ عَصَبٍ وَمَا يَصْرِفُهُ ذٰلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللّٰهِ لَيُتِمَّنَّ هَذاَ الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْكُمْ مِنْ صَنْعَاءَ اِلَى حَضْرَمَوْتَ لاَ يَخَافُ اِلاَّ اللّٰهَ أَوْ الذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلٰكِنَّ كُمْ تَعْجَلُونَ

Habbâb bin Eret (r.a.) şöyle buyurdu. Müşriklerin bize yaptıklarından dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şikâyet ettiğimiz zaman, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Doğrusu sizden önce geçen ümmetler, türlü türlü işkenceler ve belâ çeşitleriyle azâb olunuyorlardı**. (1/330)** Fakat yine de bu onları dinlerinden döndürmüyordu. Öyle ki adamın, başı üzerine testere konularak kafasından ikiye biçilirdi, demir tarakla eti, kemiği ve damarları birbirinden ayrılırdı da, bütün bunlar onu dîninden döndürmezdi. Allâhü Teâlâ hazretlerine yemin ederim, bu işi (İslâm dînini) zafere erdirecektir. Öyle ki bir süvâri tek başına San'â'dan Hadramuta kadar gidecek de, Allâh'tan başka hiçbir şeyden korkusu olmayacaktır. Ancak tek korkusu kurdun koyunlarına saldırması olacaktır. Lakin sizler acele etmektesiniz."[1]

Âlimler buyurdular: Ümmetine gönderilen her peygamber cihâd etti. Hatta: مَتَى نَصْرُ اللّٰهِ "Ne zaman Allâh'ın nusreti?" diye duâ etti.

Bunu, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mekke'nin fethinden önce kendisine büyük bir sıkıntı ve şiddet vâki olduğunda, Ahzab günü söyledi. O gün, sıkıntı, şiddet ve zorluklardan sahâbîlerin sabrı kalmamıştı. İlâhî yardımı taleb ettiler. Allâhü Teâlâ hazretleri rüzgâr ve ordular gönderdi. Onların ikisiyle kâfirleri hezimete uğrattı.

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin meşakkat ve şiddet çektiği günlerden biri de, Hendek savaşı zamanıdır. Müslümanlara, cihâd ve Allâh yolunda çalışmaktan çok şeyler isâbet etmişti. Şiddetli korku, soğukluk, geçim sıkıntısı ve eziyetler mü'minlerin başına gelmişti. O ânı Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle beyan etmektedir:

---

[1] Bu hadis-i şerif, değişik lafızlarla ama bu manada bir çok hadis kitablarında geçmektedir. Bakınız: Sahîh-i Buhârî, 3426, 6544, Sünen-i Ebi Dâvûd, hadis no: 2649, Riyazus-salihîn, hadis no: 4l, Ziyâdetü'l-Câmiu's-sağîr hadis no: 2309, Kenzül-Ummal, 1320,

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا(٩)إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَ(١٠)هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيدًا(١١)

Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın! O vakit ki, size ordular gelmişti de, üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular salıvermiştik. Ve, ne yapıyordunuz; Allâh görüyordu. 9

O vakit ki, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan... Ve, o vakit ki, gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve Allâh'a türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz. 10

İşte burada mü'minler imtihan olmuş ve şiddetli bir sûrette sarsılmışlar da sarsılmışlardı. 11"[1]

Eğer sen, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ve ashâbının başına gelenlere muttali olsan, yahûdîleri düşmanlıklarından, münâfıkların gizli hareket ve düşmanlıklarından, sağdan ve soldan müşrik kavimlerin onlara eziyetlerinden, onların Medîne'ye hicret ettikleri zaman katlandıkları sıkıntılar, yaşadıkları o çileleri ve gayretlerini bilsen, bu konuda ibret olarak bu sana kâfî gelirdi. Biz bu şiddetlerde, onları emsâl kabul edip, kendimizi kıyaslama ve husûsî olarak bu zamanda insanların ta'n, azarlama, kınama ve söz söylemeleri ve eziyetlerini önce Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin ve sahâbîlerin yaşadıklarıyla kıyâs etmeliyiz. Çünkü onlar bunu daha çok yaşadılar. Zîrâ belâ peygamberlere, sonra evliyâ'ya sonra emsâl ve sonra diğer emsâle verilir. [2]

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de, كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً "İnsanlar tek bir ümmet idi." Kavl-i şerifin tefsirinde buyuruldu: Bu âyet-i kerîme, insanların çoğunun üzerinde olduğu kötü hasletler içindir. Hepsi onlara ârız olmuştur. Allâhü Teâlâ hazretleri, insanları, kendi nefsine şâhid tuttuğu zaman, hepsi bir ümmet olup, gerçekten bütün insanlar, İslâm fıtratı üzere doğdular. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdu:

---

[1] El-Ahzâb: 33/9,10,11,

[2] El-hadis: Kenzul Ummal: 6780, أَشَدّ النَاسِ بَلاَءً اَلأنْبِياَء، ثُم الصَالِحوُن، ثم الأَمْثَل فَالأَمْثَل

"Belâya düçar olma cihetinden, insanların en şiddetlisi, peygamberlerdir, sonra sâlihler, sonra benzerler ve benzerleri gelir."

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her doğan, İslâm fıtratı üzerine doğar. Anne ve babaları onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır ya da Mecûsileştirirler."[1]

Bu hadîs-i şerîfte, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, اَوْ يُسَلِّمَانِهِ "Veya çocuğu Müslümanlaştırırlar" buyurmadı. Bu iki mânâ içindir:

Birincisi: Muhakkak ki küfür, taklit yoluyla meydana gelmektedir. Lâkin hakîkî îmân, taklit yoluyla hâsıl olmaz.

İkincisi: Aslı ebeveyn (anne ve baba) anâsır (ı erbaa ki, toprak, su, hava ateş) ve bitkilerdir.

Her iki takdirde de çocuk, babaların ve annelerin terbiyesinin etkisinde olur, yâni ebeveynin verdikleri, eğitim ve kültür ile çocuklar, hak yoldan sapıtır, dalâlete düşer, sırât-ı müstakîm üzerinde ayakları kayar, tevhid ve ma'rifetüllahtan mahrum kalırlar. (Bu mânâda) Efendimiz (s.a.v.) hazretleri kendisine hidâyeti gösterecek bir hidâyetçi (anne ve babaya) muhtaç olmasından dolayı Allâhü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle buyurdu:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى(٦)وَوَجَدَكَ ضَالاً فَهَدَى

"O seni bir yetim iken barındırmadı mı? Ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı?"[2]

Saadet ve şakaavet ehlinden herbirinin bir kitabı yâni yazılmışlığı vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

قَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ:

–ما مِنْ نَفْسٍ إِلاَّ قَدْ كُتِبَ فِى كِتَابِهَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَوِ النَّارِ وَكُتِبَ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً قَالُوا:

– أَفَلاَ نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا يَا رَسُولَ اللهِ وَنَدَعُ الْعَمَلَ ؟ قَال:

– اعْمَلُوا فَكُلُّ مُيَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ

Efendimiz (s.a.v.) buyurdu:

---

1 Buhârî,1319, Sünen-i Ebi Dâvûd: 4714, Keşfü'l-Hafâ: 1990; Kenzü'l-Ummâl: 1306;
2 Ed-Duhâ: 93/6-7,

-"Hiç bir nefis yoktur ki, mutlaka kitabında Cennet ehli veya ateş ehli diye yazıldı. Herkes şakî veya saîd diye yazıldı. Dediler:

-"Biz kitabımıza itimat edip bekleyelim mi, yâ Resûlellah (s.a.v.) amel ve işi bırakalım mı? Efendimiz (s.a.v.) buyurdu:

-"(Hayır! Bilakis:) Çalışın. Herkes niçin yaratılmış ise, o iş kendisine kolay gelir. Saadet ehli olan kişilere, saadet ehli için olan işler kendisine müyesser olup başarılı olur. Şakaavet ehli ise, şekaavet ehlinin işlerinde müyesser olup başarılı olurlar."[1]

Buna göre, elbette, fakirlikte, tecritte ve güzellikleri terkte zahmetler vardır. Bunun neticesinde, cemâl cennetine ve dârül-karara girmek hâsıl olur. Onlar, hicab müddetinin uzamasından, ayrılıkta çok cihâd etmekten, cemâl müşâhedesi ve vuslat zevkini tatmaya sabrın uzamasından gamgin olmaz ve üzülmezler. Mahbûbun sözlerine ve isteklerine, sabır ve tahammül güzelliğiyle birlikte, nefsin sıfatlarını kahretmek üzere, tecellilerin vukuu için, Nusretüllahı (Allâh'ın yardımını) taleb ederler. Taa, Allâh'ın nusreti gelene kadar.. Nusret geldi mi perde kalkar, cemal nuru zuhur eder...

[1] Bu hadîs-i şerîf değişik lafızlarla bütün hadis kitaplarında geçmektedir. Bakınız: Buhâri: 4665; Müslim: 2647, vs

Ne yaparsanız Allâh bilir

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ
عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

Meali:

Sana soruyorlar:

-"Neye infâk edecekler?"

De ki:

-"Verdiğiniz nafaka ana-baba, en yakınlar, öksüzler, bîçâreler, yolda kalmışlar içindir. Hayr olarak, daha her ne yaparsanız, her halde Allâh onu bilir."[215]

Tefsir

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ "Sana soruyorlar: Neye infâk edecekler?"

Mallarının içinden hangi sınıfını ve hangi şeyle, yâni nasıl infak edeceklerini soruyorlar.

Bu âyet-i kerîme Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, "Fî sebîlillah" Allâh yolunda tasadduk etmeye eshâbını teşvik ettiğinde, Amr bin Cemûh (r.a.)'ın soru sorması üzerine indi. Amr bin Cemûh şeyh-i fâni (çok yaşlı bir kişi) idi. Çok malı vardı. Bu zat Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordu:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! sadaka olarak ne verelim ve sadakamızı nereye (kimlere verelim?)"

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ De ki: "Verdiğiniz nafaka hayrdan"

Yâni hangi şeyi infak ederseniz, nafakanız hangi hayırdan olursa olsun, demektir. Bu, infak edeni beyan içindir. Mala hayır diye isim verilir. Çünkü malın hakkı, onu hayır cihetinde sarfetmektir. Bununla mal, sanki hayrın kendisiymiş gibi oldu.

فَلِلْوَالِدَيْنِ "Vâlideyn (ana-baba) içindir"

Suâl: Eğer sen desen ki: Burada cevap nasıl suâle mutâbık olur? Onlar, neyi ve nasıl infak edeceklerini soruyorlar. Sorularına bedel olarak sadakanın sarfedileceği yerler beyan ediliyor?"

Cevâp: Derim ki: Allâhü Teâlâ hazretlerinin: مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ "Verdiğiniz nafaka hayır'dan (maldan)" kavl-i şerîfi, onların infak edecekleri şeylerin beyanını tazammun etmektedir. (**1/331**) O da her türlü hayırdır. Ve burada kelâm, onlar için en mühim olan şeyin üzerine binâ edilmektedir. Bu da, sadakanın sarfedilip verileceği yerlerin beyânıdır. Çünkü nafaka ve infak ancak verilmesi gereken yerlere verildiği zaman, kişinin elinden çıkmış ve infak edilmiş olur.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: الْمُعْتَدِي فِي الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا

"Sadaka (ve zekâtı) vermekte haddi aşan (onu ehil olmayana veren) onu vermemiş gibidir (yâni o sakada ve zekâttan sorumludur)."[1]

وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى "Ve en yakınlar ve öksüzler ."

Bunlardan muhtaç olanlara...

وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ "Miskinler (bîçâreler) ve yolda kalmışlar (içindir.)"

Bu Âyet-i kerîmede, dilenciler ve köleler arzedilip zikredilmediler. Başka bir yerde onları zikretmekle iktifâ etti. Burada onların zikredilmemeleri dilenci ve kölelerin şu kavl-i şerîfin umûmîliğinin altına girmelerindendir.

وَمَا "Ve o şey ki,"

Her ne şey ki yâni hangi şeyi,

تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ "Hayr olarak, (her ne) yaparsanız."

Muhakkak ki bu kavl-i şerîf, bütün hayırlara şâmildir. Yâni, hangi sarfedilen yere verilirse verilsin, bütün hayırları içine almaktadır.

فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ(٢١٥) "Her halde Allâh onu bilir."

---

[1] Tirmizi: 585; Ebû Dâvûd: 1352; İbni Mace: 1792,

Yâni siz ne hayır yaparsanız, Allâh yapmış olduğunuz hayrın künhünü (mahiyetini) bilir ve ona sevabını verir.

Bu âyet-i kerîmeden murad, anne ve babaya iyilik yapmaya teşviktir. Sıla-i rahm yapmak (yakın akrabaları ziyâret etmek, akrabayla ilişkiyi kesmemek onlardan) ihtiyaç sâhibi olanların ihtiyaçlarını hiçbir şey gözetmeden Allâh için karşılamak, miskin, yetim ve yolda kalmışlara sadaka vermek; zekâtın sâdece sekiz kişiye verilmesine zıt ve ters değildir. Allâhü Teâlâ Hazretlerinin şu kavl-i şerîfinde zikredildiği gibi:

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ(٦٠)

“Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, miskinler, onun üzerine memur olanlar, müellefet’ul-kulûb, rakabeler hakkında, borçlular, Allâh yolundakiler, yolda kalmışlar... Allâh tarafından kat’î olarak böyle farz buyuruldu ve Allâh alîm’dir, hakîm’dir.”[1]

Size kıtâl (savaş) farz kılındı

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ
خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰۤى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ
كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ
مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى
يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ

[1] Et-Tevbe: 9/60

وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

Meali:

Kıtal, üzerinize yazıldı. Gerçi o size hoş gelmez... Fakat olur ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız; halbuki hakkınızda o bir hayırdır... Ve olur ki, bir şeyi seversiniz; halbuki hakkınızda o bir şerdir. Siz bilmezken, Allâh bilir.[216]Sana hürmetli aydan ve onda kıtalden soruyorlar... De ki: "Onda bir kıtal, büyük bir günahtır. Maamâfîh, Allâh yolundan bir men'i ve O'na bir küfür ve Mescid-i Harâm'dan men' ve ehlini ondan çıkarmak, Allâh yanında daha büyük... Ve fitne katilden daha büyüktür." Onlar, güçleri yeterse, sizi dininizden döndürmek için sizinle muharebe etmekten bir zaman geri durmazlar. Sizden de, her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri dünya ve âhiret, heder olmuştur ve artık onlar ashab-ı nârdırlar; hep orada muhalled kalırlar.[217]

كُتِبَ "Yazıldı," Yâni farz kılındı.

عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ "üzerinize kıtal..."

Yâni kâfirleri kıtâl etmek ve onlarla savaşmak üzerinize farz kılındı. Cümhûra göre, cihâd etmek farz-ı kifâyedir. Cenâze namazı kılmak ve selâm almak gibi…

وَهُوَ "O" Halbuki kıtâl ve savaş,

كُرْهٌ لَكُمْ "Size hoş gelmez," Size zor, meşakkatli ve kerih gelir.

كُرْه kelimesi masdar olup, كَرَاهة kerâhet mânâsınadır. Kıtalin onunla vasıflanması, mübâlağa içindir. Sanki savaş bizâtihî kendi nefsinde ifrat derecesinde hoşlanılmayan bir şeydir. Sahâbîlerin kerih görmeleri yâni savaştan hoşlanmamaları insanların tabiatlerinin yâni yaratılışlarının savaştan nefret etmesidir. Çünkü savaşta, malı kaybetmek, nefsin meşakkat ve zorluğa katlanması ve birçok kişinin ölmesi vardır. Yoksa onlar (sahâbîler) Allâh'ın kıtal emrini kerih gördüler, demek değildir… Yaratılışın savaştan hoşlanmaması, zemmi yâni kötülenmeyi icâbetmez. Belki

ubûdiyyetin mânâsı burada ortaya çıkar. Çünkü kişi, tabiatı hoşlanmadığı halde, şeriatın emrine uyarak savaşmaktadır. Ama kişinin itikâdî olarak savaştan hoşlanmaması ise münâfıkların sıfatlarındandır.

وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا "Fakat olur ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız,"

Bu kendisinden hoşlanılmayan şeyler, kişinin mükellef olduğu bütün zor ve meşakkatli işlerdir. Kıtâl, yâni savaş da o cümledendir.

وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ "Halbuki hakkınızda o bir hayırdır."

Çünkü savaşta iki güzellikten biri vardır: Ya zafer ve ganîmet vardır. Ya da şehâdet ve Cennet…[1]

وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا "Ve olur ki bir şeyi seversiniz."

O (sevdikleriniz) kendisinden nehiy olunduğunuz leziz ve nefsinize hoş gelen şeylerdir. Savaşa gitmeyip, oturmak da onların cümlesindendir.

وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ "Halbuki hakkınızda o bir şerdir."

Çünkü bunda yâni savaşa gitmemekte, ganimetleri ve sevabı kaçırmak, düşmanların kendilerine gaalib olması ve memleketlerin tahrîbi vardır.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ "Ve Allâh bilir."

Din ve dünyâ cihetinden, sizin için hayırlı olanı Allâh bilir ve onu size emretmektedir.

وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ(٢١٦) "Ve halbu ki siz bilmezsiniz."

Siz bunu bilmezsiniz. Siz hakîkatte, kendinize neyin faydalı olduğunu bilmediğiniz için kıtâli kerih görüyorsunuz ve ondan hoşlanmıyorsunuz.

Mesnevî'de buyuruldu:

Tasavvuf nedir? Tasavvuf, gönlün arınması, bazan kalbe kasvet basınca ferahlık bulmasıdır.

---

[1] عسى kelimesi, (efâl-i mukârebedir) لَعَلَّ "Umulur ki, belki" kelimesinin yerine geçerlidir. لَعَلَّ kelimesi kullardan yâni kullara isnâd edildiği zaman, tereccî (ümit etmek) için olur. Allâhü Teâlâ'dan ise, terecciye (ümitlendirmek) için olur.

O sıkıntıyı, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin pabucunu kapan tavşancıl kuşu gibi bil.

O, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin mübârek ayağını yılan sokmasın diye pabucunu kapmıştı. Sürçmeyen akla ne mutlu!

Cenâb-ı Hak: "Kaybolan şeye, faraza koyununuzu kurt paralasa eseflenmeyin.

O belâ sebebiyle bir çok (büyük) belâlar, o ziyanla nice müthiş ziyanlar defedilir.

Fesâda giden yollar

Yâni mukallid olan kişi, zorla Hazretin huzuruna gider. Veli bunun hilâfınadır.

Zünnûn-ı Mısrî (r.h.) şöyle buyurdu: Fesat (yani bozgunculuk) halkın arasına şu altı şeyden dolayı girmektedir:

1- Âhiret amellerinde niyetin zayıf olması,

2- Bedenlerinin şehvetlerine rehin olması,

3- Ecellerinin yakın olmasına rağmen uzun emeller peşinde koşmaları.

4- Mahlûkâtın memnûniyetini Hâlikın rızâsından üstün görmeleri,

5- Hevâ ve arzularına uyarak, peygamberlerinin sünnetini arkalarına atmaları,

6- Selef-i sâlihinin az sayıdaki zellelerini (ayak sürçmelerini) birer delil kabul edip, çok sayıdaki iyilik ve güzel menkibelerini görmezlikten gelmeleridir.

Akıllı kişinin nefs ve tabiatiyle mücâhede etmesi vâciptir. Çünkü, hevâ, şehvetler ve bid'ati kaldırmak için ve kalblere kitap ve sünnetle amel etmenin sevgisinin yerleşmesi için, nefsle mücâhede etmek gerekir.

İbrâhim Havvas (r.h.) buyurdular:

Ben Lukkâm[1] dağındaydım. Bir nar ağacı gördüm, iştahım çekti. Döndüm, ondan bir nâr koparıp aldım. Aldığım narı parçaladım; ham ve ekşiydi. Onu terkedip yoluma devam ettim. Yere uzanmış bir adam gördüm. Üzerine eşek arıları toplanmıştı. Ona:

---

[1] لُكَّام Lukkâm Şam diyârında yüce bir dağın adıdır.

-“Esselâmü aleyküm” dedim. O bana:

-“Ve aleykümüsselâm, Ey İbrâhim Havvas, dedi. Ona sordum:

-“Beni nasıl tanıdın?” O:

-“Allâhı bilen ve tanıyan kişiye hiçbir gizli kalmaz.” Ona:

-“Görüyorum ki, Rabbinden bir hâl üzeresin. Allâh’ın katında bir yerin var. Seni bu eşek arılarının eziyetlerinden koruması için Rabbine duâ etsen,” dedim. (**1/332**) O bana:

-“Ben de senin Allâh ile bir hâlin olduğunu yâni Allâh’ın katında senin bir yerin olduğunu görüyorum. Sen Rabbine duâ etsen de, sendeki nar iştâhından seni kurtarmasını isteseydin ya! Çünkü insan, narın sokmasının acısını âhirette duyar ama, eşek arılarının sokması insana sâdece bu dünyâda acı verir.” dedi. Onu bıraktım, yürüdüm.

Sa’dî (k.s.) buyurdu:

Şehvetperest nefse itaat eder.

Ki, her saat, diğerinin kıblesi olur.

Nefsi emmâre onu yer.

Eğer o düşünse aziz olur.

Te’vîlât-ı Kaaşâniyye’den tasavvufî mânâlar

Te’vîlât-ı Necmiyyede buyuruldu:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ “Kıtal üzerinize yazıldı,”

Yâni, nefs ve şeytanla savaşmak farz kılındı.

وَهُوَ كُرْهٌ “Halbuki o kerihtir.” Mekrûh’tur, hoş olmayan şeydir...

لَكُمْ “Size...”

Hanzal ağacının tadından daha acı ve Aslanın ısırmasından daha şiddetlidir. Cihâdın hakîkati, mecâzî vücûdu kaldırmaktır. Çünkü mecâzî vucût, kul ile rabbi arasında bir hicâb ve perdedir.

Denildiği gibi: وُجـوُدُكَ ذَنْـبٌ لاَ يُقَـاسُ عَلَيْـهِ ذَنْـبٌ آخَـرَ “Senin varlığın, başlıbaşına bir günahtır. Ona başka bir günah kıyâs edilmez.”

İbni Mensûr’un buyurduğu gibi:

بَيْنِى وَبَيْنَكَ اِنِّى قَدْ يُزَاحِمُنِى فارْفَعْ بِجُوْدِكَ لِى اِنِّى مِنَ البَيِّنِ

Benimle senin aranda olanlar, bazan beni sıkmaktadır.

Cömertliğinle benim için kaldırdır. Ben, açıklanandanım.

وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌلَكُمْ "Fakat olur ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız; halbuki hakkınızda o bir hayırdır."

Nefsin hevâsı ve dünyâ sevgisinden dolayı, sizin gözleriniz ihticâblı yâni perdelidir. Bunun için, onun zımnında bulunan bir çok hayr ve ruh için büyük bir lezzet olan, şiddetli ve sür'atli meydana gelen bu halin kerihliğini, geride kalan hayır ve ebedî lezzetlerle kıyâs edildiğinde, bunun, büyük bir hayır olduğu ortaya çıkar.

وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا "Ve olur ki bir şeyi seversiniz,"

Cismânî lezzetlerden, nefsin sıfatlarından ve hoşlandığı şeylerden.

وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ "O sizin için şerdir." Nefsi, rûhânî lezzetlerden mahrum ettiği için hakîkatte şerdir.

وَاللهُ يَعْلَمُ "Ve Allâh bilir," Nefsin hoşlanmadığı şeyleri ve kalbler için kendisinde rahatlık bulunanları, ancak Allâh bilir.

وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ(٢١٦) "Ve sizler bilmezsiniz."

Muhakkak ki, kalblerin hayatı, nefislerin ölümündedir; nefislerin hayatı da kalblerin ölümündedir.

K.s. buyurdukları gibi:

Beni öldürün, beni öldürün ey büyükler (mutemetler)!

Çünkü benim öldürülmemde hayat vardır, hayatın içinde.

Abdullah bin Cahş (r.a.) Seriyyesi

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ**"Sana hürmetli aydan soruyorlar."**

Sebeb-i nüzûl

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin halâsının oğlu Abdullah bin Cahş'ı, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Bedir savaşından iki ay kadar önce ve Medîneye hicretinin onbeşinci ayının başında, Cemâziyelâhir ayında, küçük bir askerî harekât için göndermişti. Seriyye, Abdullah bin Cahş (r.a.) ile berâber Mühâcirlerden sekiz kişilik bir grubtu. Bunlar: Sa'd bin Ebi Vakkas ez-Zührî, Ukâşe bin Mihsan el-

Esedî, Utbe bin Gazvân es-Selmî, Ebû Hüzeyfe bin Rebia, Süheyl bin Beyzâ, Âmir bin Rebia, Vakid bin Abdullah ve Hâlid bin Bükeyr idiler…

Resülüllah Efendimiz (s.a.v.), Emirleri Abdullah bin Cahş (r.a.) hazretlerine bir mektûb yazıp eline verdi. Ve ona:

سِرْ عَلَى اسْمِ اللّٰهِ وَلاَ تَنْظُرْ فِى الْكِتَابِ حَتَّى تَسِيرَ يَوْمَيْنِ فَاِذاَ نَزَلْتَ فَافْتَحْ
وَاقْرَأْ عَلَى اَصْحاَبِكَ ثُمَّ امْضِ لِماَ اَمَرْتُكَ وَلاَ تَكْرَهَنَّ اَحَدًا عَلَى السَّيْرِ مَعَكَ

-"Allâh'ın adıyla yoluna devam et . İki günlük yol yürümedikçe mektûbu açıp okuma. İki günlük yol yürüdükten sonra konak-ladığında, mektubu aç ve arkadaşlarına oku. Sonra verdiğim talimat gereğince yoluna devam et. Seninle berâber yürüyen arkadaşlarından hiçbirini yürüme açısından zorlama ve kerih görme," buyurdu.

Abdullah bin Cahş (r.a.) iki gün yol yürüdü. Sonra konakladı. Mektûbu açtı. İçinde şunlar yazılıydı:

بِسْمِ اللّٰهِ الرحمن الرحيم اَمَّا بَعْدُ فَسِرْ عَلَى بَرَكَةِ اللّٰهِ بِمَنْ تَبِعَكَ مِنْ اَصْحَابِكَ
حَتَّى تَنْزِلَ بَطْنَ نَخْلَةَ فَتَرْصَدَ بِهَا عَيْرَ قُرَيْشٍ لَعَلَّكَ ان تأتينا مِنْهَا بِخَيْرٍ

-"Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla. Bundan sonra. Allâh'ın bereketiyle sen ve ashabından sana tâbi olanlarla birlikte yürü. Batnı Nahl denilen yere kadar git. Orada Kureyş kervanını bekle ve gözet. Belki bize, ondan hayırlı bir haber getirebilirsin.

Abdullah bin Cahş (r.a.) hazretleri mektubu okuyunca:

-" سمعنا و طاعة "İşittik ve itaat ettik" dedi. Sonra bunu arkadaşlarına haber verdi ve onlara şöyle dedi:

-"Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bundan sonrası için sizden herhangi birinizi zorlamaktan beni menetti. Sizden şehitlik isteyenler varsa, benimle gelsinler. Gelmek istemeyenler de geri dönsünler."

Sonra atını sürdü. Yürümeye başladı. Hiç geriye bakmadı. Arkadaşları hep birden atlarını dehlediler. Onun ardı sıra yürümeye başladılar. Arkadaşlarından hiçbiri geride kalmadı. Yürüdüler…

Hicâz mevkiinde kendisine "Bahrân" denilen yere geldiklerinde, Sa'd bin Ebî Vakkas ile Utbe bin Gazvân (r.a.)'ın nöbetleşe bindikleri deveyi kaybettiler. Onu aramak üzere arkadaşlarından geri kaldılar.

Diğerleri yürüdüler. Mekke ile Taif arasında "Batnu Nahle" denilen yere gelip indiler. Orada konakladılar. Onlar bu halde beklerken, bir

Kureyş kervanı geçti. Yükleri kuru üzüm, yiyecek ve gıda maddeleriydi. Taif ticâretinden dönüyorlardı. İçlerinde Amr bin Hadramî, Mugîre bin Hişâmın azatlı kölesi, Hakem bin Keysân, Mugirenin kardeşi, Nevfel bin Abdullah el-Mahzûmeyan da vardı. Resûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin ashâbını gördüklerinde, korktular. Abdullah bin Cahş, arkadaşlarına:

-"Adamlar sizden ürperdiler. İçinizden birinin saçını tıraş edin de onlara gözüksün," buyurdu. (**1/333)**

Onlar hemen, Ukkâşe (r.a.)'ın saçını tıraş ettiler. O bu haliyle onlara göründü. Kureyşliler:

-"Bunlar umreden dönen bir topluluktur, bize bir zararları olmaz," deyip rahatladılar. Bu, Cemâdiyelâhir'in sonunda oluyordu. Seriyyede bulunan sahâbîler, onu Cemâdiyelâhir sanıyorlardı, halbuki Receb ayı girmişti.

Sahâbîler topluluğu aralarında istişâre ettiler. Şu karara varıp buyurdular:

-"Eğer bu adamları geceye bırakırsak, Harem'e (hem haram ay, hem de Harem'in hudutlarının içine) girerler ve böylece bizden uzaklaşırlar (artık onlara bir şey yapamayız)."

Böylece onlarla kıtâl etmeye çarpışmaya karar verdiler. Karar birliğine vardılar. Vâkid bin Abdullah es-Sehmî, Amr bin el-Hadramî'ye bir ok attı, onu öldürdü.

Amr bin el-Hadramî, Hicretten sonra Müslümanlar tarafından ilk öldürülen müşriktir. Hakem bin Keysân ile Osman bin Abdullah'ı esir aldılar. İslâm tarihinde ilk esirler de bunlardır.

Nevfel ise atına binip kaçtı. Kendisini takib edenleri aciz bıraktı. Yâni çok hızlı koştuğu için kimse kendisine yetişemedi.

Müslümanlar, kervanı ve o iki esiri alıp Medîne'ye Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine getirdiler.

Bu olayı fırsat bilen Kureyşliler, (daha önce Müslümanlara yaptıklarını unutarak şöye bir propaganda yaptılar:

-"Muhammed (s.a.v.) Haram ayı çiğnedi. Haram ayını helâl saydı. Halbuki her yıl bütün korkanlar bu ayda emin ve güvencede olup, maîşetlerini kazanıyorlardı. Herkes istediği şehre rahatlıkla hareket edebiliyordu. Fakat bu ayın hurmetini o çiğnedi. Bu ayda kan akıttı, esir aldı" diyerek, Müslümanları ayıplıyorlardı. Müslümanların değerlerini düşürmeye çalışıyorlardı.

Müşrikler, Mekke'de bulunan Müslümanlara da:

-"Ey dinsizler ve sapıklar topluluğu! Sizler Haram ayını helal kıldınız. O ayda savaştınız ve adam öldürdünüz," dediler.

Bu haberler Efendimiz (s.a.v.) ulaştı. Efendimiz (s.a.v.), Abdullah bin Cahş (r.a.)a: ما امرتُكم بالقتال فى الشهر الحرم

-"Ben size Haram ayda savaşmayı ve adam öldürmeyi emretmedim," buyurdular. İnsanlar, bu konuda işi hayli ileri götürdüler.

O kervan ve iki esiri bekletti. Yâni onları bir yerde durdurdu, savaşanların arasında ganimet malı olarak taksim etmedi. Ondan bir şeyi almaktan çekindi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bu konuda Allâhü Teâlâ hazretlerinden gelecek olan vahyi beklemeye başladı.

Bu durum seriyyeye giden Abdullah bin Cahş ve arkadaşlarına çok ağır geldi. Gerçekten helâk olduklarını sandılar. Eller ve kolları düştü, gevşeyiverdiler.

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine dediler ki:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Biz Amr bin el-Hadramî'yi öldürdük, o gece sabahladıktan sonra Receb ayının doğduğunu gördük. Fakat onu Receb ayında mı vurduk yoksa, Cemâdiyelâhir ayında mı vurduğumuzu tam ve kesin olarak bilmiyoruz."

İnsanların çoğu bu düşüncedeyken Allâhü Teâlâ hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi indirdi.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri kervanı aldı. Kervanın içinde "humüs" beşte birini aldı.

Bu İslâm tarihinin, ilk humüsü yâni beytülmâl için alınan beşte bir maldı.

Diğerlerini, seriyye ashabının arasında taksim etti.

Bu da İslâm tarihinde taksim edilen ilk "ganîmet" idi.

Mekke ehli, esirlerinin fidyesini gönderdiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Sa'd bin Ebi Vakkas ve Utbe bin Gazvân dönesiye kadar bunları fidye karşılığında salmayız. Eğer Sa'd ve Utbe (r.a.) sağ ve sâlim dönmezler (müşrikler onları öldürürlerse) biz de onların yerine bunları öldürürüz" dedi.

Sa'd ve Utbe (r.a.) birkaç gün sonra sağ ve sâlim Medîne'ye döndüler.

Hakem bin Keysân ile Osman bin Abdullah'ı fidye karşılığında serbest bıraktılar.

Hakem bin Keysân, Müslümanlığı kabul etti, Medîne'de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yanında kaldı. Daha sonra "Bi'r-i Ma'ûne" günü şehid oldu.

Osman bin Abdullah ise, Mekke'ye döndü. Mekke'de müşrik olarak öldü.

Nevfel ise, Ahzâb günü, hendeği aşması için atının karnına vurdu. Atıyla berâber hendeğin içine düştü. Yıkıldılar. Allâh onu orada helak etti. Müşrikler onun leşini, Müslümanlardan para karşılığı istediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

خُذوهُ فإنهُ خبيثُ الحجيفةَ خبيثُ الدية

"Onu alın, çünkü onun leşi de diyeti de pistir." Buyurdu.

....

Bu âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: Müslümanlar, bilgi almak, kâfirler de ta'n ve kötülemek için Haram ayından yâni Receb-i şeriften soruyorlar. Bu aya, bu isim verilmesinin sebebi, o ayda öldürmenin haram olmasından dolayıdır. Onlar soruyorlar:

قِتَالٌ فِيهِ "Onda kıtalden"

Burası, الشَّهْرِ "ay" kelimesinden bedel-i istimâl'dir. Çünkü ay, kendisinde yapılan bütün kıtal ve savaşları içine almaktadır.

قُلْ "De ki:"

Habîbim Ahmed, resûlüm ya Muhammed! Onlara cevâben söyle.

قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ "Onda kıtal, büyük bir günahtır."

Allâh'ın katında büyük bir günahtır. [1]

Âlimlerin çoğuna göre, bu âyet-i kerîme,

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوا الزَّكَوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[1] *Mübtedâ'dır, haberi de, كَبِيرٌ kelimesidir. Nekre قِتَالٌ kelimesiyle ibtidâ câizdir. Çünkü فِيهِ ile vasıflanmaktadır.*

"O harâm olan aylar çıktı mı, artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve onlar için bütün geçit başlarını tutun. Eğer tevbe ederler ve namaz kılıp, zekâtı verirlerse, sebillerini tahliye edin (yollarını açın). Çünkü Allâh gafûr-rahîm'dir."[1] Kavli şerîfiyle mensûh olduğu yâni, hükmünün neshedildiği görüşündedirler.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ "Maamâfîh, Allâh yolundan bir men'i"

Mübtedâ'dır. Kendisinden sonra gelen amel ile husûsileşti.

Yâni İslâm'dan ve kulu Allâh'a ulaştıran amellerden engellemeye çalışıyorlar.

وَكُفْرٌ بِهِ "Ve O'na bir küfürdür."

Yâni Allâhü Teâlâ hazretlerini inkârdır.

وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "Ve Mescid-i Harâm'dan."

Burası سَبِيلِ اللهِ "Allâh'ın yolu" cümlesinin üzerine atıftır. Şu cihetle ki, insanları Allâh'ın yolundan alıkoymak, Allâhı inkâr etmek fertlerinden bir fert oldu. Yâni bir çeşit Allâhı inkâr etmektir. Bu zikredilen atıf, bu güzel atfın güzelliğini bozmadı. Çünkü bu sâdece kaçınmak değildir. Yâni onlar, Müslümanları Mekke'ye girmekten ve Beytüllah'ı ziyâret etmekten menettiler, demektir.

وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ "Ve ehlini çıkarmak,"

Yâni, Mescid-i Haramın ehlini çıkartmak. Onlar Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ve (hicrete zorlanan) mü'minlerdir.

مِنْهُ "ondan," Mescid-i Haramdan.

Bu cümle, وَكُفْرٌ بِهِ "Ve Allâhı inkâr etmek" cümlesinin üzerine atıftır. Müslümanlar her ne kadar Mekke'den çıkarılmış ve Mekke'nin dışında yaşasalar bile, Allâhü Teâlâ hazretleri onları, Mescid-i Haramın ehli kıldı. Çünkü onlar, üzerlerine vâcip olan Mescid-i Haram'ın bütün haklarını yerine getiriyorlar. Âkıbet (Sonuçta) onlar o mescidin ehlidirler. Bu sebeple onlara "âkıbet" diye isim verdi.

Allâhü Teâlâ hazretleri, Mekke'de oturan kâfirlere "Mescid-i Haram ehli" adını vermedi. Onlar her ne kadar Mekke'de otursalar bile... **(1/334)** Çünkü onların Mekke'de oturmaları ârizî yâni geçicidir.

---

[1] Et-Tevbe: 9/5

أَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ "Allâh yanında daha büyüktür."

Sayılan şeylerin haberidir.

Yâni bu dört şeyden, günah cihetinden daha büyüktür. Yâni:

1- Kulu Allâh''a götüren ve yaklaştıran İslama girmelerine mâniolmak.

2- Allâhı inkâr etmek,

3- Müslümanların Mekke'ye girmelerini ve Kâbe'yi ziyâret etmelerini engellemek,

4- Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini ve mü'minleri sâdece bir olan Allâh'a îmân ettikleri için, Mescid-i Haram'dan çıkartmak daha büyüktür.

Yâni bütün bunlar, Müslümanların İbni Hadrâmî'yi haram ayında öldürmelerinden daha büyük bir âkıbet icabettirir.

Çünkü kıtâl hıll ile helal olur. Ama küfür hiçbir hıl ile helal olmaz. Ayrıca kıtal, tevili götüren bir şeydir. Çünkü onlar, İbni Hadrâmi'nin öldürüldüğü günden şek ve şüphe etmektedirler. Onun haram ayı olduğu tam kesin değil. Ama onların küfrünün, küfür olduğu asla tevil kabul etmeyen bir gerçektir.

وَالْفِتْنَةُ "Ve fitne"

Yâni onların Mescid-i Haramın ehli olan Müslümanları Mescid-i Haramdan çıkartmaları, insanların İslama girmelerine engel olmaları, başlangıç, sonuç ve devamlılık yönünden irtikab etmiş oldukları fitne:

أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ "Katilden daha büyüktür."

Yâni haram ayında, el-Hadramî'nin öldürülmesinden daha büyük ve daha iğrençtir.

Bu âyet-i kerîme indiği zaman, Abdullah bin Enîs, Mekkeli Müslümanlara şöyle yazdı: "Eğer müşrikler, sizi haram ayında kıtal ile suçlayıp ayıplarlarsa; sizde onları, küfürle, Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerini (muhâcirleri) oradan çıkartmakla ve Müsülanların Beytüllahı tavaf etmelerine engel olmakla ayıplayıp suçlayın."

وَلاَ يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ "Ve sizinle muharebe etmekten bir zaman geri durmazlar."

Müşriklerin düşmanlıkta ne kadar ileri gittiklerini ve dinde fitne çıkarmakta ne kadar ısrarlı olduklarını beyan etmektedir. Yâni: Ey mü'minler, müşrikler hiç bir zaman sizinle savaşmaktan ve kıtaldan geri kalmazlar.

حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ "Sizi dîninizden döndürmek için."

Yâni sizi hak olan dîninizden onların bâtıl olan dinlerine çevirmek için sizinle savaşırlar.

اِنِ اسْتَطَاعُوا "Eğer güçleri yeterse,"

Yâni güçleri yetse tabi!... Bu onların bâtıl dinlerinde ve inançlarında ne kadar katı olduklarına (taassub içinde olduklarına) ve dinlerinde ayaklarının ne kadar sâbit olduğuna işârettir. Sanki şöyle denilmektedir: Onlar bu ikânı nerede bulabilirler ki?

Bu, bir kişinin düşmanına şöyle demesi gibidir:

ان ظفرتَ بى فلا تبق علىّ ولا ترحمنى "Eğer bana karşı zafer elde edecek gücün varsa durma hemen bana saldır ve bana hiç merhamet etme," Bu söz düşmanın asla kendisine karşı zafer elde edemeyeceğini ve onu mağlûb edemeyeceğinin vesikası ve belgesidir.

Âyet-i kerîmenin bu şekilde gelmesi yâni: اِنِ اسْتَطَاعُوا "Eğer güçleri yeterse," buyurması, mü'minlerin kalblerini hoş tutmak ve onları mutmain kılmak içindir.

Mürtedin hükmü

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ "Ve sizden de her kim dîninden döner,"[1]

ارتداد "İrtidâd" dönmek ve caymak demektir. Bu kavl-i şerîf, irtidadtan yâni dinden dönmeyi ve caymayı tahzir içindir. Yâni: Kâfirlerin iğvâsı ve idlâli ile, kim bunu yaparsa, yâni İslâm dîninden bâtıla dönerse:

---

[1] *Burada وَمَنْ يَرْتَدِدْ kavl-i şerîfinde, مَنْ şart ve cezâ içindir. يَرْتَدِدْ fiili müzâridir, şarttır. İkinci د (dal) sakin olduğu için, izhâr ve şeddeyle okunur. Fethâ ve idgâm yapılır. Bir cinsten iki sakin ictima ettiği için idgâm yapılır. Fetha harekelerin en hafifi olduğu için kendisine hareke olarak fetha verilir.*

فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ “Ve kâfir olarak can verirse,”

Bir daha İslâma dönmemekle… Burada, mürted olan kişilere ölüm zamanına kadar, İslâma geri dönmeye teşvik vardır.

فَأُولَٓئِكَ “İşte onlar”Ölüm zamanına kadar irtidat ve küfürde isrâr edenler.

حَبِطَتْ “Heder olmuştur.” Bâtıl, yanmış ve boşa gitmiştir.

أَعْمَالُهُمْ “Onların (bütün) amelleri.”

Yâni İslâm hâlinde işlemiş oldukları bütün amelleri katiyetle telâfî edilmeyecek şekilde yanar.

فِي الدُّنْيَا “Dünyada”

Bu mürted kişinin dünyâda kaybettikleri:

1- Hayatının kesilmesi, İslâm dîninden irtidad ettiği yâni çıktığı için yakalandığı ve kendisine karşı zafer kazanıldığı zaman öldürülmesidir.

2- Müslümanların dostluğunu kaybetmesi.

3- Müslümanların yardımından mahrum olması.

4-Müslümanların güzel muâmelelerinden mahrum olması.

5- Nikâhı zâil olur. (Müslümanlar ile olan nikâh bağlarını hemen kaybeder.)

6- Kendisiyle evlenilmesi haram olur.

7- Müslümanlarla verâset ilişkisini kaybeder.

8- Ve bunlara benzer mürtedin kendisi ve malıyla ilgili şeylerde Müslümanlar ile tamâmen ilgisi kesilir.

9- Öldüğü veya öldürüldüğü zaman, Müslümanların mezarlığına gömülmez.

وَالْاٰخِرَةِ “Ve âhiret(te)”

Mürtedin âhirette kaybedeceği şey, sevâblar ve varacakları güzel yerler yâni Cennetleri kaybederler.

Çünkü onların amellerine âhirette sevâb verilmez. Burada amelin ihbâtından (yanmasından ve ibtal edilmesinden) murat, amelin kendisinin ibtâli değildir. Çünkü ameller arâzî’dir. Bulundukları gibi zâil de olurlar. Ma’dûmu yok saymak muhâldir. Belki burada amellerinin yanmasından

murat, o kişinin mürted olmasıyla, geçmiş sevablarının (yani Müslüman iken işlemiş olduğu sevablarının) gidip zâil olması ve geçmiş sevablarından meydana gelen meyvelerin (Cennetteki makamlarından) mahrum olmasıdır.

Bu âyet-i kerîmenin zâhirine göre, zikredilen hükümlerin sâbit olması için vefatının mürted iken olması gerekir. Bu da, dünyâ ve âhirette tüm amellerinin boşa gitmesi ve içinde ebedî kalmak üzere Cehennemlik olmasıdır. Eğer dinden dönen kimse, yeniden İslâm'a girerse, o zaman yukarıdaki hükümlerden hiçbiri kendisi için sâbit olmaz.

Bundan dolayı, İmam Şâfii (r.h.) hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi huccet ve delil kabul ederek, mürted olan kişi, o halde ölmedikçe sevâbı yanmaz. Ancak mürted olarak ölürse sevâbı ibtâl edilir.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre, irtidad mutlak olarak bütün sevabları ibtâl eder, yakar. Yine Müslümanlığa dönse bile, eski sevapları ibtâl edilmiş yâni boşa gitmiştir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerinin bu konudaki delilleri şu âyet-i kerîmelerdir:

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Ve her kim şeriatin ahkâmını tanımazsa, her halde bütün işlediği hederdir. Ve âhirette o, hüsrânda kalanlardandır."[1]

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"İşte o yol, Allâh hüdasıdır. O bunu kullarından dilediğine hidâyet eyler ve eğer bunlar şirk etmiş olsaydılar, bütün mesaileri heder olmuş gitmişti."[2]

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretleri, bu âyet-i kerîmelerin umûmiliği ve mutlaklığından hareketle bu şekilde ictihad etmişlerdir.

Bu konunun teferruatında iki mesele vardır.

Birincisi: Mütekellimlerden[3] bir cemaat buyurdular: Bir kişide îmânın sıhhatı veya küfrün bulunmasının şartı, kişinin îmân veya küfür üzerine vefat etmesidir.

---

[1] El-Mâide: 5/5

[2] El-En'âm: 6/88

[3] Mütekellim: Kelâm ilminin âlimlerine denir. Kelâm, Allâh'ın zat, sıfat, nübüvvet, mebde-meâd, âhiret, cennet, cehennem ve hulasa İslâm akâidinin bütün inceliklerinden sözeden bir ilimdir. Bu konuda en özlü kitab yıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulan ve bizimde hepsini ezberlediğimiz "Emâlî" ve Ömer Nesefi Akaidi isimli kitabtır.

İman, ancak bir mü'minin îmân üzerine vefat etmesiyle îmân olmuş olur. Küfür de böyledir. Bir kişinin kâfir olması, ancak küfür üzerine vefat etmesiyle mümkündür.

İkinci mesele şudur: Bir Müslüman namaz kılar ve sonra mürted olursa, ki bundan Allâh'a sığınırız, sonra ileride bir vakitte yine Müslüman olursa, İmam Şafii (r.h.) hazretleri, daha önce Müslüman iken kılmış olduğu namazlarını iâde etmesi gerekmez. Yâni onların sevabını yine alır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretleri, daha önce edâ etmiş olduğu namazları bir daha kazâ etmesi gerekir, buyurdular. Yine hac konusunda da söz yâni fetvâ böyledir. (**1/335**)

وَأُولَٓئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ **"Ve artık onlar ashab-ı nârdırlar (Cehennemliktirler)."**

Oradan ayrılmazlar.

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ(٢١٧) **"Onlar hep orada muhalled kalırlar."**

Tıpkı öteki kâfirler gibi… Mü'minler mutlaka sâlih amel işlemeli ve amellerini boşa çıkaracak şeylerden korunmalıdır.

İrtidâdın sebebi, yakînin olmayışıdır. Yâni Allâh'a olan îmânın, tahkîkî bir îmân olmayışındandır. Yoksa şeytan, hakikî muvahhidin, yâni gerçek Müslümanın çevresinde nasıl dolaşabilir? Bütün berzahlardan, şüphelerden, çelişkilerden ve tereddütlerden kurtulmuş bir kişi nasıl şirke düşebilir? Bütün kayıtlardan kurtulmuş, Ma'bûd olan Rabbine vâsıl olmuş olan bir kişi nasıl İslâm dîninden çıkabilir?

Amel-i sâlih, kişinin Allâh rızâsı için yapmış olduğu amellerdir. Amel-i sâlihin dışında kalan her şey, fâsit ve bozuktur. Sâhibine asla menfaat sağlamaz.

Hâfız buyurdu:

Yarın hakîkatı işit.

Rehberin utandı, amelini hep mecâzî yaptı.

Tevhid ve hakiki İslâm

Hasenâtın en güzeli tevhiddir. Çünkü tevhid hepsinin esâsıdır. Bundan dolayı, tevhid terâzide tartılmaz. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

إنَّ كـلَّ حَـسَنَةٍ تَعْمَلُهَـا تُـوزنُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ إلاَّ شَـهَادَةَ أَنْ لَا اِلٰـهَ إلاَّ اللهُ فَإِنَّهَـا لاَ تُوضَعَ فِي مِيزَانٍ لأَنَّهَا لَوْ وُضِعَتْ فِي مِيزَانِ مَنْ قَالَهاَ صَادِقاً وَوُضِعَتِ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَماَ فِيهِنَّ كاَنَ لاَ إله إلاَّ الله أَرْجَحُ مِنْ ذَلِكَ"

"Muhakkak ki, senin yapmış olduğun her hasene kıyâmet günü mîzâna konulur, tartılır. Ancak: لا إله إلا الله "Allâh'tan başka ilâh yoktur." Şehâdeti hâriç. Bu şehâdet mîzâna konulmaz. Çünkü eğer bu şehâdet, onu gerçekten sâdık ve gönülden söyleyen kişiden mîzânın bir kefesine konulacak olsa, yedi kat sema ve yedi arz ve içinde olan her şey, başka bir kefesine konulsa, elbette ki, لا إله إلا الله "Allâh'tan başka ilâh yoktur." Şehâdeti ve inancı bunlardan daha ağır gelirdi."[1]

Bütün sâlih ameller, iymânın nurunu ziyâde ederler.

Sana düşen taat ve hasenât yapmaktır. İlâhî meârife (bilgilere) ulaşmaya çalışmaktır.

Zîrâ Allâhü Teâlâ hakkında ilim, ilimlerin en faziletlisidir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine soruldu:

قيلَ لَه ياَ رَسوُلَ الله أَيُّ الأَعْمَالِ أفضَلُ؟ فَقَالَ:

-العلْمُ بالله عَزّ وَجَلّ، فقيل:

- أيّ العِلْم تُريد؟ قال صلى الله عليه وسلم:

- العلْمُ بالله سُبْحاَنَه، فقيل له:

- نسأَلُ عَنِ العَمَلِ وَتَجيبُ عَنِ العِلْم! فقال صلى الله عليه وسلم:

- إنّ قَليلَ العَمَل يَنْفَعُ مَعَ الْعِلْمِ بالله ، وَإنّ كَثير الْعَمَلِ لاَ يَنْفَعُ مَعَ الْجَهْلِ بِالله "

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine denildi:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.) hangi amel daha faziletlidir?" Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

-"Allâhü Teâlâ hazretlerini bilmek." Yine denildi:

---

[1] Tahrîcü'l-İhya hadis no 5, Hafız İrâkî,

-"Hangi ilmi murad ediyorsunuz?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Allâhü Teâlâ ve Sübhânehû hazretleri hakkındaki ilimdir." Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine denildi:

-"Biz amelden soruyoruz, siz ilimden cevap veriyorsunuz!" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Az amel, Allâh ilmiyle berâber menfaat verir. Ama Allâhü Teâlâ hazretlerini bilmemek ondan câhil olmakla berâber işlenen çok amel fayda vermez."[1]

Bu ise ancak, nur ve feyiz ile, tevhîdi parlatmakla berâber bâtını ve iç âlemi tasfiye etmek ve değişik zikirlerle mümkündür. Bunu da ancak âlimler akıl edip anlarlar.

Mesnevi'de buyuruldu:

Hakkın zikrini düşürme dilinden.

Dâimâ hakkı zikrederek gülyabânîlerin sesini yakıp yoket.

Dünya meyhi sana tuzak olmasın.

Şeyh Hasan Muhammed bin Serrâc (r.h.) buyurdular. Ben Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) hazretlerinden işittim.

Buyurdular: Rüyâmda İblisi gördüm. Âdetâ çıplaktı. Şeytana:

-"İnsanlardan utanmıyor musun?" dedim. O:

-"Eğer bunlar, insanlardan olmuş olsalardı, çocukların toplarla oynadıkları gibi ben onlarla oynayamazdım," dedi. Ben yine şeytana sordum:

-"İnsan kimdir?" O:

-"Şirûzî mescidinde bir kavim vardır. Onlar hep mescide devam edenlerdir ki, vucutlarında derman bırakmazlar. Kalbimi yakarlar. Ne zaman onları gözüme kestirmeye uğraşırsam, hemen beni Allâh'a işâret ederler. Onların zikirlerinin nuruyla yanacak gibi olurum," cevabını verdi.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri buyurdular: Uyanır uyanmaz, hemen geceleyin Şirûzî mescdine gittim. Mescide girdiğimde orada üç kişi gördüm. Oturuyorlardı. Başlarının üzerinde yamalı örtüler vardı. Başları öne eğik murâkabe hâlindeydiler. Benim geldiğimi hissettiklerinde biri başını örtünün içinden çıkarıp kaldırdı. Bana:

---

[1] Keşfül-Hafâ, hadis no: 1827, Tahricül-İhyâ no: 4

-"Ya Ebâ Kâsım! Her söylenen sözü işitip kabul mu edersin?" buyurdu.

İşte sen bunlara bak! Sen bunların Allâh'a taat için nasıl çalıştıklarını, bütün esrâr ve gizliliklerini mâvisâ'dan ve Allâh'tan gayri her şeyden nasıl temizlediklerini ve tasfiye ettiklerini gör. İşte bunlar hakiki İslâm ehlidirler.

Bu incilerin nâzımı bu fakir (İsmail Hakkı Bursevî) diyor ki:

"Bana, şeyhim Allâme –Allâh kendisini selâmette bâkî kılsın- Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin: بَدَأَ الْاِسْلاَمُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا

"İslam garib başladı ve yakında garib olarak dönecektir." Hadîs-i şerîfleriyle ilgili olarak şöyle buyurdu:

-"Bu hadîs-i şerîfte geçen İslâm'dan murat, hakîkî İslâmdır. Bunun sâhibi asla irtidat etmez. Garib oluşu da, kendisinin bir arkadaşının ve sırdaşının olmamasıdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Bâyezid zamanında bir kâfiri, iyi bir Müslüman çağırdı. Ona:

-"İslâm ile nurlansan ve hem de necât ehli olup sürûr ve sevinç bulsan ne iyi olur!" dedi. O Kâfir dedi ki:

-"Eğer bu îmân, âlemin şeyhi Bâyezid'in îmânı gibiyse; şüphesiz öyle bir îmâna ben güç ve tâkat getiremem. Onun gayret ve himmeti benim tahammül ve tasavvurumdan çok fazladır. Onun yaptığını ben, hayâl bile edemem…

Gerçi din ve îmândan uzağım ama, onun îmânına îmân ettim. Onun herkesten yüce, Hakk'a sadâkatından dolayı, pek latîf ve nurlu olduğuna îmân ettim.

Yok eğer sizlerin îmânı îmân ise, ona bir arzum ve meylim yoktur.

(Ey bu zamanın gâfil ve Allâh'ın nurundan mahrum olan ilim ve amelsiz Müslümanları!) Kimde îmâna bir meyil ve Müslümanlığa doğru bir ilerleme zuhûr etse, sizi görünce ona bir gevşeklik gelir, İslam'dan soğur.

Zîrâ sizin îmânınızın adı kalmış! Manâsı yok olmuştur. Çöle kurtuluş yeri demek gibidir bu…

Sizin îmânınızı (ve hayat tarzınızı) görenin îmân aşkı söner, yok olur."

İman Hicret ve cihâd

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢١٨﴾

Şüphesiz iymân edenler ve Allâh yolunda muhâcir olup da mücâhede edenler, muhakkak bunlar Allâh'ın rahmetini umarlar. Allâh gafûr, rahîm'dir[218]

اِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا "Şüphesiz iymân edenler"

Sebeb-i Nüzûlü

Bu âyet-i kerîme, seriyye ehli hakkında nâzil oldu. Allâhü Teâlâ hazretleri önceki âyet-i kerîmeyle onların üzüntülerini ve kederlerini giderdi. Gerçekten onlar, Allâh katındaki sevâbını umid ederek haram ayında kıtâl etmişlerdi. Bu kıtallerinin haram ayına denk gelmesi üzerine büyük bir üzüntüye boğulmuşlardı. (**1/336**) Onlar, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle dediler:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Yaptıklarımızdan dolayı üzerimize bir cezâlandırmanın yâni günahın olmadığını anladık. Bize bir ecir ve sevâb verilir mi? Biz bu seferimizin Allâh yolunda taat için yapılmış bir sefer olmasını istiyoruz."

Bunun üzerine Allâhü Teâlâ hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Çünkü onlar mü'minler ve mühâcirler idiler. Bu savaşın sebebiyle mücâhid oldular.

Bu kavl-i şerîfin mânâsı: İmanlarının üzerine sâbit olup asla mürted olmadılar, demektir.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا "Ve onlar ki hicret ettiler (muhâcir oldular.)"

Menzillerinden, memleketlerinden ve ailelerinden ayrıldılar.

وَجَاهَدُوا "Ve cihâd ettiler."

Mücâhede, genişlikten fâriğ olmaktır. Yâni müşriklerle harbettiler.

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **“Allâh yolunda”**

Allâh’a taat ve dînini yükseltmek için hicret ve cihâd ettiler.

أُولٰٓئِكَ يَرْجُونَ **“Bunlar umarlar.”**

Kurtuluşun başlamasına meylederler.

رَحْمَةَ اللّٰهِ **Allâh’ın rahmetini”**

Yâni sevâbını umarlar. Onların amelleri, mürtedlerin amelleri gibi boşa gitmez ve iptâl edilmez. Bu ayetle, onlara recâ (ehli tabiri) isbât olundu. Recalarının bilinmesi sebebiyle fevz ehli değil... Öyle ki, Onlar yapmış oldukları amellerinin ecri yok olarak biliyorlardı. Bu Allâhü Teâlâ hazretlerinden fazl yoludur. Yoksa kurtuluşlarının şüpheli olması değildir.

وَاللّٰهُ غَفُورٌ **Allâh gafûrdur.”**

Kullarının hatâ ve isyânda ifrat derecesine ulaşmalarına rağmen, Allâhü Teâlâ hazretleri onlara karşı gafûrdur.

رَحِيمٌ(٢١٨) **“Rahim’dir.”**

Kullarına çok ecrü sevâb verir.

Katâde (r.h.)[1] buyurdular. Bunlar, (Yani Abdullah bin Cahş ve seriyye arkadaşları) bu ümmetin seçkinlerindendirler. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri işittiğiniz gibi onları recâ ehli kıldı. Recâ eden taleb eder, ister; korkan ise kaçar.

Hikaye (Kötü gencin güzel sonu)

Rivâyet olundu: Ebû Amr el-Beykendî (r.h.) bir gün bir sokaktan geçiyordu. Kötü bir genci, fesâdından dolayı mahalleden çıkartmaya çalışan bir topluluğa rastgeldi. Bir kadın bir köşede ağlıyordu. O kadının kim olduğunu ve neden ağladığını sordu: Kendisine:

-“Bu mahalleden çıkarılmak istenen gencin annesidir,” denildi. Ebû Amr hazretleri, gözü yaşlı anneye acıdı. Mahalle nezdinde o gence şefaat etmek istedi ve onlara:

[1] Katâde (r.h.)

-"Bu kez bu genci bana hibe edin (yani benim hatırım için) bağışlayın. Eğer bir daha fesatlık ve kötülük yapacak olursa ona istediğinizi yapın," dedi.

Mahalleli de o genci Ebû Amr hazretlerine bağışladılar. (Ebû Amr hazretleri mahalle halkına teşekkür etti. O gence nasihat edip ahlakını düzeltmesini söyledikten sonra) yoluna devam etti.

Kaç gün sonra yolu, yine aynı sokağa uğradı. Kapının ardından o yaşlı kadının feryâd ü figânını işitti. Çok acıklı bir şekilde ağlıyordu. Ebû Amr hazretleri kendi kendine:

-"Belki genç, fesat ve kötülüğüne yeniden döndü ve mahalle halkı da onu mahalleden sürgün ettikleri için annesi ağlıyordur…" dedi. Yine de kapıyı çaldı.

Gözleri yaşlı anne kapıyı açtı. Ebu Amr hazretleri, gencin halini sordu. Kadın:

-"Öldü!" dedi.

Bunun üzerine Ebû Amr hazretleri, o gencin halini yâni nasıl öldüğünü sordu. Gencin annesi:

-"Eceli yaklaştığı zaman, bana: "Anneciğim! Komşulara benim ölümümü haber verme! Çünkü ben onlara çok eziyet ettim; bu sebeble onlar benim hakkımda kötü düşünürler; öldüğüme sevinirler cenâzeme bile gelmezler. Beni defnettiğiniz zaman, üzerinde; بسم الله الرحمن الرحيم yazılı olan bu yüzüğümü berâberimde göm, sonra affım için Rabbime yalvar. Benim için şefaat taleb et. (Ben bütün günahlarımdan tevbe ettim. Bir anne olarak senin de benim affım için Allâh'a yalvarmanla umulur ki Allâh beni bağışlar. Şu anda üzerimde kul hakkı yok. Olanların hepsini ödedim.) dedi. Ben de oğlumun vasiyetini yerine getirdim. Kabrinin başından ayrılırken gizliden şöyle bir ses işittim: إنصرفي يا اماه فقدمت على رب كريم

"Ey sevgili anneciğim! Sevinerek dön! Çünkü ben çok kerim ve rahîm olan Rabbimin huzuruna vardım." diyordu.

Ne güzel buyurmuşlar:

Bir bahâne ile bağışladı, bir bahâneyle ele verdi.

Haccâcın ölümü

Denildi ki, Haccâc vefat edeceği zaman, duâ ediyordu:

اللهُ مَّ اغْفِرْ لِى فَاِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ اِنَّكَ لاَ تَفْعَلُ

"Allâhım beni bağışla! Bana mağfiret et! İnsanlar, senin bunu yapmayacağını (beni bağışlamayacağını) zannediyorlar!"

Haccâc, hicrî 95 (M. 714) yılında, Vâsıt şehrinde vefat etti. Vâsıt şehri Haccacın inşâ ettiği şehirlerdendir. Onun ölümüne "Irak'ın düğünü" adı verildi. Saraydan bir câriye çığlık atıncaya kadar kimse onun ölümünü öğrenmedi. Haccacın öldüğünü gören bir câriye ağlayarak sarayın balkonuna çıktı ve şöyle bağırdı:

-"Haberiniz olsun, yemek yediren ve sıkıntıları gideren kişi öldü!"

Sonra Haccac, defnedildi. Şam halkından biri kabrinin başına geldi ve şöyle dedi:

-"Allâh'ım! Haccacın şefaatinden mahrum bırakma!"

Irak halkından biri talak ile yemin ederek Haccacın Cehennemde olduğuna yemin etti. Bunun için Tavus'a fetvâ sordular. Tavus:

اِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا

"Doğrusu Allâh, kendine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz. Ondan berisini ise, dilediğine mağfiret buyurur. Kim de Allâh'a şirk koşarsa, hakîkatte pek uzak bir dalâle sapmıştır."[1]

Âyetini (ve bu meâlde olan diğer âyet-i kerîmeleri delil getirerek şöyle der):

-"Ben zannımca onun talakı geçerlidir ve hanımı ondan boştur"der.

Bu şahıs, fetvâ almak için, Hasan Basrî (k.s.) hazretlerine gider. Meseleyi ona anlatır. Hasan Basrî hazretleri:

-"Hanımına git ve onunla berâber ol. Eğer Haccac Cehennemde değilse, sizin haramda olmanızın size bir faydası yoktur," der.

Bu zikredilen kıssadan, Allâh'ın çok bağışlayan ve merhamet eden olduğunu kesin olarak anlamış oldum. Allâh, kulunun günahı deniz köpüğü gibi çok olsa bile, bağışlar. Kullar için gerekli olan Allâh'tan umudunu kesmemektir. Zîrâ Allâhü Teâlâ hazretleri:

قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

---

[1] En-Nisâ: 4/116

"De ki: Ey nefisleri aleyhine israf etmiş kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidi kesmeyin; çünkü Allâh bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, öyle gafûr, öyle rahim O."[1]

İman hicret ve cihadın mertebesi

Râgıb buyurdu: Bu üç mertebe; yâni îmân, hicret ve cihad şu âyet-i kerîmede beyan edilmektedir.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey o bütün iymân edenler! Allâh'tan korkun ve O'na yaklaşmaya vesîle arayın ve onun yolunda mücâhede edin ki, felâha erebilesiniz."[2]

Çünkü hicret edebilmenin yolu, ancak îmân etmekten geçer. Kişinin hevâ ve hevesle cihâd edebilmesi de, ancak şehvetlerden hicret etmekten yâni şehvetleri terketmekten geçer. Buna ulaşan kişinin Allâh'ın rahmetini umit etmesi hak olur.

Hicret iki kısımdır

Bil ki, hicret iki kısımdır.

1- Sûrî hicret,

2- Mânevî hicret.

Sûrî hicret: Mekke'nin fethiyle, sûrî (şeklî) hicret kesildi ve sona erdi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَاِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا

"Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur. Lakin cihâd ve niyyet vardır. Cihâda çağırıldığınızda hemen katılın."[3]

Mânevî hicret: Mânevî hicret, kişinin kalb kıblesini fethedip, onu şirk ve hevâ putlarından kurtarasıya kadar, kişinin nefsin vatanında Allâh'a yürümesidir. Bu hicretin hükmü tâ kıyâmete kadar sürer.

[1] Ez-Zumer: 39/53
[2] El-Mâide: 5/35
[3] Sahîh-i Buharî: 2575

Cihâd iki kısımdır

Allâh yolunda yapılan cihâd da iki kısımdır.

1- Cihâd-ı asgar,

2- Cihâd-ı ekber

Cihâd-ı asgar, kâfirlere karşı olan cihâd ve savaştır.

Cihâd-ı ekber, nefsi emmâreye karşı yapılan cihâdtır. Nefs ve şeytanla yapılan cihâd, "cihâd-ı ekber" yâni en büyük cihâd oldu. (**1/337**) Birincisinin, yâni kâfirlerle yapılan cihâdın gayesi zâhiri islâh etmektir.

Cihâd-ı ekberin (yani nefisle yapılan mücâhedenin) gâyesi ise bâtını islâh etmektir.

Bâtını islâh etmek daha zor ve daha kuvvetlidir.

Birinci cihâdın gayesi, (yani kâfirlerle yapılan cihâdın maksadı) Cennet ve rahmettir.

İkinci cihâdın yâni nefisle yapılan mücâhedenin gayesi ise, Hakkı müşâhede etmeye vâsıl olmak ve mutlak olarak Cemâlüllahı seyretmektir.

Birinci cihâdın gayesi, şehâdettir.

İkinci cihâdın gayesi ise, sıddîkıyettir.

Sıddıklar mertebe bakımından şehidlerden daha üstündürler. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdukları gibi:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا

"Öyle ya! Her kim Allâh'a ve Peygamber'e mutî' olursa, işte onlar, Allâh'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddîkler, şühedâ ve sâlihîn ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş..."[1]

Bu âyet-i kerîmede Allâhü Teâlâ hazretleri, sıddıkları, şehid-lerden önce zikretti.

Kişi, cihâd-ı ekber ile nefsi islâh etme mertebesine -ki bu mertebe kibriti ahmerdir- ulaştığı zaman, kullara merhamet eder ve onlara zarar vermeye kastedemez.

---

[1] En-Nisâ: 4/69

Hikâye (Ehil olmak mühim)

Hikâye olundu: Adamın biri meşâyihten birine hizmet eder ve ona:

-“Bana ismi Âzam duâsanı öğretmeni istiyorum,” der. O da:

-“Senin bunu öğrenebilme ehliyetin var mı?” der. Adam:

-“Evet!” der. Meşâyih ona:

-“O halde sen, şehrin giriş kapısına git, sonra gel, orada gördüklerini bana anlat!” der. Adam şehrin giriş kapısına gider. Oturur ve beklemeye başlar. Bir de bakar ki, yaşlı bir oduncu, eşeğiyle odun getiriyor. Askerin biri gelip yaşlı oduncuyu döver ve odunlarını elinden alır. Bu olaydan sonra döner şeyhine gördüklerini anlatır. Şeyh, ona:

-“Eğer İsm-i Âzam duâsını belseydin bununla o askere ne yapmak isterdin?” Adam:

-“O askerin helak olması için bedduada bulunurdum” der. Şeyh kendisine:

-“O gördüğün yaşlı oduncu var ya, işte bu İsm-i Âzam duâsını bana öğreten odur.” Der. Adam şaşar kalır. Şeyh devam eder:

-“Şunu iyice bilmelisin ki, İsm-i Âzam duâsını şu sıfatlara sahip halim ve selim birisi öğrenebilir:

1- Sabır,

2- Mahlukata merhamet,

3- Mahlukata şefkat.

Sadî buyurdular:

Ey güzel gönül sahibi,

ahlâkını kötü kılma. Kerem sahibi ol.

Sonra, muhakkak ki, az konuşmak, nefsi islâh etme yolunda en faydalı şeylerdendir. Helâl ve temiz lokma, tabiat ve ahlakı islâh etmek ve nefsi saflaştırıp nurlandırmakta en faydalı şey olduğu gibi…

Mesnevî ‘de buyuruldu:

Can çocuğu, şeytan sütünden kesilsin ki,

meleklerle yoldaş ve beraber olsun.

Sen karanlık, bulanık oldukça,

şüphesiz şeytanla süt kardeşsin.

Nur, feyiz ve kemâlât, helâl kazanılmış lokmadan doğar.

Kandili söndüren yağ, yağ değildir.

Kandilini söndüren o yağı yağ sayma; o sudur…

Suallere cevaplar

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ قُلْ فٖيهِمَٓا اِثْمٌ كَبٖيرٌ وَمَنَافِعُ
لِلنَّاسِۘ وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ
الْعَفْوَۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَۙ ﴿٢١٩﴾
فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ
خَيْرٌۜ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٠﴾

Meali:

Sana hamr (içki) ve meysir'den (kumardan) soruyorlar.

De ki:

-"Bu ikisinde büyük bir günah, bir de nâsa ba'zı menfaatler var; fakat günahları menfaatlerinden daha büyüktür."

Yine sana soruyorlar:

-Neyi infâk edecekler?

De ki:

-"Sıkmayanını!"

Böyle beyan ediyor Allâh size âyetlerini ki, düşünesiniz, [219] **dünya ve âhiret hakkında...**

Bir de sana yetimlerden soruyorlar. De ki:

-"Onlar hakkında bir islâh, karışmamaktan daha hayırlıdır, kendilerine de karışırsanız kardeşlerinizdirler. Allâh muslihi, müfsidden ayırır. Eğer Allâh dileseydi, sizi mutlak sarpa sardırırdı. Şüphesiz ki, Allâh azîzdir, hakîmdir."[220]

Tefsir:

يَسْأَلُونَكَ **"Sana soruyorlar."**

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin ashabından daha hayırlı kimseyi görmedim. Rasûlüllah (s.a.v.)'dan sâdece onüç mesele dışında başka hiçbir şey sormadılar. Sorduklarının hepsi de Kur'ânı kerimdedir ve sorduklarının hepsi kendilerine ve Müslümanlara faydalı şeylerdir.

عَنِ الْخَمْرِ **"Hamr'dan (içkiden),"**

Hamrın, yâni içki içmenin hükmünü soruyorlar, demektir. Cevap karînesiyle bu mânâ çıkmaktadır. Çünkü helâl, haram, günah ve taat, mükelleflerin fiillerine ârız olan bir şeydir. Eşyânın zâtında ve aynında günahlık yoktur. Günah mükellefin işlemesiyle meydana gelir. Yoksa o eşya işlenmedikçe kimseye günah olmaz.

Hamr'ın altına, onun alım ve satımı ve içki konusunda şeriata aykırı ne varsa hepsi girer.

الْخَمْرِ "Hamr" masdardır. خمره **yâni** ستره "onu örttü" demektir. Üzüm ve diğer şeylerden sıkılıp içki yapılan şeye hamr, denilmesinin sebebi, akıl ve bilinci örtmesinden dolayıdır. Aynı zamanda buna akıl ve temyiz gücünün fonksiyonlarını ortadan kaldırdığı için kendisine سكر "sekr" yâni sarhoşluk veren şey adı da verilmektedir. Çünkü hamr, içen kişinin aklını başından almaktadır.

وَ **"Ve"** alıp vermek:

وَالْمَيْسِرِ **"Kumârdan"**[1]

الْمَيْسِرِ "meysir" kelimesinin altına kumarın bütün çeşitleri, satranç ve diğer tüm kumar ve şans oyunları girmektedir. Hattâ çocukların oynadıkları ceviz, bâdem ve yumurta gibi şeyler de buna dâhildir.

قُلْ فِيهِمَا **De ki: "Bu ikisinde vardır."**

1

Hamrın ve kumarın içilmesi, oynanması, bunları kullanılacak imkânların sağlanmasında vardır:

إِثْمٌ كَبِيرٌ "Büyük bir günah."

Çünkü açıklandığı üzere birincisi, yâni hamr (içki ve benzerleri) aklı giderir. Halbuki akıl, din ve dünyânın kutbudur. Bununla beraber, her ikisi de, yâni hem içki ve hem kumâr, mala zarar verip onu telef etmektedirler.

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ "Ve insanlara ba'zı menfaatler var;"

Coşmak, oynaşıp sevinmek, oktan (ok kumarından) ve içki parasıyla elde edilen kazanç, etraftan ele geçirildiği zaman kişiye fayda gibi görünen bâzı şeyleri sağlar.

Bunda (yani içkide şunlar vardır):

1- Zaifin takviyesi,

2- Yemekleri hazmetmek,

3- Cima etmeye yardımcı olmak, (**1/338**)

4- Üzüntünün (geçici) bir tesellisi,

5- Korkağı şecaatli (yani cesur) yapmak,

6- Cimriyi cömert yapmak,

7- Rengi tasfiye etmek,

8- Gençleri konuşma acizliğinden kurtarmak.

9- Himmet ve gayretleri heyecanlandırmak gibi özellikler vardır.

Meysirin (kumarın) faydaları

1- Meşekkat ve yorgunluk çekmeden mal elde etmek,

2- Develerin etleriyle fakirleri faydalandırmak vardır.

Çünkü o câhiliye döneminde insanlar kumardan kazandıkları develerin etlerini fakirlere paylaştırırlardı.

Vâkidî buyurdu: Bazen şöyle olurdu ki, bir adam, kumarın bir oturumunda bir adamın yüz devesini kazanabilirdi. Hiçbir güçlük ve sıkıntıya katlanmaksızın ve para ödemeksizin büyük mala konardı. Sonra da kazandıklarını fakirlere dağıtır ve böyece fakirlerin sevgisini ve övgüsünü kazanırdı.

Bütün bunlarla berâber:

وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا **"Fakat günahları menfaatlerinden daha büyüktür."**

İçkinin zararları

İçkinin zararları:

1- İnsanların arasına düşmanlık girer,

2- Buğz (öfke)girer,

3- İnsanlar, birbirlerinden nefret edip kin beslerler.

4- İnsanı Allâhı zikretmekten alıkoyar,

5- İnsanı namazdan alıkoyar,

6- Halim kişiyi, sefih bir hale getirir.

7- İnsanın aklını alır,

8- İnsanın düşünme melekesini yok eder,

9- İçki içen kişi beyinsiz ve akılsız bir hale geldiği için kendi sidiğiyle oynar,

10- Pisliğiyle oynar,

11- Kusmasıyla oynar,

12- Malına zarar verir,

13- Sağlığına zarar verir,

14- Dinine zarar verir,

15- Vaktine zarar verir,

16- Toplumdaki yerini düşürür,

17- Değersiz bir hâle gelir.

İbnü Ebid-dünyâ[1] zikrettiği gibi. Kendisi bir gün sarhoş birine uğramıştı. Sarhoş kişi eline bevlediyordu ve o bevlini eliyle alıp yüzünü yıkıyordu. Abdest alır gibi hareket ediyordu ve:

---

[1] İbnü Ebîddünya, ıarih, siyer ve hadis âlimidir. İsmi Abdullah bin Muhammed bin Ubeyd bin Süfyan bin Kays'tır. 208 (M. 823) yılında Bağdatta doğdu. İyi bir eğitim gördü. Birçok Alimlerden ders aldı. Tarih, siyer, hadis ve pedagoji yani eğitim dalında uzmandı. Halifenin çocuklarının (yani sarayın) özel hocası ve terbiye edicileriydi. Halifenin çocuklarının dilini Allâhü Teâlâ hazretlerinin zikriyle açardı. Çocuk eğitimini çok iyi biliyordu. Bunun için de saraydan her ay belirli bir ücret alı-

أَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى جَعَلَ اْلاِسْلاَمَ نُورًا وَالْمَاءَ طَهُورًا

"İslâmı nur, suyu temiz (ve temizleyici) kılan Allâh'a hamdü senâlar olsun"[1] diyordu.

Kumarın zararları

1- İflas,
2- Düşmanlık,
3- Adam öldürmek,
4- Toplumdaki sevgi ve hoşgörüyü kaldırır.
5- Büyük fitnelere yol açar.

Karşı tarafın malını hiçbir çaba ve yorulma göstermeksizin, alması, o adama bir kötülüktür. Dolayısıyla adam, kazanana düşmanlık besler, kötülükte bulunur ve hatta işi onu öldürmeye kadar götürür.

Sebeb-i Nüzûl ve
İçkinin tedricen haram edilmesi

Müfessirler buyurdular: İçki hakkında dört âyet-i kerîme Mekke'de indi:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لاَيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

"Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvalarından da, bundan hem bir müskir çıkarırsınız, hem de bir güzel rızık! Her halde bunda aklı olan bir kavim için elbet bir ayet var!"[2]

O zaman içki haram olmadığından Müslümanlar içiyorlardı.

Sonra Hazret-i Ömer (r.a.), Muâz (r.a.) ve sahâbîlerden bir topluluğun:

yordu. Çok iyi bir hatibti. Üçyüz (300) kadar eser yazdı. Kitablarının bir kısmı Mısır ve Hindistanda basıldı. 281 (M. 894) yılında yine Bağdat'da vefat etti.

[1] Bu dua, abdest alındığında eller yıkanırken okunan bir duadır.

[2] En-Nahl: 16/67

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Bize hamr (şarap ve içki) hakkında fetvâ ver. Çünkü içki aklı gidericidir?" diye sormaları üzerine şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

"Sana hamr ve meysir'den soruyorlar. De ki: "Bu ikisinde büyük bir günah, bir de nâsa ba'zı menfaatler var; fakat günahları menfaatlerinden daha büyüktür."[1]

Müslümanlar'dan bir kısmı yine içkiyi içmeye devam ettiler.

-"Biz içkinin faydalı taraflarını alıyor, zararlı taraflarını terkediyoruz" diyerek; onu içmeye devam ettiler. Ama bâzıları da içkiyi tamâmen terkettiler. Ve:

-"Büyük günahı olan bir şeyin faydası da bize lâzım değildir" dediler.

Sonra Abdurrahman bin Avf (r.a.) hazretleri, sahâbîlerden bâzılarını yemeğe davet etti. Şarap içtiler, sarhoş oldular. Onlardan biri namaza kalktı. Namazda:

قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ(١)لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ(٢)وَلاَ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ(٣)وَلاَ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدتُّمْ(٤)وَلاَ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ(٥)لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ(٦)

"De ki: 'Ey kâfirler![1] Tapmam o taptıklarınıza,[2] Siz de tapanlardan değilsiniz, Benim mâbûduma![3] Hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza,[4] Hem de siz tapıcılardan değilsiniz benim mâbûduma![5] Size dîniniz, bana dînim!' [6]"[2]

Bu şekilde olan kâfirün sûresinin mânâsını tamâmen değiştirecek şekilde; yâni , لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ "Ben tapmam o taptıklarınıza," diyeceği yerde nefiy harflerini kaldırıp; أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ "Ben sizin taptıklarınıza taparım," diyerek sonuna kadar okudu ve o zaman İslâm ile bağdaşmayan bir mânâ ortaya çıktı. Bütün kâfirûn süresindeki nefiy harflerini kaldırdığınızda karşınıza çok vahim bir mânâ çıkar…

Bunun üzerine:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

[1] Bakara: 2/219
[2] El-Kâfirün: 109/1-6

“Ey o bütün iymân edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın; söylediğinizi bilinceye kadar...”[1] Âyet-i kerîmesi indi. Bunun üzerine içki içenlerin sayısı azaldı. Müslümanların çoğu içkiyi bıraktılar. Sahâbîler:

-“Bizimle namazın arasına engel olan ve bizi namazdan ayıran şeyden hayır yoktur” deyip terkettiler.

Kimileri de namaz vakti ve ibâdet zamanlarının dışında içmeye devam ettiler… Hatta içki içen bir adam, onu yatsı namazından sonra içerdi, sabah namazına kadar sarhoşluğu kendisinden zail olurdu. Veya sabah namazından sonra içerlerdi, öğle vaktine kadar tamâmen sarhoşluktan kurtulmuş olurlardı.

Utbân bin Malik bir ziyâfet verdi. Müslümanlardan birçok kişiyi davet etti. Onların içinde Sa’dü’bnü Ebî Vakkas (r.a.) hazretleri de vardı. Utbân bin Mâlik onlara bir deve kellesini kızartmıştı. Devenin kellesini yiyip, şarap içtiler… Sarhoş olasıya kadar içmeye devam ettiler. Hep sarhoş oldular. Sarhoş olunca, ataları ve nesebleriyle iftihâr etmeye başladılar. Bu konularda şiirler okumaya başladılar. Hatta Sa’dü’bnü Ebî Vakkas (r.a.) Ensârı hicveden bir şiir okudu. Kendi kavmi ve aşiretiyle övünmeye başladı. Orada bulunan adamlardan biri devenin çene kemiğini alıp, Hazreti Sa’d (r.a.)’ın kafasına vurdu. Başını derince yardı.

Sa’dü’bnü Ebî Vakkas (r.a.) hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine gelerek ensârı şikâyet etti. Hazreti Ömer (r.a.):

اللهُمَّ بَيِّنْ لَنَا رَأْيَكَ فِى الْخَمْرِ بَيَاناً شَافِياً

“Yâ Rabbî! Şarap hakkında hükmünü bize açıkça ve (ihtilaflarımıza) derman olacak şekilde beyan et!” diye duâ etti. Bunun üzerine şu âyet-i kerîmeler nâzil oldu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠) إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلاَةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ(٩١)

“Ey o bütün iymân edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar; hep şeytan işi murdar bir şeydir. Onun için siz ondan kaçının ki, yakayı kurtarasınız...[90]

[1] En-Nisâ: 4/43

İçki ile kumarda şeytan sırf aranıza adâvet ve kin düşürmeyi, ve sizi Allâh'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?91"[1]

Bunun üzerine Hazeti Ömer (r.a.):

"اِنْتَهَيْنَا يَا رَبِّ Vazgeçtik ya Rabbi!" dedi.

Böylece içki, hicretin ikinci senesinde "Hendek" savaşının günlerinde haram oldu.

Kaffâl (r.h.)[2] buyurdular: İçkinin haram edilmesinde bu tertibe uymasının sebep ve hikmeti şudur: Allâhü Teâlâ hazretleri, müslümanların içkiye alıştıklarını ve ondan çok faydalandıklarını, Allâhü Teâlâ hazretleri, eğer içkiyi bir defada haram kılsa insanlara çok ağır geleceğini biliyordu. Bundan dolayı şarabın haram edilmesinde bu tedrîci yol tâkip edildi. Bu içkinin tedrici haram edilmesi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin bu ümmete olan rıfkından ve merhametinden dolayıdır.

Şarap haram edildiğinde şaraplar döküldü… Sokaklar hep şarap aktı...

İbni Ömer (r.a.) hazretleri buyurdular: Şarap küpleriyle yola çıkmıştık. Haram edildiği haberi bize geldiğinde kimimiz şarap küpünü kırdı, kimimiz de şarabı döküp, su ve toprakla küplerin içini yıkadı. Bundan sonra Medîne sokakları şarapla doldu. Uzun bir zamana kadar her yağmur yağdığında, sokaklarda şarap rengi ve şarap kokusu zuhûr ederdi.

Şarap (ve her türlü içki) haram edildiği günlerde Arabların şaraptan daha hoş bir içecekleri yoktu. Allâhü Teâlâ hazretleri onlara şaraptan daha zor bir şeyi haram etmemiştir.

Ca'fer-i Tayyâr'ın (r.a.) övülen güzel ahlakı

---

[1] El-Mâide: 5/90-91

[2] Kaffâl (r.h.) İlim tarihimizde iki Kaffâl vardır. Kaffal-ı kebir ve Kaffal-ı sağıyr.

İsmail Hakkı Bursevî (r.h.) hazretleri burada Kaffal hakkında herhangi bir kayıt belirtmedi ama Kaffal-i kebir olması lazım. Zira Kaffal-i kebir tefsir ve fıkıh ilminde büyük âlim idi. Asıl adı Muhammed bin Ali bin İsmail, künyesi Ebû Bekir olup 291 (M. 903) senesinde Semerkand'a bağlı Şaş denilen yerde doğdu. İyi bir eğitim gördü. 385 (M. 975) yine burada vefat etti.

Bu zat, fıkıh, tefsir, hadis, kelam usul ve furu', lugat, ve şiirde derin bir âlim idi… Tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerinde eserler yazdı. Kaffal-i kebir, İmam Eş'âri hazretlerinden akâid ve kelâm ilimini okudu ve ona da fıkıh okuttu. Geçimini kilit yapmakla geçirdiği için kendisine kilitçi manasında kaffal denilmiştir.

رُوِىَ: اَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قَالَ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى شَكَرَ لِجَعْفَرَ الطَّيَّارِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَرْبَعَ خِصَالٍ كَانَ عَلَيْهَا فِى الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ عَلَيْهَا فِى اْلإِسْلاَمِيَّةِ. فَسَأَلَ النَّبِىُّ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ جَعْفَرَ عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! لَوْلاَ اَنَّ اللهَ اَطْلَعَكَ عَلَيْهَا لِمَا أخبرتك بِهَا مَا شَرِبْتُ الْخَمْرَقَطُّ: لاَنِّى رَأَيْتُهَا تُزِيلُ الْعَقْلَ وَاَنَا اِلَى اَنْ اَزِيدَ فِيهِ اَحْوَجُ مَتى اِلَى اَنْ أُزِيلَهُ وَمَا عَبَدْتُ صَنَماً قَطُّ: لاَنِّى رَأَيْتُهُ لاَ يَضُرُّ وَلاَ يَنْفَعُ

وَمَا زَنَيْتُ قَطُّ: لِغَيْرَتِى عَلَى اَهْلِى وَمَا كَذَبْتُ قَطُّ: لاَنِّى رَأَيْتُهُ دَنَاةً

Rivâyet olundu: Cibrîl Aleyhisselâm geldi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

“Allâhü Teâlâ hazretleri, Câfer-i Tayyar (r.a.)’ın cahiliyet devrinde de İslâma girdikten sonra da, dört güzel hasletine teşekkür etti (yani şekûr ismiyle karşılık verdi)” dedi.

Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, o dört hasletin ne olduğunu Câfer-i Tayyar (r.a.) hazretlerine sordu. Câfer-i Tayyar (r.a.) buyurdular:

-“Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Eğer Allâhü Teâlâ sizi muttali kılmasaydı, ben size haber vermeyecektim. (Hasletlerim şunlardır:)

(Birincisi:) Asla içki içmedim. Zîrâ onu aklı giderici buldum, ben ise aklı arttırmayı, aklı gidermekten daha ziyâde muhtacım. (**1/339**)

(İkincisi:) Asla putlara tapmadım. Zîrâ putların hiçbir zarar ve fayda sağlamadığını gördüm.

(Üçüncüsü:) Asla zinâ etmedim. Aileme olan kıskançlığımdan dolayı…

(Dördüncüsü:) Asla yalan söylemedim. Çünkü onu alçaklık gördüm.

Şarap hakkında büyüklerin sözleri

Amr bin Edhem, -bu zât Beni Temim kabilesinin sâdâtının (efendilerinin) büyüklerindendir- içkinin kötülüğü hakkında buyurdular: Eğer akıl, satın alınan bir şey olsaydı ondan daha güzel bir şey olmazdı! Ahmaklık ve akılsızlığı malı ile satın alana şaşılır. Ne şaşılacak şey ki onlar,

ahmaklığı malı ile satın alıyor, başına sokuyor, yan tarafına kusuyor ve eteğini (yani altını) kirletiyor.

Hazret-i Ali (r.a.) buyurdular: Eğer bir damla şarap (içki) bir bir kuyuya düşse ve daha sonra o kuyunun olduğu yerde minâre yapsalar, üzerine çıkıp ezân okumam. Eğer bir denize (göle) düşse sonra o su kurusa ve onun yerinde otlar bitse, ben orada hayvanlarımı otlatmam.

İbni Ömer (r.a.) buyurdular: Eğer parmağım şarabın içine düşse, artık o parmak bana lâzım değildir.

Bu gerçekten hakîkî îmân ve takvâdır. Şarabı içmek şöyle dursun onu içmeyi aklına bile getirmemelidir. Şarabı içen kişilerden bütün alâka kesilmelidir. Zîrâ kişi, şarabı içenlerin içine karıştığı zaman, onların ayak kaymalarına kendisi de düşebilir!

Hüseyin vaiz el-Kâşifî (r.h.)[1] buyurdular:

Rahman olan Allâh, sana şöyle dedi: Ey mü'min, şarap içme! Safran olduğu zaman, onun korkusundan tatlı yemiyorsun! Rahman buyurduğu için zinâdan temiz ol. Ona şükür için, yolunda şehid olmaya bak.

Şarap içen farkına varmadan nikâhına zarar verebilir

Bâzı sahâbîler buyurdular: Kızını şarap ve içki içen biriyle evlendiren kişi, sanki kızını zinâ etmeye sevketmiş gibidir… Bunun mânâsı şudur: İçki içen kişi, farkına varmadan çoğu kere kendisinden talak vaki olur, karısını boşar. [2]

---

[1] Hüseyin Vaiz el-Kâşifî (r.h.) hazretleri, Hanefî mezhebinin fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerindendir. Adı: Hüseyin bin Ali el-Kâşifî el-Hirevî olup, meşhur "Reşehât Aynül-Hayat" isimli kitabın müellifi olan, Ali Hirevi'nin babasıdır. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. İyi bir eğitim gördü. Büyük bir müfessirdir. Farisi dil ile yazmış olduğu "Mevâhib-i Aliyye" isimli tefsiri çok meşhûrdur ve makbüldür. Bu tefsire, Tefsir-i Hüseynî de denilmektedir. Bu tefsir, İsmail Ferruh Kırîmî tarafından 1246 (M. 1830) yılında "Mevâkıb" adıyla Osmanlıcaya terecüme edildi. Bu tefsirden başka el-Kâşifî hazretleri bir çok ahlâkî, fıkhî ve tasavvufî kitaplar yazdı. Yarım kalmış bir tefsiri daha bulunmaktadır. Şiirleri çok mânidârdır. Vaaz ve nasihatleri çok tesirli olduğu için,"Vaiz" lakabıyle de meşhûr oldu. El-Kâşifi hazretleri, 910 (M. 1504) yılında Hiratta vefat etti.

[2] Bu da iki çeşittir: Amelî olur, İtikâdî olur. Amelî olması: Şarap içen kişi, ikide bir talak lazfını ağzına alır. Hanımına kızdığında hemen onu boşar. Bu boşama, fiilde meydana gelmediği için hanımı yine yanında kalır ve zinâ etmiş olur.

İtikâdî boşanmanın olması şöyledir. Şarap içen kişi, Allâh'a, kitabına, peygamberine, âlim ve evliyâya rahatlıkla sövebilir ve itikâdına zarar veren başka bir harekette bulunur ve böylece îmânı gitmiş olur. İmanı gittiği zaman, nikâhı da gitmiş olur. Müslüman hanımın, mürted bir kişiyle kalması câiz olmaz. Kalırsa zinâ etmiş olurlar… Bundan Allâh'a sığınırız. Mürtercim

(Kızın) velisine gereken, kızını veya kızkardeşini herhangi bir fasıkla, münkeratı (şeriat bakımında câiz olmayan) şeyleri işleyen kişiyle asla evlendirmemesidir.

Şarap'tan sirke

Bilki şarabın sirkesi helaldir. Yâni şarap sirkeye dönüşürse helal olur. Bu ilâç ile olur:

1-Sıcak suyun katılması,

2-Tuz ile[1]

3-Ekmekle

Şarabı sirkeye dönüştürmek mekrûh değildir.

خَيْرُ خَلِّكُمْ خَلُّ خَمْرِكُمْ

"En hayırlı sirkeniz, şarabınızın sirkesidir."[1]

Bu, şarap konusundaki, beyandır…

Kumar

Âyet-i kerîmede geçen, الْمَيْسِرِ "meysir" kumar demektir. ياسر"yâsir" قامر yâni kumar oynayan demektir. Meysir aslında deve boğazlamak için olurdu.

Bu şöyleydi: Servet ehli Arablar, (fakirlerin karınlarını doyurmak, fakirlere iyilik yapmak ve bütün etini onlara tasadduk etmek üzere) bir deve satın alırlardı ve onun bedelini, ödeyecek kişinin kumarda zâhir olması için ödemezlerdi. Çünkü onun bedelini ödemek kumarda kaybeden kişinin üzerine vâcip olurdu.

Deveyi keser, etini on parçaya bölerlerdi. Veya yirmi sekiz parçaya bölerlerdi. Sonra on tane fal ok'u getirirlerdi. Bunlara أزلام"Ezlâm" derlerdi.

أزلام "Ezlâm"dan yedi tanesinin çizgileri ve çizgileri kadar nasîbi vardı. (Bunlardan nasîbi olanların isimleri ve payları şöyleydi:)

---

[1] İçinde alkol bulunan kolonyalar da içine tuz konulduktan sonra kullanılır.

ألفذ "El-Fezzü" Bunun (üzerinde bir çizgi vardı ve) bir payı vardı. (Bir ok, payı ifâde ederdi; kaybedildiği takdirde bunu kaybeden bir ok öderdi).

التوأم "Et'tev'em" Bunun iki nasîbi vardı. (Bunun üzerinde iki çizgi vardı. Sahibinin leh veya aleyhinde olması itibârıyle iki pay ifâde ederdi.)

الرقيب "Er-Rakîb" Bunun üç nasîbi vardı. (Bunun üzerinde üç çizgi vardı. Kazandığı zaman sahibi üç pay alır; kaybettiği zamanda sahibi, üç payın parasını öderdi.

الحلس "El-Hils" Bunun dört payı vardı. (Bunun üzerinde dört çizgi vardı. Sahibi ya dört pay alır veya dört payın parasını öderdi.)

النافس "En-Nâfis" Bunun beş payı vardı. (Bunun üzerinde beş çizgi vardı)

المسبل "El-Müsbil" Bunun altı payı vardı. (Bunun üzerinde altı çizgi vardı. Sahibi çizgilerinin sayısınca ya kazanır veya kaybederdi.)

المعلى "El-Muallâ" Bunun yadi payı vardı. (Bunun üzerinde yedi çizgi vardı. Bunun sahibi ya etlerden yedi pay alır veya yedi payın parasını öderdi:)

Bunlardan üç tânesinin nasîbi yoktu. Nasîbi olmayan, أزلام "Ezlâm" şunlardı:

المنيح "El-Menih" (bir nasîbi yoktur.)

السفيح "Es-Sefîh" (bir nasîbi yoktur.)

الوغد "El-Vağd" (bir nasîbi yoktur.)

Sonra bütün bu okları bir torbanın içine koyarlardı. Fal oklarının içine konulduğu torbaya الربابة "Er-Ribâbe" denirdi.

الربابة "Er-Ribâbe" yi kendilerine göre âdil sandıkları bir kişinin önüne koyarlardı. O âdil kişiye: المجيل "el-Mücîl" ve المفيض "el-Müfîd" denirdi. Adam eliyle okları karıştırır, sonra elini sokup her adamın adına birer ok çekerdi. Kime "pay alır" yazılı olanı çıkarsa, yazılı miktar kadar payını alırdı. Kime de "pay alamaz" yazılı olanı çıkarsa, bu adam da

[1] Keşfül-hafa: 1248,

hiçbir şey almayıp, develerin parasını ödemek mecbûriyetinde kalırdı. Kazanılan hisseler fakirlere dağıtırılırdı. Kumar oynayan kişi, bunların etinden yiyemezdi. Hepsini fakirlere dağıtırdı. Bununla övünürlerdi. Bu kumarı oynamayan kişileri de kötülerlerdi. Kumar oyununa girmeyen kişilere, البرم "el-Berem" adını verirlerdi.

البرم"el-Berem", cimri, pinti, soysuz, mürüvvetsiz, insanlıktan habersiz ve kerem sahibi olmayan kimse demekti.

İşte eskiden Arapların oynadığı ve Müslümanların kendisinden nehyedildiği kumarın aslı buydu.

Âlimler, الْمَيْسِرِ "el-Meysir"in sâdece bu kumârın adı mı, yoksa bütün kumarların adı mı olduğunda ihtilaf ettiler.

Bâzı âlimler buyurdular: Bu âyet-i kerîmede geçen, الْمَيْسِرِ "el-Meysir"den murad bütün kumar çeşitleridir. Yâni tavla, satranç ve diğer kumar çeşitlerinin hepsi bunun altına dâhildir.

Rivâyet olundu: Adamın biri, bir başkasıyla, şu kadar yumurta yersem, şu kadar mal vereceksin diye bahse tutuşurlardı. Hazreti Ali (r.a.): "Bu kumardır," buyurdular.

İbni Sîrîn (r.h.) buyurdular: Hangi şeyde bir bahis ve ödül varsa, o kumardır. [1]

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

إِيَّاكُمْ وَهاَتَيْنِ الْكَعْبَتَيْنِ الْمَشْؤُمَتَيْنِ فَإِنَّهُماَ مِنْ مَياَسِرِ الْعَجَمِ

"Sizi bu uğursuz iki zardan sakındırırım. Çünkü zarlar, Acemlerin kumarlarından bir kumar çeşididir."[2]

الكعبتين oyunun iki zârı demektir.[3]

Bununla, zar ve satranç'ın kumarı murad edilmektedir. Bu hadîs-i şerîfle, zar (yani tavla oyunu) ve satrancın haram olduğu işâret edilmektedir.

Ama, binekte, binicide ve ok atmada yapılan yarışmalar delil ile kumardan ayrı şeylerdir.

Sadî (k.s.) buyurdular: **(1/340)**

[1] Taberi tefsiri, c, 2, s.486
[2] Taberi tefsiri, c, 2, s.487; hadis no: 3283; aynı manada değişik lafızlarla burada geçmektedir.
[3] Taberi tefsiri, c, 2, s.487,

Bir yaşlı ki nice gençlerden daha genç.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Âyet-i kerîmede şu işâretler vardır. (Hamr iki kısımdır:)

1- Zâhirî hamr,

2- Bâtınî hamr,

Zâhiri hamr (şarap-insanı sarhoş eden şey) vardır. Bu da, üzüm, hurma, kuru üzüm, habbelerden buğday, arpa ve mısır (darı) gibi şeylerden elde edilen şarap ve benzeri sarhoş edici şeylerdir.

Bâtınî hamr (sarhoş edici şeyler), gaflet, şehvet, hevâ ü heves, dünyâ sevgisi ve benzerlerinden meydana gelen sarhoşluktur.

Bu hamr (bâtınî şaraplar), insânî nefis ve akılları sarhoş edip örtmektedir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ "Sarhoşluk veren her şey haramdır"[1]

مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ "Çoğu sarhoşluk veren bir şeyin azı da haramdır."[2] Buyurdular.

Bâtınî sarhoşluktandır… Kalblere, ruhlara ve sırlara sarhoşluk veren şeyler de bunlardandır. Onlar da tecelli-i sıfat sâkîsi tarafından müşâhedât bardaklarından varid olan şarabın sarhoşluğudur. Canlar etrafından döndüğü zaman, nefislerin şehvetini kurutur. Kalbler, tevhid kaynaklarında buldukları şerefle sarhoş olurlar. Ruhlar ise, vucûdda buldukları şuhûd ile sarhoş olurlar. Sırlar ise, kemâl mülâhazasında Cemâl lahzasıyla sarhoş olurlar. İşte bu şarap, insanlara faydalı ve helâldır. Ne acaib ki! Bütün acaible ne acaib ki! Kimini şarabın varlığı hemen sarhoş eder. Kimini ise sâkî'yi müşâhede etmek sarhoş etmez.

Şu sözleri gibi: فاسكر القوم دور كأس وكان سكرى من المدير

Bardağın dolaşması kavmi (milleti) sarhoş etti.

Sarhoşluk içmekten değil, bardağı döndürendendi.

Mesnevî'de buyuruldu:

Eğer ben divâneysem, o sâkî ve bardak mest olmuşlardır.

---

[1] Sahîh-i Buharî hadis no: 3997

[2] İbni Mâce, hadis no: 5513

Elest sâkisi, bir yudumcuk dökünce,

şu aşağılık ve çorak toprak kendinden geçip, coştu.

O coşuş içinde biz de kadri yüce bir başka yudum olmuşuz.

Ben ki, yokluktan feryat ediyorum.

Revâ değilse hemen susuyorum.

Kazın beyanı hırsa delildi.

Kazı kesmekle, Halil İbrâhim Aleyhisselâmı taklit eyle….

Nihayette visal kâselerinden tam i'raz, bidayetteki bin senelik talebin menfaatinden daha büyüktür. Şarap sarhoşluğu namaza manî olduğu gibi; gaflet ve hevâ sarhoşluğu da, vuslatlardan (kişiyi Allâh'a ulaştıran şeylerden) mahcûb, yâni perde ve engeldir.

Amma kumarın günah olması... Muhakkak ki kumarın eserleri; fiille aldatma ve hile yollarında çoğu diyarın âdetleri olup sözle de fuhuş ve yalan konuşmaktır. Bunlar, Allâh'ın seçkin kullarının yanında büyük günah ve iyilerin hasletlerinden uzaktır.

Amma bunun faydası ise, iki kâinâta iltifat etmemesi, iki ka'benin nakşından ferdâniyetindeki âlemlerin nakşında zelle olmasıdır. Bunların günahları, faydalarından daha büyüktür. Çünkü bunların günahları avâma, faydaları ise havâssadır. Avâm da, her zaman havassdan daha çoktur. Az olan ise havasstır.

Te'vîlât-ı Necmiyye'de de böyledir. Allâh onun temiz nefsini mukaddes kılsın.

Neyi infak edeceklerini soruyorlar

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ **"Yine sana soruyorlar: neyi infâk edecekler?"**

Sebeb-i nüzûlü

İnfak edilecek şeyin cinsinden suâl etmek uygun olduğu gibi, onun miktarından da suâl etmek uygundur. Zîrâ Allâhü Teâlâ hazretleri:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ(٢١٥)

Sana soruyorlar: Neye infâk edecekler? De ki: "Verdiğiniz nafaka ana-baba, en yakınlar, öksüzler, bîçâreler, yolda kalmışlar içindir. Hayr olarak, daha her ne yaparsanız, her halde Allâh onu bilir."[1]

Âyet-i kerîmesi inzâl olduğu zaman, Amr bin Cemûh (r.a.) sordu:

-"ما انفق" "Neyi infak edeceğim?" Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

قُلْ الْعَفْوَ De ki, "Sıkmayanını!"

Yâni afvi (ihtiyactan arda kalanı) infak edin demektir. O da yâni الْعَفْوَ cehdin yâni çaba ve gayretin yâni meşakkatin zıddıdır. Bunların zıddı kolaylık ve suhûlettir. Sanki şöyle buyuruldu: Kolay ne ise onu infak et, sana zor olmayanı infak et. العفو من المال "İnfakı ve verilmesi gayet kolay olan mal" demektir. الجهد من المال "Mal'dan infak edilmesi en zor olan" demektir. İnfak edilecek miktâr verilmesi en kolay olabilen demektir. Yâni kendisinin ve ailesinin ihtiyacından arta kalanını, bakmakla görevli bulunduğu kimselerin ihtiyaçlarından fazla olanından infak edin, demektir.

كَذٰلِكَ "Böyle,"

Yâni beyan edildiği gibi, afiv (sıkmayanı vermek) cehd (yani kişiye zorluk ve meşakkat veren şeyi) infak etmekten daha uygundur.

Buradaki كَ "Kef" nasb mahallindedir. Çünkü mahzûf bir (تبيينا) masdarın sıfatıdır. Yâni bu açıklama gibi beyan ederek, demektir. Muhatabların çok olmasına rağmen, hitab harfinin müfred gelmesi ise, kavil maddesi, ayı ayrı hitab etme veya kavim itibariyledir. Bu hitab كَ "Kef"i, her ne kadar lafzen müfred ise de, mânâ cihetinden cemidir.

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْآيَاتِ "Beyan ediyor Allâh size âyetlerini,"

Şer'î hükümlere delâlet eden ayetlerini beyan ediyor. Ondan az veya düşük bir beyan değil, tam bir beyan ile açıklıyor.

---

[1] Bakara:2/215

Âyetlerin beyan edilmesi, bir mânâ cihetinde ve medlûlünü tam olarak açıklayarak indirilmesidir. Yoksa bir diğerine benzer ve karışık bir halde indirdikten sonra açıklamak demek değildir.

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ(٢١٩)فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ "ki sizler düşünesiniz. [219] **Dünya ve âhiret hakkında." (1/341)**

Yâni, dünyâ ve âhiretin işleri hakkında düşünesiniz diye… Dünyâ'da size en uygun ve kolay olanı, âhirette size en faydalı olanı alırsınız. Ve âhirette size zarar veren şeylerden de uzak durursunuz.

Begâvî buyurdu: لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ(٢١٩)فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ "ki sizler düşünesiniz. [219] Dünya ve âhiret hakkında." Yâni Allâhü Teâlâ hazretleri, dünyâ ve âhiretle ilgili işlerinizde düşünesiniz diye âyetlerini size açıklıyor. Dünyanın yok olacağını, fani olduğunu unutmamanız, böylece kendinize çeki düzen verip, dünyâya bağlanmaktan uzak durmanız gerekir. Âhirete ve onun bâki oluşuna yönelmelisiniz. Böylece ona karşı rağbet duyarsınız.

Tasaddukta ölçü

Bu âyet-i kerîme, kişiyi tasadduk etmeye teşvik etmektedir; lâkin bunun malın fazlasından yâni zarûrî ihtiyaçların dışında ve sıkmayanından olması şarttır…

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ بِمِثْلِ الْبَيْضَةِ مِنْ ذَهَبٍ أَصَابَهَا فِي بَعْضِ الْمَغَازِي فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ خُذْهَا مِنِّي صَدَقَةً فَوَاللهِ مَا لِي مَالٌ غَيْرَهَا فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ جَاءَهُ عَنْ رُكْنِهِ الْأَيْسَرِ فَقَالَ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ جَاءَهُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ فَقَالَ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ قَالَ هَاتِهَا مُغْضَبًا فَحَذَفَهُ بِهَا حَذْفَةً لَوْ أَصَابَهُ لَأَوْجَعَهُ أَوْ عَقَرَهُ ثُمَّ قَالَ يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ إِلَى مَالِهِ لاَ يَمْلِكُ غَيْرَهُ فَيَتَصَدَّقُ بِهِ ثُمَّ يَقْعُدُ يَتَكَفَّفُ النَّاسَ إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غِنًى خُذْ الَّذِي لَكَ لاَ حَاجَةَ لَنَا بِهِ فَأَخَذَ الرَّجُلُ مَالَهُ وَذَهَبَ

Câbirü'bnü Abdillah (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Buyurdular: Biz Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yanındaydık. Bir adam geldi. (Elinde) yumurta büyüklüğünde bir altın vardı. Bâzı savaşlarda ganimet olarak eline geçmişti. Adam:

-"Ey Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.)! Bunu benden sadaka olarak al! VAllâhi, bundan başka da malım yoktur." dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ondan yüzünü çevirdiler. Yâni malını kabul etmediler. Adam sonra sağ tarafından Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi. Daha önce söylediğinin mislini söyledi (yani şöyle dedi:)

-"Ey Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.)! Bunu benden sadaka olarak al! VAllâhi bundan başka da malım yoktur."

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri yine onun sadakasını kabul etmediler. Adam bu kez sol tarafından Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi yine:

-"Ey Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.)! Bunu benden sadaka olarak al! VAllâhi bundan başka da malım yoktur." Dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri yine ondan yüz çevirdi. Yâni kabul etmedi. Adam bu kez Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ön taraftan geldi. Yine aynı sözleri söyledi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri kızarak:

-"Onu ver!" buyurdu.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, onu adamdan aldı. (O adam gitmek üzere hareket edip biraz gidince) Efendimiz (s.a.v.) hazretleri o altın parçasını eline aldı ve (alması için) arkasından ona fırlattı. Eğer adama değseydi, onu incitir ve helâk ederdi. Sonra Efendimz (s.a.v.) hazretleri o kişiye şöyle seslendiler:

-"Sizden biriniz, malının hepsini getirir ve hepsini sadaka verir; sonra da oturur ve insanlara avuç açar. Sadaka ancak zenginlikten sırtında (yani başkasına muhtaç kalmayacak kadar mal varken) verilendir. Sen malını al. Bizim buna ihtiyacımız yok. Buna, daha çok senin ihtiyacın var." buyurdular. Bunun üzerine adam malını aldı ve gitti."[1]

Gönül hoşluğuyla infak etmek

الْعَفْوَ "Afiv" lafzından, kişinin malını verdiği anda gönül hoşluğuyla verip, o malın eserinin yâni sevgisinin gönülden tamâmen silinmesi ge-

[1]Dârimî hadis no: 1600, Ebû Dâvûd: 1425, Bu hadîs-i şerîf, değişik lafızlarla bu hadis kitaplarında geçmektedir.

rektiğine dair bir işâret vardır. Zîrâ, اَلْعَفْوَ “Afiv” kelimesinin aslı, mahvetmek ve silmek demektir.

Başkalarını kendine tercih etmek

Sonra malın kifâyet eden miktardan fazlasını çıkarıp vermek, Allâh’ın has kullarının yoludur.

Hâssu’l-havâssın yolu ise isârdır. Kendisinin ihtiyacı olduğu, yâni kendisi fakir ve muhtaç olduğu halde, müslüman kardeşini kendi nefsine tercih etmektir. Velev ki, bu karderşi zengin olsa bile…

Mü’min kardeşini kendisine tercih eden sahâbîler hakkında Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلاَ يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Ve şunlar ki onlardan önce yurdu hazırlayıp, îmâna sahip oldular; kendilerine hicret edenlere muhabbet beslerler ve onlara verilenden nefislerinde bir kaygı duymazlar, kendilerine ihtiyaç bile olsa îsar ile nefislerine tercih ederler. Her kim de nefsinin hırsından korunursa, işte onlardır, o felah bulanlar.”[1]

Sahâbîlerin hizmet yarışı

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَقُولُ أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ نَتَصَدَّقَ . فَوَافَقَ ذٰلِكَ عِنْدِي مَالاً فَقُلْتُ

-الْيَوْمَ أَسْبِقُ أَبَا بَكْرٍ اِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا. قَالَ فَجِئْتُ بِنِصْفِ مَالِي. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: -مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟ قُلْتُ:

[1] El-Haşr: 59/9

-مِثْلَهُ. وَأَتَى أَبُو بَكْرٍ بِكُلِّ مَا عِنْدَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
يَا أَبَا بَكْرٍ مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟ قَالَ:
أَبْقَيْتُ لَهُمْ اللهَ وَرَسُولَهُ. قُلْتُ:
وَاللهِ لاَ أَسْبِقُهُ اِلَى شَيْءٍ أَبَدًا

Ömer ibni Hattab (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Buyuruyorlar:

-"Rasûlülluh (s.a.v.) hazretleri bize tasaddukta bulunmamızı emretti. Bu emir malımın bulunduğu bir zamana denk geldiği için (kendi kendime:)

-"Bu gün Ebû Bekir'i (r.a.) geçeceğim gündür. Eğer onu bir gün geçeceksem bugün geçerim!" dedim.

Eve gittim. Malımın yarısını getirdim. Tasadduk ettim. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Ehline ne bıraktın?" Ben:

-"Bir benzerini (yarısını bıraktım), Yâ Resûlellah (s.a.v.)!" dedim.

Sonra Hazreti Ebû Bekir (r.a.) çıkageldiler. Bütün malını getirip tasadduk etti. Rasûlüllah (s.a.v.); Ebû Bekir (r.a.)'a sordular:

-"Ey Ebû Bekir! Ehline ne bıraktın?" Ebû Bekir (r.a.)

-"Onlara, Allâh ve Rasûlünü bıraktım!" buyurdular.

Bunun üzerine ben, ona:

-"Bundan böyle ebediyyen hiçbir şeyde seninle müsâbaka yapamam ve seni asla geçemem," dedim.[1]

Rivâyet olundu. O anda Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdu: مَا بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلاَمَيْكُمَا "İkinizin arası, sözleriniz arasıdır."[2]

Bundan dolayı Ebû Bekir (r.a.) hazretleri, Hazreti Ömer (r.a.)'dan daha faziletli olarak bilinir. Lâkin bir yönden üstün olmak her yönden üstün olmayı gerektirmez. Çünkü kâmil bir insanın her işte kâmil olması gerekmez. Üstünlük ancak Allâhü Teâlâ hazretlerinin katındaki dereceye göredir. Allâh'ın ilmine göre, ileri de gidebilir, geride de kalabilir.

Meşhûr Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) buyurdular:

---

[1] Et-Tirmizi, hadis no: 3608; Ebû Dâvud: 1429; Dârimî: 1601;
[2] Bu hadîs-i şerîfin kaynağına rastlayamadım.

Hazreti Ebû Bekir (r.a.)'da ma'rifet gaalibti.

Hazreti Ömer (r.a.)'da şeriat gaalibti.

Hazreti Osman (r.a.)da tarikat gaalibti.

Hazreti Ali (r.a.)'da ise hakîkat gaalibti.

Diğer taraflardan da kâmil olmakla berâber; her biri bu dört mertebede mükemmel idiler. Üftâde Efendinin sözü bitti. Hüseyin el-Vaiz el-Kâşânî buyurdular:

Kerimin muvaffakiyetiyle kerem sahibi ol ey yiğit kişi,

Kendini terket yakîne er. O zaman gerçekten yaşamış olursun. Zîrâ aşkın hayatı kişiye can katar.

Avamın cömertliği mal vermektir. Havassın cömertliği ise rûhu harcamak ve vermektir. Bu da çok azdır. Ben civânmerte söylerim yüzlerce kişinin içinde onun işi gibi iş pek bulunmaz.

Allâhı tesbih etmek,

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ashâbını sadaka vermeye teşvik ettiler. İnsanlar tasadduk etmeye başladılar. (Sahâbîlerin fakirlerinden olan) Ebû Ümâme el-Bahilî (r.a.), Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yanıbaşında oturuyordu. Dudaklarını hareket ettiriyordu. (Bir şeyler okuyordu). Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ona sordular:

-" مَاذَا تَقُولُ حَيْثُ تَحَرُّكُ شَفَتَيْكَ "Dudaklarını kımıldatıyor, ne söylüyorsun öyle?" Ebû Umâme el-Bâhilî (r.a.) cevap verdiler:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Görüyorum ki, insanlar bir şeyler tasadduk ediyorlar. Benim ise tasadduk edebileceğim hiçbir şeyim yok. İçimden: سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر"Sübhânellahi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vellâhü ekber" diyorum" dedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

هَؤُلاَءِ الْكَلِمَاتِ خَيْرٌ لَكَ مِنْ مُدٍّ ذَهَبًا تَتَصَدَّقُ بِهِ عَلَى الْمَسَاكِينَ

-"Bu kelimeler, sana, miskinlere bir ölçek altın tasadduk etmekten daha hayırlıdır," buyurdular.[1]

Bizim dilimiz zikre alışkındır.

[1] Değişik lafızlarla bir çok hadis kitablarında geçmektedir. Kenzül-Ummâl hadis no: 3962; Tabarâni mu'cemül-kebir 8/293;

Ey Enîs münîsi, hep yad edip hatırla,
Bu can bu tende bulundukça. (**1/342**)

Tesbih duâsını ilk olarak okuyanlar

(سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر kelimelerinden teşekkül eden, tesbih duâsının her bir kelimesi, büyük bir zâttan hediyyedir.)

سبحان الله "SübhânAllâh" (Allâhım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim.) tesbihini ilk defa söyleyen Cebrâil Aleyhisselâm'dır. Bu da (yani ilk defa tesbih okumasının sebebi de:) Allâhü Teâlâ hazretleri onu yarattığında, gözü Arş'a ilişti. Arşın büyüklüğünü gördü. Ve hemen: سبحان الله "Sübhânellah" (Allâhım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim.) dedi. Kim سبحان الله derse Cebrâil Aleyhisselâm'ın sevâbına nâil olur.

الحمد لله "Elhamdü Lillah" Hamd Allâh'a mahsustur." İlk defa hamdeden Safiyullah Âdem Aleyhisselâm'dır. Âdem Aleyhisselâm'a ruh üflendiği zaman; الحمد لله "Elhamdü Lillah" Hamd Allâh'a mahsustur." Dedi. Kim bunu söylerse, Âdem Aleyhisselâmın fazîletinden nasîbdâr olur .

لا اله الا الله "Lâ ilâhe illallâh" (Allâh'tan başka ilâh yoktur.) kelime-i tevhidini ilk söyleyen En-Neciyyüllah Nuh Aleyhisselâm'dır. Nuh Aleyhisselâm, tufanı görüp, şiddetli belâları müşâhede ettiği zaman; لا اله الا الله "Lâ ilâhe illallâh" (Allâh'tan başka ilâh yoktur.) demişti. Kim bunu söylerse, Nuh Aleyhisselâm'ın sevabından büyük bir nasîb ve pay alır.

الله اكبر "Allâhü Ekber" (Allâh en büyüktür) İlk defa tekbir getiren İbrâhim Aleyhisselâm'dır. İbrâhim Aleyhisselâm, İsmail Aleyhisselâm için gelen fidyeyi -o da bir koçtu- görünce الله اكبر "Allâhü Ekber" (Allâh en büyüktür) dedi. Kim bunu söylerse, İbrâhim Aleyhisselâm'ın feyzinden bir feyze nail olur.

Allâhım! Bizleri, zikredenler ve şükredenler eyle. Amin!

الحمد لله رب العالمين "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur."

Yetimler

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى **"Ve sana yetimlerden soruyorlar."**

Yâni onlara karışmak ve onlarla birlikte olmaktan soruyorlar. Çünkü bir şeyden suâl, o şeyin en büyük yönünü kasdedip sormak demektir. Burada yâni yetimler konusunda ise, en büyük şey onlara karışmak, onlarla birlikte olmak ve onlara kefâlet etmektir. Bu âyet-i kerîme, şu âyet-i kerîmeden sonra nâzil olmuştu:

اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

"Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar."[1]

Bu âyet-i kerîmenin nâzil olmasıyla, halk yetimlerle berâber olmayı, onlara karışmayı ve hatta onlarla berâber yemek yemeği terketmişlerdi.

Hatta bir kişinin yanında eğer bir yetim olsaydı, o yetime bir ev tahsis ederdi. Ona tek başına yiyeceği bir yemek pişirir ve ikrâm ederdi. Yetimlerin mallarını kendi mallarından ayırmışlardı. Bir yetim için pişirilen yemek tamâmen tüketilmeyip, yetimden artarsa, yetim malını yemiş olmamak için kimse ona el sürmüyordu. O yemek öylece kalıyordu. Bozuluyordu, onu çöpe atıyorlardı. Bu durum, yetimlere şiddetli bir şekilde dokunuyordu, onlara ağır geliyordu.

Abdullah bin Revâhâ (r.a.)

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Yetimleri barındıracak ayrı bir eve hepimizin gücü yetmediği gibi, yetimlere ayrı bir yemek pişirip, onlara ayrı yiyecek ve içecek ikrâm edecek halimiz yok! Ne yapmalıyız?" Sorusunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

قُلْ اِصْلاَحٌ لَهُمْ **"Onlar hakkında bir ıslâh,"**

Yâni onlara faydalı olacak ve onların mallarını islâh edecek şekilde onlara müdâhele etmeniz, içlerine girmeniz:

خَيْرٌ **"(Karışmamaktan) daha hayırlıdır,"**

Onlardan kaçınmanız, onlara karışmayı terketmeniz ve onlara bakmamanızdan daha hayırlıdır.

[1] En-Nisâ: 4/10

اِصْلاَحٌ "İslâh etmek" (إفعال babından) masdardır. Fâili hazf oldu. Bunun takdiri şöyledir: اِصْلاَحُكُمْ لَهُمْ خَيْرٌ لِلْجَانِبَيْنِ "Sizin onları islâh etmeniz her iki taraf için de daha hayırlıdır." Yâni islâh eden kişi ve islâh olunan yetimler için daha hayırlıdır, demektir.

Birincisi için ise, bunda çok sevab vardır.

İkincisi için ise, bunda yetimlerin mallarını telef olmaktan korumak ve artmalarına hizmet etmek vardır.

وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ "Ve kendilerine de karışırsanız,"

Onlara faydalı olabilecek şekilde muâmele ederseniz.

فَاِخْوَانُكُمْ "İhvanınızdırlar (Sizin kardeşlerinizdirler)".

Yâni onlar sizin din kardeşlerinizdirler. Din kardeşliği, soy ve neseb kardeşliğinin alâkasından daha kuvvetlidir.

Kardeşin, kardeşine islâh ve ona faydalı olabilecek şekilde karışması, kardeşliğin haklarındandır.

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: مخالطة Muhâlata yâni karışmak, yetimin hurmasından, sütünden ve tabağından yemen; onun da senin hurmandan, sütünden ve tabağından yemesidir.

Bu, yetimin malından kendisine geçen şey, kendisinin ona yapmış olduğu iş kadarı olur veya işinden daha az olabilir, ama asla ecr-i misil yâni benzer bir ücretten daha ziyâde olamaz. Ecr-i misil, aynı işi yapanların aldıkları ücret demektir. Zîrâ Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdu:

وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللهِ حَسِيبًا

"Ve yetimleri nikâh çağına ermelerine kadar gözetip deneyin. O vakit kendilerinden bir rüşd hissettiniz mi, hemen mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler de ellerine alacaklar diye o malları israfla yemeye kalkmayın. İhtiyacı olmayan tenezzül etmesin, muhtaç olan da meşrû' sûrette bir şey yesin. Mallarını kendilerine teslim ettiğiniz zaman

da, karşılarına şâhid bulundurun. Hesâbınızı doğru tutmak için Allâh'ın harekâtınızı hesâba çekmekte olması yeter."[1]

Bu muhâlata yâni karışmak, bazan, malların birbirlerine karıştırılması ve tamâmen yetimlerin malından yemek şeklinde olur. İşte şeriatte bu haramdır.

Ebû Übeyde (r.a.) hazretleri buyurdular: Bana göre bu âyet-i kerîme, yolcuların yol esnâsında birbirine karşı davranışlarının aslını yâni temelini oluşturur. Çünkü seferde bunlar, yiyeceklerini aralarında eşit olarak çıkarırlar. Bâzı zamanlar da yiyecekler, azlık ve çokluk durumlarına göre birbirlerinden farklı olurlar. Halbuki azığı az olan herkes, arkadaşına isteyerek ikrâmda bulunmaz. Bu durum yetimlerin mallarından câiz olunca, diğerlerininkinde öncelikle câiz olur. Eğer bu olmazsa, insanlara iş daha dar ve zor geleceğinden korkarım.

Muhâlata yâni karışmak, sıhriyete de (yani akrabalığa da) hamledildi. Sıhriyet, (akraba olmak), eğer yetim kız ise onu oğluyla evermek ve eğer yetim olan kişi erkek ise, ona kızını vermektir. O zaman ülfet pekişmiş olur. Yalnızlığı gidermek için, kendisi ve aşîretiyle onlara karışır. Ve böylece yetimin yalnızlığı giderilmiş olur. Nitekim bu, Hasan Basrî (r.h.) hazretlerinden rivâyet olunmuştur.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ "Ve Allâh bilir (ayırır)"

Marifet mânâsınadır. Bir mef'ûle müteaddîdir.

الْمُفْسِدَ "Müfsidi"

Yetimin malını ifsât edeni,

مِنَ الْمُصْلِحِ "Muslihten"

Yetimin malını islâh eden kişiden… Yâni yetimlerin içine ve işlerine fesât veya islâh için giren kişi, Allâhü Teâlâ hazretlerine gizli değildir. Allâh kimin hangi niyetle yetimlere yanaştığını bilir ve onlara müdâhaleleri nisbetinde mükâfat veya cezâ verir.

Bundan sakınılmalı! İslâh niyetinden başka, asla yetimlere yanaşılmamalıdır.

---

[1] En-Nisâ: 4/6

Âyet-i kerîmede, وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ "Allâh muslihi müfsitten (bilir ve) ayırır." Kavli şerifinde الْمُفْسِد müfsit yâni ifsât eden ve bozan kişinin takdim edilmesi, ziyâde tehdit içindir.

Burada مِنْ "harf-i cerrinin gelmesi, bilmenin temyiz mânâsını tazammun etmesinden dolayıdır. Yâni, Allâhü Teâlâ hazretleri, yetimlerin işlerine karışmada ifsat eden kişiyi, islâh edenlerden ayırır, demektir.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ "Eğer Allâh dileseydi,"

Size zorluk dileseydi, demektir. Bu hoşlanılmayan ve kendisine güç getirilmeyen şeye hamledilir.

لَاَعْنَتَكُمْ "Sizi mutlak sarpa sardırırdı."

Sizi "meşakkate" zorlardı. Bu da, meşakkat demektir. Müdâhaleyi mutlak mânâda bırakmadı. Bir kişi, kendisinde telef olması korkulan bir işe düştüğü zaman: عنت فلان "Falanca şiddet ve meşakkata maruz oldu" denir.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ "Şüphesiz ki, Allâh azîzdir,"

Allâh gaalibtir, sizi sarpa sardırmaya, zor ve meşakkata maruz bırakmaya kaadirdir. (**1/343**)

حَكِيمٌ(٢٢٠) "Hakîmdir."

Allâh, hikmetinin gereğiyle hükmeder. Ona (yani kuluna) tâkât ve güc genişliği verir.

Bu âyet-i kerîme, aynı zamanda لَوْ "eğer" kelimesinin takaddüm ettiği (yani, kendisinden sonra gelen hükmün) intifâsını ifâde ettiğine bir delildir.

Yetimlere bakmak büyüklerin ahlakıdır

Bilk ki: Yetimlerle berâber olmak, onlara karışmak ve onlarla ilgilenmek kerim (büyük ve yüce) kimselerin ahlakındandır. Yetimlere merhamet etmek ve acımakta büyük faydalar vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ وَضَعَ يدَهُ عَلَى رَأْسِ يتيم تَرَحما كانَتْ لَه بكلّ شَعْرة تمُرّ يَده عَلَيْهَا حَسَنَة.

“Kim merhamet ederek, elini bir yetimin başının üzerine koyarsa, elinin üzerinde geçtiği kıllarının sayısınca kendisine hasene (iyilik ve sevab) yazılır.”[1]

Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu:

ثَلاَثٌ فِي ظِلِّ عَرْشِ الله يَوْمَ الْقِيَامَةِ اِمْرَأَةٌ مَاتَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَتَرَكَ عَلَيْهَا يَتَامي صِغَارًا فَخَطَبَتْ فَلَمْ تَتَزَوَّجْ وَقَالَتْ أُقِيمُ حَتَّى يُغْنِيَهُمُ الله اَوْ يَمُوتَ (يعنى اليتيم) اَوْ هِيَ وَرَجُلٌ لَهُ مَالٌ صَنَعَ طَعَاماً فَاَطَابَ صَنِيعَهُ وَأَحْسَنَ نَفَقَتَهُ فَدَعَا اِلَيْهِ الْيَتِيمَ وَالْمِسْكِينَ وَوَاصِلُ الرَّحْمِ يُوسَعُ لَهُ فِى رِزْقِهِ وَيَمُدُّ لَهُ فِى اَجَلِهِ وَيَكُونُ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ

“Üç kişi kıyâmet günü, Allâh’ın Arşının gölgesinde olacaklar-dır.

(Birincisi:) Kocası ölen, kendisine bir çok küçük yetim bırakan, nasîbi çıktığı halde: “(Ben evlenmem!) Allâh, bu yetimleri, zengin edinceye (yani büyüyüp bana ihtiyaçları kalmayıncaya) ve ölesiye kadar (yetimler veya kendisi ölesiye kadar) ben oturacağım diyen kadın.

(İkincisi:) Malı olan bir adamdır. Bu adam, bir yemek yaptı. Yemeğini çok temiz ve güzel yaptı. En güzel şeyleri harcayarak yemek pişirdi. O yemeğe yetim ve miskinleri çağırdı.

(Üçüncüsü:) Sıla-ı rahm yapan kişidir. Sıla-ı rahm yâni yakın akrabaları ziyâret etmek, rızkında genişlik yapar, ömrünü uzatır ve Allâh’ın Arşı’nın gölgesinde olur.”[2]

Allâhü Teâlâ Mûsâ Aleyhisselâm’a şöyle buyurdu:

يَامُوسَى كُنْ لِلْيَتِيمِ كَالْأَبِ الرَّحِيمِ وَكُنْ لِلْأَرَامِلَ كَالزَّوْجِ الشَّفِيقِ وَكُنْ لِلْغَرِيبِ كَالْأَخِ الرَّفِيقِ وَأَكُنْ لَكَ كَذَالِكَ

“Ey Mûsâ! Yetime rahîm bir baba gibi ol! Dullara şefkatli bir koca gibi ol! Yabancıya merhametli kardeş gibi ol! Ben de sana böyle olayım!”

Hâfız buyurdu:

Gariblerle ilgilenmek güzel övgüye sebebtir.

[1] Kenzül-Ummal, hadis no: 6036,
[2] Müstedriki Firdevsi hadis no: 2426

Ey cânım! Bu kâide meğer ki sizin şehrinizde yoktur.

أَنَا وَكَافِلُ اليَتِيمِ فِي الْجَنّةِ كَهَاتَيْنِ

"Ben ve yetimin işlerini tekeffül eden kişi, Cennette şu iki parmak-şehâdet parmağıyla orta parmağını göstererek- gibiyiz."[1]

أَنَا وَكَافِلُ اليَتِيمِ "Ben ve yetimin işlerini tekeffül eden," yâni, yetimin işlerini islâh etmek ve yetimin faydasına çalışan demektir. Bu, ister kendi malından veya yetimin malından olsun; bu yetim yakın akrabası olsun veya olmasın müsâvidir.

فِي الْجَنّةِ كَهَاتَيْنِ "Cennette şu ikisi gibiyiz" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, şehâdet parmağıyla orta parmağını işâret ettiler. Yâni yetimin işlerini gören ve onun islâhını tekeffül eden kişi, Cennette Rasûlüllah (s.a.v.) hazretlerinin huzurunda ve yanında bulunur, demektir. Yoksa onun derecesine ulaşır demek değildir.

Şeyh Sâdî (k.s.) buyurdular:

Sen yetime iyilik yap. Onun başını okşa.

Yetim ağladığı zaman vAllâhi Arş titrer.

İnsan bütün kuvvetiyle, yetimin hakkını ihlâl etmekten kaçınmalı, onun malından bir habbe (tane) bir şey yememelidir. Asla ona zulüm etmemeli ve ona kahretmemelidir.

Hikâye Kul hakkı

Hikâye olundu: Zâl oğlu Rüstem,[2] İsfendiyâr[3] ile mücâdele ettiğinde güçlü ve fazla bir kuvvete sahib olmasına rağmen; onu mağlûb etmeye bir türlü gücü yetmiyordu. Her hamle'de İsfendiyâr onu yaralıyordu.

---

[1] Müslim, 5296. Tuhfetül-Ahvezî: 1924,

[2] Zâloğlu Rüstem, efsânevî kahramanlardandır. Tek başına bir orduya karşı koyabilecek bir güce sahipti. 650 (altıyüzeli) sene veya daha fazla yaşadığı rivayet edilir. İranlılar ile Turanlılar arasındaki mücâdelede büyük bir cesâret ve yiğitlik gösterdi. İsfendiyâr ile olan mücâdelesi ve onu katletmesi çok meşhûrdur. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Tarihi taberi tercemesi, c.1, s. 572-596,

[3] İsfendiyâr Turanlıların büyük kahraman ve komutanıdır. Tek başına bir orduya bedeldi. Zâloğlu Rüstem tarafından öldürüldü. Gerçekten hoş ve manidâr olan hayat hikâyesini, Tarihi taberi tercemesi, c.1, s. 572-596'de okuyun.

Rüstem, İsfendiyâra bir zarar veremiyordu. İsfendiyârın bedeni, balığın cildi gibiydi. Ona hiçbir şey işlemiyordu…

Sonra Rüstem, babası Zâl ile bu konuyu istişâre etti. Babası ona:

-"Oğlum! İsfendiyarı mağlûb etmeye gücün yetmez. Çünkü İsfendiyara hiçbir şey kâr etmez. Ancak iki başlı bir ok yaparsın ve onunla İsfendiyârın iki gözünü vurabilirsen, onu öldürürsün!" dedi.

Zâloğlu Rüstem bunu yaptı.

O okla İsfendiyârın iki gözünü vurdu. Bununla onu mağlub etti.

Bunun sebebini şöyle hikâye ederler. İsfendiyâr, gençliğinde (Ilgın ağacı[1]) dalı ile bir yetime vurmuştu. O vurmayla yetim gözünü kaybetmişti. Çok ağladı. Sonra yetim o dalı aldı ekti. O dal zamanla büyüdü kocaman bir ağaç oldu. Rüstem, o Ilgın ağacının dalından bir dal koparıp onunla ok yaptı. İsfendiyârı gözünden vurduğu oku, o ağacın dalından yapmıştı.

Kendi çocuğuna bakar gibi yetime bakmalıdır

Evindeki yetimi, kendi çocuğunu edeblendirir gibi edeblendirmeli, eğitim ve öğretimine dikkat etmelidir. Çünkü kıyâmet günü o yetimden mesûldür. Onun halini düzeltmelidir.

Te'dîb bir kaç kısım üzeredir:

1- Korkutma ve azarlama,

2- Dövme,

3- Verilmesi gereken, hediyye ve menfaatleri kesmek yâni vermemek.

Çünkü insanlar farklı yapı ve karakterdedirler. Bir nefis var ki, şiddet ve sertlikle boyun eğer. Eğer buna yumuşak davranır ve iyilik yapılırsa onu bozabilir. Bir nefis var ki, tamâmen bunun aksi olabilir.

Allâhü Teâlâ hazretleri, had cezâlarını ve taziri kullarının terbiye ve tedibi için koymuştur. Bunlar, kişilerin yaptıkları kötülük derecesine göre uygulanır. Hatta tedip ve terbiye eden, bundan dolayı mükâfat da kazanır. Çünkü o bundan mesûldür.

Allâhü Teâlâ buyurdu:

---

[1] Tarihi taberi tercemesi, c.1, s. 589,

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلاَئِكَةٌ غِلاَظٌ شِدَادٌ لاَ يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey o bütün îmân edenler! Kendilerinizi ve ailelerinizi koruyun bir ateşten ki, yakacağı o insanlar, o taşlardır! Üzerinde öyle melekler vardır ki, yoğun mu yoğun, çetin mi çetin, Allâh kendilerine ne emrettiyse ona isyan etmezler ve her neye memur iseler yaparlar."[1]

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

"Hepiniz çobansız ve hepiniz gözetiminizin altında bulunanlardan sorumlusunuz.

İmam (idâreci) çobandır, raiyyetinde (emrinin altındaki tebaasından) sorumludur.

Kişi, ailesinin çobanıdır, raiyyetinden sorumludur.

Kadın çobandır, kocasının evinden sorumludur.

Hizmetçi çobandır, efendisinin malından sorumludur."[2]

وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ "Ve eğer kendilerine karışırsanız kardeşleriniz-dirler." Kavli şerifinde şu işâretler vardır:

İnsana yakışan, başkasıyla berâber yemek yemeği alışkanlık haline getirmesidir. Çünkü insanların en kötüsü, tek başına yiyendir. Hadîs-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

إن مِنْ أَحَبِّ الطَّعَامِ إِلَى اللهِ مَا كَثُرَتْ عليه الأَيْدِي

"Muhakkak ki yemeklerden Allâh'a en sevimli olan, üzerinde çok elin olduğu (çok kişi tarafından yenilen) yemektir."[3]

Bu hadîs-i şerîf, "Avârif"te zikredildi.

"El-Mesâbih" isimli kitabda zikredildi:

---

[1] Et-Tahrim: 66/6
[2] Buhârî hadis no: 844,
[3] Kenzül-Ummal: 30726,

اِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم قالوا: ياَ رَسُولَ الله !

-إنّا نأكلُ وَلاَ نَشْبَعُ؟ قَالَ:

-"فَلَعَلَّكُمْ تَفْتَرِقُونَ، قَالُوا:

-نَعَمْ، قَالَ: فاجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ

"Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin sahabelerinden bâzıları dediler:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Yiyoruz, fakat bir türlü doymuyoruz!" diye şikâyette bulundular. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Belki sizler ayrı ayrı yiyorsunuzdur!" dedi. Onlar:

-"Evet!" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Hepbirden sofranızın ve yemeğin başına oturun. Allâh'ın adını zikredin, besmele çekerek yemeğe başlayın. Allâh size yemeği mübârek kılar." Buyurdu.[1] (**1/344**)

Hikâye (yemek)

Anlatılan güzel bir hikâyeye göre, Nevâdir sahibi Cüneyn'e:

-"Falanca kimsenin yanında yemek yedin mi?" diye sorulur. O da:

-"Hayır! Fakat kapısından geçiyordum, o yemek yiyordu" der. Yine sorarlar:

-"Peki nasıl bildin?" O:

-"Baktım ki, çocuklarının ellerinde sert fındıklar, bununla havadaki kuşları taşlıyorlar," cevâbını verir.

Cimriye sorulur: "İnsanların en kahramanı kimdir?" O da:

-"Açlıktan insanların diş gıcırtısının sesini duyup da, kesesinin ağzı açılmayanlardır," cevâbını verir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

مَنْ أَضَافَ مُؤْمِناً فَكَأَنَّمَا أضَافَ آدَمَ، وَمَنْ أَضَافَ اثْنَيْنِ فَكَأَنَّمَا أَضَافَ آدَمَ وَحَوَّاءَ، وَمَنْ أَضَافَ ثَلاَثَةً فَكَأَنَّمَا أَضَافَ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ

---

[1] Sünen-i İbni Mace: 3286; Riyâzus-sâlihin, hadis no: 743,

"Kim bir mü'mini müsâfir edinirse, sanki Âdem Aleyhisselâmı müsâfir etmiştir. Kim iki mü'mini müsâfir ederse, sanki Âdem Aleyhisselâm ile eşi Havva annemizi müsâfir etmiştir. Ve kim ki, üç kişiyi müsâfir edip ağırlarsa sanki Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'i (a.s.) müsâfir etmiştir."[1]

Hüseyin Vaizin "Risâletül-illiyye" isimli kitabında da böyledir.

[1] Kenzül-Ummâl: 25975;

Müşrik ve kâfirlerin nikâhı

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

Meali:

Mâmâfih müşrikeleri -iymân etmedikçe- nikâh etmeyin. Bir müşrike sizi imrendirse bile, iymân etmiş bir câriye her halde ondan daha hayırlıdır.

Müşrik erkeklere de nikâh ettirmeyin! Bir müşrik size hoş görünse bile, mü'min bir kul elbette daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe dâvet ederler, Allâh ise, izniyle Cennete ve mağfirete dâvet ediyor da âyetlerini insanlara beyan buyuruyor, gerek ki hatırda tutarlar.[221]

Tefsir:

وَلاَ تَنْكِحُوا "Ve nikâh etmeyin," Yâni evlenmeyiniz.

Bu fiili müzârî ت (te) harfinin fethasiyledir.

الْمُشْرِكَاتِ "Müşrikeleri (müşrik kadınları)"

Yâni harbî olan kadınları… Kitab ehli olanları değil. Çünkü kitap ehli olan kadınlar, her ne kadar müşriklerden sayılsalar bile, onları nikâhlamak yâni kitap ehli (yahudi ve hıristiyan) olan kadınlarla evlenmek cumhûra göre câizdir. Şu âyet-i kerîmeyi delil getirdiler:

اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَا

آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلاَ مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bugün pâk nimetler, sizin için helâl kılındı. Hem kendilerine kitâp verilen ümmetlerin taâmları size helâl, sizin taâmlarınız da onlara helâl... Mü’min kadınların hür olanlarıyla, sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hür kadınları da, iffetlerinizi muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınız takdirde size helâldir. Ve her kim şeriatin ahkâmını tanımazsa, her halde bütün işlediği hederdir. Ve âhirette o, hüsrânda kalanlardandır.”[1]

Mâide sûresinin hepsi sâbittir; ondan hiçbir âyet ve hüküm nesh olmamıştır.

حَتَّى يُؤْمِنَّ “İmân etmedikçe,”

Yâni Allâhü Teâlâ hazretleri ve Muhammed (s.a.v.) hazretlerini tasdik etmedikçe, demektir.

Sebeb-i nüzûl

(Mukâtil r.h.dan) rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mürsed el-Ganevî (r.a.)ı[2] orada bulunan Müslümanlardan bâzı insanları gizlice çıkartması için, Mekke’ye gönderdi.

Anâk (adındaki müşrike bir kadın) ona geldi. Câhiliyyet döneminde Anâk’ı seviyordu. Kadın ona:

-“Benimle başbaşa kalmaz mısın?” dedi. O:

-“Allâh zinâyı haram kıldı. İslâm aramızı ayırdı,” dedi. Anâk:

-“Öyleyse benimle evlenir misin?” O:

-“Evet! Evlenirim. Lakin bunu Rasûlüllah (s.a.v) hazretlerine sorup ondan izin almalıyım,” dedi.

Mürsed el-Ğanevî, Medîneye geldiğinde, Anâk ile evlenmek için, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sorduğunda bu âyet-i kerîme indi.

وَ لَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ “İymân etmiş bir cariye,”

---

[1] El-Mâide: 5/5

[2] Mürsed el-Ğanevî (r.a.) hazretlerinin asıl isminin, كناز بن حصين الغنوي Kennâz bin Hüsayin el-Ğanevî’dir. Bu zatın adının Mürsed bin Ebî Mürsed el-Ğanevî olduğu da rivâyet edilir. Ed-Dürrülmensûr bu zatın Ebû Mürsed el- Ğanevî olduklarını beyan eder. Bakınız: Eddrülmensûr 1/614

Boynunda kölelik damgasını taşısa ve halk arasında hatır ve değeri az olmakla berâber.

خَيْرٌ “Daha hayırlıdır.”

Din ve dünyâ bakımından.

مِنْ مُشْرِكَةٍ “Bir müşrikeden (müşrik bir kadından)”

Yâni, müşrike bir kadın mal, mülk, servet, hürriyet, şeref ve şân yüksekliğine sâhip olsa ve:

وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ “Sizi imrendirse bile,”

(Müslüman bir câriye bu müşrikeden daha hayırlıdır. Çünkü) bu müşrike, güzelliği, malı, nesebi ve bunlardan başka kendisini câzibeli hâle getiren ve kendisine rağbet etmeye sebeb olan bütün unsurlara rağmen (imandan yoksun olduğundan mü’mine bir câriye ondan daha hayırlıdır.)

Cümlenin başında bulunan وَ “ve” harfi hâl içindir. Yâni hâl için olsa da atıf için olsa da, medhûlünü kendisinden önce mahzûf olan bir hâl üzerine atıf içindir. Kavl-i şerîfin takdîri şöyledir:

خير من مشركة على كل حال ولو في هذه الحالة “(Mü’min bir câriye) her hâlde müşrikeden daha hayırlıdır. Bu halde olsa bile…” Bu terkibin benzerlerinden maksat, halleri çok iyi araştırmaktır.

Kevâşî tefsirinde buyuruldu: Burada لو kelimesi ان mânâsınadır. Yine her bir yerdeki لو kelimesinden sonra fiili mâzî gelir ve cevâbı da üzerine tekaddüm ettiği yerlerde, لو kelimesi ان mânâsınadır. Buna göre mânâ şöyledir: Müşrike (müşrik kadın) her ne kadar hoşunuza gitse ve onu sevseniz bile; mü’mine bir kadınla evlenmek sizin için daha hayırlıdır.

وَلاَ تُنْكِحُوا “Ve nikâh ettirmeyin!”

Bu fiil انكاح (yani افعال babın)dan gelmektedir.

الْمُشْرِكِينَ “Müşrikleri (müşrik erkekleri)” Yâni kâfirleri…

Umûmîdir. Puta veya başka şeye tapan, Allâh’a şirk koşan bütün müşriklere şâmildir. Yâni mü’min kadınları, müşriklerle evlendirmeyin; o müşrikler, ister hür ve isterse köle olsunlar.

حَتّٰى يُؤْمِنُوا "Onlar iymân etmedikçe."

Yâni üzerinde oldukları küfrü terketmedikçe, demektir.

İbnü Şeyh, "Haşiyeler"inde şöyle buyurdu: Küçük kızlarınızı, onların hükmünde olanları ve velâyetleri sizde olan kadın ve kızları, müşriklerle evlendirmeyin. Bâliğ olmuş mü'mine kadınlar da kendi nefislerini yâni kendilerini müşriklerle evlendirmesinler.

وَلاَ تُنْكِحُوا "Ve nikâh ettirmeyin!" kavl-i şerîfi, erkeklerin kadınlar üzerine tağlîbi kabilindendir. Bu hükümde asla ihtilaf yoktur. Müşrik, burada umûmî küfrü ifâde etmektedir. Küfrün hangi çeşiti olursa olsun, elbette ki mü'mine bir kadının, hiçbir kâfirle evlenmesi veya evlendirilmesi câiz değildir. Putperest, mecûsî, yahudî ve hıristiyan farketmez… Müslüman bir kadının bir gayri müslimle evlenmesi haramdır. Aslâ câiz değildir.

وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ "Mü'min bir kul elbette,"

Kendisinde kölelik zilleti olmakla berâber,

خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ "Bir müşrik erkekten daha hayırlıdır."

Sahiplilik izzet ve şerefine sahip olsa bile.

وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ "Size hoş görünse bile,"

Malı, cemâli ve güzel hasletleri bakımından…

اُولٰٓئِكَ "İşte onlar,"

Zikredilen, müşrik kadınlar ve müşrik erkekler,

يَدْعُونَ "Dâvet ederler,"

Kendilerine yaklaşan ve kendileriyle berâber olanları,

اِلَى النَّارِ "Ateşe"

Yâni kişiyi Cehenneme götüren, küfür, fisk u fücûru işlemeye çağırırlar. Yâni insanı küfre ve fâsıklığa götürürler. Bu bakımdan mutlaka bunlara yakın olmaktan ve yaklaşmaktan uzak durulmalıdır.

وَاللّٰهُ "Allâh ise," Yâni Allâh'ın dostları mü'minler ise,

Burada muzâf hazfolundu. Muzâfün ileyh, muzâfın makâmına konulması, mü'minlerin şânlarının büyüklüğünden-dir…

يَدْعُو اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ “Cennete ve mağfirete dâvet ediyor,”

Yâni kişiyi, Cennet ve mağfirete ulaştıran hak itikâd ve sâlih amele davet etmektedir. Kendileri daha büyük bir haklılıkla bunlara ulaşmışlardır.

بِاِذْنِهِ “O’nun izniyle”

Buradaki cer ve mecrûr, يَدْعُو “davet ediyor” fiiline taalluk etmektedir. Yâni Allâh’ın tevfikiyetine sarılarak davet etmektedirler. Mü’minlerin insanları irşâd etmeleri, onlara hayır yollarını göstermesi ve nasihat etmeleri bu cümledendir.

وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ “Ve (Allâh) âyetlerini beyân buyuruyor.”

Üstün ve ince hükümlerine ve hikmetlerine şâmil olan âyetlerini beyan ediyor.

لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ(٢٢١) “İnsanlara... gerek ki hatırda tutarlar.”

Yâni tezekkür etmeleri, hatırlamaları, düşünmeleri ve içindekilerle amel etmeleri için ki, bu sâyede çağırılan Cennete ve mağfirete nâil olsunlar. **(1/345**) Burada tezekkürün yâni hatırlamanın irâd edilmesi, bunun çok açık olduğunu ve tefekküre muhtaç olmadığına işâret etmek içindir. Geçen hükümlerde olduğu gibi…

Âyet-i kerîmede, kâfirlerle birlik ve berâberlik içinde bulunmak nehyediliyor (yasaklanıyor) ve mü’minlerle birlik ve berâberlik kurmak teşvik ediliyor.

Mü’min bir erkeğe müşrike (müşrik bir kadının) malına ve cemâline gönül kaptırmak yakışmaz. Müslüman kadınlardan bu güzel görünmeyi defedecek olanlar mutlaka vardır.

Gayri müslimlerle evlilik

“El-Muhît” isimli kitapta buyuruldu: Bir Müslüman erkek, güzel bir hıristiyan kadın görse ve onunla evlenebilmek için hıristiyan olmayı temenni etse, yâni “keşke hıristiyan olsaydım da bununla evlenseydim,” dese kâfir olur. Bu ahmaklıktan başka bir şey değildir. Çünkü Hanefî milletinden (yani Müslümanların içinden) her bakımdan güzel olan birçok kadın vardır. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

الزَّانِي لاَ يَنْكِحُ اِلاَّ زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لاَ يَنْكِحُهَا إلاَّ زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

"Zâni, bir zâniye veya müşrikeden başkasına nikâh etmez; zâniye, onu da bir zâni veya müşrikten başkası nikâh etmez! Mü'minlere ise bu haram kılındı!"[1]

Çünkü kötü karakterli ve tabiatlı olan kimseler, pis ve murdar olan dünyâya eğilim duyarlar. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi:

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

"Habîsât habîsler için, habîsler habîsât için ve tayyibât tayyibler için, tayyibler tayyibât içindir! Bunlar, onların dediklerinden müberrâdırlar; kendilerine bir mağfiret ve bir rızk-ı kerîm vardır!"[2]

Ne güzel buyurmuşlar: Her kuş kendi cinsiyle uçar ve kendi cinsine öter.

(Şu ifâde İmam Zemahşerînin belâğatından yâni belîğ sözlerindendir): لاَ تَرْضَ لِمُجَالَسَتِكَ اِلاَّ اَهْلَ مَجَانَسَتِكَ "Kendi cinsinin ehlinden başkasının, senin meclisinde yer almasına râzı olma." Yâni kendi cinsinden başkasının berâberinde oturmalarına razı olma, çünkü en şiddetli azâb bundan başka bir şey değildir.

Ruhlar âlemindeki tanışıklık ve ...

"Es'iletü'l-Hikem" isimli kitapta buyuruldu: İnsanların ahlaklarının ihtilâfı (huylarının değişik olması) dünyâ âleminde cesetler birbiriyle buluşmadan, âlemi ervahta ruhların birbirleriyle tanışmalarındandır. Kimin ruhu, sâlih bir kişinin ruhuyla tanışmışsa, o kişi ezelî tanışma ile sâlih olur. Burada ahlakların ihtilâfı, iyi veya kötü huyların birbirine uyması veya uyum sağlamaması bir münâsebetten dolayıdır. Bu münâsebet iki türlüdür:

1- Cismânî münâsebet,

[1] En-Nûr: 24/3,
[2] En-Nûr: 24/26,

2- Rûhânî münâsebet.

Cismânî cihet, çamurun (maddi vücut mayasının) ve tabiatın kaabiliyetine râcidir.

Ruhânî cihet ise, geçen ruhânîlerle münâsebet kurmaya ve âlemi ervahta onlarla tanışmaya bağlıdır. Bitti.

Ruhlar ezelden tanıştılar

İmam Sehâvî (r.h.), “El-Makâsıdü’l-Hasene” isimli kitapta, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

“Ruhlar, (sınıf sınıf, zümre zümre) planlanmış cemaatlardır. Bundan dolayı içlerinden kimi, birbiriyle tanışıp, sevişip anlaştılar ve onlardan tanışmayanlar ise, ihtilaf ettiler.”[1]

Hadîs-i şerîflerinin şerhinde, bu hadîs-i şerîfin vârid olmasının sebebi hakkında şöyle buyurdular:

عَنْ عائشةَ أَنَّ إِمْرَأَةً كَانَتْ بِمَكَّةَ تَدْخُلُ عَلَى نِسَاءِ قُرَيْشٍ تُضَحِّكُهُنَّ، فَلَمَّا هاَجَرْنَ وَوَسَعَ الله دَخَلَتِ الْمَدِينَةَ، قَالَتْ عَائِشَةُ فَدَخَلَتْ عَلَّي، فَقُلْتُ لَهَا فُلاَنَةٌ مَا أَقْدَمَكِ ؟ قَالت إِلَيْكُنَّ، قالَتْ فَأَيْنَ نَزَلْتِ ؟ قَالَتْ عَلَى فُلانَةِ امْرَأَةٍ كَانَتْ تُضَحِّكُ بِالْمَدِينَةِ، قاَلَتْ عائِشَةُ وَدَخَلَ رَسُولُ الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ فُلاَنَةُ الْمُضَحِّكَةُ عِنْدَكُمْ؟ قَالَتْ عائِشَةُ نَعَمْ، فَقَالَ فَعَلَى مَنْ نَزَلْتِ ؟ قَالَتْ عَلَى فُلاَنَةِ الْمُضَحِّكَةِ، قَالَ اَلْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اِنَّ الْأَرْوَاحَ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

Hazreti Aişe (r.a.) annemizden rivâyet edildi. Mekke’de bir kadın vardı. Kureyş kadınlarının yanına girerek onları güldürürdü. Kureyş kadınları hicret ettiler ve Allâh genişlik verdikten sonra bu kadın da Medîne’ye girdi. Hazreti Aişe (r.a.) annemiz, buyurdu. Bu kadın benim yanıma geldi. Ona sordum:

---

[1] Müslim: 4773,

-"Ey filân kadın sen kime geldin?" O:

-"Size geldim," dedi. Ben:

-"Kimin yanına yerleştin?" diye sordum. O:

-"Medîne'de kadınları güldüren falan kadının evine yerleştim" dedi.

Sonra Hazreti Aişe (r.a.) annemiz, buyurdular:

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri benim yanıma gelerek:

-"Filân güldürücü kadın sizin yanınızda mı?" diye sordu. Ben:

-"Evet" dedim. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

"Hamd âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur. Muhakkak ki ruhlar, (sınıf sınıf, zümre zümre) planlanmış cemaatlardır. Bundan dolayı içlerinden kimi, birbiriyle tanışıp, sevişip anlaştılar ve ülfet ettiler. Onlardan tanışmayanlar ise, ihtilaf ettiler" buyurdu.[1]

Bâzıları buyurdular:

بينى و بينك فى المحبة نسبة مستورة عن سر هذاالعالم

نحن اللذين تحاببت ارواحنا من قبل خلق الله طينة آدم

"Benimle senin aranda bu âlemin sırrından gizli bir sevgi münâsebeti var.

Allâhü Teâlâ Âdem Aleyhisselâmın çamurunu

yaratmadan önce biz, ruhları birbirini seven kimseleriz."[2]

Sehâvînin sözleri bitti.

Hüseyin el-Kâşifî buyurdu:

Her cins, kendi cinsini cezbeder;

her cins kendi cinsine yaratılışta âşık olur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Acının acıya katılması tabiî'dir.

Bâtıl işin Hakk'a katılması imkânsızdır…

İyilerin nasîbi iyilerdir. Kötülere de kötüler yakın oldu.

Bil ki, hayırlara meyledip şerlere muhâlefet etmek, akıllara yerleştirilmiştir. O halde akıllı kişi tezekkür etmelidir. Kendi nefsinde ve hâlinde nereye meylettiğini hatırlamalıdır. Eğer nefsi ve hâli onu kötüye götürü-

---

[1] Kefşfül-Hafâ, hadis no: 315

[2] Makâsıdul-Hasene: 104-105, İmam Sehâvî.

yorsa, kendisini hakkın hilâfına, yanlış yola, nefis ve hevâ'ya davet eden ihvân (arkadaş ve kardeşler) ile alâkasını kesmelidir. Acem'in (İranın) bâzı büyük âlimleri buyurdular: الله بسی باقی هوس "Allâh yeter; gerisi hevestir." Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdular:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً

"Bizler yeryüzündeki şeyleri ona bir zînet yaptık ki insanları imtihan edelim; 'hangisi daha güzel bir amel yapacak?"[1]

Mukarrabûn (Allâh'ın yakın dostları), varlık arzında (yeryüzünde) mevcût olan herşeyden Allâh'a kaçtılar. Kerim olan Allâh'ın rızâsından başka hiçbir şeye iltifat etmediler. Mevlâ'dan, Mevlâ'nın dışında hiçbir şey murad edip istemediler. Onlar güzel niyet ve güzel amel sahibi oldular. Sırât-ı mustakîm budur.

Allâhım! Bize rüşdümüzü ilhâm et! Bizi nefsimizin şerrinden koru. Muhakkak ki sen, duâlara icâbet edensin.! Amin.

Hayız

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِى الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

Meali:

Sana hayızdan da soruyorlar.

De ki: "O bir ezâdır," Onun için, hayız zamanı kadınlardan çekilin ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın; iyi temizlendiler mi o vakit Allâh'ın emrettiği yerden onlara varın. Her halde Allâh çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever.[222]

Kadınlarınız sizin için bir harstır. O halde harsınıza nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allâh'tan

---

[1] El-Kehf: 18/7

korkun ve her halde O'nun huzuruna varacağınızı bilin. Müjdele mü'minlere!..[223]

Tefsir:

وَيَسْأَلُونَكَ "Ve sana soruyorlar."

Kur'ân-ı kerim'de geçen bu üç sorunun وَ "ve" ile başlaması (**1/346**) ve diğer soruların hikâye edilmesinde atıfsız gelmesi, belki onlar bu üç soruyu aynı vakitte sordukları içindir. Adetâ burada şöyle denir gibidir: Onlar içki ve kumardan sormayı, infaktan sormayı ve şundan şundan suâli topluca aynı anda sana soruyorlar. Diğer sorular hariç, onlar değişik vakitlerde sordular.

عَنِ الْمَحِيضِ "Hayızdan"

الْمَحِيضِ kelimesi, المجيئ ve المبيت kelimeleri gibi masdardır.

الحيض Hayız, mûtâd vakitlerde rahimden gelen bir akıntıdır. Burada bir çeşit kapalı bir soru vardır. Onların suâllerinin ne olduğu cevap ile tebeyyün etmektedir. Onların suâllerinin, hayız halindeki kadınlara muhâlata edip onlara karışmak ve hayız gören kadınlarla berâber olmak hakkında olduğu cevaptan anlaşılıyor.

قُلْ هُوَ أَذًى De ki: "O bir ezâdır,"

Yâni hayız (kanı) pis, murdar, yaklaşana eziyet veren, kendisinden nefret ettiren kerih bir şeydir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivâyet olundu: Câhiliyet döneminde arablar, tıpkı yahûdî ve mecûsîlerin yaptıkları gibi, hayızlı kadını evlerinde barındırmaz ve onlarla berâber yemek yemezlerdi. Tâ (Sâbit ibni) Ebu Dehdâh (r.a.) hazretleri sorasıya kadar, insanlar buna devam ettiler… (Sâbit ibni) Ebu Dehdâh (r.a.) hazretleri, sahâbîlerin arasında ayağa kalkıp sordu:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Kadınlar hayız halindeyken, onlara nasıl davranalım? Onlarla berâber olalım mı, olmayalım mı? Onlara yaklaşalım mı, yaklaşmayalım mı?" Bu soru üzerine bu âyet-i kerîme indi.

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ “Onun için hayız zamanı kadınlardan çekilin.”

الْمَحِيضِ kelimesi burada hayzın zuhûr ettiği yerin ismi olmasından dolayı ismi mekândır. O da ferçtir. Yâni hayız halindeki kadınlarla cima etmekten kaçının, demektir.

Müslümanlardan bâzıları إعتزال ”ayrılmanın” zâhirini anlayıp onu tuttular, o şekilde amel edip, hayız dönemlerinde eşlerini evlerinden çıkarttılar. Arablardan bâzı kişiler, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldiler: Yâ Rasûlellah (s.a.v.)! Soğuk şiddetlidir. Elbiseler de azdır. Böyle giderse eşlerimiz ve onların ardından diğer ehli beytimiz helâk olacaklar! Onları eve almak için bize izin ver, yoksa hayızlı kadınlar helak olacaklar” dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onlara:

اِنَّماَ أَمَرْتُمْ أَنْ تَعْتَزِلُوا مَجاَمِعَهُنَّ اِذَا حِضْنَ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِاِخْرَاجِهِنَّ مِنَ الْبُيُوتِ كَفِعْلِ الْأَعَاجِم

-“Ben sâdece kadınlar hayızlı iken onlarla cimâ etmekten çekinin (kaçının) diye emrettim. Acemlerin yaptıkları gibi onları (hayızlı kadınları) evlerinden çıkartma emri size verilmedi.” Buyurdu.

İslâm’ın bu kanunu, yahudîlerin ifratı ile hıristiyanların tefriti arasında bir iktisâd yâni orta yoldur. (Yahudiler, hayızlı kadınları evlerinden çıkartıyor ve onlarla yemek bile yemiyorlar.) Hıristiyanlar ise kadınların hayızlı olmalarına aldırış etmeden onlarla cimâ ediyorlar.

وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ “Onlara yanaşmayın;” Cima etmeyin.

حَتَّى يَطْهُرْنَ “Temizlenene kadar.”

Hayızdan veya kanları kesilesiye kadar.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre, kanın kesilmesinden sonra, yâni on gün geçince, kadın yıkanmasa da kadınla cima edebilir. Ancak hayız günleri on günden az zamanda kesilirse, kadın gusül abdesti almadıkça veya üzerinden bir namaz vakti geçmedikçe cimâ etmesi câiz olmaz.

فَاِذَا تَطَهَّرْنَ “İyi temizlendiler mi”

Yâni gusül abdesti aldıkları zaman, demektir. Çünkü, التطهر “tatahhur” gusül abdesti almak demektir.

فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّٰهُ "O vakit Allâh'ın emrettiği yerden onlara varın."

Yâni size helâl kılınan yönden, o da ön taraftan varın.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ "Her halde Allâh çok tevbe edenleri de sever."

Günahlardan tevbe edenleri sever.

وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ(٢٢٢) "Ve (Allâh) çok temizlenenleri de sever."

Fuhuş, pislik ve murdarlıktan uzaklaşanları, meselâ hayızlı kadına cima etmek ve câiz olmadığı yerden yaklaşmaktan uzaklaşıp temizlenenleri Allâh sever.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ "Kadınlarınız sizin için bir harstır."

Yâni harsınızın (neslinizin) ekileceği yerlerdir. Allâh burada kadınları, ekilecek tarlaya benzetti. Çünkü rahimlere atılan nutfe ile tarlaya atılan tohum arasında bir benzerlik kurulmuştur. Bunlardan herbirinde, kendisinden mahsulât alınan madde vardır. [1]

الحرث "Hars" ile الزرع "Zîrâat"ın arasında fark şudur: الحرث "Hars" tohumu atmak ve toprağı hazırlamaktır. الزرع "Zîrâat" ekine bakıp yetiştirmektir. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu: أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (٦٣) ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ(٦٤)

"Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu?[63] Siz mi bitiriyorsunuz onu, yoksa biz miyiz bitiren?"[2]

Allâhü Teâlâ hazretleri onlar için, الحرث "Hars" isbât etti; الزرع "Zîrâat"ı da onlardan nefyetti.

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ "O halde harsınıza varın."

Kadınlara, الحرث "Hars" tâbiri kullanıldığı gibi, cimâ etmeye de اتيان "varmak" tâbiri kullanıldı.

---

[1] (Burada kadından الحرث "hars" yâni ekin yeri diye zikredilmesi, kadına ancak ekin yeri olan ön taraftan yaklaşmanın câiz olduğunu göstermektedir) Kurtubî tefsiri, c.3, s. 88,

[2] El-Vâkia: 56/43-64,

Livata yapan melundur

أَنَّى شِئْتُمْ "Nasıl isterseniz"

Burada أَنَّى kelimesi, كَيْفَ "nasıl" mânâsınadır. Yâni, nasıl isterseniz, demektir. Varılacak yer (tarla) bir olduktan sonra o tarlaya istediğiniz cihet veya şekilde isterseniz o şekilde yaklaşın. Bu varılacak yer, الحرث "hars" yâni nutfenin ekileceği yer olmalıdır. Çünkü dübür, الحرث "hars"ın yeri değildir. Bundan dolayı, أَنَّى شِئْتُمْ "Nasıl isterseniz" kavl-i şerîfi, mekânlarda mühayyerlik mânâsına hamledilemez. Böyle bir yanlışlığa düşüp kadınlara dübürlerinden yaklaşmak tecviz edilemez. Çünkü kadınlara dübürlerinden yaklaşmak asla câiz değildir, haramdır. Ancak أَنَّى شِئْتُمْ "Nasıl isterseniz" kavl-i şerîfi, keyfiyette muhayyerliğe hamledilmektedir. Yâni ön taraftan olmak şartıyla onlara nasıl isterseniz öyle yaklaşın, demektir. Bu âyet-i kerîmenin nâzil olmasına sebeb olan hâdise de buna delâlet etmektedir:

Sebeb-i Nüzûl

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّ يَهُودَ كَانَتْ تَقُولُ اِذَا أُتِيَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ دُبُرِهَا فِي قُبُلِهَا ثُمَّ حَمَلَتْ كَانَ وَلَدُهَا أَحْوَلَ قَالَ فَأُنْزِلَتْ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ

Câbir bin Abdillah (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Yahudiler: "Kadının arkadan ön tarafına varıldığı zaman, sonra kadın hamile kalırsa, doğacak olan çocuk şaşı olur," diyorlardı. Bunun üzerine: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ "Kadınlarınız sizin için bir harstır. O halde harsınıza nasıl isterseniz varın" âyet-i kerîmesi nâzil oldu.[1]

Bu âyet-i kerîme yahudîlerin hurâfelerini reddetti. Nikâh akdinden maksat, kadına harâset yerinden kişinin istediği şekilde varabilmesidir. Yâni keyfiyet nasıl olursa olsun, demektir. Yoksa dübüründen varmak demek değildir.

Hadîs-i şerîfte Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

---

[1] Sahîh-i Buhârî: 2592; Sahîh-i Müslim: 2593; Tirmizi: 2904;

مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا

"Hanımına dübüründen varan kişi melûndur."[1]

Bu livâta-ı suğrâdır. Bir erkeğin dübüründen cima etmekse livâta-ı kübrâdır. Ondan daha büyük bir livâtadır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

مَنْ قَبَّلَ غَلاماً بِشَهْوَةٍ لَعَنَهُ اللهُ فَإِنْ صَافَحَهُ بِشَهْوَةٍ لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ صلاَتُهُ فَإِنْ عانَقَهُ بِشَهْوَةٍ ضُرِبَ بِسِيَاطٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنْ فَسَقَ بِهِ أَدْخَلَهُ اللهُ النَّارَ

"Kim bir erkeği şehvetle öperse, Allâhü Teâlâ ona la'net etsin. Eğer şehvetle bir erkekle musâfaha ederse, onun namazı kabul olunmaz. Eğer şehvetle bir erkekle oynaşırsa, ateşten kamçılar ile dövülmek şekliyle Allâh onu cezâlandırır. Kim ki, erkekle fâsıklık yaparsa, Allâh onu Cehenneme koyar."[2]

İmam (Fahreddin Râzî) buyurdu: Bir erkeği şehvetle öpen, annesiyle yetmiş kere zinâ etmiş gibidir. Annesiyle zinâ eden, bir bâkire kızla yetmiş kere zinâ etmiş gibidir. Bâkire bir kızla zinâ eden kişi, yetmiş bin kadın ile zinâ etmiş gibidir. **(1/347)**

Livâtanın hükmü, ta'zir ve tevbe edinceye kadar hapistir. İmâmeyne göre ise, livâta yapana zinâ haddi vurulur. Eğer muhsan yâni evli değil ise, değnek vurulur. Eğer muhsan (yani evliyse) recmedilir.

وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ "Ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın"

Salih amellerden, kendisine sevâb vaad edilen ve kendilerine muhtaç olduğunuz bir günde size zahîre olması için Allâh'ın yanında muhâfaza edilen güzel ameller işleyin. Sadece şehvetlerinizi tatmin etmek için kadınlara yaklaşmayın. Belki önce taat ve ibâdeti takdim edin. Nikâhın meşrû kılınmasındaki hikmetleri düşünün, onun çocuk olduğunu mülâhaza edin.

وَاتَّقُوا اللهَ "Ve Allâh'tan korkun,"

Allâh'a ma'siyet olacak şeylerden kaçının, bu sayılan şeyler (hayızlı kadına varmak, kadına dübüründen varmak ve livâta yapmak) kendisinden kaçınılması gereken isyân ve günahların cümlesindendir.

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلاَقُوهُ "Ve her halde O'nun huzuruna varacağınızı bilin."

---

[1] Ebû Dâvûd: 1847,
[2] Tezkiratül-Mevzuât

Buradaki (هُ) zamiri Allâhü Teâlâ hazretlerine râcidir. Elbette ki burada muzâf hazfedilmiştir. Yâni: Onun cezâsına varacağınızı bilin, demektir. Bu bakımdan O'nun huzurunda kendisiyle rezil olmayacağınız malı (şeyi) hazırlayın.

وَبَشِّرِ **"Müjdele"** Yâ Muhammed (s.a.v.).

الْمُؤْمِنِينَ(٢٢٣) **"Mü'minlere..."**

Karşı karşıya bulundukları emir ve yasakları güzel bir şekilde alıp kabul etmek ve buna bağlanmakla, gereğini yapan mü'minleri beyan edilmeyen, ikrâm, kerâmet, nimetler ve Cennetlerle müjdele.

İman evi, emân (emniyet ve güvence) evidir. Ona giren elbette emin olur.

Allâh rızâsı

Bunda alâmet, gerçekten îmânları kendilerinde istikrâr etmiş yâni hakîkî bir îmâna sahip olan kişilerin, îmânları onları günah işlemekten alıkoyar ve onları ibâdet ve taate teşvik eder. Hakîkî îmândan mahrum olan kişinin zaif îmânı, günah işlemekte ona mâniolmaz ve onu taate rağbet ettirmez, yâni taate teşvik etmez. Onun olduğu mekânda onun tedbiri yoktur. Yâni îmânı istikrâr etmemiştir mekânında. Hakikî îmândan ârîdir, yoksundur. Allâhü Teâlâ hazretlerinin: وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلاَقُوهُ "Ve her halde O'nun huzuruna varacağınızı bilin." Kavli şerifinde şu işâretler vardır: Kişiye düşen vazife, varacağı ve döneceği yeri düşünmesi, kıyâmet ve âhirette kendisine fayda verecek olan sâlih amelleri tedârik etmesi, sevablarını çoğaltmasıdır. Fakat âhiret, amellerin mertebesinin en azıdır. Ama mertebelerin en yükseği ve maksatların en faziletlisi, Allâhü Teâlâ'dır. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi: قُلْ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

"Allâh"de; sonra bırak onları, daldıkları batakta oynayadursunlar"[1]

Bu şudur: Çünkü amel, Allâhü Teâlâ hazretleri içindir. Yoksa Cennet istemek için değildir, Cehennem korkusundan da değildir.

Te'vilât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

---

[1] El-En'âm: 6/91

Te'vilâtı Necmiyye'de buyuruldu: Kadınlar için zâhirde hayız vardır. Hayız, îmân (icabı olan ibâdetlerin) meselâ namaz, oruç ve Kur'ân-ı kerimi okumak gibi ibâdetlerin noksanlığına sebeb olduğu gibi, bâtında, erkeklerin de hayızları vardır. Bu hayız da, erkeklerin, hakikî namazı kılmalarına manî olan îmân (ve amel) noksanlığına sebebtir. Namazın hakîkatı münâcaattır. Orucun hakîkatı nefsin şehvetlerinden imsâktır. Kadınlar için hayız, fercten (rahimden) kan akıntısı olduğu gibi, erkeklerde hevâdir. Bu da nefsin, beşerî sıfatların, ana hatlarının ve insânî ihtiyaçların onları tamâmen mağlub etmesidir.

Kişiye hevâ ve heves gâlib oldukça, saflığı ve kalbinin duruluğu bulanır ve kirlenir; böylece eziyet hâsıl olur. Şöyle denildi: قطرة من الهوى تكدر بحرا من الصفا "Hevâ (ve heves pisliğin)den bir damla, safâ'dan bir denizi bulandırır." Yâni bir damla hevâ, bir koca safâ denizini bulandırıp kirlettiği zaman, nefsi, hakikî namaz ve oruçtan meneder. Bu durumda kişi her ne kadar namaz ve oruçla meşgûl olsa bile, onun namaz ve orucu hakîkî bir namaz ve oruç değildir.

Mü'minlerin tabakaları

Mü'minler üç tabakadırlar:

1- Avâm,
2- Havâs
3- Havâssu'l-Havas,

Avâm: Hakikatten (mahrum olan) gaybet ehlidirler. Kendi eşkâl yâni şekillerine (benzerlerine, eşlerine) sükûn edip (huzur bulmaları) onlara mübâhtır. Kendilerine izin verildiği vasıf üzere olmak şartıyle. Zîrâ Allâhü Teâlâ buyurdu: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ "Kadınlarınız sizin için bir harstır. O halde harsınıza varın nasıl isterseniz…"

Havâssın huzur bulmaları ise, emsâlleriyle sükûnet bulmalarıyla vasıflanmışlardır. Onlar için Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu: قُلْ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

"Allâh" de; sonra bırak onları, daldıkları batakta oynayadur-sunlar"[1]

Havâs ehli olan mü'minler, tefrid (yalnızlık) yoluna girdiler ve böylece Tevhid Kâbesine kavuştular.

---

[1] El-En'âm: 6/91

Havâssu'l-Havâs: Bunlar hakîkat âlemine kavuşan ve bâliğ olan erlerdir. Hakkın hilâfetiyle Allâh'ın gayrisinden sarfı nazar edenlerdir. Tasarruf ehli olanlardır. Bunlar ricâlullah'tırlar. Allâh adamlarıdırlar. Allâh'tan gayri her şey onların kadınlarıdır. Bunlara: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ "Kadınlarınız sizin için bir harstır. O halde harsınıza nasıl isterseniz varın" denildi. Bunlar peygamberler ve evliyânın havassıdırlar. Muhakkak ki kavim (diğer insanlar) için: اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ اْلآخِرَةِ "Dünya âhiretin mezraası (yani tarlası)dır"[1] Ama bunlar (yani havâssu'l-havas) kullar için ise; dünyâ ve âhiret berâber bir tarladır. Yâni dünyâ ve âhiret onların tarlasıdır. Onlar orada dilediklerini, istedikleri şekilde ekiyorlar. Nasıl isterlerse; onların dilemeleri ancak Allâh'ın dilemesiyle olur. Onların meşiyyeti Allâh'ın meşiyyetinde fânî olmuştur. وَمَا تَشَاؤُنَ اِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ "Fakat o âlemlerin rabbi Allâh dilemeyince, siz dilemezsiniz!"[2]

Onların kudretlerinin tasarrufu, ancak Allâh'ın kudretiyle olmaktadır. Onların kuvvetleri Allâh ile bâkidir. Nefisleri için takdim ederler, ama kendi nefisleriyle değil. Belki o takdim edilen bir mukaddem olduğu içindir ve tehir edilen bir müahhardır. Sonra Allâhü Teâlâ buyurdu:

وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلاَقُوهُ "Ve Allâh'tan korkun ve her halde O'nun huzuruna varacağınızı bilin." Yanî ey dünyâ ve âhiret tarlasında ekin eken evliyânın havassı! Allâh'tan korkun ve her halde O'nun huzuruna varacaksınız. Hiçbir şey Allâh ile sizin aranıza perde olup O'nunla sizin aranıza engel olamaz.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ(٢٢٣) **"Ve müjdele mü'minlere!.."**

Onlar da Allâha kavuşacaklardır. Allâh ile Allâh'tan ittikâ edin, Allâh'tan korkun. (**1/348**) Yâni evliyânın havassının mertebesi, mü'minlere çok kolaydır. Mü'minler gerçekten gereğince onu istedikleri ve hakkıyla ona çalıştıkları zaman, evliyânın havassının mertebesi mü'minlere kolaydır. O yüce mertebeye, her mü'min kolayca yükselebilir; yeter ki hakkıyla çalışsınlar.

---

[1] Keşfül-Hafâ, hadis no: 1320,
[2] Et-Tekvîr: 81/29

Dünyalık için yemin etmeyin

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَ لٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

Meali:

Bir de sözünüzde durmanız ve müttakî olmanız ve insanların arasını düzeltmeniz için Allâh'ı yeminlerinize hedef (veya siper) edip durmayın. Allâh semî'dir, aliymdir.[224]

Allâh sizi yeminlerinizde bilmeyerek ettiğiniz (lağv) le muâhaze etmez (sorumlu tutmaz). Velâkin kalblerinizin irtikâb ettiği yeminlerle muâhaze eder. Ve Allâh gafûrdur, halîmdir.[225]

Tefsir:

وَلاَ تَجْعَلُوا **"Kılmayın (edip durmayın)."**

اللّٰهَ **"Allâhü Teâlâ'yı"**

عُرْضَةً **"Hedef (veya siper)"**

لِأَيْمَانِكُمْ **"Yemînlerinize,"**

أَنْ تَبَرُّوا **"Teberri etmeniz (sözünüzde durmanız."**

وَتَتَّقُوا **"Ve müttakî olmanız"**

وَتُصْلِحُوا **"Ve düzeltmeniz için"**

بَيْنَ النَّاسِ **"İnsanların arasını,"**

Sebeb-i Nüzûlü

Rivâyet olundu:

Beşîr bin Nu'mân el-Ensârî (r.a.) hazretleri, Abdullah bin Revâha hazretlerinin kız kardeşi olan eşini boşamıştı. Sonra tekrâr evlenmek istedi. Abdullah bin Revâha (r.a.) ise, Beşir bin Nu'man (r.a.)'ın yanına gitmemeye, onunla konuşmamaya ve onunla kızkardeşinin arasını düzeltmemeye yemin etmişti. Bu durum yâni Beşir bin Nu'man (r.a.)'ın kızkardeşiyle bir daha evlenmek istediği kendisine söylenince:

-"Ben bunu yapmayacağım konusunda, Allâh adına yemin etmiştim. Benim için de, yeminimde durmam ve bundan vazgeçmemem gerekir," dedi. Yâni bu işten kaçınmak istemesi üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.[1]

Buna göre âyetin mânâsı: Allâh'ın adını zikrederek ve Allâh'ın adına yemin ederek, hayır ve iyilik işlerini işlememeye yâni Allâh'ın adını hayra mâni etmeye çalışmayın. Meselâ, iyilik ve takvâ ve insanların arasını düzeltmek gibi işlere Allâh'ın adını engel etmeyin. Çünkü Allâh'ın adına yemin etmek, iyilik, takvâ ve islâh etmeye asla mânî değildir.

Burada, أَيْمَان "yeminler" lafzı üzerinde, yemin edilen hayırlı işler" mânâsında mecâz-ı mürsel olmuş oluyor. Üzerinde yemin edilen şey, يمين "yemin" diye isimlendirildi, çünkü yemin kendisine taalluk etmektedir.

لِأَيْمَانِكُمْ kavl-i şerîfinin başındaki لِ (lam), عُرْضَةً "Hedef (veya siper)" kelimesine taalluk etmektedir. Bu taalluk, illiyyet (sebebiyyet) cihetinden değil; mef'ûliyyet yönündendir. Çünkü عُرْضَةً "hedef (veya siper, engel)" senin bir şeyin gerisine koyduğun ve onunla koruduğun şeydir. Yâni senin onu başka bir şeyin ön tarafına koymandır. Önünde engel olmuş oluyor. Buna göre âyetin mânâsı: Allâh adıyla yapılan yeminleri bir mâni yapmayın veya üzerine yemin edilen şeyin önüne bir engel olarak koymayın. O zaman Allâh'ın adı, hayır ve iyilik işlemeye mâni olmuş olur.

أَنْ تَبَرُّوا "Teberri etmeniz, sözünüzde durmanız." Kavl-i şerîfi, لِأَيْمَانِكُمْ "yeminleriniz için" kavl-i şerîfinin atfı beyânıdır. Yâni (Allâh'ın adını) üzerinde yemin edilen şeylere ki, onlar, birr (her türlü iyilik) hayır (hesenât), takvâ ve insanların arasını düzeltmek ve islâhtan uzaklaşmaya vesîle etmeyin.

---

[1] *Âyet-i kerîme'de geçen: عُرْضَةً "Hedef (veya siper)" kelimesi, فعلة veznindedir. معروض mânâsınadır. Bu da bir şeyin gerisine konulan şeye isim oldu. Yâni kişinin ayaklarını (veya herhangi bir şeyi) haciz etmesi ve mâni olması, yâni engel olması demektir. Onların عرض العود على الاناء demeleri gibi. Bu sözün mânâsı: جعل العود على الاناء وستر به " engel kabın üzerine konuldu ve onu örttü demektir. Kabın üzerine konulan engel, kab ile ona teveccüh edip bakan kişilerin arasında bir engel olup onu görmelerine mâni olur.*

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ "Allâh semî'dir."

Yemînlerinizi hakkıyla işitmektedir.

عَلِيمٌ(٢٢٤) "Alîm'dir."

Niyetlerinizi hakkıyla bilir. Hatta Allâh'a tâ'zim ve O'nun yüceliği için sizin yemini terkettiğinizi bilir. Dünyalık işlerde kerim olan Allâh'ın adını şâhit tutmaktan kaçındığınızı bilir. Allâh sizin kalblerinizde olanı ve niyetlerinizi bilir. Mükellefiyetlerinize riâyet edip, onları muhâfaza edin.

Mesnevî'de buyuruldu:

O görüş seni korkutsun diye, Allâhü Teâlâ hazretleri, kendini "Basîr" ve hakkıyle gören diye vasfetti.

Senin ağzında kötü sözler olmasın diye, Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisine "Semî' ve her şeyi hakkıyle duyan ve işiten dedi.

Sen, fesat fikir ve fitnevârî düşüncelerden korkasın diye o kendini "Alîm" ve her şeyi hakkıyla bilen diye vasfetti.

İyilik yapmamaya yemin

Bu âyet-i kerîme umûmîdir. Hiç bir kimseye iyilikte bulunmayacağına, isyânlardan ittikâ edip çekinmeyeceğine, nefsinin her şehvetini tatmin edeceğine ve insanların arasına buğz, kin ve düşmanlık girdiği zaman insanların arasını islâh edip düzeltmeyeceğine yemin eden herkese şâmildir. Sanki Allâh şöyle buyurur gibidir: Bütün bunlar hayır ve taattır; yeminleriniz bunlara bir engel oluşturmaz. Eğer siz bunları yapmayacağınız konusunda yemin ederseniz, yeminlerinizin keffâretini ödeyin ve bu hayırları yapın. Bu hayırlar, her türlü iyilik hayır, hasenât, takvâ, taat ve insanların arasını islâh gibi amellerden olabilir. Bu hayırlardan biri sözkonusu olduğu zaman: "Biz Allâh'a yemin ettik, O'nun adına yemin ettiğimiz halde, yapmayacağız dediğimiz şeyi yapmaktan ve yeminlerimizi bozmaktan korkarız!" demeyin. Çünkü her türlü iyilik, hayır, hasenât, takvâ ve insanların arasını düzeltmek söz konusu olduğu zaman, yemini bozmak daha evlâdır. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِهَا وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ

"Kim bir şey üzerine yemin eder, sonra yemin ettiği şeyden başkasının daha hayırlı olduğunu görürse, hemen yeminin keffâretini ödesin ve daha hayırlı olanını yapsın."[1]

Yemîni bozmadan önce keffâreti ödemek câiz değildir. Ama yemini bozduktan sonra keffâreti ödemek ise ittifakla vâcibtir. Ebû İshâk (r.h.)'ın ictihadına göre, yamin ettikten sonra ve yemini bozmadan önce câiz olmaz.

Dünyalık için yemin

Şir'âtü'l-İslâm,[2] isimli kitabta buyuruldu:

Kişi pazarladığı malı da yemin ederek satma yoluna gitmemelidir. İster bu yemin doğru olsun, isterse yalan olsun. Malı satmak veya malına revâç kazandırmak için yemin etmemelidir. Eğer bu kişi yemininde yalan ise, kasten yâni bilerek yalan yere yemin etmiş ve "yemin-i gamûs" işlemiş olur. Bu da büyük günahlardandır. Böyle yeminler, ülkeleri harab eder, terkedilmiş hale getirir. Eğer bu kişi yemininde sâdık ise, o zaman da Allâhü Teâlâ hazretlerinin adını yemin için bir hedef, siper ve destek yapmış olur. Bu da kötü bir harekettir. Çünkü dünyâ çok değersizdir. Bu bakımdan orada zarûret ve hiçbir sebeb yokken Allâhü Teâlâ hazretlerinin ismini öne sürerek bir şeylere revâç kazandırmak gerçekten çok kötüdür. Kim az veya çok, ne olursa yemin etmeye kalkışırsa, giderek onun dili buna alışır. Yemînin değeri onun kalbinde kalmaz. Bu kişi hiçbir konuda yalan yere yemin etmekten emin olamaz.(**1/349**) Böylece bu kişi, yeminin asıl maksadını ihlâl etmiş olur.

Yemîn eden tüccar

Haber'de şöyle geldi.

وَيْلٌ لِلتَّاجِر منْ بَلَى وَاللهُ وَلاَ وللهِ وَوَيْلٌ للصّانع مِنْ غَد وَبَعْدَ غَد.

"Yazıklar olsun o tüccara ki, "vAllâhi evet! VAllâhi hayır!" diye yemin ediyor. Yarın, yarından sonra yaparım diyen sanaatkâra yazıklar olsun."[3]

---

[1] Sahîh-i Müslim, hadis no: 3113;

[2] Kısaca "şir"â olarak, bilinen "Şir'âtül-İslâm" çok değerli bir kitabtır. İslâm'ın inceliklerinden adâb ve terbiyesinden, İslâm'ın pratik hayata yansıyan bütün konularından kitab, sünnet, sahabe, evliyâ ve âlimlerin nakılleriyle bahseden kaynak bir esedir.

[3] Keşfül-Hafâ hadis no: 2920,

"Bostânu'l-Ârifîn" kitabında buyuruldu: Ticâret eşyâsını satmak için teşhîr ettiğinde, malın revâç bulması veya halkın dikkatini malına çekmek için satıcının, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine yüksek sesle salevât getirmesi mekruhtur. Satıcı:

صَلَّى اللهُ مُحَمَّدٍ مَا اَجْوَدَ هَذَا

"Allâh, Muhammed (s.a..v) hazretlerine salât ü selâm kılsın. Bu ne iyi ve güzel bir mâldır!" (Veya Allâh aşkına! Allâh aşkına bu mâla bakın!) diye bağırması mekruhtur. Bu tür tüccârlar için Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu:

اِنَّ التُّجَّارَ هُمُ الْفُجَّارُ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ أَوَلَيْسَ قَدْ أَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ قَالَ بَلَى وَلٰكِنَّ هُمْ يُحَدِّثُونَ فَيَكْذِبُونَ وَيَحْلِفُونَ وَيَأْثَمُونَ

-"Muhakkak ki (Bâzı) tüccârlar, fâcirlerin ta kendileridirler." Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine denildi:

-"Yâ Resûlellah (s.a.v.)! Allâh alış verişi helâl kılmadı mı?" Efendimiz (s.a.v.) buyurdular:

-"Evet! (ticâret helaldır.) Lâkin (fâcir tüccârlar), konuştukları zaman yalan söylerler, yemin ederek günaha girerler."[1]

Evliyâullahın yemininde doğru çıkması

Allâh adına hiçbir şeye yemin etmemelidir. Meselâ:

"VAllâhi! Allâh böylece yapacaktır." Diye demek gibi...

Eğer bir evliyâullâh bu şekilde yemin ederse, Allâh o sevgili kuluna ikrâmda bulunarak onu yemininde doğru çıkarır.

Ebû Hafs (r.h.)[2] bir gün yolda yürürken, dehşete kapılmış bir hamal ile karşılaştı. Ebû Hafs, hamal'a:

---

[1] Müsnedi Ahmed: 14982,

[2] Ebû Hafs (r.h.) evliyânın büyüklerindendir. Asıl adı: Ömer bin Seleme en-Nişâbûrî'dir. "Ebû Hafs", künyesiyle meşhur oldu. Demircilikle meşgûl olduğu için kendisine: "Haddâdî" denilmiştir. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Ebû Hafs (r.h.) el-Haddâdî hazretleri, ümmî bir insandı. Ama, büyük bir evliya idi. Kerâmet ve mürüvvet sahibiydi. Bu zât için, Bayezid-i Bestâmî hazretleri şöyle bir hatırasını anlatmaktadır: Ben sülûke başladığımda 70 bin kadar keşf ve kerâmet sahibi evliyâ vardı. Bunların arasında ehl-i ilim olanlar çoktu. Fakat Cenab-ı Hak o asrın kutbiyet makamını bir ümmîye ihsan etmişti. Bu zat akşam sabah ömrünü demircilik ile geçiren ve bu şekilde ailesinin geçimini temin etmeye çalışan bir kimseydi. Kendisinin, zamanın kutbu olduğundan da haberi yoktu. Çünkü keşfi açılmamıştı. Bu kadar alimler varken kutbiyet makamının bir ümmîye verilmesini anlayamamıştım. Meselenin iç yüzünü öğrenmek için ziyaretine gittim. Ne zaman ki, demircinin dükkanına vardım ve o zaman kendisine kutubluğun neden verildiğini anladım...

-“Ne oldu sana?” diye sordu. Hamal:

-“Merkebimi kaybettim. Ondan başkasına (yeni bir merkeb almaya da) gücüm yetmiyor!” dedi. Ebû Hafs (r.h.) olduğu yerde ayakta durdu. Ve:

-“Allâhım! İzzetin adına yemin ediyorum ki, bu adamın merkebi geri gelmedikçe buradan tek bir adım atmayacağım!” der.

Bunun üzerine hemen o vakitte merkebi ortaya çıktı.

“Şerhu’l-Meşârik”te de böyledir.

لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ “Allâh sizi bilmeyerek ettiğiniz (lağv) le muâhaze etmez. (sorumlu tutmaz).”

اللغو “Lağv” hata, sözün itibâr derecesinden düşmesidir. Biri boş ve bâtıl yere konuştuğu zaman ona: لغا لغوا “boş konuşmakla boş konuştu” derler.

فِي أَيْمَانِكُمْ “Yemînlerinizde”

أَيمَان “yeminler” kelimesi, يمين “yemin” kelimesinin cemiidir. Buda yemin etmek yâni and içmek ve Allâh’a kasem etmektir.

Ant içmeye yemin denilmesi iki mânâ’dan dolayıdır.

Birinicisi: يمين “yemin”kelimesi, يمين “sağ el”den gelmektedir. Bu da sağ el demektir. Bir konuda yemin ettikleri zaman, sağ el ile musâfaha ettikleri için, ant içmeye yâni kasem etmeye sağ el mânâsında gelen, يمين “yemin” kelimesiyle isimlendirildi.

Dükkanına geldiğimi görünce sevecen bir tavır ile;

-“Hoş geldin” deyip benim elimi öptü. Ağlamaklı bir sesle:

-“Bana dua et”, dedi. Ben:

-Senin ayaklarını öpeyim, sen bana dua et, dedim. Demirci göz yaşlarını silerek:

-Sana dua etmekle derdim teskin olmaz ki, dedi. Ben:

-Senin derdin nedir ki, teskin olmuyor?. Bana anlat bakalım belki derdine bir çâre bulurum, dedim. Demirci:

-Acaba bu ümmetin mahşer günü hali nice olur, hep onu düşünürüm... Mizan kurulduğunda, amel defterleri verildiğinde, iyi-kötü, küçük-büyük, gizli-âşikâr işlenen bütün günah ve sevapların ortaya çıktığı zaman bu zaif ve günahkâr ümmetin hâli nice olur? Benim derdim, kederim ve düşüncem budur, dedi ve hüngür hüngür ağlamaya başladı. Onun ağlaması beni de etkiledi, ben de ağladım. O zaman gaipten:

-“Bunlar nefsî, nefsî diyenler değildir. Ümmetim, ümmetin diyenlerdendir”, gibisinden bir ses işitim.” Ebû Hafs el-Haddâdî hazretleri, 270 (M. 883) yılında vefat etti.

İkincisi: يمين "yemin" kuvvettir, yâni güc demektir. Şu kavl-i şerîfte يمين "yemin" kelimesi kuvvet mânâsında kullanılmıştır. "لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ Elbette biz onu ondan dolayı yemîniyle yakalar (kuvvetle tutar, hıncını alır)dık."[1] Bununla isimlendirildi, çünkü yemin eden kişi, yeminiyle üzerine yemin ettiği şeyi büyük bir kuvvetle korumaya çalışmaktadır. Fiili korumakta veya terkine dikkat etmektedir.

Yemînlerde lağiv'den murad, berâberinde akit olmayan, maksatsız yâni boş yere yapılan yeminlerdir. Bu da bir kişinin doğru sanarak bir konuda yemin etmesi, fakat yemin ettiği o şeyin sandığı gibi çıkmamasına yemin-i lağiv denir.

Üzerinde yemin edilen şey, ister geçmişte olmuş bir şey olsun, isterse başka bir şey olsun, aynıdır.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre, yemin-i lağiv ile yemin eden kişiye bir günah olmadığı gibi, keffâret vermesi de gerekmez.

İmam Şâfiî (r.h.) hazretlerine göre ise, "yemin-i lağiv" herhangi bir and içmeyi kasdetmeksizin dilden çıkan yemindir. Meselâ, "hayır vAllâhi", "evet vAllâhi" gibi, akla yemin etme mânâsı gelmeden bilinçsiz olarak sarfedilen sözlerdir. Hatta böyle birisine: "Sen Mescid-i Haram'da yemin ettin" diye bir şey söylense, belki de bin kez "hayır vAllâhi" diyecektir. Bu âyet-i kerîmede iki mânâ daha vardır.

Birincisi: Sizin, kendisinden sâdık olduğunuzu zannederek yapmış olduğunuz yeminlerden dolayı sizi cezâlandırmaz ve:

وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ **"Lakin sizi muâhaze eder."**

المؤاخذة "muâhaze etmek", اخذ "tutmak" tan gelip, مفاعلة vezninde masdardır. Burada muâkabe, yâni cezâlandırmak mânâsınadır.

بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ **"Kalblerinizin irtikâb ettiği yeminlerle"**

Ancak, bile bile yalan yere yapmış olduğunuz yeminlerin günahlarından dolayı, kalblerinizin irtikab ettiği ve büründüğü yeminden dolayı sizi muâheze eder. Bu yeminde kişinin, yanlış söylediğini bildiği halde, yanlış yere yemin etmesidir. Bu, bilerek yalan yere yapılan yemine "Yemîn-i gamûs" denir. Buna yemini gamûs denildi; çünkü, bu yemin sahibini günaha daldırmaktadır.

---

[1] El-Hâkka: 69/45

İkincisi: (yani bu âyet-i kerîmede murad edilen mânânın ikincisi ise:) Maksatsız ve boş yere yapılan yemin-i lağivlerde keffâret gerekmez. Lâkin kalblerinizin yapmış olduğu yeminlerde keffâret gerektirir. Yemînlerde kasdetmek, sâdece dil ile olmaz, kalbin niyeti de çok önemlidir.

Teysir tefsirinde buyuruldu: Bu âyet-i kerîme, âhireti muâhazeyi beyan etmektedir. Ama Allâhü Teâlâ hazretlerinin:

يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُم بِماَ عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Allâh, sizi yeminlerinizde -bilmeyerek ettiğiniz- lağv ile muâhaze etmez. Velâkin, bile bile akdettiğiniz yeminlerle sizi muâheze buyurur. Bunun da keffareti, çoluğunuza çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri doyurmak, yahut giydirmek, yahut bir esir âzad etmektir. Bunlara gücü yetmeyen üç gün oruç tutar. İşte yemin ettiğiniz vakit, yeminlerinizin keffâreti bu... Bununla berâber yeminlerinizi gözetin. Böyle beyan ediyor Allâh size, âyetlerini ki; şükredesiniz..."[1] Âyet-i kerîmesinde zikredilen muâhaze ise, keffâretlerle muâhaze etmek ve cezâlandırmaktır.

Ama akidlenmiş yeminlerde ise, bu iki değişik âyet-i kerîme zikredilenlerdir.

وَاللّٰهُ غَفُورٌ "Ve Allâh gafûrdur,"

Yanılarak ve hata ile yaptığınız yemini lağivlerden dolayı sizi muâhaze etmez.

حَلِيمٌ(٢٢٥) "Halîmdir."

Yemîn-i lağivlerden dolayı onları cezâlandırmakta hemen acele etmez.

Âyet-i kerîmede ayrıca şu da beyan edilmektedir: Muâhaze ve cezâlandırma, keffâreti mûcib değildir. Buna mağfiret taalluk etmektedir. Hilim ise diğerlerine taalluk etmektedir.

---

[1] El-Mâide: 5/89

حليم "Halîm" ile صبور "Sabûr"un arasında şöyle bir fark vardır. Onların yaptıklarından Allâh tiksiniyor, ama hemen gadabıyla tecelli etmiyor. Bu, gayz ve kin ile tâbir edilmez. Onları acele ve tereddütsüz bir şekilde cezâlandırmaya gücü yettiği halde cezâlandırmakta sür'atli olmaz ve buna hamledilmez.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِماَ كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا

"Bununla berâber Allâh insanları kesbleriyle hemen muâhaze edivecek olsa, yeryüzünde bir deprenen bırakmazdı ve lâkin müsemma bir ecele kadar onları tehir buyurur, nihâyet ecelleri geldiği vakit, işte o vakit, şüphe yok ki Allâh, kullarına basîr bulunuyor."[1]

Halim sıfatından kulun nasîbi, zâhirdir. Halîm, güzel hasletlerdendir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

اِنَّ الرَّجُلَ لَيُدْرِكُ بِالْحِلْمِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ، وَاِنَّهُ لَيُكْتَبُ جَبَّاراً وَلاَ يَمْلِكُ اِلاَّ أَهْلَ بَيْتِهِ

"Şüphesiz kişi, hilim (yumuşak huyluluk) ile oruçlunun ve gece namazı kılanların derecesine ulaşır ve şüphesiz o, sâdece kendi halkına sahip olduğu halde (yani eşine, çocuklarına ve emrinin altındakilere sert ve katı darvandığı için) Cebbâr (zorbalardan) yazılır."[2]

Hüseyin Vaiz el-Kaşifî buyurdular. İlim, hilim (yumuşak huyluluk) ile değer kazanır. Hilimsiz ilim ise, kişiyi, toprak gibi değersiz yapar. (**1/350**) Hilim en güzel bir süs ve ziynettir. Hilimden yoksun olan kişi, değersizdir.

Yemînin çeşitleri

Yemînler, üç çeşittir:

1- Yemîn-i mün'akit,
2- Yemîn-i gamûs,
3- Yemîn-i lağiv.

---

[1] El-Fatır: 35/45
[2] Kenzul-Ummâl: 5809,

Yemîn-i mün’akid: Âlimler buyurdular: Bir kişi yemin eder ve sonra yeminini bozarsa, eğer yemini geleceğe âit ise, buna keffâret yâni cezâ gerekir. Bu çeşit yemine “Yemîn-i mün’akit” denir.

Yemîn-i gamûs: Eğer yemini (mâzî yâni) geçmişle ilgiliyse ve yemin eden kimse de olayı bile bile aksi olan şeye (yani bilerek yalan yere) yemin ediyorsa, bu “kebâir” yâni büyük günahlardandır.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre kebâir’in yâni büyük günahların keffâreti yoktur. Yalan yere yapılan yeminlerin keffâreti yoktur. İmam Şafiî (r.h.) hazretlerine göre, bu yeminin keffâretini vermek vâciptir. Bu tür yeminlere “Yemîn-i gamûs” denir.

Yemîn-i lağiv: Eğer yemin eden kimse, olayı bilmiyor ve yaptığı yeminde doğru olduğunu sanıyorsa, hakikat de böyle değilse, bu, Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre, yemîn-i lağiv’dir. Bunun için keffârete gerek yoktur.

Fakat İmam Şafiî (r.h.) hazretlerine göre, bu, yemin-i gamûstur; keffâreti gerekir diye hükmedilir.

Yeminin lafızları

Yemîn üç ayrı lafız ile olur.

1- Allâh’a,

2- Allâh’ın isimleriyle,

3- Allâh’ın sıfatlarıyla.

Yemîn, Allâh lafzı veya Allâh’ın isimlerinden bir isim (yani Esmâ-i hüsnâ’dan bir isimle) veya sıfatlarından bir sıfat (yani zâtî veya sübûtî sıfatlarından biri) ile yapılır.

Allâh adına yapılan yemin kişinin meselâ:

“ وَالَّذِى اُصَلِّى لَهُ Kendisine namaz kıldığıma yemin olsun ki,” veya

“ وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِه Nefsim yed-i kudretinde olana yemin ederim ki.”

Allâh’ın isimlerine yapılan yemin:

وَ اللّٰه “VAllâhi! Allâh’a yemin ederim ki!” veya

“ وَالرَّحْمَنِ Rahmâna yemin ederim ki!”

Allâh’ın sıfatlarıyla yemin, kişinin şu sözlere benzer bir şekilde yemin etmesidir: Meselâ:

وَعِزَّةِ اللهِ "Allâh'ın izzetine yemin olsun ki!"

وَبِعَظَمَتِهِ "Allâh'ın azâmetine yemin ederim ki!"

وَجَلاَلِ اللهِ **"**Ve Allâh'ın Celâline yemin olsun ki!"

وَقُدْرَتِهِ "Ve Allâh'ın kudretine yemin olsun ki!"

Ve bunlara benzer şekilde yemin edilir.

1.Allâh'tan başkasının adına yemin 592

Kim, başkasının adına yemin ederse, meselâ,

وَالْكَعْبَةِ"Ka'beye yemin olsun!"

وَبَيْتِ اللهِ **"**Beytüllah'a yemin olsun!"

وَ نَبِيِّ اللهِ**"**Allâh'ın peygamberine yemin olsun!" veya babasına ve benzeri şekilde yapılan yeminler, yemin değildirler. Bunlar, şeriat bakımından yemin olmadıkları için, bunlara itibâr da edilmez ve bunlarla söylediklerine muhâlefet ederse, keffâret de gerekmez.

Allâh'tan başkasının adına yemin etmek (aynı zamanda) mekrûhtur.

İmâm Şafiî (r.h.) hazretleri bu günahlar için: "Masiyet olmasından korkarım," buyurdular.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmaktadır:

مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ أَشْرَكَ بِا للهِ

"Allâh'tan başkasının adına yemin eden kişi, muhakkak ki Allâh'a şirk koşmuştur."[1]

مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ "Kim Allâh'tan başkısına yemin ederse, mutlakâ kâfir olmuştur veya müşrik olmuştur."[2]

Bu (tür) hadîs-i şerîflerin mânâsı, kim Allâh'tan başkasına yemin eder ve yemin ettiği şeyin tazimine itikâd ederse (yani yüceliğine inanırsa), o kişi, Allâh'a gösterilmesi gereken ta'zimde; o yemin ettiği şeyle Allâh'a şirk koşmuştur.

---

[1] Kenzul-Ummal: 46343 (Bu manâ'da değişik lafızlarla hemen hemen bütün hadis kitablarında geçmektedir.

[2] Tirmizi, hadis no: 1455

Eğer yemininde ta'zim kastı ve itikadı olmazsa, (bu tür yeminlerde) bir beis yoktur.[1] Halk arasında âdet olduğu üzere: لاَ وَأَبِى "Hayır! Babama yemin olsun ki (öyle değil)" demek gibi…

Ali er-Râzî (r.h.)[2] buyurdular: بِحَيَاَتِى "Hayatıma and olsun" veya بِحَيَاتِكَ "Senin hayatına and olsun!" ve bunlara benzer şekilde yemin eden kişinin küfründen korkarım.

Gerçi halkın çoğu bu gibi şeyleri bilmeden söyleyip dururlar. Ben elbette bunun kesin şirk olduğunu söylemekteyim. Çünkü Allâh'tan başkasının adına yemin yapılmaz. İslâm'dan berî yâni uzak olmak için yemin yapılmaz. Kim bunu inanarak gerkçekten bilerek yaparsa, elbette o kişi İslâma sâlim olarak dönemez. Eğer bu kişi yalandan yemin ediyorsa, onun da küfründen korkulur.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الْاِسْلاَمِ كَاذِبًا مُتَعَمِّدًا فَهُوَ كَمَا قَالَ

"Kim bilerek yalan yere İslâm'dan başka bir dinle yemin ederse, o kişi dediği gibidir. (Hangi din üzere yemin etmiş ise o dindedir.)"[3]

Hadîs-i şerîfin zâhiri buna (yani İslâm'dan başka bir din üzere yemin eden kişinin İslâm dîninden çıktığına) işâret eder.

Eğer bir Müslüman: "Ben böyle yaparsam yahûdî olayım (veya hıristiyan olayım gibi yemin eder)," ve o işi yaparsa, kâfir olur. İmâm Şafiî (r.h.) hazretleri bu görüştedir…

Hanefîler ise buyurdular ki: O kişi tekfir edilmez, yâni kâfir olmaz. Hanefîler bu hadîs-i şerîfleri tehdit mânâsına hamlettiler (yorumladılar).

Fakat: "Eğer ben bu işi yaptıysam yahudîyim" diye fiili mâzı (yani dili geçmiş zaman kipiyle) söyleyip yemin eder ve o işi işlerse, Hanefîler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Eğer bu adam bunun yemin olduğunu bilirse, sahih olan fetvâya (görüşe) göre bu adam kâfir olmaz. Eğer bu kişi, yemin ile kâfir olacağı inancındaysa ve bunu bile bile yaparsa kâfir olur. Çünkü küfre, bile bile rızâ göstermiştir. Hanefî âlimlerinin çoğuna göre hadîs-i şerîfin hamli (yorumu) böyledir.

"Fetavây-ı Bezzâziyye"de, fetvâya göre, bunun yemin olduğu, böyle bir kimseye keffâret lâzım olduğuna dair fetvâ vardır.

---

[1] لاَ بَأْسَ "bir beis yoktur" görüşlerin terki evlâdır.

[2] Ali er-Râzî:

[3] Sahîh-i Buhârî hadis no: 1275, Müslim: 161, Tirmizi: 1473, En-Nesâî: 1473, İbni Mâce: 2089, Ahmed bin Hanbel: 15791, Süneni Ebû Dâvûd: 3257,

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Zâhirlerde bir kasd ve bâtınlarda bir niyet olmaksızın cereyân eden şeyler için, hayır ve şer'de çok hatır yoktur. Pek bir ziyâdeyle izi ve eseri de olmaz o şeylerin… Haber'de eseri olmuş olsa bile… Kavmin üzerine ayıplama varid olduğunda Allâh şöyle buyurdu:

يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

"Kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söyleyecekler."[1]

Yine kalbin niyetiyle dilde cereyan eden; azâların fiiline dökülmeyen sözlerin kabul'de tesirleri olsa bile, (bu tür hareketten dolayı) kavim ayıplandı. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ(٢)كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لاَ تَفْعَلُونَ(٣)

"Ey o bütün îmân edenler! Niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz? [2] Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allâh yanında çok buğz olunmuştur!"[2]

Eğer söylenen sözün bir ve iyilikte eserleri olsa bile, kavme söylenilmekte genişlik verildi… Bu âyet-i kerîme'de olduğu gibi:

لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِماَ كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

"Allâh sizi yeminlerinizde bilmeyerek ettiğiniz (lağv) le muâhaze etmez. (sorumlu tutmaz) ve lâkin kalblerinizin irtikâb ettiği yeminlerle muâhaze eder ve Allâh gafûrdur, halîmdir"[3]

Bu sözlerin bâzısından dolayı kavim'den (söyleyen Müslümanlardan) affedildi.

مَنْ كَفَرَ بِاللهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهِ اِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ

"Her kim îmânından sonra Allâh'a küfrederse -kalbi îmân ile mutmain olduğu halde ikrah edilen başka…"[4]

Bu şundandır: Muhakkak ki kalb, toprak gibidir. Kalb, Zîrâatta toprak gibidir. Azâlar, (arâzî sürme ve) ekin âletleri gibidirler. Sözler, to-

---

[1] El-Fetih: 48/11
[2] Es-Saff: 61/2-3,
[3] Bakara: 2/225
[4] En-Nahl: 16/106

humlar gibidir. Zîrâat için serpilerek toprağa düşmeyen bir tohum, (faydalı bir şekilde) yeşermez. Ekin âletlerinden hangisiyle ekilirse ekilsin, farketmez. Cidden bunu anla…..

Eğer zâhirlerde cereyân eden bir hayrın az da olsa, kalbte bir eseri olursa, velev ki bu miskâli zerre kadar da olsa - Allâhü Teâlâ hazretleri fazl ü keremiyle ve kemâliyle o az olan şeyi çoğaltır; küçük bir amel çok büyük olur.

Eğer zâhirlerde, şerlerin az da olsa eserleri kalbde görülürse, Allâhü Teâlâ hazretleri, lutfu ve ihsanının çokluğundan dolayı hemen kulunu muâhaze etmez; belki ona hilmiyle muâmele eder ve onun tevbesini kabul eder ve günahlarını bağışlar. (**1/351**) Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi: وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ "Ve Allâh gafûrdur, halîmdir"[1]

Îlâ (yemini) ve bekleme süresi

لِلَّذٖينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَآؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٧﴾

Meali:

Kadınlarından perhiz yemini (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şâyet rücû ederlerse, şüphesiz Allâh gafûr, rahîmdir.[226]

Yok eğer talâka azmetmişlerse, şüphesiz Allâh söyledik-lerini işitir, kurduklarını bilir.[227]

Tefsir:

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ **"Kadınlarından perhiz yemini (îlâ) edenler için"**

أَلْإِيلاء Îlâ (bir çeşit) yemindir. Bunun hakkı عَلَى (harf-i cerri) ile kullanılmasıydı. Lakin bu kısım, uzaklık mânâsını tazammun ettiğinden,

[1] Bakara: 2/225

مِنْ (harf-i cerri) ile müteaddî oldu. Yâni, îlâ yaparak eşlerinden uzaklaşanlar için:

تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ "Dört ay beklemek vardır."

Yâni bu müddeti beklemek vardır. Zarf'ta genişlik (yani imkân) olduğunda zarf'a izâfet yapmak, onu mef'ûlü bih yerine geçirmek olur. Meselâ: بينها مسيرة يوم "İkisinin arasında bir günlük yol vardır" denildiği gibi. Yâni: بينها مسيرة فى يوم "İkisinin arasında bir günde gidilecek yol vardır," demektir.

Yâni onlar (erkekler) için bu müddet içinde herhangi bir cayma ve boşanma olmaksızın beklemek vardır.

Eşten iylâ etmek, kişinin eşine: "VAllâhi dört ay veya daha fazla (bir zaman) sana yaklaşmayacağım," diye yaklaşmama süresini ay (yani belirli bir süreyle) kayıtlandırması; veya mutlak olarak: "Ben sana yaklaşmayacağım," demesidir.

Eğer kişi, dört aydan daha az bir süre içerisinde eşine yaklaşmayacağına iylâ ederse, bu iylâ olmaz. Aksine bununla, yalnızca yemin etmiş sayılır. Çünkü ileri sürdüğü süre dört aydan azdır. Süre dolmadan önce kendisiyle vatı (cimâ) ederse, kendisine yemin keffâreti gerekir. Sahih olan görüş budur.

Îlâ'nın iki hükmü vardır.

1- Yemînini bozma hükmü,

2- Yemînine sadâkat hükmü.

Yemînini bozma hükmü: Eğer îlâ müddeti içinde hanımıyla cimâ etmiş ise, keffâret gerekir. Eğer Allâh adına yapılmış yemin ise, cezâ gerekir. Talak (boşama), azad etme veya belirli bir nezir (adak) gibi. Eğer bu kısma giriyorsa…

Yemînine sadakat göstermenin hükmü: Îlâ süresinin geçmesiyle bâin talâkının vâki olmasıdır (boşanmanın meydana gelmesidir.) Îlâ'nın süresi, dört aydır.

Eğer kendisine îlâ yapılan hanım, nikâhlı hür kadın ise, talâk-ı bâin vaki olur.

Eğer nikâhlı kadın başkasının câriyesi ise, iki ayın geçmesinin ortaya çıkmasıyla olur.

Katâde (r.h.) buyurdular: Îlâ câhiliyette bir çeşit talak idi.

Said bin Müseyyeb (r.h.) buyurdular: Bu (îlâ) câhiliyet döneminde kadına verilen bir zarardı. Adam eşini sevmez ve onun gidip başkasıyla da evlenmesini istemez. Bunun için de ebedî olarak ona yaklaşmayacağına yemin ederdi. Hanımını öylece ne evli ne de dul (bekar) olmayacak bir halde bırakırdı.

İslâm'ın ilk zamanlarında da böyle yapanlar vardı. Allâh böyle bir zararı kadınlardan kaldırdı. Koca için belirli bir müddet koydu. Onlara bu zaman içinde düşünüp taşınma fırsatı verdi. Eğer koca bu zarar verme işinde bir maslahat görürse, hemen onu yerine getirir. Eğer ayrılıktan bir maslahat ve fayda görürse hemen ayrılır. (Kadını uzun süre yalnızlığa itip ona haksızlık ve zulüm edemez.).

فَاِنْ فَاؤُ ا "Şâyet rücû ederlerse,"

Yâni onunla cimâ etmemek için yapmış oldukları yemini bozup, eşlerine geri dönerlerse.

فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ(٢٢٦) "Şüphesiz Allâh gafûr, rahîmdir."

Îlâ yapan kimsenin dönmesi sebebiyle onu bağışlar. Çünkü bu, onun tevbe etmesi mânâsına gelir. Yemînini bozması sebebiyle Allâh, onu bağışlar.

وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلاَقَ "Yok eğer talâka azmetmişlerse,"

Azmin veya azîmetin aslı kalbin bir şeyi yapmayı imzâlamayı akit etmesi ve kesinlikle onu yapmak istemesidir. Yâni onu gerçekleştirmesi, tekid etmesi ve müddetin geçmesiyle ondan ayrılmayı kafasına yerleştirip tesbit etmesidir.

فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ "Muhakkak Allâh semî'dir (söylediklerini işitir)." Talâkı hakkıyla işitir.

عَلِيمٌ(٢٢٧) Alimdir (kurduklarını bilir)"

Îlâ yapmaktaki garaz ve maksatlarını çok iyi bilendir…

Kadınların velisi Allâh'tır

Bu iki âyet-i kerîmenin tahkikinde şu işâretler vardır. Kul iyi bilmeli ki: Allâhü Teâlâ hazretleri kullarından hiçbirinin hakkını asla zâyi etmez.

Kulun hakkını ne kendisinin üzerinde bırakır ne de başkasının üzerinde… Kadın evlenmekle dili kısaldı, bâzı konularda konuşma hakkı elinden alınıp kocanın elinde bir çeşit esîr muâmelesi görünce; Allâhü Teâlâ onların veliliğini üstlenip kadınların haklarına riâyet edilmesi gerekli olduğunu beyan etti. Kadınların velisi Allâh'tır. Îlâ yapmak sûretiyle koca kadına işkence edip zarar vermeye başlayınca, Allâh, kadının kocasına; ya eşine dönmesini veya tamâmen boşayıp serbest bırakmasını emretti. Koca iylâ yaparak kadına ömür boyu zarar veremez. Ya ona dönecek veya boşayacaktır.

Sohbetin hakkı bütün eşkâliyle senin için saklıdır. Eğer sen bu dönem içerisinde kadınla halvet edersen, Allâh'ın hükmüyle onu alırsın. (Şu iyi bilinmeli ki) hakkın hakkı kendisine riâyet etmesi vâcip olması bakımından daha ehaktır. Yâni hakkın hakkı daha âlîdir.

Dört ay beklemenin hikmeti

Âyet-i kerîme'de geçen, تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ (îlâ edenler için) dört ay beklemek vardır," buyurarak, dönmek için dört ay beklemek ve bu müddetin dört ay olarak tayin edilmesinde de bir çok hikmetler ve acâib işâretler vardır.

Bu müddet, cenine ruhun verildiği süredir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

اِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يُرْسِلُ اللّٰهُ اِلَيْهِ الْمَلَكَ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤْمَرُ بِاَرْبَعٍ يَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ فَوَالَّذِي لاَ اِلٰهَ غَيْرُهُ اِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا اِلاَّ ذِرَاعٌ ثُمَّ يَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا وَاِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا اِلاَّ ذِرَاعٌ ثُمَّ يَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

"Muhakkak birinizin hilkatı (yaratılışı) annesinin batnında kırk gün içinde toplanır. Sonra şunun misâli alaka (yapışkan bir kan pıhtısı) olur.

Sonra şunun misâli bir mudğa (bir çiğdemlik et) olur. Sonra Allâh kendisine melek gönderir. Ona ruh üfürülür. Ve dört kelime emredilir.

1-Rızkı yazılır.

2-Eceli yazılır.

3-Ameli yazılır yâni şakî mi olduğu yazılır.

4-Said mi olduğu yazılır.

Kendisinden başka ilâh olmayan Allâh'a kasem olsun ki, biriniz Cennet ehlinin amelini işler (ve böylece Cennete çok yaklaşır,) kendisiyle Cennetin arasında bir zirâ kalır. Sonra kitap onu geçer ve böylece ateş ehlinin ameliyle son bulur ve böylece ateş ehlinden olup Cehenneme girer. Sizden biriniz, ateş ehlinin amelini işler, böylece kendisiyle ateşin arasında bir zirâ' kadar kalır. Sonra kitab, onu geçer ve (ömrünün hitâmında) Cennet ehlinin ameliyle son bulur ve böylece Cennete girer."[1]

Hilkat hadisinin şerhi

إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ "Muhakkak birinizin hilkatı (yaratılışı) toplanır." Yâni onun yaratılış maddesi korunup bir araya toplanır.

فِي بَطْنِ أُمِّهِ "Annesinin batnında,"

Yâni annenin rahminde demektir. Bu Zikrül-kül irâdetü'l-cüz kabîlinden mecâzdır.

فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا "Kırk gün içinde,"

İbni Abbâs (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu: Nutfe, rahmin içine düştüğü zaman, eğer Allâh'tan yaratması tahakkuk ederse, kadının bedeninde her saçın ve tırnağın altından intişâr eden dökülen meniyle birleşir. Kırk gün ve kırk gece rahimde bir kan halinde bulunur. Bu onun toplanmasıdır.

ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً "Alaka (yapışkan bir kan pıhtısı) olur."

Alaka, galiz, câmid bir kan parçasıdır.

مِثْلَ ذٰلِكَ "Şunun misâli," Kırk gün…

ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً "Bir mudğa (bir çiğdemlik et) olur."

[1] Tirmizi hadis no: 2063,

Muzğa, bir çiğdemlik kadar et parçası demektir.

مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يُرْسِلُ اللهُ اِلَيْهِ الْمَلَكَ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ "Bunun gibi olur. Sonra Allâh kendisine melek gönderir. Ona ruh üfürülür."

Bu hadîs-i şerîf, tasvîrin üçüncü kırkın içinde olduğuna delâlet eder.

وَيُؤْمَرُ بِارْبَعِ كَلِمَاتٍ "Ve dört kelime ile emredilir. "

Yâni meleklere dört kazâ ve kaderinin yazılması emredilir. Burası, ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً "Alaka (yapışkan bir kan pıhtısı) olur." Cümlesinin üzerine matûftur. Çünkü yazma işi, ikinci kırkın içinde meydana gelmektedir.

يَكْتُبُ رِزْقَهُ "Rızkını yazar."

يَكْتُبُ "yazar" fiili hem meçhûl ve hem de malum sîğasıyla rivayet olunmuştur. Yâni hem yazar ve hem yazılır mânâsı verilebilir.

وَأَجَلَهُ "Ve eceli (yazılır)"

Ecel, hayat müddetinin hepsine itlâk olunur (**1/352**)Burada murad budur. Ve ecel hayatın sonuna da itlak olunur. Şu âyet-i kerîmede bu mânâda kullanılmıştır:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لاَ يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ

"Her ümmet için bir müddet mukadder... Müddetleri gelince, bir lâhza geride kalmazlar, öne de geçemezler."[1]

وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ "Ameli (yazılır), şakî mi yoksa saîd mi (yazılır)"

شَقِيٌّ "Şakî" kendisine Cehennem vâcip olan kişidir.

سَعِيدٌ "Saîd" kendisine Cennet vâcip olan kişidir.

Bu hadîs-i şerîfte, şakîy'nin saîd üzerine takaddüm edilmesinin sebebi, şakîlerin çok olmalarındandır.

Yine "Kâdî" buyurdu: Bu şeylerin yazılmasından murat, bunları meleklere göstermek ve onlara izhâr etmek içindir. Yoksa Allâhü Teâlâ hazretleri'nin kazâ ve kaderi bundan daha önce tecelli etmiştir…

Hilkat hadisinde bulunan tasavvufî işâretler

[1] El'A'râf: 7/34

Durum böyle olunca, tasavvuf yoluna yönelmiş kişilerden kime, seyr ü sülûk esnâsında nefsin levmetmesinden dolayı bir gevşeklik, çürüklük ve fetret vaki olur veya (kendisinde girmiş olduğu yola karşı) tabiî bir nefret meydana gelirse, şeyhe ve onun arkadaşlarına gereken vazife, hemen o kişiden alâkalarını kesmemek ve hakîkatte ondan ayrılmamaktır. O kişinin önünü aydınlatacak yüksek himmet ve gayretlerle onun tasavvuf yoluna ısınması için ona yardım etmektir. Onun elinden tutmaktır. Dört dönüş ayında onun dönüşünü beklemek gerekir. Eğer o kişi sıdk (doğruluğu) taleb etmeyi, sohbetin hakkına riâyet etmeyi ister ve kendisinden meydana gelen şeylerden tevbe ve istiğfâr ederse, o kişiye bir kere daha irâde ruhu üflenir. Ona dönülür ve ondan meydana gelen şeylerden o kişi tamâmen affedilir. Bağışlanır….

Bu dörtlere ancak, mehzûl (yani nefsini terketmekle bedenen çok zaif düşüp, arık ve cılız) olanlar riâyet ederler.

Dörtlük (aylarda), ancak ma'zûl olanlar (azledilenler), sâkin olup sukûnet bulurlar yâni yollarına dönmek için beklerler.

Mer'aları ve pınar başlarını ancak, çocuklar reddederler. (Yâni gerçek mürşidi kâmillerin dergâhını ancak tekâmül etmemiş ve mânen âkil bâlığ olmamış olanlar terkederler.)

Kapıyı ancak orada oturanlar çalarlar.

Belki bu şarabı da ancak ârif olanlar tadarlar. Teganni ile deprenip oynaşanlar ancak âşıklardır….

Eğer dört ayın geçmesinden sonra, kendisine kavuşulmuş olan nikâhlının talakına azmederler ve ayrılık günahında israr ederlerse, onlara düşen:

هَـٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ "'İşte dedi; 'bu, seninle benim aramın ayrılması!'"[1] ipine sarılmalarıdır…

Allâh onların sözlerini hakkıyla işiten ve hallerini gereğince bilendir.

Sa'dî buyurdu:

Bize ne ahd ve vefâ oldu.

Bize hep cefâ etti, ahdinde durmadı.

O mahbub ki hiç sâlih bir işi olmadı.

O hep ahdinde durmadıkça daha büyük sevgi kazandı.

---

[1] El-Kefh: 18/78

Vaktinin tek şeyhi olan Ebû Abdullah eş-Şirâzî (r.h.) buyurdular. Rüyâmda Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini gördüm. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

مَنْ عَرَفَ طَرِيقاً اِلَى اللّٰهِ فَسَلَكَهُ ثُمَّ رَجَعَ عَنْهُ عَذَّبَهُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ لَمْ يُعَذِّبْ بِهِ اَحَداً مِنَ الْعاَلَمِينَ

"Kim Allâh'a giden bir yolu tanır ve ona girer; sonra da o yoldan dönüp çıkarsa, Allâhü Teâlâ hazretleri, o kişiye âlemden hiç kimseye etmediği bir azâb ile azâb eder."

"Levâkıhul-Envâril-kutsiyye fi menâkıbı ulamâi ve's-sufiyye" isimli kitab'ta da böyledir.

Boşanan kadının bekleme iddeti

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ ۜ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖيٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۜ وَبُعُولَتُهُنَّ
اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖى ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوٓا اِصْلَاحًا ۜ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖى عَلَيْهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٨﴾

Meali:

Ve tatlîk edilen kadınlar; kendi kendilerine üç âdet beklerler ve Allâh'ın rahimlerinde yarattığını ketmetmeleri kendilerine helâl olmaz. Allâh'a ve âhiret günü'ne îmânları varsa ketmetmezler; kocaları da barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa ehaktırlar. Onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşrû hakka mümasil bir hak vardır; yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var; ve Allâh'ın izzeti var, hikmeti var.[228]

Tefsir:

وَالْمُطَلَّقَاتُ "Ve tatlîk edilen (boşanmış) kadınlar;"

Bundan yâni الْمُطَلَّقَاتُ "boşanmış kadınlardan" murad, hür olan ve kendileriyle cima tahakkuk etmiş bulunan hayız görme yaşını aşmamış olan kadınlardır.

Zîrâ kendisine idhâl vaki olmamış yâni kendisiyle cimâ olunmamış olan kadınların iddeti yoktur.

Yaşının küçüklüğünden ve büyüklüğünden dolayı hayız görmeyen kadınların iddeti üç aydır.

Hâmile kadının iddeti doğumuna kadar devam eder.

Câriyenin iddeti iki kuru' veya iki aydır.

Tatlîk (boşanmanın) aslı, kayd-ı nikâh (nikâh bağını) kaldırmaktır. Yâni, Kocaların bağlarından boşalmış ve salıverilmiş olan kadınlar demektir.

يَتَرَبَّصْنَ "Beklerler."

Asıl mânâda bu cümle haberdir. Yâni: gözetlesinler ve beklesinler, demektir.

بِانفُسِهِنَّ "Kendi kendilerine,"

بِ (be harf-i cerri) ta'diyyet içindir. Yâni kendilerini gözetleme ve beklemeye zorlasınlar. Kendilerini bekleme haline koysunlar.

ثَلاَثَةَ قُرُوءٍ "Üç âdet,"

Zarf olmak üzere mensûbtur. Yâni üç kuru' (âdet) müddeti, demektir. Bu müddet bitmeden evlenmesinler.

قُرُوءٍ "kuru' (âdet)" kelimesi, قرء kelimesinin cemiidir. قرء kar' kelimesi, Arab dilinde birbirlerine zıd iki mânâsı olan kelimelerdendir. Bu kelime, temizlik (hayızdan temizlenmek) mânâsında olduğu gibi, hayız görmek mânâsına da gelir. Meşhûr olan قرء kar' kelimesinin bu her iki mânâda da hakikî olarak kullanılmasıdır. Meselâ: الشفق "şafak" kelimesi gibi. Bu kelime kırmızılık ve beyazlığa berâberce isimdir.

İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.h.) hazretleri ve ashâbı, قُرُوءٍ "kuru' kelimesinin, hayız mânâsında olduğu görüşündedirler. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, iddet süresini hayız görme olayıyla değil, aylarla belirlemiştir. Nitekim şöyle buyurmaktadır:

وَاللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاَثَةُ أَشْهُرٍ وَاللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُولاَتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

"Hayızdan kesilmiş olan kadınlarınız -şüphelendinizse- onların iddeti de üç aydır, hayız görmeyenler de öyle; Yüklülerin ise ecelleri, hamillerini vaz' etmeleridir ve her kim Allâh'a korunursa, Allâh onun işine bir kolaylık verir."[1]

[1] Et-Talak: 65/4

Bu âyet-i kerîmede hayızın kalkması halinde meşrû olan süresinin aylarla belirlenmesi, burada şu kelimenin hayız mânâ-sında olduğuna delildir.

İmam Şafiî (r.h.) hazretleri ise, şu âyeti delil getirmektedir:

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللهَ رَبَّكُمْ

"Ey o peygamber! Kadınları boşadığınız vakit iddetlerine doğru boşayın ve iddeti sayın ve rabbiniz Allâh'tan korkun."[1]

Burada قُرُوءٍ kuru' kelimesinden murat, İmam Şafiî hazretlerine göre temizlik müddetidir. لِعِدَّتِهِنَّ "iddetlerinde" ki لِ (lam) vakit içindir. İddet vaktinin, hayız vakti olması câiz değildir. Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri boşamayı emretti. Halbuki hayız döneminde boşamak ise nehyedilen bir harekettir.

İmam Şâfiî hazretlerine göre şöyledir: Bunun mânâsı, iddetlerini karşılayacak şekilde onları boşamaktır. Bu ise, üç hayız süresidir. Bu zamanda talak vaki olur. Sonra kadını alır iddetine başlar...Yoksa âyet-i kerîme, boşamayı iddet içinde gerçekleştirmeye işâret etmiyor.

İmam Şafiî (r.h.) hazretleriyle İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerinin arasındaki ihtilâfın faydası şudur: İmam Şafiî (r.h.)ın mezhebine göre, iddet süresi daha kısadır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerinin mezhebine göre daha uzundur. Adam temizlik halinde kadını boşasa bile, kadın kalan temizlik süresini bir kuru' sayacaktır. Bu temizliğin hemen sonrasında aybaşı olsa bile durum değişmeyecektir. Kadın üçüncü hayız haline girmesi halinde, artık İmam Şafiî hazretlerine göre iddeti sona erer. Oysa İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretlerine göre, temizlik halinde boşanmışsa kadın üçüncü hayızdan temizlenmedikçe, iddeti sona ermez. (**1/353**) hayız halinde boşanmış ise, dördüncü hayızdan temizlenmedikçe iddeti sona ermez.

وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ **"Ve ketmetmeleri kendilerine helâl olmaz."**

Yâni gizlemeleri helal olmaz.

[1] Et-Talak: 65/1

مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ "Allâh'ın rahimlerinde yarattığını,"

Hamile ve hayızdan olduğu durumu gizlemesin. Gizlilik, kadının kocasının ric'at (kendisine dönme) ve çocuğun üzerindeki hakkını ibtâl etmek için, hamile olduğu halde ben hamile değilim demesi veya hayızlı olduğu halde ben hayızlı değilim demesidir.

Kadın kocasının bir an önce kendisinden ayrılmasını (yani kendisini boşamasını) istediği zaman, hamlini gizler. Boşamasının doğumuna kadar bekletilmemesi için... Hatta bâzı kadınlar, kocalarının kendilerine dönme korkusundan dolayı hamlini düşürmektedirler. Babanın çocuğa şefkat etmemesi ve onun başını serbest bırakması için. Veya kadın talakın bir an önce gerçekleşmesi için hayzını gizlemektedir. Çünkü sünnete uygun olan boşama temizlik süresi içerisinde meydana gelendir. Bu âyet-i kerîmeden, "hayız ve hamilelik konularında müsbet veya menfî olarak kadınların sözlerinin kabul edildiğine delildir.

اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ "Eğer o kadınların, Allâh'a ve âhiret günü'ne îmânları varsa,"

Bu yanlışlığa kalkışmasınlar. Çünkü Allâh'a ve âhiret gününe olan îmân, orada cezâ ve ikâba düçâr olacağı inancı kişiyi, kötülüklerden kesinlikle alıkoyar. Bu kavl-i şerîfte kadınlara büyük ve şiddetli bir tehdit vardır. Bu nehiy için bir kadının mü'mine olması şart değildir. Bu hükümde (yani hamlini veya hayzını gizleme) hükmünde mü'mine ve kâfir bütün kadınlar müsâvî ve eşittirler.

وَبُعُولَتُهُنَّ "Ve kocaları,"

بُعُول "buûl" kelimesi, بَعْل "ba'l"ın cemiidir. بَعْلة kadın demektir. بَعْل "ba'l" kelimesinin aslı, seyyid, efendi, mâlik ve sahip demektir. Koca, eşinin bütün ihtiyaclarını karşıladığı için, daha sonra kocaya بَعْل "ba'l" adı verildi. Sanki koca, kadının maliki ve terbiye edicisidir. وَبُعُولَتُهُنَّ "Ve kocaları," kelimesindeki ةُ (te harfi), ceminin müennes olmasından dolayıdır. Çünkü (cemi müzekker sâlimin dışındaki bütün cemiler) cemaat mânâsında olması hasebiyle müennes hükmündedir. ةُ (te harfi), zâid ve müennesi tekid içindir.

Burada sarâhaten (açıkça) talak ifâdesinden sonra kocaya بَعْل "ba'l" adı verilmesi, nikâhın hâlâ kaim olup (devam ettiğini) ve helal-

liğin sâbit olduğuna delâlet eder. وَبُعُولَتُهُنَّ "Ve kocaları," kelimesindeki zamir, ric'î talakla boşanmış kadınlara aittir. Çünkü bâin talakla boşanmış kadınların kocalarının kendilerine dönme hakları yoktur.

Ama ric'î nikâhta ise:

أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ **"Onları geri almağa ehaktırlar."**

Nikâha ve onlara geri dönmeye.

فِي ذٰلِكَ **"O müddet zarfında"**

Yâni bu bekleme süresi içerisinde, nikâha ve geri dönmeye kocaları daha çok hak sahibidirler. Çünkü ric'at yâni tekrâr eşine dönüş ve müracaat hakkı, iddet süresi devam ettikçe kocaya aittir. Ama iddet süresi sona ererse ric'at hakkı bâtıl olur.

Burada geçen, ismi tafdil olan أَحَقُّ "daha haklıdır" kelimesi, ismi fâil mânâsınadır. Bu kavl-i şerîfin mânâsı, kocalarının onlara dönmeye hakları vardır, demektir. Burada tafdîl mânâsı verilmez. Çünkü elbette kocalarından başkaları da onlarla evlenmeye daha haklı olabilir. Yine kadının da hakkı ki, eğer ric'atten çekinse, bunu tecâvüz etmiş olmaz.

اِنْ أَرَادُوا **"İstedikleri takdirde,"**

Yâni eşler dönmek isterlerse.

اِصْلاَحًا **"Barışmak,"**

Erkeklerle kadınların arasında sulh yâni barış isdedikleri zaman, kocalar, kadınlara ihsan ve iyilikte bulunur ve câhiliyet döneminde yapıldığı gibi kadınlara zarar vermeyi dilemezler, ric'at olur.

Cahiliyet döneminde ric'at, kadına zarar vermek için yapılırdı. Bir adam eşini boşardı. Eşinin iddetinin bitmesi yaklaştığı zaman ona dönerdi. Sonra müddet dolunca kadını yine boşardı. Böylece defalarca iddet süresini uzatarak kadını zarara sokmak isterdi. Kadına zulüm ve işkence ederdi. Allâhü Teâlâ hazretleri, kadınlara yeniden dönmekten maksat onlara zarar vermek değil, aksine durumlarını düzeltmek olduğunu beyan ettikten sonra, karı kocanın karşılıklı bir takım haklarının olduğunu şöyle beyan ediyor:

وَلَهُنَّ **"Ve Onların lehlerinde (kadınlar için) vardır."**

Erkeklerin üzerinde haklar vardır.

مِثْلُ الَّذِي **"O hakka mümasil"** Erkekler için de vardır.

عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Aleyhlerindeki meşrû (kadınların üzerinde marûf hak vardır.)"**

بِالْمَعْرُوفِ "marûf ve meşrû" kavl-i şerîfi, وَلَهُنَّ "Ve Onların lehlerinde (kadınlar için) vardır." Taalluk ettiği استقرار istikrâra taalluk etmektedir. Yâni: اِسْتَقَرَّ لَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ "Kadınlar için örfen istikrâr eden meşrû haklar vardır." Yâni şeriat ve insanların âdetlerine göre inkâr edilmeyen bir takım hakları vardır, erkeklerin üzerinde... Erkekler, hakları olmayan şeylerle onlara yüklenmesin, iki eşten bir diğerini azarlamasın. İki hakkın arasında mümâseletin bulunmasının şekli ise, vucûb ve hakkını istemektir. Yoksa hakkın cinsinde birlik değildir. Meselâ: Kadın, nikâh ile kocasına karşı, mehir, nafaka, mesken hakkını kazanır. Bunlar kadının kocasının üzerindeki haklardır; ama kocanın bu haklar cinsinden kadının üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Onun başka tür hakları vardır. Yâni karı kocanın hakları, aynı cins şeyler değildir...

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ **"Yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var;"**

Yâni hak bakımından bir ziyâdelik ve üstünlüğü vardır. Erkeğin kadına üstünlüğü akıl ve din yönündendir. Ve hiç şüphesiz bunlarla ilgi şeylerdedir. Buradaki üstünlüğe iki makâm ve noktadan bakmak lâzımdır.

Birincisi: Erkeğin kadın üzerindeki hakkı, kadının erkek üzerindeki hakkından daha fazladır. Çünkü:

1- Erkek kadının sahibidir.

2- Onun nefsinde hakkı vardır.

3- Erkeğin izni olmadan kadın nafile oruç tutamaz.

4- Kocanın izni olmadan kadın evden çıkamaz.

5- Koca boşama yetkisine sahibtir.

6- Erkeğin boşadığı eşine yeniden dönme hakkı vardır.

7- Kadın istesin veya istemesin bu dönme hakkı kocanındır. **(1/354)**

8- Kadın bu şeylerden hiçbirine sahip ve malik değildir.

Kadının hakları ise şunlardır:

1- Mehir,

2- Başkasına muhtaç olmayacak bir nafaka,

3- Mesken,

4- Kendisine zarar vermemek ve başkalarının kendisine zarar vermesini önlemektir.

İkincisi: Zeccâcin sözüyle işâret ettiği şu mânâdır: Muhakkak ki kadının, nikâh ve evlilik akdiyle erkeklerden faydalanabileceği bir çok lezzetler vardır. Aynı lezzetleri erkekler de kadınlardan faydalanmaktadırlar. Erkeklerin kadınlar üzerinde fazilet ve üstünlüğü vardır. Erkek, kadının nafakasını temin etmek ve onu korumakla vazifeli olduğundan, bu konuda da bir üstünüğü vardır. Bu mânâdaki bir fazilet ve üstünlük, kadının hakkına bağlı bulunan merharmeti ve ona iyiliği elden bırakmamalıdır. Meselâ,

1- Mihrini tam olarak vermeli,

2- Nafakasını temin etmeli,

3- Mesken temin etmeli,

4- Ondan tehlikeleri bertaraf etmeli,

5- Onu savunmalı,

6- Onun çıkarlarını korumalı,

7- Onu âfatların olduğu yerlerden defetmeli,

8- Ona iyi davranmalı,

9- Onu terketmemeli,

10- Asla yüzüne vurmamalı,

11- Fıkıh kitablarında belirtilen kadın hak ve hukukuna riâyet etmelidir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ
لِأَحَدٍ لَامَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا

Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: “Eğer, bir kimsenin Allâh’tan başka bir

kimseye secde etmesini emretmiş olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim"[1]

Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri, kadının üzerine erek için çok büyük haklar yüklemiştir. Allâhü Teâlâ buyurdu:

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِماَ فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِماَ أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِماَ حَفِظَ اللهُ وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا

"Er olanlar, kadınlar üzerinde hâkim dururlar; çünkü bir kere, Allâh birini diğerinden üstün yaratmış... Bir de, erler mallarından infâk etmektedirler. Onun için, iyi kadınlar itaatkârdırlar. Allâh, kendilerini sakladığı cihetle kendileri de gaybı muhafaza ederler. Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince: Evvelâ kendilerine nasîhat edin, sonra yattıkları yerde mehcûr bırakın. Yine dinlemezlerse dövün. Dinledikleri halde, incitmeye bahane aramayın. Çünkü Allâh çok yüksek, çok büyük bunuyor."[2]

Kadının erkeğe hizmeti, fazladan bu hakların vucûbunu tekid etmektedir.

وَاللهُ عَزِيزٌ **"Ve Allâh'ın izzeti var. (Allâh azizdir.)**

Hükümlerine mühâlefet edenlerden intikâm almaya kâdirdir yâni gücü yeter.

حَكِيمٌ(٢٢٨) **"Hikmeti var (Allâh hakimdir.)"**

Şeriatlerini hikmetler ve maslahatlar, yâni kulların faydalarına göre dürüp gönderir.

Evlilikte saadet

Bilki zevciyet (karı-kocalığın) maksadı ve yuvanın saadetinin tamamlanması ancak şunlarla olur:

1- İki eşten her biri diğerinin hak ve hukukuna riâyet etmeli,

[1] Tirmizi, hadis no: 1079,
[2] En-Nisâ: 4/34

2- Birbirlerine saygılı davranmalı,

3- Diğerinin halini islâh etmeli,

4- Eşlerin birbirleri için süslenmeleri,

5- Neslin devamını istemek,

6- Evlat terbiyesi,

7- Eşlerden her biri diğerine güzellikle muâşeret etmek,

8- Evi korumak,

9- Evde bulunan şeylerin tedbirini almak,

10- Ellerinin altında bulunan maddî ve mânevî şeyleri güzel bir siyâsetle yönetmek,

11- Ve şeriat bakımından güzel olan bütün konularda şeriata muvâfık hareket etmekle olur.

Efendimiz (s.a.v) hazretleri buyurdular:

جِهادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعُّلِ لِزَوْجِهَا

"Kadının cihâdı, kocasıyla güzel geçinmektir."[1]

Kadın, kocasıyla iyi geçindiği, kendi sorumluluklarını bilip, kocasına karşı vazifelerini iyi yaptığı ve koca evinde işlerine dikkat ettiği zaman, o kadına: امرأة حسنة التبعل "geçimi güzel olan kadın" denir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ

"Hangi kadın, kocası kendisinden râzı olduğu halde vefat ederse o kadın Cennete girer."[2] Rıyâzu's-sâlihîn'de olduğu gibi.

Karı-kocanın haklarından biri de eşlerin birbirleri için süslenmeleridir.

İbni Abbas (r.a.) buyurdular: Hanımım benim için süslendiği gibi ben de onun için süslenirim. Zîrâ Allâhü Teâlâ buyurdu:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşrû hakka mümasil bir hak vardır;"[3] Yâni erkeklerin kadınların üzerinde hakları olduğu gibi,

[1] Kenzul-Ummal, hadis no: 44172, 43566, Keşfül-Hafâ hadıs no: 1113,
[2] Tirmizi, hadıs no: 1081, İbni Mace: 1844,
[3] Bakara: 2/228

kadınların da erkeklerin üzerinde marûf ve meşrû hakları vardır, demektir.

Şöyle söylenir: Kadın güvercin gibidir. Güvercinin kanadı çıkarsa, uçar, gider. Bunun gibi erkek de kadını (güzel) elbiselerle süslerse kadın evde oturmaz.

Adamın biri, evime asla şer girmedi, dedi. Hakîm (hikmet sahibi biri) buyurdu: "Sen eşini nereden evine soktun?"

Sa'dî buyurdu:

Gönlümce olan kadın iyilik istememektedir.

Evet kadın Allâh'tan insanı uzaklaştırır.

Ve bâzıları buyurdular:

Kadının günahına Cemâl makâmında cilve etmek haramdır, o makâmı helâl etme.

Kadın ve dua (Hikâye)

Hikâye olundu: İsrâiloğullarının içinde sâlih bir adam vardı. Çok sevdiği bir eşi vardı. Allâh bu sâlih kula kendisine üç istekte bulunmasını bildirdi. Adam eşine:

-"Rabbimden üç mühim ihtiyacımın giderileceği yâni üç konuda yapacağım duâmın makbûl olacağı hakkında haber aldım. Çok ihtiyaçlarım var. Ne yapacağımı ve öncelikle hangi ihtiyaçların giderilmesi için duâ edeceğimi bilemiyorum." dedi. Kadın:

-"Benim için bir, kendin için iki istekte bulun!" dedi. Adam sordu:

-"Ne istersin?" Kadın:

-"Senin Rabbinden benim isteğim, beni benden daha güzel ve çekici bir kimsenin bulunmayacağı sûrette kılmasıdır!"

Adam önce hanımının çok güzel olması için duâ etti. Hanımının güzelliğinden ve cemâlinden evin içi aydınlanmaya başladı.

Kadın evden çıkmak için ayağa kalktı, kapıya yürüdü. Kocası sordu:

-"Nereye?" Kadın:

-"Bâzı sultanlara gidiyorum! Güzelliğimi senin gibi birisinin yanında boşa harcayacak değilim!"dedi.

Adam eşinin sokağa çıkmasına mânioldu. Fakat kadının güzelliği bâzı sultanların kulağına gitti. Sultanın aveneleri geldiler, kadını zor-

la kocasından alıp götürdüler. Kadın seve seve gitti. Muradına erip sultanların eşi olacaktı…

Adam büyük bir inkisâr ile dergâh-ı ilâhiyeye avuçlarını açtı:

-“Allâhım! Senin katında benim iki hâcetim kaldı. Makbûl olacak iki duâm kaldı. Allâhım! Onu maymuna çevir!” Allâh, sâlih kulunun duâsını kabul etti. Kadın hemen oracıkta maymun oluverdi. Sultan, kadını hemen yanından kovdu. Saraydan uzaklaştırdı.

Kadın maymun hâlinde evine geldi. Kocası onun o haline acıdı. Yine duâ etti:

-“Allâhım! Eşimi eski haline getir!” diye. Allâh duâsını kabul etti. Eşi eski haline geldi.

Fakat sâlih adamın üç makbûl duâsı da boşuna gitmiş oldu. Ne Adam iflâh oldu, ne de eşi…

Dergâh-ı izzetin eşiğine sabah akşam yüz sürülmelidir

Bu âyet-i kerîme şuna işâret etmektedir: (İpleri) boşananlar, Sohbet hakkını yerine getirmelerinden dolayı iddetle emrolundular. Eğer inkıtâ yâni ayrılık zevcden (mürşitten) olur ve zevceden (müridden) olmazsa (ipleri) boşananlar, süratle onun makâmına başkasını ikân etmemekle ve iddetlerinin sonuna dek, müddetlerinden belli miktar geçinceye kadar sabretmekle emrolundular. Bütün bunlar, ubûdiyete riâyetle, Rübûbiyetin ahdini yerine getireceğinin delilleridir. Allâhü Teâlâ hazretleri, kereminin kemâlinden dolayı fazıl zamanını yapmakla genişlik vermektedir. (**1/355**)

Eğer inkıtâ ve fasıl kul tarafından olursa, cefâ iddetinin dolmasına kadar kula mühlet verir. Hemen ona yönelip onu cezâlandırmaz. Vefâ şartından dolayı… Belki kul bu müddet içinde gaflet uykusundan uyanır ve belki kalbinin derinliklerinde, Rabbinin muhabbetinin neticesinden dolayı çağrışımlar meydana gelir...

Eğer kul, firkat (ayrılık) mihnetinin belâsına uğrarsa, o zaman pişmanlık parmaklarıyla tevbe kapısını çalar. Garâmet kapısının üzerine kıyâm edip, ric’atini ve kabûlünu ister.

Allâh’ın fazl ü kereminden ve rahmetinin nevâlinden şöyle seslenilir:

يَا قَارِعَ الْبَابِ دَعْ نَفْسَكَ وَتَعَالَ مَنْ طَلَبَ مِنَّا فَلاَحًا فَلْيَلْزَمْ

عَتَبَتَنَا مَسَاءً وَ صَبَاحًا

-"Ey kapıyı çalan kişi! Nefsini bırakta öyle gel! Bizden (azâbımızdan) kurtuluş dileyen kişi, sabah ve akşam eşiğimize gelmelidir!"

Talak

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ۠ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍؕ وَلَا يَحِلُّ
لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
اللّٰهِؕ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖؕ
تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا اِنْ ظَنَّٓا اَنْ
يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِؕ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا
طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ۠ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُواۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُؕ وَلَا تَتَّخِذُٓوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًاۘ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَمَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ
اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ
بِالْمَعْرُوفِؕ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِؕ
ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

Meali:

O talâk iki defâdır. Ondan sonrası, ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız da sizlere helâl olmaz, meğer ki, erkekle kadın, Allâh'ın çizdiği hudutta duramayacaklarından korksunlar... Eğer siz de, bunların hudud-ı ilâhîye'yi dürüst tutamayacaklarından korkarsanız, kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur. Bunlar işte, Allâh'ın tâyin ettiği huduttur. Sakın bunları aşmayın! Her kim Allâh'ın hudûdunu aşarsa, işte onlar hep zâlimlerdir.[229]

Derken, kadını bir daha boşarsa, bundan sonra artık ona helâl olmaz, tâ başka bir kocaya varıncaya kadar.... Bu da onu boşarsa, Allâh'ın hududunu sağlam tutacaklarına ümitvar oldukları takdirde, evvelkilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir. Bunlar işte, Allâh'ın tayin ettiği hudut... İlim ehli olanlar için bunları beyan buyuruyor.[230]

Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veya iyilikle salın... Yoksa haklarına tecâvüz için, zararlarına olarak tutmayın. Bunu kim yaparsa, nefsine zulmetmiş olur. Sakın Allâh'ın âyetlerini şaka yerine tutmayın, Allâh'ın üzerinizdeki nimetini ve size va'zlar vererek indirdiği Kitâb ve Hikmet'i unutmayın. Düşünün, hem Allâh'tan korkun ve bilin ki, Allâh her şeyi bilir.[231]

Tefsir:

Talak iki keredir

اَلطَّلاَقُ "Talak (boşama)"

Yâni daha zikredilen ve hakkında Allâhü Teâlâ hazretlerinin:

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ اِنْ أَرَادُوا اِصْلاَحًا

"Ve kocaları barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa ehaktırlar."[1] diye beyân ettiği ric'î talak:

مَرَّتَانِ "İki keredir."

Yâni iki defadır. Bu ise ancak ayrı ayrı olarak iki defa boşama suretiyle olabilir. (Bu şuna benzer:) Bir kimse başkasına iki dirhem ver-

[1] Bakara 2/228

se bu kimsenin verdiği iki dirhemden dolayı, "ona iki kere verdi" denilmez. Ancak bu, o ikisini iki defada vermesi halinde "ona iki kere verdi" denilebilir. Kadını bırakma da, iki talak veya üç talakın arasını toplamak yâni birden boşamak İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) hazretlerine göre haramdır. Meydana gelme bakımından sünnete uygundur; ama sünnete uygun bir boşama ve bırakma değildir. Koca için müracaat (ric'at) hakkı sâbiti olan talak, ancak iki ayrı boşanmanın olmasıyladır. Yâni talaklar birer birer verildiği zaman koca eşine dönebilir. Ancak ikinci boşamadan sonra, üçüncü kez de boşarsa, eş için kesinlikle artık ric'at hakkı yoktur. Kadın bir başka eşle evlenmedikçe eski kocasına helâl olmaz. Sonra: اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ "Talak iki keredir," kavl-i şerîfinin zâhiri haber ise, mânâsı emirdir. Çünkü zâhirine hamledildiği zaman, boşamanın Allâhü Teâlâ hazretlerinin emirlerine muhâlif bir şekilde meydana geldiği ortaya çıkar. Çünkü bazen talakın cemi (yani üç talakın birden verilmesi) şekliyle de olduğu vakidir. Allâh'ın haberine mühâlefet etmek ise câiz olmaz. Burada haberden murad, emirdir. Ve sanki Allâh şöyle buyurmaktadır: "kadınları iki kere tatlik edin" yâni onları iki kez boşayın…

فَاِمْسَاكٌ **"(Ondan sonra) tutmaktır."**

Bu iki talaktan sonra hüküm, kadınları tutmaktır.

بِمَعْرُوفٍ **"İyilikle (marûf bir şekilde)"**

مَعْرُوف "mârûf", yâni iyilik, zarar vermek maksadı olmaksızın kadına dönmek onunla iyi geçinmeyi niyet ederek, ric'at etmektir.

أَوْ تَسْرِيحٌ **"Veya salmaktır."** Yâni tahliye edip bırakmaktır.

بِاِحْسَانٍ **"İhsan ile"**

Müddetin dolması ânında kadına dönmeyi terketmektir.

Tasrihte ihsanın mânâsı: Kadına mâli haklarını vermek, ayrılıştan sonra onu kötü bir şekilde anmamak ve insanları ondan nefret ettirmemektir. Yâni boşadıktan sonra asla kadının aleyhinde konuşmamaktır.

Buradaki hükmün özeti şudur: Hür olan adam, duhûlden (cimâdan) sonra karısını bir veya iki talâkla boşarsa, iddet süresi içerisinde kadın istemese de kocanın hanımına tekrâr dönme yâni ric'at etme hakkı vardır.

Eğer iddet bitinceye kadar, koca müracaat etmezse veya duhûlden (cimâ etmeden) önce boşarsa, veya muhâlaa (hulû')[1] yaparsa, kadının izni veya velisinin izniyle ancak, yeni bir nikâh ile kadın helâl olabilir.

Ancak, koca hanımını üçüncü kez boşarsa, karısı bir başka kocayla nikâhlanmadıkça eski kocası için helâl olmaz.

Amma kölenin nikâhı altında eğer câriye varsa, onu iki talak ile boşadıktan sonra, o câriye başka bir kocaya varmadıkça onunla evlenmesi artık helâl olmaz.

Kadında talak konusunda itibâr edilen şey, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre, talak'ın adetleridir. (Erkek değildir).

Köle, hür olan eşine karşı, üç talak'a sahiptir.

Hür adam, câriye olan eşine karşı ise iki talaka sahiptir.

وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ "Ve sizlere helâl olmaz,"

İslâm tarihinde ilk hulû

Rivâyet olundu: Cemile binti Abdullah bin Übey b. Selûl (r.a), kocası Sâbit bin Kays (r.a.) hazretlerinden hoşlanmıyordu. Cemile (r.a), Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi.

-"Yâ Rasûlellah (s.a.v.)! Benimle, Sâbit'in başı bir şey üzerine toplanmadı. (Başımızı aynı yastığa koymadık.) Dinî veya ahlâkî yönden, ondan bir ayıp ve kötülük göremiyorum. Ancak İslâm'dan sonra tekrâr küfre girmeyi doğru bulmuyorum. Elimde değil onu bir türlü sevemiyorum. Çünkü ben, çadırın bir tarafını kaldırıp baktığımda, onun bir gurubun arasında geldiğinde, hepsinden daha siyah, daha kısa boylu ve daha çirkin yüzlü olduğunu gördüm. Ben onun mehir

---

[1] Hulû: Bir fıkıh istılahıdır. Sözlük olarak: الخلع kelimesi hı'nın fethasıyla masdardır. خلع الرجل ثوبه خلعاً "Adam elbisesini üzerinden izâle edip bedeninden çıkarttı," demektir. Yine خلعت النعل خلعا "Yani nâlinimi çıkarttım" denir. Nikâhın karşılığında fidye verildiği zaman: خلع الرجل إمرأته "Adam eşini hulû etti" veya خلعت المرأة زوجها " Kadın kocasına hulû etti" denir. Karı-koca birbirlerinin elbisesidirler. Hulû kelimesi, mecâzî olarak zevciyete son vermek manâsında kullanılmıştır. Hulu', malından fidye vererek, kadının kocasından boşanma isteği veya aksi olarak, erkeğin fidye karşılığında, karısından boşanma isteğidir. Fidye karşılığında gerçekleşen boşanmaya hulu' denir. Yâni hulu' bir çeşit talaktır. Hulu' yapan kadın, ikinci kocaya varmadan yine eski kocasına yeni bir nikah ile dönebilir. Bu konuda hulû'nun yapılışı, şartları ve geri dönüş hakkında geniş bilgi ve mezheblerin görüşleri için bakınız: Kitâbü'l-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbaa c. 4, s. 342-389, Abdurrahman el-Cezîrî, Dârulkütübil'İlmiyye, Beyrut-1410,

olarak bana verdiği bahçeyi tekrâr kendisine vererek, ondan hulû etmeyi yâni beni boşamasını istedim."

Cemile (r.a.) söyleyeceklerini söylediği anda; Sâbit (r.a.) buyurdu:

-"Yâ rasûlellah (s.a.v.)! Ona emret, vermiş olduğum bahçeyi bana geri versin kabûl ediyorum."

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Cemile (r.a.)'a:

-" مَا تَقُولِينَ"Ne dersin?" buyurdu. Cemile (r.a.):

-"Evet! Kabul ediyorum. Daha fazlasını da verebilirim" dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-" لاَ حَدِيقَتِهِ فَقَطْ "Hayır! Sadece bahçesi yeter," buyurdu.

لَكُمْ "Size" hitâbı hâkimlerle ilgilidir. Bu kavl-i şerîfin: فَاِنْ خِفْتُمْ "Eğer korkarsanız." Kavli şerifine uygun olması içindir. Çünkü hakimler her ne kadar alan veya veren olmasalar da, müracaat ânında, karar mevkiinde olduklarından bu malın alınıp verilmesi onların emirleriyle olur. Böylece alan veya veren sanki onlarmış gibi onlara hitab edildi. (**1/356**)

أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ **"Onlara verdiklerinizden almanız (size helâl olmaz)"**

Yâni talakın karşılığında onlara vermiş olduğunuz mehirlerden almanız demektir.

شَيْئًا **"Bir şey,"**

Onlardan az bir şey almanız helâl olmadığına göre, onlara verdiğinizden fazla almanız hiç helâl olmaz.

اِلاَّ أَنْ يَخَافَا **"Meğer ki erkekle kadın korksunlar."**

Yâni karı-koca…

اَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ **"Allâh'ın çizdiği hudutta duramayacaklarından.**

Yâni zevciyetin (evliliğin) icâplarına riâyet etmekten ve eş olabilmenin vazifelerini yerine getirmekten korkarlarsa.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin: اِلاَّ أَنْ يَخَافَا "Meğer ki erkekle kadın korksunlar." İstisnâ-i müferrağ'dır. أَنْ يَخَافَا "meğer korkarlarsa," cümlesi, mef'ûlü leh (mef'ûl lieclihi) olmakla mahallen mensûbtur. Müstesnâ mahzûf olan umûm'dandır.

Bunun takdiri şöyledir: Hiçbir sebebten dolayı verdiklerinizi almak helâl olmaz. Ancak, Allâh'ın hukukunu ikâme etmek korkusu müstesnâ, demektir.

فَاِنْ خِفْتُمْ **"Eğer siz de korkarsanız,"**

Ey hâkimler (yargıçlar).

اَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ **"Bunların (ikisinin) hudûd-ı ilâhîye'yi dürüst tutamayacaklarından,"**

Yâni nikâh ile sâbit olan zevciyet hukûkunu, yerine getiremeyeceklerini bâzı işâretler ve yaklaşımlarından anlarsanız.

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ **"Kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur."**

Yâni, kadının hulu' olarak verdiği şeyde kadına bir günah olmadığı gibi, kocanın da bunu almasında bir günah yoktur. Ancak bu hâl eğer geçimsizlik kadından kaynaklanmış ise böyledir. Çünkü haksız yere malı telef etmekten kadın (ve erkek) men olunmuştur.

Kadın hulu' etmeye zorlanamaz

Eğer geçimsizlik kocadan kaynaklanıyorsa, kadına verdiği mehirden herhangi bir şey alması helâl olmaz. Zîrâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَاِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ اِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلاَ تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا(٢٠)وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ اِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

"Ve şâyet bir zevceyi bırakıp da yerine diğer bir zevce almak istiyorsanız; evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız, içinden bir şey almayın. Ne diye alacaksınız! Bir bühtan ederek ve açık bir vebâl yüklenerek mi?![20] Nasıl alırsınız ki; birbirinize karıştınız ve onlar sizden kuvvetli bir mîsâk almışlardı."[1]

Erkek, kadını bunun için zorlayamaz, verdiği maldan kendisine fidye vermek mecbûriyetinde asla bırakamaz. Böyle bir haksızlık kul hakkıdır. Allâhü Teâlâ böyle bir hareketi yasakladı. Ve şöyle buyurdu:

---

[1] En-Nisâ: 4/20-21,

يَاأَيُّهَا الَّـذِينَ آمَنُوا لاَ يَحِلُّ لَكُـمْ أَنْ تَرِثُـوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَـذْهَبُوا بِـبَعْضِ مَـا آتَيْتُمُـوهُنَّ اِلاَّ أَنْ يَـأْتِينَ بِفَاحِـشَةٍ مُبَيِّنَـةٍ وَعَاشِـرُوهُنَّ بِـالْمَعْرُوفِ فَـاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

"Ey o bütün iymân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları tazyik etmeniz de helâl olmaz; meğer ki, arayı açacak bir fuhş irtikâb eylemiş olsunlar. Haydin! Onlarla güzel geçinin. Şâyet kendilerini hoşlanmadınızsa, olabilir ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız da, Allâh onda birçok hayırlar takdir etmiş bulunur."[1]

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ "Kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur." Kavli şerifi umûmidir. Bu âyet-i kerîme, aynı zamanda kocadan alınan kadarını, kadının hulu' yoluyla vermesinin câiz olduğunu da, verilenden fazlasının da azının da câiz olduğuna işâret etmektedir. Cumhûr-u fukâha (Fakihlerin yâni İslâm hukuk âlimlerinin çoğu) bu görüştedir.

Sonra bu âyet-i kerîmenin zâhirine göre, hulu' ancak gadab, nefret ve (geçimsizlik) korkusu anında mubâh olduğudur.

Müctehidlerin cumhûruna göre, hulu' korku (yani Allâh'ın hükümlerini ihlâl etme korkusu) hâlinde câizdir, korkunun dışında da câizdir... Bu durumda, Allâhü Teâlâ hazretlerinin: اِلاَّ أَنْ يَخَافَا "Meğer ki erkekle kadın korksunlar." Kavl-i şerîfini, İstisnâ-i müferrağ değil de istisnâ-i munkatı' yapmaları gerekir. Şu kavl-i şerîfte olduğu gibi:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى أَهْلِهِ اِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا

"Bir mü'minin, bir mü'mini öldürmesi olamaz; meğer ki hata ola... Ve kim bir mü'mini hatârâ öldürürse, mü'min bir esir âzâd etmesi ve ölenin vârislerine teslim edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir; meğer ki, vârisler tasadduk edeler."[2]

Yâni, lakin hata ile öldürürse, ölenin vârislerine teslim edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir, demektir.

İmam Begâvî (r.h.) buyurdular: Nüşûz (yani geçimsizlik) halinin dışında da hulu' câizdir; lakin mekruhtur. Çünkü (o zaman) hulu' da

[1] En-Nisâ: 4/19,
[2] En-Nisâ: 4/92

sebebsiz yere ilişkiyi yâni akrabalık bağlarını kesmek ve boşanmak vardır. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

أَبْغَضُ الْحَلاَلِ اِلَى اللهِ تَعَالَى الطَّلاَقُ

"Allâh katında en sevilmeyen helâl talaktır."[1]

تِلْكَ **"Bunlar işte,"** Bu zikredilen hükümler.

حُدُودُ اللهِ **"Allâh'ın tâyin ettiği huduttur,"**

Emirlerini ve nehiylerini.

فَلاَ تَعْتَدُوهَا **"Sakın bunları aşmayın!"**

Yâni muhâlefet ederek, karşı gelerek veya terkederek haddi aşmayın.

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَاُولَٓئِكَ **"Her kim Allâh'ın hududunu aşarsa, işte onlar."** Haddi aşanlar:

هُمُ الظَّالِمُونَ(٢٢٩) **"onlar zâlimlerdir."**

Yâni nefislerine zulmetmişlerdir; Allâh'ın öfkesini ve cezâsını üzerlerine çekmekle…

Eşlerden gelen sıkıntıya sabreden mücâhidlerden sayılır

Bil ki: Eğer kadın kendisine (ve namusuna) halel getiren yerlerden berî (uzak) ve iffetle muttasıf ise, kocaya gereken şey, onunla iyi bir şekilde geçinmek ve o kadının vaziyetlerine ve kötü ahlâkına sabretmektir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin âdâbı ile edeplenmek, yâni Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini kendisine örnek almaktır.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, pak ve temiz olan hanımlarına güzel davranırdı. Kadınlarla güzel geçinmek, onlardan gelenlere sabretmek, ahlak güzelliğindendir. Hiç şüphesiz hanımlarının (eşlerin) yaptıklarına sabreden kişi, Allâh yolunda cihâd edenlerden sayılır.

Evlenmenin lüzûmu

Rivâyet olundu: Âbidlerden biri, hanımına karşı çok iyi davranıyordu. Ta hanımının ölümüne kadar böyle devam etti. Hanımı ölünce

---

[1] Ebû Dâvûd: 1863,

yakınları kendisine evlenmesi için teklif ve telkinde bulundular. O bundan yüzçevirip, evlenmekten imtinâ ediyordu. Kendini şöyle savunuyordu:

-"Yalnızlık kalbimi daha fazla rahat ettiriyor."

Sonra âbid adam şöyle dedi:

-"Hanımın vefatından bir Cuma (bir hafta) sonra bir rüyâ gördüm. Gök kapıları açılmıştı. Sanki oradan bir takım insanlar iniyor, havada birbiri peşinden kayar gibi yürüyorlardı. Bu adamlardan biri dönüp bana bakıyor ve hemen arkasından:

-"Şu kötü adama bakın!" diyordu.

Öbürü de:

-"Evet! Öyledir" diye cevap veriyordu. Üçüncüleri de aynı şeyi söylüyordu. Sonuncu adam gelinceye kadar niçin bana böyle dediklerini sormaya korktum. Nihâyet sonuncusu geldiğinde, ben ona:

-"Bu kötü adam da kim?" diye sordum. O:

-"Sensin!" dedi. Büyük bir şaşkınlıkla:

-"Niçin?" diye sordum. O:

-"Biz senin amelini Allâh yolunda cihâd eden mücâhidlerin amelleriyle birlikte yükseklere çıkarıyorduk. Fakat bir haftadan beri, amelini cihaddan geri kalanlarla birlikte bırakmamız emrolundu." Sordum:

-"Sebebi?" O:

-"Bunun neden ileri geldiğini bilemiyorum!" diye bana cevap verdi."

Âbid gördüğü bu rüyâ üzerine sabahleyin ihvânına:

-"Hemen beni evlendirin!" dedi.

Âbid böylece iki ve üç eşle hayat sürdü.

Kâşifî buyurdu: Ey nefsim! Kâmil ve er kişinin cihâdı eşlerin çilesine sabretmektir.

Önce nefsini boşa

Bu ancak vâhid'ten sonra vâhid'e kolay gelir. Şöyle denildiği gibi:

للحروب رجال وأنت تريد الطلاق فطلق نفسك

"Harbler ve cihâd için nice nice erler vardır. Sen ise talakı (boşamayı düşünüyor ve) istiyorsun. Önce nefsini boşa!" (**1/357)**

Denildiği gibi: Nefsine eş olanlar talak versin (nefislerini boşasınlar). Bu talakın sonunda üzüntü yoktur. Nefsin kötülüğü ayak bastı.

O seni kendisine aşık etmedikçe sana rahat vermez. Sen onu boşa, ondan uzaklaş!

Acûz (yaşlı karı gibi) olan nefsin devamlı senin içini (bâtın âlemini) karıştırmakta ve kalb evini tahrib etmektedir. Ruhunda tecelli eden o gelini ise ancak, sır nikâbının (yüze örtülen perdenin) ardında görebilirsin. Müşâhede evini yüzüstü bırakma. Kendi kadr-u kıymetini bilen ve haddini aşıp tavırlarını değiştirmeyen kişiye Allâh rahmet etsin. Amin.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Sohbet ehli olanlar, şefkatli refîk (arkadaş), çok doğru ve sâdık olan dostlarından meydana gelen tek cerime ve suç ile tefrik edilip terkedilmezler.

İki cerîme (iki suç) ile de terkedilmez... Belki bir kere suçlarından geçilir... Bir daha suçları görmezlikten gelip bağışlanırlar.

Üçüncü defa da ise, فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ "Ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır."

Yâni ya güzel sohbet... Ya da güzel bir ayrılık... Hızır Aleyhisselâm, Hazret-i Mûsâ'nın birinci ve ikinci unutmalarını geçtiği (ve hemen onu terketmediği) gibi...

Ama üçüncü de ise, Hızır Aleyhisselâm: هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ "'İşte dedi; 'bu, seninle benim aramın ayrılması(dır)!"[1] dedi.

Ama ta'zîm olmak ve hürmet olmaksızın yapılan sohbet ise, kötü ahlak ile ömrün lezzetini giderir. Vakti boş yere harcamaktır.

Bu içten olmayan, gönülden yapılmayan sohbetler, tarikatta kendisinden râzı olunan bir sohbet olmadığı gibi, şeriatte de övülmemiştir, yâni makbûl değildir.

Belki bu tür sohbetler, hak tarikin yol kesicileridir yâni hakka yolu kesen engellerdir.

Sohbet ehli için, ayrılıkta ittifak ettiği zaman, arkadaşlarından külliyen dönüp onları tamâmen hatırlarından çıkarmaları, dindeki kardeşliğin sıla-i rahmini kesmeleri yoktur. Onlara yüksek himmetler verdikten sonra onlardan kalblerine alırlar.

Sohbet ehli için: هبته "onun hibesi"ndeki aid (zamir) yâni ilgi, قيئه "onun kusması"ndaki aid (zamir) ve ilgi gibidir...

---

[1] El-Kefh: 18/78

اِلاَّ أَنْ يَخَافَا اَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ "Meğer ki onlar Allâh'ın çizdiği hudutta duramayacaklarından korksunlar." Sohbetin hukukuna riâyet edemeyeceklerinden korkarlarsa.

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ "Eğer siz de bunların hudûd-ı ilâhiye'yi dürüst tutamayacaklarından korkarsanız," Yağcılık yapacakların-dan ve hukûk-ı dindeki haklarını (yani sohbet edenlerin riâyet etmeleri gereken dînî hakları) ihmâl edeceklerinden korkarsanız...

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ "O'nun (kadının) ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur." Hakların riâyetinden doğan haz ve lezzetlerden vazgeçmesinde.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ "Bunlar işte Allâh'ın tâyin ettiği huduttur," hazlardan ve haklardan.

فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ(٢٢٩)

"Sakın bunları aşmayın! Her kim Allâh'ın hudûdunu aşarsa, işte onlar hep zâlimlerdir."

Yâni hazlara nail olan hukûku terketmekle haddi aşanlar, demektir.

Te'vîlât-ı Necmiyyede böyledir. Kuddise sirruh

Boşanan kadın ile evlilik

فَاِنْ طَلَّقَهَا **"Derken, kadını bir daha (tamâmen) boşarsa,"**

Geçen iki talaktan sonra kadını boşarsa,

فَلاَ تَحِلُّ **"(O kadın) helâl olmaz,"** Boşanan bu kadın.

لَهُ **"Ona"** Onu boşayan kocasına.

مِنْ بَعْدُ **"Bundan sonra,"**

Yâni üçüncü talaktan sonra, ne ric'at yoluyla helâl olur ve ne de yeni bir nikâh akdiyle…

حَتّٰى تَنْكِحَ **"Varıncaya kadar."**

زَوْجًا غَيْرَهُ **"(Ondan) başka bir kocaya"**

Yâni kadını boşayan kocadan başka bir koca ile evleninceye kadar.

Yabancı birine de zevce (koca ve eş) denilebilir. Çünkü nikâh akdiyle bu kişi de koca olur. Burada başka koca demesi, nikâh akdinden sonra koca olan kişi demektir.

Nikâh burada akittir. Cimâ değildir. Said bin Müseyyib (r.h.)[1] bu görüştedir. Lafız buna şâhidlik etmektedir. Zîrâ: حتى تطأ المرأة الزوج "Kadın kocasına cimâ edesiye kadar" denilmez. Çünkü kadın cimâ olunandır, cimâ eden değildir.

Âyet-i kerîme, eğer mutlak ise, kadının eski kocasına helâl olmayacağına delildir. Yâni kadın üçüncü talak ile boşandıktan sonra, yeniden başka bir erkekle nikâhlanıp evlenmedikçe ve aralarında nikâh akdi gerçekleşmedikçe eski kocasına helâl olmaz. Bu akid ikinci kocanın kadın ile cimâ etmesini kayıtlamaksızındır.

Lakin ikinci kocanın kadın ile cima etmesi, sünnet ile kayıtlıdır.

İcmâ ise, (kadının birinci kocaya helâl olabilmesi için) isâbeti yâni cimâyı şart koşmaktadır.

Balcağız hadîs-i şerîfi

Çünkü rivâyet olundu: Rifaa (r.a.) eşi, Temime binti Vehb (r.a.), Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi. Şöyle dedi:

-"Doğrusu Rifaa beni boşadı. Böylece boşama da kesinleşmiş oldu. Çünkü beni üç talak ile boşadı. Abdurrahman bin Zübeyr ise benimle evlendi. Ancak onunla berâber olan şey (zekeri), şu elbise saçağı gibi gibi gevşektir." dedikten sonra elbisesinden bir saçak alıp gösterdi.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, tebessüm ettiler. Ona:

-" أَ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِى اِلَى رِفَاعَة " "Sen Rifaa'ya geri dönmek mi istiyorsun?" kadın:

-"Evet!" dedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

لاَ حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ ويَذُوقُ عُسَيْلَتَك

[1] Said bin Müseyyib (r.h.), Tabiîn devrinde Medine'de yetişen yedi büyük fakıhten biridir. 15 (M. 636) yılında Medine'de doğdu. Gençlik yılları sahabelerin içinde geçti. İyi bir eğitim aldı. Kendilerine "Fukâha-i Seb'â" denilen yedi büyük fâkıh ve âlimden biridir. Kırk defa haccetti. Bütün namazlarını cemaatle kıldı. Zühd ve takvâ sahibiydi. Elli yıl yatsı abdestiyle sabah namazı kıldı. Halife Abdulmelik bin Mervân onun kızını oğlu veliahd, Velid'e almak istedi. O kızını saraya vermedi. Fakir, ama salih ve takvâ ehli olan, Ebû Vedâ'a ismindeki bir zâta verdi. Zeytin yağı ticâreti yaparak geçimini sağlardı. Hiç kimseden hediyye kabul etmezdi. 91 (M. 710) yılında Medine'de vefat etti.

-"Hayır! Sen onun, o da senin balcağızından tatmadıkça, bu olmaz (dönemezsin)"[1] buyurdu.

عُسَيْلَة "Balcağız"dan murad, cimâdır. Cimâ'nın lezzeti bala benzetildi.

İkinci koca boşarsa eski karı-koca yeniden evlenebilirler

فَاِنْ طَلَّقَهَا **"Bu da onu boşarsa,"**

İkinci koca duhûlden (onunla cimâ ettikten) sonra onu boşarsa,

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا **"Kendilerine günah değildir."**

Yâni birinci kocanın ve kadının üzerinde bir günah yoktur.

أَنْ يَتَرَاجَعَا **"(Evvelkilerin) birbirlerine dönmeleri,"**

Onlardan her biri diğerine sahih bir akit ve nikâh ile dönerler.

اِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ **"Allâh'ın hududunu sağlam tutacaklarına ümitvar oldukları takdirde,"**

Eğer zanlarına göre, Allâh'ın hudûdunu ikâme edeceklerine ümitvâr iseler. Yâni Allâhü Teâlâ hazretlerinin çizdiği hudud, şeriatı ve zevciyyet (evlilik) hukukuna riâyet edeceklerini ümit ediyorlarsa, demektir.

Burada, اِنْ ظَنَّا "ümitvar oldukları takdirde," buyurdu da, إن علما "bildikleri takdirde" buyurmadı. Çünkü âkıbetler bilinmemektedir. İnsan yarın ne olacağını bilemez. O ancak zanneder ve ümit besler geleceğe…

وَتِلْكَ **"Ve işte bunlar"**

(Baştan) buraya kadar zikredilen hükümlere işâret etmektedir. (**1/358**)

حُدُودُ اللّٰهِ **"Allâh'ın tayin ettiği hudut;"**

Allâh'ın tayin edilmiş hükümleridir. Bu ilâhî hükümler, mühâlefet ve değişiklik ile her türlü taarruz (yani saldırıdan) korunmuşturlar.

---

[1] En-Nesâî: 3361, İbni Mace: 1923, Müsnedi Ahmed bin Hambel: 4546, Malik Muvatta: 975,

يُبَيِّنُهَا **"Bunları beyan buyuruyor."** Bu beyân ile,

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ(٢٣٠) **"İlim ehli olanlar (bilen kavimler) için."**

Yâni, anlayanlar ve bilip, gereğiyle amel edenler için beyan ediyor.

Davet ve tebliğ, umûmî olduğu halde burada bilen kavmin zikre tahsis edilmesi, bilen ve anlayanlar ondan faydalandıkları içindir. Câhil insana bunlar beyan edildiği zaman, câhil kişi, bunu muhâfaza etmez ve bunlarla ameli taahhüd etmez.

Asıl cehver anlamaktır. Hiç şüphesiz hikmet, burada yatmaktadır. Nicelerinin cevheri bu yücelikten yoksundur.

Tahlil'de ikinci kocanın isâbeti (cima etmesinin) şart olmasının hikmeti

Sonra... Tahlil'de (kadının birinci kocaya helâl olabilmesi için) ikinci kocanın isâbeti yâni kendisiyle cimâ etmesinin şart koşulmasının ve mücerred nikâh akdinin kifâyet edip kâfi olmamasının sebeb ve hikmeti; bir kişinin hemen canının istediği gibi eşini boşamaya kalkışmaması içindir. Bunda serî boşamalara engel olmak vardır.

Çünkü çoğunlukla hiçbir erkek, hanımının bir başka erkekle yatmasından hoşlanmaz. Bu büyük bir engeldir. Hillin (kadının kendisini boşayan kocaya helâl olabilmesinin) ancak duhûl (ikinci kocanın ona) cima etmesine bağlı olduğu ve mücerred akdin bunda yâni kin ve nefrette pek bir etkisi olmadığı gerçeği kişileri nefrete sürekler, bu nefret insanların hanımlarına karşı kıskanç olmasını doğurur ve böylece erkekler hemen boşanmayı düşünmezler. Ama sâdece nikâh akdi insanın eşini boşamaya koşmasına engel oluşturmaz. (Çünkü adam, hanımını meclise götürmeden vekâletini alır, birisiyle vekâleten nikâhı kıyar ve yine aynı mecliste boşatır.)

Tahlil şartına bağlı olarak yapılan nikâh, yâni kadını birinci kocasına delil kılacak bir evlenme akdi, akit sırasında helâl olabilecek miktarla yetinmeyi şart koşması, berâberliklerini istememesidir ki, böyle bir şart ile yapılan nikâh akdi çoğunluğun içtihadına göre fâsit bir akittir.

İmâm-ı Âzam Ebû hanife (r.h.) hazretlerine göre, bu akit kerâhetle câizdir. İmâm-ı Âzam hazretlerine göre, her ikisi de yâni kadın ve erkek tahlil olayını gizli tutarlar ve boşanacaklarını izhar etmezlerse kerâhet yoktur.

Zeyleî'nin şerhinde şöyle buyrulmaktadır: Üç talakla boşanan bir kadın, kendisini evvelki kocasına helal etmesi için evleneceği ikinci kocanın, kendisini boşamayacağından korkarsa, nikâh akdi sırasında kocasına şöyle der: "Talak ve boşanma işi benim kendi elimde olması şartıyla seninle evlendim, seni kocalığa kabul ettim," der ve koca da bu şartları kabul ederse, bu nikâh câiz olur ve boşanma yetkisi kadının eline geçer.

Yine onda (Zeyleî'nin şerhinde) bulunan latîf hilelerdendir. Bir kadın küçük fakat, aleti hareket eden bir köleyle evlenir. Onunla cimâ ettikten sonra sahip olma sebeblerinden bir sebeble o köleyi satın alırsa, aralarındaki nikâh fesh olmuş olur.

Hülle yapan ve yaptırana lanet okuyan hadîs-i şerîf

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

"Allâh, (muhallil'e) helal kılmak niyetiyle evlenen ikinci kocaya (muhallelün leh'e) ve bu niyetle kendisi için hanımı evlendirilen birinci kocaya lanet etsin."[1]

الْمُحَلِّل muhallil, lamın esresiyledir, bundan murad ikinci kocadır.

الْمُحَلَّلُ لَهُ muhallelün leh, lamın fethasıyladır, bundan murad, birinci kocadır.

Sual: Eğer sen: "İkisine lanet okunmasının sebebi nedir?" diye sorarsar:

Cevâb: Derim ki:

الْمُحَلِّل muhallil yâni ikinci kocaya (helal kılmak için kadınla evlenen kişiye) lânet sebebi, kadını tekrar boşamak niyetiyle almasındandır. Halbuki nikâh akdi, devamlılık için meşrû kılınmıştır. Dolayısıyla bu ikinci koca tıpkı, ödünç olarak alanan damızlık koç gibidir. Bilindiği gibi, halk sürüden iyi bir döl almak için damızlık koç alırlar. Bu da sanki bu türden bir iş olmaktadır.

الْمُحَلَّل لَهُ muhallelü leh yâni birinci kocaya lanet edilmesinin sebebi, böyle bir nikâha ve evliliğe sebeb olduğu içindir. Çünkü bir işe sebeb olan kimse, günahta suçu doğrudan işleyenlerle ortaktır.

---

[1] Ebû Dâvûd: 1778,

Laneti izhâr etmekten maksat, bu işin kötü olduğunu ve iyi bir şey olmadığını ortaya koymaktır. الْمُحَلِّلَ muhallil yâni ikinci kocanın düşüklüğü böyle bir evliliğe girişmesidir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bu tür kimseler için şöyle buyurdu:

أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِالتَّيْسِ الْمُسْتَعَارِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ
هُوَ الْمُحَلِّلُ لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

"Size kiralanan koçu haber vereyim mi?"

-"Evet! Yâ Resûlellah (s.a.v.)! dediler. Efendimiz (s.a.v.) buyurdu:

-"الْمُحَلِّلَ Muhallil yâni helâl kılmak niyetiyle evlenen kişidir. Allâh, (muhallil'e) helal kılmak niyetiyle evlenen ikinci kocaya (muhalallelün leh'e) ve bu niyetle kendisi için hanımı evlendirilin birinci kocaya lanet etsin."[1]

Amma, الْمُحَلَّلَ لَهُmuhallelün leh yâni birinci kocanın düşüklüğü de dürüst karakter sahibi kimselerin nefret ettiği bir şeye girişmiş olmasındandır. Çünkü adam, başka biri kadınıyla yattıktan ve ondan yararlandıktan sonra tekrâr o kadına dönebiliyor.

Yoksa Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin bu laneti gerçek mânâda lânet değildir. Çünkü risâlet makâmındaki bir zatın ümmeti hakkında lanette bulunması olmaz. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri lanet edici olarak gönderilmedi.

Te'vîlât-ı Necmiyye'den tasavvufî mânâlar

Bu âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Sohbet ehli, ihvânın zellelerini bir kere veya iki defa geçtiği ve bağışladığı zaman, sonra üçüncüsü de eğer hicrân yoluna girerse, ihvânın berâberliğinden çıkarlar. Hain kişi sıddık olmadıkça ihvanın onunla vuslat bulması helal olmaz. Eğer bundan sonra yaptıklarına pişman olursa ve bundan gerçekten bıkar, usanırsa bu sıddık ve emsâli, sohbeti terkedip, onun hasletlerinden çıkarlar. Kendi yakınlarının ve ihvanın sohbetine döner. O zaman:

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا (Allâh'ın hududunu sağlam tutacaklarına) ümitvar oldukları takdirde, evvelkilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir."

[1] İbni Mace: 1926,

Yâni ubûdiyyet ve Allâh rızâsı için sohbet şartlarını, demektir. Bu yollar, Allâh'a yaklaştırıcı tarikatlardır. Allâh'a götürürler. Allâh bunları beyan etti. Tasrîh, ta'rîz, ibâreler ve işâretlerle…

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ(٢٣٠) "İlim ehli olanlar (bilen kavim) için" arzedilenleri bilirler ve işâretleri anlarlar…

Te'vilatı Necmiyye'de de böyledir.

Ahmed bin Hızır buyurdular:

Tarik (yol) açıktır. Deliller parlaktır.

Davet eden sesini duyurdu.

Bundan sonra hayret ve şaşkınlık ancak körlerde olur…

Hâfız buyurdu:

Ey bakan, hayret etme! Bu hayret aynası değildir…

Kadınlara zulmetmeyin

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ **"Hem kadınları boşadınız da,"**

Yâni kadınlarınızı,

فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ **"İddetlerini bitirdiler mi"**

Yâni iddetlerinin sonuna bâliğ olduklarında ve süresinin sonuna yaklaştıklarında, (**1/359**) Hakikatte iddet süresinin bitmesi murad edilmedi. Eğer iddet süresi sona ererse kocanın kadını güzellikle tutma imkânı kalkar. Hanımı boşanmış sayılır.

Sebeb-i nüzûl

Bu âyet-i kerîme, Ensâr'dan Sâbit bin Yesâr (r.a.) hakkında nâzil oldu. Bu zat hanımını boşamıştı. Hanımının iddet süresinin sonu yaklaşınca, ona dönmüş, sonra tekrar, sırf ona zarar ve eziyet olsun diye boşamıştı.

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ **"Artık kendilerini ya iyilikle tutun."**

Yâni geri dönmek suretiyle yeniden onlara müracaatta bulunun ve dönerken zarar vermeksizin dönün.

مَعْرُوف "Marûf", akılların alışageldiği ve nefislerin de şeriat ve örf açısından güzel bulduğu şeydir. Burada demek istenen şey muâmeledir.

أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ "Veya iyilikle salın;"

İddetleri sona erinceye kadar, işi uzatmadan bırakın.

وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا "Yoksa onları tutmayın zararına...."

Kadınların iddetlerini uzatma sûretiyle ve onları hapsetmekle zarar vermeyi murad ederek kadınlara dönmeyin. ضِرَارًا "zarar," kelimesi, illet (yani mef'ûlün leh) olduğu için mensûbtur. Veya zarar veren kişilerden hâl de olması mümkündür. Yâni hâl olduğu için mensûb olabilir.

Suâl: Eğer sen: فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ "Artık kendilerini ya iyilikle tutun." Kavli şerifinin mânâsı ile: وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا "Yoksa kadınlara zarar vermek için onları tutmayın." Kavli şerifinin arasında fark yoktur. Çünkü bir şeyi emretmek, onun aksini nehyetmektir. Bunun tekrâr edilmesinin sebebi nedir?

Cevâb: Buna cevâben derim ki: Emir tekrârı ifâde etmez. Yine emir, memûrun bih'e (yani emredilen şeye) imtisâl etmenin her vakit matlûb olduğuna da delâlet etmez. Bunun için: وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا "Yoksa kadınlara zarar vermek için onları tutmayın." Kavli şerifi, iyilikle tutma emrinde mübâlağaya delâlet etmektedir. Çünkü, zikredilen bütün vakitlerde kendisinden matlûb olunan imsâka, yâni kadını güzellikle eş olarak tutmaya delâlet etmektedir.

لِتَعْتَدُوا (Haklarına) tecâvüz etmek için."

Burası, ضِرَارًا "zarar" kelimesine taalluk etmektedir. Çünkü bundan murad, onu takyid etmektir yâni, onlara zulmederek, kendilerini fidye (yani hulû yapmaya) zorlamayın, demektir.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ "Ve bunu kim yaparsa,"

Yâni zikredilen imsâkı (kadına zarar vermek için) tutarsa, yâni zulme götürecek şekilde tutarsa,

فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ "Muhakkak ki (o kişi) nefsine zulmetmiş olur."

Kadınlara zulmetmenin zımnında kendisine zulmetmiştir. Çünkü o azâb kendisine dönecektir.

وَلاَ تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللهِ "Sakın Allâh'ın âyetlerini tutmayın,"

Zikredilen hükümlerini kapsayan veya bütün âyetlerini... Çünkü bu takdirde zikredilen bu âyetler, öncelikle bütün âyetlerin altına girmiş olur.

هُزُوًا **"Şaka yerine (eğlence ve istihzâ edinmeyin)"**

Yâni âyetlerden sırt çevirerek ve onların içinde olanlarla amel etmeyi hafife alarak, âyetleri, şaka yerine koymayın. Onlarla istihzâ etmeyin. Âyetlerle eğlenmeyin, demektir.

Buradaki nehiyden maksat, zıddını emretmektir. Çünkü bu hitâb mü'minleredir. Allâh'ın ayetleriyle istihzâ etmek mü'minlerin şânından değildir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Bu âyetlere gereğince sarılın, çalışın, bunların içindeki hükümlerle amel edin ve bunların haklarına gereğince riâyet edin, demektir.

Hakîm es-Sinânî (k.s.) buyurdular:

Bilgi var, buna sarılıp bunu işleyecek nerede? Hançer var ama, kırma vasfı nerede?

Allâh, insanları, mükellefiyetlerine bağlı kalmaları ve buna riâyet etmeleri konusunda rağbet ve teşvik edip; alaycıları tehdit yoluyla, istenilenin yapılmasına teşvikte bulundu. Allâh bunu ilâhî nimetleri zikrederek tekid etti. İnsanlara düşen Allâh'ın kendisine verdiği nimetlere şükretmek ve onların haklarını ikâme edebilmektir. Bundan dolayı şöyle buyurdu:

Allâh'ın nimetini hatırlayın

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ **"Allâh'ın üzerinizdeki nimetini zikredin,**

Allâh'ın, içinde dînî ve dünyevî saadetler için gerekli şeylere sizi nasıl sevkettiğini ve size hidâyet verdiğini hatırlayın. Yâni bunlara şükürle mükâbele edin (şükürle karşılık verin). Bunların hukukunu ikâme edip gereğini yapın.

Ve şöyle denildi: Allâh'ın sizleri erkek olarak yaratmadaki nimetini, sizin için kendileriyle kaynaşıp huzura varacağınız eşler yaratmasını, nikâhı, boşamayı ve tekrar dönüşü elinize vermesini, önceki ümmetlere (yani önceki peygamberlerin şeriatında) gösterilen zorlukların size gösterilmediğini… Daha önceki ümmetlere bir kadın ile evlenmek helâldi. Onlar ikinci bir kadınla evlenemiyorlardı. Hanımlarının ölümünden sonra onlar ikinci bir kadınla evlenmeleri câiz değildi… Müslümanlara verilen bu maddî ve mânevî nimetlerin değerini düşünün ve hatırlayın.

وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ **“Ve size indirdiğini,”**

Bu cümle, نِعْمَةَ اللهِ “Allâh’ın nimeti” kavl-i şerîfinin üzerine matûftur. Yâni: Allâh’ın size indirdiğini (hatırlayın).

مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ **“Kitâb ve Hikmeti.”**

Yâni size indirdiği Kur’anı kerim ve sünnet-i seniyyeyi hatırlayın. Burada kitap ve sünnetin zikredilmesi, onların şereflerini ve üstünlüklerini beyan içindir.

يَعِظُكُمْ بِهِ **“(O indirdiğiyle) size va’zlar vererek.”**

Yâni sizin üzerinize indirdiğiyle, demektir. Bu cümle, أَنْزَلَ “indirdi” fiilinin failinden hâl’dir. O da, أَنزَلَ “indirdi” fiilinin zamiridir. (O da Allâh’a râcidir.) Yâni: Allâh’ın nimetini zikredin, O’nun size indirdiğini ve sizi korkutmak için kendisiyle size vaaz ettiği kitap ve sünneti hatırlayın, unutmayın, demektir.

وَاتَّقُوا اللهَ **“Ve Allâh’tan korkun,”**

Zikredilenleri muhâfaza etme işinde, vâcip olan vazife ve hakları yerine getirmede Allâh’tan korkun.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٢٣١) **“Ve bilin ki, Allâh her şeyi bilir.”**

Sizin ne yapıp, yapmadığınız Allâh’a gizli kalmaz. Dolasıyla Allâh, sizi türlü türlü azâbla hesâba çeker.

İslâm’da eziyet ve zarar vermek yoktur

Bu âyet-i kerîme’de şu işâretler vardır. Muhakkak ki, eziyet ve zarar vermek İslâm’da yoktur, îmânın eseri değildir ve umûmî olarak asla Müslümanların şiârı değildir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

“Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden sâlim olduğu (zarar görmediği) kişidir..”[1] اَلْمُؤْمِنُ مَنْ آمَنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

Mü’min insanların kendisinden emin olduğu, kanları ve malları cihetinden kendisinden emin olduğu kişidir.”[2]

---

[1] Buharî hadis no: 9,
[2] Müsned-i Ahmed: hadis no: 8575,

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"Sizden hiçbiriniz kendisi için sevdiği bir şeyi kardeşi için sevmedikçe îmân etmiş olamaz."[1]

Bu hadîs-i şerîfler, halkla müâşeretin yâni beşeri ilişkilerin bütün güzelliklerini içermektedirler.

Ama karı-koca hakkında husûsiyetle emretmektedir. Bu hadîs-i şerîfler, kadınlarla güzel geçinmeyi, onlara eziyeti terketmeyi, kadınlara karşı katı, sert ve haşin olmamayı ve kadınlara karşı olan davranışlarda büyük bir inatlaşmaya asla gitmemeyi (emretmektedir). (**1/360**)

Ama kadının yolunu tahliye etmek, önünü açmak, yâni boşamak ise cefâsız olmalıdır. Veya vefâ şartlarına riâyet ederek sohbet hukukunu ikâme etmelidir. Asla hak ve hukuka tecâvüz etmemelidir. وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ "Kim bunu yaparsa," yâni, eziyet, zarar vermek ve kadına cefâ vererek, hak ve hukuku tecâvüz ederse; فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ "gerçekten o kişi nefsine zulmetmiştir."

Çünkü Allâhü Teâlâ hazretleri kıyâmet gününde, zâlimin ve mazlûmun yaptıklarına karşılık verecektir. Zâlim'in hasenât (iyilik ve sevablarını) mazluma verecektir. Mazlûmun seyyiâtını (günah ve kötülüklerini) de zâlime verecektir.

Bundan dolayı başkasına zulmeden ve kötülük yapan kişi aslında kendisine zulmetmiş ve kendisine kötülük etmiştir. Başkasına iyilik eden aslında kendisine iyilik etmiştir.

Zâlimin zulmü elbette bir gün kendi nefsine dönecektir. Başkasına değil… O gün kimse kimsenin vebâlini yüklenmez. Bundan dolayı zâlim insan hakîkatte kendisine zulmetmiştir, başkasına değil… Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

اِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَاِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا

"Eğer güzellik yaparsanız, kendinize güzellik etmiş olursunuz; yok eğer kötülük yaparsanız, o da ona (yani o da kendi nefsinize olmuş olur)"[2]

Sa'dî (k.s.) buyurdu:

Gücün yetse de mahlukatın gönül dünyâsını yıkma, kalb kırma!

Eğer bunu yaparsan aslında kendi kalbini kırmış olursun.

---

[1] Buhâri hadis no: 12,

[2] El-İsrâ: 17/7

وَلاَ تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا "Sakın Allâh'ın âyetlerini şaka yerine tutmayın," Yâni, ayetlerin zâhirini okurken, mânâlarını düşün-meksizin, işâretlerini anlamak (tan mahrum), esrarının tahakkuku(ndan yoksun), hakîkatlarını araştırmadan, Kur'an-ı kerimin nuruyla nurlanmadan, vaazlarınden öğüt almadan, hikmet ve hükümlerini kabul etmeden, sâdece âyetlerinin zâhirini okuyarak onları eğlenceye almayın, demektir.

Şöyle buyurmuşlar:

وَاِنَّ الْواعِظَ كَالشَّاهِينِ فَاِنَّمَا يَقَعُ عَلَى الْحَيِّ لاَ عَلَى الَمَيِّتِ

"Vaiz şâhin gibidir. Dirinin üzerine konar, ölüye değil..." Kalbi ölen kişi (kalbin ölmesinden Allâh'a sığınırız) vaazdan asla etkilenmez. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

أَنْتُمُ الْيَوْمَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ مَا لَمْ تُظْهَرْ فِيكُمُ السَّكْرَتَانِ
سَكْرَةُ الْعِيشِ وَ سكْرَةُ الْجَهْلِ

"Siz bu gün Rabbinizden bir beyyine üzeresiniz. (Yâni size İslâm tam olarak açıklandı ve siz de İslâm üzeresiniz.) Sizin içinizde iki büyük sarhoşluk zâhir olmadığı müddetçe... Onlar, maîşet sarhoşluğu ve cehâlet sarhoşluğudur."[1]

Bir sabînin Hasan Basrî hazretlerine yol göstermesi

Rivâyet olundu: Bir defasında hac yolunda Hasan Basrî (r.h.) hazretlerinin bineği kayboldu. Hasan Basrî hazretleri bir çocuğa rastladı. Ona sordu. Çocuk, onun bineğinin olduğu yeri tarif etti. Hasan Basri hazretleri bineğini bulduğunda, çocuk ona sordu:

-"Ey şeyh! Ne yersin, ne giyersin?" O da:

-"Arpa ekmeğini yer ve yün giyerim."

-"Neden?"

-"Bunlar nefsimi kırmak içindir." Çocuk:

-"Helâl olduktan sonra istediğini ye ve istediğini giy!"dedi. Çocuk yine sordu:

-"Nerede yatıp kalkarsın?" Şeyh buyurdu:

-"Kamıştan yapılan hayma bir evde!" Çocuk:

---

[1] Kenzul Ummal-1070,

-"Zulmetme! İstediğin yerde yat uyu!" Hasan Basrî buyurdular:

-"Eğer çocuk olmasaydın senin dediklerini kabul eder ve hemen onlarla amel ederdim."

Çocuk tebessüm etti. Ve şöyle dedi:

-"Ben seni dünyâ işlerinde gaflet içinde görüyorum. Çünkü ben sana dünyâlık ile ilgili (yani bineğin bulunduğu yeri haber verdiğimde hemen) kabul ettin. Ama âhiretinle ilgili verdiğim haberleri kabul etmiyor ve sözümü tutmaktan çekiniyorsun! Memleketine dön! Sana hac yoktur! (yani bu halde gidersen haccın sır ve esrârına vakıf olup nurundan istifade edemezsin) dedi.

Sa'dî (k.s.) buyurdular:

Adam o ki, kulak verdi söze ve bir pirin nasihatını yazdı.

Kadınları tazyîk etmeyin

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ **"Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi,"**

Yâni iddet sürelerini bitirince... Burada bülûğ, sona ermenin hakîkatından ibârettir. Çünkü nikâh'tan sonra zikredilen şeydir. Bu ise ancak, iddetin sona ermesiyle olur.

فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ **"Kendilerini tazyik (ve men) etmeyin."**

العضل kelimesi, menetme, habsetme (alıkoyma) ve tazyîk etmek mânâsınadır. Birinci hitab, kocalara, ikinci hitab ise velilerinedir.

Sebeb-i Nüzûl

Rivâyet olunduğu gibi: Bu âyet-i kerîme, Ma'kil b. Yesâr (r.a.) hazretleri hakkında nâzil oldu. Ma'kil bin Yesâr (r.a.), kızkardeşi, Cemile'yi ilk kocası olan Ubeydullah bin Asım (r.a.)la bir araya gelmesini, yâni yeniden kocasına dönmesine mâniolmuştu. Ubeydullah bin Asım (r.a.), iddet süresi bittikten sonra, onu istemeye gelmişti. Cemile (r.a.)'da ona dönmek istemişti. Ma'kil bin Yesâr (r.a.)'da bunların bir daha evlenmelerine mânioluyordu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme indi. Ma'kil bin Yesâr (r.a.) bu ayeti işittiğinde şöyle dedi:

-"Ben burnumu yerlerde süründürür (nefsimi ayaklarım altına alıyor), kızkardeşimi evlendiriyor ve Rabbime bundan böyle itaat ediyorum!"

Âyetin mânâsı: Ey kocalar! Sizler eşlerinizi boşadığınızda, onların başkalarıyla evlenmelerine mâniolmayın. Ey veliler! Sizler de onları tazyîk etmeyin, zorlamayın ve menetmeyin.

Bu (Hitabın hem kocalara, hem velilere olması ve cemi sigasıyla gelmesi) sorumluluk ve zayıflığı gizli olmayan şeylerdedir. Ancak bütün mahlûkatın cümlesi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ilminde var olmaları hasebiyle tek bir cemaat mesâbesindedirler. Bundan dolayı bâzısına olan hitab şekliyle burada, insanlara hitab etmek sahih oldu. Yine başkaları, bir başkalarına yapmış oldukları hitab ile seslenmek de sahihtir.

Kadın kendisini evlendirebilir

Belki ta'riz, daha önce birinci kocanın evlenmesinin câiz olmasıyla berâber, sürenin bitimiyle ilgilidir. Yine zikredilen baskı, zorlama ve tazyîki defetmek içindir de…

Bu, kadınların kendilerini serbestçe evlendiremeyecekleri hakkında delil değildir. Bu âyet-i kerîme, kadınların bizzat kendilerini evlendirebileceklerine delildir. Ancak burada, velileri baskı uygulamadan nehyetmektedir. Bu nehiy, kadınlara gelecek olan zararı defetmek içindir. Çünkü kadınlar, her ne kadar kendi nefislerini evlendirmeye kadir iseler de, lakin, kınanmak korkusu ve velilerinin kendilerinden ilişkilerini kesme endişesini taşıdıkları için bundan kaçınmaktadırlar…

Denildi ki: Burada her iki hitâb da eşler içindir. Çünkü erkekler, boşadıkları kadınların evlenmelerine manî oluyorlardı. Kadınların istedikleriyle evlenmelerine bırakmıyorlardı. **(1/361)** Bunu zulmen ve baskı yoluyla yapıyorlardı. Cahiliyet döneminin gayret ve geleneklerine tâbi oluyorlardı.

(Kadınlara baskı yapmayın:)

أَنْ يَنْكِحْنَ **"Kendilerini nikâh edecekler diye,"**

Yâni, evlenmelerine mâniolmayın. Bunda kadınların kendilerini evlendirmelerinin sıhhatına delâlet vardır. Yâni bu kavl-i şerîf, kadınların kendilerini evlendirebileceklerine delildir.

أَزْوَاجَهُنَّ **"Kocalarına,"**

Eğer bunda yâni eşler kelimesinden kadını boşayan kocalar murad edilirse, bu ya eskiden olduğu halin itibâriyledir veya evlendikten sonra alacağı hâl (yani koca olması) itibâriyledir. Eğer böyle

değil ise, son hâl itibâriyledir. Buna göre mânâ: Eğer erkekler onlara koca olmak isterlerse, kadınlar, dilediklerine kendilerini nikâhlayabilirler.

إِذَا تَرَاضَوْا "Rızalaştıkları takdirde,"

Yâni istekte bulunan kişi (koca) ve kadınlar... Bu cümle, أَنْ يَنكِحْنَ "Kendilerini nikâh edecekler diye," için zarftır. Yâni: Rızâlaştıkları vakit, kendilerini nikâh edecekler diye, demektir.

بَيْنَهُمْ "Kendi aralarında,"

Bu kavl-i şerîf, إِذَا تَرَاضَوْا "Rızalaştıkları takdirde," cümlesi için zarftır. Karşılıklı rızânın geçerli olduğunu ve hükmünü ifâde etmektedir.

بِالْمَعْرُوفِ "Meşrû surette (örfle)"

Burası, إِذَا تَرَاضَوْا fiilinin failinden haldir. Yâni kadın ve erkek, sahih akit, câiz olan (ve verilen) mehir, güzel geçinmenin lüzûmu ve âdillerin şehâdetiyle, birbirlerinden râzı oldukları halde evlenmelerine mâni olmayın, demektir.

الْمَعْرُوف "Marûf", şeriatta bilinen ve mürüvvetçe güzel görülen şeylerdir. Bundan, küfüvv, (dengi) olmayanla evlenmekten menetmek ve mehr-i mislin çok altıyla evlenmeleri engellemek, baskı ve tazyîk babından değildir...

Kur'ânı kerim, îmân edenlere öğüttür 639

ذٰلِكَ "Bu"

Zikri geçenlere işârettir. Yâni, baskı ve mâniolma konusunda size okunan emirler! Ey veliler ve kocalar!

Muhatablar cemi oldukları halde, hitab kef'inin müfred gelmesinin sebebi, şu kabîl tevilden dolaydır: Bu, her biri demektir. Hitab kef'i, sâdece sözü, hâzırda olan kişilere tevcih etmek için olmasındandır. Bu durumda muhâtabın, müfred veya cemi olmasından kat-ı nazar edilir.

يُوعَظُ بِهِ "Onlara verilir bir öğüttür."

Yâni nehyeder ve emreder.

مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ **"İçinizden Allâh'a ve âhiret gününe iymân etmiş olanlara."**

Çünkü îmân eden kişi, Kur'ânı kerimden öğüt alır ve ondan faydalanır.

ذٰلِكُمْ **"Bu, sizin (haliniz),"**

Kur'anı kerim ile öğüt almanız ve gereğiyle amel etmeniz,

أَزْكٰى لَكُمْ **"Sizin hakkınızda daha hayırlı."**

Sizin için daha verimli ve daha menfaatlidir. أَزْكٰى "daha hayırlı" ismi tafdili, زكى الزرع "ekin verimli oldu" mânâsındadır. Bu, sevâbı hakkettiklerine işârettir.

وَأَطْهَرُ **"Ve daha nezihtir (temizdir)."**

Kötülüklerin hata ve günahların kirinden arındırır ve günahların pisliklerinden temizler.

Burada bilindiği için müfaddalün aleyh mahzûftür. Yâni: من العضل baskı, tazyîk yapmak ve onları menetmekten daha hayırlı ve daha temizdir, demektir.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ **"Ve Allâh bilir."**

Bunda bulunan, fayda, salâh, kurtuluş ve üstünlükleri tafsilâtıyla Allâh bilir.

وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ(٢٣٢) **"Siz bilmezsiniz."**

Sizin ilminiz kusûrlu olduğu için. Çünkü mükellef olan kişi, bu tekliflerde (ilâhî emir ve yasaklarda) bulunan salâh (ve faydaları) ancak icmâlî bir şekilde bilmektedir. Bunların tafsîlâtı ona malûm değildir. Yâni bunları tam tafsîlât ve teferrüatiyle bilmemektedir. Allâhü Teâlâ ise, kullarına emrettiği ve nehyettiği hükümleri tafsîlâtı ve hikmetleriyle bilip, kullarına beyan etmektedir.

Bir zerrenin bütün inceliklerinin ilmi ona gizli değildir... İnsanlar zerreyi anlamaktan aciz.

Görüşünüzü terkedin. Allâhü Teâlâ hazretlerinin emirlerine ve nehiylerine imtisâl edip bağlanın. Yapacağınız ve terkedeceğiniz her işte, Allâh'ın emir ve yasaklarına göre hareket edin.

Bu şuna benzer: Anne-baba, çocuğunu, bâzı yiyeceklerden korur. Bâzı yiyecekleri, onun mizâc ve tabiatını bozmasın diye ona yedirmezler. Anne-baba, o yiyeceklerin çocuğa dokunacağını bildiğinden, çocuğunu hastalanmaktan korumak ister. Bu sâdece çocuğun iyiliği ve düzelmesi içindir. Oysa çocuk bunu bilmez.

İşte Allâhü Teâlâ hazretleri de, kitabında tümüyle hayır ve doğru olan şeyi bize öğütlüyor. Aynı zamanda helâkımıza sebeb olabilecek ve bize zarar olan her şeyden bizi koruyor ve onları bize yasaklıyor.

Lakin nasihatı işitmek ve can kulağıyla dinleyip kabul etmek, ancak akıl sahiplerine kolay gelmektedir.

İmam Gazâlî (k.s.) hazretleri buyurdular: Nasihat etmek kolaydır. Zor olan şey, onu kabul etmektir. Çünkü o nasihat, hevâ ve hevesin zevklerine uyanlar için çok acı gelmektedir. Çünkü onların kalblerinde yasaklanan şeylerin sevgisi vardır. Onlar nehyedilen şeyleri sevmektedirler.

Vaiz ancak hakikî bir mü'mine faydalı olabilir. O hakîkî mü'min Allâhü Teâlâ hazretlerinin kitabında övdüğü şu kişidir:

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ
اِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ(٢)اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ
(٣)اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ(٤)

"Gerçekten mü'minler, ancak o mü'minlerdir ki, Allâh anıldığı zaman yürekleri ürperir, karşılarında onun âyetleri okunduğu zaman îmânlarını artırır ve rablarına tevekkül ederler. O kimseler ki, namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzûk kıldığımız şeylerden infâk eylerler. İşte hakkâ mü'minler onlar... Onlara rablarının yanında dereceler var, bir mağfiret ve bir rızk-ı kerîm var."[1]

İbni Mesûd (r.a.) hazretlerinden rivâyet olundu:

اَلسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ "Said (mutlu kişi,) başkasından vaaz (ve ibret) alandır."

Hikâye - İşittiklerimizde duyarlılık

Sizin işittikleriniz konusunda misâliniz şu anlatılan hikâye gibi:

Adamın biri, bir kuş avladı. Kuş ona:

---

[1] El-Enfâl: 8/2-3-4

-"Beni kesme! Bundan sana ne fayda gelecek? Beni serbest bırakırsan sana üç hikmet öğretirim. Bu hikmetlerin hepsi de sana faydalıdır," dedi.

Adam, olur, dedi. Kuşu saldı. Kuş hikmetli sözlerine başladı:

Birincisi: لاَ تَتْرُكِ الْفَائِدَةَ الْمَعْلُومَةَ بِالْمَظْنُونَةِ "Tahmînî olabilecek bir faydayı elde etmek için bilinen ve kat'i olan faydayı terketme!"

İkincisi: لاَ تُصَدِّقِ الشَّيءَ الْمُسْتَحِيلَ "Muhâl (meydana gelmesi imkânsız) olan bir şeyi tasdik etme"

Üçüncüsü: لاَ تَمُدَّنَّ يَدَكَ اِلَى مَا لَمْ تَبْلُغْهُ "Yetişemeyeceğin şeye elini uzatma!"

Adam bu hikmet dolu sözleri düşünürken, kuş uçtu. Biraz havalanınca adama şöyle seslendi:

-"Benim havsalamda (midemde) büyük bir cevher var. Eğer onu çıkarmış olsaydın çok zengin olurdun!" dedi.

Adam olduğu yerden kuşu tutmak için hemen havaya elini uzattı. Kuş uzaklaştı. Uzaklaşırken şöyle seslendi:

-"Ey ahmak! O hikmetleri ne çabuk unuttun!

Sen beni serbest bırakarak, zannedilen bir faydaya nail olmak istedin ama, elindeki bilinen faydayı bıraktın ve onun kârından mahrum oldun.

Şu anda sen (gökte uçan) ve kendisine asla ulaşamayacağın bir kuşa el uzatıyorsun.

Sen muhâl (imkansız) olan bir şeyde beni tasdik ettin. Hemen bana inandın. Benim havsalama bir habbe veya iki habbecik bir şey ancak girebilir. Midemde büyük bir cevherin olmasına nasıl ihtimâl edilir." İşte işittiklerinizde siz böylesiniz. (**1/362)**

Şakîk-i Belhî

Rivâyet olundu: Şakîk-i Belhî (k.s.) hazretleri,[1] önceleri işi ticâretti. Hıristiyanların ülkesine ticâret yapardı. Bir gün Hıristiyanların emîri, kendisine:

-"Ne kadar müddet içerisinde buralara gelip memleketine dönüyorsun?" diye sordu. O da:

---

[1] Şakîk-ı Belhî (k.s.) hazretlerinin doğum tarihi belli değildir. Tebe-i tâbiîn ve evliyâ'nın büyüklerindendir. İbrâhim Edhem hazretlerinin talebesi, Hâtem-i Esâm'ın da hocasıdır. Ticâretle uğraşırdı. 174 (M: 790) yılında vefat etti.

-"Üç ayda buraya geliyorum, üç ayda alacağımı alıyorum, üç ayda dönüyorum ve üç ayda mallarımı satıyorum!"dedi.

O zaman, Melik, kendisine:

-"Senin bütün ayların bitti! Sen Rabbine ne zaman ibâdet ediyorsun?" diye sordu.

Şakîk-ı Belhî hazretlerinin kalbi bu sözlerden ürperdi. Bunlar, ona çok tesir etti. Bunun üzerine ticâreti bırakıp, kendisini ibâdete verdi.

Tevfîk (Allâh'ın başarı vermesi ve muvaffak etmesi) bir kişinin arkadaşı olursa, o kişi, maksadına kavuşuncaya kadar, nice imtihanlardan geçse de devamlı mesafeleri kat eder. Mevlâ ile arasındaki engelleri kolaylıkla aşar.

Bir kişide Allâh'ın tevfikiyeti olmazsa, nefsiyle başbaşa bırakılırsa, o kişiye, ne melâm (ayıplama ve tenkid) fayda verir ne de kelâm tesir eder.

Efendimiz (s.a.v.)'den ilim ehline kâfi gelen bir öğüt

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin ümmetine verdiği nasihat ve öğütlerden biri de, şu mübârek hadîs-i şerîfleridir:

عَلاَمَةُ اِعْرَاضِ اللهِ عَنِ الْعَبْدِ اِشْتِغَالُهُ بِماَ لاَ يَعْنِيهِ وَ اِنِ امْرُ ءٌ ذَهَبَتْ سَاعَةً مِنْ عُمْرِهِ فِى غَيْرِ مَا خُلِقَ لَهُ لَجَدِيرٌ أَنْ تَطُولَ عَلَيْهِ حَسْرَتُهُ وَمَنْ جَاوَزَ اْلأَرْبَعِينَ وَلَمْ يَغْلُبْ خَيْرُهُ شَرَّهُ فَلْيَتَجَهَّزْ اِلَى النَّارِ

"Allâhü Teâlâ hazretlerinin kulundan yüz çevirmesinin alâmeti, o kulun, mâlâya'nî (fuzûlî ve boş işlerle) meşgûl olmasıdır. Bir kişinin ömründen bir saat bile, yaratıldığı şeyin (ibâdet ve ona taalluk eden şeylerin) dışında geçse, elbette o kişi uzun zaman pişman olmaya layıktır. Kim ki kırk yaşını geçipte hayrı şerrine gâlib olmazsa (iyilikleri, kötülüklerinden daha çok değilse) o kişi ateşe hazırlansın."[1]

Bu nasihat ilim ehline kâfîdir.

Sadi (k.s.) buyurdu:

Sen o sözü söyle, o işi yap ki, yarın pişman olmayasın.

Nice sözler ve işler var ki, yarın pişmanlık verirler sahibine.

[1] Deylemî, Firdevsî: 3/498, hadis no: 5544,

Allâhım! Bizleri, kelâmının vaazlarıyla öğütlenen kişilerden eyle. Amin.

Çocuğun bakımı

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوٓا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَآ اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

Meali:

Anneler evlatlarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için iki bütün yıl emzirirler. Evlat kendisinin olana da, emzirenlerin yiyecekleri, giyecekleri lâyıkıyla borç... Mâmâfih herkes ancak vüs'una göre mükellef olur; ne yavrusuyla bir ana, ne de yavrusuyla bir baba ızrâr edilmesin.

Vârise düşen de aynı borç. Eğer baba ve ana birbirlerinin müşavere ve rızalarıyla memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yok. Ve şâyet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra yine size günah yok. Bununla berâber Allâh'tan korkun ve bilin ki, Allâh her ne yaparsanız görür; basîrdir.[233]

Tefsir:

وَالْوَالِدَاتُ "Vâlideler (anneler)."

Yâni bütün anneler. İster boşanmış ve isterse evli olsun, bütün anneler, demektir. Çünkü, وَالْوَالِدَاتُ "Vâlideler (anneler)." Lafzı umûmîdir. Tahsîs delili olmadığı için, bu lafzın umûmî mânâsı üzerine terki vâcibtir.

يُرْضِعْنَ "Emzirirler."

Emir mânâsında haberdir. Yâni, emzirsinler, demektir.

الرضع kelimesi, süt için memeleri emmek, demektir.

أَوْلاَدَهُنَّ "Evladını (çocuklarını)"

أَوْلاَدَ "evlâd" kelimesi, ولد kelimesinin cemiidir. Bu da, erkek olsun, kız olsun, doğurulan tüm çocuklar, demektir.

Annenin çocuğuna süt vermesi

Buradaki emir mânâsı, mendûbluk ifâde eder. (Yâni annenin kendi çocuğuna süt vermesi mendûb'tur. Bunun) Mendûb oluşu da, çocuğun yetişmesinin anne sütüne bağlı olmasındandır. Çünkü anne sütü çocuğa diğer bütün sütlerden daha elverişlidir. Anne şekfati diğer bütün şefkat ve sevgilerden daha tamam ve daha çoktur.

Sonra mendûbluk hükmü, ancak çocuğun, anne sütüne muhtaç ve muztarip olmamasının takdiri üzerinedir.

Annenin çocuğuna süt vermesinin vâcip olduğu yerler:

Eğer çocuk çâresiz olursa bu da:

1- Çocuk annesinin sütüne çâresiz olursa,

2- Annesinden başkası bulunmazsa,

3- Çocuk kendi annesinin sütünden başka bir kadının sütünü emmezse,

4- Baba, süt anne tutacak maddî imkândan aciz ve yoksun olursa,

5- Ve bunlara benzer bâzı zorunlu hallerde, annenin kendi çocuğuna süt vermesi vâcip olur.

Bu, açlıktan çaresiz bir hale gelen bir kişiye yemek yedirmek herkese vâcip olduğu gibidir.

Bil ki, annelerin kendi çocuklarını emzirme hakkı vardır. Bu hak, annenin, çocuklarının babasının dışında başka biriyle evlendiği zamana kadar devam eder. Eğer kadınlar boşanmış (ve başkalarıyla evlenmiş) iseler, o zaman kocalarının hizmetleriyle uğraşırlar. Bu durumda, lâyıkıyla çocuklarının emzirme, bakım ve terbiye işleriyle meşgûl olamazlar.

Çünkü üvey evlat, üvey babadan zarar görür. Üvey baba, üvey evlâda, hep gadab ve göz ucuyla bakar ve ona hep az infakta bulunur.

Çocuğun süt emme müddeti

Çocuğun süt emme süresi:

حَوْلَيْنِ **"İki yıl,"**

İki senedir. Senenin aslı, bir şeyin bir halden başka bir hale geçmesidir. Bir şey değiştiği zaman, başka bir hale geçmiş demektir. Sene, birinci vakitten ikinci vakte geçmek, demektir.

كَامِلَيْنِ **"İki bütün (sene)"**

İki tam sene. Burada حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ "iki bütün yıl" buyurularak, sene kelimesi, kemâl (bütün) sıfatıyla tekid edildi. Çünkü, o zaman musâmaha (yani esneklik payı) olabilirdi. Çünkü: قمت عند فلان حولين بمكان كذا "Falancanın yanında şu mekânda iki sene ikâmet ettim," denir. Halbuki, orada ya bir sene veya bir senenin bir kısmında ikâmet etmiştir.

لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ **"Evlatlarını, emziğin tamamlanmasını isteyenler için."**

Emzirme hükmünün kendisine tevcih edilen kişiye beyândır. Sanki burada şöyle bir mukadder suâl vardır:

-"Bu hüküm kimler içindir?" denildi: Bu mukadder suâle:

لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ "Evlatlarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için" diye cevap verildi. Bu kişi, sâdece anne olabileceği gibi, anne ve babalar birlikte de olabilirler.

Bil ki, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre, emzirme müddeti, ikibuçuk yıldır.

İmâmeyne (İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed hazretlerine) göre ise, iki senedir.

İmâmeyn, bu âyet-i kerîmeyi delil getirdiler. Bu husûsî halden sonra çocuğu emzirmek mübâh olmaz. Bunda ihtilâf vardır…Çünkü süt, insanın bir cüzü (yani parçası) olduğu için, mübâh olması zarûridir. Zarûret kendi miktarınca takdir olunur.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (r.h.) buyurdular: Bu âyet-i kerîme, süt ücretinin istihkâkının müddetinin belirtilmesine hamledilir.

Çünkü, emzirme müddetinde, babanın üzerine vermesi gereken süt ücretinin müddetinin iki sene olduğunda icmâ vardır. Baba iki seneden fazla çocuk için süt ücreti ödemez. *(Eğer süt anne çocuğu iki seneden fazla emzirirse, o fazlalığın ücretini isteme hakkına sahip değildir.)* Allâhü Teâlâ:

فَاِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

"Eğer baba ve ana birbirlerinin müşavere ve rızalarıyla memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yoktur," buyurdu. Eğer iki senenin sonunda çocuğa süt vermek haram olmuş olsaydı:

فَاِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

"Eğer baba ve ana birbirlerinin müşavere ve rızalarıyla memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yoktur," kavl-i şerîfinin olmaması gerekirdi.

Süt emmenin faydası, kendisiyle haramlığın sâbit olmasıdır. Bu da İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre, otuz ayın içindeki emmedir. Otuz ayını doldurduktan sonra çocuğun emdiği süt haramlığa sebeb olmaz.

İmameyne göre ise, haramlığın kendisiyle sâbit olduğu emişme, iki senenin içinde olan emişmedir. İki seneden sonra meydana gelen emişmeden haramlık meydana gelmez.

İmam Şafiî (r.h.) hazretlerinin mezhebi de budur… (**1/363**)

Sonra muhakkak ki İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretlerine göre, bu âyet-i kerîmeden dolayı, iki seneyi tamamlamak şart değildir. Yâni: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ "Vâlideler evlatlarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için iki bütün yıl em-

zirirler." Kavli şerifinde, süt emme süresinin iki seneden noksan olmasına delâlet etmektedir.

Eğer onu tamam etmeyi murad etmiş olsaydı, nafakayı uzatırdı. Çocuğa zarar vermeksizin, süt iki seneden noksan verilirse, anne iki sene çocuğa süt vermeye zorlanamaz. Yâni müddet geçmeden önce, çocuğu sütten keserse, onu yemekle beslerse, bu süt vermek olmuş olmaz. Her ne kadar süte ihtiyacı olmasa da, yine süt emerse, onunla haramlık sâbit olur. Bu, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerinden gelen bir rivâyettir. Fetvâ buna göredir. Ez-Zeyleî bunu zikretti.

Sonra, وَالْوَالِدَاتُ "Vâlideler (anneler)" ilh... Kavli şerifiyle, çocuk için iyi olabilecek husûsa riâyet etmeyi anneye emrettiği gibi, bunu babaya da anne (kadının) haklarına riâyet etmeyi vasiyyet etti. Baba, anneye iyi bakmalı ki, anne çocuğa iyi bakabilsin. Babaya, iyilikle ve örfe uygun olarak anneye yedirmesi ve giydirmesi emrolundu. Bu marûf, ister bir şart ve akit (sözleşme) ile çizilmiş hudutlu olsun, isterse mahdut olmasın, aynıdır. Örf tarafına bakılır. Çünkü baba, süt annenin yeme-içme, giyim-kuşâm gibi ihtiyaçlarını kâfi derecede karşıladığı zaman, ücretin takdir edilmesinden müstağnî olmuş olur. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ **"Evlat, kendisinin olanın üzerinedir."**

Yâni, çocuğun kendisi için doğduğu kim ise, o da babadır. Burada Allâhü Teâlâ hazretleri: وَعَلَى الْوَالِدِ "Babanın üzerinedir" buyurmadı ki, evlâdın babalar için olduğu bilinsin diye... Çünkü kadınlar, çocukları, kocası için doğururlar. Bundan dolayı çocuklar, babalarına nisbet edilirler. Annelere nisbet edilmezler.

Rivâyet olundu:

Me'mûn bin Reşîd, hilâfeti istedi. Hişâm ibni Ali, kendisini ayıpladı. Ona:

-"Bana ulaştığına göre, sen halifeliği istiyormuşsun? Nasıl olur da sen halifeliğe layık olursun? Halbuki sen, bir câriyenin oğlusun?" dedi. Me'mun bin Reşîd:

-"İsmâil Aleyhisselâm, bir câriyenin oğluydu. İshâk Aleyhisselâm da hür bir kadının oğluydu. Allâhü Teâlâ hazretleri, İsmail

Aleyhisselâm'ın soyundan, Âdem Aleyhisselâmın evlâdının en hayırlısı olan Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini çıkarttı (yarattı);" dedi ve sonra şu şiiri okudu:

لا تزرين بفتى من ان يكون له ام من الروم او سوداء دعجاء

فانما امهات الناس اوعية مستودعات وللابناء آباء

Hiçbir gencin annesi, rumdur, kapkara bir siyâhîdir diye ayıplanmasın. Çünkü insanların anneleri kaptırlar. Çocuklar, o kaplara konulur. Çocuklar için babalar önemlidir.

Ûd'un aslı bir çalıdır demeyin. İyi gör! Onda müstesnâ bir güzellik vardır.

رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ **"Emzirenlerin (kadınların) yiyecekleri, giyecekleri."**

Yâni annelerin rızıkları. Anneler, evlatlarına süt verdikleri zaman elbiseleri, babaların üzerinedir. Yine sütannelere verilecek olan süt ücreti de babaya aittir. Çünkü süt anneler, bedenlerini kapatacakları şeylere muhtaçtırlar. Çünkü çocuk, süt ile beslenmektedir. Bu süt ise, ancak annenin gıdâ almasıyla hâsıl olur. Kadın ayrıca tesettüre (örtünmeye de) muhtaçtır. Bu yâni yeme ve örtünme zarûrî ihtiyaçlardır.

بِالْمَعْرُوفِ **"Marûf ile (lâyıkıyla)"**

Hâkimin kâfi gördüğü ve kadına, ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde verilir.

Suâl: Eğer denilse ki: Kadınla erkek arasında zevciyet bâkî (halen devam) ettiği zaman, zaten kadın, nikâh sebebiyle nafaka ve giyime mustahaktır (haketmiştir). Kadın ister çocuk emzirsin ister emzirmesin onun bu hakkı vardır. Bu hakların süt vermeğe taalluk etmesinin sebebi nedir?"

Cevâb: Deriz ki: Nafaka ve giyecek kadına temkin karşılığı verilmektedir. Kadın emzirme işiyle uğraşırken, kocasının hizmeti için vakit bulmada zorluk çeker. Öyle zannedilir ki, kadının çocuğu sebebiyle ihmali, onun nafaka ve giyeceğini temin etmeyi ortadan kaldırır düşüncesi bâzılarının akıllarına doğabilir. İşte Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyet-i kerîmeyle, bu yanlış vehmi ortadan kaldırarak, kadın çocuğu emzirmekle ilgilense bile, yiyecek ve giyeceğinin kocasına ait olduğunu beyan etti. Bu, Vâhidî'nin "El-Basît" isimli kitabında söyledikleridir.

لاَ تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلاَّ وُسْعَهَا **"Maamâfih herkes ancak vüs'una göre mükellef olur;"**

Teklif, ilzâm mânâsınadır, yâni mecbûr bırakmak demektir. Emri tekellüf etmenin mânâsı, eserinin zâhir olmasıdır. وُسْعَهَا kavl-i şerîfi, ikinci mef'ûldur. Çünkü, كَلَّفَ "Teklif etti" fiili iki mef'ûle müteaddidir.

Sanki şöyle denilmiştir: "Neden annelerin (kadınların) durumlarıyla ilgili işleri, onların kendilerine yüklenilmemektedir? Niçin hüküm burada marûf ifâdesiyle kayıtlandı?"

Buna şöyle cevap verildi: Kadınlar bünyeleri bakımından zayıf olduklarından, kazanç elde etmek için güçleri musâit değildir. Kocalarının hizmetinde olduklarından zamanları yoktur. Eğer kadınların geçimleri kendilerine bırakılsaydı, bu aciz olanı zora koşmak olurdu. Yine bu geçimi kocalara marûfun hilâfına verilecek olsa bu da aciz olanı zora koşmak olur.

لاَ تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا **"Yavrusuyla bir ana ızrâr edilmesin (zora sokulmasın)."**

Bu nehyedildi. لاَ تُضَارَّ kelimesinin aslı; لا تضارر şeklindedir.

Bunun iki türlü okunuşu var:

1- Birinci ر **(**rı'nın) kesresiyledir. Bu durum da, kadın fail olur.

2- Bu kelime eğer ر **(**rı harfinin) fethasıyla okunursa, o zaman kadın mef'ûlü bih olur. Zarar kendisine gelmiş olur.

Birinciye göre mânâ şöyledir: "Anne, baba sebebiyle çocuğa zarar vermesin," demek olur. Yâni çocuğa zarar ulaştırmanın sebebiyle demektir. Bu, kadının çocuğunu emzirmekten imtina etmesiyle olur. Baba kendisine nafaka ve giyimde genişlik yaptığı halde kadın çocuğu emzirmeyip, babanın üzerine bırakmasıyla olur.(**1/364**)

وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ **"Çocuğuyla baba ızrâr edilmesin."**

Yâni baba, çocuğu, anneden koparmakla anneye zarar vermesin. Çünkü anne çocuğu yanında alıkoymak ister ve annenin çocuğa muhabbeti şiddetlidir.

İkinci durumda yâni, ر (rı harfinin) fethasıyla okunursa mânâsı şöyle olur: Baba, çocuğu, anneden koparmakla anneye zarar vermesin. Baba da çocuğundan dolayı zarar görmesin. Yâni, anne babanın üzerine çocuğu atmakla babaya zarar vermesin.

Görüldüğü üzere her iki mânâ da bir şeye râcidir. O da anne ve babadan her birinin, çocuk sebebiyle diğerine kızmaması, düşmanlık gütmemesi ve ona zarar vermemesidir.

Âyet-i kerîmede çocuğun her ikisine birden izâfe edilmesi, iki tarafın da çocuk için şefkatli davranmalarındandır. Çünkü çocuk ikisine de yabancı değildir. Ayrıca anne ve baba, çocuğun gelişmesinde, yetişmesinde, terbiye ve eğitiminde berâber olmaları konusunda uyarılmışlardır. Anne ve babanın çocukları sebebiyle zarara uğramaları doğru olmadığı gibi, çocuğun da anne ve babasından dolayı zarara uğraması doğru değildir.

Mahremin nafakası vâciptir

وَعَلَى الْوَارِثِ **"Vârise düşen de,"**

Babanın ölümüyle sabînin vârislerine gereken, yâni babanın olmamasıyla sabinin verâseti zamanında, çocuğun vârislerine zî rahm, yâni sabîle evlenmeleri caiz olmayan yakın akrabalara düşen, demektir. Bütün vârislere değil. Vârislerden biri bu işi görür. Vâris ister, zi rahm olsun, olmasın farketmez. Vâris ister erkekten olsun, isterse kadından olsun, farketmez.

مِثْلُ ذٰلِكَ **"Aynı borç (bunun misâlidir)."**

Yâni, tıpkı babanın üzerine vâcip olanların aynıdır. Rızık, giyim ve kuşam ve süt anne ücreti…

Bizim yanımızda (Hanefî mezhebine göre) mahremlerin yâni nikâhları câiz olmayan yakın akrabaların nafakası, bu âyet-i kerîmeyle vâcıbtir.

Çocuğu sütten kesmek

فَاِنْ أَرَادَا **"Eğer isterlerse,"** Yâni, anne ve baba isterlerse,

فِصَالاً **"Memeden kesmeği,"**

فِصَالاً "fasl" kelimesi, sütten kesmek, demektir. Sütten kesmeye فِصَالاً "fısâl" adı verildi; çünkü sütten kesilmekle çocuk anne sütüyle almış olduğu gıdâdan ayrılıp, anne sütünden başka gıdalarla beslenmeye başladığı yeni bir döneme girmektedir.

فِصَالاً "fısâl" yâni فِطَاماً "sütten kesilmek", mânâsınadır. Buna göre mânâ: Henüz, çocuk iki yaşını tamamlamadan önce, sütten keserlerse, sütten kesme işi de sâdır olsa:

عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا **"İkisinin rızalarıyla,"**

Yâni anne ve babanın her ikisinin rızalarıyla olursa... Sâdece ikisinden birinin rızâsıyla değil. Anne ve babadan sâdece birinin sütten kesmesiyle olmaz. Çünkü bundan küçük çocuk zarar görebilir. Belki de kadın çocuğu emzirmekten usandığı için bunu istemiş olabilir. Veya baba, kadına verdiği ücrette cimrilik ederek kısıntıya gidebilir. Bu sütten kesilmeyle meydana gelen gıdâsızlık çocuğun zihnî ve bedenî gelişmesine zarar verebilir.

وَتَشَاوُرٍ **"Ve müşâvere,"**

Çocuk işlerinde müşâvere etmeleri... Anne ve baba çocuğun sütten kesilme işini, aralarında konuşarak, müşâvere ederek, çocuğun durumunu inceden inceye araştırıp, düşünürler (ve konunun uzmanı olan doktorlardan bilgi alarak) bir karara bağlayabilirler.

تَشَاوُرٍ "müşavere etmek," kelimesi, مشورة meşveretten gelir. Meşveret, müsteşârdan (danışılan kişiden) görüşü çıkarıp almaktır.

Bu âyet-i kerîme'de çocuğun sütten kesilme kararı, anne ve babanın ittifakı şartına bağlanıldı. Çünkü babada velâyet hakkı ve yetkisi var; anne de ise şefkat, acıma ve anne sevgisi var. Ayrıca anne, babaya göre çocuğun durumunu daha iyi bilir.

فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا **"Kendilerine günah yoktur."**

Yâni bu sütten kesme işinde bir günah yoktur. Anne ve baba, gereğince araştırma ve incelemeden sonra çocuğun sütten kesilmesinin, çocuk için daha elverişli ve daha uygun olduğu ictihadında bulunup, bu konuda düşünce tam kafalarına yerleşir ve birbirlerinin rızâlarıyla karar verirlerse, onların çocuklarını sütten kesmelerinden

dolayı kendilerine bir günah ve sakınca yoktur. Çünkü bu durumda, hatâda ittifak etmeleri yâni yanılmaları çok az olur.

İşin özeti: İster iki seneden fazla sürsün, otuz aya kadar emzirme devam ettirilmiş olsun, isterse bundan daha az bir sürede olsun; çocuğun sütten kesilmesinde, her ikisi için de bir günah ve vebâl yoktur. Yeter ki, her ikisi birlikte çocuk için en iyi olan şeye karar vermiş olsunlar.

Süt anne tutmak

وَاِنْ أَرَدْتُمْ **"Ve şayet isterseniz."** Ey babalar!

أَنْ تَسْتَرْضِعُوا **"Emzirtmek,"** Süt annelere isterseniz.

أَوْلاَدَكُمْ **"Evladınızı,"**

Birinci mef'ûl mahzûftur. Çünkü إسترضع *"emzirtmeyi istemek" fiili kendiliğinden (manâsından dolayı) iki mef'ûle müteaddîdir. Mesela:*

Sülâsî mücerredden: رضع الولد امه *"Çocuk annesini emdi.",*

افعال *"bâbından:* ارضعت المرأة ولدها *"Kadın çocuğunu emzirdi."*

استفعال *"bâbından:* استرضعتها الولد *"Ondan çocuğu emzirmesini istedim," denir. (Çok harf, çok mânâ'ya delâlet eder.)*

Bâzı nahiv âlimleri tarafından; إسترضع *fiili, ikinci mef'ûle harf-i cer ile müteaddî olur, denildi. Buna göre bunun takdîri:* لِأَوْلاَدِكُم *"Evlâdınız için," demektir.* Yâni: Ey babalar! Eğer siz çocuğunuz için, süt anne tutmak istediğiniz zaman:

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ **"(Yine) size günah yoktur"**

Yâni çocuğu emzirmek istemenizde size bir günah yoktur.

Bu kavl-i şerîfte; babanın çocuğa süt anne tutabileceğine ve asıl anneyi çocuğa süt vermekten men edebileceğine, delâlet vardır.

اِذَا سَلَّمْتُمْ **"Teslim ettiğiniz zaman (verdiğiniz takdirde)"**

Süt annelere.

مَا آتَيْتُمْ **"Vereceğinizi (ücretlerini)"**

Vermeyi istediğiniz şeyleri, demektir. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi:

فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"İmdi Kur'an okuduğun vakit evvela Allâh'a sığın; o racîm şeytan'dan!"[1] Yâni okumak istediğiniz zaman, demektir.

بِالْمَعْرُوفِ **"Ma'rûf ile"**

Bu câr ve mecrûr, اِذَا سَلَّمْتُمْ fiiline taalluk etmektedir. Yâni, şer'an güzel ve örf bakımından da kabul edilebilir bir şekilde olan ücret olmalıdır. Yoksa burada geçen teslim olayı, bu işin sıhhat ve cevâzı için şart mânâsında bir teslim değildir. Belki en uygun ve layık olanı vermek mendûbtur. Eğer süt annelere verilmesi gereken ücret, hemen peşin verilirse, bu, çocuğun işleriyle ilgili hususların yapılmasında daha iyi olur.

Sütün insan tabiatı ve huyundaki tesiri

Denildi ki, burada geçen; بِالْمَعْرُوفِ "Marûf ile" kelimesinden murad, ücretin helâl maldan olması lâzımdır. Çünkü süt veren annenin yediği helal olduğu zaman bu, çocuk için daha faydalıdır ve çocuğun sâlih olmasında iyiliğe daha yakın ve etkilidir.

(Salihler) buyurdular: Âdet bakımından geçerli olan şey, süt anne tutan kişilerin, süt anne olarak tutmuş oldukları kadınların güzel ahlak ve hayrının, şerrinden çok olmasıdır.

Bundan dolayı şöyle denildi: Çocuğu, sâliha, temiz ve kökü sağlam olan bir kadın emzirmelidir. Zîrâ ahmak kadının sütü, çocuğa sirâyet eder. Ve bu ahmaklık mutlaka bir gün ortaya çıkacaktır. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

اَلرِّضَاعُ يُغَيِّرُ الطِّبَاعَ

"Süt tabiat (ve huy)ları değiştirir."[2]

---

[1] En-Nahl: 16/98,
[2] Kenzul-Ummal: 15753; Keşfül-Hafâ: 1388, Camissağîr: 4525,

Helal süt (Hikâye)

Şeyh İbni Muhammed el-Cüveynî (r.h.)[1] bir kere evine geldiğinde, oğlu İmam Ebü'l-Meâlî'nin,[2] anasından başka bir kadından süt emdiğini gördü. Hemen çocuğu kadından aldı. Başını ters döndürdü ve birkaç defa karnına elini sürerek, parmağını ağzına soktu ve o sütü çıkarttı. Bunun sebebini soranlara:

-"Bu çocuk anasından başkasının sütünü emmekle tabiat ve huyu bozulmasın," buyurdu.

Sonra oğlu büyüdü. Devrin büyük âlimlerinden biri oldu. İlmî münâzaralarda isâbet edemediği zamanlar, babası ona şöyle derdi:

-"Bu tutukluluk, o emmenin kalıntılarındandır!"

وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Bununla berâber Allâh'tan korkun."**

Yâni, çocuklar ve süt annelerinin durumlarıyla ilgili olarak zikredilen hükümlere riâyet etme bakımından Allâh'tan korkun.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ(٢٣٣) **"Ve bilin ki, Allâh her ne yaparsanız görür; basîrdir."**

Bundan dolayı sizi cezâlandırır. (iyi ve kötü yaptıklarınızın karşılığını size verir.) Bunda gizli olmayan âşikâr, tehdit ve azarlama vardır.

Hüseyin el-Kâşifî buyurdular: Mühim olan cam kabının içine konulan şeydir. Temiz camın içine kirli mayiler konulursa, o da kirlenir, necis olur. Onun için sen vera' ve takvâ elbisesini giy; eğer korku makâmına yükselmek istiyorsan... Sen takvâ elbisesini giy. Çünkü pislik kendi kendini yıkayamaz.

Beşerî münâsebet ve halkla ilişkilerde merhamet

---

[1] Şeyh İbni Muhammed el-Cüveynî (r.h.) İmam Ebu'l-meâli'nin babası olup takva sahibi büyük alim..

[2] İmam Ebü'l-Meâlî, İranlı büyük islam alimi olup, beşinci ve altıncı asır alimlerindendir. Beyânü'l-edyân kitabının yazarıdır. Bu eser, din ve mezhebler tarihi ile ilgili en eski eserdir. Farsçadır.

Bu âyet-i kerîme, insanlarla berâber yaşamanın, sohbet, iletişim ve beşerî ilişkilerin kâidelerini, güzel ahlakın büyüklüğünü ve toplu yaşamanın hükümlerine şamildir.

Hatta bu âyet-i kerîme, rahmet, şefkat ve sevgiyi bütün mahlûkata yaymanın gerekliliğini işâret etmektedir. Zîrâ:

مَنْ لاَ يَرْحَمْ لاَ يُرْحَمْ

"Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz."[1]

Evlâdını öpmediğini zikreden birine, Efendimiz (s.a.v) hazretleri şöyle buyurdular:

اِنَّ اللهَ لاَيَنْزِعُ الرَّحْمَةَ اِلاَّ مِنْ قَلْبٍ شَقِيٍّ

"Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, rahmet (acıma duygusunu) ancak şakî (kötü) kişinin kalbinden söküp çıkarır."[2]

Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

حُبُّ الْأَوْلاَدِ سِتْرٌ مِنَ النَّارِ وَكَرَامَاتُهُمْ جَوَازٌ عَلَى الصِّرَاطِ وَالْأَكْلُ مَعَهُمْ بَرَآءَةٌ مِنَ النَّارِ

"Evlâd sevgisi, Cehennemden (azâbı örten) bir perdedir. Evlâda iyilik yapmak, sıratı geçmeye vesîledir. Ve evlâd ile berâber yemek yemek, (Cehennem) ateşinden beraattir"[3]

Hadîs-i şerîfte buyuruldu:

أَرْبَعُ نَفَقَاتٍ لاَ يُحْسَبُ الْعَبْدُ بِهِنَّ يَوَمَ الْقِيَامَةِ نَفَقَةٌ عَلَى أَبَوَيْهِ وَنَفَقَةٌ عَلَى اِفْطَارِهِ
وَنَفَقَةٌ عَلَسُحُورِهِ وَنَفَقَةٌ عَلَى عِيَالِهِ

"Dört nafakadan dolayı, Allâhü Teâlâ hazretleri, kulunu hesâba çekmez.

1- Anne ve babasına harcadığı nafaka,
2- İftarı için harcadığı,
3- Sahuru için harcadığı,
4- Ailesi (çoluk çocuğu) için harcadığı nafaka."[4]

---

[1] Muslim: 2282,
[2] Tirimizi: 1988, Ebû Dâvûd: 4942, Camiussağîr, hadis no: 9870,
[3] Elimdeki kaynaklarda bulamadım.
[4] Elimdeki kaynaklarda bulamadım.

Hayvanlara şefkat ve merhamet

Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu:

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي بَلَغَنِي فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلاَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَتَّى رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ لاَجْرًا فَقَالَ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ

"Günün birinde bir adam yolda yürüyordu. Susuzluğu arttı. Su ararken bir kuyu buldu, içine inerek (su) içti. Sonra (dışarı) çıktı. Ne görsün! Dilini çıkarıp soluyan bir köpek... Susuzluktan (yaş) toprak (lar) ı yiyordu. Adam;

-Bana gelen susuzluğun benzeri bu köpeğe de ulaşmıştır; dedi ve hemen kuyuya indi. Mestine su doldurarak, sonra ağzı ile tutup yukarı çıkardı ve köpeği suladı. Allâh onun (bu ameli) için şükür olarak kabul edip, onu yarlığadı (ona mağfiret etti.) Ashab (sordu):

-Ey Allâhın Resûlü, hayvanlar (ı bakıp korumakta) da bizim için bir ecir var mıdır? Dediler. Rasûlüllah (s.a.v.) Hazretleri:

-"Her canlı ciğer sahibinde ecir vardır." buyurdular.[1]

Başka bir hadîs-i şerîf:

اِنَّ امْرأَة بَغِياً رَأَتْ كَلْباً في يوْمٍ حَارٍّ يَطِيفُ بِبِئْرٍ قَدْ ادْلَعَ لِسانَهُ مِنَ الْعَطَشِ فَنَزَعَتْ لَهُ فَغُفِرَ لَهَا

"Günahkar bir kadın sıcak bir gün bir kuyunun etrafında dolaşan bir köper gördü. Susuzluktan dili dışarı çıkmıştı. Kadın onu suladı ve o sebeple günahları affedildi.[2]

İmam Buhârî hazretleri bu hadîs-i şerîfi şöyle (değişik lafızlarla) rivâyet etti:

غُفِرَ لِامْرَأَةٍ مُومِسَةٍ مَرَّتْ بِكَلْبٍ عَلَى رَأْسِ رَكِيٍّ يَلْهَثُ قَالَ كَادَ يَقْتُلُهُ الْعَطَشُ فَنَزَعَتْ خُفَّهَا فَأَوْثَقَتْهُ بِخِمَارِهَا فَنَزَعَتْ لَهُ مِنَ الْمَاءِ فَغُفِرَ لَهَا بِذَلِكَ

---

[1] Riyaz'us-Salihîn Hadis no: 126 Şeyh Ahmed Gazâlî hazretleri, "Bütün ilimleri iki kelimede topladım. Bunlar; Allâh'ın emirlerine tâzim, yarattıklarına şefkat etmektir."

[2] Riyaz'us-Salihîn Hadis no: 126 da bu hadisi şerif değişik lafızlarla gelmiştir.

"Günahkâr ve kötü bir kadın, (örülmedik) bir kuyunun başında bir köpeğe rastladı. Soluyor ve susuzluk onu öldüreyazmıştı. Kadın (ayağından) mestini çıkarttı. Mestlerini baş örtüsüne bağlayıp, suya bıraktı. Mestleriyle su çıkartıp, köpeğe su verdi. Susamış olan bu köpeğe su vermesinden dolayı, Allâh kadını bağışladı."[1], [2], [3]

Kul tevbe etmezse bile, Allâh yine onu bağışlayabilir

Bu hadis-i şerif, büyük günahların tevbesiz olarak affedilebileceğine delildir. Kul, günahlarından tevbe etmezse bile, Allâhü Teâlâ hazretleri, dilediği kulun günahlarını bağışlayabilir. Bu hadîs-i şerîf, bunun en güzel delilidir. Ehli sünnet vel-cemaat'in mezhebi budur.

Yemeğe ve gıdaya muhtâç olan birine yemek yediren kişi, sevâbı ve âhirette mükâfâtı hak eder. Akıllı kişiye gereken Kitap ve sünnetle amel etmesidir.

Kocası ölen kadın dört ay ongün bekler

وَالَّذ۪ينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ
اَشْهُرٍ وَعَشْرًاۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪يمَا فَعَلْنَ ف۪ٓي
اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ ف۪يمَا عَرَّضْتُمْ بِه۪ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَٓاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْۜ عَلِمَ
اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا

---

[1] Sahîh-i Buharî: 3073,

[2] ilave: Birgün Seyyid Ahmed Rufâî Hazretleri'nin paltosunun eteğinde evin kedisi gelip uyudu. Namaz vakti geldi. Müezzinler ezan okudular. Namaza gitmesi gerekiyordu. Kediye baktı mışıl mışıl uyuyordu. Bir müddet kediyi şefkatle seyretti. Kediyi uyandırmaya kıyamadı. Namaza gitmesi gerekiyordu. Kedinin uyanmayacağını anlayınca, kedinin paltosunda kapladığı kadar yeri kesti. O hali ile kalkıp namaza gitti. Geldiğinde kedi uyanıp oradan gitmişti. Kesik parçayı alıp, paltosuna yamadı.

[3] Bu konu ile alakalı, Riyâz'us-Sâlihîn hadis No: 1597

عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لاَ هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلاَ سَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلاَ هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأَرْضِ

"Bir kadın, ölesiye kadar hapsettiği bir kedi sebebiyle azap olundu da bu yüzden Cehenneme girdi. Kediyi hapsettiği vakit; onu doyurmamış, su vermemiş, yerdeki, haşeratı bile yemeye bırakmamıştı

مَعْرُوفًاۜ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُۜ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فٖيٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُۚ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿٢٣٥﴾

Meali:

İçinizden vefât edip de arkalarına kadın bırakanların zevceleri, nefislerini dört ay, on gün bekletecekler; iddetlerini bitirdiler mi, artık kendi haklarında meşrû olarak ihtiyar edecekleri hareketten size mesuliyet yok. Allâh her ne yaparsanız habîrdir (haberdardır).[234]

Kadınlara namzetliği çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda da size bir beis yoktur. Allâh biliyor ki, siz onları mutlaka anacaksınız; ancak, kendileriyle bir gizliye va'dleş-meyin, yalnız meşrû bir söz söylemeniz başka... Farz olan iddet, sonunu bulmadıkça da, nikâhın akdine azmetmeyin. Muhakkak Allâh gönlünüzde ne varsa bilir, bunu bilin de O'ndan hazer edin (sakının), hem de bilin ki, Allâh gafûr, halîmdir.[235]

Tefsir:

وَالَّذٖينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ **"İçinizden vefât edenler,"**

Yâni ölenler, ölümle ruhları alınanlar, demektir. يُتَوَفَّوْنَ "ölenler" fiiili, ي (ye harfinin) fethasıyla da okundu. Yâni, ecelleri ve ömürleri fevt olanlar demektir.

التوفى kelimesinin aslı, bir şeyi tam ve kâmilen almaktır. توفى الشيء "Şeyi tam olarak aldı," denir. Hiç bırakılmadı. Ölen, kişinin de ömrü alındığı ve hiç bırakılmadığı için vefat etti, denir.

وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا **"Arkalarına kadın bırakanlar,"**

Yâni arkalarında kadınlar terkedenler. أَزْوَاج kelimesi, زوج "eş" kelimesinin cemiidir. Nikâhlanan kadına, hem زوج ve hem de زوجة denir. Bu kelimenin müzekker (yani te'siz gelmesi) daha çoktur. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi:

وَقُلْنَا يَاآدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

"Yâ Âdem! Sen ve zevcen, Cenneti mesken edin…"[1]

زوج ve زوجة kelimeleri, müzekker sîgasına göre, أَزْوَاج diye cemilendiği gibi; müennes sîgasına göre, زوجات diye de cemilenir. İkisi de evli kadınlar demektir. Arkalarında zevce bırakıp ölenlerin hanımları;

يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ **"Nefislerini bekletecekler;"**

Buradaki بِ (be harf-i cerri) ta'diyet içindir. Kocalarının ölümlerinden intizâr edip bekletirler. بِ (be harf-i cerri)nin ta'diyet için olması, mübtedânın ait (ilgi yâni zamirsiz) kalmaması içindir.

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا **"Dört ay, on gün,"**

Yâni bu müddet içinde, iddetleri bitmeden evlenmesinler, demektir. Burada geçen, عَشْرًا "on" kavl-i şerîfî, عشرة ايام "on gün" demektir. Burada عَشْرًا kelimesinin müennes gelmesi, الليالى geceleri itibâriyledir. (Burada عَشْرًا kelimesinde ت te harfinin olmayışı onun müennes olduğuna alâmettir)

Araplara göre, tarih geceden başlar. Onlara göre ayın evveli yâni başlangıcı gecedir. Gündüzler geceye tâbidir.

Kocalardan sonra kadınların iddet sürelerinin dört ay on gün olarak takdir edilmesinin hikmetlerinden biri şudur:

Cenin eğer erkek ise, genellikle üç ayda hareket eder.

Cenin eğer kız ise, dört ayda hareket eder.

Burada en uzak olan süre itibâr edildiği gibi, ona on gün de ziyâde kılındı. Bu ziyâdelik olayın tam zâhir olması ortaya çıkması içindir. Yâni, bu on günün eklenmesiyle rahmin boş olduğu ve rahim'de çocuk olmadığı kesin olarak anlaşılmış olur. Zîrâ bebeğin başlangıçtaki hareketlerini annesi hissetmemiş olabilir.

İslâm'dan önce iddetin süresi tam bir yıldı. Yâni kocası ölen bir kadın bir yıl süreyle beklemesi lâzımdı. Bu süre içinde ikinci bir kocaya varamazdı. Bu âyet-i kerîmeyle bu hüküm neshedilmiş oldu.

Hâmile kadınlar hariç... Hamile olan kadının iddeti hamlini doğurmasıdır. Allâhü Teâlâ buyurdu:

وَأُوْلاَتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

---

[1] Bakara: 2/35

"Yüklülerin (hâmilelerin) ise ecelleri (iddet süreleri) hamillerini vazı etmeleridir (doğum yapmalarıdır)."[1] **(1/366)**

Câriyeler böyle değildir. Cariyelerin kocaları vefat ettiği zaman iki ay beş gün iddet beklerler. Selefin icmâlarıyla câriyelerin iddetleri hür olan kadınların yarısıdır.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ "İçinizden vefât edenler," kavl-i şerîfinde hitâb, mü'minlerle berâber olmasından dolayı, hitabın bütün şekilleriyle mü'minlere mahsûs olması gerekir. Yâni mü'mine hür ve câriye olan kadınlar içindir. Ama kitâbiyye olan yâni yahudî veya hıristiyan kadınlara zikredilen bu iddet gerekmez.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ "**İddetlerini bitirdiler mi**"

Yâni iddet süreleri bitip sona erince,

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ "**Size mesûliyet yoktur.)**

Bu hitâb, hâkimlere ve sâlih müslümanlaradır. Zîrâ eğer kadınlar, bu iddetleri içerisinde evlenecek olursa, gücü yeten her bir müslümana düşen, onlara mâni olmaktır. Eğer buna gücü yetmiyorsa, bu konuda sultandan (devlet gücünden) yâni hâkimlerden yardım alması gerekir. Yâni o kadını ve onunla evlenmek isteyeni gidip kâdıya şikâyet etmesi lâzımdır.

فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ "**Kendi haklarında ihtiyar edecekleri hareketten,**"

İddet içerisinde haram olan, süslenme, kendisiyle evlenmek isteyenlere kendilerini süslü püslü göstermeleri ve evliliğe taalluk eden şeyleri kendi kendine yapmasında size bir vebâl yoktur.

بِالْمَعْرُوفِ "**Meşrû olarak,**"

فَعَلْنَ fiilinin fâilinden hâldir. Yâni, şer'an yasak ve haram olmayan bir şekilde bürünüp davranmasında, demektir.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ(٢٣٤) "**Allâh her ne yaparsanız habîrdir (haberdardır).**"

Dolayısıyla buna göre size cezâ ve mükâfat verir. O halde emrolunduğunuzun aksi bir şey yapmayın.

Fârisî beyt:

---

[1] Et-Talak: 65/4

Her kim, Allâh'ın emrine âsî olursa,
o kişi, Allâh'ın kahrına düçâr olur.

Kocası ölen kadının yası

Bil ki, bu âyet-i kerîmede geçen, beklemekle emredilmekten murat, burada nikâhtan yâni evlenmekten imtina' etmek demektir. Kocasının vefat etmiş olduğu evlerinden dışarıya çıkmamak ve süslenmekten imtinâ etmektir. Yâni التربص kelimesinin mânâsı:

1- Evlenmemek,
2- Dışarıya çıkmamak,
3- Süslenmemektir.

Bu lafız mücmeldir. Çünkü burada kadının hangi şey için bekleyeceği beyân edilmemiştir.

Ancak biz, nikâh etmekten imtinâ etmesi gerekli olduğunu söylüyoruz ki, bu kelimenin bu mânâları içinde toplamasından dolayıdır.

Ama evinden çıkmasının yasak olması ise vâciptir. Ancak, zarûret ve ihtiyaç halleri hariç.

Süslenmeyi terketmesi de, vâciptir. Çünkü Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdu:

لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثٍ اِلاَّ عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

"Allâh'a ve âhiret gününe iman eden, bir kadının, herhangi bir ölü üzerine üç geceden (yani üç günden) fazla yas tutması helal olmaz. Ancak, eğer ölen kocası ise, dört ay on gün yas tutar."[1]

İddet süresince, kadına evlenmek haram olduğundan dolayı yas tutmak (yani süslenmemek) vâcip oldu. Bu süre içerisinde kadın, evlilik (koca) arıyormuş gibi olmamak için süslenmemelidir. Kadın, nikâh nimetini kaybettiği için üzüntüsünü izhâr etmelidir. Nikâh nimeti sebebiyle kocası onun geçimini sağlamış, başkasına muhtaç bırakmamıştır. Nafakasını ve kalacağı meskenini temin etmiştir.

İslâm'da yas

[1] Sahîh-i Müslim: 2733, Tirmizi: 1116, Ebû Dâvûd: 1955, İbni Mace: 2077, Müsnedi Ahmed bin Hambel: 26130, Muvatta ibni Malik: 1099,

Ölü için üç gün yas tutulur. Yas tutmanın süresi üç gündür. Eğer kadın kocasından başkası için, yâni babası, annesi, kardeşleri veya herhangi bir yakını için yas tutuyorsa, ancak üç gün yas tutabilir.

Üçüncü günün sonunda kadın (ve yas tutan erkekler) koku sürünürler. Yas, üçüncü günü geçmemiş olsun diye... Eğer üçüncü günün bitimine doğru koku sürünmezlerse, dört gün yas tutmuş olurlar.

Eğer kadın dördüncü gün koku sürünürse, yası dördüncü güne sarkıtmış olur. Yâni dört gün yas tutmuş olur. Bu haramdır. Yâni bir kişinin (üç günden fazla olarak) dört gün yas tutması haramdır.

Sünnet olan yas şekli

1- Câhiliyet âdetlerinden sakınmalı,

2- Üstünü başını yırtmamalı,

3- Yanaklarını dövmemeli,

4- Yüzüne vurmamalı,

5- Başına vurmamalı,

6- Saçını traş etmemeli (ki, arabların âdetlerindendir.)

7- Saç örüklerini veya bir tutamını kesmemeli, bu acemlerin âdetidir.

8- Bağırmamalı,

9- Sesli ağlamamalı,

10-Yüksek sesle inlememeli,

11- Ölünün ardından mersiyeler söyleyip, başkalarını ağlamaya sevketmemeli,

12- Ve bunlara benzer kitap ve sünnete uygun olmayan hâl ve hareketlerden kaçınılmalıdır.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, yas tutarken bu gibi hareketlerde bulunanlardan uzaktır, beridir... Çünkü bunlar câhiliyet döneminin âdet ve gelenekleridir. İşin acı tarafı, bu gün (Müslüman) memleketlerinin çoğunda insanlar maalesef bunlara mübtelâ olmuşlar.

Bilhassa kadınlar, siyâh elbiseler giyiyorlar, günlerce siyâh elbiselerle geziyorlar, belki bir çok ay o halde kalıyorlar.

Bazan bir adamı görürsün, cuma ve bayram elbiselerini (yani cumalık ve bayramlık güzel ve temiz elbiselerini) giymiyorlar. Saçları

başları dağınık. Bunun sebebi sorulduğunda, şu sözüyle cevap verecektir:

-"Babam öldü! Veya annem öldü veya bir başkası öldü!" diyecektir. Bu durum o kişilerin ölümlerinden uzun bir zaman sonra bile devam etmektedir. Bütün bunlar İslâm dışı hareketlerdir.

Râfızîlerin Hazret-i Hüseyin (r.a.)'ın yasını tutmaları

Râfızîler de böyledirler. Râfızîler, Hazret-i Hüseyin (r.a.) hazretlerinin başına gelen musîbetten dolayı, büyük bir aşırılık içindedirler.

Âşûrâ gününü onun için mâtem ve yas günü edindiler. O gün, üzüntü, hüzün ve kâm'dan münkesir olduklarını izhâr ederler. Başlarına bu felâket ve musîbet gelenlerin yapmadıklarını yapıyorlar.

Daha ileri giderek, sahâbîlerden bâzılarına dil uzatıyorlar.

Sahâbîlere dil uzatmak, dalâlet ehli yâni inanç bakımından sapık kişilerin işleridir. Bunlar Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından, rezil, rüsvây ve büyük bir azâbı mûcibtirler.

Sanki bunlar, mâtem ve yas ile ilgili gelen İslâmî yasakları duymamış gibidirler. İrşâd Allâh'tandır.

2.Tev'lâti Necmiyye'den tasavvufî mânâlar 664

Âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Müslümanın ölümü, eş için ihtiyârî bir ayrılık değildir. Vefatının iddet müddeti uzun oldu. Tâlib (sâlik) olan kulun hâli de böyledir. Onun matlûbunun arasındaki ölüm, onun ihtiyârı yâni seçimiyle değildir. Onun ihtiyârının dışında cereyan etmektedir. Matlûbunun hâsıl olması için vefât etmek gerekir; mahbûbunun kerem müddetinde. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi:

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا

"Her kim, Allâh yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Ve her kim, Allâh'a ve Peygamberine hicret kasdıyla evinden çıkar da, sonra kendisine ölüm yetişirse,

muhakkak ki, onun ecri Allâh'a düşer. Allâh, bir gafûr, rahîm bulunuyor."[1]

Bu, mü'minler için kalblerin teselli edilmesidir. (**1/367**) Mü'minler, şeytanların vesvese yollarını taleb etmemeleri için… Bu düşünceler, nefsin necis ve gadabıdır. Hakkı ve doğruyu taleb etmek nefse büyük bir iştir, zordur. Bu tehlikeli bir iştir. Sen zayıfsın. Ömür kısadır. Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazl ü kereminin bahçesinden keremin münâdîsi şöyle seslenir:

اَلاَ مَنْ طَلَبَنِى وَجَدَنِى فَاِنَّ الطُّلاَّبَ فِى طَلَبِى

"Biliniz ki, beni taleb eden bulur! Muhakkak ki tâlibler hep beni taleb ediyorlar!"

Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisinden râzı olan (k.s.) hazretlerinin Te'vilât-ı Necmiyesinde de böyledir.

Kadın isteme

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ **"Ve size bir beis yoktur."**

Allâhü Teâlâ hazretleri biliyor, kadının kocası vefat ettiği zaman, bazan malı veya cemâli olur veya mânevî sebeplerden dolayı insanlar kendisiyle evlenmek isterler. Kadına rağbet etmeye, iddet süresi içerisinde, ona nikâh isteği ve evlenme arzusuyla ifâde edildi. Onun için, Allâhü Teâlâ hazretleri, şöyle buyurdu: وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ "Ve size bir beis yok."

فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ **"Kendisine çıtlatmanızda,"**

التعرض "Ta'riz", kendisi veya başkası için muhtemel olan bir mânâyı karşı tarafa hissettirmektir.

مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ **"Kadınlara namzetliği."**

خِطْبَة kelimesi, kesreyle nikâh isteği ve evlenme arzusudur.

خُطْبَة "hutbe" kelimesi, zammeyle, vaaza ve sakındırmaya müştemil olan söz demektir.

خِطْبَة kelimesi, hitabtan gelir. O da kelâm demektir. خطب المرأة

[1] En-Nisâ: 4/100,

denir. Yâni: خاطبها فى امر النكاح "Nikâh işinde kadınla konuştu," demektir.

Âyet-i kerîme'de geçen, النِّسَاءِ kadından murat, kocalarının vefâtından dolayı, iddet bekleyen kadınlardır.

Evlilik talebinde kadın

Ama başkasının nikâhlısı olmayan, iddet beklemeyen ve talakı ric'î ile boşanmamış olan kadınlara, ta'riz yolu veya açıkça evlilik dileğinde bulunmak ve arzusunu söylemek câizdir.

Ancak, eğer başkası o kadına evlilik teklif etmiş ve kadın da kendi istek ve rızâsıyla onaylamış ve bunu sarâhaten beyan etmiş ise, buna evlilik teklifinde bulunmak câiz değildir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

لاَ يَخْطُبْ أَحَدُكُمْ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ

"Hiçbiriniz, kardeşinin dünürlüğü üzerine dünürlük etmesin. (Yâni, hiçbiriniz müslüman kardeşinizin istemiş olduğu kadını gidip istemesin.)"[1]

Eğer kadın, açık bir şekilde kendisini isteyen kişiyi reddetmiş ise, bir başkasının gidip onu istemesi helâl olur.

Eğer sarâhaten kabul veya açık bir şekilde reddetme belirtilmediyse, böyle bir kadını başkasının istemesinde âlimler, ihtilâf ettiler…

Üç talakla boşanıp iddetini bekleyen kadın, liân[2] ile bâin olup iddet bekleyen kadın ve süt emmeyle bâin olup iddet bekleyen kadına, ta'rizde bulunup, evlilik arzusunu hissettirmenin cevâzında ihtilâf vardır.

Amma bâin olduğu halde, iddet süresi içerisinde kocasıyla evlenmeleri helâl olan kadınlar, meselâ, hulû' yapan (para karşılığında kocasından boşanan) ya da nikâhı, iktidârsızlık veya geçim darlığı (nafaka sıkıntısı) gibi bir ayıptan dolayı hâkim tarafından feshedilmiş olan kadınlara, kocalarının kendilerine ta'rizde bulunması veya açıkça evlilik teklifinde bulunması câizdir.

---

[1] En-Nesâî: 3188, ve diğerleri...

[2] Liân, bir kocanın, karısının zinâ ettiğini iddia edip, dört şâhit gösteremediğinden dolayı yapmaları gereken yeminlerle kuvvetlendirilmiş karşılıklı lanetleşme neticesi hakim kararıyla bâin talakla meydana gelen boşanmadır. Bu konuda geniş bilgi, Nur sûresinin tefsirinde gelecektir.

Ama kocalarından başkalarının, bu kadınlara açıkça ve ta'riz yoluyla evlilik arzusunu beyan etmesi helal değildir.

Çünkü bu kadınlar, kocalarının kendilerini almasının helâl olduğu bir iddeti beklemektedirler.

Ric'î talak ile boşanmış bir kadın gibi, buna da nikâh teklifinde bulunmak câiz olmaz.

Evlilik isteğinde ta'riz nasıl olur

Kendisine ta'riz yapmanın câiz olduğu bir kadına iddeti içinde:

"Sen güzel ve saliha bir hanım efendisin!" diyebilir. Ya da:

"Ben evlenmek istiyorum,"

"Ben senin gibi bir kadına muhtâcım."

"Ben şu vasıfları taşıyan bir kadına muhtâcım (o kadın da bulunan vasıflar sayılır)." Veya şöyle söyler:

"Ben iyi huylu bir insanım, elim de oldukça açıktır, geçim konusunda iyi geçinebilecek biriyim, hanımlara iyilikte bulunurum." Böylece kendisini över ki, kadın kendisine rağbet etsin.

Veya şöyle der:

"Seni isteyenler oldukça fazladır, sana oldukça düşkün olanlar var."

Ve bunlara benzer sözler söylenir. Bu sözlerle, bir bakıma kadının evlenmeye niyetli olup olmadığı konusunda ağzı aranmış olmakla ve eğer ona karşı bir eğilimi varsa, başkasına söz vermesine mâniolmuş olmaktadır.

Ancak karşılıklı açıkça evlilik ifâde eden sözlerden kaçınılmalıdır. Meselâ şöyle dememelidir:

"Ben seni nikâhlamak istiyorum."

"Seninle evlenmek istiyorum."

"Sana dünür olacağım," gibi sözler etmemelidir.

Çünkü kadınla iddeti içinde evlenmesi yâni nikâh kıyması câiz olmadığı gibi, ona açık açık evlilik teklifinde bulunması da câiz değildir.

أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ **"Veya gönlünüzde tutmanızda da (size bir beis yoktur.)"**

أَكْنَنْتُمْ fiilinin mef'ûlü mahzûftur. O da فِيمَا عَرَّضْتُمْ kavl-i şerîfinde olan mevsûl مَا (mâ'sına) giden zamirdir. Yâni, onları siz nefislerinizde gizlediniz, onları nikâhlamayı kalbinizde gizlice geçirdiniz, onları sarih ve ta'riz yoluyla zikretmediniz demektir.

Birinci âyet-i kerîme, o halde, ta'rizin mübâh, ama tasrih (açıkça söylemenin) haram olduğunu beyan etmektedir.

Bu âyet-i kerîme de ise, ibâhet yâni mübâhlık vardır. Çünkü kalbinde geçirmek, iddet süresinin sona ermesinden sonra onu zikredeceğini gösterir. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri için mübâh olan şekli zikretti ve şöyle buyurdu:

عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ **"Allâh biliyor ki, siz onları mutlaka anacaksınız;"**

Yâni Allâh, o kadınlara karşı bu tür isteklerde bulunacağınızı şüphesiz bilir. Burada maksat, imâ yoluyla istemekte bir vebâl olmadığını açıklamaktır.

وَلَكِنْ لاَ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا **"Ancak, kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin,"**

سِرًّا kelimesi, تُوَاعِدُوهُنَّ fiilinin ikinci mef'ûlü olmakla mensûbtur. O da kendisine delâlet eden mahzûfun mânâsını istidrâk içindir. سَتَذْكُرُونَهُنَّ "yakında anacaksınız," yâni onlara olan rağbetinizi zikredip izhâr edeceksiniz. Lakin onlarla nikâhı vaadleşmeyin. Size ruhsat verilen ta'riz ile iktifâ edin. Daha ileri gitmeyin.

Burada سِرًّا kelimesiyle nikâh ifâde edildi. Çünkü nikâhın sebebi olan vatı' gizli olmaktadır. Onun için nikâha سِرًّا denildi.

اِلاَّ أَنْ تَقُولُوا قَوْلاً مَعْرُوفًا **"Yalnız meşrû bir söz söylemeniz başka..."**

Burası, istisnâ-i müferrağ'dır. Nehiy ona delâlet etmektedir. Yâni onlarla hiçbir vaadleşmede bulunmayın. Ancak marûf olan ve şer'an kötü olmayan bir vaad hariç. (**1/368**) O da ta'riz ve işâret yoluyla olmaktadır.

وَلاَ تَعْزِمُوا **"Ve azmetmeyin."**

العزم "Azm", kalbin herhangi bir fiili işlemeye kesin karar vermesidir. وَلاَ تَعْزِمُوا "Ve azmetmeyin." Fiili kendi nefsi ve على (harf-i cerriyle) müteaddî olur.

Râğib (r.h.) buyurdular: İnsanda bir işi yapmaya çağrışım yapan şeyler mertebe mertebedir. (Önce) ârız olmak, sonra hatıra gelmek, sonra onun üzerinde tefekkür (gönül ve aklın sürekli onunla meşgûl olması), sonra irâde, sonra himmet, sonra azim gelir.

Himmet, kişinin bütün gayretini bir iş üzerine toplamasıdır.

Azim ise, imzalamak üzere yapılan sağlam sözleşmedir. Yâni kesin kararla, harekete geçirmektir.

عُقْدَةَ النِّكَاحِ "Nikâhın akdine,"

Yâni nikâh akdine azmetmeyin. Çünkü azim, kalbin, fiili yapmaya akdidir. Bu ancak fiile taalluk eder. عُقْدَةَ النِّكَاحِ "Nikâhın akdine," kavl-i şerîfindeki izâfet, izâfet-i beyâniyedir. Burada akit, mükellefi tasarrufun icrâsında bağlama mânâsına değildir. Belki bundan murat, masdardan hâsıl olandır. O da akit yapan kişinin akdinden meydana gelen şer'î irtibâttır.

Bu nehiyden maksat, iddet beklemekte olan kadının iddet zamanında (süresince) evlenmemesidir. Burada nikâhın akdine azmetmeyi nehyetti. Bu, iddet zamanında nikâhın akdini mübâlağa ile nehiy içindir. Çünkü bir şeye azmetmek, o şeyi yapmaktan önce, insanda meydana gelen bir hâldir. Bir şeyin mukaddimelerini yâni o şeye götüren sebepleri nehyetmek (yani yasaklamak), o şeyin öncelikle yasak edildiğini ifâde eder.

Şu âyeti kerimlerde olduğu gibi:

وَلاَ تَقْرَبُوا الزِّنَى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً(٣٢)

"Zinaya da yaklaşmayın; çünkü o pek çirkin, yolca da pek fenâ bulunuyor!" [1]

Zinâya yaklaşmak haram olduğuna göre, zinâ etmek evleviyetle (öncelikle) haramdır.

وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولاً(٣٤)

[1] El-İsrâ: 17/32

"Yetim malına da yaklaşmayın, ancak rüşdüne erinceye kadar en güzel olan sûretle başka! Ahdi de yerine getirin; çünkü ahdinden mesûliyet muhakkak bulunuyor!"[1]

Yetim malına yaklaşmak haram olduğuna göre, yetim malını yemek daha büyük bir öncelikle haramdır.

(İddet bekleyen kadınların nikâhını azmetmeyin:)

حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ **"Farz olan iddet, sonunu bulmadıkça,"**

Burada kitab, mektûb (yazılan, farz olan) mânâsınadır. Bu da farz edilen demektir. Bu kavl-i şerîfin mânâsı: Farzedilen iddet sona ermedikçe iddet bekleyen kadınları nikâhlamayı azmetmeyin, demektir.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ **"Muhakkak Allâh gönlünüzde ne varsa bilir, bunu bilin."**

Caiz olmayan bir şeye azmetmeyi.

فَاحْذَرُوهُ **"O'ndan hazer edin (sakının)."**

Daha işin başında iken böyle bir karara kalkışmayın, uzak durun, Allâh'tan korkun. Tahakkukundan sonra böyle bir şeyi kendinizden söküp atın.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ **"Ve hem de bilin ki, Allâh gafûr."**

İddet bekleyen kadının nikâhına (veya herhangi bir günaha) azmedip, Allâh korkusundan dolayı vazgeçen kişiye karşı çok gafûrdur.

حَلِيمٌ(٢٣٥) **"Halîmdir."**

Sizi cezâlandırmada hemen acele etmez. Bu kavl-i şerîfi, azmetmiş olduğunuz şeyin tehiri için istidlâl etmeyin. Bu müâhaza'nın kaynağı olan şeylerden değildir. O halde cezâya sebep olacak şeylerden kaçının ve Rabbinizin size emrettiğini yapın. Hayatın zamanını fırsat ve ganîmet bilin, değerlendirin. Sonra pişman olup teessüf etmeyin. İfrâta varıp hasret çekenler gibi…

Gücüm varken tevbe edemedim. Şimdi tevbe etmek istiyo-rum ama buna gücüm yok.

---

[1] El-İsrâ: 17/34

Ameller niyetlere göredir, hadîs-i şerîfinin şerhi

Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ, hazretleri, bu âyet-i kerîmede, şer'î bir ruhsat olmadan, şehvetlerine ve nefsin hevâsına meyledenleri, şiddetli bir şekilde tevbih edip azarladı.

Akıllı kişiye gereken, Allâhü Teâlâ hazretlerinin rızâsını, kendi nefsinin rızâsının üzerine tercih etmektir.

Akıllı kişi için, en yüksek arzu ve istek, maldan, kadından ve ikisinin gayrisinde (dışında) Allâhü Teâlâ hazretleri olmalıdır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

(اِنَّمَاالْأَعْمَالُ بِالنِّيات وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجها فَهِجْرَتُهُ اِلَى مَا هَاجَرَ اِلَيْهِ

"Ameller niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği şeyin karşılığı vardır. Artık kimin hicreti Allâh ve Resûlünün (rızası için) ise, onun hicreti Allâh'a ve Rasûlüne'dir. Kimin hicreti de kavuşacağı dünyâ (malı) veya nikâhlayacağı bir kadın için ise, onun hicreti göç ettiği şey içindir."[1]

Düşün! Her emel ve arzu sahibinin cezâsını (amelinin karşılığını) onun emeline göre ve her kasd edenin sevâbını maksadına göre nasıl olduğunu düşün...

Bundan ibret al! Hadîs-i şerîfte:

فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ

"Kimin hicreti, Allâh ve Rasûlünün (rızası için) ise, onun hicreti Allâh'a ve Rasûlüne'dir," cümlelerinde Allâh ve Rasûlü kelimeleri tekrâr tekrâr zikredildi. Ama:

وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ اِلَى مَا هَاجَرَ اِلَيْهِ

"Kimin hicreti de kavuşacağı dünyâ (malı) veya nikâhlayacağı bir kadın için ise, onun hicreti de göç ettiği şey içindir." Bu bölümde dünyâ ve kadın ikinci defa zikredilmedi. Onların yerine zamir zikredildi.

---

[1] Buharî: 2344, Müslim: 3530, Bütün hadis kitablarıında geçen bu meşhûr hadîs-i şerîfi Ömer bin Hattab (r.a) hazretleri rivâyet etmişlerdir. Parantez içindeki kısım kitapta yoktur. Ancak hadis-i şerîfin kaynağında olduğu için alınmıştır.

Bu incelik, dünyânın itibârının düşüklüğünü beyan içindir. Dünyanın varlığı bir eğlence ve oyalamadır. O da sanki yok gibidir.

Burada bilhassa Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şu sözüne bak: فَهِجْرَتُهُ اِلَى مَا هَاجَرَ اِلَيْهِ "Onun hicreti göç ettiği şey içindir." Ve Allâhü Teâlâ hazretlerinden uzaklaştıran her şey içindir.

Bu işi düşün! Bu hadîs-i şerîfte dünyâ ve kadının berâber zikredilmesi, dünyâda olan her şey, ya şehvet veya mal olduğuna işâret etmek içindir.

Bu hadîs-i şerîften murat, dünyâdan çıkmak, el- etek çekmek ve belki (görünüşte) Allâh için (görünen) her şeyden bile…

Ebû Süleyman ed-Dârânî (k.s.) buyurdular: Üç şey vardır ki, onları taleb eden dünyâya meyletmiştir.

1- Maîşet taleb etmek,
2- Evlenmek
3- Hadîs-i şerîf kitapları.[1]

Hak yolun yolcusunun bilmesi gereken ilimler

Bil ki, Hakkı taleb eden kişiye gereken, hak ile bâtılı ayırt eden şer'î ilimleri (fıkıh, usulû-ı fıkıh, akâid, kelâm, tefsir, hadis, tasavvuf ve siyer gibi ilimlerini) şer'î ilimleri, hak ile bâtılı ayırt edecek kadar (mutlaka) öğrenmek..

Sonra resmî ilimlerle meşgûl olmak (çağında kendisine lâzım olacak ilimleri yeterince bilmek)

Hadis ve tefsir kitaplarını anlayabilecek kadar kavâid (Arabî ilimleri yâni âlet kitaplarını) okumak lâzımdır. [2]

---

[1] Bu üç şeyde Allâh rızâsının dışındaki niyetlerin katılması çok kolaydır. Bunlarda nefsi emmâre ve şeytan, insanın kalbini çelip, niyetini bozabilirler, demek istemektedir. Yoksa helâl'dan çalışıp, çoluk çocuğunun geçimini sağlamak, Allâh yoluna yardım etmek niyetiyle çalışmak, ibâdettir, bir çeşit cihâttır. Çalışan kişi Allâh'ın sevgili kuludur. Kadın saliha olursa, erkeğin dinî ibâdetlerini yapmasında kendisine yardımcı olan en büyük unsurlardan biridir. Evlenmek peygamberlerin sünnetidir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin sünnetidir. Hadîsi şerifler, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, fiili, kavli ve takrirleridir. Onlar olmadan, din olmaz. Ama aynı zamanda bu üç istismârı en kolay ve dünyalık bir niyetle kullanılması mümkün olan şeyler olduğu için Ebû Süleymân ed-Dârânî böyle buyurdular. Bu sözü, incelikleriyle düşünmek lazım. Mütercim.

[2] Çünkü Arabî ilimler, şerî ilimlerin anlaşılmasına vesîledir. Yâni Arabî ilimler olmadan şer'î ilimlerin anlaşılması mümkün değildir. Şer'î ilimlerin anlaşılmasına vesîle olan başlıca Arabî ilimler

(Felsefeyi korunacak kadar bilmeli,) felsefenin derinliklerine dalıp kendini kaybetmemelidir.

Şeriat ve tarikat usûlune göre, yasaklanan ilimleri kendisine kifâyet edecek kadar öğrenmeli, bu ilimlere fazla dalmamalı bu ilimlerle meşgûl olup, asıl vazifesini unutmamalıdır.

Bunlar, Hakka varma yolunda ilk emirlerdir.

Hakkı taleb edenin nihâî işi

Ama nihâî (son) emir ise, tahsil ve tekâmülden sonra, sâlik, zâhirî ilimlerle meşgûl olduğu kadar, yâni zahir ilimlerle uğraşması nisbetinde, hakk'dan uzaklaşır.

Çünkü sâlike gereken, kalbini ve beynini, bâtıl alâkalardan tahliye etmek, onlardan kesilmek, (boş) sözü terketmek ve boş şeylerle ilgilenmekten kendini alıkoymaktır. Bu batıl şeyler velevki ilimler adı altında karşısına çıksa bile… Sâlik, hâricî ve dâhilî meşgûliyetleri tarh edip kovmalıdır. (**1/369**) Husûsî ve umûmî olarak beyân edilen şeylerden… Bâzı (tasavvuf erbâbının) husûsî ve umûmî olarak, seyr-u sülûk ehlini meşgûliyetten nefyetme-lerinin niyetleri, bu mânâ üzerine mebnîdir.

Yoksa ilmin aslını terketmek için değildir. Bâzı câhil sofuların sandığı gibi değil. Bundan Allâh'a sığınırız. Bu söylediklerimizden ilme düşman olduğumuz mânâsı asla çıkarılmasın.

Çünkü mutlak ilim nûrdur. İlim, sâliki varacağı yerlere hidâyet edip götürür. İlim olmadan tasavvuf ehlinin seyr ü sülûkta ilerlemesi mümkün değildir...

Sulûk'tan nihâyet erbabı

Amma seyr-u sülûk ehlinden nihâyet erbâbının ise hallerini hasretmek ve onları bir kaide altında toplamak mümkün değildir.

Çünkü onlar, ne vahdetten kesrete, ne de kesretten vahdete muhtaçtır… Çünkü onlar ağyâr (Allâh'tan gayrisiyle meşgûl olma) makâmını çoktan aştılar. Belki onlar müşâhede ehli oldular. Nûrun kendilerini kuşatmasını kabul edip, o makamla yetinmez-ler. Belki,

---

şunlardır: Sarf, iştikak, nahiv, meânî, beyan, bediî, ilmü'ş-şiir (aruz ve kaafiye ilmi) mantık, vaz'ıye, lugat, münâzara ve inşâ…)

Maksûd, s. 1, İmam Azam Ebû Hanife (r.h.).

hakîkat ile hakîkate ererler. Onların yanında ne ağyâr vardır ne de hakîkat. Ne de bunlara itibâr etmek ...

Efendimiz (s.a.v.) e kadın sevdirilmesinin sırrı

Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine kadın sevdirildi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

حُبِّبَ اِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ

"Dünyadan bana (üç şey) sevdirildi. Kadın, güzel koku ve namaz gözümün nuru kılındı."[1]

Muhakkak ki, Efendimizin (s.a.v.) sevgisi, insanların bildiği sevgi cinsinden değildi.

Belki onun sırrı mestûr'dur. Yâni Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine kadının sevdirilmesi ve onun sevgisinin sırrı örtülü ve kapalıdır. Ona ancak ve ancak verâseti kübrâ'ya nail olan (mürşid-i kâmiller) muttali olabilirler. Bunu herkes anlayamaz…

Tatmayan bilmez

Bu nefis (tefsir) meclislerini toplayan fakir (İsmail Hakkı Bursevî) derki: Bu makâmda sözü yaydım ki, (bu meselenin sırrına vakıf olamayan) bâzıları, onun eski sözleri ve kitablar, tasavvuf'un fesâd ve tahrifatındandır, dememesi içindir. Belki kendisine işâret edilen mânâlara muhmeldir.

Bu yola girmeyen kişi, tahkik ve tetkîk ehline uymanın kıymetini bilmez. *

[1] En-Nesâî: 3878, Müsnedi Ahmed: 11845,

*(Yarı Türkçe yarı Arabça ifâdeyle ne güzel buyurmuşlar:

مَنْ لَمْ يَذُقْ بِلْمَزْ يَذُقْ "Tatmayan bilmez, yazık!" Mütercim)*

Kendisine el sürülmeden boşanan kadın

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّآ اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

Meali:

Eğer kadınları kendilerine el sürmeden ve yahut bir mehir kesmeden boşadınızsa, olmaz değil... Şu kadar ki, onları müstefid edin, eli geniş olan kaderince, eli dar olan da kaderince ve güzellikle bir mut'a verin. Bu, muhsinler üzerine borç bir haktır.[236]

Ve eğer onları kendilerine el sürmeden boşar da, mehir kesmiş bulunursanız, o vakit borç, o kestiğiniz miktarın yarısıdır; meğer ki, kadınlar affetsinler veya nikâhın düğümü elinde bulunan erkek affetsin.

(Erkekler!) Sizin affetmeniz takvâya daha yakındır. Aranızdaki fazlı unutmayın. Şüphesiz ki, Allâh her ne yaparsanız görür.[237]

لاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ "Size bir günah yok"

Bu âyet-i kerîmede geçen; جُنَاحَ "günah" kelimesinden murad, mehrin vâcipliğidir. Yâni onlar için ödemeniz vâcip olan bir mehir yoktur, demektir.

اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ "Eğer kadınları kendilerine el sürmeden,"

Onlar için beyân edilecek olanlar ve kendileriyle cimâ edilenler hariç...

İbnü Şeyh buyurdu: Zâhirdir: مَا kelimesi masdariyet, zarfiyet ve zaman içindir. Zaman mahzûftur. Takdiri: مدة عدم المسيس temâs etmenin olmaması müddeti, demektir.

أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً "Ve yahut onlar için bir mehir kesmeden,"

*أَوْ kelimesi, اِلاَّ أَنْ **mânâ**sınadır. Senin şu sözün gibi:* لا

لزمنك أو تعطينى حقى "Elbette seni ilzam ederim, ya ancak hakkımı verirsin," sözünde olduğu gibi. Yâni, ancak nikâh akdi esnâsında onlara bir mehir tayin etmiş iseniz o başka...

Manâsı: Eğer boşanma yâni talak cimadan önce olmuş ise, onlar için, mehri taleb etmeye tâbi olmak yoktur. Her hâl ve durumda bu böyledir.

Ancak, kendilerine mehir tayin edilmiş ise, bu durumda kocaya mehrin yarısını vermek düşer.

Mehir belirtilmeden (temâs da olmadan önce meydana gelen) talakta ise müt'a (kadına maddi yardımlarda bulunup onu memnun etmek) gerekir. Mehrin yarısı gerekmez.

Eğer kadına temâs vaki olmuş ise, isimlendirilmesi durumunda mehrin tamamı gerekir.

Yok eğer mehir belirtilmemiş ise mehr-i mislin tamamı gerekir. Mehr-i misil, emsâlinin mehirleri, demektir. Abla veya kız kardeşlerinin, amca kızlarının ve halâlarının mehirlerine göre tayin edilen mehirdir.)

وَمَتِّعُوهُنَّ "Ve (şu kadar ki,) onları müstefid edin,"

Bu bir mukadderin üzerine atıftır. Yâni, boşadığınızda, o kadınları müstefid edin, faydalandırın. Yâni kendilerine mehir tesmiye etmeden ve kendilerine temâs etmeden önce, boşadığınız kadınların yararlanabilecekleri ve kendisinden faydalanabilecekleri şeyleri onlara verin.

Mut'a, yâni kadının yararlanacağı bir şeyleri, kadına vermenin vâcip olmasının hikmeti, erkeğin kadını boşamakla onu yalnız bırakması yüzünden, bir bakıma kocaya bir zorlamadır.

Bu verilecek müt'a, şunlardır:

Gömlek, bedeni örten elbise, Kaftan, cilbâb, baş örtüsü, Ayakkabı ve maddî gücüne göre diğer eşyâ'dır. Allâhü Teâlâ buyurdu:

عَلَى الْمُوسِعِ **"Eli geniş olanın üzerine,"**

Bir kişinin maddi durumu ve hali iyi olduğu zaman, أوسع الرجل "Adam genişliktedir." Yâni genişliği ve maddî imkânı olan demektir.

قَدَرُهُ **"Kaderince (maddiyatı nisbetinde)"**

Yâni imkânı ve tâkatı kaderince,

وَعَلَى الْمُقْتِرِ **"Eli dar olan da,"**

Katre sahibi olup, fakir düştüğü zaman, افتقر الرجل "Adam fakir oldu" denir. قترة katre, toz demektir. Toz, topraktan az bir şeye denir. Yâni adam maddî sıkıntılar içinde olduğu bir hâlde ise;

قَدَرُهُ **"Kaderince (maddiyatı nisbetinde)"**

Müt'a, erkeğin haline göre muteberdir, kadının haline göre değil... Mut'a, beş dirhemden az, mehr-i mislin yarısından da çok olamaz. Çünkü mehri müsemmâ (yani isimlenirilip belirtilmiş olan mehir), mehri misilden daha kuvvetlidir. Mehr-i misil de mut'adan... Onun için mut'a, mehr-i müsemmânın yarısından daha fazla olamaz. Dolasıyla mehr-i mislin yarısını geçemez.

القدر kelimesinde iki lugat (manâ) vardır. Lugat âlimlerinden bir cemaate göre, bu kelime sâkin (اَلْقَدْرُ) olduğu zaman, masdardır. Ama harekeli (اَلْقَدَرُ) olduğu zaman, isimdir. Meselâ: العد العدد المد والمدد "Sayıdan adet, uzatmadan meded" kelimeleri gibi.

القدر kelimesi, sâkin (اَلْقَدْرُ) olduğu zaman, genişlik ve zenginlik mânâsınadır. Meselâ: هو ينفق على قدره "O genişliği kadar infak ediyor" denir. Yâni zenginliği kadar harcıyor, demektir. Amma harekeli (اَلْقَدَرُ) olduğu zaman, miktâr mânâsına gelir.

مَتَاعًا **"Bir mut'a 'verin"**

Mezkûr fiilin masdarının ismidir. Bu kavl-i şerifin kabilindedir: وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا

“Ve Allâh yetiştirdi, sizi arz'dan nebat tarzıyla,”[1]

Yâni onları, faydalandırıp sahip kılarak, demektir.

بِالْمَعْرُوفِ **“Güzellikle,”**

Yâni şeriat ve mürüvvet bakımından güzel bir şekilde, kadını faydalandırmak,

حَقًّا **“(Borç bir) haktır,”**

حَقًّا kelimesi, مَتَاعًا nin sıfatıdır. Yâni vâcip bir mut’a, demektir.

عَلَى الْمُحْسِنِينَ(٢٣٦) **“Muhsinler üzerine,”**

Yâni bu âyet-i kerîmelere uymak sûretiyle kendilerine iyilik yapmış olanlar, demektir.

İbni Temcîd buyurdu: Boşanan bir kadının dört hâli vardır.

Birincisi: Temas olunmamış ve mehir belirlenmemiştir.

İkincisi: Temas olmuş, mehri belirlenmiş,

Üçüncüsü: Temas olmuş fakat mehir belirlenmemiş,

Dördüncüsü: Temas olmamış fakat mehir belirlenmiş. (**1/370**)

Bu âyet-i kerîmede geçen; لاَ جُنَاحَ “günah yoktur,” diyerek günahı kaldırmak, mehri nefyetmek mânâsınadır. Bu durum kadının birinci sûretindedir. Yâni, mehir belirtilmeden ve temas olunmadan boşanan kadınlar içindir.

Diğer üç sûret böyle değildir. Diğer üç sûrette mehir vâciptir. Birinci surette, ne mehrin bir kısmı ve ne de hepsi vâciptir.

Mehrin bâzısının vâcip olmaması, mehr-i mislin bölünmemesinden dolayıdır. Mehrin hepsinin vâcip olmaması ise, kadına duhûl (temas) olmadığındandır. Lakin bu durumdaki kadına da mut’a vardır. Çünkü bunlar için, Allâhü Teâlâ; وَمَتِّعُوهُنَّ “Ve (şu kadar ki,) onları müstefid edin,” buyurdu. Bu kavl-i şerif, zikri geçen kadınlar hakkındadır. Bu kadınlar da, kendilerine bir mehir belirtilmeden ve temas olunmadan boşanan kadınlardır. Zîrâ eğer bu kadınlara mehir belirtilmiş olsaydı, mut’a değil, mehrin tamamı gerekirdi.

[1] Nuh: 71/17,

Mehri belirtilip temâs edilmeden önce boşanan kadın

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً **"Ve eğer onları kendilerine el sürmeden boşar da mehir kesmiş bulunursanız;"**

Yâni, ve eğer, nikâh ânında mehir belirttiğiniz halde, kendilerine temâs etmeden önce boşarsanız, demektir.

فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ **"O kestiğiniz miktarın yarısıdır,"**

Yâni o kadınlara belirttiğiniz mehrin yarısı vardır. Eğer ikisinden biri dühul'den önce vefat ederse, o erkeğe (erkeğin ölümü anında vârislerine) mehrin hepsini kadına (kadının ölümü anında vârislerine) vermek gerekir. Çünkü mehr-i müsemmânın takdîrinde, ölüm, dühûl gibidir. Mehr-i mislin icâb etmesi de böyledir. Akitte müsemmâ olmadığı zaman…

اِلاَّ أَنْ يَعْفُونَ **"Meğer ki, kadınlar affetsinler."**

Hallerin umûmundan istisnâ'dır. Yâni umûmî hallerde o kadınlara takdir edilen mehrin yarısı vardır. Ancak kadının bunu bağışlama hali müstesna. (Kadınlar bağışlarsa, o zaman mehir düşer.) Bu, yâni mehrini bağışlayıp düşürme zamanı, hiç şüphesiz, mehrin vucûbundan sonradır.

أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ **"Veya nikâhın düğümü elinde bulunan erkek affetsin."**

Yâni nikâh akdini elinde tutan koca, mehrin diğer yarısını da bir lütuf olarak ona verirse, bu ayrıdır, bağışlayabilir. Bunu da kadına bir ikrâm olsun diye yapar. Çünkü erkeğin kendi hakkını kadına bırakması hiç şüphesiz bir bağıştır.

الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ "Nikâhın düğümü elinde bulunan" kavl-i şerifinden murat, kocadır. Veli değildir. Onun bağışlamasından murad ise, mehrin hepsini vermektir. Yarısını zaten vermek mecbûriyetindedir. Diğer yarısını da kadına verdiği zaman, ona ikrâmda bulunmuş olur. Erkeğin kadına verdiği mehrin her iki yarısına birden bağış demesi ve bağış olan tarafın, kadının hakkı olan tarafa gâlib olmasının sebebi ise, onlara göre gâlib olan, evlilik ânında kocanın bütün mehri kadına sevkedip vermesidir. Eğer dühûl ve temastan önce boşarsa; erkek kadına vermiş olduğu mehrin yarısını isteme hakkına

sâhiptir. Eğer erkek, kadından mehri istemeyi terkederse, o zaman ona bağışta bulunmuş demektir.

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى **"(Erkekler!) Sizin affetmeniz takvâya daha yakındır."**

لِلتَّقْوَى"takva için" kelimesinin başındaki lam harfi, bağışlamanın yakınlığına delâlet etmektedir. Bunun tadiri şöyledir: Bağışlamak, takvâya daha yakındır, demektir. Almak ise sanki bir şeyi karşılıksız almak gibidir. Veya mürüvveti terketmiş gibi olur. İşte bunlardan dolayı kadında olan mehrin diğer yarısını da kadından istemeyip, ona terketmek takvâya daha yakındır.

Hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır:

كَفَى بِالْمَرْءِ مِنَ الشُّحِّ أَنْ يَقُولَ آخذُ حَقِّي لاَ أَتْرُكُ مِنْهُ شَيْئاً

"Bir kişinin: 'Ben hakkımı alırım; ondan hiçbir şeyi terketmem,' demesi, cimrilik olarak ona yeter."[1]

İsmuî'nin hadisinde, arabî bir kavim geldi. Onlara şöyle dedi:

-"Bu hak olandandır veya ondan daha hayırlıdır," Onlar:

-"Hak'tan daha hayırlı olan nedir?" dediler.

-"Faziletli davranmak ve bâzı haklarından vazgeçmek, hakkın hepsini almaktan daha faziletli ve daha hayırlıdır," dedi.

Sahâvî'nin makâsıdu'l-hasene isimli kitabında da böyledir.

وَلاَ تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ **"Ve aranızdaki fazlı unutmayın,"**

Bundan murad, unutmayı nehyetmek değildir. Çünkü insanların bir şeyi unutmamaları ellerinde olan bir şey değildir. Burada geçen unutmaktan maksat, terketmektir. Manâsı: Aranızdaki fazileti ve üstünlüğü terketmeyin, onu bir kenara bırakmayın. Bu, erkeğin, mehrin tamamını kadına vermesi, kadının da, kendi payına düşeni ona bırakması ile olur. Ve aranızdaki faziletleri unutmayın.

بَيْنَكُمْ "aranızda" kavl-i şerifi, وَلاَ تَنْسَوُا "unutmayın" fiiliyle mensûbtur.

Sa'dî buyurdu:

Her iki taraf birbirine iyilik etsin,

Ki, Allâh her iki taraftan da râzı olsun.

---

[1] Kenzul-Ummâl, hadis no: 8209,

اِنَّ اللّٰهَ بِـماَ تَعْمَلُـونَ بَـصِيرٌ(٢٣٧) **"Şüphesiz ki, Allâh her ne yaparsanız görür."**

Allâh sizin işlediğiniz iyilikleri, fazilet ve üstün amelleri boşa çıkarmaz.

Allâhü Teâlâ Basîr'dir

Allâhü Teâlâ hazretleri بَصِير bâsîr'dir. Allâhü Teâlâ hazretleri hakkında basar, yâni görmek, görülen şeylerin sıfatları, mahiyet ve niteliklerinin kemâliyle inkişâf etme vasfından ibârettir. Bu görülen şeylerin zâhirine taalluk eden kaasır bir görmenin idrâkinden daha açık, daha kuvvetli ve daha parlak ve belirgindir.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin بَصِير "basîr" ismi şerifinden kulun hazzı iki şeydir.

Birincisi: Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisine basar yâni görmeyi yarattığını ve bu görmeyi, âyetlere, melekûtun ve semâvâtın acâiblerine bakması için yarattığını bilmesi lâzımdır. Eşyâya bakışı, hep ibret için olmalıdır. Bütün mahlûkata ibretle bakmalıdır.

İsa Aleyhisselâm'a: هَلْ اَحَدٌ مِنَ الْخَلْقِ مِثْلُكَ

-"Halktan senin gibi biri var mı?" diye sorulur. İsa Aleyhisselâm: مَنْ كَانَ نَظَرُهُ عِبْرَةً وُ صَمْتُهُ فِكْرَةً وَكَلاَمُهُ ذِكراً فَهُوَ مِثْلِى

-"Kimin, nazarı ibret, susması tefekkür ve kelâmı zikir olursa; o kişi benim mislimdir."

İkincisi: Kul, kendisinin sürekli Allâhü Teâlâ hazretlerinin, nazarı ve görmesinde olduğunu bilmelidir. Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisini işittiğini bilmelidir. Hiçbir hâlinde Allâhü Teâlâ hazretlerinin nazarına ve kendi durumuna muttali olduğu hakîkatına ihânet etmemelidir.

Kim, Allâh'tan gizleyemeyeceği bir şeyi, Allâh'tan başkasından (yani kullardan) gizlerse, o kişi, Allâh'ın nazarına ve murâkabesine ihânet etmiştir (yani hafife almıştır). Bu sıfatla (yani bu düşünceyle kul) îmânın meyvelerinden biri olan murâkabeye (yani Allâhü Teâlâ hazretlerinin sürekli kendisini gözetlemekte olduğuna) ihânet etmiş sayılır.. (**1/371**)

Kim, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisini gördüğüne inandığı halde, ma'sıyete dalar ve gözünü kırpmadan günah işlerse, o kişi ne

cesûr adamdır. Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendisini görmediğini zannederek günah işleyen kişi ise kâfirdir.

İman Gazâlî hazretlerinin "Şerhü'l-esmâi'l-hüsnâ" isimli kitabta böyledir.

Te'vilât-ı Necmiyyeden tasavvufî mânâlar

Sonra bu âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Şeklen arkadaşlardan ve aileden ayrılmanın dünyevî bir çok maslahat ve faydaları vardır.

لاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ "Size bir günah yoktur." Yâni dünyevî ayrılıkta bir günah yoktur. Dinî yâni uhrevî bir maksat ile olan ayrılıkta nasıl (ve neden) günah olsun? Belki siz, Beytullah'ı ziyâret etmek için, bunu ile yâni aileniz ve dostlarınızdan ayrılmakla memursunuz. Ziyâretüllah için nasıl olur?... Beytüllahı ziyâret edebilmek için vatandan ve aileden ayrılmak gerekir. Ziyâretüllah için ise, ruhlardan ve bedenlerden sıyrılmak ve ayrılmak lâzımdır. (Onun için): دَعْ نَفْسَكَ وَتَعَال "Nefsini bırak da gel," (denilmiştir:)

Âyet-i kerîme'de: قُلْ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

"Allâh"de; sonra bırak onları, daldıkları batakta oynayadursunlar."[1] Buyuruldu.

وَمَتِّعُوهُنَّ "Ve onları müstefîd edin (faydalandırın)," kavl-i şerifi, kimin talebeleri ve irâde ehli (yani müridleri) varsa, Hak Teâlâ suhbâhnehû hazretlerinin rızâsını aramak için kendilerinden ayrıldığı zaman, onları faydalandırsın (kazanmış olduğu mânevî derecelerin zevkini onlara tattırsın) ki, onlardan malın tatlılığı ve ayrılığın acısı gitmiş olsun. Zîrâ insanın alışmış olduğu bir şeyden ayrılması şiddetlidir. Malı onların arasında, onların kendisine olan yakınlığı ve uzaklığı kadar infak etmesin, belki miras gibi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin ferâizine göre taksim etsin. Zîrâ o gerçek mânâ'da onların nezdinde artık ölmüştür. O bir ölüdür.

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى "Sizin affetmeniz takvâya daha yakındır." Kavl-i şerifi ise, takvâya (yani Allâh'ın takvâsına) vâsıl olmanın yolu, gereğince Allâh'tan korkmaktır.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

[1] El-En'âm: 6/91

"Ey o bütün iymân edenler! Allâh'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkıyla müttakî olun ve her halde müslim olarak can verin."[1]

Bu da, Allâh'tan gayrisini terketmekle ve mâsivâyı geçmekle olur. Zîrâ:

اَلْمُوَاصَلَةُ اِلَى الْخَالِقِ عَلَى قَدْرِ الْمُفَارَقَةِ عَنِ الْمَخْلُوقِ وَالتَّقَرُّبُ اِلَى اللهِ بِقَدْرِ التَّبَعُّدِ عَمَّا سِوَاهُ

"Hâlik'a vasıl olmak, mahlûktan fırak etmenin (ayrılmanın nisbetinde ve) kaderincedir. Allâhü Teâlâ hazretlerine yaklaşmak ise, mâsivâdan (yani Allâh'tan gayrisinden) uzaklaşma (oranında ve) kaderincedir."

وَلاَ تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ "Aranızdaki fazlı unutmayın;" Bu dünyâdadır. Zîrâ cennete hulül ve dühûl (girmek) ise, ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazl ü keremiyle olmaktadır. Kavl-i şerifte olduğu,

الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لاَ يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلاَ يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ

"Fadlından bizi durulacak yurda kondurdu; burada bize yorgunluk gelmeyecek, burada bize usanç gelmeyecek!"[2]

اِنَّ اللهَ بِماَ تَعْمَلُونَ "Şüphesiz ki, Allâh her ne yaparsanız," faziletleri bulup ermek ve kaybetmek için her ne yaparsanız, Allâh:

بَصِيرٌ(٢٣٧) "Basîr'dir (hakkıyla görür."

Te'vilâtı Necmiyyede de böyledir.

Nur kalbe girdiği zaman genişler ve açılır

Kula gereken, sâdece yaratıklara iltifat etmektir. Çünkü kâşif nur, yaratıklar içindir. Ve eğer yakîn nuru parlasa, insana, âhiretin dünyâdan daha hayırlı olduğu bilgisinin hidâyetini verir. Çünkü:

فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى

"Hasılı size verilmiş bulunan şeyler, hep dünyâ hayat'ın geçici metâıdır. Allâh yanındaki ise, daha hayırlı ve daha bekâlıdır."[3]

O zaman elbette, âhirete göçmenin daha yakın olduğunu görürdün. Yine elbette dünyânın güzelliklerini, fakat güzellikler-den sonra gelen fenâ ile onu kaplayan kesâfeti görürdün ve bu gerçek sana zâhir olurdu.

[1] Ali İmrân: 3/102,
[2] el-Fatır: 35/35
[3] Eş-Şurâ: 42-36,

Katiyetle gelecek olan bir şey, her halde mevcûd gibidir. Yâni her durumda var gibidir. Hiç şüphesiz başlangıcı, hallerin değişmesi ve ehlinin intikâli zâhirdir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

إِنَّ النُّورَ إِذا دَخَلَ في القَلْبِ اِنْفَسَحَ وَانْشَرَحَ " قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ . وَهَلْ لَهُ عَلامَةٌ يُعْرَفُ بِهَا؟ قال : التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالاسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ

“Muhakkak ki nur, kalbe girdiği zaman, kalb infisâh ve inşirâh eder. (Yâni genişler ve açılır.) Sahâbîler tarafından:

-“Yâ Rasûlellah (s.a.v.) Bunun kendisiyle bilindiği bir alâmeti var mıdır?” diye soruldu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdu-lar:

-“Aldatma evi olan dünyâdan uzaklaşmak, daimî evi olan âhirete yönelmek, ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanmak-tır.”[1] Bitti.

Allâhım! Bizleri sana kavuşmaya hazırlananlardan ve vuslatına nail olanlardan eyle! Âmin.

[1] Feyzü’l-kadir, no: 260, Kenzul-Ummâl, no: 302, Tahriciü’l-Ehâhdisü’l-İhyâ, hadis no 7; (İhyâ-u ulûmiddin c. 4, şükür babı,)

Namazları muhâfaza ve orta namazı

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

Meali:

Namazlara dikkat edin, hele orta namaza... Ve kalkın Allâh için divan durun.[238]

Eğer bir korku halinde iseniz, yaya veya süvâri giderken kılın; emniyeti bulduğunuz vakit de böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi hemen Allâh'ı zikredin.[239]

Tefsir:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ **"Namazlara dikkat edin,"**

Namazları, vakitlerinde edâ ederek ve onlara devam ederek koruyun. Burada الصَّلَوَاتِ "namazlar"dan murad, her gün ve her gece farz olan beş vakit namazlardır. Bunların yâni farz namazların sayısı, bundan başka âyetlerde ve mütevâtir hadis-i şeriflerde tesbit edilmiştir.

وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى **orta namazı**

Bu âyet-i kerîmeyle الصَّلاَةِ الْوُسْطَى ile orta namazına işâret edildi. الْوُسْطَى "orta" birbirlerine müsâvî iki adedin ortaladığı şeydir. Bunun da en azı beştir. Üçün bu sıfatı taşıdığı söylenemez. Çünkü, üçte iki ayrı bir arasında bir, bir daha vardır. Bir sayıları için adet denilmez. Zîrâ sayı iki tarafı toplanan ve katlanandır. Bir sayısında toplama ve katlama yoktur. (Beş sayısı sağ'da ve solda iki tane iki ve ortalarında bulunan bir sayısından meydana geldi. Yâni iki, bir ve iki sayılarından oluşmaktadır. Bir sayısının sağında ve solunda bulunan iki sayısı adettir. Ziri iki sayısı, iki tane birin toplamından meydana gelmekte-

dir). Fakat üç sayısını meydana getiren ise herbiri sağda, solda ve ortada bulunmak üzere üç tane birden meydana gelmektedir.) bir sayısından önce bir şey, bulunmadığı için, bir sayısı adet değildir. Çünkü bir'dir. Bundan dolayı الْوُسْطَى "ortanın" en düşüğü beştir.

وَ "**Ve**" muhazafa edin.

الصَّلاَةِ الْوُسْطَى "**Orta namazını,**"

Namazın iki tarafının ortasını ortalayan namaza dikkat edin.

الْوُسْطَى "Orta" kelimesi sıfat-ı müşebbehe olmak üzere böyle bir mânâ verilir.

الْوُسْطَى"Orta" kelimesi, veya ismi tafdîl olmak üzere, iki tarafında daha faziletli namaz demek olabilir. Bu durumda الْوُسْطَى"Orta" kelimesi, أوسط kelimesinin müennesidir. دنيا "dünya" gibi. Bir şeyin ortası ise, en hayırlısı ve âdil olanıdır.

الصَّلاَةِ الْوُسْطَى "Orta namazı," ikindi namazıdır. Çünkü ikindi namazı, gündüzün iki namazıyla, gecenin iki namazının arasındadır.

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلاَ اللّٰهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ

Hazreti Ali (r.a.)'dan rivâyet olundu. Buyurdular: Ahzâb, günü Rasûlüllah (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

-"Allâh, onların (müşriklerin) evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun. Onlar, bizi orta namazını kılmaktan meşgûl ettiler. Güneş batasıya kadar…"[1]

Orta namazının (yani ikindi namazının) fazileti, o vakitte insanların ticâret ve kazançlarıyla çok meşgûl olmalarındandır.

O vakitte, gece melekleriyle gündüz meleklerinin toplanmalarındandır. Yâni hem gece melekleri ve hem gündüz melekleri, kişiyi namazda görüp, onun namazına şahitlik etmektedirler.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

مَنْ فَاتَتْهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ

[1] Sahîh-i Buhârî: 2714,

"Kimi ki ikindi namazı geçirdi, o ehlini ve malını kaybetmiş gibidir."[1]

Yâni kişi malını ve altınlarını kaybetmekten sakındırıp koruduğu gibi, ikindi namazının da vaktini kaçırmaktan sakınsın, demektir. **(1/372**)

Sonra Ahzâb günü hadis-i şerifinde, orta namazının ikindi namazı olmadığını iddia edenlere bir delil ve hüccet vardır. Ve yine Ahzâb hadis-i şerifi, Allâhü Teâlâ hazretlerinin, halkı الصَّلاَةِ الْوُسْطَى "Orta namazı"na teşvik etmek ve muhâfazasına devam ettirmek için, Cuma günü icâbet saati gibi, onu gizlediğini söyleyenlerin de aleyhinde bir hüccettir.

Sual: Eğer denilse ki: Hazreti Âişe (r.a.) validemizden rivâyet edilen:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَصَلاَةِ الْعَصْرِ

"Namazları muhâfaza edin ve orta namazını ve ikindi namazını (muhafaza edin)."[2] Hadis-i şerifi, orta namazının ikindi namazından başka bir namaz olduğuna delildir?"

Cevâb: Derim ki, ihtimal ki, الْوُسْطَى "orta" ikindi vaktinin lakabıdır, الْعَصْرِ "asr-ikindi" ise ismidir. Burada ikindi vakti ismiyle zikredildi.

İbni Melek'in Şerhü'l-meşârık isimli kitabında da böyledir.

وَقُومُوا لِلّٰهِ **"Ve kalkın Allâh için,"**

Yâni namazda kıyâm edin.

قَانِتِينَ(٢٣٨) **"Divân durduğunuz halde,"**

Bu kelime, قُومُوا "kalkın," fiilinin failinden hâldir. Yâni kıyâm'da Allâhı zikreder olduğunuz halde kalkın, demektir. Çünkü kunut, ayakta Allâhü Teâlâ hazretlerini zikretmektir. Veya kunut, Allâh için huşû içinde olduğunuz halde, demektir.

Rivâyet olundu: Onlardan biri namaza kalktığı zaman, Rahmânın heybetinden, gözlerini (sağa sola) kaydırmaktan, iltifat etmekten

[1] En-Nesâî: 434,
[2] Sahîh-i Müslim: 998,

(bakmaktan), çakılları çevirmekten veya nefsini dünyâ işlerinden bir şeyle meşgûl etmekten çekinirlerdi. Unutarak hariç, namazdan çıkasıya kadar, bütün halleri böyleydi.

Korku halinde namaz

فَاِنْ خِفْتُمْ "Eğer bir korku halinde iseniz,"

Yâni düşman veya bir başka şeyden korkuyorsanız;

فَرِجَالاً "Yayalar (olduğunuz halde)"

Hal olmak üzere mensûbtur. Âmili mahzûftur. Takdiri: Yaya olduğunuz halde namaz kılın, demektir.

رِجَال kelimesi, راجل"yaya" kelimesinin cemiidir. صحاب kelimesinin صاحب "arkadaş" kelimesinin cemii olduğu gibi.

أَوْ رُكْبَانًا "Veya süvâri giderken (kılın;)"

Yâni süvâri olduğunuz halde, demektir.

رُكْبَان kelimesi, راكب "süvâri-binici" kelimesinin cemiidir. فرسان kelimesi فارس "süvâri" kelimesinin cemii olduğu gibi...

Yaya yürürken veya koşarken namaz kılınmaz 687

İmam-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerinin mezhebine göre, yaya yürüme ve koşma hallerinde namaz kılınmaz. Duramadığı müddetçe... Durma imkânı olduğu zaman, durup ayakta namazını kılar. Buna delîlimiz:

فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا فَاِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

"Eğer bir korku halinde iseniz, yaya veya süvari giderken kılın; emniyeti bulduğunuz vakit de böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi hemen Allâh'ı zikredin."[1] Âyet-i kerîmesidir.

---

[1] Bakara: 2/239,

فَإِذَا أَمِنْتُمْ **"Emniyeti bulduğunuz vakit,"**

Yâni korkunuz gittiği vakit,

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ **"Hemen Allâh'ı zikredin,"**

Yâni emniyet halinde (kıldığınız namazlar gibi) namaz kılın, demektir. Burada namazı, zikir kelimesiyle tâbir etti. Çünkü zikir (tilâvet) namazın büyük rükünlerindendir.

كَمَا عَلَّمَكُمْ **"Size öğrettiği gibi."**

Yâni Allâhü Teâlâ hazretleri size öğrettiği gibi namaz kılın, demektir.

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ(٢٣٩) **"Bilmediğiniz şeyleri,"**

Namazın keyfiyetinden ve kılınış şeklinden size öğrettiği gibi namaz kılın, demektir.

Teşbîhten maksat, edâ edilen namazın, Allâhü Teâlâ hazretlerinin öğrettiği namaza ve muradına uygun olmasıdır.

Ya da burada nimetin zikredilmesinden dolayı, âyet-i kerîmenin mânâsı, şöyle olur: Allâh'a şükredin. Bu şükür, Allâh'ın size öğrettiğine denk bir şükür olsun. Çünkü siz, şeriatın ve ahkâmının ne olduğunu bilmiyordunuz. Korku ve emniyet halinde nasıl namaz kılınacağı da sizin bilmediğiniz bilgiler cümlesinden-dir.

Namaz Allâh'ın bir ziyâfetidir

Bil ki, namaz ziyâfet mesâbesindedir. Allâhü Teâlâ hazretleri, bu ziyâfeti tevhid ehli için, her gün beş kez hazırlamıştır.

Nasıl ki, ziyâfette türlü türlü yiyecekler ve içecekler sunulur, her birinin rengi ve tadı farklı olursa, aynı şekilde namaz için de durum böyledir. Çünkü namaz içerisinde de muhtelif rukünler ve fiiller vardır. Her bir fiilin ayrı bir lezzeti ve günahları ortadan kaldırması ve affedilmesi vardır.

Beş vakit namaza verilen ilâhî mükâfât

وَعَنْ كَعْبِ اْلأَخْبَارِ (رحم الله عنه) أَنَّهُ قَالَ: قَالَ الله لِمُوسَى (عَلَيْهِ السلام) فِى مُنَاجَاتِهِ: يَا مُوسَى أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا أَحْمَدُ وَ اُمَّتُهُ وَهِىَ صَلاَةُ الظُّهْرِ أُعْطِيهِمْ فِى اَوَّلِ رَكْعَةٍ مِنْهَا الْمَغْفِرَةَ وَفِى الثَّانِيَّةِ أُثَقِّلُ مَوَازِينَهُمْ وَفِى الثَّالِثَةِ أُوَكِّلُ بِهِمُ الْمَلاَئِكَةَ يُسَبِّحُونَ وَيَسْتَغْفِرُونَ لَهُمْ لاَ يَبْقَى مَلَكٌ فِى السَّمَاءِ وَلاَ فِى اْلاَرْضِ اِلاَّ وَيَسْتَغْفِرُ لَهُمْ وَمَنِ اسْتَغْفَرَتْ لَهُ الْمَلاَئِكَةُ لَمْ اُعَذِّبْهُ أَبَداً وَفِى الرَّابِعَةِ أَفْتَحُ لَهُمْ اَبْوَابَ السَّمَاءِ وَتَنْظُرُ اِلَيْهِمُ الْحُورُ الْعِينُ يَا مُوسَى أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا أَحْمَدُ وَ اُمَّتُهُ وَهِىَ صَلاَةُ الْعَصْرِ مَا يَسْأَلُونَ مِنِّى اِلاَّ قَضَيْتُ لَهُمْ يَا مُوسَى ثَلاَثُ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا أَحْمَدُ وَ اُمَّتُهُ وَهِىَ صَلاَةُ الْمَغْرِبِ أَفْتَحُ لَهُمْ اَبْوَابَ السَّمَاءِ يَا مُوسَى ثَلاَثُ رَكَعَاتٍ يُصَلِّيهَا أَحْمَدُ وَ اُمَّتُهُ وَهِىَ صَلاَةُ الْعِشَاءِ خَيْرٌ لَهُمْ مِنَ الدُّنْيَا وَمَافِيهَا وَيَخْرُجُونَ مِنَ الدُّنْيَا كَيَوْمِ وَلَدَتْهُمْ أُمَّهَاتُهُمْ

“Ka’bu’l-Ahbâr (r.h.)’ buyurdu: Allâhü Teâlâ hazretleri, Mûsâ Aleyhisselâmla münâcâtı esnâsında ona şöyle buyurdu:

Ey Mûsâ! Ahmed (Aleyhisselâm’a) ve ümmetinin kılacağı dört rek’ât öğle namazının:

Birinci rekatında onları mağfiret ederim.

İkinci rekatta mizânlarını ağırlaştırırım.

Üçüncü rekatta, onlar için tesbih ve mağfirette bulunan melekler tayin ederim. Gökte ve yerde onlar için istiğfâr etmeyen hiç bir melek kalmaz. Meleklerin kendisi için istiğfâr ettiği kimselere de ebedî azap etmem.

Dördüncü rekâtta onlara gök (yani rahmet) kapılarını açarım; hûrîler nazar eder.

Ey Mûsâ! Ahmed (Aleyhisselâm) ve ümmetinin kılacağı dört rekat ikindi namazı(ından sonra) benden ne isterlerse (ve niçin duâ) ederlerse, mutlaka onu yerine getirir ve hâcetlerini gideririm.

Ey Mûsâ! Ahmed (Aleyhisselâm) ve ümmetinin kılacağı üç rekat akşam namazında onlar için gök açarım.

Ey Mûsâ! Ahmed (Aleyhisselâm) ve ümmetinin kılacağı dört rekat yatsı namazı, kendileri için dünyâ ve içindekilerden daha hayırlı-

dır ve annelerinin kendilerini doğurduğu gündeki gibi (günahsız ve isyansız olarak) dünyâdan çıkarlar." [1] [2]

Cemaat ile namaz ve cemaati terkedenin hükmü

Sonra bil ki, ezânı işiten kişinin cemaati terketmesine ruhsat yoktur. Çünkü cemaat ile namaz kılmak sünneti müekkededir. Gayet müekked bir sünnettir.

(Denildi ki) Eğer bir nâhiye (bölge) ehli, topluca cemaat ile namaz kılmayı terkederlerse, onlarla savaşmak ve onları silâh ile öldürmek vâciptir.

Eğer onlardan bir kişi, şer'î bir özür olmadan cemaat ile namazı terkederse, tazir edilmesi vâciptir.

Özürsüz olarak cemaat ile namaz kılmayı terkeden kişinin şehâdeti makbûl değildir.

Bir kişinin cemaati terketmesine sükût etmelerinden dolayı onun komşuları, mahallenin imamı ve müezzini günâhkârdırlar.

1.Mahalle camiinin insan üzerinde hakkı vardır

Günyetü'l-Fetevâ isimli kitapta buyuruldu: Cami (cuma ve bayram namazları kılınan büyük camilere) cemaatinin çokluğundan dolayı gidip namaz kılmaktansa cemaati az olsa veya çok olsa bile kendi mahalle câmiinde namaz kılmak daha faziletlidir.

Çünkü mahalle mescidinin kendisinin üzerinde hakkı vardır. Kişinin fazla cemaat veya imamın takvâsının ve ilminin ziyâdeliğinden dolayı başka camilere gitmesi onu kendi mahalle mescidinin hakkından kurtaramaz.

---

[1] Rıyâzus-sâlihîn, hadis no: 232, (Efendimiz (s.a.v.)hazretleri buyurdular:

مَنْ صَلَّى صَلاَةَ الصُّبْح فَهُوَ فِي ذِمَّةِ الله

"Kim sabah namazını kılarsa o kişi, Allâh'ın himâyesindedir.

[2] Rıyâzus-sâlihîn, hadis no: 1046,

مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ في ذِمَّةِ الله فَانْظُرْ يَا ابنَ آدَمَ، لاَ يَطلُبَنَّكَ الله مِنْ ذِمَّتِهِ بِشَيْءٍ

"Kim sabah namazını kılarsa o, Allâh'ın zimmet ve himâyesindedir. Ey Ademoğlu bak! Allâh (himâyesine girdiğinizden yaptığınız) sözleşmeden en küçük bir şeyi senden istemesin

Namazda safların önemi ve sevâbı

Kişi, birinci safta imamın tam arkasında namaz kılmaya dikkat etmelidir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden şöyle rivâyet olundu: (**1/373**) Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

يُكْتَبُ لِلَّذِى خَلْفَ الْاِمَامِ بِحِذَائِهِ مِائَةُ صَلاَةٍ وَلِلَّذِى فِى جَانِبِ الْأَيْمَنِ خَمْسٌ وَ سَبْعُونَ صَلاَةً وَلِلَّذِي في جَانِبِ الْأَيْسَرِ خَمْسُونَ صَلاَةً وَلِلَّذِي فِي سَائِرِالصُّفُوفِ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلاَةً

“İmâmın arkasında ve tam hızâsında namaza duran kişiye yüz namaz yazılır, sağında durana yetmiş beş namaz, sol tarafında durana elli namaz ve diğer saflarda duranlara ise yirmi beş namaz (sevâbı) yazılır.”[1] El-Kınye isimli fıkıh kitabında da böyledir. Ancak birinci safa geçebilmek için insanların boyunlarını basarak, insanları çiğneyerek veya başkasına zarar vererek geçemez. Saflarda boşluk bulduğu ilk yere oturur.

Namazda, birbirine değecek şekilde omuzların aynı hizâda olması gerekir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا بَيْنَهَا وَحَاذُوا بِالْأَعْنَاقِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ اِنِّي لأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهَا الْحَذَفُ

“Saflarınızı sıklaştırın ve safları birbirine yaklaştırın, boyun-larınız bir hizâda olsun. Nefsim yed-i kudretinde olan Allâh’a yemin ederim ki, şeytanların, siyâh ve koçuk koyunlar gibi saf aralıklarına girdiklerini görüyorum.”[2]

(Bu hadis-i şerifin bâzı kelimelerinin izâhı)

خَلَلِ ha-ı mu’ceme yâni noktalı خ (hı) harfinin fethasıyla, boşluk ve genişlik demektir.

الْحَذَفُ hâ-i mühmele yâni noktasız hâ ح (ha) harfinin fethası ve zâl-i mu’cemele ile, Hicaz’ın küçük siyâh koyunlarına denir. Tenvîr’de de böyledir.

---

[1] Haşiyetü’l-Tahtâvî alâ merâkı’l-felâh-Şerhi Nuri’l-İzâh, s. 249, Ahmed b. Muhammed . İsmail, et-Tahtavî, temel neşriyat: İstanbul-1985,

[2] Ebû Dâvûd: 571,

Namazın kılınışı hakkında mûteber olan durum, namazın edâsı, kalbin huzûru ve tam teveccüh şeklinde olmalıdır. bâzıları buyurdular: Eğer senin yüzün mihrâb'ta kıbleye dönmediyse felekte meleklerle namaz kılamadın demektir.

Hikâye (namaz)

Hikâye olundu. Şeyh Ebûl-Abbâs el-Cevâlikî, hâlinin başlangıcında çuvalcılık yapardı. Bir gün bir müşteriye veresiye bir çuval sattı. Fakat kime sattığını unuttu. Müşteri de malını getirmedi. Namaza kalktı. Namazda satışını düşündü. Namazda aklına geldi. Selâm verince talebesine:

-"Namazda iken çuvalı kime ve hangi şahsa sattığımız aklıma geldi." Dedi. Talebesi:

-"Ya Ustâd! Sen namaz mı kılıyordun yoksa çuvalı mı tahsil ediyordun?" dedi.

Talebenin bu sözü şeyhe çok tesir etti. Bunun üzerine şeyh, bir çuval giydi. Dükkânı talebeye bıraktı. Dünyayı terketti. Rıyâzetle meşgûl oldu. Bu hâli elde edeceğini elde edinceye kadar yâni mânevî makamlara ulaşıncaya kadar devam etti.

İnsanlar, çalışarak yüksek mertebelere çıkarlar. Ey nefsinin esiri! Bu halinle sen nereye vardın?

Te'v ilât-ı Necmiyyeden tasavvufî mânâlar

Bu âyet-i kerîmede bulunan işâretler: Allâhü Teâlâ hazretleri, namazın muhâfazasını mübâlağa sîgasıyla binâsı iki kişi arasında müşâreket için olan مفاعلة bâbında, حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ "Namazlara dikkat edin," buyurdu. Yâni benimle sizin aranızda olan namazı muhâfaza edin, demektir. Buyurduğu gibi:

قال الله تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ فَنِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سأَلَ، يَقْرَأُ الْعَبْدُ فَيَقُولُ الْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَيقُولُ الله تَبَارَكَ وتَعالَى: حَمِدَنِي عَبْدِي، فَيَقُولُ: الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. فَيَقُولُ الله أَثْنَى عَلَيَّ عَبْدِي، فَيَقُولُ: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ، فَيَقُولُ مَجَّدَني عَبْدِي، وَهَذَا لِي، وَبَيْنِي وَبَيْنَ

عَبْدِي إِيَّاكَ نَعْبُدُ، وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ. وَآخِرُ السُّورَةِ لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، يَقُولُ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ".

"Allâhü Teâlâ (hadîs-i kudsî'de) buyurdu: Ben namazı kendimle kulumun arasında ikiye taksim edip böldüm. Yarısı benim, kuluma da istediği vardır. Kul (namazda) Fâtiha sûresini okur. Ve kul:

اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ "Hamd, o Rabbü'l-âlemînedir." Dediği zaman, Allâhü Teâlâ ve Tebâreke hazretleri:

-"Kulum bana hamdetti," der. Kul:

اَلرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ "O Rahmân-Rahîm'dir," dediğinde Allâhü Teâlâ hazretleri:

-"Kulum beni övdü, bana senâ etti," der. Kul:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "O Din günü'nün mâliki Allâh'ın!" dediği zaman, Allâhü Teâlâ hazretleri:

-"Beni temcîd etti. Bu benimdir. Benimle kulumun arasında olan ise: إِيَّاكَ نَعْبُدُ، وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ Sâde sana ederiz kulluğu/ibâdeti ve sâde senden dileriz avni/inâyeti yârab!

Sûrenin sonu kulumundur. Kuluma istediği verilecektir. O:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

"Hidâyet eyle bizi doğru yola; o kendilerine in'âm ettiğin mes'ûdların yoluna... Ne o gazap olunanların, ne de sapkınların," kulun Istediği bu nimetler kendisine verilecektir."[1]

Bunun mânâsı: Ben sizi, kudret, tevfik, icâbet, kabul ve namazınıza sevâb vermekle sizin hakkınızı muhâfaza ederim; siz de namazı muhafaza edin; sıdk, ihlas, huzur, hudû', tezellül ile münâcât, inkisârı kalb, yardım ve hidâyet dilemek, sükûn, vekar, heybet, ta'zîm ve devâmlı müşâhdeyle kalblerinizi muhâfaza ederek, namaz kılın. Ancak kalbleri muhâfaza edilerek kılınan namaz, orta namazıdır. Çünkü kalb, insanın ortasındadır. Kalb, ruh ile cesedin arasında vasıtadır. Zaten bundan dolayı kendisine kalb denildi. Namazların üzerinde

---

[1] Sahîh-i Müslim 38, Keşfül-Hafâ: 3034, İbni Mace: 3784, Süneni tirmizi: 3027, Süneni Ebû Dâvûd: 821, Kenzul-Ummal: 18920,

özellikle muhâfazanın tahsisi buna işârettir. Bu da kalb namazıdır. Kalbin namazı, devâmlı müşâhede ile olmaktadır. Çünkü beden, bir saat, namazın erkân ve şekli gibi muhâfaza edilir. Bir saat, ondan çıkar. Onun sûretini muhâfaza etmeye bir yol yoktur. Manâlarını hıfzetmeden sûretinin devâmı, huzûr ve şuhûd ile vasıflanır. Bu da ancak kalbin şânı ve durumudur. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

"Şüphesiz ki bu söylenende, kalbi olan yahut şuhûd halinde kulak tutan kimse için uyandıracak bir ihtar vardır!"[1]

Kalb erbâbının sıfatlarından biri de, onlar daimî namazlarının içindedirler. Te'vilatı Necmiyyede de böyledir.

Amr'ı niyetlenip Zeyd'e seslenirsen kimse sana icâbet etmez

Sâlikler, ölüm ve kabirden önce, haremin huzûruna koşmalıdırlar. Zîrâ gayûr olan Allâhü Teâlâ hazretlerinin katında futûrsuzca kılınan bir namaz makbûl değildir. Zâtının nurunun tecelli etmesi için elbette kâinattan yüz çevirmek lâzımdır. Yoksa, kalbinde Amr'ı hazır tutup, Zeyd'e seslenen kişiye asla icâbet olunmaz. Kimse onun sesine kulak vermez.

Şeyh Sa'dî eş-Şirâzî (k.s.) buyurdular:

O gördüğün posta oturanlar, hepsi postun kurbanı ve ona yalvaranlardır. Kişinin Allâhı bırakıp mahluku kıble yaparak ona yönelip kıldığı namaz, elbette namaz değildir. Tevfik ve başarı Allâh'tandır.

[1] Kâf: 50/37,

Vefat edecek kişinin hanımı için vasiyeti

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًاۚ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِۜ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

Meali:

Ve içinizden zevcelerini geri bırakarak vefât edecek olanlar, zevceleri için senesine kadar çıkarılmaksızın bir intifa'ı (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyet etmek var. Bunun üzerine kendileri çıkarlarsa, kendi haklarında yaptıkları meşrû' bir hareketten dolayı size bir mesûliyet yoktur. Maamâfih Allâh azîz, hakîmdir.[240]

Mutallakaların (boşananların) da ma'rûf vechile bir istifâde haklarıdır ki, ihkâkı (yerine getirilmesi) **Allâh'tan korkanlara bir vazifedir.**[241]

İşte akıllarınız ersin diye, Allâh size âyetlerini böyle beyan buyuruyor.[242]

Tefsiri:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ **"Ve içinizden vefât edecek olanlar,"**

Yâni ölecek olanlar. Hasta ve yatağında yatıp hastalığıyla ölüme yaklaşan kişilere vefat edenler diye isim verildi. Bu bir şeyin kendisinin teviliyle isimlendirilmesi kâbîlindendir. Burada mecâzın karinesi, vefat ettikten sonra vasiyet etmenin imkânsız oluşudur.

وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا **Ve zevcelerini geri bırakarak" (1/374)**

Yâni kendilerinden sonra kadınlar bırakanlar, demektir.

وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ **"Zevceleri için vasiyyet etmek,"**

Yâni kadınları için vasiyet ederler, vasiyette bulunurlar. Bu cümle, اَلَّذِينَ onlar ki" ismi mevsûlünün haberidir.

مَتَاعًا "İntifa'ı (geçimlerinin sağlanmasını)"

Yâni metâ (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyet ederler.

اِلَى الْحَوْلِ "Senesine kadar,"

Yâni kadınları senesine kadar güzel bir şekilde geçimlerini sağlayın, demektir.

غَيْرَ اِخْرَاجٍ "Çıkarılmaksızın,"

Bu kavl-i şerif, مَتَاعًا "İntifa'ı (geçimlerinin sağlanmasını)" kavl-i şerifine bedel-i iştimâl ile bedel'dir. Bu şekilde, kadınların faydalanmaları ve evlerinden çıkarılmamalarıyla bir senenin arasında bir yakınlık olsun, diyedir.

Sanki şöyle denildi: Ölmek üzere olan erkekler, eşlerine evlerinde bir sene kalıp faydalanmalarını ve çıkmamalarını vasiyet eder.

Veya bu kavl-i şerif: لِأَزْوَاجِهِمْ "eşlerine" kavl-i şerifinden hâldir. Yâni çıkmaz oldukları halde, demektir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Henüz ölüm döşeğinde hasta yatarlarken, hanımlarının kendilerinden sonra dışarıya atılmaması için, yiyecek, giyecek ve barınak hususunda bir yıl sürecek şekilde vasiyette bulunmaları, kendilerine vâciptir.

Sebeb-i Nüzûl

Bu âyet-i kerîme, Tâif ehlinden bir adam hakkında nâzil oldu. Ona, Hakîm bin el-Hâris, deniliyordu. Bu zât Medîne'ye hicret etti. Yanında çocukları, anası ve babası, bir de hanımı vardı. Bu zât vefat etti. Allâhü Teâlâ hazretleri bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ölen şahsın mirasından ölenin ana ve babasına, çocuklarına pay verdi; fakat hanımına bir şey vermedi. Ancak miras verdiği kimselere, kocasının terekesinden bir yıl o kadına infakta bulunmalarını emretti.

İslâm'ın ilk dönemlerinde vefatı üzerine kadının iddet bekleme süresi bir yıldı. Bir yıl geçmeden vârisin bu kadını evden çıkarıp atması haramdı. Kocanın da bunu vasiyet etmesi gerekirdi.

Bir yıl iddet bekleyen kadının, nafakası ve süknâsı (barınması) kocanın malından karşılanması vâcipti. O kadın çıkmadıkça... O kadının mirasta hakkı yoktu. Eğer kadın kendi isteğiyle kocasının evinden çıkarsa, nafaka hakkı düşerdi. Adamın buna da vasiyet etmesi gerekirdi.

İslâmın ilk yıllarında bu şekilde devam etti. Daha sonra miras âyetleri nâzil oldu. Allâhü Teâlâ hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi neshetti. Bu âyeti, çocuk ve oğlun çocuğu olmadığı zaman, kadının dörtte bir alması; ikisi olmadığı zaman da sekizde bir mirastan pay verilerek, bu, senelik faydalanma hükmünü neshetti.

Yine İmam Ebû Hanife hazretlerine göre, dört ay on gün iddet beklemeyle bir senelik iddet de nesh oldu.

(İddetin dört ay on gün olduğunu beyan eden âyet-i kerîme) Her ne kadar tilâvet bakımından önce ise de, inzâl bakımından sonradır. Böylelikle kadına mirastan pay verildi…

فَاِنْ خَرَجْنَ **"(Bunun üzerine) kendileri çıkarlarsa,"**

Kocalarının evlerinden kendi arzularıyla çıkarlarsa,

فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ **"Size bir mesûliyet yoktur."**

Ey İmamlar (Idâreciler) ve hakimler!

فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ **"Kendi haklarında yaptıkları meşrû' bir hareketten dolayı,"**

Şeriatın reddetmediği bir iş yapmadıkları takdirde, süslen-mek, koku sürünmek, mâtemi terketmek, evlenme girişimlerin-de bulunmak gibi şeyler dışında, bir vebâl yoktur.

Bu âyet-i kerîme, kadının kocasının evinde oturması ve onun için mâtem tutmasının vâcip olmadığına delâlet eder. Kadın, kocasının evinde oturmak ve yas tutup nafaka almak ve çıkıp gidip nafakayı terketmek arasında serbest olduğuna delâlet etmektedir.

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ **"Allâh azîz,"**

Allâh, emrine gaalibtir. Kendisine mühâlefet edeni cezâlandırır.

حَكِيمٌ(٢٤٠) **"Hakîmdir."**

Hükümlerinde kullarına maslahatlar gözetir.

Takvâ ehli, boşanan kadına iyilikte bulunur

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ **"Mutallakaların (boşananların) hakları vardır."**

Bu boşanan kadınlarla gerdeğe girilmiş olsun veya olmasın müsâvidir.

مَتَاعٌ **"Bir istifâde"**

Yâni mutlak mut'a vardır. Bu hem müstehab olan mut'aya ve hem de vâcip olan mut'aya şâmildir. Çünkü eğer boşanan kadın kendisine verilmiş (yani mehir verilmiş ise) ve kendisiyle gerdeğe girilmemiş ise, onu fayadalandırmak vâciptir. Yok eğer, mehir kendisine verilmeden ve kendisiyle gerdeğe girilmeden boşanmış ise, bunu da faydalandırmak müstehabtır.

Geçen âyet-i kerîmedeki, وَمَتِّعُوهُنَّ "Ve onları müstefid edin (faydalandırın),"[1] kavl-i şerifindeki temettü lafzı, buna delâlet etmektedir. Vâcibe de hamledilebilir. Onun için bu iki âyet-i kerîmenin arasında bir zıtlık yoktur.

بِالْمَعْرُوفِ **"Ma'rûf bir şekilde,"**

Yâni şer'an ve âdeten ma'rûf olan bir mut'a ile faydalandırmak. Yâni şeriatçe ve gelenek olarak uygun olan şeyler vermesi

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ(٢٤١) **"Haklarıdır ki, ihkaakı (hakkı yerine getirmesi) Allâh'tan korkanlara bir vazifedir."**

Yâni takvâ sahibi olan kimseye gereken ve yakışan, vâcip olmadığı halde, lakin takvâ gereği, kadının kalbini hoş tutması bakımından ve arada bir kin kalmaması için ona teberru' da bulunup ona bir şeyler hibe etmesi lâzımdır.

[1] Bakara: 2/237,

Akıl erdirmeniz için Allâh âyetlerini beyan ediyor

كَذٰلِكَ **"Böylece"**

Talak ve iddetin hükümlerinden geçenlere işârettir. Yâni bu açık beyan misâli:

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ آيَاتِهِ **"Allâh size âyetlerini böyle beyan buyuruyor."**

Kullarına meşrû kıldığı hükümlere delâlet eden ayetleri beyan ediyor.

Kâdî buyurdu: Bu kavl-i şerif, Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarına, meâş ve meâd (dünya ve âhiret) cihetinden muhtaç olacakları hükümleri ve delilleri, kullarına yakında beyan edeceğine bir vaaddir.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ(٢٤٢) **"Akıllarınız ersin diye,"**

İçindekileri anlamanız, orada aklı kullanmanız ve bu âyetlerin gereğiyle amel etmeniz içindir.

Mesnevî'de buyuruldu.

Şerli kimseler, lengersiz gemiler gibidirler.

Zararlı rüzgarlardan tehlikeye düşerler.

İnsan akıl lengeri ile emniyet bulur.

Hemen bir akıl lengeri dilen.

Akıllılar, kerem denizinin inci hazinesinden aklın yardımını alırlar.

Te'vilât-ı Necmiyyeden tasavvufî mânâlar

Bu âyet-i kerîmelerde şu işâretler vardır: Boşanan bir kadın cebren yâni zorla ayrılığa mübtelâ olmaktadır. Allâhü Teâlâ hazretleri, kadının kırılan kalbini mut'a ile sarılmasını emir buyurdu.

Bununla sâdık olan müride işâret etmektedir. Eğer sâdık muridi, talebi esnâsında, azizlerden ve akrabalardan firâk (ayrılık); sevdiklerinden ve dostlarından hicrân (ayrılıp gitmek),(**1/375**) dünyâ malından ve makâmından çıkış, vatandan (memleketten) ve orada oturanlardan hicret etmek ve Allâh'ın havass kullarının sohbetine katılmak için, başka memleketlere taşınmak ve faydaları elde etmek için şiddetlere göğüs germeğe işârettir. Çünkü bu kişiye Allâhü Teâlâ hazretleri, ihsanını saçar, o kişiden hüzün ve kederlerini yâni üzüntüsünü giderir.

Allâhü Teâlâ hazretleri, mut'asıyla onun kalbinin kırıklığını sarar. Onun için şöyle buyuruldu: أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ أَجْلِي

"Ben, benden dolayı kalbi kırık olanların yanındayım."[1]

Meraklı ve istekli tâlibe, nail olunan ma'rifetten güzel bir faydalandırma vardır. Bu şekilde Allâhü Teâlâ hazretleri, âyetlrini, lütuflarının sınıflarını ve size olan şefkat ve merhametini izhâr ediyor ki, lütfunun nurları ve kemâlinin sıfatlarına akıl erdirirsiniz diye.

Te'vilat-ı Necmiyyede de böyledir.

Akıllı kişi dünyâya gönül bağlamaz

Akıllı kişi, (hasretle) dünyâya nazar etmez, ona gönül bağlamaz ve dünyâdan yüz çevirir. Belki dünyânın menfaatlerin-den ve garazlarından geçip gider. Hak yolunda dünyânın şiddetlerine göğüs gerer... Zâta mutlaka vâsıl oluncaya kadar dünyânın zorluklarına tahammül eder.

Hikâye (dünyaya rağbet)

Hikâye olundu. Şakîk-i Belhî (r.h.) hazretleri, üç gün yemek bulamadı. Hiç bir şey yemedi. İbâdetle meşgûl idi. Açlıktan zayıf düşüp ibâdet yapamayacak hâle gelince, ellerini semâya dergâhı ilâhiyeye kaldırdı:

-"Yâ Rabbî! Bana yemek nimeti verip, beni yedir!" diye duâ etti. Duayı bitirdiğinde, etrafına baktığında kendisine bakan bir adam gördü. Adam, kendisine selâm verdi ve:

-"Ey şeyh! Benimle gel!" dedi.

Şakîk-i Belhî hazretleri onu takip etti. Adam onu bir eve götürdü. Türlü türlü leziz ve nefis yemekler hazırlanmıştı. Sofranın çevresinde, hizmetçiler, câriyeler ve köleler vardı. Şakîk-i Belhî hazretleri yemeğini yedi. O yemeğini yerken adam ayakta bekliyordu.

Şakîk-i Belhî hazretleri, karnını doyurdu. Adama duâ ve teşekkür etti. Kalkıp gideceği sırada adam yine sordu:

-"Ey şeyh! nereye gidiyorsun?" O:

-"Mescide!" dedi. Adam:

[1] Keşfül-Hafâ: 614, Feyzül-kadir no: 1055, 1348,

-"Senin adın nedir?" dedi. O:

-"Şakîk!" dedi. Adam:

-"Ey Şakîk! Bilgin olsun, muhakkak ki bu ev, içindeki her şey, senindir. Bu câriyeler ve köleler de senindir. Ben de senin kölenim. Ben babanın kölesiyleydim. Beni ticârete göndermişti. Babanın parasıyla ticâret yaptım. Bütün bunları kazandım. Geri döndüğümde babanın vefat ettiğini gördüm. Babanın mirâsına konman için sana haber vermeye geldim," dedi. Şakîk sordu:

-"Bunların hepsi benim mi?" Adam:

-"Evet!" dedi. Şakîk-i Belhî hazretleri:

-"Eğer bu köle ve câriyeler benim ise, ben hepsini Allâh için âzâd ettim. Bundan böyle hepsi hürdürler. Eğer bu mallar benim ise, ben onları size bağışlıyorum. Aranızda paylaşın. Beni ibâdetten alıkoyacak hiçbir şey istemiyorum!" dedi.

Sa'dî buyurdu:

Alaka kurmak, hicâb ve perdedir,

kulun hiç bir şey elde etmemesidir.

O halde alâkayı kopar ki asıla vâsıl olasın.

Bu çağda uyumak uyanıklıktan hayırlıdır

Dünyanın ilgisi özellikle bu çağda fitne ve şer'dir. Bu çağda (fitne, fesad ve şerlerin uyanık olduğu dönemde) uyumak uyanıklıktan daha hayırlıdır. [1]

Hîkâye (dünya hayat)

Hikâye olundu. Süleymân Aleyhisselâm'a cennet şarabı yâni "Âb-ı Hayat"[2] getirildi ve şöyle denildi:

-"Bu sudan içersen, kıyâmete kadar yaşarsın"

[1] İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, bu sözleri kendi çağında söylediler. O dönem, insanların ibâdetle meşgûl olduğu, şeriatı garra-i Ahmediyye, sîreti Muhammediyye , Ahlâkı Mahmûde ve sünneti Mustafaviyye ile amel edildiği bir çağdı… Evliyâ ve âlimlerin çok olduğu, bir dönemdi… !

[2] Âb-ı Hayat; Hayat suyu, dirilik suyu, demektir. Yeryüzünde âb-ı hayat vardır. O sudan içen kimse kıyâmete kadar hayatta kalır. Hızır Aleyhisselâm ondan içtiği için hayattadır. İlyâs Aleyhisselâm'ın da bu sudan içtiği rivâyet edilmektedir.

Süleyman Aleyhisselâm, kendisine bu güzel haberi getiren melekten biraz müsaade istedi.

Süleyman Aleyhisselâm bu meseleyi danışmak için bütün canlıları topladı. Onlara danıştı. Canlılar:

-"Âb-ı Hayattan içmeniz sizin için hayırlı olur." Dediler.

-"Neden?" diye sordu:

-"Hayat suyundan içerek, tâ kıyâmete kadar yaşar ve sürekli Cenab-ı Allâh'a ibâdet edersiniz. Bu ele geçmez bir nimettir," dediler.

Süleyman Aleyhisselâm Kirpinin toplantıda bulunmadığını fark etti. Kirpiyi toplantıya davet etmek için, At ile Doğan kuşunu gönderdi.

Kirpi gelmedi. Bunun üzerine Süleyman Aleyhisselâm, Köpek gönderdi. Köpeğin gitmesi üzerine Kirpi geldi. Süleymân Aleyhisselâm, Kirpiye sordu:

-"At ile doğan kuşunu gönderdim, neden onların davetine uyup hemen gelmedin?" Kirpi:

-"Onlar boşturlar!"

-"Nasıl yâni?

-"Çünkü At, sahibine boyun eğdiği gibi, düşmanına da boyun eğer ve düşmana saldırdığı gibi, sahibine de saldırır. Doğan kuşu ise, sahibine itaat ettiği gibi sahibinden başkasına da itaat eder."

-"Ya köpek?"

-"Köpek böyle değildir. Köpek vefâ sahibidir. Sahibi köpeği evden kovsa bile köpek yine ikinci defa evine döner."

Kirpinin bu güzel bilgilerinden sonra Süleyman Aleyhisselâm, kendisine sordu:

-"Bu âb-ı hayat suyundan içeyim mi? Kirpi:

-"İçme!." Dedi. Süleyman Aleyhisselâm sordu:

-"Neden?"

-"İçerseniz, ömrünüz uzar, bu dünyâ hapishânesinde çok kalırsınız. İzzetle ölmek ve cennete girmek, hapishânede yaşamaktan daha hayırlıdır. Yâni eğer hayat suyunu içip, tâ kıyâmete kadar yaşayacak olursanız, bütün sevdiklerinizin, çocuklarınızın, torunlarınızın hep öldüklerini görecek, üzülecek ve hatta onların ölüm acısını içinizde hissedeceksiniz. Evlât acısı yürekleri yakar. Ayrılık acısı çok zordur.

Allâh'ın sizin için âhirette hazırladığı nimete kısa bir zamanda kavuşmak daha iyidir," dedi.

Fârisî beyt:

Esâret hayatını yaşamaktansa,

büyük bir şerefle ölmek daha iyidir.

Süleyman Aleyhisselâm, Kirpinin bu fikrini beğendi. Âb-ı Hayattan içmekten vazgeçti. Ona:

-"Doğru söyledin, güzel bir karar! dedi. Sonra, kendine getirilen o suyu denize dökülmesini emretti. O andan itibâren o denizin suyu tatlı oldu. Ne güzel buyurmuşlar:

تزود من الدنيا راحل وبادر فان الموت لاشك نازل

وان امرأ قد عاش سبعين حجة ولم يتزود للمعاد لجاهل

ودنياك ظل فاترك الحرص بعدما علمت فان الظل لا بد زائل

Dünyadan azık hazırla yolcu, Koş! Muhakkak ki ölüm, şek ve şüphesiz gelir. Bir kişi yetmiş asır yaşasa bile cehâletinden dolayı âhireti için azıklanmadı. Senin dünyân bir gölgedir. Hırsı terket. Bunu bildikten sonra, gölge elbette yok olacaktır.

Sa'dî (k.s.) buyurdular:

Nimet, kişiyi mağrûr ve gâfil kıldı.

Eli dar olan taliptir.

Onda serra (sevinç) ve darra (sıkıntı) hali yoktur.

Onun kendisine gücü yetmiyor.

Allâhım bizleri mânilerden muhâfaza et.

Allâh yolunda cihâd

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ص فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٤٤﴾

Meali:

Bakmaz mısın, o kimseler ki, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyarlarından çıktılar, Allâh da kendilerine "Ölün!" dedi, sonra da onlara bir hayat verdi. Her halde Allâh insanlara karşı bir fazl sahibi ve lâkin insanların pek çokları şükretmiyorlar.[243] O halde Allâh yolunda çarpışın, ve Allâh'ın semî, alîm olduğunu bilin.[244]

أَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ "Bakmaz mısın, o kimseler ki, diyârlarından çıktılar."

دِيَار "Diyârlar" kelimesi, دار "ev –yurt" kelimesinin cemiidir. Yâni menzil, konak ve yurtlarından çıktılar, demektir. (**1/376**) Bu hitab, zâhiri hasebiyle Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine tevcih edilmiştir. Ancak mânâ cihetinden, onların kıssalarını işiten herkese, kitap ehline ve tarih erbâbınadır.

Aslında müktazâ-ı zâhire göre, أَلَمْ تَسْمَعْ قِصَّتُهُمْ " Onların kıssalarını işitmedin mi?" denilmesiydi. Ancak, bu hâdisenin kitap ehli yanında meşhûr olması ve hâdise'nin zâhirine tenbih için, işitmeleri, görme mertebesine indirildi ve böylece: أَلَمْ تَرَ "Bakmaz mısın?" kavl-i şerifiyle hitâb olundular. Bu onların hallerini taaccub (hayret) içindir. Yâni Kendisine dâhil olan nefiy (لَمْ) kelimesinden dolayı mânâ ikrâra hamledilir.

Kur'ân-ı kerim'de أَلَمْ تَرَ kelimesinin mânâsı

İmam Vâhidî (r.h.) buyurdular: الرؤية görmenin mânâsı, burada kalbin görmesidir. Kalbin görmesi de bilmek mânâsınadır. (Vahidinin sözleri)bitti.

Burada, الرؤية görmenin (yani, أَلَمْ تَرَ "Bakmaz mısın?" fiili) kalbî idrâk olmasıyla berâber, إِلَى (harf-i cerriyle) müteaddî ise, vâsıl olmak ve intihâ mânâlarını tazammun ettiği (kapsadığı) içindir. Bunun mânâsı: ألم ينته علمك اليهم Senin ilmin onların kıssasına ulaşıp intihâ etmedi mi?" (Başka bir ifâdeyle: "Onların bilgisi gelip sana ulaşmadı mı?)" demektir.

Âlimler buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine, görmediği hâlde, أَلَمْ تَرَ "Bakmaz mısın (görmedin mi)?" şeklinde vaki olan bütün hitâblar, bu mânâyadır (yani kalbin görmesi demek olan bilmek mânâsınadır). Yâni mânâları, onların bilgisi gelip sana ulaşmadı mı? demektir.

El-Kevâşî'de buyuruldu: Manâsı vücûb'tur. Çünkü istifhâm hemzesi, nefinin üzerine veya istifhâm üzerine dâhil olduğu zaman, takvîr ve icâb mânâsına olur. Bu kavl-i şerifin mânâsı: "Diyârlarından çıkanların haberini gerçekten bilmektesin," şeklindedir.

İbni Temcîd, Hâşiyelerinde buyurdu: أَلَمْ تَرَ "Bakmaz mısın (görmedin mi)?" kavl-i şerifiyle, kıssa yoluyla ilmi geçen (daha önce hakkında bilgi verilen) bir şey hitâb edilir. Bazen de onunla ilmi geçmeyen bir şeye hitâb edilir. Bazan adamın biri diğerine, başlangıçta tarifini murad ederek: أَلَمْ تَرَ إِلَى فلان أى شيء قال "Falancaya bakmadın mı ne söyledi?" der.

Burada âyet-i kerîmenin muhâtabları, ya onu işitenlerdir. Ki târih ehlinden daha önce bunun hakkında bilgi almış olanlardır. Onlara zikretti ve onları hayretler içerisinde bıraktı.

Veya bu âyetin muhâtabı onu işitmeyenlerdir. Bu hâdiseyi daha önce işitmeyenlere tarif edip onları hayretler içerisinde bırakmaktadır.

Denildi ki, buradaki hitâb umûmîdir. Görmek (işitmek ve bilmek şanından olan) kendisinden gelen herkesedir. Kıssanın yaygın olmasına ve şöhretine delâlet etmektedir. Herkesin, bu kıssayı bilmesi, görmesi ve ondan ibret alması gerekir.

Ölümden kaçarken toptan ölmeleri

وَهُمْ أُلُوفٌ "Ve onlar binlerce kişiydiler."

أُلُوفٌ *"binler" kelimesi,* أَلْف *"bin" kelimesinin cemiidir.* أَلْف *"bin" kelimesi, esmâ-i adetin cümlesindendir.*

Onların meblâğından (vardıkları son sayıdan) ihtilâf edildi.

Bu kavl-i şerifin lafzî tarafına bakılırsa onların (yani burada kıssaları zikredilen kişilerin) onbinden daha fazla olması gerekir. Çünkü أُلُوفٌ "binler" kelimesi cemi kesrettir[1]. Cemi kesret olduğuna göre on binden fazla kişi olmaları gerekir. Zîrâ, on ve daha az olan bir topluluğa: أُلُوفٌ "binlerce" denilmez.

حَذَرَ الْمَوْتِ "Ölüm korkusuyla"

Mef'ûlü leh'tir. Yâni ölüm korkusundan dolayı memleket-lerinden çıktılar, demektir.

فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ "Allâh da kendilerine dedi,"

Bir meleğin lisânıyle dedi. Burada söylemek, Allâhü Teâlâ hazretlerine isnâd olundu. Bu isnâdın sebebi, korkutmak ve işin vehâmetini beyan etmek içindir. Çünkü Kâdir ü Kahhâr ve Melik-ü Cebbâr'in kavl-i şerifinde bir hâl vardır.

مُوتُوا "Ölün!"

Bunun takdîri, فماتوا "hemen öldüler", cümlesidir. Çünkü: ثُمَّ أَحْيَاهُمْ "sonra Allâh onları diriltti" kavl-i şerifinin iktizâsı onların ölmeleridir. Bu takdîr, diriltmenin, ölümden sonra meydana gelmesinden dolayıdır.

ثُمَّ أَحْيَاهُمْ "Sonra da onlara bir hayat verdi."

---

[1] Cemi kesret, on sayısından başlayıp, ileriye devâm eden bir cemidir. Cemi', müfred (bir) ve tesniye (iki) olmayan yani üç ve daha yukarısına denir. Ama Arabî kelimelerde cemiler (içerdikleri çokluk manâsı itibâriyle) ikiye ayrılır.

1- Cemi kıllet,
2- Cemi kesret.

Cemi" kıllet, üçten başlayıp, onu geçmeyen cemilerdir. Bunlarında dört vezinleri vardır. أفعل أفعال أفعلة فعلة dir. (Bu vezinlerin dışında kalan cemiler, cemi kesrettir.)

Cemi kesret ise, ondan başlayıp, sonsuza kadar devam eden cemilerdir. Birinin ecdâdına söven bir Müslümanı mahkemeye çıkartmışlardı. Kâdî efendi, أجداد ecdâd kelimesinin cemi oluşundan hareketle, söven kişinin idâmına karar vermişti. Sarf ve Nahiv bilgisinden mahrum olan Kadî efendi ecdâda, sövmenin Adem Aleyhisselâm yani peygamberlere sövmek olduğu hükmüne varmıştı. Fetvâyı gören İmam Birgivî hazretleri, أجداد ecdâd kelimesinin cemi kıllet olduğunu ve cemi kılletlerin de üçten başlayıp, on sayısına geçmediğini, bu kişinin onuncu dedesine kadar bir peygamber olmadığına göre idâm edilmeyeceğine dair verdiği fetvâ meşhûrdur.

Yâni ömürlerinin geri kalan kısmını tamamlamaları ve kader'den kaçmanın mümkün olmadığını anlamaları için, Allâh onları diriltti.

İbni Arabî (r.h.) buyurdu: Onların öldürülmeleri ve sonra diriltilmeleri onlar için bir cezâ idi. Çünkü, kendisinden sonra diriltilmek olan bir ölüm, kendisinden sonra dünyevî bir hayat olmayan eceliyle gelen ölüme îtibarla bir cezâdır.

Hasan Basrî (r.h.)'dan yine (buyurdu:) Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara cezâ olması için, henüz ecelleri gelmeden onları öldürdü. Sonra geri kalan ömürlerini bitirmek için tekrâr onları diriltti.

Öldükten sonra yeniden dirilenlerin kıssası

Tefsîr ehli âlimlerin çoğunun zikrettiğine göre, bunlar, İsrailoğullarından bir kavimdi. (Irak'ın) Vâsıt şehrinin kasabalarından (veya şehirlerden) kendisine "Dâverdân" denilen bir kasabadandılar. O kasabada "Tâûn"[1] vukû buldu. Yâni vebâ salgını meydana geldi. Memleketin eşrâf ve zengileri gittiler. Sefil ve fakirleri kaldılar. Şehirde kalanların çoğu helâk oldular. Gidenler ise kurtuldular. Tâun kalkınca, kaçanlar şehre döndüler.

Memlekette kalanlar:

-"Arkadaşlarımız, bizden daha akıllıymışlar! Biz de onlar gibi yapmış olsaydık, onlar gibi yaşardık. Ölenlerimiz ölümden kurtulurlardı. Eğer ikinci kez tâûn gelecek olursa elbette vebâ'nın olmadığı bir arazîye çıkacağız," dediler.

Ertesi sene tekrâr tâûn vukû buldu. Şehrin bütün halkı kaçtı. Çıktılar, hatta iki dağ arasında bulunan, "Efyâh" vadisinde konakladılar.

Kurtuluş aradıkları vadiye konduklarında, vadinin alt tarafından bir melek ve vadinin üst tarafından başka bir melek onlara seslendi:

-"مُوتُوا "Ölün!"

Herhangi bir hastalık olmaksızın, Allâh'ın emri ve meşîetiyle hepsi öldüler. Hatta hayvanları da öldü. Hepsinin ölümü bir adamın ölümü gibi oldu.

Üzerlerinden sekiz gün geçti. Artık şiştiler, cesetleri kokuştu.

---

[1] Taun, vebâ salgını demektir. Milyonlarca insanın ölümüne sebep olabilecek bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalık, kemiriciler (fareler gibi) hayvanların arasında salgınlar yapar. Onlardan da değişik yollardan insanlara geçer. Vebâ'dan korunmak için ilâcın yanı sıra, ilk defa tecrid ve karantina'yı tavsiye eden Efendimiz (s.a.v.) hazretleridir.

İnsanlar, geldiler fakat onları defnetmekten aciz kaldılar. Onları yırtıcı hayvanlardan korumak için etraflarına duvar çevirdiler ve orada oldukları gibi terkettiler.

Bir müddet geçti. Cesetleri tamâmen çürüdü, kemikleri dağıldı…

Hazkîl Aleyhisselâm

Kendisine Hazkîl bin Bûzî, denilen nebî (peygamber), onlara uğradı. Hazkîl Aleyhisselâm, Mûsâ Aleyhisselâm'dan sonra İsrâiloğullarına gönderilen üçüncü halifedir. (**1/377**)

Mûsâ Aleyhisselâm'ın vefatından sonra İsrâiloğullarının işlerini idâre edenler Yûşâ bin Nûn Aleyhisselâm[1] sonra Kâlib bin Yuhannâ, sonra da Hazkîl Aleyhimüsselâm'dır.

Hazkîl Aleyhisselâm'a "İbni Acûz" (kocakarının oğlu) denirdi. Çünkü annesi yaşlı bir kadındı. Bu kadın yaşlılığından ve kısırlığından sonra Allâh'tan bir evlâd istedi. Allâhü Teâlâ hazretleri de kendisine Hazkîl Aleyhisselâmı hibe etti.

Zülkifl Aleyhisselâm'ın yetmiş peygamberi Yahudilerin elinden kurtarması

Hasan Basrî (r.h.) buyurdular: O peygamber, Zülkifl Aleyhisselâmdır.

Bu yüce peygambere "Zülkifl" (yani kefâlet sahibi) adı verildi. Çünkü Zülkifl Aleyhisselâm, yetmiş peygambere (canı pahasına) kefil oldu. Onları öldürülmekten kurtardı.

İsrâiloğulları yetmiş peygamberi tutuklamış hepsini birden öldürmek üzereydiler. Zülkifl Aleyhisselâm onlara:

-"Siz kaçın gidin. Çünkü sâdece benim öldürülmem, topluca öldürülmemizden daha hayırlıdır," dedi.

Diğer peygamberlerin kurtulması için kendisini fedâ etti. O, peygamberleri İsrâiloğullarının elinden kurtarıp gizlice hicret etmelerine yardımcı oldu.

Daha sonra öldürmek için gelip, Zülkifl Aleyhisselâm'a peygamberleri sordular. Zülkifl Aleyhisselâm:

[1] Yuşa bin Nun Aleyhisselâm hakkında geniş bilgi için, Osmanlı yayınları arasında çıkan "Hazreti Yûşa Aleyhisselâm" isimli kitabımıza bakınız.

-“Onlar kaçıp gittiler! Nereye gittiklerini bilmiyorum!” dedi. Fazl-ü keremiyle Allâhü Teâlâ hazretleri, Yahudîleri Zülkilf Aleyhisselâm’dan menetti. Ona zarar veremediler.

Hazkîl Aleyhisselâm’ın mucizesiyle dirilmeleri

Hazkîl Aleyhisselâm, ölü olan bu Yahudîlere uğradı. Gördükleri çok acâib şeyler olduğu için durdu. Onlara baktı. Hallerine taaccüb edip tefekkür etti. Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisine vahyetti:

-“Sana bir mucize göstermemi ister misin” dedi. O:

-“Evet!” dedi. Allâh’ü Teâlâ buyurdu:

-“Ey kemikler! Şüphesiz Allâh, toplanmanızı emrediyor” diye nidâ et, dedi.

Hazkîl Aleyhisselâm, Allâh’ın emrine uyarak:

-“Ey kemikler! Şüphesiz Allâhü Teâlâ hazretleri, toplanmanızı emrediyor”diye seslendi.

Vâdînin üst tarafından ve aşağı tarafından kemikler toplandı. Birbirlerine yapıştılar. Etsiz ve kansız, kemiklerden meydana gelen cesetler haline geldiler. Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, Hazkîl Aleyhisselâm’a vahyetti:

-“Ey kemikler! Size et giyinmenizi emrediyorum!” diye nidâ et” dedi. Hazkîl Aleyhisselâm, bu nidâyı yapınca, kemikler et giyindi. Sonra da deri giyindi. Böylece yeni ölmüş cesetler hâline geldiler.

Sonra Allâhü Teâlâ hazretleri, Hazkîl Aleyhisselâma vahyetti:

-“Ey ruhlar! Allâh, size kalkmanızı emrediyor!”diye nidâ et,” dedi. Hazkîl Aleyhisselâm böyle nidâ edince, o ölüler ayağa kalktılar, dirildiler. Ve Allâhü Teâlâ hazretlerini şöyle tesbih ettiler:

سُبْحَانَكَ اللهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ

-**“**Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, ey Allâhım! Ey Rabbimiz, sana hamdederiz. Senden başka ilâh yoktur.”

Fakat onlarda, o pis kokunun tesiri kaldı. Hatta bu kabilenin evladında ve günümüze kadar soylarından gelen Yahudîlerde hâlâ bu pis koku vardır.

Sonra bunlar, memleketlerine ve kavimlerine geri döndüler. Senelerce yaşadılar. Ölümün rengi hâlâ yüzlerinde vardı. Herhangi bir elbise

giydiklerinde kefen gibi oluverirdi. Bunlar ecelleriyle ölesiye kadar yaşadılar.

Bu kıssadan sâbit olan ve çıkarılan fayda; Müslümanları cihâd[1] etmeye cesâretlendirmek, şehâdetin sebeblerini arzetmek, Müslümanları tevekküle ve teslimiyete teşvik etmektir. Çünkü ölüm, sâdece cihâd'a gitmekle değildir. Ölümden kaçmak asla mümkün değildir. Evlâ olan kişinin Allâh yolunda cihâd etmesidir.

Allâh fazl-ü kerem sahibidir

اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ **"Her halde Allâh bir fazl sahibidir."**

Büyük bir fazl ü kerem sahibidir.

عَلَى النَّاسِ **"İnsanlara karşı,"**

Cemiine (hepsine) karşı fazl ü kerem sahibidir.

Amma bunlara verdiği fazl-ü keremi, onların başlarından geçen şeylerden ibret almaları için, ölümlerinden sonra onları diriltmesidir.

Amma onların kıssalarını işiten diğer insanlara ise, onları, ibret alınacak ve basîret gözüyle bakıp kendilerine çeki düzen verecekleri bir yolu hidâyet vermesidir.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَشْكُرُونَ(٢٤٣) **"Ve lâkin insanların pek çokları şükretmiyorlar."**

Allâh'ın fazlına şükretmediler. İnsanların bâzısı gereğince şükretmekten aciz kaldılar; bâzıları da küfürlerinden dolayı şükretmediler.

---

[1] Musannıf hazretleri hadise çok meşhur olduğu için burada bu kavmin şehirden kaçışlarının asıl sebebini zikretmedi. Şöyle ki, İsrâiloğullarının ölüp sonra dirilmelerinin asıl sebebi, Allâh yolunda cihâd'tan kaçmalarıdır:

إنهم فروا من الجهاد ولما أمرهم الله به على لسان حزقيل النبي عليه السلام، فخافوا الموت بالقتل في الجهاد فخرجوا من ديارهم فرارا من ذلك، فأماتهم الله ليعرفهم أنه لا ينجيهم من الموت شيء، ثم أحياهم وأمرهم بالجهاد بقوله تعالى: "وقاتلوا في سبيل الله"

Onlar, cihâttan kaçtılar. Allâhü Teâlâ hazretleri, Hazkîl Aleyhisselâm'ın lisânı üzere onlara cihâdı yani savaşmayı emretti. Onlar, cihâdda öldürülmekle ölümden korktular. Savaşmamak için memleketlerini terkedip çıktılar. Savaştan firâr ettiler. Onların hiçbir şekilde ölümden kurtulamayacaklarını kendilerine tam olarak öğretmek için Allâh onlara ölüm verdi. Sonra onları diriltti. Ve Onlara cihâdı emretti. Şöyle buyurdu: Allâh yolunda savaşın!" dedi. Kurtubî c. 3, s. 210, Âyet-i kerimenin siyâk ve sıbâkı da bu rivâyeti doğrulamaktadır. İsrâiloğullarının ölüp diriltilmeleri, cihâd'tan kaçmaya misâl gösterildiği gibi, onlar cihâd'tan kaçtıkları için bu kötülükler onların başlarına geldi.

Allâh yolunda savaşın

وَقَاتِلُوا “Ve savaşın!”

Hitâb, bu ümmetedir. Bu kavl-i şerif, mukadder bir cümle üzerine ma'tûftur. Yâni: İtaat edin ve savaşın, demektir.

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ “Allâh yolunda”

Allâh'ın dînini yüceltmek için savaşın. İ'lâ-i kelimetüllah için cihâd edin. Ölümden kaçmanın mümkün olmadığına yakînen inanın. Kader elbette tecelli edecektir. Öyleyse iki haz, nasîb ve payın birisinden mahrum olmayın.

O iki haz, ya (Allâh'ın) yardımı (zafer ve gazâ) sevâbıdır. Ya da Melik ve Vehhâb olan Allâh'ın yolunda ölmektir.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ “Ve bilin! Muhakkak ki Allâh, semî'dir.”

Başkalarının tergib ve teşviklerinden dolayı, cihâda koşanların o konudaki konuşmalarını hakkiyle işitir ve başkalarının nefret ettirmelerinden dolayı, savaştan geri kalanların konuşmalarını da gereğince işitir.

عَلِيمٌ(٢٤٤) “Alîm'dir.”

İnsanların kalblerinde gizlediklerini bilir. Allâh, geri kalanın savaştan niçin geri kaldığını da bilir; cihâda katılan kişinin hangi sebebten dolayı cihâda katıldığını da bilir. Mücâhidin niyetinin din için mi yoksa dünyâlık için mi olduğunu bilir. O, cezâların ötesindendir.

Taun olan yerden kaçmak

Sonra muhakkak ki;

أَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ

“Bakmaz mısın, o kimseler ki, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyarlarından çıktılar, Allâh da kendilerine “Ölün!” dedi, sonra da onlara bir hayat verdi.” kavl-i şerifi, evlerini ve barklarını bırakıp kaçanların kötü hallerini reddediyor ve onları takbîh edip kınıyor.

Kaçıp gitmelerini ölümle cezâlandırdı. Onlar kurtuluş ümit ettikleri yerde, Allâh tarafından hüsrâna uğradılar. Bütün bunlar, firârın kötülüğüne delâlet etmektedir.

Bu âyet-i kerîmeyle sebât ve istikrârın faydasının sâbit olduğu, firâr edip kaçmanın da kötülüğü ortaya çıktı.

Hadis-i şerifte buyuruldu:

اَلْفَارُّ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَارِّ مِنَ الزَّحْفِ وَالصَّابِرُ فِيهِ كَالصَّابِرِ فِي الزَّحْفِ

“Tâûndan (vebâ salgınının olduğu yerden kaçıp hastalık mikrobunu başka yerlere taşımak) savaştan kaçmak gibidir. Orada sabretmek, savaşta sabretmek gibidir.”[1]

Bu hadîs-i şerîf, tâûn olan yerden kaçmayı nehyetmekte ve oradan firâr etmenin haram ve büyük günahlardan olduğuna delâlet etmektedir.

Bir kölenin Abdulmelik’i irşâd edişi

Denildi: Abdülmelik, tâûndan kaçtı. Bir gece merkebine binip, bir kölesi (hizmetçisi) ile berâber şehirden çıktı.

Kendisi bineğinin üzerinde uyukluyordu. Bir ara kölesine:

-“Konuş! Bana bir şeyler anlat!” dedi. Köle:

-“Ben kimim ki, sana ne anlatayım?” dedi. Abdulmelik:

-“Ne olursan ol! Duyduğun bir meseleyi anlat!” dedi.

Köle konuşmaya başladı:

-“Duyduğuma göre, bir tilki bir aslana hizmet eder. Aslan da onu muhâfaza ediyormuş. Bir kere tilki, bir kartal görerek, aslana sığındı. Aslan da onu muhafaza için sırtına oturttu. Kartal da inip onu kaptı. (Kartalın ağzında havalanan tilki, aslana sitemle seslendi:)

-“Ey Ebe’l-Hâris![2] Hani beni koruyacağına dair bana söz vermiştin. Bana yardım et!” dedi. Aslan yerden başını kaldırıp, kartalın pençesinde feryad ve figân eden tilkiye baktı. Ve:

-“Ben, ancak seni yerdekilerden kurtarabilirim ve onların zararını senden defedebilirim. Gök ehline benim gücüm yetmez, seni onlardan kurtarma yolu ve yordamı yoktur!” dedi.

---

[1] Müsnedi Ahmed: 13954, Bu hadîs-i şerîf, mikrobun, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri tarafından bilindiğine ve bazı hastalıkların mikrop yoluyla geçtiğine delâlet etmektedir.

[2] Aslanın lakablarından biri de, أبو الحارث “Ebü’l-Hâris”tir. Ahter-i Kebir, s. 9, Osmanlı Yayınevi

Kölenin bu hikâyesi üzerine, Abdülmelik:

-“Bana vaaz ettin! İyi ettin!”dedi.

Bu hikâyeden ders çıkaran Abdülmelik, şehre geri döndü. Kazâ ve kaderine râzı oldu. (**1/378**)

Sa’dî (k.s.) buyurdular:

Kazâ ve kader öldürmüştür.

Onun geldiği yere, onun alevlendiği yere hiç bir su fayda vermez.

Kader ve kaza

Ve bil ki: Kader ve kazâdan[1] kesinlikle meydana gelecek olan şeylere hiçbir şey fayda vermez. Yâni onların meydana gelmesini engelleyemez. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurduk-ları gibi: اَلْحَذَرُ لاَ يَنْفَعُ مِنَ الْقَدَرِ

“Sakınmak, kadere fayda vermez.”[2] Muallakta olan kadere sadaka ve benzerleri fayda verir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin buyurduğu gibi: Sadaka ve akrabayı ziyaret, hastalıkları giderir ömrü uzatır.

اِنَّ الْحَذَرَ لاَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ، وَلكِنَّ الدُّعاءَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ

“Muhakkak ki sakınmak kazâ’yı reddetmez. Lakin duâ kazâyı reddeder.”[3]

لَنْ يَنْفَعَ حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ وَلٰكِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ
وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ فَعَلَيْكُمْ بِالدُّعَاءِ عِبَادَ اللهِ

---

[1] Kader ve kazâ: Kadere îmân etmek İmanın şartlarındandır. Kader; ezelden ebede kadar hayır ve şer (iyi-kötü) meydana gelecek bütün hadiseler hakkında Cenab-ı Allâhın kendi ilmi icabı bilip takdir buyurmasıdır.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ “Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim!” El-Kamer: 54/49, İrâde-i cüziyye; Cenab-ı Allâhın kuluna verdiği belirli bir selâhiyet ve tercih etme hakkıdır. Kader ve kazâ’da irâde-i cüziyye’nin önemi çok büyüktür. Çünkü insan irâdesini iyiye kullanırsa Cenab-ı Allâh, hayrı (ve iyiliği), kötülüğe sarfederse, kötülük (ve şerri) yaratır. Bu itibâr ile Cennet ve Cehennemi insan kendi irâdesiyle kazanır… Cenab-ı Allâh, Hâlık (yaratıcı)dır. Kul (insan) kâsib (isteyen ve elde temeye çalışan)dır. İnsan, fiilinin yaratıcısı değildir. Ama, isteyenidir. Bu imtihan dünyasında Cenab-ı Allâh, iyi ve kötü kulunun bütün irâdelerini yaratır. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Mektubât: 217. ve 289. Mektub.

[2] Kurtubî tefsiri: c. 4, s. 251, Bu mübârek kelâm, burada hadîs-i şerîf olarak değil de, hadîs-i şerîfin şerhi olarak geçmektedir.

[3] Kenzul-Ummal: 4884,

"Kader'den sakınmak fayda vermez. Lakin inen ve inmeyen şeylere duâ fayda verir. Ey Allâh'ın kulları size duâ etmeyi tavsiye ederim."[1]

Bâzı muhakkîkîn buyurdular: Mukadderât iki kısım üzeredir. Bir kısım külliyâta mahsustur. Bir kısım da cüz'iyât ve tafsîlâta mahsustur.

Külliyat, insana mahsustur. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin haber verdikleri üzere dört şeye münhasırdır.

1- Ömür,

2- Rızık,

3- Ecel,

4- Saadet ve şakaavet.

Bunlar değişikliği kabul etmezler. Sıla-ı rahim gibi iyilikler buna fayda vermez. Ancak farz-ı muhâl yolu hariç. (Bunu) şu mânâda (söylüyorum) meselâ: Sıla-ı rahm yapan kişinin rızkının geniş olduğu ve ecelinin tehîr edildiği, hayır (ve iyiliklerin) eserindendir. Eğer gerçekten, rızık ve ecelin değiştirilmesi mümkün olsaydı, bu sıla-ı rahim ile olurdu, demektir.

Kendisine bir hikmet taalluk ettiği bu şekilde, farz-ı muhâl câizdir. Meselâ şu âyet-i kerîmede Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمَانِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ

"De ki: 'Rahmân'ın bir veledi olsa, ben ona tapanların birincisi olurdum'"[2] Yâni farz-ı muhâl demektir…

Amma cüz'iyât ise, tafsîliyet levâzımındandır. Cüz'iyâzın bâzısının insan için zuhûru ve meydana gelmesi, sebeblere ve şartlara bağlıdır.

Dua, kesb, çalışmak ve kasdetmek, bu sebeb ve şartların cümlesindendir. Yâni bunlar (dua, kesb, çalışmak ve kasdetmek gibi sebepler ve şartlar olmadıkça) onlar meydana gelmezler.

Hikâye

Kasabın biri, havârilerden bir cemaatle berâber (olan) İsâ Aleyhisselâm'a uğradı. İsa Aleyhisselâm havârilere:

-"Öğlen vaktinde bu adamın cenâzesine hazır olun!"dedi.

---

[1] Müsned-i Ahmed: 21033,
[2] Ez-Zuhruf: 43/81,

Öğlen vakti olduğunda adam ölmedi. Cebrâil Aleyhisselâm nâzil oldu. İsa Aleyhisselâm ona sordu:

-"Sen bu kasabın öleceğini bana haber vermedin mi?"

Cebrâil Aleyhisselâm:

-"Evet!" dedi.

-"Ölümü nasıl geciktirildi?" Cebrail aleyhisselam:

-"Lakin bu kişi, bundan sonra, üç çörek ekmek sadaka verdi ve böylece sadaka verdiği üç çörek sebebiyle ölümden kurtuldu." buyurdular.

Tâûn ve tâûn'dan kaçmakla ilgili bilgiler, daha önce:

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِماَ كَانُوا يَفْسُقُونَ (٥٩)

"Bunun üzerine o zulme devam edenler sözü değiştirdiler, onu kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle soktular. Biz de kötülük yaptıkları için o zalimlere murdar bir azap indirdik.."[1] âyet-i kerîmesinin tefsirinde geçti. Oraya mürâcaat edilsin.

İmam Kuşeyrî'den tasavvufî mânâlar

İmam Kuşeyrî (r.h.) hazretleri,

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ "O halde Allâh yolunda çarpışın." âyet-i kerîmesinin tefsirinde buyurdular: Yâni, size bir elem ve sıkıntı gelir de, sizden bir inleme yükselirse;

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ سَمِيعٌ "Ve Allâh semî'dir." Sizin inlemelerinizi işitmektedir.

عَلِيمٌ(٢٤٤) "Alîm'dir." Sizin hallerinizi hakkıyle bilmektedir.

Bu âyet-i kerîme, Mevlâ'nın dostlarına onun yolunda çekmiş oldukları elem ve sıkıntıları kolaylaştırmaktadır.

Onlardan biri şöyle buyurdu:

إِذَا مَا تَمَنَّى النَّاسُ رَوْحَةً وَرَاحَةً تَمَنَّيْتُ اَنْ اَشْكُوَ إِلَيْكَ وَتَسْمَعَ

[1] Bakara: 2/59

"İnsanlar, rahat ve huzur istediklerinde, ben sana şikâyetlerimi ve senin beni dinlemeni isterim."[1]

İmam Kuşeyrî (k.s.)nin sözleri bitti.

Allâhım, bizleri tarafına koyan ve sana meyleden kişilerden eyle. Amin.

Karz-ı Hasen

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

Meali:

Hani kim var, Allâh'a bir karz-ı hasen arzedecek ki, Allâh ona birçok katlarını katlayıversin. Allâh hem sıkar, hem açar; hep de döndürülüp O'na götürüleceksiniz.[245]

Tefsir:

مَنْ "Kim"

Sadaka vermeye teşvîk için istifhâmdır ve mübtedâ'dır.

ذَا "Bu"

Esmâ-i işârettir. Karz veren kişiye işârettir. Mübtedânın haberidir. Yâni: من هذا "Kimdir bu" demektir.

الَّذِي "O ki"

ذَا "Bu" kelimesinin sıfatı veya bedelidir.

يُقْرِضُ اللّٰهَ "Allâh'a bir karz arzedecek"

---

[1] Letâifü'l-İşârât, c.1, s. 174,175, İmam Kuşeyrî, El-Mektebetü'l-Tevfikiyye-Kahire Mısır

Aslında, القرض “karz” القطع katı’ yâni kesmek, demektir. Bununla isimlendirildi. Çünkü malı veren kişi, verdiği malı karz etmektedir, yâni onu malından kesip, ona vermektedir. Onun bir mislinin sevâbtan kendisine geri dönmesi için vermektedir.

Allâh’a karz arzetmek (Allâh’a borç vermek) ise, Allâh için önceden iyi işler ve ameller göndermektir.

قَرْضًا “Karz”

Yâni ödünç. Bu kelime, يقرض fiilinin masdarıdır. إقراض “borç vermek” mânâsınadır. Kendisi sülâsî ama, mânâsı mezîdtir. Şu kavl-i şerifte olduğu gibi: وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا “Ve Allâh yetiştirdi sizi arz'dan nebat tarzıyla,”[1]

Yâni karz ve öyle bir borç ki:

حَسَنًا “Güzel,”

Yâni, ihlâs ve kalbin hoş tutmasına yakın bir borç. Burada, قَرْضًا “Karz” kelimesinin, يُقْرِضُ fiilinin ikinci mef’ûlu olmak üzere mef’ûl mânâsına olması da câizdir.

Karz-ı hasen (yani verilen ödüncün güzel olması demek,) helâl maldan olması ve başkasının haklarının (kul hakkı) şaibelerinden arınmış olması gerekir.

Denildi ki: Karz-ı hasen, Allâh yolunda mücâhede ve infaktır. Karzın çeşitlerinden biri de, kişinin şu sözüdür:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ واللّٰهُ اَكْبَرْ

“Sübhânellâhi velhamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vellâhü ekber.” Allâh Subhânehû ve Teâlâ hazretlerini noksan sıfatlardan tenzih ederim. Hamd Allâh’a mahsustur. Allâh’tan başka ilâh yoktur. Allâh en büyüktür.

فَيُضَاعِفَهُ لَهُ “Allâh (o ödüncü) katlayıversin onun için.”

İzmâr ile mensûbtur. Eğer, يُقْرِضُ اللّٰه “Allâh’a bir karz arzedecek.” cümlesinin mânâdaki mefhûmunun masdarı üzerine atfedilirlerse, o zaman, masdar üzerine atfedilen masdar olmuş olurlar. Takdiri: Hani kim

[1] Nûh: 71/17

var, kendisinden karz arzetmek hâsıl olsun da Allâh ona birçok katlarını katlayıversin.

Veya mânâ bakımından istifhâmın cevâbı olmak üzere mensûbtur. (**1/379**) Çünkü istifhâm, her ne kadar, lafzan mukrizden (ödünç veren kişiden) vâkî ise de, mânâ bakımından, ödünç vermekten vâki olmuştur. Sanki şöyle denildi: Biri Allâh'a karz verdi mi, Allâh kat kat karşılığını verir.

التضعيف "taz'îf" (kat kat) kelimesinin aslı, bir şeye misli ve emsâlinin ziyâde edilmesidir.

أَضْعَافًا "Katlarını"

أَضْعَافًا kelimesi, ضِعْف kelimesinin cemiidir. ضِعْف kat demektir. Ve فَيُضَاعِفَهُ "Katlayıversin onu." Zamirden yâni, ها (he)den hâldir.

كَثِيرَةً "Birçok"

Bu hesâb'ın meblâğından evhâmı kesip kaldırmaktadır. Yâni onun miktârını ancak ve ancak Allâhü Teâlâ hazretleri bilir, demektir.

Karz-ı hasene'ye kat kat sevâb verilmesinin hikmeti

Denildi ki, bire karşılık, yediyüz kat verilir. Hasenâtın kat kat verilmesinin hikmeti, kıyâmette hasımlar (davacılar) başına toplandığı zaman, kulun iflâs etmemesi içindir.

Kul hakları (ve kullara yapılan zulümlerin karşılıkları) kıyâmet günü, kat kat verilen bu sevâblardan ödenecektir; hasenâtın aslından yâni sermâyesinden değil.

Çünkü kat kat olarak fazla sevâb verilmesi, Allâhü Teâlâ hazretlerin, fazlındandır. Bir hasenenin aslı ise, Allâhü Teâlâ hazretlerinden adâlettir. Bir'e bir, adâlettir. Bire, kat kat sevâb verilmesi ise, Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazlıdır.

İmam Beyhakî zikretti: Muhakkak ki kat kat verilenler, Allâhü Teâlâ hazretlerinden bir fazl ve ihsandır. Kullar ona taalluk etmezler; oruca taalluk etmedikleri gibi. Belki Hak Subhânehû ve Teâlâ hazretleri, kendi fazl ü kereminden onları kulları için biriktirmektedir. Kul cennete girdiği zaman, o sevâbları kendisine verecektir.

Sa'dî buyurdu:

Adamın en iyi işi, bir şeyi Allâh için vermesidir.

Kerem et, yarın divânlar kurulacak.

Menziller ise vermiş olduğun ihsanlar miktarıncadır.

Allâhü Teâlâ hazretleri, insanları malı çıkarmaya (sadaka vermeye) teşvik ettiğinde ve onlara ikrâzı kolaylaştırdığında onlara, bunun ancak tevfikîyeti ile yâni başarı vermesiyle olabileceğini haber verdi.

Kabz ve bast

وَاللّٰهُ يَقْبِضُ “Allâh hem sıkar,” Bâzısının üzerine,

وَيَبْسُطُ “Ve hem açar;”

Bâzısına genişlik verir. Veya Bazan kısar, bazan da geniş imkânlar verir. Yâni hikmet ve maslahatın icabı olarak Allâh'ın meşîeti (dilemesi) neyi gerektiriyorsa o olur.

Eğer kul, bu inceliği bilen (ve sezen) ise o kula vermek daha kolay gelir. Çünkü Rezzâk olan Allâhü Teâlâ hazretleridir. Ona (kula) genişlik veren Allâh'tır. (Rızık genişliği veren) O, Allâh kulundan vermesini istemektedir. Bundan dolayı da, o verilenin yerini dünyâda dolduracaktır. Âhirette ona sevâb verecektir. Sanki Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

Siz, Kaabız ve Bâsıt (daraltan ve genişlik veren)'in ancak Allâhü Teâlâ hazretleri olduğunu ve sizin yanınızda bulunanların (sahip olduğunuz maddî ve mânevî imkânların) Allâhü Teâlâ hazretlerinin bastı (bol bol genişlikte bulunması) ve O'nun vermesinden size ulaştığını bildiğinize (göre) artık bundan böyle Ona, (karşı) cimrilik etmeyin. O'na karz-ı hasen verin. Allâhü Teâlâ hazretlerinin size genişlettiği ve verdiği şeylerden infâk edin. Cimrilik yaparak işi tersine çevirmeyin ki, Allâhü Teâlâ hazretleri de ta'kîs (ters çevirmede) size misliyle muâmele edip; basttan (rızık genişliğinden) sonra size, kabz (darlık) vermek sûretiyle sizin halinizi tersine çevirmesin.

Burada, وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ "Allâh hem sıkar, hem açar;" diyerek, kabz (darlık) hâlini bast (genişlik) halinden önce zikredilmesi, var olmada genişliğin, darlıktan sonra olduğunu yâni darlıktan sonra genişliğin olduğuna imâ içindir. Bunda fakir ve yoksullara büyük bir teselli vardır.

İmam Gazâlî (r.h.) hazretleri, Esmâ-i hüsnâ kitabında القابض، الباسط "el-Kaabız, el-Bâsit (c.c.) ismi şeriflerinin şerhinde buyurdular:

القابض "Kaabız", ölüm zamanında bedenlerden ruhları alandır.

الباسط "Bâsit", dirilteceği zaman, ruhları cesedlere yayandır.

القابض "Kaabız", zenginlerden sadaka alandır.

الباسط "Bâsit", zaiflere rızıklar yayar, zenginlere bol bol rızık verir, hatta kendisine rızık vermediği kimse kalmaz.

القابض "Kaabız", fakirleri sıkar, hatta takâtları bile kalmaz.

القابض "Kaabız", kalbleri sıkar, kalblere darlık verir. Ona keşifler açar. İmtihan için, Azamet ve Celâletiyle ona tasa verip onu sıkar.

الباسط "Bâsit", Allâhü Teâlâ hazretleri, kendisine yaklaşan kullarına, birr (ihsan) lütuf ve cemâl sıfatlarını göstererek, kullarının kalblerini genişletir.

القابض "Kaabız" ve الباسط "Bâsit", sıfatlarının kullarda tecelli etmesi ise, kendisine "bedâiul'l-hikem" (görülmemiş hikmetler) ilhâm edilen ve cevâmiu'l-kelim"[1] (geniş manâları içine alan kısa kelimeler) verilenlerdir.

Vaaz ü nasihat ve sohbetlerde kabz ve bast hâli

Kendisine kaabız ve bâsit sıfatları (ahlâkı verilenler vaaz, nasihat ve sohbetlerinde), bâzı kere, Allâhü Teâlâ hazretlerinin nimetlerini zikredip anlatarak, kulların (insanların) kalblerine genişlik ve ferahlık vermektedirler…

Bunlar bâzı kere de, Allâhü Teâlâ hazretlerinin Kibriyâsını (büyüklüğünü) ve Celâlini beyân edip, Allâhü Teâlâ hazretlerinin çeşitli azâb ve belâlar ile düşmanlarından çeşitli şekillerde intikâm alacağını anlatarak, insanların kalblerini daraltmakta (içlerine korku) vermektedirler.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri yaptığı gibi… Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sahâbîlerin kalblerini hırstan kabz edip ibâdete teşvik etmek için onlara buyurdu:

اِنَّ اللهَ يَقُولُ لِآدَمَ يَومَ الْقِيَامَةِ:

---

1 Burada: بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ "Ben, cevâmiu'l-kelim ile gönderildim ve ben korku ile yardım olundum." Sahîh-i Buhârî: 6494, hadîs-i şerîfine işâret vardır.

- أَبْعَثُ بَعْثَ النَّارِ. فَيَقُولُ :

-كَمْ؟ فَيَقُولُ:

-مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعُمِائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَ تِسْعُونَ

Allâhü Teâlâ hazretleri, kıyâmet günü Âdem Aleyhisselâm'a şöyle buyurur:

-"Ben cehenneme gitmeleri için yeniden diriltiyorum!" Âdem Aleyhisselâm, sorar:

-"Kaçını?" Allâhü Teâlâ buyurur:

-"Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz (kişiyi cehenneme göndermek için diriltiyorum)," der.

Bunun üzerine sahâbilerin kalbleri kırıldı, yâni üzüldüler. Kendilerine bir ağırlık geldi, ibâdet yapmaya bile güçleri ve takâtları kalmadı. Hep bunu düşündüler.

Ertesi gün sahâbelerin hâlâ bu hâl üzere, yâni kabz durumunda olduğunu görünce, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kalblerine bir esinti ve bast vermek için onlara, diğer ümmetlere nazaran kendilerinin beyâz bir öküzün (sığırın) derisinde bulunan siyâh ben (yani siyâh alacalıklar) gibi (az) olduklarını beyan etti. Sahâbîler ferahladılar. Onlara bast hali geldi sevindiler. İmam Gazâlî hazretlerinin sözleri bitti.

İmam Kuşeyrî risâlesinde şöyle buyurdular: kabz ve bast, kulun korku ve ümit hâlinde terakkî (manen yükselmesine) göre ayarlanan iki hâldir. Ârif kişi için, kabz, (seyr-ü sülûka) yeni başlayanın korku hali mesâbesindedir. Ârif için bast ise, (seyr-ü sülûka) yeni başlayan kişinin ümit hâli mesâbesindedir.

وَإِلَيْــهِ تُرْجَعُــونَ(٢٤٥) **"Hep de döndürülüp O'na götürüleceksiniz."**

Sizin önceden gönderdiğiniz hayır ve şer amellerinize karşılık olarak size cezâ (veya mükâfât) verir. Cömertliğe cennet verir, cimriyi de cehenneme sevkeder. Bu, ya Allâh'ın verdiği vaad, veya bildirdiği vaîd (cezâ)dır.

Veya bu âyet-i kerîme, ölümle zenginler, mallarından ayrılacaklar. Öyleyse (mallarının âhirette de kendileriyle berâber olması için) ölümden önce infak etmeye çalışsınlar, şeklinde bir tenbihtir.

Zengin ve fakirlerin üstünlükleri hakkında bir latîfe

Zenginlerden ve fakirlerden bir cemaat toplandılar. Zengin şöyle dedi: (**1/380**)

-"Allâhü Teâlâ hazretleri bizim derecemizi yükseltti. Hatta bizden borç bile istemektedir."

Bunun üzerine fakir kişi:

-"Hayır! Belki Allâhü Teâlâ hazretleri bizim derecemizi yükseltti. Bizim için sizden borç istedi. Çünkü kişi, bazan dostu olmayan kişilerden de borç isteyebilir. Ama sen (yani kişi) ancak sevdiğin bir dostun için borç istersin!"dedi.

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin borcu

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri vefat ettiğinde, bir yahudîden ödünç olarak almış olduğu arpaya karşılık zırhı rehine bulunuyordu. Bu arpayı ailesini geçindirmek yâni onların yemesi için almıştı.

Sen borç alana, kimden, (neyi ve niçin) borç aldığına bak!

Hasta ziyâreti ve muhtaca yedirme ve içirme

Hadis-i şerifte buyuruldu:

اِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُودُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلاَنًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطْعَمَكَ عَبْدِي فُلاَنٌ فَلَمْ تُطْعِمْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذٰلِكَ عِنْدِي يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ اسْتَسْقَاكَ عَبْدِي فُلاَنٌ فَلَمْ تَسْقِهِ أَمَا اِنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ وَجَدْتَ ذٰلِكَ عِنْدِي

Allâhü Teâlâ Azze ve Celle kıyâmet günü (şöyle) buyurur:

-"Ey Âdem oğlu! Ben hastalandım, sen gelip beni ziyâret etmedin? Âdemoğlu:

-"Yâ Rabbî! Seni nasıl ziyâret edeyim? Sen âlemlerin Rabbisin!" diye kendisini savunur. Allâhü Teâlâ şöyle buyurur.

-"Biliyorsun falanca (kulum) hasta oldu. Sen gidip onu ziyâret etmedin. Sen de iyi biliyorsun ki, eğer onu ziyâret etmiş olsaydın beni (m rızâmı) onun yanında bulacaktın."

-"Ey Âdem oğlu! Ben senden yiyecek (yemek) istedim, sen bana yemek yedirmedin!" diyecek. Âdemoğlu:

-"Yâ Rabbî! Sen âlemlerin Rabbisin ben nasıl sana yemek yedireyim?" diye kendisini savunacaktır. Allâhü Teâlâ şöyle buyurur:

-"Falanca (kulum) senden yemek istedi, sen ona bir şey vermedin. Sen çok iyi biliyorsun ki eğer ona yemek yedirseydin onun sevâbını yanımda mutlaka bulurdun." der. (Yine Allâhü Teâlâ hazretleri buyurur:)

-"Ey Âdem oğlu! Senden su istedim, sen bana su vermedin?" Âdem oğlu:

-"Yâ Rabbî! Sen âlemlerin Rabbisin ben sana nasıl su vereyim?" der. Allâhü Teâlâ hazretleri:

-"Falanca (kulum) senden su istedi. Sen ona su vermedin. Eğer sen ona su vermiş olsaydın onun sevâbını yanımda mutlaka bulurdun" der."[1]

Karz, muhtâcın yanında vaki olmaz. Allâhü Teâlâ hazretleri, sanki nefsini zikretti ve kendisini muhtâç diye vasfetti. Şu:

مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي "Hastalandım, sen beni ziyâret etmedin!"

اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي "Acıkıp senden yemek istedim sen bana yemek vermedin!

اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي "Susadım senden su istedim, bana su vermedin!" sözleri gibi. Bütün bu ifâdeler, fakire ve yoksula karşı duyulan şefkat ve lütuftan dolayı söylenilmiştir.

Bu ifâdeler, muhakkiklerce: "tenezzülât-i Rahmâniyye" bâbındandır. Bu sâyede kulun muhabbeti ve sevgisi kemâle ermiş olur. Aynı zamanda kullarından şühûd ehli olanların huzurunda cezbesini tamamlasın, diyedir. Çünkü:

---

[1] Sahîh-i Müslim: hadis no:4661,

جذبة من جذبات الحق توازى عمل الثقلين

"Hak cezbelerinden bir tek cezbe, insanların ve cinlerin amellerine denk düşer". Bu, fakir kul, Rahmân olan Allâhü Telâlâ hazretlerinin Cemâlinin bir cilvesini müşâhede ettiği zamandır. Tenezzülâtının tavırlarında, ayânen müşâhedesinde gördükleridir.

Mesnevî'de buyuruldu:

Güzelin güzelliği aynada güzelleşir. Cömertliğin de muhtaç ile güzelliği artar.

Allâhü Teâlâ hazretleri Duhâ sûresinde, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine "Yetimi kahretme, fakiri de reddetme!" der.

Yoksulun gönlü, cömertliğin aynasıdır. Onu nefesle buğulandırmamak lâzım.

Fakir, cömertliği ve cömerdi ortaya çıkarır. Hakkın kat kat lütufları bağışlanır.

Kulların ve nimetlerin yaratılması Allâh'ın bir fazl-ü keremidir

Muhakkak ki, Allâhü Teâlâ hazretleri, kullarına olan fazlının ve kereminin kemâlinden bizzat onların (kullarının) kendilerini yarattı.

Onları mâl (ve mülk) sahibi yaptı.

Sonra onlardan mallarını ve canlarını (karşılığında cenneti vermek üzere) satın aldı.

Sonra tekrâr bunu âriyet yoluyla kendilerine iâde etti (geri verdi).

Sonra yine onlardan borç istemek ve almak sûretiyle bu konuda yine kullarına büyük ikrâm ve ihsanda bulundu.

Bundan dolayı da (kulların kendisine verdiği borçtan ötürü de) onlara kat kat karşılık ve sevâb vereceğini müjdeledi.

(Bütün bunlara karşılık) sâdık kul, ancak himmeti kadarını ister. Bunun karşılığını da sâdece Allâhü Teâlâ hazretlerinin zâtından bekler. Allâh da onun matlub ve isteğini onun himmeti kadar ona verir. Aynı zaman da Allâhü Teâlâ hazretleri, fazlasını da verir, onlar için gizleyip, gözlerini aydın edecek olanını da kat kat ve keremi kadar çok verir. Kimin azıcık bir dünyâ metâı varsa, o az şeyin kendisine nasıl çok olduğuna bak!

Allâhım! Evliyânın kalblerine verdiğin ilhâmı bize ver! Bizleri, gözlerini sana mulâkî olmanın nûruna muttali olmaya kasreden kişilerden eyle! Amin.

Yahudîlerin Peygamberlere karşı gelmeleri

مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُٓ اَضْعَافًا كَث۪يرَةًۜ
وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُۖ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ
بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰيۢ اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۜ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُواۜ
قَالُوا وَمَا لَنَٓا اَلَّا نُقَاتِلَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَٓائِنَاۜ
فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالظَّالِم۪ينَ
﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۜ قَالُوٓا
اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً
مِنَ الْمَالِۜ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ
وَالْجِسْمِۜ وَاللّٰهُ يُؤْت۪ي مُلْكَهُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ
لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِه۪ٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ ف۪يهِ سَك۪ينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٢٤٨﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِۙ
قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَل۪يكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّ۪يۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَاِنَّهُ مِنّ۪ٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِه۪ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْۜ فَلَمَّا
جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُۙ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ

وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ
فِئَةً كَثِيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى
الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ
وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَآءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٢٥١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ
﴿٢٥٢﴾

Meali:

Baksana, Benî İsrail'in Mûsâ'dan sonra yüze gelenlerine! Hani bir, peygamberlerine,

-"Bize bir melik gönder, Allâh yolunda muhârebe edelim" dediler.

-"Nasıl" dedi, "üzerinize farz kılınırsa, muhârebe etmeyiverir misiniz?"

-"Biz" dediler, "niye muharebe etmeyelim? Yurtlarımızdan çıkarıldık, evlatlarımızdan cüdâ edildik".

Vakta ki, bunun üzerine muhârebe kendilerine farz kılındı, fakat pek azından mâadası dönüverdiler. Allâh o zâlimleri bilir...[246]

Peygamberleri onlara,

"İşte" demişti, "Allâh size melik olmak üzere Tâlût'u gönderdi".

-"Â!.." dediler, "ona bizim üzerimize melik olmak nereden? Melikliğe biz ondan daha lâyık iken? Malca bir genişliğe de nâil edilmiş değil".

-"Onu" dedi; "sizin üzerinize Allâh intihâb etmiş ve ilimde, cisimde ona ziyâde bir vüs'at vermiş. Hem, Allâh mülkünü dilediğine verir. Allâh vasî'dir, alîm'dir."[247]

Peygamberleri onlara şunu da söylemişti:

-"Haberiniz olsun, onun melikliğinin alâmeti, size o Tâbût'un gelmesi olacaktır ki, onda rabbınızdan bir sekîne ve Âl-i Mûsâ ile Âl-i Hârûn'un metrûkâtından bir bakiyye vardır; onu melâike getirecektir. Elbette bunda size kat'i bir alâmet vardır; eğer mü'minlerseniz.[248]

Vaktâ ki, Tâlût ordu ile hareket etti.

-"Muhakkak" dedi, "Allâh sizi bir nehirle imtihan edecek! Kim ondan içerse benden değil, kim onu tatmazsa, işte o benden. Ancak eliyle bir avuç alan müstesnâ"...

Derken varır varmaz ondan içtiler. Ancak içlerinden pek azı müstesnâ kaldılar. Derken Tâlût ve maiyetinde iymân edenler nehri geçtiler. O vakit de,

-"Bizim bugün Câlut ile ordusuna tâkatımız yok" dediler. Allâh'a mülâki olacaklarına kaani' olanlar ise şu cevabı verdiler:

-"Nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete Allâh'ın izniyle galebe çalmışlar, Allâh sabırlılarla beraberdir!"[249]

Ve vaktâ ki, Câlut ve ordusuna karşı meydana çıktılar, şöyle dediler:

-"Ey bizleri yetiştiren rabbimiz! Üzerlerimize sabır dök ve ayaklarımıza sebat ver ve bizi kâfirler kavmine karşı muzaffer buyur."[250]

Derken, Allâh'ın izniyle onları tamâmen bozdular. Dâvûd, Câlût'u öldürdü ve Allâh kendisine mülk ve hikmet verdi ve daha dilediğinden ona tâlim de buyurdu. Allâh'ın insanları birbiriyle defetmesi olmasaydı, arz mutlak fesad bulmuş gitmişti... Ve lâkin Allâh'ın zev'il-ukûl âlemlerine bir fazlı var.[251]

İşte bunlar Allâh'ın âyetleri... Onları sana bi-hakkın tilâvet ediyoruz. Muhakkak ki, sen, o gönderilen resûllerdensin.[252]

Tefsir:

أَلَمْ تَرَ **"Bak sana! (Görmedin mi?)"** ilmin ulaşmadı mı?

"اِلَي الْمَلاَ **Yüze gelenlerin! "(Kıssası)na"**

Yâni bizzat ben onların haberlerini sana bildirdim, sen hayrette kaldın.

الْمَلاَ "Mele'" (ileri gelenler) istişâre için toplanan cemaattir. İstişâre ehline (doldurmak mânâsına gelen) الْمَلاَ "Mele' ile isimlendirilmelerinin sebebi, onların halkın eşrâfı ve ileri gelenleri olmaları ve onların halkın gözünü doldurmaları ve halkın üzerinde heybetlerinin olması ve oturdukları yerlere güzellik vermelerindendir. (Yâni onlar yönetimde fikirleri sorulan, sözleri tutulan baskı yapabilen, o günün idârecisinin danışmanları olan eşrâfı).

الْمَلاَ *"Mele'"kelimesinin kendi lafzından müfredi yoktur,* القوم *"kavim" lafzı gibi…*

مِنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ "Benî İsrail'den"

مِنْ *(harf-i cerri) tebğîz içindir.* اَلْمَلاَ *"Mele'" kelimesinden hâldir.*

Yâni İsrâiloğullarından bâzıları, demektir. Onlar da Yakûb Aleyhisselâm evlatlarıdır.

مِنْ "dan"

مِنْ *İbtidâ içindir. Birinci cârrin taalluk ettiği, mutaallaka, taalluk etmektedir.*

بَعْدِ "Sonra" Vefâtından,

مُوسَى اِذْ قَالُوا "Mûsâ… Hani dediler."

الْمَلاَ *"Mele' kelimesindeki mukadder muzâf ile mensûbtur.*

Yâni, mele' (ileri gelenlerin) kıssası sana ulaştı veya dedikleri zamanki sözleri (ve hayat hikâyeleri) sana ulaştı. Çünkü zâtların bizzat kendilerinden taaccub edilmez, hallerden taaccub edilir.

لِنَبِيٍّ لَهُمْ "Peygamberlerine"

Bu nebî İşmuil Aleyhisselâm'dır. En meşhûr ve en doğru olan (rivâyet) budur.

ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا "Bize bir melik gönder"

Yâni bize bir sultan tayin et ve (başımıza bir idâreci) dik. Önümüze geçsin. Harbin tedbiri konularında (hükümler koyup) üzerimizde hükmetsin, (bizi idâre etsin) biz de ona itâat edelim.

نُقَاتِلْ "Muhârebe edelim"

Onunla berâber (savaşalım.) *Şartın cevâbı olmak üzere meczûm'dur.*

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ "Allâh yolunda,"

İsrâiloğulları, peygamberlerinden, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, yaptığı şeyi istediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, (bir seriyyeye veya gazâ için) asker hazırlayıp techizâtını tamamladığı zaman, askerlerin başına askerlerin kendisine itaat edip emirlerine bağlanacakları bir ordu komutanı tayin ederdi.

Yolculukta birini emir tayin etmek sünnettir

Rivâyet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bir yolculuğa çıktıkları zaman, insanlara içlerinden birisini kendileri için emir tayin etmelerini emrederdi.

Hadis-i şerîfte şöyle buyuruldu:

اِذاَ سَافَرْتُمْ فَلْيَؤُمَّكُمْ أَقْرَؤُكُمْ وَإِنْ كَانَ أَصْغَرَكُمْ وَاِذَا أَمَّكُمْ فَهُوَ أَمِيرُ كُمْ.

"Sefere çıktığınız zaman, en iyi okuyanınız size imamlık etsin, küçüğünüz olsa bile. Size imamlık ettiği zaman, o sizin emîrinizdir."[1] [2]

---

[1] Kenzül-Ummal: 1750,

[2]

Seferde arkadaşlarına emir olan kişi, İbrâhim Havas hazretleri[2] gibi emir olmalıdır: İbrâhim Havas hazretleri bir talebesi ile yola çıkar. Talebesine;

-"Yol boyunca ikimizden birinin reis (başkan) olması gerekir. Kim başkan olursa yolda işlerin idaresi onun elinde olur," buyurdu. Talebesi de ona:

-"Reis siz olun efendim," dedi.

-"Reis olursam benim sözlerime itiraz etmeyeceksin." Talebe saygı ile:

-"Peki efendim," der.

Yolda herhangi bir yerde konaklayacakları zaman İbrâhim Havas hazretleri talebesine "Otur" der kendisi işe koyulur. Kuyudan su çeker. Ateş yakar. Yemek pişirir. Bulaşıkları yıkar. Bütün hizmetleri bizzat kendisi görür. Talebe utancından rengten renge girer. Başkana bir şey de diyemez. Hatta yolda şiddetli bir yağmur yağar. Sığınacak bir yer bulamazlar. Oldukları yerde talebeyi oturttutur. Kendi paltosunu çıkarıp sabaha kadar ayakta talebesinin başına tutar. Hac'dan sonra yolculuğun sonunda İbrâhim Havâs hazretleri talebesine şöyle buyurur:

-"Evlâdım! Reis olduğun zaman sana yaptığım gibi yaparsın. Reis başkalarına hizmet ettiren değil; onlara hizmet edendir. Onların dünyâ ve âhireti için çalışan kimsedir. Reis başkalarından gelen sıkıntılara severek katlanan insandır." buyurdu.

قَالَ **"Dedi"**

Sanki (şöyle mukadder bir soru soruldu), bu durumda peygamberleri ne dedi? (Bu soruya cevap olarak) dedi, buyuruldu.

هَلْ عَسَيْتُمْ **"Nasıl (yakın olduğunuz mu?"**

Yaklaştınız.

اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ **"Eğer üzerinize farz kılınırsa muhârebe"**

Melik ile berâber.

عَسَي *"ola yazdı" fiiliyle haberinin arasında itirâzî şarttır. Haberi de şu kavl-i şerîftir:*

أَنْ لاَ تُقَاتِلُوا **"Muhârebe etmezsiniz (savaş etmeyiverir misiniz?)"**

O melikle berâber. Keşşâf'ta buyurdu: Bu kavl-i şerîfin mânâsı: Siz, savaşmaya yanaşmayıverir misiniz? Yâni, bu işte benim endişem ve korkum sizin savaşmamanızdır.(**1/381**)

Peygamberleri şöyle demeyi murad etti: "Muhârebe etmeyiverirsiniz?" Yâni, ben sizin savaştan korkacağınızı (ve kaçacağınızı) sanıyorum demektir.

هَلْ istifhâm (soru) edâtının dâhil olması, onlardan beklenen bu şeyin gerçekleşeğini yâni takriri beyân içindir. Endişe ve korkusunu beyan etmez bile. Şu âyet-i kerîmede de olduğu gibi:

هَلْ أَتَى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا(١)

"Filhakika geldi insan üzerine dehirden bir müddet o anılır birşey olmadı."[1] Manâsı, takrîrdir.

قَالُوا وَمَا **Dediler: Niye"**

مَا *"niye" mübtedâ'dır, istifhâmı inkâriyyedir, haberi şu kavl-i şerîftir:*

لَنَا **"Bize"** Dâhil olup içine girme hakkında:

---

[1] El-İnsan: 76/1

أَنْ لاَ نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ **“Allâh yolunda muharebe etmeyelim?”**

Yâni hangi sebep ve maksattan dolayı biz savaşı terkedelim!?

وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا **“Yurtlarımızdan çıkarıldık ve evlatlarımızdan mahrum edildik.”**

Halbuki, bizim savaş yapmamızı icâbeden haklı sebeplerimiz vardır. Çünkü bizler, vatanımızdan çıkarıldık, ailemizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldık. O halde neden savaşmayalım?

Burada, memleketimiz (ve ailemizden) dedikten sonra, birde ayrıca وَأَبْنَائِنَا “ve çocuklarımızdan” uzaklaştırıldık, diye zikredilmesi, savaşmanın sebeplerini ziyâdesiyle takviye içindir.

Bâzıları da: “Biz yurtlarımızdan esir ve tahakküm olunarak çıkarıldık ve evlatlarımızdan uzak edildik,” dediler. Veya buna tâbi olunarak misli söylenildi. وزججن الواجب وعيونا “İnce ve uzun kaşlar ve gözler” (İnce ve uzun olan kadının kaşlarıdır, gözleri değil. Gözler kelimesi, söz gelimi söylenilmiştir.)

Yahûdîlerin puta tapmaları ve esir edilmeleri

Bunların (yahûdîlerin) peygamberlerinden kendilerine bir idâreci tayin etmesini istemelerinin sebebi şuydu:

Mûsâ Aleyhisselâm vefat edince, ondan sonra İsrâiloğullarının içinde Hazreti Yuşâ bin Nûn halife oldu.

Yuşâ bin Nûn Aleyhisselâm, İsrâiloğullarına peygamber olup, onların içinde Tevrâtın hükümleri ve Allâh’ın emirleri (ni ikâme ediyor ve ilâhî emirleri gereğince onları) yönetiyordu. Yuşa Aleyhisselâm vefat edinceye kadar böyle devam etti.

(Yuşa Aleyhisselâm’ın vefatından) sonra Kâlib Aleyhisselâm onlara halife oldu. (Nebî olarak gönderildi.) O da bu şekilde Allâh’ın emirleri ve Tevrâtın hükümlerini ayakta tutmaya çalıştı. Allâh onun da ruhunu kabzetti.

Kâlib Aleyhisselâm’ın vefatından sonra İsrâiloğullarının arasında büyük hâdiseler meydana geldi.

Yahudîler, Allâh’ın ahdini unuttular. Hatta putlara tapmaya başladılar. Yahudîlerin putlara taptıkları bir dönemde, Allâhü Teâlâ hazretleri,

onlara İlyâs Aleyhisselâmı peygamber olarak gönderdi. İlyâs Aleyhisselâm onları Allâh'a davet etti.

Mûsâ Aleyhisselâm'dan sonra İsrâiloğullarına gelen peygamberler, Tevrattan unuttukları hükümleri yenilemek ve onlara hatırlatmakla vazifeliydiler.

Allâhü Teâlâ hazretleri, İlyâs Aleyhisselâm'dan sonra Elyesa Aleyhisselâmı gönderdi. Elyesâ Aleyhisselâm da Allâhü Teâlâ hazretlerinin dilediği kadar onların içinde kaldı, onları Allâh'ın dînine davet etti. O da vefat etti. Sonra İsrâiloğullarına bir çok halifeler (ve nebîler) geldiler. Yahûdîlerden büyük hatâlar meydana gelmeye başladı…

İsrâiloğullarına bir düşman zâhir oldu. (Umulmadık bir zamanda karşılarına bir düşman çıktı.) Kendisine Belnân deniliyordu, Onlar Câlut kavmiydiler. Mısır ile Filistin arasında bulunan Rum denizinin (yani Doğu ak deniz sâhilinde meskündular) oturuyorlardı. Onlar Amâlikalılardı. Amâlika bin Âd'ın soyundan gelmekteydiler.

Amalikâlılar, İsrâiloğullarına zâhir olup onlara saldırdılar, İsrâiloğullarına gâlib geldiler. İsrâiloğullarının topraklarının çoğunu ellerinden aldılar. Birçok erkek çocuklarını (zürriyetlerini) esir ettiler ve hatta meliklerinin oğullarından dörtyüz kırk (440) tanesini esir alıp götürdüler. İsrâiloğullarına ağır vergiler yüklediler, İsrâiloğullarının elinde bulunan Tevrâtı aldılar. İsrâiloğulları bunlardan büyük belâ ve felâketler gördüler.

İşmuil Aleyhisselâm'ın doğumu ve peygamberliği

İsrâiloğulları arasında işlerini idâre eden bir peygamber de yoktu. Peygamber soyundan gelen insanların hemen hemen hepsi helâk olmuşlardı. Onlardan sâdece hamile bir kadın kalmıştı. (Bütün ümitlerini o kadının hamline vermişlerdi.)

Kadını, kız çocuk doğrur da, doğurduğu kız çocuğu bir erkek çocuk ile değiştirir korkusuyla bir evde hapsettiler. Çünkü o kadın İsrâiloğullarının çocuğuna çok rağbet ettiğini biliyordu. Kadın, hep duâ ediyordu, Allâh'a kendisine bir erkek çocuk vermesi için. Allâh, ona erkek çocuk verdi. Kadın erkek doğurdu. (İsrâiloğulları çok sevindiler, bayram ettiler.)

Çocuğa اشمويل İşmuil adını verdiler. (Bu isimle kadın) Allâh duâmı işitti, diyordu. Çünkü İbrânice اشمويل Allâh, duâmı işitti (dileğimi kabul

edip bana istediğimi verdi), demektir. İşmuil, İbrânice'de اسماعيل İsmâil demektir. İbrânice dilinde, س (sin harfi) ش (şin) olarak okunmaktadır.

İşmuil Aleyhisselâm büyüdü. Onu Tevrat öğrenmesi için Beyt-i Makdis'e gönderdiler. Orada büyük âlimlerden bir şeyh, ona kefil oldu (yani eğitim, öğretimini üstlendi). İşmuil Aleyhisselâm, peygamber olacağı çağa ulaşınca, kendisine Cebrâil Aleyhisselâm geldi. O da şeyhin yanında uyuyordu. Şeyh, kimseye güvenip onu teslim etmiyordu. Onu gözü gibi koruyordu. Cebrâil Aleyhisselâm şeyhin sesiyle ona seslendi:

-"Ya İşmuil!"

İşmuil Aleyhisselâm hemen uyandı. Şeyhin kendisine seslendiğini zannetti. Ayağa kalktı, şeyhe koştu. Şeyhe:

-"Ey babacığım! Beni çağırdın!" dedi.

Şeyh efendi, İşmuil Aleyhisselâm'ın korku ve telâşa kapılmasın, diye seni çağırmadım demedi. Ona:

-"Dön, git! Uyu," dedi.

İşmuil Aleyhisselâm yine geldi. Uyudu. Cebrâil Aleyhisselâm, ikinci kere ona seslendi:

-"Ya İşmuil!"

İşmuil Aleyhisselâm yine şeyhin yanına koştu:

-"Beni çağırdın!"dedi.

Şeyh efendi, ona:

-"Dön, git uyu, eğer seni üçüncü kere çağıracak olursam, davetime icâbet etme (sesime kulak verme, sen uyumana bak!" dedi.

Cebrâil Aleyhisselâm, zâhiren kendisine göründü. O:

-"Kavmine git. Onlara Rabbinin risâletini tebliğ et. Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, seni onların içine peygamber olarak gönderdi." Dedi.

İşmuil Aleyhisselâm kavmine döndü. Onlara, Allâh'ın emrini tebliğ etti. Onlar, onu yalanladılar. İşmuil Aleyhisselâm'a inanmadılar. Ona:

-"Sen peygamberlikte acele ediyorsun! Sana Allâh tarafından peygamberlik gelmeden sen peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Eğer gerçekten peygamber isen, peygamberliğine delil olması için bize bir melik tayin et. Onunla birlikte Allâh yolunda savaşalım!" dediler.

Çünkü İsrâiloğullarının işleri âdet ve gelenekleri, krallarının ve sultanlarının etrafında toplanmalarına bağlı bulunuyordu. Bu krallar da mutlaka peygamberlerine itaat etmeleri gerekirdi. Krallar, toplumla berâber

hareket ederdi. Peygamberler ise onların işlerini düzeltir ve yapmaları gereken işleri onlara işâret ederlerdi. Doğru yolu gösterir. Allâh'tan onlara haber getirirdi.

(Yahudîlerin, İşmuil Aleyhisselâm'dan melik istemesi üzerine)

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ **"Vakta ki, bunun üzerine muhârebe kendilerine farz kılındı,"**

Peygamberden bunu istemeleri ve kendilerine melik tayin edilmesinden sonra:

تَوَلَّوْا **"Dönüverdiler."**

Yâni yüz çevirdiler, cihâd'tan geri kaldılar, Allâh'ın emrini zayi' ettiler. Lakin bu işin başında değil de, belki düşmanın çokluğunu, şevket ve kuvvetini gördükten sonra (yahûdîler korkuya kapılıp) savaştan yüz çevirip ve Allâh'ın emrini çiğnediler.

Allâhü Teâlâ hazretleri, onların durumlarını burada icmâlen, fiilleriyle sözlerinin arasındaki zıtlığı ve çelişkiyi izhâr ederek beyan etti.

اِلاَّ قَلِيلاً مِنْهُمْ **"Pek azından mâadası (çok azı hariç)"**

Onlar, Tâlût ile berâber nehri geçenlerdir, nehrin suyundan sâdece bir avuç içmekle yetinen kişilerdir. Onların sayıları da üçyüzonüç (313) kişiydiler. Sayıları Bedir ashâbı sayısında idiler.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ(٢٤٦) **"Allâh o zâlimleri bilir."**

Savaştan kaçmaları, cihâdı terketmeleri, sözleriyle fiillerinin birbirine uymaması sebebiyle yaptıkları zulümden dolayı onlara bir vaîd (korkutma ve tehdît)tir. (**1/382**)

İmtihânda adam ya değer görür veya küçümsenir

Bu âyet-i kerîme'de şuna işâret edilmektedir: Muhakkak ki (sözü edilen bu) kavim (yani yahûdîler), kalblerinde olanların hilâfını izhâr ettiklerinde ve içlerinde gizlediklerinin zıddını düşündüklerinde davâlarının nakdini, mânâlarının mihengine arzedip vurdular.

Burhân (delil) getirmekten aciz oldukları için, imtihanda başarılı olamadılar. Zîrâ: عِنْدَ ٱلاِمْتِحَانِ يُكْرَمُ الرَّجُلُ اَوْ يُهَانُ "İmtihan anında adam ya

ikrâm olunur (değer görür) veya hor görülüp küçümsenir.” (buyurmuşlar.)

Hafız buyurdu:

Latîftir, eğer tecrübe mihengi ortaya gelse, hile ve hıyânet edenler ortaya çıkar.

İşte bu ehl-i sülûktan ve diğerlerinden müddeîlerin (erdiklerini iddia edenlerin) hâlidir.

Hakikat ehli buyurdular: Onlar, savaştan dönmenin illeti olarak, döndükleri haz ve zevkleri gösterdiler; ama hüsrâna uğradılar.

Onlar demiş olsalar ki: “Nasıl? Biz savaşmayız! Gerçekten onlar, Allâh’a âsî oldular, Allâh’ın beldelerini tahrip ettiler, Allâh’ın kullarını kahrettiler ve Allâh’ın nurunu söndürdüler, (işte o zaman) elbette yardım olunurlardı.

Allâh’ın hâs kulları azdır

Bu âyet-i kerîme şu gerçeği ifâde etmektedir: İnsanların içinden Allâh’ın havâssı (seçkin kulları) çok azdır. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

اِعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

“Çalışın ey Dâvud hanedanı, şükür için çalışın! Mâmafih kullarım içinde şekûr olan azdır.”[1]

Bu her zaman böyledir. Lâkin az olup aziz ve değerli olan bir şey, çok olup kıymetsiz olandan daha pahalıdır. (Altın, diğer madenlerden daha değerli olduğu gibi…)

Sa’dî buyurdu:

Şarkın toprağı kırk yıl (sonra) çini bir kâse oldu.

Sen yüz gün Bağdatta gezsen bunun değerinden kıymetli bir şey yoktur.

Hak ehli azın azıdırlar. Halbuki insanlar ve cinler; ancak ibâdet için yaratıldılar. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونِ

“Ve ben, cinn u ins’i ancak bana kulluk etsinler diye yarattım;”[2]

[1] Es-Seb’e: 34/13,
[2] Ez-Zariyât: 51/56

(Ehli hakkın yâni doğruyu bulanların sayılarının az olmasının sebebine gelince) çünkü, (insanın yaratılmasından) en büyük maksad, insan-ı kâmildir. Bu da Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, diğer peyamberân-i zî-şân, evliyâ, âlim ve şehidlerin varlığıyla hâsıl olmuştur. Onlar sayı bakımından az olsalar bile şeref ve fazîlet bakımından çok sayılırlar. Denildiği gibi:

قليل اذا عدوا كثير اذا شدوا

"Sayıldıkları zaman azdırlar; şiddetlendikleri zaman çokturlar." Yâni şiddeti izhâr ettikleri zaman, demektir.

İbni Mesûd (r.a.) hazretlerinden şöyle rivâyet olundu:

اَلسَّوادُ اْلأَعْظَمُ هُوَالْوَاحِدُ عَلَى الحْقِّ

"Sevâd-ı A'zâm, bir (kişi de olsa) hak üzere olandır."[1]

Allâhü Teâlâ hazretlerinin hikmeti, bütün insanların ihlâs üzere ittifak etmelerini ve hepsinin külliyyen Allâh'a yönelmelerini iktizâ etmemektedir. Çünkü bu, meâş (dünya) işlerini ihlâl edip, bozar. Bundan dolayı şöyle denildi: لَوْ لاَ الْحُمَقَي لَخَرَبَتِ الدُّنْيَا

"Eğer ahmaklar, olmasaydı, elbette dünyâ harap olurdu."

Belki hikmet-i ilâhî, her iki elden (yani amel defterlerini sağ el ve sol elden alacak olanlardan her biri için) kendisine izâfe edilen şeyin zuhûrunu iktizâ etmektedir. Bunlardan birine izâfe edilen, umûmî saadet, rahmet ve cennetlerdir. Diğeri, içinde, (şakâvet), kahr, gadab ve bunlar için lazım olan şeylerdir. Gadab için elbette lâzım olan şey, amel defterinin sol elden alınmasının tekmîl edilmesi yâni tamamlanmasıdır.

Zîrâ her ne kadar bu iki elden biri, mübârek sağ el ise de, bu iki elden biri diğerine zıttır.

Akıllı kişiye gereken, gadabın sebeblerinden sakınması ve Rabbin keremine nail olmaya çalışmasıdır.

Allâh'a vâsıl olmanın yolu çalışmaktan geçer

Hazreti Ali (r.a.) buyurdular:

مَنْ ظَنَّ أَنَّهُ بِدُونِ الْجَهْدِ يَصِلُ فَهُوَ مُتَمَنٍّ وَمَنْ ظَنَّ أَنَّهُ بَذَلَ الْجَهْدَ فَهُوَ مُتَعَنٍّ

---

[1] Sevâdü'l-A'zâm yani çok cemaat, demektir. Süneni İbni Mace: 3950,

"Çalışmadan (Allâha) kavuşacağını zanneden boş bir temennide bulunmuştur. Ve tam çalıştığını zanneden de boşuna yorulmuştur."

Ey Allâhım! Bizim üzerimize bol bol fazl-ü kerem yağmurlarını yağdır. Bizi sana senin (yardım ve nusretin)le kavuştur. Ya erhame'r-râhımîn.

Merkebini ararken saltanat buldu

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ "Ve peygamberleri onlara "işte" demişti"

Bu (hâdise), İşmuil Aleyhisselâm İsrâiloğullarına bir melik göndermesi için Allâh'ü Teâlâ hazretlerine duâ ettiğinde, kendisine bir asâ (değnek) ve içinde, Kudüs'ün yağı bulunan bir boynuz verildi. Ve İşmuil Aleyhisselâm'a şöyle buyuruldu:

-"Melik olacak olan arkadaşınızın boyu, bu asâ'nın boyu kadar olacak. İçinde yağ bulunan boynuza bak (gözün hep üzerinde olsun!) Senin yanına bir adam girdiğinde eğer bu boynuzun içindeki yağ kaynamaya başlarsa, o kişi, İsrâiloğullarının melikidir. Bu yağ ile onun başını yağla ve onu İsrâiloğullarının başına melik tayin et!"

Veheb buyurdu: Tâlût'un babasının merkebi kaybolmuştu. Babası onu bir köleyle berâber merkebi aramaya gönderdi. İşmuil Aleyhisselâm'ın evine uğradılar. Köle ona:

-"Şu peygamberin yanına varıp ona kaybettiğimiz merkebi sorsak, o da bize bir yol gösterip, hacetimiz için hayır duâ etse nasıl olur?" dedi. O da:

-"Olur!" dedi.

İşmuil Aleyhisselâm'ın evine girdiler.

Onlar, İşmuil Aleyhisselâm'a merkeblerini kaybettiklerini ve onu aradıklarını anlatırlarken, boynuzdaki yağ kaynamaya başladı.

İşmuil Aleyhisselâm, hemen ayağa kalktı. Tâlût'un boyunu asâ ile ölçtü. Tâlût'un boynu, asâ kadardı. (Tâlût, şaşkın şaşkın İşmuil Aleyhisselâm'a bakıyordu. İşmuil Aleyhisselâm, aradığını bulduğu için sevinçliyidi.) Tâlût'a:

-"Başını yaklaştır!" dedi.

Tâlût büyük bir teslimeyetle başını yaklaştırdı.

İşmuil Aleyhisselâm, Kudüs'ün yağıyla onun başını yağladı. (Sırtını sıvazladı.) Sonra ona:

-"Sen İsrâiloğullarının melikisin. Allâh'ın İsrâiloğullarına melik tayin etmemi emrettiği kişi sensin!"dedi.

Tâlût sordu:

-"Hangi âyet ve delil ile?" dedi. İşmuil Aleyhisselâm:

-"Bunun delili, sen eve vardığında, baban merkebini bulmuş olacaktır," dedi.

Gerçekten böyle oldu. Tâlût eve vardığında babası merkebi bulmuştu. Sonra İşmuil Aleyhisselâm, İsrâiloğullarına şöyle dedi:

اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ "Allâh size Tâlût'u gönderdi".

طَالُوتَ "Tâlût" ucme bir isimdir. Gayri münsarıftır. Çünkü kendisinde, marife illeti ve ucmelik bulunmaktadır.

مَلِكًا "Melik olmak üzere,"

Ondan (Tâlûttan) hâldir. Yâni ona itaat edin ve onunla berâber, düşmanınızı öldürün.

قَالُوا "Dediler"

İşmuil Aleyhisselâm'ın bu sözlerine hayret ve inkâr eder oldukları halde dediler.

Denildi ki onlar, peygamberlerini tekzîb etmekle küfre girdiler.

Denildi ki, onlar mü'mindiler; buna taaccub ettiler, hayret kaldılar ve Tâlût'un melik tayin edilmesinin hikmet yönünü öğrenmek istediler. (**1/383**) Daha önce (insanın yaratılmasının hikmetinde) melekler dedikleri gibi:

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"Ve düşün ki, rabbin melâikeye,

-"Ben yerde, muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakit,

-"Â!... Orada fesad edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın; biz hamdinle tesbîh ve seni takdîs edip dururken?!.." dediler.

-"Her halde, ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim." Buyurdu."[1]

İsrâiloğulları peygamberlerine şöyle dediler:

---

[1] Bakara: 2/30,

أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا “Â!.. Ona bizim üzerimize melik olmak nereden?”

O nereden melik olup buna ehil olur?.

وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ “Melikliğe biz ondan daha lâyık iken?”

Onun üzerimize olan riyâsetinden çok bizim onun üzerine riyâsetimiz daha evlâdır.

وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ “Malca bir genişliğe de nâil edilmiş değil”.

Yâni ona servet ve çok mâl da verilmedi ki, mâl ile şerefli olsun. Yâni soyca kendilerinin seviyelerinde kabul etseler bile, malî (ve ekonomik) bir üstünlüğü yok. Bu duruma göre o nasıl bizim üzerimize melik olsun? Bu işe kendisinden daha layık insanlar olduğu için, o melik olmaya ehil değildir. Melikliğin üzerinde tavakkuf ettiği mâl onda yoktur. Melik için kendisiyle iktisâd yapacak ve geçinebileceği bir mâl ve zenginliğe sahip olması lâzım.

Aslında İsrâiloğullarının, Tâlût'u meliklikten uzaklaştırmak istemelerinin sebebi şuydu:

İsrâiloğullarında nübüvvet muayyen bir sebt[1] (belirli bir kabileden) geliyordu. O da Lâvi bin Yakûb'un soyundan gelenlerdi. Hazret-i Mûsâ ve Hârun Aleyhisselâm bu sebttendi.

Melikler ise, Yahûdâ bin Yakûb'un soyundan gelmekteydiler. Hazreti Dâvud ve Süleyman Aleyhisselâm bu soydandılar.

Tâlût bu iki sebtin (soyun) hiçbirinden değildi. O Bünyâmin bin Yakub'un soyundandı. Onlar, büyük ve çok çirkin bir günah işlediler. Gün ortasında (sokakların birleştiği bir kavşakta) yol ortasında (herkesin gözü önünde) kadın nikâhladılar (cimâ'da) bulundular. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara gadab etti. Onlardan mülk, saltanat ve serveti aldı. Onlar, (İsrâiloğullarının içinde pek sevilmeyen ve) "günâhkâr kabile" diye isimlendirilmişlerdi.

Tâlût toplumda sevilmeyen bir işle uğraşıyordu. Mesleği debbâğ'lıktı. (Deri tabakçısıydı.) Fakir bir kişiydi. Veya, mesleği, sakalık (merkebiyle evlere su taşımak,) ya da hamallık yapan (merkebiyle kiralık iş) yapan biriydi.

---

[1] Sebt ve Esbât, Yahudîlerde kabile demektir.

قَالَ "Dedi"

Onların peygamberleri, onların görüşlerini reddetmek için, buyurdu:

2.Neseb (soy-sop) ve mâl'dan daha değerli şeyler de var

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ "Onu, sizin üzerinize Allâh intihâb etti (seçti),"

Yâni onu seçti. Her ne kadar onun neseb ve mal cihetinden (insanlar üzerinde) bir fazileti olmasa bile; (insanlara karşı) onun başka fazilet ve üstünlükleri vardır. O da şudur:

وَزَادَهُ بَسْطَةً "Ona ziyâde bir vüs'at verdi."

Yâni genişlik ve uzunluk (imkanlar) verdi. (*Nerede?)*

فِي الْعِلْمِ "İlim'de"

الْمُلْك "El-mülk" kelimesine taalluk etmektedir, ya kendisine veya diyânata taalluk etmektedir. (Yâni bu konudaki ilim demektir.)

Yine onun diğer insanlara karşı üstünlüğü (daha nerede?):

وَالْجِسْمِ "Cisim'de"

Yâni uzun boylu ve iri yapılı bir kişidir. Tâlût uzun boyluluğu ve terkibinin (fizîkî yapısının) büyüklüğüyle diğerlerinden üstündür. Çünkü insanın, ilim ile, nefiste büyük tesiri olur ve cisminin büyüklüğüyle de insanların kalblerine heybet (ve korku) verir. Tâlût'tan başka uzun adamlar, ellerini uzattıkları zaman, onun ya omuzlarına veya başına yetişirdi. Öyle ki ayakta duran bir kişi ayakta ellerini uzattığında ancak onun başına yetişebilirdi. Yahudîler, Tâlût'un nesebinin düşüklüğü ve fakirliğinden dolayı, melik olmayı ona yakıştırmıyorlardı. Bu âyet-i kerîme'de belirtildiği gibi evvelâ İşmuil Aleyhisselâm, onların bu fikirlerini reddetti.

"Evvelâ, Allâhü Teâlâ hazretleri içinizden onu tercih edip, size melik seçti. Allâhü Teâlâ hazretleri, sizin için faydalı ve maslahat olan şeyi sizden daha iyi bilir.

Sâniyen, bunda yâni melik olmakta asıl önemli olan (ve aranan) şey(in birincisi) ilimdir. İlimle, siyâsî işler (toplumun yönetimini) ka-

zanmış olur. (Bir melikte aranan ikinci şey ise) bedenin cüsseli olması, (gözü doldurması, cılız bir kişi olmaması iri cüsseli) olmalı ki hatırı kalbler de büyük olmalıdır. Düşmanlara karşıkoyabilmeli ve harblerde hile yapabilmelidir. Bu iki şey (ilim ve fizîkî yapı) Tâlût'a yeterince verilmiştir.

وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ "Hem Allâh mülkünü dilediğine verir,"

Allâh, melikü'l-mülk (bütün mülklerin sahibi), melekût âleminin meliki ve dilediğini yapan olduğundan dolayı, o mülkünü kullarından dilediğine verir.

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ "Allâh vâsî'dir,"

Fakir kuluna genişlik verir ve onu zengin kılar.

عَلِيمٌ(٢٤٧) "Alîm'dir."

Allâh, kimin mülke lâyık ve kimin lâyık olmadığını hakkıyle bilir.

Te'vilât-i Necmiyyeden tasavvufî mânâlar

Te'vilât-i Necmiyyede buyuruldu: İsrâiloğulları mülkten (saltanat ve devletten) mahrum oldular.[1] Çünkü kendilerini çok beğenip, Tâlût'a karşı kibirlendiler. Tâlût'a hakaret ve küçümseme nazarıyla bakıyorlardı.

Kendilerini çok beğendiklerinden; وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ "Melikliğe biz ondan daha lâyık iken?" dediler.

Kibirlenmelerinden dolayı da: أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا "Â!.. Ona bizim üzerimize melik olmak nereden?" dediler.

---

[1] Te'vilât-ı Necmiyyenin yazıldığı dönemlerde (ve Ruhul'beyânın yazıldığı çağda) Yahudî devleti yoktu. Yahudîler, iki bin sene kadar devletsizdiler. Yahudîler, Sultan Abdulhamid Han hazretlerini devirerek ve yüzbinlerce Müslümanı öldürerek Filistine yerleştiler. Hâlâ da Müslümanlara zulüm etmek ve Müslümanları öldürmektedirler. Fakat Aziz ve Müntekîm olan Allâhü Teâlâ hazretleri elbette bir gün Müslümanların intikamını Yahudîlerden alacaktır. O günü Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle beyan ediyorlar:

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ الْيهُودَ وَحَتَّى يَخْتَبِى الْيَهُودِىُّ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرِ وَالشَّجَرِ فَيَقُولُ الْحَجَرُ وَالشَّجَرُ ياَ مُسْلِمُ هَذَا يَهُودِىٌّ خَلْفِي تَعَالَ فَاقْتُلْهُ إِلاَّ الْغَرْقَدُ فَانَّهُ مِنْ شَجَرِالْيهُودِ

"Müslümanlar, Yahudîlerle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Hattâ Yahudî bir taş ve ağacın arkasına gizlenir de taş ve ağaç(lar Allâhın takdiri ile dile gelir ve şöyle seslenirler:) 'Ey Müslüman! Şu Yahudî benim arkamda (saklanmakta)dır. Gel de onu öldür; diyecek. Ancak Ğarkad (ağacı) müstesnâ! Zirâ o Yahudî ağacındandır." Sahîh-i Müslim: 5203, Süneni İbni Mace: 4077, Müsnedi Ahmed: 9029, Riyâzu's-Sâlihîyn Hadis no:1817

Onu hakir gördükleri için; وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ "Malca bir genişliğe de nâil edilmiş değildir." dediler.

Yahudîler, kibirlendikleri için, Allâh onları alçalttı ve mülkten mahrum oldular.

Sa'dî (k.s.) buyurdu.

Bir damla yağmur damlası, dağıldı denize,

Görünüşte denizin genişliği büyüdü.

Deryasız yerde ben kimim? Gerçekten o varken ben yoktum.

Eğer kendini hakirlik gözüyle görürsen,

Sadef yanında mercân beslemektedir.

Ve onun yanında Lü'lü gelişir.

Bu yüksekliği akıllılığından buldu. Bunu söyledi var oldu.

İmâm Zemâhşerî'den belâğât

İmam Zemâhşerî'nin belâğâtındandır: İki habâsetin arasında çıkan nice şeyler vardır ki, halk arasında ayıplanmazlar. Meselâ; kan ile dışkı. İkisinin arasından süt çıkar. Yâni çok faydalı bir şey meydana gelir. Yine habis (çok kötü) iki eşin (karı-koca'nın) arasından (yani birleşmesinden) çok temiz bir evlâd, çıkar. Bu evlâd asla ayıplanmaz, çirkinlikle anılmaz ve kötülükle ithâm edilmez. Bu (durumun meydana gelmesi) akıldan uzak değildir. Zîrâ süt, gübre ile kan arasından çıkmaktadır. İkisi de (gübre ve kan) pislik ve artık oldukları halde onların süte bir etkisi olmuyor. Sütün tadı ve rengini etkilemiyorlar. Belki süt onların arasından latîf, temiz ve içenlere zevk verir bir hâlde çıkmaktadır. (**1/384**)

Hayvanın sütü tersiyle kanı arasından çıkar

(Âlimler) buyurdular: Süt, hayvan tersiyle kanın arasından çıkmaktadır. İkisinin arasında Allâhü Teâlâ hazretlerinin kudretinden bir berzâh (çok ince perde) var.

Ters veya kandan hiçbir şey süte karışmaz. Ne rengi, ne tadı veya ne de kokusu sütü etkilemez. Belki süt bütün bunlardan hâlis ve muhlistir.

Denildi ki, hayvan yem yediği zaman, (yem) onun işkembesine yerleşir. O (yani ibârede geçe الكرش)hayvanlarda insanın mi'desinin karşılı-

ğıdır. İşkembe onu pişirir yâni öğütür ve böylece o yemin alt tarafı ters; ortası süt ve üstü de kan maddesi olur.

Ciğer, bu üç sınıf maddeye musallat olur, yâni üç maddeyi taksim eder. Kan, damarlarda akar. Süt'ü memelere verir. İşkembenin içinde sâdece ters kalır.

SubhânAllâh! Allâh'ın kudreti ne büyüktür! Düşünen insan için hikmeti ne ince ve lütuf doludur.

İnsanda fesâd ve salâh istidâdı vardır

İnsanın salâh ve fesâd istidâdı vardır. (İnsanın hem iyi ve hem de kötüye kabiliyeti vardır.) Bu istidât, bazan babalarda bâtınî (gizli bir halde) bulunup evlâtta tezâhür eder. Bazan iş bunun tam tersi olur. Yâni kötü bir ebeveynden hayırlı ve iyi bir evlâd doğar.

İcâd (var olma) işi, zâhir ve bâtın döngüsü üzerine deverân eder. Âdem Aleyhisselâm'a bak, bir de oğlu Hâbil ile Kâbile !

Sonra ve sonra bu hâl devam eder… Ta zamanın bitimine kadar yâni kıyâmet sabahına kadar bu böyle devam eder. *(Kötü olan bir nesil her zaman kötü değildir, iyi olan da sürekli iyi değildir... Bunlar değişkendir.)*

Nazar-ı ilâhî

Ve'l-hâsıl, Tâlût İsrâiloğullarının nazarında en kötü (ve aşağı) olsa bile; lakin Allâhü Teâlâ hazretlerinin katında şerefi en büyük insanlardandı. Çünkü:

إِنَّ النَّظَرَ اْلإِلٰهِىَّ اِذَا تَعَلَّقَ بِحَجَرٍ يَجْعَلُهُ جَوْهَراً وَبِشَوْكٍ يَجْعَلُهُ وَرْدًا وَرَيْحَانًا

"Muhakkak ki, ilâhî nazar taşa taalluk ettiği zaman, taşı cevher yapar. Dikene taalluk ettiği zaman da (dikeni) gül ve reyhân haline getirir."

Allâh'ın hüküm ve hikmetine karşı gelebilecek kimse yoktur. Onun kazâsını da kimse reddedemez.

Alçak ve düşük insan, Allâhü Teâlâ hazretlerinin katında değersiz olan kişidir; velev ki insanlar ona değer verip, yükselt-seler bile… Değerli insan, Allâhü Teâlâ hazretlerinin katında değerli olandır; velev ki insanlar, onu hakîr ve düşük görseler bile…

Akıllı kişi, bu gibi meselelerin üzerinde düşününce, insâfa gelir, ilâhî hikmetin karşısında susar, işlerini (ve bu işlerin iç yüzünü) aslâ ölmeyecek ve daimâ hayy olan Allâhü Teâlâ hazretlerine havâle eder. Zîrâ:

وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

"Allâh ise hakkı söylüyor ve doğru yola hidayet eyliyor."[1]

Tâlût'un melikliğinin alâmeti tâbûtun gelmesidir

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ "Ve peygamberleri onlara dedi"

İsrâiloğulları, peygamberlerinden Tâlût'un melikliği hakkında alâmet istediler. "Onun melikliğinin alâmeti nedir?" dediler. O da şöyle buyurdu:

اِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ "Haberiniz olsun, onun melikliğinin alâmeti"

Yâni saltanatının alâmeti:

أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ "Size o Tâbût'un gelmesidir."

التَّابُوتُ "Tâbût" kelimesi, التوب masdarından gelmektedir. Bu da rucü' etmek ve dönmek, demektir. Kendisine "tâbût" diye isim verilmesinin sebebi, içine eşyâ konulduğu ve eşyâ bir yere gönderildiğinde sandığın içine konulmasından dolayıdır. Ve emânet eşyâ (sandığı) demektir. Çünkü ondan çıkan bir eşyâ yine ona döner. Sahibi kendisine muhtaç olduğu zaman, kendisine döner.

Burada geçen; التّابوت "Tâbût" kelimesinden murad, içine Tevrâtın konulduğu sandukadır. Mûsâ Aleyhisselâm'ın vefatından sonra, İsrâiloğulları azıp isyâna kalkışmaları yüzünden, Allâh onlara gadab ederek Tâbûtu kaldırmıştı. Yahudîler, İşmuil Aleyhisselâm'dan Tâlût'un melikliğine (hükümdârlığına) delâlet etmesi için bir âyet istediklerinde İşmuil Aleyhisselâm, kendilerine şöyle söyledi:

-"Muhakkak ki Tâlût'un melikliğinin (hükümdârlığının) alâmeti, size gökten bir tâbûtun gelmesidir. Bu tâbûtu melekler korumaktadırlar."

İşmuil Aleyhisselâm'ın beyan ettiği gibi meleklerin koruması altındaki bu tâbût kendilerine geldi. Onlar tâbûta bakıyorlardı, tâbût gelip,

---

[1] El-Ahzâb: 33/4,

Tâlût'un yanıbaşına indi. Bu İbni Abbas (r.a.) hazretlerinin sözüdür (yani rivâyetidir.)

Tâbût'un tarihi

Erbâb-i Ahbâr (Tarih ve rivâyet uzmanları) buyurdular:

Allâhü Teâlâ hazretleri Âdem Aleyhisselâm'a bir tâbût indirdi. O tâbûtun içinde, Âdem Aleyhisselâm'ın evlâdından yeryüzüne gelecek olan peygamberlerin temsîlleri vardı.

Âdem Aleyhisselâm'a indirilen tâbût, Şimşîr ağacının tahtasındandı. Üç zirâ ile iki zirâ kadardı. Âdem Aleyhisselâm'ın vefatına kadar, Âdem Aleyhisselâm'ın yanında kaldı.

Âdem Aleyhisselâm'ın vefatlarından sonra evlâdı birer birer ona vâris oldular. En son Yakub Aleyhisselâma ulaştı. Yakûb Aleyhisselâmın vefatından sonra İsrâiloğullarının eline geçti. İsrâiloğullarından da Mûsâ Aleyhisselâm'a geçti.

Mûsâ Aleyhisselâm, onun içine Tevrâtı ve bâzı eşyâlarını koyardı. Savaşa girildiği zaman Mûsâ Aleyhisselâm önce o tâbûtu ordunun önünden yürütürdü. O tâbût İsrâiloğullarını heyecana getirirdi. Mûsâ Aleyhisselâm'ın vefatından sonra İsrâiloğullarının eline geçti.

İsrâiloğulları, bir şeyde ihtilâf ettikleri zaman ona başvuruyorlardı. Onu aralarında hakem tayin ediyorlardı. O da kendilerine konuşurdu ve aralarında hüküm verirdi. Savaşa girdikleri zaman, o tâbûtu önden yürütürlerdi. Tâbût ile düşmanlarına karşı gelip futuhât kazanırlardı. O tâbûtu askerlerin üzerinde melekler taşırdı. Sonra savaşırlardı. Tevrâttan bir sayha işittiklerinde düşmana saldırır ve yakînen başarılı olacaklarına inanırlardı.

İsrâiloğulları Allâh'a âsî olup, yeryüzünde fesad çıkarttıkları zaman, Allâhü Teâlâ hazretleri onların başına Amalîka'lıları musallat etti. Amalikalılar, Yahudîleri mağlub ettiler. Tâbûtu ellerinden aldılar. Onu lağıma koydular.

Allâhü Teâlâ hazretleri, Tâlûtu melik yapmayı dilediği zaman, Amalikalılara bir belâ musallat etti. Tâbûtun olduğu yere bevleden herkes bâsûr hastalığına yakalandı…

Bundan dolayı beş şehir helâk oldu. Kâfirler, helâk olmalarının sebeblerinin bu tâbût olduğunu anladılar. Onu çıkarttılar, temizlediler, bir kağnının üzerine bağladılar. Kağnıyı da iki öküze bağladılar. İki öküzü

salıverdiler. O iki öküz yürümeye başladı. Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara dört melek vekil etti. Melekler, o öküzleri sevkediyorlardı. Hatta (1/385) Tâlûtun evinin önüne getirdiler.

Yahudîler, peygamberlerinden Tâlût'un melikliğine dair alâmet ve işâret istediklerinde peygamberleri:

-"Tâlût'un, melikliğinin alâmeti, sizin Tâbûtu onun evinde bulmanızdır," buyurdu.

(Yahudîler onun evine koştular.) Tâbûtu, Tâlûtun evinde görünce; onun melikliğini kabul ettiler.

(İlmi mütalaa)

اِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ "Haberiniz olsun, onun melikliğinin alâmeti, size o Tâbût'un gelmesi olacaktır." Kavli şerifindeki الإتيان "gelmek" mecâzîdir. Çünkü tâbût kendiliğinden gelmedi, getirildi. Genişlik ve sözün bu şekilde kullanılmasından dolayı tâbût geldi, denilmektedir. Mesela: ربحت التجارت"ticâret kâr etti." Denildiği gibi. Birinci veche göre bu hakîkattır.

Sekîne nedir?

فِيهِ "Onda vardır"

Yâni tâbûtun gelmesinde vardır.

سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ "Rabbınızdan bir sekîne,"

Yâni sizin için bir sükûn ve Rabbinizden bir gönül huzuru vardır. *Veya zamir tâbûta gönderilir.* Âyet-i kerîme'de buyurulduğu gibi: اِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ "Haberiniz olsun, onun melikliğinin alâmeti, size o Tâbût'un gelmesi olacaktır ki, onda rabbınızdan bir sekîne'dir."

Bâzı muhakkikler, buyurdular: السكينة "sekîne" lafzının iştirakı ile üç mana kullanılır.

Birincisi: السكينة "sekîne": Tâbûttan İsrâiloğullarına (maddî ve mânevî olarak) verilendir. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

اِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ

"Haberiniz olsun, onun melikliğinin alâmeti, size o Tâbût'un gelmesi olacaktır ki, onda rabbınızdan bir sekîne'dir."

Müfessirler buyurdular ki, bu (sekîne), insana sukûnet veren temiz ve güzel (kokulu) bir rüzgârdır. Düşmanların kalblerine de korku salardı. Sesiyle düşmanları ürkütürdü. İki saf (kendileri ve düşman safı savaş için) karşılaştığı zaman, peygamberlerine bir mucize ve meleklerine ilâhî bir yardım olması için, düşmanlarının kalblerine korku verirdi, düşmanları tirtir titredi ve korkudan kaçardı.

İkincisi: السكينة "sekîne": Hak Teâlâ hazretlerinin yarattığı latîf bir şeydir. Hikmetle konuşanın dili üzerine mülâkî olurdu. Vahiy meleği, peygamberlerin kalblerine mülâkî olduğu gibi. Esrârının tervihi (rahatlatıcılığı) ve sırrının keşfiyle berâber…

Üçüncüsü: السكينة "sekîne": Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kalbinin ve mü'minlerin kalblerinin üzerine indirilen şeydir. Bu mânâda, السكينة "sekîne", nur, kuvvet ve rahatı birleştiren bir şeydir. Korkan kişiler, kendisiyle sukûnet bulur, yâni korkusu gider ve mahzûn olanlar, onunla teselli bulurlar. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

"Allâh, Rasûlü'nün ve mü'minlerin üzerine sekînetini indirdi."[1]

Bâzıları buyurdular: Tâbût, kalbtir. السكينة "sekîne" ise, kalbte bulunan ilim, ihlâs ve kendisiyle kalblerin mutmain olduğu zikrullah'tır. Tâbût gelmesi, ilmin kalbe yerleşmesi ve vekâr'dır. Sonra eğer böyle değilse:

وَبَقِيَّةٌ "Ve bir bakiyye vardır; (neden?):

مِمَّا "O şeyden ki"

Buradaki مِنْ tebğîz yâni bâzı mânâsınadır.

[1] El-Fetih: 48/26,

تَـرَكَ آلُ مُوسَـى وَآلُ هَـارُونَ "Âl-i Mûsâ ile Âl-i Harun'un metrukâtından"

Tâbûtta bulunan mukaddes emânetler

Onların ikisi de levhlerin (Tevrâtın üzerinde yazıldığı levhaların) kalıntıları,

Mûsâ Aleyhisselâm'ın asâsı ki bu asâ cennetin mersin ağacındandı.

Mûsâ Aleyhisselâm'ın elbisesi,

Mûsâ Aleyhisselâm'ın na'lin (ayakkabı veya pabucu),

Hârun Aleyhisselâm'ın sarığı,

Tevrâttan bâzı şeyler,

Süleyman Aleyhisselâm'ın yüzüğü,

Bir ölçek, menn. Menn kudret helvâsıdır. Tih çölünde İsrâiloğullarına iniyordu.

İkisinin آل "Âl-i" ikisinin kendileri ve kendilerine karışmış olanlardır. Veya ikisinin haberleridir. Ya da kendilerine tâbi olanlardır.

Tâbûtun taşınması ne demektir?

تَحْمِلُهُ الْمَلاَئِكَةُ "Onu melâike getirecektir."

Tâbût'tan hâldir.

Yâni onun melikliğinin alâmeti, melekler taşıdığı halde tâbûtun gelmesidir.

Veya cümle istinâftır.

Sanki şöyle denildi: Nasıl gelecektir? Denildi. Bu soruya cevap olarak: Onu melekler getirecektir, denildi.

Sonra tâbût, iki rivâyette melekler, onu taşımadılar. O tâbût, belki kendiliğinden gökten yere indi.

Birinci rivâyete göre, melekler, onu muhafaza ettiler. O kağnı ve öküzlerin üzerinde geldi. Melekler, o öküzlerin nereye gideceklerini sevk ve idâre ediyorlardı.

İkinci ve diğer bir rivâyete göre ise, her iki kavilde de taşıma işi meleklere izâfe edildi. Çünkü yolda bir şeyi muhazafa eden kişinin, onu

taşımakla vasıflanması câizdir. Her ne kadar kendisi onu taşımasa ve taşıyan başkası olsa bile… Yolda eşyayı muhâfaza eden birinin şöyle söylediği gibi: حملت الامتعة الى زيد "Ben Zeyd'e eşyâlarını taşıyıp getirdim" Taşıyan ondan başkası olsa da o muhâfaza ettiği için böyle söyler.

Tâlût'un melikliğini kabul etmeyenler mü'min değiller

إِنَّ فِي ذٰلِكَ "Elbette bunda sizin için vardır."

Bu kavl-i şerifin peygamberin sözünün (devâmı ve)tamamı olma ihtimali de vardır; Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından ibtidâ ve hitâb olma ihtimali de ...

Yâni ey fırka! Bu tâbûtun size döndürülüp, getirilmesinde vardır (ne):

لَآيَةً "Elbette âyet (vardır)" Büyük bir âyet… (kim için)

لَكُمْ "Sizin için,"

Tâlût'un melik oluşuna delâlet eden ve her ne kadar âdet ve geleneklerinize mühalif de olsa, Allâhü Teâlâ hazretlerinin Tâlût'u melik tayin ettiğine dair peygamberinizin sözlerinin doğruluğuna delâlet eden alâmet ve işâretler vardır.

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ(٢٤٨) "Eğer mü'minlerseniz."

Eğer Allâhü Teâlâ hazretlerini tasdîk ediciler iseniz; Tâlût'un sizin üzerinize melik olduğunu tasdik edin.

Bu ümmetin tâbûtu kalbleridir

Âyet-i kerîme'de şu işâretler vardır: Kul için, hilâfet mülkünün işâret ve alâmeti, rabbinden içinde sekîne bulunan kalb tâbutuna karşı zafer kazanması, yâni içinde rabbinin sekînesi bulunan bir kalb tâbûtuna sahip olmasıdır. O da îmân ile itmi'nan kazanıp mutmain olmak ve Allâhü Teâlâ hazretleriyle berâber ünsiyet kazanmaktır.

وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ "Ve Âl-i Mûsâ ile Âl-i Hârûn'un metrûkâtından bir bakiyye vardır;"

O da: لآاله اِلاَّ الله "Lâ ilâhe illallâh" zikrinin asâsıdır. Ve o da, takvâ kelimesidir. O da bir yılandır; açıldığı zaman, firavun nefsinin sıfatının sihir ve büyülerini yutar.

İşte bu zikrullah asâsı kalb tâbûtunun içindedir. Allâhü Teâlâ hazretleri, onun Cemâl ve Celâlinin kudret parmaklarına emânet bıraktı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdukları gibi:

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَينَ اِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابعِ الرَّحْمَنِ

"Mü'minin kalbi, Rahmanın kudret parmaklarından iki parmağının arasındadır."[1]

اِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ اِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابعِ الرَّحْمَنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ

"Muhakkak ki Âdemoğullarının kalblerinin hepsi, bir kalb gibi, Rahman (olan Allâhü Teâlâ hazretlerinin) kudret parmaklarından iki parmağının arasındadır. Dilediği şekilde kalblerde tasarruf edip çevirir."[2]

Allâhü Teâlâ hazretleri, Celâl sıfatıyla ona fücûrunu ilhâm eder ve ikrâm sıfatıyla da, ona takvâsını ilhâm eder. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا(٧)فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا(٨)قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا(٩)وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا(١٠)

"Ve nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham eyleyene ki, gerçek felah bulmuştur; onu temizlikle parlatan. Ve ziyan etmiştir; onu kirletip gömen!"[3]

Mü'minlerin kalbini, Allâhü Teâlâ hazretleri, mukarreb melek ve mürsel nebî hiç kimseye emânet bırakmadı. Düşmanlarının musallat olabileceği bir sekînete sahip olan ümmetle hiçbir mahlûkun karışmayacağı bir sekînete sahip olan ümmet arasında ne kadar büyük bir fark vardır. Onların sekînesi evliyâlıktan dolayı değildi.(**1/386**) Evliyânın onun üzerine velâyeti vardır. İsrailoğullarının tâbûtunda her ne kadar Tevrâtın bâzısı konulmuş ise de, bu ümmetin kalb tâbûtunda da Kur'ân-ı Kerim'in hepsi mahfûz'dur.

İsrâiloğullarının tâbûtlarında peygamberlerin sûretleri bulunan beytler vardı. Ama mü'minlerin kalb tâbûtları bomboştur. Mü'minlerin

---

[1] Sahihi müslim, İbin Mace.
[2] Sahîh-i Müslim: 4798,
[3] Eş-Şems: 91-7-10

kalblerinde Allâh'tan başka hiçbir şey yoktur. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

لاَ يَسَعُنى اَرْضِي وَلاَ سَمَائِي وَلكِنْ يَسَعُنِي قَلْبُ عَبْدِى الْمُؤْمِنِ

"Benim arzım ve göğüm hiçbir şey (anlayıp) bana vus'at bulamaz; lakin mü'min kulumun kalbi, (beni anlayıp) kapsar."

İnsan rûhunun tâlûtuna, rabbânî kalb tâbûtunu getirmek müyesser olduğu zaman, hilâfet ve sultaniyet sırrının meleği ona teslim olur. Bütün insanî sıfatların esbâtı ona boyun eğerler. O kişi, sabah ve akşam hiçbir vakitte asla dünyâya rağbet edip, meyletmez. Belki dünyâdan hicret eder. Dünyalıklardan kaçar. Nefs-i emmâre Câlutunu öldürmek için harekete geçer. Bütün bunlar, Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazl-ü keremi, (bu da) tarikata girmek ve hakîkata bağlanmakla olur.

Yol, tevbe yoludur. Veya yol tevbeye yardımcı olmalıdır.

Sekînete nâil olmak için ilâhî ma'rifete vâsıl olmak şart

Sekînesini artırmak isteyen kişi, ma'rifete vâsıl olmalıdır. Çünkü ilâhî ma'rifet, kalbte sekîneyi gerektirir. Kalb, sukûneti gerektirdiği gibi…

Ebû Yezîd (El-Bestâmî) hazretlerine, ma'rifetten soruldu. Buyurdular:

قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ

"'Doğrusu' dedi; mülûk bir memlekete girdiler mi, onu perişan ederler ve ahalisinin azîz olanlarını zelîl kılarlar; evet böyle yaparlar."[1]

Yâni onun üzerinde olduğu hâli değiştirir. Ve böylece rabbânî vâridât bir kalbe geldiği zaman, o kalbte bulunan bütün kötü sıfatları çıkarır.

Ebu Yezid Bestâmiye soruldu: Sen bu ma'rifeti neyle bulup elde ettin?" Buyurdular:

-"بِبَطْنٍ جَائِع وَ بَدَنٍ عَارٍ" "Aç bir mi'de ve çıplak bir beden ile…"

Sa'dî (k.s.) buyurdular:

Dolu mide, hikmetten yoksundur.

Allâhım! Bizleri, sana ulaşma yolunda, karşımıza çıkacak olan engellerden muhafaza eyle. Âmin

---

[1] En-Neml: 27/34,

Tâlût ordusuyla ayrıldı

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ **"Vaktâ ki, Tâlût ordu ile hareket etti (ayrıldı)."**

فَصَلَ fesale, kendisi ayrıldı, demektir. Faili ile mef'ûlü aynı kişiler oldukları için mef'ûlünün hazfedilmesiyle kullanılması yaygın bir hâle geldi. Hatta bu bakımından (müteaddî olan فَصَلَ fiili) lâzim fiil menzilesine indirildi إنفصل "ayrıldı"[1] fiili gibi…

Kavl-i şerifin mânâsı şöyledir: Amalikalılar ile savaşmak için sahâbîleri ve yakın arkadaşları ile berâber beldesinden çıktığı zaman, demektir.[2]

Mahlukattan her bir sınıf, kendisine göre bir ordu'dur.

Tâlût'un askerlerinin vasıfları

Rivâyet olundu: Onlar, kendi gözleriyle tâbûtu görünce ilâhî yardımdan şüphe etmediler, zafer kazanacaklarından kuşkuları kalmadı. Cihâda çıkmak üzere koşuştular. Tâlût şöyle buyurdu:

-"Şu kişiler benimle birlikte çıkmasınlar:

1- Yaşlı,

2- Binâ (inşaata) başlayıp bitiremeyenler,

3- Ticâret sahipleri,

4- Alış verişle meşgûl olanlar,

5- Üzerinde borç olan, borçlu kişiler,

6- Yeni evlenmiş ve hanımıyla berâber olmamış olanlar,

7- Benim istediğim, benimle savaşa çıkacak olanlar yalnızca gayretli ve boşta olan (işsiz) gençler olmalıdır.

---

[1] إنفصل fiili انفعال babına nakledildiği için lâzım fiil oldu. Çünkü انفعال babının binâsı mütâvât içindir. Bütün mütâvât fiiller de lazımdır.

[2] *اَلْجُنُود "ordular" جند kelimesinin cemiidir. Savaş için şiddetlenmiş ordu (asker) demektir. الجند kelimesinden alınmadır. O da şiddetli arz (toprak) demektir.*

Çok genç toplandı. Tâlût, aradığı vasıfta tam seksen bin genci seçti. Savaşa çıktılar. Vakit, sıcakların şiddetli olduğu bir dönemdi.

Halk köşe ve bucaklara çekiliyordu. Suyun azlığından şikâyet ediyorlardı. Allâh'ın kendileri için bir nehir akıtmasını istediler.

Suyla imtihan

قَالَ "Dedi"

Tâlût, peygamberleri İşmuil Aleyhisselâm'ın haber vermesiyle buyurdu:

اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ "Muhakkak" dedi: "Allâh sizi bir nehirle imtihan edecek!"

Sizi seçme muâmelesine tâbi tutuyor. Onun seçim ve tercihinin sebebi; içinizde kimin Tâlût'a karşı iyi niyetli, samîmî ve ihlaslı, kimin de böyle olmadığını meydana çıkartmak ve onları askerden ayırmak istiyor. Çünkü savaşmak istemeyen bir kişi, askerlerin içine karıştığı zaman, askerin içine za'fiyet girer, o kişilerin uğursuzluğuyla askerler hezimete uğrar.

O savaşan kişi kendisi atılgan oldu. Meydan günü kanıyla Allâh'a şükretti.

Bu usûl ile ikisinin (ihlaslı kişiler ile kötü niyetli insanların) arasını ayırttı, altın ve gümüş karışıklıktan ayırıldığı gibi, ateş ile, halis olanı diğerinden ayırdı.

فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ "Kim ondan içerse,"

Yâni bu nehrin suyundan, avucuyla veya bir kapla değil de, olduğu yerde eğilerek suya uzanıp içerse:

فَلَيْسَ مِنِّي "Benden değil,"

Yâni askerlerimden ve benim mü'min arkadaşlarımdan değildir.

مِنِّي kavl-i şerîfinde من teb'îz için olup, nefs-i mütekellim vahde'nin (ي) ya'sına dâhil oldu. Bunun sebebi şunu bildirmek içindir: Tâlût'un ashabının ihtisasları olan kuvvetlerinden ve onların kendisine bitişmelerinden dolayıdır. Sanki o askerler, onun bâzısı, yâni bir parçasıdırlar.

(**1/387**) Veya benimle bir olanlar değildir, demektir. Bitişik olmanın mânâsı şu âyet-i kerîmede vardır:

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Münafıkların erkekleri de, kadınları da birbirlerinin tıpkıdırlar: Münkeri emir, ma'rûftan nehyederler ve ellerini sıkı tutarlar. Allâh'ı unuttular da Allâh da onları unuttu. Hakîkat münafıklar hep fâsıktırlar."[1]

Yâni münâfıkların bâzıları, diğer bâzılarına muttasıl (bitişik), onlarla berâber ve birdirler, demektir.

وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ "Ve kim onu tatmazsa,"

طعم "Ta'm" yâni yemek burada ذوق zevk (tatmak) mânâsınadır. Tatmak bir şeyi azıcık yemek ve içmektir. Meselâ: Yenilen veya içilen bir şeyin tadına bakıldığı zaman: طعم الشيء "bir şeyi tattı" denir.

فَاِنَّهُ مِنِّي "İşte o bendendir." Yâni dînimin ehlindendir.

اِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ "Ancak eliyle bir avuç alan müstesnâ"

Bu istisnâ, فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ "Kim ondan içerse," kavl-i şerîfinden istisnâdır. İkinci itirâz cümlesidir.

Kim kendisiyle (susuzluğunu gidermekte) yardım için tatmazsa, çünkü o sudan re'sen içmemek azîmettir. Bir avuç içmek ise ruhsattır. Azîmetin hâlini beyan etmek, ruhsatın hâlini beyan etmekten daha ehemmiyetlidir. [2]

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: (ruhsat verilen) bir avuç suydu. O bir avuç sudan kendisi içer, hayvanını içirir, hizmetçisi içer ve berâberinde de taşırdı. (Yine de tükenmezdi)

İmam buyurdular: Bunun iki veche ihtimali vardır.

Birincisi: Su almada izin verilen miktâr, bir kişinin bir defada alabileceği kadar sudur. Bu da bir kırba veya testidir. Kişi bir kere bunlar do-

[1] Et-Tevbe: 9/67,

[2] *الغرفة kelimesi, zammeyle okunduğu zaman, avuç içerisinde hâsıl olan su miktârı demektir. الغرف (fetha ile okunduğu zaman ise) bir âlet ile su almaktır; meselâ avuç gibi… Aslında kesmek demektir. Çünkü الغرفة binâdan bir parça demektir. Yâni "oda" mânâsınadır. ب (be) اغترف "bir avuç almak" fiiline taalluk etmektedir.*

lusu su aldığında, o aldığı su, kendisine hayvanına, hizmetçisine yeter ve geri kalanı da berâberinde taşırlar.

İkincisi: Az bir su almalarıdır. Aldıkları o az suyun içine Allâhü Teâlâ hazretleri bereket koyar. Böylece o su, bütün bunlara (adamın kendisine hayvanına, hizmetçisine) yeter ve artanı da berâber taşırlar. Bütün bunlar da, o zamanın peygamberinin bir mucizesi olarak gerçekleşir.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri zamanında halkı çok az bir su ile suladığı gibi…

فَشَرِبُوا مِنْهُ (Derken varır varmaz) ondan içtiler,"

Yâni nehre vardılar. Onunla imtihan olundular. Hemen uzanıp tıpkı hayvanlar gibi kana kana içitiler. Ondan tatmamak şöyle dursun, avuçla alıp kanaatkâr bir şekilde bile içmediler.

اِلاَّ قَلِيلاً مِنْهُمْ "Ancak içlerinden pek azı müstesnâ kaldılar."

Onlar (yani su içmeyenler) üçyüzonüç (313) adam ki; Bedir ashâbının sayısı kadardılar. Bunlar (izin verildiği kadar) sâdece bir avuç alıp içtiler, susuzlukları gitti, tamâmen suya kandılar. Ama emre mühâlefet edenler ise diz çökerek hayvanlar gibi kana kana içtiler. Onlar su içtikçe susuzlukları arttı. Dudakları simsiyah oldu. O şekilde nehrin kenârında kalakaldılar. Bu hâdise üzerine, Tâlût, emrine mühâlefet eden ve emrine itaat eden kişileri tanıyıp bildi. Geri kalanların susamaları şiddetlendi.

Şeriatın hükmü olmadan su içmek hatâdır. Eğer fetvâyla az bir şey içilse susuzluğu giderir.

Onlar, aslı helâl olan suyun, bir sıfattan yâni husûsî bir sıfat üzere kendilerine haram kılınan sudan içtikleri için riddet olundular ve riddetten sonra helâk oldular. Peki aslında haram olan bir yeme ve içmeye dalan bir kişinin hali nedir? (Onun ameli nasıl) kabul olunur ve (o nasıl selâmet bulup gerçek bir) müslüman olur.

Sonra tefsir âlimlerinin arasında, Tâlûta âsî olanların (su içenlerin) geri döndüklerinden herhangi bir ihtilaf yoktur.

Burada sahih olan görüş, onların suyu içip, nehri geçmeden geri döndükleridir. Çünkü şu kavl-i şerîf bunu dile getirmektedir:

Düşmanın çokluğu korkusu

فَلَمَّا جَاوَزَهُ "Derken onu (nehri) geçtiler;"

هُوَ **“O”** Yâni Tâlût, (ve daha)

وَالَّذِينَ آمَنُوا **“Ve iymân edenler.”**

Onlar, Tâlût’a itaat eden ve onun kendilerine yapmış olduğu uyarıda ona mühâlefet etmeyen az bir kişiydiler. Bu kavl-i şerîf, onların dışında kalan kişilerin îmândan yoksun olduklarına işâret etmektedir.

مَعَهُ **“Onun maiyyetinde** (Tâlût ile berâber)**”**[1]

قَالُوا **“Dediler”**

Tâlût ile berâber olan mü’minlerden çok az bir kısmının bâzıları, kendilerinden olan diğer bâzısına, söylediler. Ayeti kerîmede, zannettiler, diye buyurulan bunlardır.

Nehri geçen mü’minler iki fırka oldular.

(1-) Bir fırka, hayatı seviyordu, ölmek istemiyorlardı. Onlar tabiatında korku olan ve korkuya tamâmen yenilen kişilerdi.

(2-) Diğer bir fırka: Cesûrdular. Kalbleri kuvvetliydi, Allâh’a taat (ve yolunda) ölüme hiç aldırış etmiyorlardı.

Birinci kısım, şöyle diyenlerdir:

لاَ طَاقَةَ **“Tâkat yoktur.”** Kuvvet yoktur. (neye)

لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ **“Bizim bugün Câlut ile ordusuna (karşı)”**

Yâni bırakınız onlara gaalib olmayı, onlarla muhârebe etmeye ve onlara karşı koymaya bile gücümüz ve kuvvetimiz yoktur, dediler. Bunu, onların çokluğunu ve kuvvetlerini gördükten sonra dediler. Câlût ve ordusu, yüz bin silâhlı kişiydiler.

İkinci kısım yâni kalbleri kuvvetli ve cesûr kişilerden, onların sözlerine muhâtab olanlar onlara: كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ “Nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete Allâh’ın izniyle galebe çalmışlar,” kavl-i şerîfiyle cevap verdilkleri şöyle beyan edilmektedir:

---

[1] *Bu harf-i cerr, جَاوَزَ “geçti” fiiline taalluk etmektedir, آمَنُوا “iman ettiler” fiiline değil…*

قَالَ **“Dedi (şu cevabı verdiler)”**

Sanki şöyle denilmektedir. Onların muhâtabları ne dedi? Bu mukadder soruya verilen cevâb: dedi. (kim dedi?)

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلاَقُواللهِ **“Allâh’a mülâkî olacaklarına kaani‘ olanlar” Yani,** Allâh’ın üstün yardım ve desteğinin geleceğine inancı tam olanlar(şöyle dediler)

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً **“Nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete galebe çalmışlar,” (1/388)**

Yâni (sayı bakımından) çok az bir ordu, çok olan orduları (çoğu kere) mağlûb etmişlerdir.

فِئَةً Az veya çok olsun, farketmez, insanlardan meydana gelen cemaate söylenir.

بِاذْنِ اللهِ **“Allâh’ın izniyle”**

Yâni Allâh’ın hükmü ve kolaylaştırmasıyla, demektir. Çünkü bütün işlerin devrânı Allâhü Teâlâ hazretlerinin dilemesi ve meşîetiyledir. Allâhü Teâlâ hazretleri, sayıları az da olsa, dînine yardım edenleri asla zelil etmez. Sayıları ve savaş aletleri (silahları) ne kadar çok olursa, Allâhın dînine karşı çıkanlara asla üstünlük vermez. Bundan dolayı biz de bu gün mutlaka Câlûtu mağlub ederiz, dediler.

وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ(٢٤٩) **“Allâh sabırlılarla berâberdir!”**

Düşmana karşı onlara yardım etmekle ve düşmanla karşılaşıldığı zaman, onlara sabretme başarısını vermekle, onlarla berâberdir.

Dünya tuz gibidir

Râğib buyurdu: Bu kıssada dünyâ ve dünyâya gönül bağlayanlar ile ilgili bir misâl ve îmâ vardır. Dünyayı kendisine yetecek kadar alan, onun şerrinden kurtulur; daha fazla uğraşanın ise harâreti ve susuzluğu giderek artar. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: اَلدُّنْيَا كَالْمِلْحِ مَنِ ازْدَادَ مِنْهَاعَطَشَ “Dünya tuz gibidir; ondan artıranın (tuzlu sudan çok içenin) susuzluğu artar.”

Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doldurur

Hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ لاَبْتَغَى اِلَيْهِمَا ثَالِثًا وَلاَ يَمْلاَ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ اِلاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

"Eğer Âdem oğlunun iki vâdi dolusu altını olsa; onlara üçüncüsünü katmak ister. Âdemoğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey doldurmaz. Allâh, tevbe edenin tevbesini kabul eder."[1], [2]

Yâni kul dünyâya karşı harîs olur ve ölünceye kadar bu düşkünlüğe devam eder. Ölünce onun içi toprak ile dolar. Ancak tevbe eden hariç. Tevbe eden kişinin, kötü hırsından ve diğer kötülüklerinden yapmış olduğu tevbesini Allâhü Teâlâ hazretleri kabul eder.

Burada bir nükte vardır. Bu hadîs-i şerîfte الانسان "İnsan" denilmedi de ابْنِ آدَمَ "Âdem oğlu" buyuruldu. Onun topraktan yaratıldığına işâret etmek içindir. Kabz ve yebâset (kuruluk) onun tabiatındandır. Bunun izâlesi de mümkündür. Allâh tevfîk bulutundan nusret ve rahmet yağmurunu yağdırmakla bu kuruluğun izâlesi (insanın bu kötü huylardan arınması) mümkündür.

Akıllı insan, dünyâ'nın sap ve samanını (feyda ve menfaatını) toplamak için kendisini asla yormamalıdır. Çünkü rızık taksim olunmuştur. Allâhü Teâlâ hazretleri Dâvûd Aleyhisselâm'a şöyle vahyetti:

يَادَاوُدُ تُرِيدُ وَاُرِيدُ فَاِنْ رَضِيتَ بِماَ اُرِيدُ كَفَيْتُكَ مَاتُرِيدُ وَاِنْ لَمْ تَرْضَ بِماَ اُتعِبُكَ ثُمَّ لاَ يَكُونُ اِلاَّ مَا اُرِيدُ

"Ey Dâvud! Sen bir şey dilersin, be de dilerim. Eğer sen benim dilediğime râzı olursan, ben de sen dilediğine kâfî olurum. Eğer sen benim isteğime razı olmazsan, seni yorarım sonra, yine ancak benim dilediğim olur."

---

[1] Müsnedi Ahmed: 20194,

[2] Buhâri: 0906, Bu hadisi şerif Sahih-i Buhârî'de şu ibâreler ile geçmektedir:

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لاَبْتَغَى ثَالِثًا وَلاَ يَمْلاَ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ اِلاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

"Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, muhakkak bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun iç boşluğunu topraktan başka bir şey doldurmaz. Allâh, tevbe edenin tevbesini kabul eder

İnsanlar, nehir ile mübtelâ oldular. O nehir cismânî tabiatın ihlâlidir. Kim taşkınlık ederek o nehirden susuzluk hırsıyla içerse, o kişi hakîkat ehlinden değildir.

Âhirette herkesin peygamber sandığı ve Efendimiz (s.a.v.)'in "ümmetim" diye kendilerine hitâb ettiği âhir zamanın kutlu insanları

رُوِيَ اَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ قَالَ فِي وَصِيَّةٍ لاَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

عَلَيْكَ يَاأَبَا هُرَيْرَةَ بِطَرِيقِ أَقْدَامٍ اِذَا فَزِعَ النَّاسُ لَمْ يَفْزَعُوا وَاِذَا طَلَبَ النَّاسُ اْلأَمَانَ مِنَ النَّارِ لَمْ يَخَافُوا. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

-مَنْ هُمْ ياَ رَسوُلَ اللهِ ؟ قَالَ:

-قَوْمٌ مِنْ اُمَّتِى فِى آخِرِ الزَّمَانِ يُحْشَرُونَ يَوْمَ القِيَامَةِ مَحْشَرَ اْلأَنْبِيَاءِ اِذَا نَظَرَ اِلَيْهِمُ النَّاسُ ظَنُّوهُمْ مِمَّا يَرَوْنَ مِنْ حَالِهِمْ حَتَّى اَعْرِفُهُمْ اَنَا فَاَقُولُ اُمَّتِى اُمَّتِى فَيَعْرِفُ الْخَلاَئِقُ اَنَّهُمْ لَيْسُوا اَنْبِيَاءَ فَيَمُرُّونَ مِثْلَ الْبَرْقِ اَوِ الرِّيحِ تُغْشَى اَبْصَارُ اَهْلِ الْجَمْعِ مِنْ اَنْوَارِهِمْ. فَقُلْتُ :

-يَا رَسُولَ اللهِ مُرْنِى بِمِثْلِ عَمَلِهِمْ لَعَلِّى اَلْحَقُ بِهِمْ. فَقَالَ:

-يَا اَبَا هُرَيْرَةَ رَكِبَ الْقَوْمُ طَرِيقًا صَعْباً آثَرُوا الْجُوعَ بَعْدَ مَا أَشْبَعَهُمُ اللهُ وَالْعَرَى بَعْدَ مَا كَسَاهُمُ اللهُ وَالْعَطْشَ بَعْدَ مَا اَرْوَاهُمُ اللهُ تَرَكُوا ذٰلِكَ رَجَاءَ مَا عِنْدَاللهِ تَرَكُواالْحَلاَلَ مَخَافَةَ حِسَابِهِ صَحِبُوا الدُّنْيَا بِاَبْدَانِهِمْ وَلَمْ يَشْتَغِلُوا بِشَيْءٍ مِنْهَا عَجِبَتِ الْمَلاَئِكَةُ وَاْلأَنْبِيَاءُ مِنْ طَاعَتِهِمْ لِرَبِّهِمْ طُوبَى لَهُمْ وَدِدْتُ أَنَّ اللهَ جَمَعَ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ .

ثُمَّ بَكَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمْ شَوْقًا اِلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ:

-اِذَا أَرَادَ اللهُ بِاهْلِ اْلأَرْضِ عَذَابًا نَظَرَ اِلَيْهِمْ صَرَفَ الْعَذَابَ عَنْهُمْ فَعَلَيْكَ يَا اَبَا هُرَيْرَةَ بِطَرِقَتِهِمْ.

Rivâyet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerine etmiş olduğu vasiyette buyurdular:

-“Ey Ebû Hüreyre! Sana öyle kavimlerin yolu üzere olmanı tavsiye ederim ki, insanlar korkup dehşete düştüğünde, onlar telâşa kapılmazlar; insanlar ateşten emân (emniyet ve güvence) taleb ettiklerinde onlar, korkmazlar.

Ebû Hüreyre (r.a.) sordu:

-“Ya Rasûlellah (s.a.v.)! Onlar kimlerdir?” Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-“Onlar ümmetimden âhir zamanda gelecek olan bir kavim (topluluktürlar), kıyâmet gününde peygamberlerin makâmında haşrolunacaklardır. İnsanlar, onlara baktığında gördükleri güzel hallerinden dolayı onları peygamberler zannedeceklerdir. Tâ ki ben onları tanıyıp onlara: اُمَّتِى اُمَّتِى “Ümmetim! Ümmetim!” deyince bütün mahlukât onların peygamber olmadıklarını anlayacaklardır. Onlar şimşek ve rüzgâr gibi (sıratı) geçip (cennete) gideceklerdir. Onların gözlerinin nurundan mahşer ehlinin gözleri kamaşa-caktır.”

Bunun üzerine ben (Ebû Hüreyre) dedim ki:

-“Yâ Rasûlellâh (s.a.v.)! Onların amellerini bana emret; belki onların amellerini işler de onlara ilhâk edip katılırım!”

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-“O kavim çok çetin ve zor bir yola girdiler. Allâh, onları doyurduktan sonra, onlar açlığı tercih ettiler. Allâh onları giydirdikten sonra, onlar âri olmayı (güzel giymemeyi) tercih ettiler. Allâh onları suvardıktan sonra onlar susuzluğu tercih ettiler. (Yâni mal, mülk, servet makâm, mevki ve bütün dünyevî çıkarlarını Allâh rızâsı için, i’lâ-i kelimetüllah Allâh’ın dîninin yükselmesi için harcadılar. Bu uğurda yemediler, giymediler, içmediler, yedirdiler, giydirdiler ve içirdiler.) Bütün bunları, Allâhü Teâlâ hazretlerinin katındaki sevabları umarak terkettiler. Hesâb korkusundan helali terkettiler. Bedenleriyle dünyâ ile berâber oldular, ama (kalbleriyle) dünyâdan hiçbir şeyle meşgûl olmadılar. Melekler ve peygamberler onların Rablerine yapmış oldukları taate taaccub ettiler, hayrân kaldılar. Onlara müjdeleler olsun! Allâh’tan benimle onların arasını cemetmesini (toplamasını, onları benimle berâber kılmasını) istedim.”

Sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, onlara (ve onların güzel amellerine olan) şevkinden dolayı ağladı ve daha sonra şöyle buyurdular:

-"Allâhü Teâlâ, yer yüzü ehline bir azâb etmeyi murad ettiği zaman, onlara bakar; (onların yüzüsuyu hürmetine) onlardan azâbı çevirir. Ey Ebû Hüreyre, sana onların (tarikatını ve) yolunu tavsiye ederim."[1]

Şeyh Attâr buyurdular:

Senin yolunda adamlar yalnız kaldılar.

Cisim ve ciheti öldürdüler, isimsiz ve nişansız kaldılar.

Onların hem bedenleri ve hem gönülleri şeriata uydu.

Hem gönül gitti, hem cân; geride bir şey kalmadı. (**1/389**)

Allâhın selâm, rahmet ve bereketi o kavim üzerine olsun. Allâhım bizleri de onlara ilhâk olanlardan eyle! Âmin Âmin.

Er meydanında tevekkül

وَلَمَّا بَرَزُوا "Ve vaktâ ki meydana çıktılar,"

Yâni Tâlût ve berâberindeki mü'minler zâhir oldular. Harp yerine kendilerini attılar, orada göründüler.

لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ "Câlut ve ordusuna karşı"

Câlût ve askerlerinin sayılarını ve silahlarını gördüklerinde ve savaş geleneği bakımından onlara güç yetiremeyeceklerini anladılar.

قَالُوا "Dediler"

Hep birlikte, birinci fırkanın kalblerinin kuvveti anında, ikinci fırkanın söylediklerini söyleyerek Allâh'a yalvardılar:

رَبَّنَا "Ey bizleri yetiştiren rabbimiz!"

Nidâlarında, رَبَّنَا "Ey bizleri yetiştiren rabbimiz!" diyerek Allâh'a yalvarırlar. Ubûdiyet (kulluklarını) itirâf edip, islâhlarını taleb ederler. Çünkü رَبّ "Rabb" lafzı, bu mânâyı işâr edip akla getirmektedir, başkasını değil…

---

[1] Eldeki kaynaklarda bu rivâyetin kaynağına erişemedim.

أَفْرِغْ عَلَيْنَا "Üzerlerimize dök,"[1]

صَبْرًا "Sabır"

Yâni savaşın sıkıntıları ve ızdırapları konusunda bize büyük bir sabır ve dayanma gücü ver. Ve savaş meydanlarında:

وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا "Ve ayaklarımıza sebat ver,"

Ve savaş meydanlarında ayaklarımızın kendisiyle sâbit olacağı, şeyi bize ver. Ayakların kayacağı yer ve zamanda kalblerimize kuvvet ver, düşmanların kalbine korku sal ve bunlara benzer sebeblerden bize metânet ver.

Burada geçen, ayakların sebâtından murad, kuvvetin kemâli, ve düşmana yaklaşıldığı zaman, tam bir güç ve mukâvemet esnâsında asla gerilememek ve ayakların kaymaması demektir. Yoksa sâdece bir yerde ayaklarımızı sâbit kıl demek değildir.

وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ(٢٥٠) "Ve bizi kâfirler kavmine karşı muzaffer buyur."

Onları kahret, bozguna ve hezimete uğrat, bize zafer ihsan et.

Tâlût ve askerleri, duâ etmede belîğ bir tertibe riâyet ettiler. Önce kalblerine kalblerinin üzerine sabrın dökülmesini istediler. Çünkü savaş işi bununla sâbit ve kaaimdir.

Sonra üzerine sabır dökülmüş olan ayakların savaşta sâbit olmasını istediler.

Daha sonra düşmanlara karşı yardım ve ilâhî nusret dileğinde bulundular. En büyük gâyeleri de zaten ilâhî yardım idi.

Dâvûd Aleyhisselâm Câlutu öldürdü

فَهَزَمُوهُمْ "Derken, onları tamâmen bozdular."

---

[1] *Kabı boşaltmak demek, onun içinde bulunan şeyi dökmektir. Yâni:* صب علينا *"üzerimize dök" demektir. İkmâl (mükemmel ve tamam kılmak) ve çokluktan istiâre'dir. Taleb için,* عَلَى *lafzıyla geldi. Bununla sabrın onlardan yüksek olduğunu ve onlara şâmil olduğunu ifâde etmek içindir. Zarf ve mazrûf gibi…*

Yâni durmaksızın onları kırdılar.

بِاِذْنِ اللّٰهِ **“Allâh’ın izniyle”**

Allâh’ın yardımı, desteği ve duâlarını kabul etmesiyle

وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ **“Dâvûd, Câlût’u öldürdü.”**

Câlût

Câlût, cebbâr bir adamdı. Amalikalıların reisi ve melikleriydi. Amalîk bin Âd’ın evlâdındandı. İnsanların en şiddetlisi ve kuvvetlilerindendi. (derler ki,)Tek başına bir orduyu mağlûb edebilecek güçteydi. Başına koyduğu miğferi üç yüz rıtıldı. Boyunun uzunluğundan dolayı gölgesi eğriydi.

Dâvûd Aleyhisselâm

Dâvûd Aleyhisselâm’ın babası İşâ da Tâlût’la berâber nehirden su içmeyip geçenlerin cümlesindendi. Kendisiyle berâber yedi oğlu da vardı. Dâvûd Aleyhisselâm oğullarının en küçüğüydü. Koyun otlatıyordu. Askerlerin peygamberi İşmuil Aleyhisselâm’a vahiy geldi:

-“Câlût’u öldürecek olan Dâvûd bin İşâ’dır.”

İşmuil Aleyhisselâm, hazret-i Dâvûdu bulmak için Allâh’a duâ etti. Dâvûd Aleyhisselâm kendisine geldi. Nebî İşmuil Aleyhisselâm ona:

-“Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, Câlûtu öldürme işini senin eline verdi. Sen de bizimle berâber Câlût ile savaşmaya çık,” dedi.

Taşların dile gelmesi

Dâvûd Aleyhisselâm onlarla berâber savaşa çıktı. Dâvûd Aleyhisselâm yolda bir taşa rastladı. Taş dile geldi. Kendisine:

-“Ey Dâvûd! Beni al! Ben Hârun Aleyhisselâm’ın taşıyım. O benimle şu kadar meliki öldürdü,” dedi. Dâvûd Aleyhisselâm onu alıp, dağarcığına (torbasına) koydu.

Biraz daha ilerledi. Yine bir taşa rastladı. Taş dile geldi, ona:

-"Ey Dâvûd! Beni al! Ben Mûsâ Aleyhisselâm'ın taşıyım. Benimle şu kadar kişiyi öldürdü," dedi. Dâvûd Aleyhisselâm onu da aldı torbasına koydu.

İlerlediler. Yolda bir taşa daha rastladı. O taş ta dile geldi:

-"Ey Dâvûd! Beni al! Ben senin kendisiyle Câlûtu öldüreceğin taşım," dedi. Dâvûd Aleyhisselâm onu da kaldırıp heybesine koydu.

Sapanıyla taş atmak, Dâvûd Aleyhisselâm'ın âdetiydi. Sapanıyla kurt, arslan, kaplan ve herhangi bir şeye taş atmaya dursun; mutlaka vurur ve onu helâk ederdi.

Savaş için Câlûtla karşılaştıklarında, Câlût mübâreze için karşısına çıkacak adam istedi. Kimse karşısına çıkamadı. Bunun üzerine Câlût, onlara şöyle seslendi:

-"Ey İsrâiloğulları! Eğer siz hak üzere olsaydınız, bâzınız bana mübâreze etmek için karşıma çıkardı," dedi.

Yine kimse çıkmayınca, Dâvûd Aleyhisselâm, kardeşlerine:

-"Bu kılıflının (sünnetsizin) karşısına kim çıkar?" dedi.

Hepsi sustular.

Bunun üzerine Tâlût, Dâvûd Aleyhisselâm'a gelip, Câlûta karşı çıkmasını istedi. Ona kızını ve mülkünün yarısını da vereceğini ve orada mührünün geçerli olacağını söyledi.

Dâvûd Aleyhisselâmın er meydanına çıkması

Dâvûd Aleyhisselâm, Câlûta doğru yönelince, Tâlût ona bir at, bir zırh ve bir de silâh verdi. Dâvûd Aleyhisselâm, zırhı giydi, silâhı kuşandı ve ata bindi. Biraz gitti. Sonra melik'e (Tâlût'a) geri döndü. Çevresindekiler:

-"Çocuk korktu da geri döndü" dediler.

Dâvûd Aleyhisselâm geldi. Melik'in önünde durdu. Ona:

-"Sana ne oldu?" diye soruldu. Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Eğer Allâh, bana yardım etmezse bu silâh hiç bana fayda vermez. Sen beni bırak da istediğim gibi savaşayım," dedi. Tâlût:

-"Olur!"dedi.

Dâvûd Aleyhisselâm, silâhı, atı ve zırhı bıraktı. Torbasını boynuna taktı. Sapanını eline alıp Câlût'a doğru yürüdü.

Rivâyet olundu ki: Câlût, Dâvûd Aleyhisselâm'a baktığında kalbine korku girdi, titredi. Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Ey genç! Geri dön, sana acıyorum, seni öldürmek istemiyorum," dedi. Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Belki ben seni öldüreceğim," dedi. (**1/390**)

Câlût:

-"Köpeğe gelir gibi, sapan ve taşla mı bana geldin?" dedi.

Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Evet! Belki sen köpekten daha şerli, zararlı ve kötü birisin" dedi. Câlût:

-"Hiç şüphesiz senin etini yeryüzünün yırtıcı hayvanlarına ve gök yüzünün kuşlarının arasında paylaştıracağım," dedi.

Dâvûd Aleyhisselâm:

-"Belki Allâh, senin etini paylaştıracaktır," dedi.

Sonra Dâvûd Aleyhisselâm:

-"İbrâhim Aleyhisselâm'ın ilâhının ismiyle," diyerek torbasından bir taş çıkarttı.

Sonra başka bir taş çıkarttı:

-"İshâk Aleyhisselâm'ın ilâhının ismiyle," dedi.

Sonra üçüncü taşı çıkarttı.

-"Yakub Aleyhisselâm'ın ilâhının ismiyle" dedi.

Dâvûd Aleyhisselâm, üç taşı da sapanına koydu. Üç taş Allâh'ın kudretiyle sapanın içinde bir taşa dönüşüverdi. Dâvûd Aleyhisselâm, sapanı salladı salladı ve onu Câlût'a attı.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin rüzgârı müsahhar kılmasıyla o taş Câlût'un başında bulunan miğferin burnundan girip, beynini dağıttı, kafasından çıkıp, Câlût'un arkasında duran, tam otuz adamını öldürdü. Allâhü Teâlâ hazretleri, orduyu işte böyle hezimete uğrattı.

Câlût ölüp yere düştü. Dâvûd Aleyhisselâm onu tutup, tâ Tâlût'un yanına kadar sürükledi. Müslümanlar çok sevindiler, adetâ bayram ettiler.

Tâlût ve ordusu, sağ ve salim şehre döndüler. Tâlût, kızını Dâvûd Aleyhisselâm ile evlendirdi. Mülkünün yarısının mührünü ona verdi.

Hikâye

(Bir rivayete göre bundan sonra hâdiseler şöyle ceryan etti:)

İnsanlar, Dâvûd Aleyhisselâm’a meylettiler. Dâvûd Aleyhisse-lâmı sevdiler. Onun adını çok andılar. Tâlût, Dâvûd Aleyhisselâm’a hased etti. Onu öldürmek istedi. Dâvûd Aleyhisselâm, anlayıp kaçtı. Tâlût, Dâvûd Aleyhisselâm’ın arkasına gözcüler koydu. Onu şiddetle taleb edip aradı. Bulup yakalamaya gücü yetmedi. Dâvûd Aleyhisselâm, dağa çıktı. Orada âbidlerle berâber oldu ve uzun bir zaman Allâh’a ibâdet etti.

Âlimler ve âbidler (evliyâ), Dâvûd Aleyhisselâm’ın işinden, yâni onu öldürmekten Tâlûtu vazgeçirmeye çalıştılar. Tâlût, kendisini Dâvûd Aleyhisselâmı öldürmekten nehyeden herkesi öldürdü. Kendisine nasihât eden bir çok âlimi böylece öldürdü. İsrâiloğullarından herhangi bir âlimin ona nasihat vermeye gücü yetmiyordu. Dâvûd Aleyhisselâm’ın öldürmemesini kendisine nasihat edenleri mutlaka öldürüyordu.

Sonra Tâlût pişman oldu. Yaptıkları isyânlar ve kötülüklerden dolayı nedâmet duydu.

Gece-gündüz ağlamaya başladı. Hatta insanlar ona acımaya başladılar. Her gece mezarlığa gider orada ağlar ve Allâh’a yalvarırdı. Ve şöyle derdi:

-“Benim tevbemin nasıl kabul edileceğini bilip bana bildiren kimseye Allâh, rahmet etsin!”

Tâlût’un yalvarması, tazarru ve inlemesi çoğalınca, onun bâzı yakınları ona acıdılar. Ona:

-“Ey melik! Senin tevbenin kabul edilmesine delâlet edecek birini sana gösterebiliriz, ama korkarız onu da öldürürsün!”

Tâlût:

-“Hayır! VAllâhi onu öldürmeyeceğim. Bilakis ona ikrâm da bulunacağım, hem de tam bir ikrâm ile. Onun hükmüne boyun eğeceğim,” dedi.

Melikten bu hususta misâk ve ahidler aldılar. Sonra onu Allâh’ın büyük isimini yâni “İsm-i A’zâm” duâsını bilen bir kadının kapısına götürdüler.

Tâlût, kadınla karşılaşınca, orada toprağı öptü, ve ona, kendisinin tevbesinin mümkün olup olmadığını sordu.

Kadın:

-“Hayır! VAllâhi ben senin tevbenin kabul olunup olunmayacağını bilmiyorum. Lakin sen İşmuil peygamberin kabrinin yerini biliyor musun?”

-“Evet!” dedi.

Kadın kalkıp onunla berâber İşmuil Aleyhisselâm’ın kabrinin başına gitti. Orada namaz kıldı. Dua etti. Sonra kabrin sahibini çağırdı.

İşmuil Aleyhisselâm, mezârından kalktı. Başının toprağını silkerek mezarından çıktı. Sonra onlara baktı. Ve sordu:

-“Ne oldu size? Kıyâmet mi koptu?”

Kadın:

-“Hayır! Lakin Tâlût tevbesinin kabul olup olmadığını soruyor?” dedi. İşmuil Aleyhisselâm:

-“Ey Tâlût benden sonra ne yaptın?” diye sordu.

Tâlût:

-“Şer ve kötülük adına hiçbir şey bırakmadım, hepsini yaptım, şimdi de tevbe taleb etmek için geldim” dedi.

İşmuil Aleyhisselâm:

-“Kaç evlâdın var?” dedi. Tâlût:

-“On erkek” dedi. İşmuil Aleyhisselâm:

-“Senin hakkında hiç bir tevbe yolunu bilmiyorum. Ancak sen, mülk ve saltanatını bırakır, oğullarınla berâber, Allâh yolunda savaşmaya çıkarsın, sonra savaşta oğullarının hepsi senin gözlerinin önünde öldürülür, sonra sen de savaşırsın, onlardan sonra da sen de öldürülürsen, senin tevben kabul olunur.” Dedi. Ve sözlerinin ardından İşmuil Aleyhisselâm, ölü olarak mezârına düştü.

Tâlût döndü. Kendisine emredileni yaptı. Hatta savaşta öldürüldü. Tâlûtu öldüren kişi, Dâvûd Aleyhisselâm’a müjde vermek için yanına gitti. Ona:

-“Senin düşmanını öldürdüm!” dedi.

Dâvûd Aleyhisselâm ona:

-“Tâlûttan sonra sen kurtulup çok yaşayacak değilsin,” dedi. Ve onun boynunu vurdu.[1]

[1] Bu hikâye zayıftır.

Tâlût'un mülkünün süresi tam kırk yıldı. İsrâiloğulları, Dâvûd Aleyhisselâma geldiler. Tâlût'un hazinelerini ona verdiler. Onu kendi üzerlerine melik tayin ettiler. Dâvûd Aleyhisselâm, Tâlût'un öldürülmesinden sonra yetmiş yıl, melik olup hüküm sürdü.

Dâvûd Aleyhisselâm'a mülk ve hikmet verildi

وَآتَاهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ "Ve Allâh kendisine mülk verdi."

Yâni Allâh, İsrâiloğullarının hükümdârlığını Dâvûd Aleyhis-selâm'a verdi. Mukaddes toprakların doğusu ve batısının idâresini ona verdi. Dâvûd Aleyhisselâm'dan önce İsrâiloğulları, herhangi bir kimsenin hükümdârlığı altında bir araya gelmemişlerdi.

وَالْحِكْمَةَ "Ve hikmet (verdi)"

Yâni peygamberilk verdi. İsrâiloğullarında, Dâvûd Aleyhisselâm'dan önce, mülk ve nübüvvet kimsede toplanmadı. Yâni daha önce kimseye bu ikisi berâber verilmedi. Ancak Dâvûd Aleyhisselâm'a verildi. Çünkü daha önce mülk, başka bir kabileden, peygamberlik başka bir kabileden geliyordu.

Zebûr

Allâhü Teâlâ hazretleri Zebûru indirdi. Zebûr, dörtyüz yirmi (420) sûreydi. اَمَّابَعْدُ "Amma bundan sonra" kelimesiyle ilk konuşan kişi, Dâvûd Aleyhisselâmdı. Dâvûd Aleyhisselâm'a verilen şeyler, "faslü'l-hitâb"tı.

Dâvûd Aleyhisselâm'a öğretilenler

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ "Ve daha dilediğinden ona tâlim de buyurdu."

Yâni, Allâhü Teâlâ hazretlerinin dilediklerinden, Dâvûd Aleyhisselâm'a, tâlim buyurdu ve öğretti, demektir.

Bunlar:

1- Demirden zırh yapmak. Dâvûd Aleyhisselâm, demirden zırh yapar ve satardı. Elinin emeğiyle geçinirdi.

2- Kuş dili,

3- Dağların tesbihi,

4- Karıncalarla konuşmak,

5- Kuşlarla konuşmak,

6- Güzel ses,

7- Güzel nağmeler, **(1/391**)

Dâvûd Aleyhisselâm'ın sesinin benzeri kimseye verilmedi. O Zebûru okumaya başladığı zaman, vahşî hayvanlar, ona yaklışır; hatta boyunlarından tutulacak kadar yakın olurlardı. Kuşlar onu dinlemek için gelip başının üzerinde gölge yaparlardı. Akar su durur onu dinlerdi. Esen yel (rüzgâr) durur onun güzel sesine kulak verirdi.

Allâh'ın insanları birbirleriyle defetmesi

وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ "Eğer Allâh'ın defetmesi olmasaydı,"[1]

النَّاسَ "İnsanları" *"defetmenin" mef'ûlüdür.*

بَعْضَهُمْ "Bâzılarını"

Fesâd ve şerre dalan yâni kötülük yapanları. [2]

بِبَعْضٍ "(Diğer) bâzısı ile"

Kendilerinden başkalarıyla... Onlar, şerre dalan kişileri üzerinde oldukları kötülüklerden alıkoymaya çalışırlar. Allâhü Teâlâ hazretlerinin takdir buyurduğu katl ile… Bu hikâye edilen kıssada ve diğerlerinde olduğu gibi. [3]

---

[1] Burada masdar failine muzaftır. Yani sarfetmeseydi.

[2] بَعْضَهُمْ "Bâzılarını" kelimesi, النَّاس "İnsanları" dan bedeli ba'z mine'l-kül ile bedeldir.

[3] بِبَعْضٍ *"(Diğer) bâzısı ile" kelimesindeki harf-i cer, masdara taalluk etmektedir.*

لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ **"Arz (yeryüzü) mutlak fesad bulmuş gitmişti;"**

Menfaat ve faydaları bâtıl olurdu (yok olup giderdi). İslâh yolları ta'til olurdu, ekin, nesil ve yeryüzünü islâh edip düzelten ve imâr eden diğer sebeb ve unsurlar askıya alınıp yok olurdu.

Bir sâlih Müslümanın yüz komşuya faydası vardır

Şöyle denildi: Eğer Allâhü Teâlâ hazretleri, mü'min ve ebrâr (iyi kişiler)le kâfirleri ve fâcirleri defetmeseydi, yeryüzü ve içinde olan her şey helâk olurdu. Lakin Allâhü Teâlâ hazretleri mü'min ile kâfiri; sâlih insan ile fâciri defeder.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

اِنَّ اللهَ لَيَدْفَعُ بِالْمُسْلِمِ الصَّالِحِ عَنْ مِائَةِ أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِهِ الْبَلاَءَ ثُمَّ قَرَأَ (وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ)

"Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, sâlih bir Müslüman sâyesinde komşularından yüz hâne halkının başından belâ'yı defeder."[1] Sonra şu ayeti okudu:

وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَت الْأَرْضُ

"Allâh'ın insanları birbiriyle defetmesi olmasaydı arz mutlak fesad bulmuş gitmişti;"[2]

Din ve devlet ikizdirler

Sonra bu âyet-i kerîme'de devletin faziletine tenbih vardır. Zîrâ eğer devlet olmazsa, âlemin işlerinin bir nizâm ve intizâma sokulması mümkün değildir. Bundan dolayı şöyle denildi:

-"Din ve devlet ikizdirler. Birinin kalması hâlinde diğeri de ortadan kalkar. Çünkü din temeldir, devlet ise bekçidir. Temeli olmayan yıkılır; bekçisi olmayan ise zâyi olur."

[1] Kenzul-Ummâl: 24654,
[2] Ed-Dürrül-mensûr, c.1 s. 764,

İnsanlar, bazan bir adamın riyâsetinin altına boyun eğmeyi kabul etmezler; bir çok hüccetler zâhir olduğu halde. Bu durumda dil ve kılıç ile mücâhede etmeye ihtiyaç duyulur.

Dört sultan

Bu, peygamberlerden olur ve onlara tâbi olanlardan da olur. Sonra onların, onun indinde vurulmuş, belirli süreleri vardır. Onun için, kendilerinden sonra, her asır, dîni ve cihâdı ikâme eden halifelerin bulunması gerekir. İşte bu, Allâhü Teâlâ hazretlerinin, insanların bâzılarını, bâzısıyla defetmesidir.

وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ

“Allâh’ın insanları birbiriyle defetmesi olmasaydı arz mutlak fesad bulmuş gitmişti.” Kavl-i şerîfinin tafsîlatı iki vecih üzeredir.

1- Zâhirî defetmek

2- Bâtınî defetmek,

Zahîrî olan dört yöneticiyle olandır.

1- Peygamberler,

2- Melikler,

3- Hükemâ-i kavi, Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلاَّ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ

“Dilediğine hikmet verir; hikmet verilene ise, çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar.”[1]

4- Vaizler.

Peygamberlerin sultanı Aleyhissalât-ü ve’s-selâm, onların hepsinin hassının avamının, zâhirîlerinin ve bâtınîlerinin sultanıdır.

Meliklerin sultanlığı ise, sâdece zâhirlerin hepsinedir. Bâtınîlere değildir. Şöyle denildiği gibi:

-“Biz onların bedenlerinin sultanıyız, dinlerinin melikleri değiliz.”

[1] Bakara: 2/269,

Hükemâ'nın sultanlığı ise hass kulların üzerinde olup, avamın üzerine değildir.

Vaizlerin sultanlığı da avamın bâtınları üzerinedir

Ama gizli olanı defetmek, akıl sultanının işidir. Çok çirkinlikleri defeder. O da zâhirî sultanın emrine sarılmaya sebeptir.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ **"Ve lâkin Allâh'ın bir fazlı var."**

Büyük, miktârı ölçülmeyecek kadar büyük.

عَلَى الْعَالَمِينَ(٢٥١) **"Zev'il-ukûl âlemlerine."**

Hepsine... Lâkin Allâhü Teâlâ hazretleri, bâzılarının fesadını bâzısıyla defeder. Yeryüzü fesâd olmaz, âlemlerin islâhı onunla nizâm ve intizâm bulur ve ümmetlerin (millet ve toplumların) halleri kendisiyle düzelir.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin fazl-ü keremi, bütün âlemlere umûmîdir.

Amma dünyâ âleminde, rüşd ve salâh (irşâd ve islâh) yoluyla olmaktadır. Âhirette ise, cennetler, dereceler, kurtuluş ve felâh bulmakladır.

Allâhü Teâlâ hazretlerinin âlemlere olan fazl-ü kereminin cümlesindendir: Belâları bazı kullarından vasıtasız olarak defetmesi ki, enbiyâ ve kâmil olan evliyâ ve yakînen onların yolunda yürüyen salîh kimseler gibi.

Bunlar Allâh'ın inzâl ettiği âyetleridir

تِلْكَ **"İşte bunlar,"**

Zikri geçenlere işârettir. Sözü edilen binlerce kişinin hâdisesi, Tâlût'un melik olması, tâbûtun gelmesi, cebbârların (Câlût'un) hezimete uğratılması ve Dâvûd Aleyhisselâm'ın Câlût'u öldürmesi gibi hâdiseler…

آيَاتُ اللّٰهِ **"Allâh'ın âyetleri."**

Allâhü Teâlâ hazretlerinin katından indirilen ayetler.

نَتْلُوهَا عَلَيْكَ **"Onları sana tilâvet ediyoruz,"**

Cebrâil Aleyhisselâm'ın vasıtasıyla…

بِالْحَقِّ **“Bi-hakkın”**[1]

Erbab tarihçilerin, kitaplarında bulunana uygun ve ehli kitabın şüphe etmiyeceği şekilde doğru ve mutabık olarak bunları sana tilavet ediyoruz.

وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ(٢٥٢) **“Ve muhakkak ki sen, o gönderilen resûllerdensin.”**

Yani bizim risâletimizi tebliğ etmek, insanların üzerine ahkâm ve emirlerimizi icrâ etmek için gönderilen peygamberlerin cümlesindensin. Aksi takdirde, bu âyetler, tarif ve işitmen olmaksızın sana bildirilmezdi. Bu kavli şerif, kâfirlerin: لَسْتَ مُرْسَلًا “Sen peygamber değilsin”[2] sözlerine reddiye ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliğini te’kîd içindir.

Bazıları buyurdular:

Dikkat ey bütün zamanların peygamberi Ahmed Aleyhisselâm! Müşkiller seninle hallollunur. Senin vasfını ancak mücmel beyan edebilirim. Çünkü sen, her efendinin sultanısın. Şeriat senin yolun, hakikat senin ahlakın, sen iki cihanın sultanısın.

Te’vilât-i Necmiyyeden tasavvufî manâlar

Tevilât-ı Necmiyyede buyuruldu:

Muhakkak ki, Nefs-i Emmârenin câlûtuyla mücâhede eden kimse kendi havl ve kuvvetiyle buna güç getiremez; Rabbinden yardım istemedikçe bu konuda başarılı olamaz. Ancak:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا “Ey bizleri yetiştiren rabbimiz! Üzerlerimize sabır dök,” senin taatına sarılmak ve ma’siyetlerinden sakınmak konusunda bize yardım et, demesiyle olur.

وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا **“**Ve ayaklarımıza sebat ver,” Şiddet ve zorluk anında teslim olmayı, sevinç ve zarar ânında kazânın hükümlerine hücüm etmeyi nasib et.

---

1 *نَتْلُوهَا“fiilinin mefûlünden hâl’dir.*

2 Er-Ra’d: 13/43,

وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ(٢٥٠) "Ve bizi kâfirler kavmine karşı muzaffer buyur."

Onlar umûmî olarak dinde bize düşman olan herkes, hususi olarak da, iki kaşımızın arasında bulunan en büyük düşmanımız olan nefsi emmâre üzerine bize yardım et. Eğer ilticâ, samimi ümitle sema ve arzın rabbine yapılırsa, duanın icâbetine ve düşmanlar üzerine zafere yakın olur.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللهِ "Derken, Allâh'ın izniyle onları tamâmen bozdular." Allâhü Teâlâ hazretlerinin nusretiyle... O Allâh ki, vaadini doğruladı, kuluna yardım etti ve yalnız orduları hezimete uğrattı.

وَقَتَلَ دَاوُودُ "Ve Dâvûd öldürdü" Kalb, öldürdü.

جَالُوتَ "Câlutu" nefs-i emmâreyi öldürdü. Dünya üzerine hırs taşını, ukbâya yönelen taşı ve nefsinin hevâsına taalluk eden taşını aldığı zaman, o üç taş, bir taş oluverdi. O da Mevlâ'dan başkasına iltifat etme taşıdır. Onu teslim ve rızâ sapanına koydu ve bütün kuvvetiyle Câlût olan nefse attı. Allâhü Teâlâ hazretleri de inâyet rüzgarını ona müsahhar kıldı. O taş, hevâ ve heves miğferinin burnuna isâbet etti. Ondan fuzûlîleri çıkarttı. Taş onun kafasından çıktı. Ondan sonra onun arkasında bulunan otuz kadar sıfatını ve ahlakını öldürdü. Allâhü Teâlâ hazretleri onun geride kalan ordusunu hezimete uğrattı. O da şeytan, taraftar ve ordusudur.

وَآتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ "Ve Allâh kendisine mülk ve hikmet verdi." yâni Dâvûd olan kalb'e hilâfet mülkünü ve Rabbânî ilhâmlar verdi.

وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ "Ve daha dilediğinden ona tâlim de buyurdu." yâni Kur'ân-i kerimin hakikatlerinden, esrârından ve işâretlerinden dilediğini öğretir.

وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ "Allâh'ın insanları birbiriyle defetmesi olmasaydı." yâni taleb ehlini ve erbâbını, vâsıl olan meşayih ile ...

لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ "Arz mutlak fesad bulmuş gitmişti;"

Ahsen-i takvîm üzere yaratılmış olan insanların istidat arzı, Câlût olan nefsi emmâre belâsından, askerlerinden ve sıfatla-rından, onların ruhların beldelerini harab etmelerini, ahlakını değiştirmelerini ve sıfatlarını bulandırmalarını engellemek, kendisini, hayvanî ve cehennemî sıfatlarına, esfel-i sâfilîn dere-kelerine atmaktan, sağlam dinin kemâlâtını toplayıp götürmek için (mutlak fesad bulmuş gitmişti...)

وَلٰكِـنَّ اللهَ ذُو فَـضْلٍ عَلَـى الْعَـالَمِينَ(٢٥١) “Ve lâkin Allâh’ın zev’il-ukûl âlemlerine bir fazlı var.” yâni rahmetinin ve fazlının kemâlinden, taliblerin taleb silsileleri hareket etmekte, kâmil olan meşâyihin irâdesiyle onlara sırlar ilhâm edilmektedir. (Mürşidi kâmillerin) eteklerine yapışmak, onların terbiyesini almak, onların tasarruf-larının altına girip, onların tenkîdine teslim olmak, rıyâzât ve tezkiye halindeki mücâhedelerinde sukûnet ve sabırla sâbit olmak ve meşâyihe yönelmek ve onları kabul etmeye de işâret etmektedir. Onları mahlukâtın şiddetlerinden korur. Bu lütuflar, Allâhü Teâlâ hazretleri tarafından olmamış olsaydı, nefsi tezkiye etmek ebediyen onlara nasîb olmazdı.

Bu işâretler, ancak ve ancak hayr ehline tahakkuk eder. Bundan dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri habibi edîbine bunları tahakkuk ettirdi. Şu kavl-i şerîfi bunun hakikatını beyan etmektedir:

تِلْكَ آيَاتُ اللهِ “İşte bunlar Allâh’ın âyetleri.” Bu hakikat ve incelikleri tazammun eden bu âyetleri,

نَتْلُوهَا عَلَيْكَ “Onları sana tilâvet ediyoruz,” yâni onları senin yanında açıyoruz.

بِالْحَقِّ “bi-hakkın” yâni hakikat ile, olduğu gibi…

وَإِنَّـكَ لَمِـنَ الْمُرْسَـلِينَ(٢٥٢) “Ve muhakkak ki sen, o gönderilen resûllerdensin.” Bu makamları geçen, bu hâl ve kerâmetleri müşâhede edenlerdensin.

Te’vilât-ı Necmiyye’de de böyledir.

-İkinci cüz tamam oldu-

Bunu müyesser kılan Allâhü Teâlâ hazretlerine hamd-ü senâlar olsun. Başarı Allâhü Teâlâ hazretlerindendir…